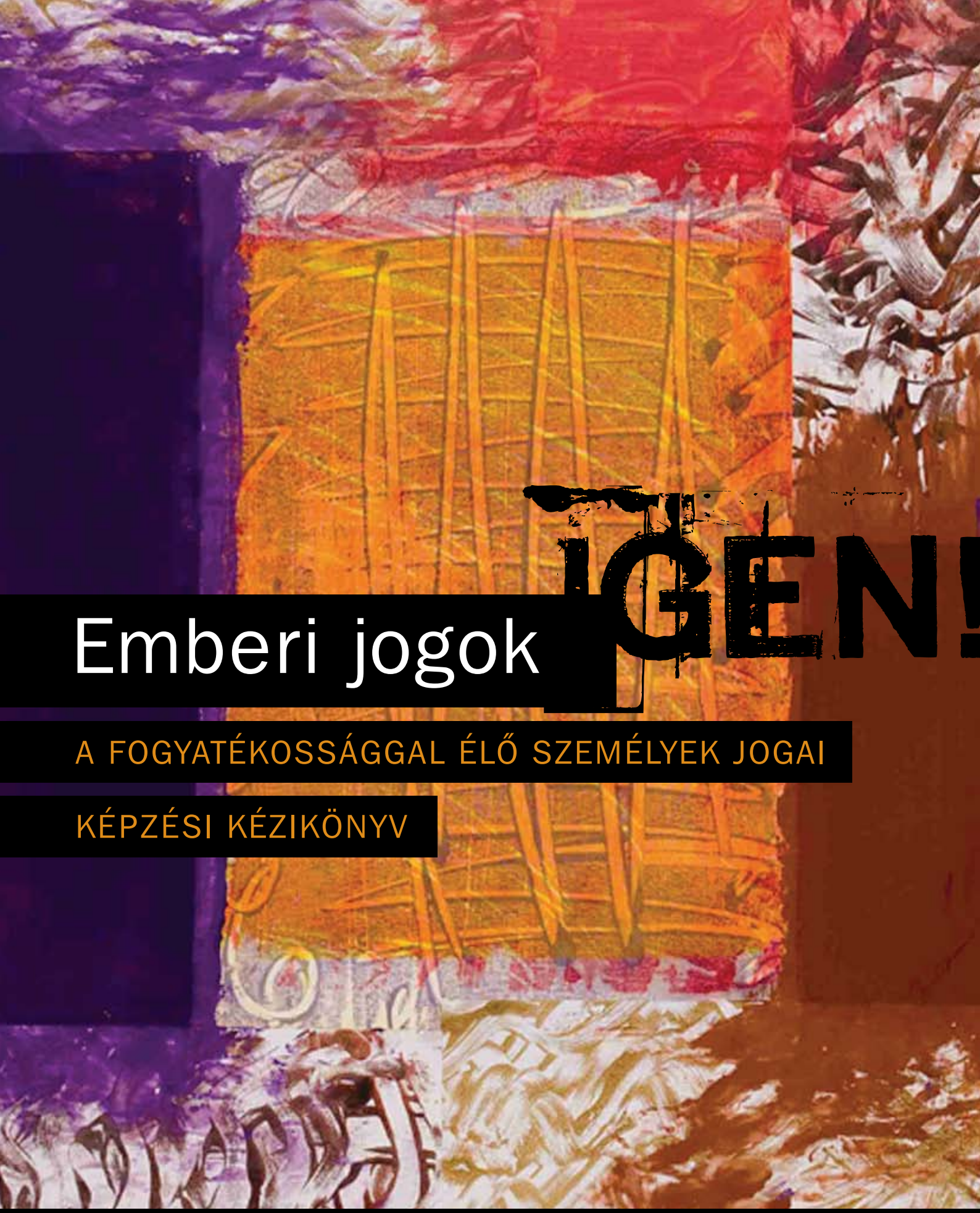

Emberi jogok

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAI

KÉPZÉSI KÉZIKÖNYV

sinosz SIKETEK ÉS NAGYOTHALLÓK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE

Emberi jogok. IGEN!

Emberi jogok IGEN!

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAI

Képzési kézikönyv

Szerzők | Janet E. Lord, Katherine N. Guernsey, Joelle M. Balfe, Valerie L. Karr

Szerkesztette | Nancy Flowers

Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége | Budapest, 2009

© Emberi Jogi Kutató Központ, Minnesota Egyetem 2007
Az Emberi jogi képzési sorozatot a Minnesota Egyetem Emberi Jogi Kutató Központja adja ki.
Szerkesztette Nancy Flowers.
A sorozat forrásokat biztosít az oktatók, képzők és aktivisták folyamatosan növekvő táborának, akik az Egyesült Államokban és a világ minden részén az emberi jogi kultúra építésén dolgoznak.
Original edition © 2007 by the Human Rights Resource Center, University of Minnesota
Hungarian edition © 2009 by SINOSZ (Hungarian Association of the Deaf and Hard of Hearing)
Minden jog fenntartva!

Fordítók: Juhász Vera, Fábián Veronika, Francia Rita, Kajtár Alex, Rácz Judit, Simon Imre
Szakmai lektorok: Dr. Lovászy László, Dr. Jaksa Brigitta, Gombos Gábor
Nyelvi lektorok: Dr. Hattyár Helga, Karvalits Ivett

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és munkatársai kommentárjai:
Prof. Dr. Szabó Máté, Dr. Borza Beáta *Előszó*
Dr. Rajzinger Ágnes *1. fejezet; Az OBH és az EBH összehasonlító elemzése*
Dr. Lápossy Attila *2., 3., 4. fejezet; A jogállamiság elve és követelményei*
Dr. Fogarassy Edit *5., 6. fejezet*
Dr. Gurbai Sándor *7., 11., 17. fejezet; Összehasonlító áttekintés*
Dr. Kussinszky Anikó *8., 9., 16. fejezet; Általános tájékoztató*
Dr. Tóth Krisztina *10., 14. fejezet; Esettanulmány példabeadvány; Jelentések, projektek, összefoglaló*
Dr. Bíró Sára *12. fejezet*
Dr. Retkes Zita *13., 15. fejezet; Esettanulmány oktatás*
Dr. Zeller Judit *Alapvető jogok Magyarországon; Az emberi méltósághoz való jog*
Lux Ágnes *Alkotmány; Főbb nemzetközi egyezmények*

Az Országgyűlési Biztosok Hivatalának (OBH) legfőbb feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatos visszásságokat kivizsgálja, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen. Az országgyűlési biztoshoz bárki fordulhat, ha megítélése szerint valamely hatóság, illetve közszolgáltatást végző szerv tevékenysége során a beadványt benyújtó személy alapvető jogaival összefüggésben visszásságot okozott.

Projektkoordinátorok: Szebenyi Marianna, Habán Zsuzsa, Földes Dalma

Felelős kiadó: Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ)
1068 Budapest, Benczúr utca 21. telefon: +36 1 351 0434 fax: +36 1 342 1989
e-mail: emberijogok@sinosz.hu
www.sinosz.hu

NCA NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM
SZOCIÁLIS ÉS MUNKAÜGYI MINISZTÉRIUM
Center for Children with Special Needs
A kiadvány nyomdai munkáit a Miniszterelnöki Hivatal támogatta.

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő 7
Előszó a magyar kiadáshoz 8
Az Emberi Jogi Főbiztos előszava 10
Üzenetek a fogyatékossággal élő személyektől és az őket képviselő szervezetektől 11
Köszönetnyilvánítás a magyar kiadáshoz 13
Köszönetnyilvánítás 14
Az Emberi Jogok. IGEN! képzési kézikönyv rövid ismertetése 17

I. A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAINAK ÉRTELMEZÉSE 19

Bevezetés a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiba 20
Kezdjünk hozzá! Gondolkozzunk az emberi jogokról! 21
Ki a felelős az emberi jogokért? 26
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény 27
Regionális egyezmények a fogyatékossággal élő személyek jogairól 30
A fogyatékosságra vonatkozó kulcsfontosságú, jogilag nem kötelező érvényű eszközök 30
A fogyatékosság meghatározása és kutatása 33
A fogyatékossággal kapcsolatos szemléletmódok és attitűdök 34
A fogyatékosság emberi jogi megközelítése 35
Az emberi jogok képviselete 38

II. A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY 39

1. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma 40
2. Egyenlő esélyű hozzáférés 53
3. A politikai életben és a közéletben való részvétel joga 67
4. A szólás és a véleménynyilvánítás szabadsága 80
5. Jog az élethez és a szükségállapot esetén való védelemhez 91
6. A kínzástól és a visszaélések más formáitól való mentesség 106
7. Magánélet, integritás, otthon és a család 121
8. Az egészséghez való jog 135
9. A habilitációhoz és rehabilitációhoz való jog 156
10. A munkához való jog 169
11. Önálló és az emberi méltósághoz illő élet a közösségen belül 180
12. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés 191
13. Az oktatáshoz való jog 200
14. A sporthoz és a kultúrához való jog 212
15. A fogyatékossággal élő gyermekek jogai 229
16. A fogyatékossággal élő nők joga a diszkriminációmentességhez és az egyenlőséghez 245
17. A többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyek jogai 260

III. AZ ÉRDEKKÉPVISELET FONTOSSÁGA –
TEGYÜNK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAIÉRT! 271

Érdekképviselet és cselekvés 272
Cselekvési tervek 274
Lépések az érdekképviselet megvalósítása felé 274
A jogállamiság elve és követelményei 283
Az emberi méltósághoz való jog – méltóképpen másképp 284
Esettanulmányok a gyakorlatokhoz 286

IV. CSOPORTSEGÍTÉS 291

Csoportsegítés az emberi jogi nevelésben 292
A csoportsegítő szerepe 292
Interaktív tanulás 293
A beszélgetés irányítása 293
Fogyatékossággal élő résztvevők 294
Képzések megtervezése 295
Képzési programminták 296

FÜGGELÉK 301

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és munkatársai kommentárjai 302
Az egyenlő bánásmód követelményének vizsgálata az OBH és EBH gyakorlatában 302
Általános tájékoztató az országgyűlési biztosról, példabeadvánnyal 305
Az ombudsmani jelentések, beszámolók, projektfüzetek 308
Mi, mit, hogyan szabályoz? Hazai áttekintés 311

Magyar vonatkozású jogi dokumentumok 314
Emberi jogok, alapvető jogok Magyarországon 314
1949. évi XX. törvény – a Magyar Köztársaság Alkotmánya 315
Emberi jogokkal kapcsolatos főbb nemzetközi egyezmények, hazai jogforrások 319

Nemzetközi emberi jogi dokumentumok 321
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 321
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – hétköznapi nyelven 325
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – összefoglaló 327
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 328
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény – egyszerűsített változat 346
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény – összefoglaló 356
Emberi jogi dokumentumok internetes elérhetőségei 360

Általános források 361

Szószedet 362

KÖSZÖNTŐ

Mi, fogyatékossággal élők hatalmas ajándékot kaptunk a világ kormányaitól akkor, amikor az Egyesült Nemzetek Szövetsége Közgyűlése 2006. december 13-án elfogadta a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezményt. Régi adósság lett ezzel törlesztve. Ha visszaforgatnánk az idő kerekét, világosan látható volna az a nagyszerű ív, amely a Virginiai Nyilatkozattal (1776. június 12.) kezdődött: *„Minden ember a természet rendje szerint egyenlően szabad és független, s mindenkinek bizonyos, veleszületett jogai vannak, amelyektől, ha társadalmi közösségbe kerül is, semmilyen szerződés meg nem foszthatja, vagy utódaitól azokat el nem veheti”.*

Az első generációs jogok a politikai és szabadságmozgalmak alkalmával fejlődtek ki és előkészítették a polgári forradalmakat, az állami szerepvállalás csökkentéséért síkra szállva (Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* 2–21. szakaszai). Ezeket a jogokat szokták *negatív* jogokként jellemezni az állam és egyén (társadalom) viszonyában, mert az államot „tűrésre”, „passzivitásra” kötelezik. A második generációs jogok a francia szocialista mozgalmak hatására fejlődtek ki, és az állam hathatósabb közreműködését kívánták meg: ezért is szokták ezeket *pozitív* jogokként jellemezni. Alapvetően a társadalmi egyenlőség megvalósításáért szállnak síkra, mert úgy találják, hogy a szabadság önmagában – bár lehetővé teszi – de nem garantálja az egyenlő esélyeket. Végül a legújabb generációs – másként: *szolidaritási* – jogok a 20. század második felétől, valamennyi társadalmi erő összefogását igénylik. Ezek a jogok az emberiséget illetik, a kötelezettségek pedig a nemzetközi jogközösséget terhelik.

Itt állunk tehát, a 21. század elején, mintegy három évszázados jogfejlődés után, kezünkben a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény. Az ember ránéz az Egyezmény 50 cikkére, továbbá az azt kiegészítő fakultatív jegyzőkönyv 18 cikkére, és elgondolkozik, mit hozhat mindez számára?

Jeremy Bentham, a 19. század elején élt angol utilitarista jogtudós szerint valamely jogi politikai intézmény hasznossága attól függ, hogy az a bizonyos intézmény mennyiben mozdítja elő a legtöbb ember lehető legnagyobb fokú boldogságát. Számomra, mint fogyatékossággal élő személy számára igenis fontos tényező, hogy a helyzetem javítása érdekében meghozott jogi dokumentumok mennyiben tudnak hasznosulni a jövőben? Mennyiben hoznak változást a gyakorlati életben?

Feleségem, két kisgyermekem, jómagam, az általam vezetett SINOSZ 11 500 tagja, a SINOSZ által képviselt mintegy 60 ezer siket és nagyothalló személy, és a Magyarországon élő mintegy 600 ezer fogyatékossággal élő személy számára valóban nem mindegy, hogy az ENSZ Egyezményt mennyire sikerül végrehajtani, elültetni annak pozitív üzeneteit az emberek fejében.

Ha belegondolok, legalább annyi munka vár ránk most, mint akkor, amikor készült az Egyezmény. Feladnunk nem szabad! A mi generációnk belekóstolhatott az Egyezmény meglétének örömébe, de az igazi eredményeknek az utánunk jövő nemzedékek lesznek a kedvezményezettei. Ehhez azonban nekünk itt és most cselekednünk kell!

Szüntessük meg azt a felfogást, amely a fogyatékos emberek kapcsán azonnal a hiányosságokra helyezi a hangsúlyt. Nem hallunk? Nem látunk? Nem járunk? A jelen többségi társadalma egyből „hiánypótoltatna”, ahelyett, hogy meglévő képességeinket, valódi igényeinket venné észre. Emberi jogunk, hogy életünket ezen a Földön úgy éljük le, ahogy megszülettünk, és ehhez társadalmunk minden tagjától a kellő, hangsúlyozom: az általunk kért segítséget megkapjuk.

Emberi jogunk, hogy ne úgy nézzenek ránk, mint egy hiányos szerkezetre. Jogunk van ahhoz, hogy valamennyi emberi jogot és alapvető szabadságot teljes és egyenlő mértékben gyakorolhassunk, ennek biztosítását és védelmét megkapjuk, és a velünk született méltóság tiszteletben tartását elvárhassuk.

Ennek reményében ajánlom mindenki figyelmébe ezt a kézikönyvet, amely a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége történetének egyik legnagyobb munkája. Ezzel a munkával kívánjuk előremozdítani a teljes esélyegyenlőség állapotát Magyarországon és a Világ minden országában egyaránt.

Dr. Kósa Ádám
a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségének elnöke

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

LÁTHATÓVÁ VÁLT FOGYATÉKOSSÁG

„az életek egyenlőségét a méltóság garantálja.”
23/1990. (X. 31.) AB határozat, Sólyom László párhuzamos indoklása

Miért van az, hogy akinek fontos az Emberi Lét, annak nehéz elviselni, ha az egy közösségben élők folyvást csak beszélnek megértésről, toleranciáról, őszinteségről meg szociális érzékenységről, s amint éles helyzetbe kerülnek, mindent felülír valami láthatatlan erő. Ki marad a megértés, értés oldalán?

Az ENSZ vizsgálatai szerint, a világ fogyatékossággal élő személyeiről gyűjtött adatok alapján a cselekvés elodázhatatlan. Becslések szerint a világ népességének mintegy tíz százaléka – 650 millió ember! – él valamilyen fogyatékossággal. Mindezek alapján az ENSZ „a világ legnagyobb kisebbségének” nyilvánította a fogyatékossággal élő személyek csoportját.

A legmarkánsabb, stratégiai indikátora minden fogyatékosságügyi programnak, hogy senki ne szenvedjen semmiféle hátrányt pusztán azért, mert valamely testi, kommunikációs, szellemi vagy értelmi fogyatékosságban szenved!

De mit tehet az emberi jogokért küzdő a fogyatékossággal élő ember megfelelő, ha úgy tetszik egyenlő társadalmi szerepvállalásért? Mi újat mondhat az alkotmányjogász, ami valóban lebonthatja a falakat, és egyáltalán, hol lehet a szemléletváltás cezúrája?

Nem jogorvoslati, hanem jogvédő intézmény az országgyűlési biztosé, aki hivatalánál fogva az állampolgárok pártján szemléli az államszervezet hibáit, fedezi fel hiátusait. Alapjogi fundamentuma, hogy se átmenetileg, se hosszabb távon ne sérüljön az állampolgári jogon járó ellátások minősége, a szolgáltatások spektruma, és legyenek világosan megfogalmazhatók az esetleges dilemmák, bármely döntés a normák keretei között legyen szabad. Leglényegesebb – és ma mégoly fontosabbá váló feladata – a közös nyelv megtalálása a panaszlott intézmény vagy szervezet és a panaszosok között. Megtalálni a kommunikáció feledett csatornáit, hogy a patthelyzetek feloldhatóvá, a reménytelen ügyek megoldhatóvá válhassanak. Nem a biztos megoldást garantálja az ombudsman, de szerepe szerint a megoldáshoz vezető út jelzője.

Feladata tehát a közigazgatás hibáinak feltárása során az emberi jogok érvényesülésével összefüggő elvi jellegű problémák mindennapi gyakorlatra fordítása, vagy az állami szervezeten belül az egyes államhatalmi szervek működése során az emberi jogokat korlátozó aktusokkal szembeni kontroll és ellensúly. Azaz, köteles minden kormányzati döntés alapjogi kereteit tartani és a felmerült alapjogi dilemmákat közvetíteni a kormány (értsd. a végrehajtó hatalom szervezeti struktúrája) számára – komplex ombudsmani eszköztárral –, ha tetszik ügykövetéssel, reaktív módon, de proaktívan, az átfogó jogvédelem segítségével is.

Vajon hogyan hozhatók működésbe ezek a mechanizmusok a fogyatékosságügyben? A fogyatékosság különös helyzet – Magyarországon. A fejlett világ évtizedek óta természetesen él és viselkedik egy – amúgy tényleg – természetes helyzetben. Az épületekhez rámpa jár, a kommunikáció írható, olvasható, hallható (vö. érthető!) minden, valamely érzékszervében fogyatékos embernek, a munka természetes a csökkent képességűnek. Mindez magától értetődő az óvodában, de az egyetemen vagy a sportpályán is. A hazai jogállami demokrácia ezt a normát is még épp tanulja. *A láthatatlanság gettójából* (sic! Könczei György) láthatóvá és hallhatóvá vált fogyatékossággal élő emberek sorra vívják a jogok harcát, mind hangosabban az elfogadást várják. Ezért is kell a biztos hangja, erősíteni a meglévőt. Hangsúlyozni, hogy az emberi jogok alapvetőek, és mindenkit (mindig, mindenhol) megillető jogok, az Alkotmányunk ezt rögzíti, jogelméleti szempontból a legmagasabb jogforrási szinten deklarálva, ha egyébként a hétköznapi normák nem is mindig automatikusak.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa valamennyi polgárért dolgozik. De különös figyelemmel és felelősséggel, a fogyatékossággal élő emberek sajátosságaihoz illeszkedő szemlélettel, és eszközrendszerrel lép fel a fogyatékossággal élők jogainak védelmében. A jövőben e tevékenység pedig tovább bővül. Az *Emberi méltóság – korlátok nélkül* elnevezésű projekt-sorozatban 2009-ben *Méltóképpen másképp*

címmel, a fogyatékossággal élők emberi jogait, a 21. század elvárásait feltérképező és lehetőség szerint megoldásokat kereső programot indítottunk, kutatva annak lehetőségeit, hogy az esélyek valóban egyenlővé válhassanak, a mégoly egyenlőtlen körülmények ellenére is.

A diszkrimináció tilalma és az esélyegyenlőség biztosításának állami célkitűzése nem fakultatív, hanem kötelező feladatot jelent. Ugyanakkor lássuk be, hogy egy krízishelyzet azonnali megoldása gyakran nem alapjogi, hanem létkérdés. A fogyatékos lét eleve a kirekesztődést indukálja. Tűrhetetlen és megengedhetetlen, hogy a fogyatékossággal élő ember a társadalom türelmetlenségével is szembe találja magát. A kirekesztettség marginalizálódással jár, ami személyiség torzuláshoz is vezethet, végső soron az együttműködésre való alkalmatlanságot, ezzel a végleges társadalmon kívüliséget is jelentheti. Egyedül és/vagy családostul! A munkalehetőségek szűkössége, a társadalmi megbecsülés hiánya pedig további fizikai és lelki egészségromboló.

Nem titkolt célunk tehát, a hátrányos megkülönböztetés zsigeri gesztusainak tükröt állítva a társadalmi befogadás és elfogadás attitűdjét ingerelni. Ne írhassák, mondhassák, hogy „fogyatékos nemzet" vagyunk, mert képtelenné váltunk a másik másságának elfogadására. Vitára hívunk mindenkit, akinek fáj a pozitív diszkrimináció, vagy a látszatmegoldás, érveket pro és kontra! „Csak az jöjjön, aki bírja, aki tudja, hogy másképp csinálja", mert közel húsz évvel a rendszerváltás után nem lehet gesztus, ami természetes.

„…a méltóság az emberi élettel eleve együttjáró minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. […] Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit." – mondta ki határozatában az Alkotmánybíróság. (64/1991. [XII. 17.] AB számú határozatában)

A gondolkodás intenzív, az érdekérvényesítési képesség jelentős, a fogyatékos szervezetek ereje átütő. Ennek eredményeként az egyik legfontosabb, a közelmúltban született európai dokumentum, a *Madridi Nyilatkozat* (2002), mely szerint a szemléletváltás filozófiai alapja, hogy a fogyatékos emberek végre nem jótékonykodást, hanem esélyegyenlőséget akarnak, és a hangsúly a rehabilitációról áttevődik a társadalom átalakításának globális filozófiájára, amely *minden személy,* beleértve a fogyatékos embereket is, szükségleteinek befogadására és ellátására irányul.

Az aktivitás a nemzetközi színtérről hozzánk is elért. A magyar Országgyűlés 2007-ben hirdette ki az ENSZ által megfogalmazott *a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményt és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvet,* melynek legfontosabb üzenete a paradigmaváltás szükségessége és elodázhatatlansága! A jövő a szükségleten alapuló társadalmi vagy szociális modell. Ehhez elengedhetetlen a tudatosítás, a teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás garanciája minden fogyatékkal élő számára. A cél pedig valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékossággal élő személy számára, és a velük született méltóság tiszteletben tartásának előmozdítására. (1. cikk)

…van tennivalónk, bőven.

Budapest, 2009. február 27.

Prof. Dr. Szabó Máté
az állampolgári jogok országgyűlési biztosa

Dr. Borza Beáta
projektvezető

AZ EMBERI JOGI FŐBIZTOS ELŐSZAVA

A legfrissebb becslések szerint tíz emberből egy valamilyen fogyatékossággal él. Közülük sokan szegénységben, a társadalom peremén élnek, és jogaikat túlságosan gyakran éri sérelem. Az emberek sokszor egyszerűen nem is tudják, hogy a fogyatékossággal élőknek jogaik vannak, és nincsenek tisztában azokkal a lehetőségekkel, melyek megszüntethetnék a megkülönböztetést és a fogyatékosok helyzetében pozitív változást érhetnének el. A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló Egyezménynek és Fakultatív Jegyzőkönyvének elfogadása lehetővé teszi, hogy szakítsunk a fogyatékossághoz való korábbi helytelen hozzáállással és társadalmi közfelfogással, valamint képessé tegyük a fogyatékossággal élő személyeket arra, hogy jogaikkal élhessenek. Most eljött az ideje annak, hogy ezt az új Egyezményt az emberekkel megértessük, és úgy gondolom, az *Emberi jogok. IGEN!* képzési segédanyag ezt az eddig hiányolt eszközt biztosítja célunk eléréséhez.

Ez a képzési segédanyag áttekinthető és könnyen használható kézikönyv, amely az emberi jogok képviselői és gyakorló oktatói számára alapvető forrásokat biztosít az emberi jogok védelmének és oktatásának az előmozdítására. A képzési anyag három részre bomlik: az emberi jogokat a fogyatékosság szempontjából értelmezi, egyenként elmagyarázza az Egyezményben foglalt jogokat, valamint – a jövőre vonatkozóan – érdekvédelmi és cselekvési terveket mutat be. Mindhárom részben részletesen foglalkozik tehát az emberi jogokkal, különös tekintettel az új Egyezményre, de merít a különböző törvényekből, valamint az emberi jogokra vonatkozó tapasztalatok szélesebb köréből is. Különösen fontos, hogy minden fejezet arra biztatja a képzés résztvevőit, hogy az osztályterem falain kívül is elkötelezetten támogassák a fogyatékossággal élők emberi jogait. A fejezetekre való felbontás lehetővé teszi az előadó számára, hogy hosszabb idő alatt teljes körű, avagy speciális emberi jogi témákban rövidebb kurzusokat tartson.

Az emberi jogok oktatása olyan tananyagok használatával, mint amilyen az *Emberi jogok. IGEN!,* igen fontos lépés afelé, hogy az egyes embereket és a közösségeket képessé tegyük arra, hogy jogaikkal éljenek. A fogyatékossággal élő személyek és az őket képviselő szervezetek számára jogaik megismerése – azáltal, hogy erősíti az érdekvédelmi törekvéseket – segítséget nyújt abban, hogy a jelenben fennálló diszkriminációt leküzdjék, jövőben való előfordulását pedig megelőzzék. A tudatos érdekvédelem jelentős szerepet játszik abban, hogy elérheti, hogy a kormányzatok elkötelezzék magukat a törvények és az irányelvek megújítására, amely azután alapvető változásokhoz vezethet. Ez a könyv széles körökben növeli az emberi jogokkal kapcsolatos tájékozottságot, és annak ismeretét, miképp vehetnek és vesznek részt a fogyatékossággal élők a társadalom életében. Kulcsfontosságú lépés ez egy befogadóbb társadalom építése felé.

Az *Emberi jogok. IGEN!* új, nélkülözhetetlen kiegészítője az emberi jogi nevelés eszköztárának, és örülök, hogy kapcsolatba kerülhettem vele. Gratulálok a szerzőknek és a szponzoroknak kezdeményezésükhöz, és remélem, hogy könyvüket széles körben használják majd.

Louise Arbour
az Egyesült Nemzetek Emberi Jogi Főbiztosa

ÜZENETEK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEKTŐL ÉS AZ ŐKET KÉPVISELŐ SZERVEZETEKTŐL

Az ENSZ fogyatékosjogi egyezménye tárgyalása alatt a fogyatékos személyek közösségének mottója a „Semmit rólunk nélkülünk!” volt. Ez egy negatív megfogalmazású követelés volt, amit indokolt, hogy a fogyatékos személyek általában azt tapasztalták meg országaikban, hogy az érdemi részvételük nélkül döntenek az őket érintő kérdésekben. Az Egyezmény hatálybalépésével ezen túl kell lépnünk. A fogyatékos személyek szervezetei előzmény nélkülien erős részvételi jogokat kaptak, a részes államok pedig számon kérhető kötelezettséget vállaltak a civil társadalom érdemi bevonására. Aktuális jelszó a „Rólunk mindent velünk!” Ahhoz, hogy ezzel élni tudjunk, ismernünk kell jogainkat és azt, hogyan lehet azokat érvényesíteni. Tudniuk kell ezt a fogyatékos személyeknek, a családjaiknak, a velük foglalkozóknak, az egész társadalomnak. Ebben az edukációs munkában ez a gyakorlat-orientált kézikönyv fontos szerepet fog játszani.

Gombos Gábor
emberi jogvédő, a Pszichiátria Használóinak és Túlélőinek Világhálózata társelnöke

---

Az emberi jogok fogalma számos területet foglal magában, és a kézikönyv, amit most az olvasó számára nagy örömmel ajánlunk, az e területeken megjelent nemzetközi jogszabályok és irányelvek teljes szövegét teszi elérhetővé az érdekvédelemmel, jogvédelemmel foglalkozó szakemberek, aktivisták számára. Külön érdeme a kiadványnak, hogy nem csak részletesen ismerteti az ENSZ Konvenciót, de magyarázza is, segítve annak megértését, befogadását.

A kidolgozott gyakorlatok, csoportmunka-módszerek jó alapjai lehetnek annak, hogy az emberek aktívan, csoportban ismerhessék meg az ENSZ Konvenció és a nemzetközi emberi jogi anyagok tartalmának egy-egy momentumát, és azok érvényesülését a mindennapokban is képesek legyenek elősegíteni.

A kézikönyv kiváló eszköze lehet annak, hogy az emberek, ezen belül is a fogyatékos emberek, az őket nevelő szülők jogtudatossága, demokráciaképe fejlődjön, és képesek legyenek érdekeik hatékony érvényesítésére, maguk is hozzájárulva ahhoz, hogy az esélyegyenlőség sokat hangoztatott eszméje a gyakorlatban érvényre jusson.

Dr. Szilágyiné dr. Erdős Erika
Autisták Országos Szövetségének elnöke

Mindenkinek fontos a szabadság és hogy tiszteletben tartsák. A világban sok törvényt hoznak azért, hogy a fogyatékos emberek dolgozhassanak, ne bántsák őket, jobb legyen az életük. Fontos, hogy sok ország együtt dolgozik ezért.

Én nem dolgozhatok, nem házasodhatok, nem szavazhatok, nincs annyi jövedelmem, hogy eltartsam magam. Pedig felnőtt ember vagyok. Tudok írni, olvasni, számolni. Egyedül közlekedem. Dolgozni is tudok. Egy kis segítséggel a pénzemet is be tudom osztani. Figyelem a híreket, tudom, hogy melyik pártot szeretném a kormányba. El tudom dönteni, hogy mire van szükségem.

Saját és társaim nevében azt képviselem, hogy mindenkit tartsanak tiszteletben. Mindenki maga dönthessen az életéről, és ne mások döntsenek róla. Mindenki ugyanolyan lehetőségeket kapjon.

Mi, az önérvényesítő csoportokban sokat tanulunk arról, hogy hogyan tudunk önállóak lenni. Másoknak meg azt kell megtanulniuk, hogy mi is ugyanolyanok vagyunk és ugyanúgy szeretnénk élni, mint bárki más.

Harmathi Sándor
az ÉFOÉSZ Önérvényesítő Tagozatának tagja

Amikor emberi jogokról beszélünk, nem feledkezhetünk meg a fogyatékosok jogairól sem. Hiszen a fogyatékosügy emberi jogi kérdés!

Magyarországon ma mintegy ötvenezer látássérült ember él. Számukra az esélyegyenlőség azt jelenti, hogy ugyanúgy közlekedhessenek, dolgozhassanak, művelődhessenek, szórakozhassanak, mint egészséges embertársaik. Ahhoz viszont, hogy mindezt elérjük, szükség van az akadálymentesítésre, nem csak fizikai, hanem info-kommunikációs értelemben is. Szükség van megfelelő segédeszközökre, hogy

a vak és gyengénlátó emberek leküzdhessék mindazokat a hátrányokat, amelyek a látásuk elveszítéséből adódnak. S ami még elengedhetetlen, az a személyi segítő. Mert ez gyakran pénzbe sem kerül, csupán meg kell találni azt az embert, aki képes és akar is segíteni a hivatali, üzleti, egyéb tájékozódásban fogyatékos embertársainak.

A látássérültek többsége nem a társadalom eltartottjaként, hanem adófizető állampolgárként szeretne élni. Ha megkapják a társadalomtól azt a minimális segítséget, ami a boldogulásukhoz szükséges, képesek teljes életet élni.

Tehát nem szánalmat, sajnálkozást várnak a társadalomtól, hanem az emberi jogoknak a mindennapi életben való érvényre juttatását.

Dr. Szőke László
a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének elnöke

„Nem a gyengeségünk az,
ami megijeszt bennünket. Az erőnk."
Nelson Mandela

Azok az emberek, akik a mai Magyarországon a fogyatékosságügyben élnek, dolgoznak, érintettként, vagy szakemberként – bármelyik részén foglalják is el alkotó helyüket ennek a kicsiny, de mégis óriási erőfeszítéseket igénylő területnek –, pontosan tudják, hogy mennyi mindent elvégeztünk az elmúlt években és a közelmúlt egy-két évtizedben. Ám azt is látják, hogy bárhová nyúlunk, bármit is oldunk meg, a mögött, s az után újabb hatalmas tömegű feladatok tárulnak elénk.

Ilyen, igen sokrétű feladattömeget hozott létre a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény végrehajtása is. Nem csupán a már ismert egyenlő esélyű *hozzáférés, a jogok teljes mértékű valósággá váltása, a markáns, kirekesztő tendenciák leküzdése* fogalmazódik most szigorú formában újra. Mindezen túl a fogyatékossággal élő emberek és a többségi társadalom közötti, merőben újfajta, *partneri viszony* kialakítása is feladattá vált, akárcsak a szemlélet, a gondolkodás tiszta értékek szerinti radikális újraalkotása. Mindegyik említett tényező megfeszített, megalkuvást nem ismerő közös munkára kötelez bennünket.

Az utóbb említett *radikális újraalkotás* markáns tudásteremtő és tudást szétosztó (disszemináló) feladatot állít elénk. Ebben tevékenykedik hazánkban számos egyéb szereplő mellett a *Fogyatékosság és társadalom* című új, fogyatékosságtudományi folyóirat szerkesztősége, a Fogyatékosságügyi Tudásbázis Alapítvány, több egyetem, számos non-profit és mozgalmi szervezet, köztük a Siketek és Nagyothallók Szövetsége is; legújabban éppen ennek *a rendkívül tartalomgazdag és tiszta szellemiségű kötetnek* a közrebocsátásával.

Dr. Könczei György
egyetemi tanár, az ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogai Bizottságának (CRPD) tagja

---

„A jog nem változtatja meg a szíveket,
de féken tartja a szívteleneket."
Martin Luther King

Az emberi jogok érvényesüléséhez nem elegendő a jogok megtanulása, szükség van egy olyan szemléletmód és magatartás kialakítására, amelyik a világot az emberi jogok mögött meghúzódó értékek szerint nézi. Az emberi jogi képzések célja éppen ezért, hogy elősegítsék az emberi jogi kérdések felismerését és megértését, fejlesszék az emberi jogok védelméhez szükséges készségeket és képességeket és olyan attitűdöt és gondolkodásmódot alakítsanak ki, amely tiszteletben tartja az emberi jogokat.

A Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, mint a hazai ifjúsági munka innovációs és kompetenciaközpontja, immár ötödik éve elkötelezett az emberi és gyermekjogi nevelés területén, melynek módszertani alapját a Mobilitás gondozásában megjelenő Kompasz – kézikönyv fiatalok emberi jogi neveléséhez és a Compasito – kézikönyv gyermekek emberi jogi neveléséhez kiadványok képezik.

Ha a gyerekek úgy nőnek fel, hogy alapvetés számukra az, hogy emberi méltóságában minden ember egyenlő, akkor az teljesen természetes lesz egy idő múlva a világban, amit Adrienne Rubin Barhydt még csak a fogyatékossággal élő emberek vágyaként fogalmazott meg: „Szeretnénk, ha úgy tekintenének ránk, mint valódi emberekre, mint a társadalom részére, s nem valami olyasmire, amit el kell rejteni, akiket sajnálni kell, vagy akikkel jótékonykodni kell."

Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS A MAGYAR KIADÁSHOZ

Az elmúlt hónapokban egy maroknyi „önkéntesekből” álló csoport eltökélte, nem fut el egy embert próbáló kihívás elől. Még akkor sem, ha a visszatartó tényezők sora hosszú, hiszen mindenkinek van egyéb saját munkája, kevés a megvalósításra fordítható idő, nem elegendő a pénz, civil szervezet erejét, kapacitását meghaladó a feladat és így tovább. Mégsem hátrált senki. Vívódás helyett rögtön azonosult mindenki az amerikai szerzők gondolatiságával, miszerint nem beszélni, hanem tenni, cselekedni kell végre a fogyatékossággal élő személyek emberi jogai megvalósítása érdekében. Ebben áll a valódi kihívás.

Köszönjük *Szebenyi Mariannának,* hogy emberi jogi trénerként birtokolt tudását, tapasztalatait önzetlenül megosztotta velünk. *Dr. Lovászy Lászlónak,* hogy szakmai lektorként mindig rávilágított a kész és elkészült közötti különbségre, *Gombos Gábornak* a szubjektív nézőpontot, amely nélkül munkánk fabatkát sem ért volna, meleg szívvel emlegetjük az OBH főosztályvezetője, *dr. Borza Beáta* által irányított *munkatársainak* kitartó munkáját, lelkesítő helytállását, csakúgy mint *dr. Jaksa Brigitta* bátor szemléletét és pótolhatatlan tudását.

Külön érdem a fordítóké, akik a vállalás pillanatában csakis azt mérlegelték, hogy kívánnak-e részesei lenni egy szinte lehetetlen küldetésnek. *Dr. Hattyár Helgának,* hogy a nyelvi lektorálás véget nem érő folyamában az éjszakáit ismét nekünk áldozta, *Karvalits Ivettnek,* hogy ebbe az önkínzó folyamatba ő is beszállt. Versenyt futottunk az idővel, ezért sosem tudjuk elegendően megköszönni *Bóna Toma* tördelőnek, hogy kibírt minket, csakúgy, mint *Kirsch Zsuzsannának* és munkatársainak, akik a nyomdai munkálatok terheiben mögénk álltak. Köszönjük *Kőszegi Zsófiának* és *Nagyné Tábori Évának,* hogy a hivatkozásban szereplő adatok ellenőrzéséhez szükséges sziszifuszi munkát szó nélkül magukra vállalták, *Kozma Krisztinának,* hogy a végső simítások során idejét az ügytől nem sajnálta.

Köszönjük a szószedet jelnyelvi adaptálásában nyújtott elhivatott munkát *Herbszt Róbertnek, Juhász Ferencnek, Kósa Zsuzsának, Mongyi Laurának* és *Szabó Szilveszternek.*

Köszönet *Habán Zsuzsának,* akinek a szakmai tudása és embersége nagy támasz volt a munka folyamatában és humorával segített megértetni, hogyan lehet a lehetetlenből lehetségest varázsolni.

Nem utolsósorban hála és köszönet illeti *Földes Dalmát* a kézikönyv adaptáció ötletgazdáját, aki csendesen, szelíden, de kíméletlen következességgel koordinálta a megvalósítást.

Mindenki megtette a tőle telhető legtöbbet az ügy érdekében. A bátorság némelykor azonban annak a kockázatát is rejti, hogy nem tökéletes, netán hibáktól sem mentes, ami létrejött. Ezzel együtt is vállaljuk, amit elkövettünk…

A könyv nagy érték. A könyv jog, mert jogot ad és jogunk van hozzá. A jövőbe vezető úton jó veletek haladni.

Dr. Tapolczai Gergely
ügyvezető igazgató, SINOSZ

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az a kezdeményezés, mely létrehozta az *Emberi jogok. IGEN!* képzési kézikönyvet, elválaszthatatlan attól a folyamattól, amely az ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének (Convention on the Rights of Persons Disabilities; CRPD; továbbiakban: Egyezmény) megalkotását inspirálta. Az Egyezmény megfogalmazását és az emberi jogi képzési anyag összeállítását, mely kifejezetten a fogyatékossággal élők jogairól szól, az 1999-ben, Hong Kongban, az ENSZ által támogatott konferencia alapozta meg. Ez a lendület ösztönözte a több országban is létrejött emberi jogi oktatási programokat, miközben maga az Egyezmény szövege koherens szerkezet egy átfogó képzési anyag létrehozásához is.

A Dohában (Katar) található, különleges nevelési igényű gyermekek számára létrehozott Shafallah Központ olyan nagylelkű anyagi támogatást ajánlott fel, melynek segítségével elképzelésünk valósággá válhatott. Köszönjük a Shafallah elnökének, Hassan Ali Bin Alinak kimagasló vezetői munkáját és őszinte odaadását a fogyatékossággal élők emberi jogi nevelésének, képzésének terén, ami lehetővé tette ennek a projektnek az életre hívását és négy nyelven történő, nyomtatott formában, CD-ROM-on és web-alapú formátumban egyaránt megvalósuló, széles körű terjesztését. A projekt hivatalosan 2007-ben, a dohai Második Shafallah Fórumon indult útjára. Szintén szeretnénk hálás köszönetet mondani Tom Coyne-nak és Dominic Coyne-nak, amiért biztosították a projekthez alapvetően szükséges koordinációt és vállalkozásunkat minden lehetséges módon, a munka valamennyi szakaszában támogatták. A borítón látható festmény eredetijét a tizennégy éves katari művész, Muhammad Al Malki ajánlotta fel nekünk.

A szerzők és a szerkesztő külön köszönetet mondanak alábbi partnereik támogatásáért, akik nélkül ez az anyag nem készülhetett volna el:

- A **Cselekedjünk Együtt a Változásért** elnevezésű szervezet (Advocating Change Together, ACT) felbecsülhetetlen értékű forrásokat biztosított számunkra saját emberi jogi tanítási anyagaiból és segített létrehozni az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek emberi jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) könnyen érthető változatát. Külön köszönet az Együtt a Változtatásért két munkatársának: Marry Kay Kennedynek és Bret Heslának.
- A **BlueLaw LLP** ügyvédi iroda munkatársa, Jeff Walker és kollégái kitartó támogatásukkal és rendíthetetlen lelkesedésükkel a közös út minden lépésénél bátorítottak minket, különösképpen Tracie Anton, Justyn Baxley, Walt Burns, Seth Cowell, Howard Fenton, Sudhir Mahara, Joe May és Dave Pronchick.
- A **Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete** (Disabled Peoples' International, DPI) az ENSZ Egyezménnyel kapcsolatos egyeztetési munkálatok során folyamatosan támogatta e kiadvány létrejöttét. A DPI korábbi Elnöke, Venus Ilagan az elsők között emelt szót 1999-ben a Hong Kong-i konferencián az emberi jogi nevelésért, támogatva a fogyatékosügyi érdekvédők munkáját, valamint elsők között használta kísérleti jelleggel ennek a kötetnek az anyagát. Saját hazájában, a Fülöp-szigeteken, valamint világszerte végzett munkája az emberi jogok védelmének legmagasabb szintjét testesíti meg. Mary Ennis, a DPI vezérigazgatója hozzáértéssel és lelkesedéssel irányította a kézikönyv előkészületeit, és számos lehetőséget teremtett a kézikönyv egyes részeinek gyakorlatban való kipróbálására – többek között az Egyesült Nemzetek New York-i találkozóján, Peruban, a limai regionális találkozón, és legutóbb 2007-ben a koreai Szöulban, a DPI Nemzetközi Gyűlésén. Továbbá köszönjük ezen ülésszak minden résztvevőjének, hogy észrevételeikkel és konstruktív visszajelzésükkel segítették munkánkat. Steve Estey, a DPI emberi jogi igazgatója szintén a kezdetektől támogatta kezdeményezésünket. Hálásak vagyunk a DPI következő elnökének, Wilfred Guzmannak az emberi jogok védelmének határozott képviseléséért a latin-amerikai és karibi régióban; és köszönet illeti a DPI volt és jelenlegi Nemzetközi Vezetői Bizottsága tagjainak munkáját. Különösen köszönjük dr. Christan Parknak, dr. Ick-Leenek és Joseph Juhnnak a DPI Nemzetközi Gyűlésén Szöulban a gyakorlati kipróbálással kapcsolatosan végzett munkáját, valamint mindazoknak, akik részt vettek a kísérleti munkában és elláttak minket értékes észrevételeikkel.

- A **Harvard Fogyatékossági Projekt** (Harvard Project on Disability) közreműködőként és partnerként vett részt a munkában; elkészítették a képzési kézikönyv bírálatát, szakértelmükkel segítettek a gyakorlati kipróbálás során használt anyag összeállításában, valamint mindenre kiterjedő fogékonyságukkal és tanácsaikkal segítették célunk megvalósítását. Külön hála és köszönet illeti Michael Steint, a Harvard Fogyatékossági Projekt vezérigazgatóját; William Alfordot, a Harvard Jogi Egyetem dékánhelyettesét és Penelope Steint, aki a Harvard Jogi Egyetem Kelet-ázsiai Jogi Tanulmányok Központjában dolgozik.
- A **Minnesota Egyetem Emberi Jogi Központja** (University of Minnesota Human Rights Center) kiemelkedő partnerünk volt. Kristi Rudelius-Palmer támogatására mindig számíthattunk, többszöri nekifutásunk és végtelennek tűnő eseménytelen időszakaink dacára az Egyezmény tárgyalása idején, miközben az írásra szánt idő egyre csak fogyott. Mindig készen állt, hogy bármelyik pillanatban újra bekapcsolódhasson a munkába, és nagylelkűen rendelkezésünkre bocsátotta az emberi jogi nevelésben szerzett széles körű tapasztalatát munkánk előbbre vitele érdekében. Rima Reda türelmesen dolgozott csapatunkkal a kiadvány arculatán és a nyomdai előkészítésen, s az ő munkáját dicséri a kiadvány nagyszerű borítója is. Patrick Finnegan és John Colombo fáradhatatlanul segítettek a végső szerkesztői munkálatok alatt, és a hivatkozások áttekintésében.

Hálásan köszönjük a gondos bírálatot és a fontos észrevételeket Simon Walkernek, aki az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatalában (UN Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR) dolgozik. Szintén köszönet illeti Akiko Itót és Thomas Schindlmayert az ENSZ Főtitkárság Gazdasági és Szociális Részlegétől (UN Department of Economic and Social Affairs, UN DESA), amiért támogatták kezdeményezésünket.

Köszönet illeti az Amerikai Egyetem munkatársát, Julie Muertust, akinek könyve, a *Helyi cselekvés/globális változás: útmutató a nők és lányok emberi jogaihoz (Local Action/Global Change: Learning about the Human Rights of Women and Girls)* útmutatóul szolgált saját munkánkhoz. Lelkesedése és hozzáértése nagyban hozzájárult ennek a könyvnek a létrejöttéhez. Tazreena Sajjad az Amerikai Egyetemről szintén kiváló szakirodalommal látott el minket és emellett a kutatásban is segítséget nyújtott az úgynevezett baltimore-i írótábor idején 2007-ben.

Barátok és munkatársak egész serege segített minket a legkülönbözőbb formában; megosztották velünk tapasztalataikat, szakértelmüket és az emberi jogi nevelésre vonatkozó anyagaikat éppúgy, mint barátságukat és anyagi javaikat: Theodore Andersson, Marca Bristo, az Akadálymentes Élet (Access Living) elnevezésű szervezet munkatársa; a Brown Lloyd James New York-i csoportja, Philip French, a Fogyatékossággal Élő Ausztrálok (People with Disabilities Australia) munkatársa; Joan Durocher, az Országos Fogyatékosügyi Tanács (National Council on Disability) munkatársa; Luis Gallegos, az Egyesült Államok ecuadori nagykövete; Nora Groce, a Yale Közegészségügyi Egyetem (Yale School of Public Health) munkatársa; Diane Hoffman, a Maryland Egyetem jogi karának munkatársa; Paul Stephen Miller, a Washington Egyetem jogi karának munkatársa; Carole O'Leary és Betty Sitka, az Amerikai Egyetem Világbéke Központjának munkatársai (Center for Global Peace); Gerard Quinn, Galway Egyetem jogi karának munkatársa; Winston von Licktenstein, New York, John West, Washington, DC, valamint szüleink: Bruce and Donna Balfe, Tim és Pat Guernsey William, valamint Kathie Karr és Peggy Lord.

Hálás köszönetünk az *Emberi jogok. IGEN!* Bíráló Bizottságának, melynek tagjai zsúfolt napirendjük mellett is időt szakítottak arra, hogy az egyes fejezetek vázlatait áttanulmányozzák, és ellássanak bennünket hasznos tanácsaikkal, melyek az emberi jogok és a fogyatékosság területén szerzett tudásukon és tapasztalatukon alapulnak. Michael Stein a Harvard Fogyatékossági Projekttől látta el a Bíráló Bizottság elnökének tisztét; a kézikönyv egészéhez fűzött megjegyzéseket, a szöveg felülvizsgálata során pedig minden szerzővel egyénileg dolgozott. Természetesen a végleges szövegért és az abban esetlegesen előforduló hibákért minden felelősséget mi vállalunk.

Az **Emberi jogok. IGEN!** Bíráló Bizottsága

Michael Stein, a Bíráló Bizottság elnöke, Harvard Fogyatékossági Projekt

Anne Hayes, IWID kutató-ösztöndíjas, USAID
Theresia Degener, Bochumi Egyetem (University of Bochum)
Joan Durocher, Egyesült Államok Országos Fogyatékosügyi Tanács (US National Council on Disability)
Alison Hillman, Értelmi Fogyatékosok Jogainak Nemzetközi Képviselete (Mental Disability Rights International)
Robyn Hunt, Új Zélandi Emberi Jogi Bizottság (New Zealand Human Rights Commission)
Rosemary Kayess, New South Walesi Egyetem (University of New South Wales)
Charlotte McClain-Nhlapo, Világbank Csoport (World Bank Group)
Jerry Mindes, Amerikai Kutatóintézetek (American Institutes for Research)
Pat Morrissey, az Egyesült Államok Egészségügyi és Közszolgálati Minisztériuma, Fogyatékosügyi Fejlesztő Iroda (Agency on Developmental Disabilities, US Department of Health and Human Services)
Stephanie Ortoleva, az Egyesült Államok Belügyminisztériuma, Demokrácia, Emberi Jogok és Munkaügyi Osztály (Bureau of Democracy, Human Rights, & Labor, US Department of State)
Eric Rosenthal, Értelmi Fogyatékosok Jogainak Nemzetközi Képviselete (Mental Disability Rights International)
Elise Roy, az emberi jogok független jogi szakértője (Independent Human Rights Law Consultant)
Marsha Saxton, Fogyatékosügyi Világszervezet (World Institute on Disability)
Eli Wolff, Northeastern Egyetem, Sport- és Társadalomkutató Központ (Center for the Study of Sport & Society, Northeastern University)

Köszönet minden említett magánszemélynek és szervezetnek a fogyatékossággal élők jogainak védelméért és képzéséért a világ minden táján tett erőfeszítéséért és munkájáért.

Baltimore, Maryland, 2007.

Janet Lord, Katherine Guernsey, Joelle Balfe, Valerie Karr és Nancy Flowers

AZ EMBERI JOGOK. IGEN! KÉPZÉSI KÉZIKÖNYV RÖVID ISMERTETÉSE

Az Emberi jogok. IGEN! célja

Az ENSZ Közgyűlés 2006-ban elfogadta az ENSZ-nek a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményét** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény), ami egyszerre jelent feladatokat és lehetőségeket a nemzetközi fogyatékosjogi mozgalom számára. A fogyatékossággal élők emberi jogait ezentúl egy jogilag kötelező érvényű egyezmény határozza meg, amely az érdekképviseleti munkát ellátók számára közös alapot biztosít mindazon kérdések vonatkozásában, melyek a fogyatékossággal élő emberek számára fontosak lehetnek. A feladat pedig nem más, mint széles körben képzést folytatni az Egyezményben foglaltakkal kapcsolatosan, s ennek eredményeképpen biztosítani, hogy minden fogyatékossággal élő ember ismerje és követelje a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jogait.

Az Emberi jogok. IGEN! használata

Ez a kézikönyv abból a célból készült, hogy segítséget nyújtson mindazoknak, akik a fogyatékossággal élő személyek jogaival foglalkoznak, hogy hatékony oktatóivá és képviselőivé válhassanak a fogyatékossággal élők emberi jogainak, s hogy képesek legyenek elhivatottságukat és tudásukat másokkal megosztani. Az *Emberi jogok. IGEN!* című kézikönyv számos képző és szervezet tapasztalataira épít, hatékony stratégiákat mutat be az érdekvédelemre vonatkozóan, és csoportmunkát igénylő gyakorlatokba ágyazva dolgozza fel a tapasztalatokat.

Mint a legtöbb emberi jogi képzési kiadvány, az *Emberi jogok. IGEN!* is azzal a céllal készült, hogy kézikönyvként és oktatási segédanyagként egyaránt használható legyen: könnyen olvasható, könnyen kezelhető, könnyen fénymásolható, tartalma könnyen alkalmazható a mindennapi élethelyzetekre. Minden egyes rész és fejezet különálló egység, és az igényektől függően önállóan is olvasható, felhasználható. A kézikönyvben a szakkifejezések félkövér betűvel vannak szedve, és ezek meghatározása a szójegyzékben található.

Az *Emberi jogok. IGEN!* egy különleges kézikönyv abban a tekintetben, hogy írásakor és tervezésekor a fogyatékossággal élő olvasók igényeit vették figyelembe. Mindemellett természetesen ajánlatos a szöveget minden esetben a tanulók sajátos igényeihez igazítani. A facilitátornak érzékenyen kell reagálnia a mindenkori hallgatóság egyedi igényeire, és ezeknek az igényeknek megfelelően kell alakítania a fizikai környezetet, a gyakorlatokat és a kommunikációs eszközöket annak érdekében, hogy mindenki teljes értékű résztvevőként csatlakozhasson a munkához. A facilitátor munkájával kapcsolatosan bővebben lásd a *Csoportsegítés az emberi jogi nevelésben* című 4. részt a 291. oldalon.

A könyv 1. része, mely *A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak értelmezése* címet viseli, meghatároz néhány alapelvet a fogyatékosság és az emberi jogok tárgyalásához. Áttekintést nyújt arról, hogy kik felelnek az emberi jogokért, és bevezeti a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) részletes bemutatását. Összefoglalja azoknak a fogyatékossághoz fűződő leggyakoribb attitűdöknek és szemléletmódoknak a mibenlétét, melyek hátráltathatják az emberi jogok megvalósítását, továbbá elemzi a fogyatékosságra vonatkozó eddigi értelmezési kereteket és kutatásokat. Végül bevezeti a fogyatékosság jogokon alapuló megközelítését, és bemutatja a kapcsolatot a fogyatékosság, az emberi jogok és a hatékony érdekvédelem között.

A 2. rész *A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény* címet viseli, s tizenhét fejezetben nyújt átfogó képet az Egyezményben leírt emberi jogokról. Minden fejezet az Egyezményben lefektetett jogok egy csoportjával foglalkozik, könnyen érthető magyarázatot fűz az egyes jogokhoz, és olyan csoportmunkát igénylő gyakorlatokat tartalmaz, melyek segítenek a résztvevőknek megszilárdítani ismereteiket, megfogalmazni az adott témával kapcsolatos kérdéseket, valamint konstruktívan gondolkodni a cselekvési lehetőségekről. Szemléletes példákon keresztül mutat be érdekképviseleti stratégiákat, valamint a téma-

hoz kapcsolódó hasznos adatokat és információkat is közöl. Minden fejezet a témához kapcsolódó hasznos források rövid listájával végződik. A gyakorlatokat azonos formátumban mutattuk be. Az ikonok és címek a szöveg könnyebb áttekinthetőségét kívánják segíteni.

A gyakorlatok leírásánál alkalmazott fontosabb ikonok és szempontok:

Ombudsmani kommentárok: Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és munkatársai kommentárjai.

Célkitűzések: a tanulási célokat emberi jogi képzési és nevelési szempontból határoztuk meg, ismeretek, képességek, attitűdök és értékek terén.

Kezdjünk hozzá! Gondolkozzunk… röviden ismertetjük a gyakorlatban érintett témaköröket és a kapcsolódó emberi jogokat.

Gyakorlat: a fejezethez kapcsolódó gyakorlatok a fogyatékossággal élő személy emberi jogainak védelmében, esettanulmányokkal.

Cél: a gyakorlatban érintett témaköröket soroljuk itt fel, röviden bemutatva a gyakorlat típusát és az általa érintett kérdéseket.

Szükséges idő: percben adjuk meg a gyakorlat teljes befejezéséhez becsült időt, a gyakorlatot követő megbeszélést is beleértve.

Szükséges eszközök: a gyakorlathoz szükséges felszerelés listája.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a gyakorlatok leírásában szereplő instrukciók csak iránymutatások, amelyet az aktuális igényekhez kell adaptálni.

A 3. rész, mely *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* címet viseli, az emberi jogok hatékony védelmének alapjait magyarázza: a jogtudatosság, az öntudatosság és a cselekvés fogalmát. Érdekvédelmi cselekvésmintákat mutat be olyan gyakorlatokkal együtt, melyeknek célja érdekképviseleti cselekvési tervek és sablonok készítése. Végül a 3. rész végigvezeti az olvasót az érdekképviseleti tevékenység hat lépésén:
A kívánt változás meghatározása; A kívánt változás előterjesztése; Felkészülés a cselekvésre; A cselekvési terv elkészítése; Cselekvés; Munkánk nyomon követése.

A 4. rész címe *Csoportsegítés az emberi jogi nevelésben*. Ez a rész javaslatokat fogalmaz meg az interaktív tanulás és a fogyatékossággal élő résztvevők igényeihez alkalmazkodó tanulás megszervezéséhez, valamint olyan mintákat tartalmaz, melyek a műhelymunka megtervezéséhez nyújtanak segítséget.

A Függelékek számos hasznos forrást tartalmaznak:
1. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és munkatársai kommentárjai
2. Magyar vonatkozású jogi dokumentumok
3. Nemzetközi emberi jogi dokumentumok: **az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR), valamint a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) teljes szövege, a szöveg könnyen érthető változata, az Egyezmény összefoglalója, valamint a legfőbb emberi jogi eszközök listája és internetes elérhetősége. Valamint általános források és szószedet.

első rész

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAINAK ÉRTELMEZÉSE

Bevezetés a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiba 20
Kezdjünk hozzá! Gondolkozzunk az emberi jogokról! 21
Ki a felelős az emberi jogokért? 26
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény 27
Regionális egyezmények a fogyatékossággal élő személyek jogairól 30
A fogyatékosságra vonatkozó kulcsfontosságú, jogilag nem kötelező érvényű eszközök 30
A fogyatékosság meghatározása és kutatása 33
A fogyatékossággal kapcsolatos szemléletmódok és attitűdök 34
A fogyatékosság emberi jogi megközelítése 35
Az emberi jogok képviselete 38

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy eredményesen használják a kézikönyvet, s fontos alapismereteket szerezzenek:

- Az emberi jogok alapfogalmairól.
- Az emberi jogok nemzetközi jogi kereteiről, különösképpen az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményéről** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban Egyezmény), valamint a fogyatékossághoz kapcsolódó egyéb kulcsfontosságú dokumentumokról.
- Azokról a feladatokról és akadályokról, melyekkel a fogyatékossággal élők emberi jogaik érvényesítésekor általában találkoznak.
- Arról, hogy emberi jogi keretben hogyan fogalmazhatók meg bizonyos kérdések és érdekképviseleti stratégiák.

BEVEZETÉS A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAIBA

A fogyatékossággal élők ugyanazokkal a jogokkal bírnak, mint bármely más ember. Mégis, több okból kifolyólag, gyakran társadalmi, jogi és gyakorlati akadályokkal szembesülnek, amikor jogaikat – másokkal azonos módon – szeretnék érvényesíteni. Ezek az okok általában a fogyatékosság félreértésében, illetve a fogyatékossághoz kapcsolódó negatív attitűdökben gyökereznek.

1. GYAKORLAT: A fogyatékossággal élő emberekkel kapcsolatos tévhitek és sztereotípiák hatása

Tapasztalatok cseréje olyan megélt helyzetekről, melyekben a hátrányos megkülönböztetést a tévhitek és sztereotípiák okozták; közös gondolkozás arról, hogy hogyan befolyásolhatják ezek a tapasztalatok az emberi jogokat.

45 perc

Választhatóan: *A fogyatékossággal élő emberekhez kapcsolódó tévhitek és sztereotípiák* című segédanyag másolatai. (lásd a következő oldalon)

1. BEVEZETÉS

Magyarázzuk el, hogy a hátrányos megkülönböztetés alapja gyakran egy olyan felfogás vagy sztereotípia, melyet egy csoport tévesen alkalmaz egy másik csoportra vonatkozóan. Ezzel a gyakorlattal megvizsgálhatjuk, hogy ezek a tévhitek és sztereotípiák hogyan befolyásolják a fogyatékossággal élő emberek mindennapjait.

2. ÖTLETELÉS ÉS ELEMZÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba, és kérjük meg őket, hogy állítsanak össze egy listát a fogyatékossággal élő emberekkel kapcsolatos tévhitekről és sztereotípiákról. Kérjük meg a csoportokat, hogy vitassák meg a következő kérdéseket:

- Milyen okok vezettek az összegyűjtött vélekedések kialakulásához (pl. félelem, a kultúrában vagy a vallásban gyökerező attitűdök, érdektelenség)?
- Hogyan hatnak ezek a vélekedések arra, ahogy a fogyatékossággal élő embereket saját családjuk vagy közösségük kezeli? Hogyan kezelik őket a közügyekben és a jogszabályok alkalmazásakor?

3. BESZÁMOLÓ ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjünk fel egy szóvivőt minden csoportból, hogy foglalja össze a következtetéseiket és ismertesse, mire jutottak:

- Milyen okok miatt alakulhatnak ki ezek a tévhitek és sztereotípiák?
- Melyek a legfontosabb hatásai ezeknek a tévhiteknek és sztereotípiáknak a fogyatékossággal élő emberekre nézve? És a társadalomra nézve?

BESZÉLGESSÜNK A KÖVETKEZŐ (VAGY AZ ALÁBBIAKHOZ HASONLÓ) KÉRDÉSEKRŐL!

- A fenti vélekedések közül melyek a legelterjedtebbek a mi közösségünkben?

- Hogyan vezetnek ezek a vélekedések diszkrimi-nációhoz, és hogyan akadályozzák meg a fogyaté-kossággal élő embereket abban, hogy gyakorolják emberi jogaikat?
- Hogyan szállhatunk szembe ezekkel a vélekedé-sekkel?
- Miért fontos megkérdőjeleznünk a fogyatékosság-gal élő emberekről alkotott hasonló tévhiteket?

A GYAKORLAT EGY MÁSIK LEHETSÉGES VÁLTOZATA

A gyakorlatot *A fogyatékossággal élő emberekhez kapcsolódó tévhitek és sztereotípiák* című segéd-anyag kiosztásával fejezzük be. Hasonlítsuk össze ezt a listát azokkal, amelyeket a résztvevők készítet-tek, és tegyünk fel az alábbiakhoz hasonló kérdé-seket:

- A listáink hasonlóak voltak ehhez a listához?
- Voltak-e olyan ötletek a kiosztott listán, melyek nem szerepeltek a saját listáinkon? Voltak-e olyan ötletek a listánkon, melyek kimaradtak a kiosztott listából?
- Mivel magyarázhatók a listák közötti eltérések?
- Van-e olyan megállapítás a kiosztott listán, mellyel nem értünk egyet?
- Van-e olyan új szempont, melyre a kiosztott lista hívta fel a figyelmünket?

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ EMBEREKHEZ KAPCSOLÓDÓ TÉVHITEK ÉS SZTEREOTÍPIÁK

A fogyatékossággal élő emberek –

- Nem tudnak önmagukról gondoskodni/ teljességgel másoktól függenek
- Sajnálatra méltóak
- Tehetetlenek
- Elátkozottak/a fogyatékosság büntetés a rosszért
- Megkeseredettek a sorsuk miatt
- Neheztelnek azokra, akik nem fogyatékosság-gal élnek
- Értéktelen életük van
- Legjobb, ha otthon vannak
- Nem tudnak dolgozni
- Nem lehet családjuk/nem lehetnek jó szülők
- Aszexuálisak
- Orvosi segítségre van szükségük, hogy meggyógyulhassanak
- Speciális, a többségtől elkülönülő oktatási programokra van szükségük
- Nem tudnak részt venni kulturális/szabadidős programokban
- Nem képesek tanulni
- (Az értelmi fogyatékossággal élők) naivak, mint a gyerekek és nem tudnak önállóan döntést hozni
- (A pszicho-szociális fogyatékossággal élők) veszélyesek/veszélyt jelentenek/erőszakosak
- Alternatív kommunikációs módokra szorulnak, mert ostobák

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ EMBERI JOGOKRÓL!

A fogyatékossággal élők emberi jogai vizsgálatának megalapozása céljából, ez a fejezet először bemutatja az emberi jogok alapelveit és az emberi jogok szerkezetét. Ezt követően betekintést nyújt az emberi jogok fogyatékossággal kapcsolatos vonat-kozásaiba.

Mik az emberi jogok?

Az emberi jogok emberi szükségleteken alapulnak. Kinyilvánítják, hogy minden egyes embernek egyen-lően joga van nem csupán az élethez, hanem a méltóságteljes élethez is. Az emberi jogok továbbá feltételezik, hogy szükség van bizonyos alapköve-telményekre és forrásokra annak érdekében, hogy méltóságteljes életet élhessünk.

Az emberi jogoknak olyan alapvető jellegzetességei vannak, melyek megkülönböztetik őket más felfogásoktól és alapelvektől. Az emberi jogok ezen jellegzetességei a következők

Egyetemesek: az emberi jogok a világon minden emberre vonatkoznak, függetlenül attól, milyen rasszhoz tartoznak, milyen a bőrszínük, milyen neműek, milyen etnikumból vagy társadalmi csoportból származnak, milyen a vallásuk, a nyelvük, a nemzetiségük, a koruk, a szexuális beállítottságuk, fogyatékossággal élnek-e, vagy bármilyen más szempontból milyen eltérő jellemzőjük van. Az emberi jogok egyformán és megkülönböztetés nélkül vonatkoznak minden egyes emberre. Az egyetlen követelmény, hogy valakinek emberi jogai legyenek, hogy ember legyen.

Velünk született jogok: mindenkit a természeténél fogva megillető jogok az emberi jogok. *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* (Universal Declaration of Human Rights, UDHR) első cikke így kezdődik: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van."

Elidegeníthetetlenek: az emberi jogokkal magától értetődően minden emberi lény rendelkezik. Nem szükséges, hogy a kormány vagy más hatóság felruházza az embereket vele, és el sem vehetik az emberi jogokat senkitől. Senki sem mondhatja azt egy másik embernek, hogy nem rendelkezik ezekkel a jogokkal. Még ha meg is sértik a jogainkat, vagy akadályozva vagyunk abban, hogy követeljük emberi jogainkat, ezek a jogok akkor is megilletnek bennünket.

Az emberi jogok összefüggésben vannak egymással a következő módokon

Oszthatatlanok: az emberi jogokat nem lehet elválasztani egymástól;
Egységesek: az egyes emberi jogokat nem lehet a többi emberi jog nélkül gyakorolni;
Kölcsönösek: az emberi jogok hatnak egymásra.

Leegyszerűsítve: az emberi jogok feltételezik egymást, és mindegyikre szükség van – együttesen. Például, ha egy személy élni szeretne szavazati jogával, erre kihatással lehet az oktatáshoz, a véleménynyilvánítás szabadságához, az információhoz vagy éppen a megfelelő életkörülményekhez való joga is. Egy kormányzat nem szabhatja meg, hogy az adott országban élő embereket mely emberi jogok illetik meg. Minden egyes emberi jogra szükség van, és ezek a jogok kölcsönösen hatnak egymásra.

Emberi jogi eszközök

Az emberi jogokat több nemzetközi emberi jogi dokumentumban (más néven *eszközben*/instrumentumban) fektették le, melyeknek egy része jogilag kötelező érvényű, másik része pedig fontos irányelveket fogalmaz meg, de nem része a *nemzetközi jognak.* Ez a rész az emberi jogok nemzetközi védelmi rendszerével foglalkozik.

1. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (Universal Declaration of human Rights, UDHR)

Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát** (továbbiakban: EJENY) az ENSZ 1948-ban fogata el. Azóta több más dokumentumot is megalkottak annak érdekében, hogy még részletesebben pontosítsák az emberi jogokat, azonban mindezek alapjául azok az alapvető emberi jogok szolgálnak, melyeket az EJENY határoz meg. *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* teljes szövege a Függelékben található meg a 321. oldalon. Alább található az EJENY rövidített változata, mely felsorolja a Nyilatkozat *cikkelyeinek* kulcsfogalmait.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (EJENY) – Hivatalos rövidített változat

1. cikk Az egyenlőséghez való jog
2. cikk A megkülönböztetés tilalma
3. cikk Az élethez, szabadsághoz és személyes biztonsághoz való jog
4. cikk A rabszolgaság tilalma
5. cikk A kínzás és lealacsonyító bánásmód tilalma
6. cikk A jogalanyisághoz való jog
7. cikk A törvény előtti egyenlőséghez való jog
8. cikk A hazai bíróság előtti jogorvoslathoz való jog
9. cikk A személyes mozgásszabadsághoz való jog
10. cikk A tisztességes és nyilvános tárgyaláshoz való jog
11. cikk Az ártatlanság vélelméhez való jog

12. cikk A magán- és családi élet, magántitkok és jóhírnév tiszteletben tartásához való jog
13. cikk A tartózkodási hely szabad megválasztásának joga
14. cikk Az üldözés előli menedékkérés joga
15. cikk Jog az állampolgársághoz
16. cikk A férfiak és nők házasságkötéséhez és családalapításához való jog
17. cikk A tulajdonhoz való jog
18. cikk A gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadsághoz való jog
19. cikk A vélemény és kifejezés szabadságához való jog
20. cikk A békés gyülekezéshez és egyesüléshez való jog
21. cikk A közügyekben és a szabad választáson való részvétel joga
22. cikk A szociális biztonsághoz való jog
23. cikk A megfelelő és szabad választáson alapuló munkához és egyenlő munkáért egyenlő bérhez való jogi, valamint a szakszervezetekhez való csatlakozás joga
24. cikk A pihenéshez és a szabadidőhöz való jog
25. cikk A megfelelő életszínvonalhoz és azonos gyermektámogatáshoz való jog
26. cikk A neveléshez és az oktatáshoz való jog
27. cikk A közösség kulturális életében való részvételhez való jog
28. cikk Az olyan társadalmi rendhez való jog, mely biztosítja a nyilatkozatban foglalt jogokat
29. cikk Az egyének kötelezettségei a közösséggel szemben
30. cikk A nyilatkozatban foglalt jogokkal való visszaélés tilalma

2. GYAKORLAT: A jogok egymástól való kölcsönös függése

Annak tanulmányozása, mely alapvető emberi jogokat tartalmazza az EJENY, továbbá annak tudatosítása, hogy ezek a jogok hogyan függenek össze egymással.

45 perc

Papír és filctollak a prezentációs táblához vagy tábla és táblakréta, a *Hatásdiagram-minta* című ábra másolata minden kiscsoportnak, az EJENY hivatalos rövidített változatának másolatai.

1. MAGYARÁZAT ÉS ILLUSZTRÁCIÓ

A gyakorlatot azzal a megfigyeléssel vezetjük be, miszerint az emberi jogok alapjai az emberi szükségletek; hogy mindenkit megilletnek ezen emberi jogok, és minden embernek szüksége van minden egyes emberi jogra. Elmagyarázzuk, hogy ez a gyakorlat segít ábrázolni, hogy a jogok oszthatatlanok, egységesek és kölcsönösen összefüggőek, továbbá szemléltetjük azt, hogy milyen messzemenő következményei vannak, ha csak egyetlen jogot is megtagadnak.

Mutassuk be, hogyan működik a hatásdiagram:

1. Írjunk egy emberi jogot az EJENY-ből a diagram tetején lévő nagy kör közepébe (pl. oktatáshoz való jog).
2. Tegyük fel a következő kérdést: Ha ezt a jogot megtagadják, ennek milyen három lehetséges hatása következhet be? Ezután írjunk három tetszőleges hatást azokba a körökbe, melyek a középső körből nyilakkal ágaznak lefelé.
3. Vegyük sorra mind a három említett hatást (pl. elesik a jó munka lehetőségétől), majd kérdezzük meg, melyik emberi jog csorbulna ezen hatás miatt (pl. a megfelelő életszínvonalhoz való jog). Írjuk a hatást jelképező körből leágazó következő körbe az egyes emberi jogokat.

A GYAKORLAT EGY MÁSIK LEHETSÉGES VÁLTOZATA

Kérjük meg a csoportokat, hogy írják a megfelelő EJENY-cikk számát az említett jog mellé a megfelelő szintre (pl. elesik a jó munka lehetőségétől – 25. cikk: a megfelelő életszínvonalhoz való jog, 23. cikk: jog a megfelelő munkához).

2. KIEGÉSZÍTÉS

A résztvevők alkossanak 2–4 fős kis csoportokat, és minden csoport kapjon egy másolatot a hatásdiagramról. Kérjük meg a csoportokat, hogy írjanak egy emberi jogot a középső körbe a diagramjukon. Ösztönözzük a csoportokat arra, hogy más és más

jogokat válasszanak. Kérjük meg őket, hogy gondolják át, milyen hatása van annak, ha egy fogyatékossággal élő embertől – vagy bárkitől – megtagadják ezt a jogot.

Megjegyzés a csoportsegítőnek: Ha a résztvevők esetleg több mint három hatást is felsorolnak, akkor ösztönözzük őket arra, hogy azt a hármat válasszák, melyeknek a legmesszebbmenőbb hatásaik vannak.

3. BESZÉLGETÉS

Kérjünk meg egy-egy résztvevőt minden csoportból, hogy mutassa be a diagramjukat. Beszéljük meg a következtetéseket.

- Egy jog megtagadásának van-e olyan hatása, melyen a résztvevők meglepődtek?
- Mi történik, ha egynél több jogot tagadnak meg?
- Melyek a legkedvezőtlenebb hatások a fogyatékossággal élőkre nézve?
- Milyen személyes következtetéseket vonhatunk le a gyakorlatból az emberi jogok kölcsönös összefüggésére vonatkozóan? (Pl. hogy minden egyes emberi jogot tiszteletben kell tartani.)

HATÁSDIAGRAM-MINTA

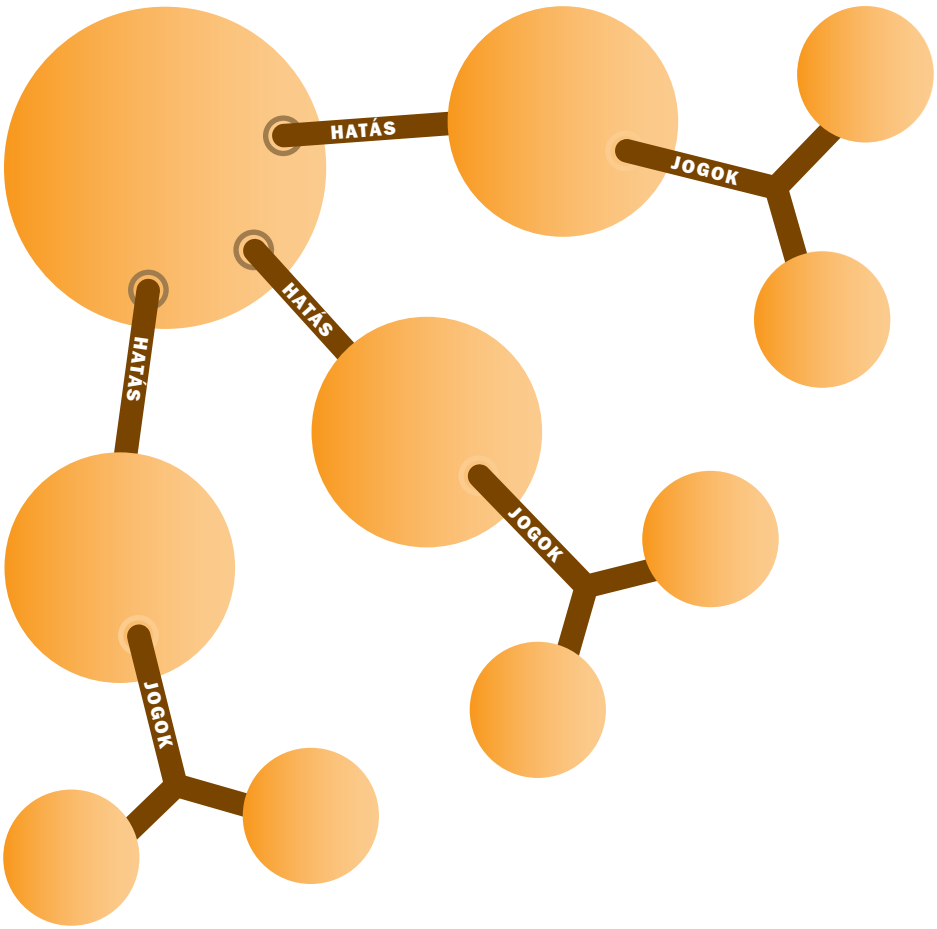

2. Nemzetközi egyezmények az emberi jogokról

Egy **egyezmény** (más szóval: szerződés) államok közötti hivatalos írásbeli megállapodás. Általában egy ENSZ Közgyűlés által kinevezett munkacsoport szövegezi meg. A szövegezés után az ENSZ Közgyűlés elé kerül elfogadásra. A következő lépésben az országok **aláírják** és kihirdetik, azaz **ratifikálják** az egyezményt. Egy ország azáltal, hogy aláír egy egyezményt, egyben kötelezővé is teszi önmaga számára, hogy kövesse az egyezményben foglalt elveket, illetve ezzel megkezdődik a ratifikációs folyamat. Ám mindaddig jogilag nem kötelező egy egyezmény az országra nézve, amíg a ratifikáció meg nem történik. A ratifikáció minden országban sajátosan lezajló folyamat, amikor az adott ország kormánya, törvényhozó szerve megteszi a szükséges lépéseket ahhoz, hogy az egyezmény hivatalosan az ország nemzeti jogrendszerének részévé váljon. Ha egy ország aláírta és ratifikálta az egyezményt, onnantól az ország az egyezmény **részes államává** válik, ami azt jelenti, hogy jogilag kötelező biztosítania mindazokat a jogokat, melyeket az

egyezmény előír. Mielőtt egy egyezmény **hatályba lép** és a nemzetközi jog részévé válik, meghatározott számú országnak ratifikálnia kell.

Az utóbbi hatvan évben több emberi jogi egyezmény is született, mely az EJENY által megfogalmazott emberi jogokkal foglalkozik. Ezek közül a dokumentumok közül kilencet ismernek el úgynevezett *alapvető* emberi jogi egyezménynek: ezek tartalmazzák a legfőbb emberi jogi alapjogokat, és ezekkel kapcsolatosan léteznek olyan ellenőrző testületek, melyek előírják és érvényre juttatják azt, hogy az egyes államoknak miként kell eleget tenniük a szerződésben előírt kötelezettségeiknek.

Az egyezmények közül kettőt egyezségokmánynak hívnak, és ezek általános emberi jogi alapjogokkal foglalkoznak

- A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR; 1966-ban fogadták el, 1976-ban lépett hatályba.)[1]
- A **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi egyezségokmánya** (International Convenant on Economic, Social and Cultural Rights, „ECOSOC jogok" vagy ICESCR; 1966-ban fogadták el, 1976-ban lépett hatályba.)[2]

A két egyezségokmány és az EJENY együtt egy hármast alkot, mely mint az **emberi jogok nemzetközi törvénye** ismeretes.

A másik hét ENSZ emberjogi egyezmény vagy tematikus kérdésekkel vagy egyes, a lakosságot érintő kérdésekkel foglalkozik.[3]

1. http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm
2. http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm
3. Lásd a Függelék 319. oldalán az ezen dokumentumokhoz kapcsolódó internetes elérhetőségeket

AZ EMBERI JOGOK NEMZETKÖZI VÉDELMI RENDSZERE

Eszköz	Hatályba lépett
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, EJENY (Universal Declaration of Human Rights, UDHR)	nem jogi norma
Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)	1976
Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights, ICESCR)	1976
Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD)	1965
Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW)	1979
Egyezmény a kínzás és más kegyetlen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen (Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CAT)	1984
Egyezmény a gyermek jogairól (Convention on the Rights of the Child, CRC)	1989
Egyezmény a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről (Convention on Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families)	1990
Egyezmény a személyek erőszakos eltüntetéssel szembeni védelméről (International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance)	*
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD)	2008

* 2009 júniusáig még nem lépett hatályba.

Ez a kilenc alapvető emberi jogi egyezmény közösen alkot egy független nemzetközi emberi jogi keretrendszert. Minden ember számára hasznos, ha ismeri őket, s ha tudja, hogy ezen egyezmények közül az ő országa melyeket ratifikálta, és ezáltal melyek érvényesítésére és teljesítésére kötelezhető jogilag.

3. Regionális emberi jogi egyezmények

Az ENSZ egyetemesen érvényes nemzetközi emberi jogi keretrendszerének kiegészítéseként regionális intézmények is létrehoztak olyan emberi jogi eszközöket, amelyek csak az adott régió országaira vonatkoznak. Ezek a következők:

- **Az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Chartája** (The African Charter on Human and Peoples' Rights), amit az Afrikai Egységszervezet (OAU) dolgozott ki 1986-ben.[4]
- **Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről** (The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), amit az Európa Tanács dolgozott ki 1953-ban.[5]
- **Emberi jogok Amerikai Egyezménye** (The Inter-American Convention on Human Rights), amit az Amerika-közi Emberi Jogi Bizottság (Inter-American Commission on Human Rights) dolgozott ki 1978-ban.[6]

KI A FELELŐS AZ EMBERI JOGOKÉRT?

KORMÁNYZATOK

Elsődlegesen a kormányzatok felelősek az emberi jogok biztosításáért. A kormányzatok felelősek azért, hogy a politikai rendszer, valamint a jogrendszer szerkezetileg alkalmas legyen az emberi jogok betartatására különböző törvények, alapelvek és programok révén, továbbá felelősek azért, hogy ezek hatékonyan is működjenek. Egyes esetekben maguk a nemzetközi egyezmények és szerződések képezik egy állam emberi jogokkal kapcsolatos kötelezettségeinek legfontosabb alapját. Ezenkívül, több országban is kidolgozták vagy módosították a nemzeti alkotmányt, a jogok kódexeit és a jogi kereteket, hogy ezáltal is biztosítsák a nemzetközi jog által is elismert alapelvek és normák nemzeti szinten való kettős védelmét és megerősödését. A kormányzatokat törvényi kötelezettség terheli az emberi jogok tiszteletben tartására, védelmére és garantálására.

4. http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z1afchar.htm
5. http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm
6. http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas3con.htm

AZ EMBERI JOGOK TISZTELETBEN TARTÁSA, VÉDELME ÉS GARANTÁLÁSA

Tiszteletben tartás: A *tiszteletben tartásra* vonatkozó kötelezettség azt jelenti, hogy az államok nem akadályozhatják a fogyatékossággal élő embereket abban, hogy gyakorolhassák és élvezhessék emberi jogaikat. Minden olyan magatartástól tartózkodniuk kell, ami az emberi jogokat sérti. Minden olyan törvényt, elvet és gyakorlatot meg kell szüntetniük, ami ellenkezik az emberi jogokkal.

Védelem: A *védelemre* vonatkozó kötelezettség azt jelenti, hogy az államoknak kötelességük megvédeni mindenkit, köztük a fogyatékossággal élő személyeket is, minden nem állami szereplőtől eredő visszaéléssel szemben, érkezzen az akár egyének, akár intézmények vagy magánszervezetek felől.

Garantálás: A *garantálásra* vonatkozó kötelezettség azt jelenti, hogy az államoknak kötelességük megerősítő intézkedéseket tenniük annak érdekében, hogy mindenki, köztük a fogyatékossággal élő személyek is, gyakorolhassák emberi jogaikat. Kötelességük az államoknak olyan törvényeket és irányelveket elfogadni, melyek támogatják az emberi jogokat. Programokat kell kidolgozniuk, és intézkedéseket kell hozniuk abból a célból, hogy ezeket a jogokat garantálhassák. Meg kell teremteniük a szükséges forrásokat ahhoz, hogy érvényesíthessék a törvényeket és finanszírozhassák az előremutató programokat.

Noha csak a kormányzatokat terheli hivatalos jogi kötelezettség a nemzetközi jogban lefektetett emberi jogok tiszteletben tartására, védelmére és garantálására vonatkozóan, az emberi jogok biztosítása nem egyedül az ő kizárólagos kötelezettségük. Az emberi jogok sokkal többet jelentenek, mint jogi előírásokat. Olyan erkölcsi magatartási normát képviselnek, melyet azért dolgoztak ki, hogy támogassák a megértést, az egyenlőséget, a toleranciát, a méltányosságot és sok más olyan elvet, mely egy igazságos és békés társadalom működéséhez elengedhetetlen. Függetlenül attól, milyen magatartások érvényesíthetők, illetve nem érvényesíthetők jogilag, sokaknak – többek között egyéneknek, csoportoknak és társadalmi szervezeteknek – fontos szerepe van az emberi jogok támogatásában és érvényesítésében.

EGYÉNEK

Minden egyes embernek ismernie kell és meg kell értenie a jogait, hogy követelhesse és megvédhesse azokat; hogy felelős legyen és számon kérhesse embertársait, a kormányzatot és a társadalmat azokkal a magatartásformákkal kapcsolatosan, melyek hatással vannak rá. Mivel az emberi jogok minden ember sajátjai, ha csupán egyetlen személy követeli az emberi jogait, az fontos cselekedetet jelent minden ember nevében. Ugyanígy, ha csupán egyetlen személy sérti meg valaki más emberi jogait, az az ember ezzel minden egyén emberi jogait fenyegeti.

CSOPORTOK

A társadalmi és kulturális magatartásformák erősen hatnak arra, hogy egyes személyek élni tudnak-e emberi jogaikkal. A különböző csoportok – a családoktól az egész társadalomig – kollektív viselkedése szerepet játszik az emberi jogok alakulásában. Például ha a szülők úgy döntenek, hogy csak a fiúgyermekeket engedik iskolába, azzal megakadályozzák lánygyermekeiket abban, hogy élhessenek az oktatáshoz való jogukkal. Ha széles körben elterjedt kulturális értékek miatt a faji kisebbséghez tartozók hátrányos megkülönbözetésnek vannak kitéve, amikor lakhatást keresnek vagy közszolgáltatást vennének igénybe, akkor maga a társadalom járul hozzá ahhoz, hogy megsértsék ezeknek az embereknek a megfelelő életszínvonalhoz való jogát. A másik (a pozitív) oldalról közelítve meg a kérdést azonban elmondható, hogy azok a csoportok, melyek felemelik a szavukat az emberi jogok megsértése ellen, és azon dolgoznak, hogy megszűnjenek a negatív attitűdök, valamint a hátrányos elvek és törvények, nagyon hatékony védelmezői az emberi jogoknak.

A MAGÁNSZEKTOR

A társadalom tagjai mindennapos kapcsolatban állnak a magánszektorral, különösen azokban az országokban, ahol szabadpiaci gazdaság van. A magánszférába sokféle személy és alany tartozik: munkaadók, szolgáltatók, kereskedők, szórakoztatóiparban dolgozók, valamint a házak, a bankok, sőt az állami épületek építői. Az emberek sokféleképpen vannak ráutalva a magánszférára. Noha a privátszektornak be kell tartania az emberi jogokra vonatkozó törvényeket és normákat, egy kormányzat nem ellenőrizheti a privát szféra működésének minden egyes vonatkozását. Minden cégnek, szervezetnek, valamint mindenkinek, aki a magánszektorban tevékenykedik, magának kell elkötelezetten biztosítania azt, hogy a tevékenysége során nem sérülnek az egyének emberi jogai, sőt támogatnia és elősegítenie kell az emberi jogokat.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ ENSZ EGYEZMÉNY (UN CONVETION ON THE RIGHTS OF PERSON WITH DISABILITY, CRPD)

A fogyatékossággal élő emberek hosszú küzdelmet folytattak annak érdekében, hogy az emberi jogaikat formálisan elismerjék az emberi jogi törvény részeként. 2006-ban az ENSZ Közgyűlés **elfogadta a Fogyatékossággal Élő Személyek Jogairól szóló egyezményt** (UN Convetion on the Rights of Person with Disability, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény), az első olyan nemzetközi egyezményt, mely a fogyatékossággal élő személyek emberi jogairól szól. Ez az első egyezmény, mely a fogyatékossággal kapcsolatos kérdéseket tárgyalja.

A nemzetközi fogyatékosságügyi jogi mozgalom tagjai az Egyezményt szövegező munkacsoport első értekezletétől kezdődően ragaszkodtak ahhoz, hogy magukat a fogyatékossággal élő személyeket is bevonják annak eldöntésébe, mi álljon az Egyezményben.

A fogyatékossággal élők közösségének magasabb szintű részvételt és befolyást sikerült elérnie az Egyezmény megfogalmazása során, mint bármelyik más érdekcsoportnak az ENSZ emberjogi egyezményei megalkotásának történetében. Ennek eredményeképpen az Egyezmény kitér a fogyatékossággal élő személyek jogainak teljes skálájára, és sokkal határozottabban foglal állást, mintha egyedül a kormányok képviselői fogalmazták volna meg a dokumentumot. Ezen felül a fogyatékossággal élők érdekvédelmi szervezetei, a fogyatékossággal élő személyek, a kormányok és az ENSZ fontos kapcsolatokat építettek ki egymással az Egyezmény szövegének megfogalmazása idején.

Most, hogy az Egyezmény létrejöttével a nemzetközi jog is elismeri a fogyatékossággal élő személyek emberi jogait, a következő lépés az, hogy a különböző országokban élő fogyatékossággal élő emberek az Egyezmény szószólóivá váljanak, és együtt dolgozva a kormányokkal biztosítsák az Egyezmény ratifikálását és megvalósítását. Minden egyes személy, aki szót emel az Egyezményben foglalt jogaiért, fontos tagjává válik a fogyatékossággal élők jogaiért küzdő világméretű mozgalomnak!

Az Egyezmény általános alapelvei

Rendkívül fontos, hogy az Egyezmény tartalmaz egy olyan cikket, mely meghatározza az általános alapelveket. Az Egyezmény megszövegezői célul tűzték ki, hogy az Egyezmény elfogadjon olyan alapelveket, melyek a fogyatékos emberek jogaival kapcsolatos kérdésekben kiindulópontként szolgálnak, és melyek különösen fontosak a fogyatékosság vonatkozásában. Úgy gondolták, hogy elengedhetetlen ezeket az alapelveket a szöveg elején egyértelműen megfogalmazni, s ezáltal biztosítani, hogy az Egyezményben foglalt jogokat a későbbiekben ezen bizonyos alapelvek tükrében értelmezzék.

AZ EGYEZMÉNY 3. CIKKE: ÁLTALÁNOS ALAPELVEK

A jelen Egyezmény alapelvei a következők:

- A veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét;
- A hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség;
- Teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás;
- A fogyatékossággal élő személyek különbözőségének tisztelete és elfogadásuk az emberi sokszínűség, valamint az emberiség részeként;
- Esélyegyenlőség;
- Hozzáférhetőség;
- A nők és férfiak közötti egyenlőség;
- A fogyatékossággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékossággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása.

Szinte minden emberi jogi egyezmény azzal kezdődik, hogy deklarálja az emberi méltóság tiszteletben tartását és minden személy veleszületett jogát az egyenlőséghez, mint minden emberi jog és alapvető szabadság alapját. Az Egyezmény általános alapelvei olyan elveket foglalnak magukban, melyek különösen fontosak a fogyatékossággal élő emberek számára, ilyen például a hátrányos megkülönböztetés tilalma, valamint az esélyegyenlőség és a különbözőség tiszteletben tartása. Az Egyezmény általános alapelvei különös hangsúlyt fektetnek az autonómiára, a függetlenségre, a társadalmi részvételre és befogadásra, mint olyan elvekre, melyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a fogyatékossággal élők jogait tiszteletben tartsák, védjék és garantálják. Bár ezek az elvek implicite benne foglaltatnak más alapvető emberjogi egyezményekben (pl. olyan témákkal kapcsolatban, mint a szabadság, az önmeghatározás, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalma), a fogyatékossággal élők szempontjából egyik dokumentum sem tárgyalja közvetlenül az autonómia, a függetlenség vagy a befo-

gadás témakörét vagy használja ezeket a kifejezéseket. Azáltal, hogy az Egyezmény tartalmazza ezeket a kifejezéseket, és általános alapelvként értelmezi őket, egyértelműen állást foglal amellett, hogy ezek a fogyatékossággal élők emberi jogainak szempontjából rendkívüli fontossággal bírnak.

Az Egyezményben foglalt általános kötelezettségek

Az általános alapelveket tárgyaló 3. cikket követően az Egyezmény 4. cikke egyértelműen meghatározza azokat a sajátos intézkedéseket, melyeket a kormányoknak kell hozniuk annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élők jogait tiszteletben tartsák, védjék és garantálják. Az Egyezményben található általános kötelezettségek sokban megegyeznek más emberjogi nyilatkozatokban leírtakkal. Ezt egészíti ki az Egyezmény a fogyatékossággal élő személyek jogaival kapcsolatban azokkal az egyedi követelményekkel, melyeket az államoknak a többi emberjogi dokumentumban említett általános kötelezettségeken kívül teljesíteniük kell. Ezek közé tartozik többek között az áruk és szolgáltatások egyetemes tervezésének elősegítése, valamint kutatások végzése az akadálymentes hozzáférés és az alkalmazott technológiák területén. Rendkívül fontos megérteni, hogy itt alapvető és átfogó elvekről van szó, melyek az Egyezményben érintett minden témakörre érvényesek.

Az államok sokáig nem teljesen értették meg, hogy a fogyatékossággal élő személyekkel szembeni kötelezettségek alapvető emberi jogi jellegű kötelezettségek. A 4. cikk célja ennek a mulasztásnak az ellensúlyozása. Az államok ugyanis korábban úgy tekintettek ezekre a kötelezettségekre, mint különleges bánásmódra vagy különleges szociális intézkedésekre, és nem úgy, mint elengedhetetlen emberi jogi kötelezettségekre. Ezen követelmények általános kötelezettséggé nyilvánításával az Egyezmény nagy lépést tesz az ilyen káros gondolkodásmód megváltoztatása felé.

Más kiemelt jelentőségű cikkek az Egyezményben

Az emberi jogok oszthatatlanok, egységesek és kölcsönösen összefüggőek. Az Egyezmény cikkei is mind egyformán fontosak és szorosan összefüggnek egymással. Bizonyos cikkek azonban kiemelt jelentőséggel bírnak, és jelentős hatást gyakorolnak az összes többi cikkre. Éppen ezért ezek az úgynevezett általános érvényű cikkek az Egyezmény elején találhatók, s ez még jobban kiemeli a fontosságukat. Az általános alapelveket tárgyaló 3. és az általános kötelezettségeket tartalmazó 4. cikk egyértelműen ebbe a kiemelt csoportba tartozik. Az Egyezmény további általános érvényű cikkei a következők:

5. cikk: Egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség
6. cikk: Fogyatékossággal élő nők
7. cikk: A fogyatékossággal élő gyermekek
8. cikk: A tudatosság növelése
9. cikk: Akadálymentesség

Ahogy egyre jobban megismerjük az Egyezményben lefektetett jogokat, egyre jobban megértjük, hogy a 3–9. cikkek hogyan szövik át az Egyezményben leírt összes elvet és kötelezettséget.

Különleges jogok az Egyezményben

A 10–30. cikk olyan különleges jogokkal foglalkozik, mint többek közt a munkához való jog vagy a politikai életben való részvételhez való jog. Az Egyezmény cikkeinek teljes listája megtalálható ennek a fejezetnek a végén. A legtöbb esetben ezen cikkek tematikája szinte megegyezik más emberjogi egyezmények cikkeinek tartalmával – azzal a különbséggel, hogy az Egyezmény az adott jogokat a fogyatékossággal élő emberek szempontjából tárgyalja. Néhány cikk azonban csak az Egyezményre jellemző kérdéseket tárgyal, mint például a következők:

19. cikk: Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás
20. cikk: Személyes mobilitás
26. cikk: Habilitáció és rehabilitáció

Ezeknek az emberi jogoknak vannak olyan területei, melyekkel kapcsolatosan a fogyatékossággal élő embereknek olyan különleges elvárásai vannak, melyek más összefüggésben nem érvényesek, vagy olyan területek, ahol a fogyatékossággal élők rendszeresen találkoznak a hátrányos megkülönböztetés és az emberi jogok megsértésének egyedi formáival. Bár ezek a cikkek nem hoznak létre új jogokat, olyan részletes magyarázatot fűznek a jogokhoz, ami szükséges az államoknak ahhoz, hogy

tisztában legyenek a kötelezettségeikkel. Továbbá több esetben olyan új, sajátos kötelezettségeket és intézkedéseket fogalmaznak meg, melyek eddig nem voltak részei a nemzetközi jogi szabályozásnak.

REGIONÁLIS EGYEZMÉNYEK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL

2007-ig az Amerika-közi Emberi Jogi Bizottság volt az egyetlen olyan regionális intézmény, mely a fogyatékossággal élő emberek jogaival külön foglalkozó egyezménnyel rendelkezett és amely 1999-ben megalkotta az **Amerika-közi egyezményt a fogyatékossággal élő személyek elleni diszkrimináció valamennyi formájának felszámolásáról** (Inter-American Convention on the Elimination of all forms of Discrimination against Persons with Disabilities). Azonban elmondható, hogy a legtöbb regionális intézmény elfogadott **fakultatív (opcionális) jegyzőkönyveket** (vagyis olyan egyezményeket, melyek a korábbiakat módosítják) vagy olyan jogilag nem kötelező érvényű határozatokat, javaslatokat és/vagy terveket, melyek a fogyatékossággal élő emberek jogaival kapcsolatosak voltak. Egyes esetekben a fogyatékossággal élő személyeket külön említik az adott régióban elfogadott általános emberjogi eszközök.

A FOGYATÉKOSSÁGRA VONATKOZÓ KULCSFONTOSSÁGÚ, JOGILAG NEM KÖTELEZŐ ÉRVÉNYŰ ESZKÖZÖK

GLOBÁLIS CSELEKVÉSI TERV A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEKÉRT

Az ENSZ 1981-et a Rokkantak Nemzetközi Évének kiáltotta ki, melynek legfőbb témája a fogyatékossággal élők egyenlősége és egyenlő részvétele volt, továbbá nemzeti, regionális és világméretű cselekvési tervek elkészítésére szólított fel. A Nemzetközi Év egyik fontos eredménye volt, hogy az ENSZ megalkotta a **Világméretű cselekvési terv a fogyatékossággal élő személyekért** nevű dokumentumot (World Programme of Action Concerning Disabled Persons), melynek célja volt „hatékony lépéseket tenni a fogyatékosság megelőzése, valamint a rehabilitáció terén, továbbá olyan célok megvalósítása, mint a fogyatékossággal élők »teljes részvétele« a társadalmi életben és fejlődésben, valamint az egyenlőség biztosítása". Annak érdekében, hogy a kormányzatok számára elégséges idő álljon rendelkezésre a cselekvési terv megvalósítására, az ENSZ az 1983-tól 1992-ig tartó ciklust az Egyesült Nemzetek Évtizede a Fogyatékossággal Élő Személyekért időszakának nevezte el.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK ESÉLYEGYENLŐSÉGÉNEK ALAPVETŐ SZABÁLYAI

Sokan úgy gondolták, hogy noha a cselekvési terv nagyon értékes, nem lesz annyira eredményes, hogy általánosan biztosítsa a fogyatékossággal élő emberek jogainak tiszteletben tartását. 1987-ben az ENSZ gyűlést hívott össze a fogyatékosságokkal élő személyek jogairól szóló egyezmény létrehozása céljából. Sajnálatos módon ekkor azonban még nem kaptak megfelelő támogatást ahhoz, hogy előrelépéseket tehessenek egy új egyezmény ügyében. 1990-ben az ENSZ úgy határozott, hogy létrehoz egy másik jogi eszközt, melyet nem nemzetközi jogi dokumentumnak szánt, hanem bizonyos alapelvek kinyilvánításának, mely politikai és morális elkötelezettséget fejez ki a fogyatékossággal élő személyek jogainak egyenlővé tétele érdekében. Az eredmény **a Fogyatékossággal élő személyek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities) lett (a továbbiakban: Alapvető szabályok), melyet 1993-ban fogadtak el. Ez volt az első nemzetközi eszköz, mely deklarálta, hogy a fogyatékossággal élők jogait nagyban befolyásolják a jogi, a politikai, a társadalmi és a fizikai környezeti tényezők. Noha az Egyezmény túlhaladta, az Alapvető szabályok még mindig egy fontos dokumentuma a fogyatékossággal élők közösségének, és sok elve szolgált alapul az Egyezmény megalkotásához.

AZ ENSZ ALAPELVEI AZ ÉRTELMI SÉRÜLT EMBEREK VÉDELMÉRE ÉS AZ ÉRTELMI SÉRÜLTEK EGÉSZSÉGGONDOZÁSÁNAK JAVÍTÁSÁRA

Ezeket az alapelveket 1991-ben dolgozták ki azzal a céllal, hogy meghatározzák a mentális egészséggondozás gyakorlatára vonatkozó minimális elvárásokat. **Az ENSZ alapelvei az értelmi sérült emberek védelmére és az értelmi sérültek egészséggondozásának javítására** (The UN Principles for the Protection of Persons with Mental Illness and the Improvement of Mental Health Care, The MI Principles) elnevezésű dokumentum több ország

számára mintául szolgált az egészségügy jogi szabályozást illetően. Az itt megfogalmazott alapelvek számos, igen fontos fogalmat tartalmaznak, mint például az élethez, valamint a közösségben való élethez való jog fogalmát.

A pszicho-szociális fogyatékossággal élők szószólói közül többen úgy gondolják, hogy ez az eszköz alacsonyabb elvárásokat támaszt bizonyos kérdésekben, mint más emberjogi jogi normák vagy irányelvek. Különösen sokan aggódnak az úgynevezett *tájékozott beleegyezést* érintő követelményekért a pszicho-szociális fogyatékossággal élők ellátásában. Szükséges, hogy a fogyatékossággal élők ügyének szószólói figyelmesen megvizsgálják ennek az eszköznek a normáit, s eldöntsék, hogy ésszerű-e használni őket a pszicho-szociális fogyatékossággal élők jogainak támogatása során vagy sem.

3. GYAKORLAT: Jogok fája

Annak felismerése, miképpen vonatkoznak a különböző emberi jogi törvények a fogyatékossággal élő személyekre.

45 perc

Fatörzsek felrajzolva táblákra, 10 ág-, levél- és gyümölcsalakú kivágott forma, melyre írni lehet, nagyméretű papír és filctollak a prezentációs táblához vagy tábla és táblakréta.

EJENY (rövidített változat), Az Egyezmény 3. cikke, Általános alapelvek; 4. cikke, Általános kötelezettségek.

1. BEVEZETÉS

Hangsúlyozzuk, hogy mint minden emberi lényt, a fogyatékossággal élőket is megilletik az emberi jogok. Magyarázzuk el, hogy ahhoz, hogy élni tudjanak emberi jogaikkal, a fogyatékossággal élőknek tisztában kell lenniük azzal, mik a jogaik, és hogy mit tehetnek azért, hogy ezeket a jogokat mások tiszteletben tartsák, védjék, valamint garantálják számukra.

2. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS KIVITELEZÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Minden csoportnak adjunk egy-egy poszter nagyságú fatörzsrajzot és 10-10 kivágott ág-, levél- és gyümölcsformát. Ismertessük a gyakorlatot:

- A résztvevők válasszanak ki 10 alapelvet az EJENY-ből, minden ágra írjanak rá egyet-egyet, és illesszék a fa törzséhez az ágakat.
- Ezt követően minden ághoz tegyünk hozzá
  - egy levelet, melyre ráírják, hogyan hat az a jog a fogyatékossággal élőkre (Megjegyzés: Ennél a résznél segíthet a résztvevőknek az Egyezmény 3. és 4. cikke, hiszen a cikkekben felsorolt elvek a fogyatékossággal élő személyek szempontjából szemlélik a felsorolt jogokat);
  - egy gyümölcsöt, melyre a résztvevők felírnak egy olyan lépést, melyet a kormányok tehetnek, hogy biztosítsák az említett jogot.

Példa:
Ág: A törvény előtti egyenlőséghez való jog (EJENY, 7. cikk).
Levél: A tartózkodási hely szabad megválasztásának joga.
Gyümölcs: Olyan törvények megteremtése, melyek biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeket nem tekinthetik automatikusan „cselekvőképtelennek”, és hogy bevonják őket minden őket érintő jogi döntés meghozatalába.

3. BESZÁMOLÓ ÉS ELEMZÉS

Tegyük ki a kész fákat a falra. Minden csoport olvassa fel néhány ág feliratát, illetve az ezekhez az ágakhoz kapcsolódó levelek és gyümölcsök feliratait.

- Melyik EJENY-alapelveket választotta egynél több csoport?
- Miben különböznek az azonos EJENY-alapelvet választó csoportok által készített levelek és gyümölcsök?

- Mely jogokat volt legnehezebb megtárgyalni? Nehéz volt eldönteni, hogy mit írjanak a levelekre? Miért?

Válasszunk ki egy vagy két példát, és nézzük meg a hozzájuk kapcsolódó teljes szöveget az Egyezményben (lásd a Függelékben, 328. o.), és vizsgáljuk meg, mit ajánl a dokumentum az említett jog kapcsán.

4. BESZÉLGETÉS

A fogyatékossággal élők jogai nem különböznek a többi ember jogaitól, de gyakran másképp érvényesülhetnek.

- Milyen értelemben fejti ki részletesebben az Egyezmény a fogyatékossággal élő személyek jogait, mint az EJENY?
- Hogyan segíti ez a kormányoknak a fogyatékossággal élők emberi jogaival kapcsolatos munkáját?

A FOGYATÉKOSSÁG MEGHATÁROZÁSA ÉS KUTATÁSA

A fogyatékosság egy összetett fogalom, melyre vonatkozóan a mai napig nem született olyan egységes meghatározás, melyet nemzetközi szinten elfogadtak volna.

Továbbá mindenkinek, aki a fogyatékossággal élő személyek jogait képviseli, meg kell tudnia fogalmaznia, hogy az emberek mely csoportjáról beszél, amikor a fogyatékossággal élő személyekre utal. Az, hogy hogyan definiáljuk a fogyatékosság fogalmát, nagyban befolyásolja, hogy mások miként értelmezik a fogyatékossággal élők emberi jogait, hogyan viszonyulnak ezekhez a jogokhoz, és hogyan közelítik meg őket.

4. GYAKORLAT: Készítsünk népszámlálást a saját országunkban!

Annak kiderítése, hogy a fogyatékosság meghatározása milyen gyakorlati hatással van a jogok védelmére és más tevékenységekre.

45 perc

Papír és toll vagy ceruza; egy lista a meghatározási kísérletekkel.

1. BEVEZETÉS

Magyarázzuk el, hogy a népszámlálás célja az, hogy összeszámoljuk az országban élő embereket, és hogy feltérképezzük, milyen a lakosság aránya a különböző demográfiai kategóriákban. Például, a kormányzatoknak tudniuk kell, mennyi az iskoláskorú gyermekek száma az országban annak érdekében, hogy megállapíthassák, milyen forrásokra van szükség az oktatásukhoz.

2. BESZÉLGETÉS

Beszéljük meg a következő kérdéseket egy nagy vagy több kisebb csoportban:

- Miért fontos tudni, hogy hány fogyatékossággal élő ember van az országunkban, és hogy hol élnek? Hogyan függ ez össze az emberi jogokkal?
- Fontos meghatározni, hogy milyen típusú fogyatékossággal (pl. mozgásszervi akadályozottság, érzékszervi fogyatékosságok, pszicho-szociális fogyatékosságok) élnek ezek az emberek?

3. ELEMZÉS

A fogyatékosságnak milyen meghatározását kellene használni ahhoz, hogy minél pontosabb és átfogóbb, mindenki által elfogadható eredményt kapjunk? Alább található néhány nemzetközi és országos szinten használt meghatározás, illetve leírás a fogyatékossággal kapcsolatban.

- Mik a fő különbségek a meghatározások között?
- Ezek közül melyek tűnnek a leginkább hasznosnak? Teljesnek? Pontosnak?
- Melyik tűnik leginkább szűk körűnek? Mi az, ami ezekből kimarad?

A fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD)
Fogyatékossággal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, mely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott

személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.

A fogyatékossággal élő amerikaiakról szóló törvény (ADA)
Fogyatékossággal élő személy az, akinek (1) olyan fizikai, értelmi vagy mentális sérülése van, ami alapvetően akadályozza a cselekvésben az élet egy vagy több főbb területén, (2) vagy volt ilyen sérülése, (3) vagy úgy tekinthető, hogy van ilyen sérülése.

Meghatározás az ugandai kormány 2002-es népszámlálással kapcsolatos dokumentumából (Housing and Population Census)
Fogyatékossággal élő személy az, aki akadályozva van az általa kívánatos cselekvések minőségében vagy mennyiségében olyan fennálló egészségügyi vagy fizikai körülményekből adódó probléma vagy problémák miatt, melyek hat vagy több hónap hosszan tartanak. Minden olyan nehézség ide értendő, melynek esetében számítani lehet arra, hogy hat vagy több hónapon át fennáll majd.

Kiegészítés: Bár nem ENSZ általi nemzetközi szervként, azonban a magyar jog alapján kiemelkedően fontos Európai Bíróság (ui. ítéletei közvetlenül kihatnak a magyar jogra) az EU jog alapján 2006 nyarán – hosszú évek után – első alkalommal, történelmi jelentőséggel meghatározta és körülírta a fogyatékosság kritériumait, a Sonia Chacón Navas és az Eurest Colectividades SA felek közötti zajló ügyben. A Bíróság álláspontja szerint nem lehet a betegséget a fogyatékosság szinonimájaként értelmezni. A fogyatékosság a Bíróság értelmezése alapján olyan korlátozottságként értendő, mely különösen valamilyen testi, értelmi vagy lelki sérülésen alapul, és az érintettet akadályozza a szakmai életben való részvételben. (Vagyis az ítélet – összhangban a 78/2000 EK (foglalkoztatási) keretirányelvvel – csupán a foglalkoztatás területén foglalkozik a fogyatékosság kérdésével.) Ennek az akadályozottságnak hosszú idejűnek kell lennie – maga a Bíróság is utalt az ENSZ szakosított szerve, a WHO által kiadott FNO-ra is –, különben a jogalkotó nem gondoskodott volna erről a jogi védelemről, ezért a betegség önmagában nem nyújt jogi védelmet (Lovászy László Gábor megjegyzése).

4. MEGHATÁROZÁS, BEMUTATÁS ÉS BESZÉLGETÉS

Számos összefüggésben fontos tisztázni a fogyatékosság mibenlétét. Mint szószólóknak, készen kell állnunk, hogy különböző érdekképviseleti helyzetekben elmondjuk a véleményünket arról, mit jelent a fogyatékosság. Dolgozzunk párokban olyan definíción, melyet mi magunk használnánk, amikor másoknak beszélünk a fogyatékossággal élő emberek jogairól. Mutassuk be a definíciónkat az egész csoportnak. Vitassuk meg az egyes definíciók előnyeit és hátrányait. Ha lehetséges, hagyjunk időt a javításra is.

5. KUTATÓMUNKA

- A mi országunk népszámlálási kérdőíve tartalmaz a fogyatékosságra vonatkozó kérdéseket?
- Ha igen, milyen definíciót használ a fogyatékosságra?
- Milyen meghatározás van használatban?
- Ugyanezt a meghatározást találjuk nemzetünk jogrendszerében?
- Honnan tudhatjuk ezt meg?
- Milyen definíciót kellene használnunk a népszámlálás során? És a nemzeti jogrendszerben?

FOGYATÉKOSSÁGRA VONATKOZÓ KÉRDÉSEK NÉPSZÁMLÁLÁSHOZ

A Világbank jóváhagyta a Washingtoni Fogyatékosságügyi Csoport (Washington Group of Disability) által megfogalmazott hat kérdést, melyeket a kormányzatok felhasználhatnak a népszámlálási kérdőívek összeállításakor, s melyek segítségével felmérhetik a különböző fogyatékossággal élő emberek arányát.
Fizikai, mentális vagy érzelmi egészségügyi tényezők miatt…

- Nehézséget jelent-e Önnek a látás akkor is, ha szemüveget visel?
- Nehézséget jelent-e Önnek a hallás akkor is, ha hallókészüléket visel? / Ön siket?
- Nehézséget jelent-e Önnek a gyaloglás vagy a lépcsőzés?
- Nehézséget jelent-e Önnek emlékezni vagy koncentrálni?
- Nehézséget jelent-e Önnek az önellátás (pl. teljes mosakodás vagy öltözködés)?
- Nehézséget jelent-e Önnek a kommunikáció, mások megértése vagy önmaga megértetése?

Lehetséges válaszok: Nem, Néha, Gyakran vagy Képtelen vagyok rá.[7]

A FOGYATÉKOSSÁGGAL KAPCSOLATOS SZEMLÉLETMÓDOK ÉS ATTITŰDÖK

Noha minden emberi jog megilleti őket, a fogyatékossággal élők gyakran szembesülnek a hátrányos megkülönböztetés különböző fajtáival, melyek hátterében különböző attitűdök, szemléletmódok, félreértések húzódnak, vagy melyek az ismeretek hiányából erednek. Az a tévhit például, miszerint egy fogyatékossággal élő személy nem lehet hatékony munkaerő, azzal az eredménnyel járhat, hogy a munkáltatók diszkriminálják a fogyatékossággal élő jelentkezőket, holott teljesen alkalmasak lennének az adott feladatkör ellátására. Ilyen hátrányos megkülönböztetésnek minősül az is, amikor az épület, ahol az állást be kellene tölteni, nincs akadálymentesítve.

Ezek a korlátozások a népesség más csoportjaira is kihatással lehetnek. Példa erre, hogy bizonyos társadalmakban a negatív attitűdök eredményezték azt, hogy a nők nem rendelkezhetnek tulajdonnal, illetve nem vehetnek részt a közéletben. Továbbá a faji vagy etnikai kisebbségek számára gyakran megtiltják, hogy a saját nyelvüket használják vagy, hogy vallásukat gyakorolják. Az olyan fogyatékossággal élő személy, aki egy másik, hátrányos megkülönböztetéssel szintén gyakorta szembesülő csoportba is tartozik (pl. egy fogyatékossággal élő nő, aki egy etnikai kisebbség tagja) többszörösen ki lehet téve a hátrányos megkülönböztetésnek, és többszörösen akadályoztatva lehet emberi jogainak gyakorlásában.

A külső környezetben tapasztalható attitűdök és látásmódok mellett egy ember saját attitűdjei közvetlenül befolyásolják azt, hogy ő maga hogyan gyakorolja emberi jogait. Aki úgy gondolja, hogy a fogyatékossága miatt másképp vonatkoznak rá az emberi jogok, akkor másképpen is fog – vagy éppenséggel nem fog – élni ezekkel a jogokkal.

Destruktív attitűdök és felfogások

A fogyatékosság orvosi modellje

A legjelentősebb és a legelterjedtebb tévhit az emberi jogok és a fogyatékosságok vonatkozásában talán az, miszerint a fogyatékosság egy orvosi probléma, melyet meg kell oldani, illetőleg olyan betegség, melyet „meg kell gyógyítani”. Ez a felfogás azt sugallja, hogy a fogyatékossággal élők valamilyen módon „sérültek” vagy „betegek”, és rendbe kell őket hozni, vagy meg kell őket gyógyítani. Azáltal, hogy a fogyatékosságot problémaként, az orvosi beavatkozást pedig a probléma megoldásaként értelmezik, az egyének, a társadalmak és a kormányok kitérnek annak a felelőssége alól, hogy a tár-

7. Járványügyi Központ, Nemzeti Egészségstatisztikai Központ, Washingtoni Fogyatékosságstatisztikai Csoport (Center for Desease Control, National Center for Health Statistics, Washington Group on Disability Statistics), 2007. http://www.cdc.gov/nchs/citygroup.html

sadalmi és fizikai környezetben létező emberi jogi akadályokkal foglalkozzanak. Ehelyett a felelősséget az orvosokra hárítják, hogy foglalkozzanak ők a fogyatékossággal élőket jellemző „problémával".

A fogyatékosság paternalista modellje

Egy másik tévhit a fogyatékossággal élőkkel kapcsolatosan az, hogy tehetetlenek és gondoskodásra szorulnak. Sokkal egyszerűbb kifejezni a sajnálatunkat és adakozni, mint szembenézni a félelemmel és a kellemetlen érzésekkel, melyeket a fogyatékossággal élő emberek váltanak ki belőlünk. S ugyanígy, gyakran sokkal könnyebb megtenni egy másik emberért valamit helyette, mint biztosítani a lehetőséget arra, hogy ő maga tehesse meg ugyanazt önmagáért.

Mind az orvosi, mind a paternalista modell azt eredményezi, hogy a fogyatékossággal élő emberek elveszítik a lehetőséget és a felelősséget, hogy saját maguk irányítsák az életüket, és másokkal egyenlően éljenek a jogaikkal.

Pozitív attitűdök és felfogások

A fogyatékosság mint az emberi sokféleség természetes része

Mindenki különböző, és ez a különbözőség megnyilvánulhat a bőrszínben, a nemben, az etnikai hovatartozásban, a méretben, az alakban vagy bármi másban. A fogyatékosság ezektől semmiben sem különbözik. Akadályozhatja a mozgás képességét, a hallását, a látását, az ízlelését vagy a szaglását. A pszicho-szociális vagy más néven értelmi fogyatékosság befolyásolhatja a gondolkodásmódot, az érzéseket vagy azt, hogyan dolgozzuk fel az információt. Bármilyen természetű is a fogyatékosság, nem von le semmit az egyén emberi mivoltából, értékéből vagy jogaiból, s nem is ad hozzá semmit. A fogyatékosság egyszerűen egy jellemzője az embernek.

Ésszerű alkalmazkodás

A fogyatékossággal élő embereknek szükségük lehet az úgynevezett ésszerű alkalmazkodásra, mint például kerekesszék használatára, vagy mondjuk hosszabb idő igénybevételére egy feladat megoldásakor. Az ésszerű alkalmazkodás nem más, mint egy olyan eszköz vagy intézkedés, melyet a teljes értékű társadalmi részvétel és hozzáférés biztosítása érdekében alkalmaznak, hogy ezáltal minden személy önállóan cselekedhessen. Ez a modell teljesen más, mint az orvosi, melyben kísérletet tesznek a fogyatékossággal élő személyek, illetve a fogyatékosságok rendbetételére, és más, mint az a feltételezés, melyet a paternalista modell képvisel, miszerint a fogyatékossággal élők képtelenek önállóan cselekedni.

A fogyatékosság szociális modellje

Ennek a modellnek a középpontjában azoknak a társadalmi és fizikai környezet által állított akadályoknak a leküzdése áll, melyek megfosztják a fogyatékossággal élő embereket annak lehetőségétől, hogy emberi jogaikkal éljenek. A célkitűzések között szerepel többek között a pozitív attitűdök és felfogás kialakításának elősegítése, az épített környezet megváltoztatása, az információ hozzáférhető formátumban való közzététele, a fogyatékossággal élőkkel való megfelelő kommunikáció előmozdítása, valamint annak biztosítása, hogy a törvények és az irányelvek elősegítsék a teljes mértékű társadalmi részvételt és a diszkrimináció-mentességet.

A FOGYATÉKOSSÁG EMBERI JOGI MEGKÖZELÍTÉSE

A fogyatékosság szociális modellje, mely a hozzáférhetőség, az inklúzió (befogadás) és a társadalmi részvétel előmozdítását illetően a kormányzatok és a társadalom felelősségét hangsúlyozza, megteremti az alapot a fogyatékosság emberi jogi megközelítéséhez, mely a fogyatékossággal élő személyek veleszületett emberi jogaira koncentrál. Ez a megközelítés:

- elismeri a fogyatékossággal élőket mint jogok birtokosait és mint az emberi jogok más emberekkel egyenlő alanyait;
- elfogadja és tiszteletben tartja a fogyatékosságot mint az emberi sokszínűség természetes velejáróját – ugyanazon az alapon, mint a nemi vagy faji különbözőségeket, valamint foglalkozik a sajátosan a fogyatékosságokra vonatkozó előítéletekkel és attitűdökkel, továbbá minden egyéb olyan akadállyal, mely hátráltatja a fogyatékossággal élőket emberi jogaik gyakorlásában;
- a társadalomra és a kormányzatokra ruházza annak felelősségét, hogy biztosítsák, hogy a politikai,

jogi, társadalmi és fizikai környezet támogassa a fogyatékossággal élő személyek teljes befogadását és társadalmi részvételét.

Az ENSZ **Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala (EJFH)** (Un Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR) a következőkben összegezte az emberi jogi megközelítés lényegét:

„Az emberi jogi megközelítés arra keres választ, hogy melyek azok a hosszú ideje ható vagy alapvető okok, melyek miatt a társadalom egy része sérülékennyé válik, háttérbe szorul vagy hátrányos megkülönböztetés áldozata lesz. Továbbá az emberi jogi megközelítés a nemzetközi emberi jogi törvényekre és normákra alapozva olyan stratégiákat kínál, melyek azzal foglalkoznak, hogy miben gyökerezik a hátrányos megkülönböztetés."

A következő fogalmakra az EJFH különösen nagy hangsúlyt fektet:

Felhatalmazás: a fogyatékosság emberi jogi megközelítésének célja az, hogy felhatalmazza a fogyatékossággal élő embereket arra, hogy saját maguk hozzák meg döntéseiket, álljanak ki önmagukért, és saját maguk irányítsák az életüket.

Kikényszeríthetőség és jogorvoslat: a fogyatékosság emberi jogi megközelítése azt jelenti, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek képesnek kell lenniük arra, hogy kikényszerítsék az őket megillető jogokat mind országos, mind nemzetközi szinten.

Oszthatatlanság: a jogokon alapuló megközelítésnek meg kell védenie a fogyatékossággal élő emberek állampolgári és politikai jogait, valamint gazdasági, szociális és kulturális jogait egyaránt.

Részvétel: a fogyatékosság emberi jogi megközelítése kimondja, hogy a fogyatékossággal élő személyeket be kell vonni minden, az életüket érintő döntési folyamatba.[8]

Az emberi jogok gyakorlásában akadályt jelenthetnek az attitűdök, az előítéletek, a gyakorlati problémák, a jogi korlátok vagy több tényező együttesen. Azonban maga a fogyatékosság semmilyen formában nem csökkenti senki jogosultságát az emberi jogokat illetően. Annak elismerése, hogy a fogyatékossággal élő emberek másokéval egyenlő jogok birtokosai, egy rendkívül erőteljes szemléletet tükröz. Segítségével megváltoztathatók a fogyatékossággal kapcsolatos attitűdök és felfogások, továbbá egy olyan rendszert nyújt, mely biztosítja a fogyatékossággal élők jogait.

8. Vázlatos irányelvek: A szegénység csökkentésére vonatkozó stratégiák emberi jogi megközelítése (Draft Guidelines: A Human Rights Approach to Poverty Reduction Strategies), 2002. szept. 10. Az ENSZ EJFH honlapja: http://unhchr.ch/development/povertyfinal.html

5. GYAKORLAT: A nyelvhasználat és a jogok kapcsolata

Annak megértése, milyen szerepet játszik a nyelv mind a pozitív, mind a negatív attitűdök megerősítésében a fogyatékossággal élő személyek társadalomban betöltött szerepével kapcsolatosan.

45 perc

Papír és filctollak a prezentációs táblához vagy tábla és táblakréta.

1. BEVEZETÉS

Magyarázzuk el, hogy a nyelvet sokféleképen használhatjuk a fogyatékossággal kapcsolatos mind negatív, mind pozitív attitűdök megerősítésére. Szókincsünk idevonatkozó elemei azok a szavak, melyeket a fogyatékossággal élő személyek megjelölésére használunk, azok a szavak, melyekkel a fogyatékosságukat írjuk le, valamint azok, melyekkel a családban vagy a társadalomban betöltött szerepükre utalunk. Attitűdünk abból is kitűnhet, hogy mely szavak használatát kerüljük.

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjük meg a csoportokat, hogy hozzanak példákat arra, milyen szavakkal írja le a közösségük a fogyatékossággal élő személyeket, a fogyatékosságukat, illetve szerepüket a családban vagy a társadalomban.

3. BESZÁMOLÓ ÉS ELEMZÉS

Kérjük meg mindegyik csoportot, hogy számoljon be az eredményről. Készítsünk ezekről listát a táblára a lenti táblázat alapján. Vitassuk meg a következő kérdéseket:

- Hogyan tükrözik a helyi közösségben használt szavak és fordulatok az emberek hozzáállását a fogyatékossághoz és a fogyatékossággal élő emberekhez?
- Hogyan tükrözi ez a szókincs a negatív fogyatékossági modelleket (pl. orvosi modell, paternalista modell)? Hogyan támogatjuk és tartjuk fenn ezáltal a negatív modelleket?
- Hogyan tükrözi ez a szókincs a pozitív fogyatékossági modelleket? Hogyan támogatjuk és tartjuk fent ezáltal a pozitív attitűdöket?
- Hogyan hat az ilyen szóhasználat a fogyatékossággal élő emberekre?
- Mit tehetünk, hogy megváltoztassuk a negatív szóhasználatot?
- Melyek a fogyatékosság emberi jogi megközelítésének előnyei? Hogyan támogathatjuk ezt a megközelítést?

A FOGYATÉKOSSÁGOT LEÍRÓ SZÓKINCS

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLY	A FOGYATÉKOSSÁG	A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLY SZEREPE

AZ EMBERI JOGOK KÉPVISELETE

Minden embernek joga van követelni az emberi jogait és megkövetelni, hogy azokat védelmezzék, tartsák tiszteletben, és azok érvényesülését garantálják. Amikor az emberi jogokért emelünk szót, és emberi jogi keretek között támasztjuk alá mondanivalónkat, senki sem állítja, hogy különleges bánásmódot kérünk vagy olyasmit, amit nem érdemeltünk ki. Minden érdekeltnek megvan a maga szerepe a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) teljes körű megvalósításában.

Az *Emberi jogok. IGEN!* azért íródott, hogy segítséget nyújtson ebben. Az első rész átfogó képet festett a fogyatékossághoz kapcsolódó emberi jogi alapelvekről, jogi dokumentumokról és társadalmi attitűdökről. A fogyatékossághoz kapcsolódó egyes emberi jogi témák kifejtésével a 2. rész foglalkozik, melynek célja az, hogy felvértezze a fogyatékossággal élő emberek képviselőit azokkal az ismeretekkel, melyek ahhoz szükségesek, hogy mind az egyes országok törvényeit és irányelveit illetően, mind a társadalmi és kulturális környezetben változást érhessenek el. A 3. rész speciális képzési anyagot tartalmaz az emberi jogok képviseletének stratégiáira és technikáira vonatkozóan, többek közt a képviselet céljának meghatározásáról, képviseleti cselekvési tervek készítéséről és a képviseleti munka során elért sikerek értékeléséről.

Pusztán azért, mert az emberi jogok léteznek, nem válnak részévé az emberek hétköznapjainak. Önmagában a pozitív attitűd és a jóakarat sem elegendő.

Egyéni erőfeszítések nélkül, erős társadalmi és kulturális elhivatottság és az ezt megerősítő csoporttevékenység nélkül, valamint kormányzati végrehajtás és megvalósítás nélkül az emberi jogokat senki sem garantálhatja!

második rész

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

1. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma 40
2. Egyenlő esélyű hozzáférés 53
3. A politikai életben és a közéletben való részvétel joga 67
4. A szólás és a véleménynyilvánítás szabadsága 80
5. Jog az élethez és a szükségállapot esetén való védelemhez 91
6. A kínzástól és a visszaélések más formáitól való mentesség 106
7. Magánélet, integritás, otthon és a család 121
8. Az egészséghez való jog 135
9. A habilitációhoz és rehabilitációhoz való jog 156
10. A munkához való jog 169
11. Önálló és az emberi méltósághoz illő élet a közösségen belül 180
12. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés 191
13. Az oktatáshoz való jog 200
14. A sporthoz és a kultúrához való jog 212
15. A fogyatékossággal élő gyermekek jogai 229
16. A fogyatékossággal élő nők joga a diszkriminációmentességhez és az egyenlőséghez 245
17. A többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyek jogai 260

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

5. cikk: Egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma

1. A részes államok elismerik, hogy a törvény előtt minden személy egyenlő, és mindenféle hátrányos megkülönböztetés nélkül jogosult a törvények által nyújtott védelemre és kedvezményre.
2. A részes államok megtiltanak a fogyatékosság alapján történő bárminemű hátrányos megkülönböztetést, és minden téren biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelmet.
3. Az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az ésszerű alkalmazkodást.
4. A fogyatékossággal élő személyek tényleges egyenlőségének előmozdításához és eléréséhez szükséges különleges intézkedések a jelen Egyezmény értelmében nem tekintendők hátrányos megkülönböztetésnek.

2. cikk: Meghatározások (részlet)

A „fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés” a fogyatékosságon alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, melynek célja vagy hatása valamennyi emberi jog és alapvető szabadság másokkal azonos alapon történő elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának csorbítása vagy semmibe vétele a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen. Ez a hátrányos megkülönböztetés minden formáját magában foglalja, egyebek között az ésszerű alkalmazkodás megtagadását.

3. cikk: Általános alapelvek

A jelen Egyezmény alapelvei a következők:

a) a veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét;
b) a hátrányos megkülönböztetés tilalma;
c) teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás;
d) a fogyatékossággal élő személyek különbözőségének tisztelete és elfogadásuk az emberi sokszínűség, valamint az emberiség részeként;
e) esélyegyenlőség;
f) hozzáférhetőség;
g) a nők és férfiak közötti egyenlőség;
h) a fogyatékossággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékossággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- meghatározzák az egyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogot;
- elmagyarázzák a fogyatékossággal élő személyek egyenlőséghez és hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogának fontosságát;
- megértsék az egyenlőség, a hátrányos megkülönböztetés tilalma és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, mely cselekvési módok, eljárások azok, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyeknek az egyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogát előmozdítják vagy megtagadják;
- megértsék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) az egyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetés tilalmához kapcsolódó rendelkezéseit.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ EGYENLŐSÉGRŐL ÉS A HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMÁRÓL!

Noha az *egyenlőség* és a *hátrányos megkülönböztetés tilalma* az emberi jogok legalapvetőbb fogalmai közé tartoznak, mégis sokan anélkül használják ezeket a kifejezéseket, hogy végiggondolnák, valójában mit is jelentenek. Pedig mind az egyenlőség, mind a hátrányos megkülönböztetés tilalma fogalmának megértése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy hatékonyan használjuk őket az emberi jogok védelme során.

Egyenlőség

A legegyszerűbben talán úgy adhatnánk meg az *egyenlőség* szó jelentését, hogy 'ugyanolyan, mint', 'azzal egyenértékű', 'megegyező' vagy 'azonos'. Ha viszont emberekre alkalmazzuk a fogalmat, akkor ezzel nem azt akarjuk kifejezni, hogy minden ember ugyanolyan, vagy hogy egy ember a többinek pontos mása, hiszen ez nyilvánvalóan nem így van. Emberi jogi kontextusban az *egyenlőség* szóval azt igyekszünk kifejezni, hogy egy alapvető dologban mindannyian egyformák vagyunk: különbözőségeink ellenére természetünknél fogva mindannyian értéket hordozunk. Mindannyiunkat megilletnek az emberi jogok pusztán azért, mert emberek vagyunk, és azok a tulajdonságok, melyek egyedivé és különbözővé tesznek bennünket, nem rangsorolnak minket a jogokhoz való hozzáférés tekintetében. A hétköznapi gyakorlatban az egyenlőség elve minden személytől és minden társadalomtól megköveteli, hogy értékként kezelje és elfogadja az emberi különbözőségeket, és ezek között a fogyatékosságon alapuló különbségeket is.

Amikor az egyenlőség elvét tárgyaljuk és alkalmazzuk, számos különböző megközelítést vehetünk alapul. Az első ilyen megközelítésmódra gyakran a **formális egyenlőség** kifejezést használjuk, és ez akkor kerül előtérbe, amikor a törvény vagy a szakpolitikai akarat hívja fel a figyelmet az egyes embercsoportokkal való egyenlő bánásmódra – például ezen csoportok hátrányos megkülönböztetésének tiltásával. Noha ez a megközelítés logikusnak tűnik, és természetesen fontos szerepet is játszik, önmagában nem elegendő annak biztosításához, hogy a fogyatékossággal élő személyek vagy más csoportok valódi egyenlőséget élvezzenek. További lépések megtételére lehet szükség ahhoz, hogy a fogyatékossággal élő személyek sajátos helyzetéből, körülményeiből adódó különbségeket, illetőleg az integrációjukat megnehezítő, a társadalom által támasztott akadályokat is kezelni tudjuk. Például ha felhívjuk az emberek figyelmét arra, hogy a fogyatékossággal élő személyekkel azonos módon kell bánni, mint más emberekkel, az még nem fogja lebontani a fizikai, az információs, a kommunikációs és az attitűdökben gyökerező akadályokat, és nem fogja azoknak az embereknek a gondját sem megoldani, akik az ún. ésszerű alkalmazkodás formájában szorulnak különleges bánásmódra.

Az egyenlőség másik lehetséges megközelítésmódja az ún. **esélyek egyenlősége**. Ez a szemlélet felismeri, hogy az emberek olyan különböző korlátokkal szembesülhetnek életük során, melyek akár teljes mértékben akaratuktól független tényezők és körülmények következtében merülnek fel – ilyen például a bőrszínük, a nemük, a fogyatékosságuk vagy a társadalmi helyzetük. Ezek a tényezők akár önmagukban, akár az attitűdökben gyökerező vagy más korlátokkal együtt, lehetetlenné tehetik a fogyatékossággal élő emberek számára, hogy akaratuknak megfelelő módon éljenek és vegyenek részt a társadalomban. Ennélfogva az esélyek egyenlőségének biztosítása a formális egyenlőségen túlmenő konkrét tetteket igényel, melyek biztosítani tudják, hogy a fogyatékossággal élő személyek ugyanolyan lehetőségeket élvezzenek, mint mások. Ezek a konkrét cselekvések, tettek többek között biztosíthatják a közlekedéshez való hozzáférést, felvehetik a harcot a fogyatékossággal élő emberekkel szembeni hátrányos megkülönböztetéshez vezető sztereotípiákkal és attitűdökkel, illetve megvalósíthatják az ésszerű alkalmazkodást az oktatás, a munkavállalás stb. területén.

A harmadik megközelítést úgy is nevezhetnénk, hogy *tényleges egyenlőség,* **érdemi egyenlőség** vagy *de facto egyenlőség*. Ez a szemlélet nem csupán a lehetőségek, hanem az eredmények egyenlőségének biztosítását is célul tűzi ki, hiszen ha csak annyit mondunk, hogy minden ember *egyenlő*, attól még nem lesznek valóban azok. Más szóval:

a *de facto egyenlőség* minden emberre úgy tekint, mint akinek egyformán jár az emberi jogok teljes élvezete, függetlenül attól, hogy mennyire járul hozzá, illetőleg mennyire képes hozzájárulni a társadalom működéséhez.

Noha egy jól érvényesülő *esélyegyenlőségi* szemlélet általában elegendő ahhoz, hogy a legtöbb fogyatékossággal élő személy az elvárásainak megfelelő módon gyakorolja emberi jogait, egy ezen túlmenő állami elkötelezettség a *de facto egyenlőség* iránt nagyban segítheti az emberi jogok élvezetének biztosítását a fogyatékossággal élő személyek számára. Például annak biztosítása, hogy a fogyatékossággal élő személyeket nem érheti hátrányos megkülönböztetés a munkáltatók részéről, nem feltétlenül elegendő ahhoz, hogy ezek a fogyatékossággal élő személyek élhessenek a munkához való jogukkal, ha egyébként nem rendelkeznek a megpályázott álláshoz szükséges képzettséggel. Tehát a *de facto egyenlőség* garantálásához a munkavállalás terén arra is szükség lehet, hogy az állam képzési lehetőségeket biztosítson a fogyatékossággal élő személyek számára azért, hogy felkészültebben versenyezhessenek más jelentkezőkkel.

A hátrányos megkülönböztetés tilalma

Talán könnyebb a *hátrányos megkülönböztetés* vagy más néven a *diszkrimináció tilalmáról* való gondolkozást úgy kezdeni, ha először a *hátrányos megkülönböztetés* fogalmát tisztázzuk. A *diszkriminálni* szó alapvetően annyit jelent, hogy 'megkülönböztetni', 'különbséget tenni' vagy 'eltérően kezelni', és ez önmagában sem pozitív, sem negatív töltést nem hordoz. Ugyanakkor a kifejezés negatív többletjelentést kap, ha emberek egymáshoz való viszonyulásának leírására használjuk. Ha azt mondjuk, hogy valakit *diszkrimináltak*, ez általában azt jelenti, hogy nemcsak eltérően kezelték, hanem tisztességtelenül is. Ez a tisztességtelen bánásmód lehet égbekiáltó, például megvalósulhat egy olyan törvény formájában, mely egyértelműen hátrányosan különbözteti meg a fogyatékossággal élő embereket; történhet azonban finomabb módon is, például egy olyan esetben, amikor egy látszólag semleges szabály valójában hátrányosan különbözteti meg a fogyatékossággal élő személyeket. A hátrányos megkülönböztetés ilyen finom formái különösen alattomosak lehetnek, hiszen sokan úgy vélik, az égbekiáltó diszkrimináció hiánya már tisztességessé teszi a szabályokat vagy törvényeket – akkor is, ha hatásuk meglehetősen káros.

A hátrányos megkülönböztetésnek ezt a két fajtáját általában *közvetlen* és *közvetett* diszkriminációnak hívjuk, noha a címkék jóval kevésbé fontosak, mint az efféle hátrányos megkülönböztetés által okozott kár, valamint az ennek ellentételezésének érdekében tett lépések. Ahogy ezt később tárgyalni fogjuk, a nemzetközi emberi jog tilt mindenféle hátrányos megkülönböztetést, mely különböző alapokon, például fogyatékosságon, bőrszínen, nemen, nemzetiségen alapul, vagy más konkrét jellegzetességből ered. A *hátrányos megkülönböztetés tilalmának* elve magában foglalja az az iránti elkötelezettséget, hogy ne vegyünk részt a diszkrimináció ilyen fajtáiban, valamint hogy lépéseket tegyünk a diszkrimináció finomabb, közvetettebb formái ellen is. Az államnak garanciát kell vállalnia azzal kapcsolatosan, hogy a hátrányos megkülönböztetéssel attól függetlenül foglalkozik, hogy az csak személyek között vagy rendszerszerű módon (például a törvényhozásban, a szakpolitikákban, a szabályozás területén) jelenik-e meg.

A hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség talán egyik legnehezebben értelmezhető jellegzetessége, hogy nem mindig tiltja az állam számára, hogy különbözőképpen kezeljen embereket, máskor viszont megköveteli az egyenlő bánásmódot. Ennek az az oka, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalma és az egyenlőség elve ütközhet egymással. Például a fogyatékossággal élő emberek történelminek nevezhető, hosszú időn át tartó hátrányos megkülönböztetése oda vezetett, hogy ezek az emberek nem élvezhetnek teljes egyenlőséget a többi emberrel szemben. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása érdekében az államnak olyan lépéseket kell tennie, melyeket *különleges intézkedéseknek,* **előnyben részesítésnek,** *tisztességes megkülönböztetésnek, fordított diszkriminációnak* vagy *pozitív diszkriminációnak* nevezünk. Akárhogy is címkézzük ezeket, a céljuk az egyenlőség megvalósítása, és ez gyakran csak úgy érhető el, hogy a fogyatékossággal élő személyeket némi előnyhöz juttatják másokkal szemben. Például ha a vállalkozásokat arra ösztönzik, hogy becsüljék meg a fogyatékossággal élő személyek értékeit, akkor ez az érintett

embereket némi előnyhöz juttathatja másokkal szemben. A megváltozott munkaképességű emberekhez történő ésszerű alkalmazkodás egy munkahelyen oda is vezethet, hogy a fogyatékossággal élő munkavállalók olyan speciális elbánásban részesülhetnek, mely eltér más munkavállalókétól. Noha az efféle lépések következményeképpen valóban eltérően kezelnek embereket, az ilyen bánásmódot mégsem tartjuk *hátrányos megkülönböztetésnek,* mivel a célja épp a hátrányok leküzdése, az egyenlőség elérése és az emberi jogok elismertetése, nem pedig ezek megtagadása. Sőt, az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** 2. cikke alapján az ésszerű alkalmazkodás elmaradása fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetésnek minősül, amit az Egyezmény tilt.

Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma nemcsak egymással állnak összefüggésben, hanem – mint az emberi jogok általában – alapvetően **oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggenek egymással és kölcsönösen függnek egymástól.** Például ha egy állam olyan törvényt hozna, mely megtagadná a munkához való jogot a fogyatékossággal élő személyektől, azzal nemcsak a munkához való jog sérülne, hanem a hátrányos megkülönböztetés és az egyenlőség megsértése is egyértelműen megvalósulna. Nem jelenthetjük ki, hogy egy emberi jog teljes mértékben megvalósul, ha az egyenlőség vagy a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség közben sérül. Ennélfogva többen állítják, hogy az emberi jogok teljes körű élvezete a fogyatékossággal élő személyek számára szükségszerűen az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség elvének alkalmazásával, ezzel párhuzamosan pedig a speciális jogok biztosításával érhető el. Például nem elég azt mondani, hogy a fogyatékossággal élő személyeket nem szabad hátrányosan megkülönböztetni az oktatáshoz való joguk gyakorlásában, ha számukra nincs biztosítva a megfelelő oktatás lehetősége. Hasonlóképpen az sem elég, ha az állam biztosít ugyan oktatási rendszert, ám az ebben való részvétel során a fogyatékossággal élő személyek diszkriminációval szembesülnek. Ennélfogva az államnak az egyenlőséget, a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességet, valamint az emberi jogok érvényesülését is biztosítania kell annak érdekében, hogy emberi méltóságukat megtartva a fogyatékossággal élő személyek is teljes mértékben élhessenek emberi jogaikkal.

Az egyenlőség, a hátrányos megkülönböztetés tilalma és a fogyatékosság megközelítései különböző nemzeti jogi dokumentumokban

Felismerve és tiszteletben tartva a fenti alapelvek fontosságát, több nemzet alkotmánya tartalmaz az állam kötelezettségeire vonatkozó konkrét utalásokat az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség tiszteletét és betartását illetően. Az alkotmányos dokumentumok egyre nagyobb számban tartalmaznak olyan, a fogyatékosságra vonatkozó utalásokat is, melyek tiltják a hátrányos megkülönböztetést. Az alábbiak ilyen rendelkezéseket mutatnak be különböző országokból. (A fogyatékosságra történő utalásokat félkövérrel szedtük.)

Kanadai Jogok és Szabadságok Alapokmánya
Egyenlőségi jogok

15. (1) Minden egyén egyenlő a törvény előtt és a törvény alkalmazásában, és joga van a törvény egyforma védelmére és egyforma kedvezményére minden megkülönböztetés mellőzésével, különösen pedig olyan megkülönböztetés mellőzésével, ami faji, nemzeti vagy nemzetiségi származási alapon, bőrszínen, valláson, nemen, életkoron, vagy elmebeli vagy fizikai **fogyatékosságon** alapul.

(2) Az (1) bekezdés nem zárja ki az olyan törvényt, programot vagy aktivitást, amelynek célja a hátrányos helyzetben lévő egyének és csoportok életkörülményeinek a megjavítása, beleértve azokat, akik hátrányos helyzetben vannak fajuk, nemzeti vagy nemzetiségi származásuk, bőrszínük, vallásuk, nemük, életkoruk, elmebeli vagy fizikai **fogyatékosságuk** következtében.

A Fidzsi-szigeteki Köztársaság Alkotmánya

38. cikk: Egyenlőség

(1) Mindenkinek joga van a törvény előtti egyenlőséghez.

(2) Senkit sem szabad tisztességtelenül, közvetlen vagy közvetett módon hátrányosan megkülönböztetni:

(a) valós vagy feltételezett személyiségjegyei vagy körülményei alapján, ideértve a fajt, az etnikai hovatartozást, a bőrszínt, a nemet, a szexuális irányultságot, a születést, az anyanyelvet, a gazdasági helyzetet, a kort vagy a **fogyatékosságot**; vagy

(b) véleménye vagy hite alapján, kivéve azt az esetet, ha a vélemény vagy hit kárt okoz mások számára, illetve korlátozza mások jogait vagy szabadságát; vagy bármely más alapon, amit a jelen Alkotmány tilt.

A Dél-afrikai Köztársaság Alkotmánya

2. fejezet: Emberi jogok

9. Egyenlőség

1. A törvény előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van a törvény egyenlő védelméhez és a törvény által biztosított előnyökhöz.
2. Az egyenlőség magában foglalja a jogok és szabadságok teljes körű és egyenlő élvezetét. Az egyenlőség elérésének elősegítése érdekében a tisztességtelen hátrányos megkülönböztetést elszenvedő emberek vagy embercsoportok védelmét vagy segítését szolgáló törvényhozási vagy más intézkedések hozhatók.
3. Az állam senkit nem tehet ki hátrányos megkülönböztetésnek közvetlen vagy közvetett módon egy vagy több alapon, ideértve a fajt, a társadalmi nemet, a nemet, a terhességet, a családi állapotot, az etnikai vagy társadalmi származást, a bőrszínt, a szexuális irányultságot, az életkort, a **fogyatékosságot**, a vallást, a meggyőződést, a hitet, a kultúrát, a nyelvet és a születést.
4. Senkit sem szabad közvetlen vagy közvetett módon hátrányosan megkülönböztetni bárki mással szemben a 3. szakaszban felsorolt egy vagy több jegy alapján. Nemzeti törvények megalkotásával kell megelőzni és tiltani a hátrányos megkülönböztetést.
5. A 3. szakaszban felsorolt alapokon történő megkülönböztetés hátrányosnak tekintendő, hacsak ennek ellenkezőjét nem bizonyítják.

Uganda Alkotmánya

Egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma

21. (1) A törvény előtt és a törvény értelmében mindenki egyenlő a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a kulturális életben és minden más tekintetben, és a törvény egyenlő védelmét élvezi.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltakra tekintet nélkül senkit sem szabad hátrányosan megkülönböztetni neme, faji származása, bőrszíne, etnikai hovatartozása, törzse, születése, hite vagy vallása, szociális vagy gazdasági helyzete, politikai véleménye vagy **fogyatékossága** alapján.

(3) Ezen cikk vonatkozásában a *hátrányos megkülönböztetés* olyan, különböző embereket különböző elbánásban részesítő eljárás, melynek során ez a különbségtétel kizárólag vagy főként az érintettek nemének, faji származásnak, bőrszínének, etnikai hovatartozásának, törzsének, születésének, hitének vagy vallásának, szociális vagy gazdasági helyzetének, politikai véleményének vagy **fogyatékosságának** tulajdonítható.

(4) Ezen cikk alapján semmi sem akadályozhatja a Parlamentet abban, hogy olyan törvényeket rendeljen el, amelyek szükségesek:

(a) olyan irányelvek és programok végrehajtásához, amelyek a társadalom szociális, gazdasági, oktatási vagy más egyenlőtlenségeinek helyrehozását célozzák; vagy

(b) olyan rendelkezések meghozatalához, amelyet a jelen Alkotmány megkíván, vagy rá felhatalmazást ad; vagy

(c) minden olyan dolog biztosításához, amely egy szabad és demokratikus társadalomban elfogadható és bizonyíthatóan indokolt.

(5) Semmit sem lehet ezzel a cikkellyel összeegyeztethetetlennek tekinteni, amelynek megtételére ennek az Alkotmánynak bármely rendelkezése lehetőséget ad.

1.1. GYAKORLAT: Mit jelent az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megélése?

Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megértése.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Gondolkozzunk közösen, és jegyezzük fel az alábbi kérdésekre adott válaszokat.

- Mit jelent számunkra az egyenlőség kifejezés?
- Ha a teljes egyenlőségnek és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megvalósulására gondolunk, akkor mit jelentenek ezek a fogalmak az alábbi szempontok szerint?
  - Hogyan éljük az életünket?
  - Hogyan bánunk más emberekkel?
  - Hogyan bánnak velünk más emberek?
  - Milyen lehetőségekhez férünk hozzá?
  - Milyen élettapasztalatokkal rendelkezünk?
  - Hogyan élnek mások, és hogyan élik meg ők az életüket?

Nézzük át a *formális egyenlőség, az esélyek egyenlősége* és a *de facto egyenlőség* meghatározásait. Kérjünk mindegyikre példákat a résztvevők személyes tapasztalataiból vagy az általuk megfigyelt esetekből.

2. KÉPZELJÜK EL!

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra! Adjuk nekik a következő instrukciókat.

Képzeljetek el egy fogyatékossággal élő személyt, aki formális esélyegyenlőséget élvez (pl. az iskolában, a munkahelyen, a közösségében), de nincs része de facto egyenlőségben ebben a környezetben. Adjatok ennek az embernek nevet, határozzátok meg a korát, fogyatékosságát, életkörülményeit. Vegyétek figyelembe a következő szempontokat:

- Milyen akadályok tűntek el, illetve milyen lépéseket tettek annak érdekében, hogy ez az ember formális esélyegyenlőséget élvezhessen?
- Mely akadályok nem tűntek el?
- Milyen különbséget jelentene számára a de facto egyenlőség?

3. BEMUTATÁS ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjük meg mindegyik csoportot, hogy „mutassa be” az általuk elképzelt személyt. Minden egyes prezentáció után beszéljük meg az alábbiakat:

- Milyen további lépések megtételére van szükség, hogy ennek a személynek de facto egyenlőséget biztosítsunk?
- Ki a felelős ezeknek a lépéseknek a megtételéért, és hogyan érhető el ezen lépések megtétele?

Dél-Afrika Egyenlőségi Bíróságai és Emberi Jogi Bizottsága a fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak biztosításáért

A 2000. évi *Törvény az egyenlőség előmozdítására és a tisztességtelen diszkrimináció megakadályozására* részeként a Dél-afrikai Köztársaság megközelítőleg 60 ún. Egyenlőségi Bíróságot hozott létre. Ezek feladata, hogy megszüntessék „a rendszerszerű hátrányos megkülönböztetést és az egyenlőtlenségeket” – célba véve a gyűlöletbeszédet, a rasszizmust, valamint a bőrszín, a nem és a fogyatékosság alapján történő diszkriminációt. Ezeket a bíróságokat teljes hatáskörrel ruházták fel, hogy megerősítő határozatokat hozzanak, és hogy megköveteljék az alperesektől, hogy különleges intézkedéseket hajtsanak végre annak érdekében, hogy a panaszosokat érintő diszkriminatív helyzeteket orvosolják.

A Dél-afrikai Emberi Jogi Bizottság Egyenlőségi Osztálya (Equality Unit of the South African Human Rights Commission; SAHRC) számos fogyatékossággal kapcsolatos ügy Egyenlőségi Bíróság elé vitelében működött közre, hiszen küldetésének részét képezi az „érdemi egyenlőség elérésének elősegítése" Dél-Afrikában. Az egyik legelső eset, melyet az Egyenlőségi Bíróság tárgyalt, és melyet a SAHRC támogatásával egy fogyatékossággal élő ügyvéd terjesztett fel, arról szólt, hogy a dél-afrikai bírósági épületek nem megközelíthetők kerekesszékkel. (Ezzel az üggyel az *Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés* c. 12. fejezetben a 197. oldalon bővebben foglalkozunk.) Az ügy eredményeképpen a kormány elfogadott egy megállapodást, miszerint országszerte megfelelő feltételeket biztosít a fogyatékossággal élő személyek számára a bíróságok megközelítéséhez, és mindennek megvalósulását folyamatosan ellenőrzi. További eredményeket értek el 2006-ban a Kabega parkban található rendőrőrs akadálymentesítését illetően. Nem csupán arról volt szó, hogy a rendőrőrs épületét át kellett alakítani, hanem az ésszerű alkalmazkodás elvárásait az átmeneti időszakban is érvényesíteni kellett, s így például bizonyos irodákat a földszintre költöztettek addig, amíg a többi emeletet alkalmassá nem tették arra, hogy kerekesszékkel megközelíthetőek legyenek. Mindemellett az országos és a területi rendőri vezetőknek bocsánatkérő leveleket kellett küldeniük a panaszosnak, elismerve a fogyatékossággal élő személyekhez való helytelen hozzáállásukat.[1]

1.2. GYAKORLAT: Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség útjában álló akadályok elemzése

Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség útjában álló, a fogyatékossággal élő személyek által megtapasztalt akadályok azonosítása.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

- Tudunk olyan példákat mondani a hátrányos megkülönböztetés és az egyenlőtlenség illusztrálására, melyekkel a fogyatékossággal élő személyek valószínűleg gyakran találkoznak a mindennapi életük során? Írjuk fel ezeket!
- A hátrányos megkülönböztetés és az egyenlőtlenség illusztrálására felhozott példákban a diszkrimináció csak a fogyatékosságon alapszik? A hátrányos megkülönböztetés milyen más fajtáit tapasztalhatják még meg a fogyatékossággal élő személyek?
- A hátrányos megkülönböztetés csak a fogyatékossággal élő személyeket érinti? Tapasztalnak-e hasonlót a barátaik vagy a családtagjaik?

2. ELEMZÉS

Osszuk a csoportot párokra vagy kisebb csoportokra, és kérjünk meg őket, hogy az általuk készített listából válasszanak ki egy példát, és az alapján vitassák meg a következő kérdéseket.

- *Ki* felelős ezért a hátrányos megkülönböztetésért vagy egyenlőtlenségért?
- A felelős személy vagy személyek *miért* vesz(nek) részt a hátrányos megkülönböztetés alkalmazásában vagy az egyenlőség megsértésében? Egyáltalán tudatában vannak annak, hogy diszkriminatív módon viselkednek?
- *Melyek* a hátrányos megkülönböztetés vagy az egyenlőtlenség alapvető okai?

1. Equality Update. Nov/Dec 2006. Dél-afrikai Emberi Jogi Bizottság (South Africa Human Rights Commission). http://www.sahrc.org.za/sahrc_cms/downloads/Equality%20Update_Dec.pdf;
A fogyatékossággal élő emberek győzelme az Egyenlőségi Bíróságon (Equality Court Victory for People with Disabilities). 2004. február 24. Dél-afrikai Kormányzati Információk (South African Government Information). http://www.info.gov.za/speeches/2004/04022415461001.htm

3. SZEREPJÁTÉK

Kérjünk meg minden csoportot vagy párt, hogy számoljanak be az általuk készített elemzésről, és játsszanak el a hátrányos megkülönböztetés vagy az egyenlőtlenség során megjelenő akadályok vagy alapvető okok közül legalább egyet, melyet egy fogyatékossággal élő személy megtapasztalhat.

4. BESZÉLGETÉS

- Milyen következményekkel jár a fogyatékossággal élő személy számára, ha a hátrányos megkülönböztetés és az egyenlőtlenség alapvető okaival nem foglalkozunk? Milyen következményekkel jár ugyanez a társadalom számára?
- Mely alapvető okok vagy akadályok befolyásolják leginkább a fogyatékossággal élő személyek életét? És az egész társadalmat?
- Mit tehetünk azért, hogy eltávolítsuk ezeket az akadályokat vagy okokat, és hogy az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség elvét teljes mértékben érvényesítsük?
- Mit tehetünk annak érdekében, hogy tudatosítsuk az emberekben, ha „megkülönböztetően” viselkednek, azzal tovább folytatják a fogyatékossággal élő személyek hátrányos megkülönböztetését?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ EGYENLŐSÉGRŐL ÉS A HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMÁRÓL?

A nemzetközi emberi jogi dokumentumokban számos, az egyenlőséget és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát érintő rendelkezést találunk, ami jelzi ezen elvek fontosságát az emberi jogok biztosítása terén. Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; a továbbiakban: Nyilatkozat)[2] Preambulumában olvashatunk a férfiak és nők egyenlő jogairól, az 1. cikk pedig kimondja, hogy „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.” A Nyilatkozat 2. cikke ezt követően felsorolja, hogy milyen alapon nem engedhető meg semmiféle megkülönböztetés sem. Ezek többek között a „fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre” vonatkoznak. A 7. cikk a törvény előtti egyenlőséget és a törvény egyenlő védelmét tárgyalja: ez más szavakkal azt jelenti, hogy mindenkinek joga van a tisztességes, elfogultság nélküli jogalkalmazáshoz. A Nyilatkozat többi részében a konkrét jogok említésekor számos utalás található az *egyenlőségre*, mint például a férfiak és nők házasságban való egyenlő jogának említésekor.

A Nyilatkozatban foglalt alapvető rendelkezések a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR)[3] és a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)[4] is megjelennek. Mindkét egyezségokmány tartalmaz olyan cikkeket, melyek a férfiak és a nők egyenlő jogait biztosítják (mindkét dokumentumban a 3. cikk), és melyek a Nyilatkozattal összhangban tiltják a hátrányos megkülönböztetést (mindkét dokumentumban a 2. cikk). Továbbá a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** 26. cikke szintén említi a törvény előtti egyenlőséget és a törvény egyenlő védelmét.

Szintén hasonló rendelkezéseket tartalmaznak más nemzetközi emberi jogi egyezmények. Például az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC) 2. cikke többféle alapon kifejezetten tiltja a hátrányos megkülönböztetést, ideértve a fogyatékosságot is, függetlenül attól, hogy a gyermek vagy a szülő él-e fogyatékossággal.[5] Néhány esetben az egyezmények célja az, hogy felvegyék a harcot a hátrányos megkülönböztetés konkrét formái ellen. A **Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről** (International Convention on the

2. Lásd: http://www.unhchr.ch/udhr; magyarul lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng
3. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm; magyarul lásd: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/202
4. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm; magyarul lásd: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/203
5. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm; magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV

Elimination of All Forms of Racial Discrimination, CERD)[6] és az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW)[7] például a rasszon alapuló, illetve a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés ellen küzd.

A jogi kötőerővel nem bíró ENSZ-dokumentum, **A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules)[8] olyan nagy hangsúlyt fektet az esélyek egyenlőségének elvére, hogy ezt még a dokumentum címében is szerepelteti. Az ebben a dokumentumban szereplő összes szabály a fogyatékossággal élő személyek teljes körű részvételét és lehetőségeik egyenlőségét igyekszik elősegíteni.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) három olyan cikket tartalmaz (2., 3., 5.), melyek az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának elvét érdemben tárgyalják. Noha részletekbe menően nem dolgozza ki az elképzelést, a 3. cikk (Általános alapelvek) egyértelművé teszi, hogy az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma az Egyezmény két legfontosabb alapelve, melyeket más alapelvekkel együtt (pl. a különbözőség és az egyéni autonómia tisztelete) a dokumentum összes cikkének értelmezése és alkalmazása során érvényre kell juttatni.

Az 5. cikk az egyenlőséget és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát részletesebben tárgyalja, kimondva azt is, hogy az államnak el kell ismernie a fogyatékossággal élő személyek törvény előtti egyenlőségét, valamint a törvények által nyújtott védelem és kedvezmény másokkal azonos alapon történő élvezetét. Az 5. cikk tiltja a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetést, valamint kötelezi az államokat, hogy garantálják, hogy „minden téren biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelmet". Noha ezeket a területeket az 5. cikk nem említi, a Preambulum (p) pontja felsorolja őket. Ez alapján tilos a fogyatékossággal élő személyek hátrányos megkülönböztetése…

„faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai és más vélemény, nemzeti, etnikai, őslakos vagy társadalmi származás, vagyon, születés, életkor vagy más helyzet alapján".

Az Egyezmény felsorolása annyiban bővebb a két említett Egyezségokmányban, illetve más nemzetközi emberi jogi dokumentumokban található listákhoz képest, hogy az etnikai és őslakos származást, valamint az életkort is feltünteti azon jellemzők között, melyek alapján senkit nem érhetne hátrányos megkülönböztetés.

Az 5. cikk megjelenése volt az első eset, amikor egy nemzetközi emberi jogi egyezmény kifejezetten tiltotta a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetést. Persze nem mondhatjuk, hogy a korábbi emberi jogi egyezmények engedélyezték volna a fogyatékosság alapján történő diszkriminációt pusztán azért, mert a tiltott területeket tartalmazó listájukon nem szerepelt a *fogyatékosság* kifejezés. Vitatható módon ugyan, ám a két Egyezségokmányban és más egyezményekben található utalás a „más körülményekre" meg kell, hogy gátolja a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetést. Az Egyezmény 5. cikke azonban egyértelművé teszi, hogy a fogyatékosság alapján történő diszkrimináció tiltott – noha a cikk nem határozza meg a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés fogalmát.

A fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés meghatározását az Egyezmény 2. cikkében találhatjuk, ahol más definíciók (ideértve az **ésszerű alkalmazkodást**) szintén rögzítve vannak. A 2. cikk jelzi, hogy a „fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés a fogyatékosságon alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek célja vagy hatása" sérti vagy ellehetetleníti az emberi jogok élvezetét vagy

6. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/9.htm; magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=96900008.TVR
7. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm; magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98200010.TVR
8. Lásd: http://www.ohchr.org/english/law/opportunities.htm; magyarul lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf

gyakorlását a fogyatékossággal élő személyek számára. Ugyanitt az is szerepel, hogy az ésszerű alkalmazkodás elmulasztása önmagában is a hátrányos megkülönböztetés egyik formája.

A fogyatékosság alapján és a más alapokon történő diszkrimináció tiltásán túl az 5. cikk az ésszerű alkalmazkodás ellátásának biztosítását is elvárja az államoktól „az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében". Ugyancsak meghatározza, hogy bármely intézkedés, melyet a fogyatékossággal élő személyek *de facto egyenlőségének* biztosítása vagy annak felgyorsítása érdekében hoznak, az Egyezmény értelmében nem minősülhet hátrányos megkülönböztetésnek. Más egyezmények hasonló rendelkezéseivel – mint például az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** 4. cikkével – ellentétben az 5. cikk nem határoz meg időkeretet az efféle intézkedések meghozatalára, és nem is nevezi őket ideiglenesnek, hiszen ezeknek az intézkedéseknek határozatlan ideig érvényben kell lenniük annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek elérjék a de facto egyenlőség állapotát.

Összegezve tehát, az államok kötelezettsége az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma tekintetében az alábbiakat foglalja magába.

1. *A tiszteletben tartás kötelezettsége:* az államoknak tartózkodniuk kell minden olyan törvény, szokás vagy gyakorlat alkalmazásától, mely nem áll összhangban az egyenlőség elvével és a hátrányos megkülönböztetés tilalmával (pl. nem fogadhatnak el vagy tarthatnak érvényben olyan törvényeket, melyek hátrányosan különböztetik meg a fogyatékossággal élő személyeket).
2. *A védelem kötelezettsége:* az államoknak minden megfelelő lépést meg kell tenniük azért, hogy a diszkriminációt és az egyenlőség megsértését megszüntessék a nem állami szereplők – pl. egyének, szervezetek vagy vállalatok – körében is (pl. az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a munkáltatók ne diszkriminálják a fogyatékossággal élő személyeket a munkaerő-felvétel során és a munkahelyen).
3. *A garantálás kötelezettsége:* az államoknak felelősen kell eljárniuk az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség elvének érvényt szerző intézkedések elfogadása és alkalmazása terén (pl. *tisztességes megkülönböztetés* vagy *előnyben részesítés* alkalmazásával).

1.3. GYAKORLAT: Az egyenlőségnek és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának megértése

Az egyenlőséget és a hátrányos megkülönböztetés tilalmát tárgyaló rendelkezések tanulmányozása a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló Egyezményben.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra. Kérjünk meg minden csoportot, hogy írják át az Egyezmény 5. és 2. cikkét hétköznapi nyelvezetre, és írjanak példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek hogyan élhetnek ezekkel a jogaikkal a közösségükben, és ez hogyan javíthatja a helyzetüket.
A feladat lehetséges változataként egyes csoportoknak csak az 5., másoknak csak a 2. cikket adjuk.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan az 5. és a 2. cikk egyes részeit, és kérjünk meg az adott cikkel dolgozó csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. Írjuk fel a végleges átiratot egy flipchart papírra.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Kérjük meg a résztvevőket, hogy gyűjtsenek példákat arra vonatkozóan, hogy a fogyatékossággal élő személyek milyen módon élhetnek az egyenlő-

séghez és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogukkal, és hogy ez hogyan javíthatja helyzetüket.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használhatók fel az Egyezmény 5. és 2. cikkei arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

AMIT FONTOS MEGJEGYEZNI AZ EGYENLŐSÉG ÉS A HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMA TÉMAKÖRÉBEN

Az alábbiakban felsorolunk néhány dolgot, amelyet fontos megjegyezni az emberi jogok két alapelvével – az egyenlőséggel és a hátrányos megkülönböztetés tilalmával – kapcsolatosan.

- Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma minden jog gyakorlásának a középpontjában áll.
- Az emberi jogokhoz való tényleges hozzáférés az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség élvezetének középpontjában áll.
- Az egyenlőség azt jelenti, hogy mindannyian egyformán értékesek vagyunk, tekintet nélkül a köztünk lévő különbözőségekre. Az egyenlőségnek különböző megközelítései ismertek:
  - Formális egyenlőség
  - Esélyek egyenlősége
  - Érdemi vagy de facto egyenlőség
- A hátrányos megkülönböztetés tilalma magában foglalja a fogyatékosság alapján történő bárminemű hátrányos megkülönböztetés elkerülését és megszüntetését, függetlenül attól, hogy a tisztességtelen bánásmód kirívó vagy finoman megbúvó.
- Az Egyezmény értelmében:
  - az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalma a két legfontosabb alapelv;
  - az államok nem tehetnek különbséget fogyatékosság alapján, és kötelesek annak érdekében lépéseket tenni, hogy a nem állami szereplőket is megakadályozzák a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés gyakorlásában;
  - az ésszerű alkalmazkodás elmulasztása a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés egyik formája;
  - az államok kötelesek előnyben részesítő intézkedéseket tenni a fogyatékossággal élő személyek de facto egyenlőségének előmozdítása és biztosítása érdekében.

1.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetés tilalmához fűződő jog előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyek egyenlőséghez és hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok

tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.

- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyeknek az egyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogát, mely biztosítja számukra emberi jogaik teljes mértékű élvezetét.
- Ha van időnk, vázoljunk fel egy cselekvési tervet, mely előmozdítja az egyenlőségnek és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának az ügyét, meghatározza azokat a szereplőket, akik felelősek ezen célok megvalósításáért, továbbá bemutatja azt is, hogy mit tehetünk annak érdekében, hogy ezek a felelős szereplők könnyebben végezzék feladatukat.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

TOVÁBBI FORRÁSOK AZ EGYENLŐSÉG ÉS A HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMA TÉMAKÖRÉBEN

- Az Emberi Jogi Bizottság 18. sz. általános észrevétele: http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/3888b0541f8501c9c12563ed004b8d0e?Opendocument
- A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 5. sz. általános észrevétele: http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument
- Gerard Quinn, Theresia Degener et al. Emberi jogokat mindenkinek: Tanulmány az ENSZ emberi jogi eszközeinek jelenlegi felhasználásáról és jövőbeni potenciáljáról a fogyatékosság tükrében (Human Rights for All: A Study on the Current Use and Feature Potential on the UN Human Rights Instruments in the Context of Disability). ENSZ Emberi Jogok Főbiztosságának Hivatala, 2002. február: http://www.ohchr.org/english/issues/disability/study.htm
- Az Egyesült Nemzetek Szervezete Emberi Jogi Főbiztosságának beszámolója a fogyatékossággal élő személyek emberi jogairól készült tanulmány ajánlásai végrehajtásának állapotáról: http://www.ohchr.org/pacific/docs/Report_UN_HC_Disability.pdf

EGYENLŐSÉG ÉS HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉSTŐL VALÓ MENTESSÉG

Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség követelménye a Magyar Köztáraság Alkotmányának következő rendelkezéseiben található:

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

Az Alkotmány 70/A. § a jogegyenlőség követelményét rögzíti, mely azt jelenti, hogy az állam, mint közhatalom – mint jogalkotó és jogalkalmazó a jogok és kötelezettségek megállapítása során köteles az azonos helyzetben lévő jogalanyokat indokolatlan megkülönböztetés nélkül, egyenlőként kezelni.[9] Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az összehasonlíthatósági próba nem csak arra a helyzetre vonatkozik, amikor azonos helyzetben lévő jogalanyok között tesznek különbséget, hanem ennek ellenkezőjére is, vagyis amikor lényegesen eltérő helyzetben lévők esetén e körülményt figyelmen kívül hagyják.

Az Alkotmány külön nem nevesíti a fogyatékossággal élő személyekre vonatkozó hátrányos megkülönböztetés tilalmát, ugyanakkor – egyes tiltott megkülönböztetési szempontok tételes felsorolása után – az „egyéb helyzet szerinti" hátrányos különbségtétel tilalmát is kimondja, mely a fogyatékossággal élő személyek tekintetében is alkalmazható. A magyar jogrendszerben a tárgykörre vonatkozó részletező szabályozást az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.) adja, melynek hatálya kiterjed a fogyatékossággal élőkre is, ugyanis a fogyatékosságról, mint külön nevesített védett tulajdonságról rendelkezik.[10] Az Ebktv. rögzíti ezen kívül, hogy az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozó külön jogszabályokban meghatározott rendelkezéseket e törvény rendelkezéseivel összhangba kell hozni. Ez a rendelkezés az Ebktv. háttérjogszabály szerepét erősíti, mely azt jelenti, hogy a fogyatékosság védett tulajdonságként való meghatározásához az ágazati jogszabályokat is igazítani kell.

Látnunk kell, hogy az esélyegyenlőség biztosítása, valamint a hátrányos megkülönböztetés az érem két oldala, melyek egymásra tekintettel érvényesülnek, az esélyegyenlőség pozitív megfogalmazásban, míg a hátrányos megkülönböztetés tilalma negatív oldalról közelítve ugyanazon alkotmányos cél megvalósulása érdekében.

Az Ebktv. szerint az egyenlő bánásmód követelményének megsértését jelenti a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás.[11] Az Egyezmény a megkülönböztetést nevesítetten tiltja a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen; az Alkotmány megfogalmazása általános, szűkítő feltételt azonban nem tartalmaz, ezért a tilalom terjedelme azonosnak mondható. Az Ebktv. részletesen felsorolja, hogy az egyenlő bánásmód követelményét mely szervek és milyen eljárásban kötelesek figyelembe venni,[12] valamint rendelkezést tartalmaz arra vonatkozóan, hogy hatálya mely jogviszonyokra nem terjed ki.[13]

Fontos kitétel, miszerint nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét az Ebktv.-ben felsorolt,[14] vélt vagy valós tulajdonságon alapuló magatartás, intézkedés, feltétel, mulasztás, utasítás vagy gyakorlat, melynek tárgyilagos mérlegelés szerint az adott jogviszonnyal összefüggő, ésszerű indoka van. Ahogyan nem jelenti az egyenlő bánásmód megsértését az a rendelkezés sem, mely egy kifejezetten megjelölt társadalmi csoport tárgyilagos értékelésén alapuló esélyegyenlőtlenségének felszámolására irányul.[15] (előnyben részesítés) Az Egyezmény a fogyatékossággal élő személyek érdekében történő, tényleges egyenlőségének előmozdításához szükséges pozitív diszkriminációt kifejezetten kizárja a hátrányos megkülönböztetés fogalmi köréből.

Mindez azonban nem sérthet alapvető jogot, nem biztosíthat feltétlen előnyt, és nem zárhatja ki az egyéni szempontok mérlegelését.

9. 30/1997. (IV. 29.) AB hat.
10. Ebktv. 8. § g) bek.
11. Ebktv. 7. § (1) bek.
12. Ebktv. 4. §
13. Ebktv. 6. § (1)–(2) bek.
14. Ebktv. 8. §
15. Ebktv. 11. §

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

9. cikk: Akadálymentesség

1. A fogyatékossággal élő személyek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes körű részvételének lehetővé tétele érdekében a részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek, hogy másokkal azonos alapon biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat és rendszereket, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, mind városi, mind vidéki területeken. Ezek az intézkedések, melyek magukban foglalják a hozzáférési akadályok és korlátok beazonosítását és felszámolását, többek között a következőkre vonatkoznak:

a) épületek, utak, közlekedés és más bel- és kültéri létesítmények, így iskolák, lakóházak, egészségügyi létesítmények és munkahelyek;

b) információ, kommunikáció és egyéb szolgáltatások, köztük az elektronikus szolgáltatások és segélyhívó szolgáltatások.

2. A részes államok szükséges intézkedéseket hoznak továbbá:

a) a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítmények és szolgáltatások hozzáférhetősége érdekében bevezetett minimális szabványok és irányelvek alkalmazásának fejlesztésére, hatályba léptetésére és ellenőrzésére;

b) annak elősegítésére, hogy a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítményeket és szolgáltatásokat kínáló magánjogi jogalanyok figyelembe vegyék a hozzáférhetőség valamennyi aspektusát a fogyatékossággal élő személyek vonatkozásában;

c) az érdekelt felek számára képzés támogatására a fogyatékossággal élő személyek esetében felmerülő hozzáférhetőség kérdéseiről;

d) az épületekben és más, a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítmények esetében a Braille, illetve könnyen érthető és olvasható jelzések biztosítására;

e) az élő segítségnyújtás formáinak és a közvetítők biztosítására, ideértve az útmutatókat, olvasókat/olvasóprogramokat és szakképzett jelnyelvi tolmácsokat az épületek és a nyilvánosság számára rendelkezésre álló lehetőségek hozzáférhetőségének elősegítése érdekében;

f) más megfelelő segítségnyújtási és támogatási formák előmozdítására a fogyatékossággal élő személyek információhoz való hozzáférésének biztosítása érdekében;

g) a fogyatékossággal élő személyeknek az új információs és kommunikációs technológiákhoz és rendszerekhez való hozzáférésének, beleértve az Internetet is, előmozdítására;

h) akadálymentes információs és kommunikációs technológiák és rendszerek tervezésének, fejlesztésének, előállításának és terjesztésének korai szakaszban történő elősegítésére annak érdekében, hogy ezek a technológiák és rendszerek hozzáférhetővé tétele minimális költséggel járjon.

2. cikk: Meghatározások (részletek)

Az „ésszerű alkalmazkodás” az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását;

„Egyetemes tervezés”-en a termékek, a környezet, a programok és szolgáltatások oly módon történő tervezését értjük, hogy azok minden ember számára a lehető legnagyobb mértékben hozzáférhetőek legyenek: adaptálás, vagy speciális tervezés szükségessége nélkül. Az egyetemes tervezés nem zárhatja ki a fogyatékossággal élő személyek csoportjai számára szükséges támogató-segítő eszközök és technológiák indokolt esetben történő használatát.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- meghatározzák az egyenlő esélyű hozzáférés, az **ésszerű alkalmazkodás** és az **egyetemes tervezés** egymáshoz kapcsolódó fogalmait;

- megmagyarázzák, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára miért fontos az akadálymentes hozzáférés;
- megértsék az akadálymentes hozzáférés és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, hogy mely cselekvési módok, eljárások azok, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyek akadálymentes hozzáférését előmozdítják vagy megtagadják;
- értelmezzék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) az akadálymentes hozzáférésre vonatkozó rendelkezéseit.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ EGYENLŐ ESÉLYŰ HOZZÁFÉRÉSRŐL!

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogairól szóló bármilyen eszmecsere szükségképpen foglalkozik a *hozzáférhetőség* témakörével. Senki nem élvezheti az emberi jogokat, ha azokhoz nincs hozzáférése, és a fogyatékossággal élő személyek előtt számos olyan akadály áll, mely jelenleg meggátolja őket abban, hogy teljes körűen élvezzék emberi jogaikat. Valójában ezek az akadályok maguk is a *fogyatékosság* fogalmának részét képezik. Amint az Egyezmény Preambuluma is megjegyzi:

e) elismerve, hogy a fogyatékosság egy változó fogalom, továbbá, hogy a fogyatékosság a fogyatékossággal élő személyek és az attitűdbeli, illetve a környezeti akadályok kölcsönhatásának következménye, mely gátolja őket a társadalomban való teljes és hatékony, másokkal azonos alapon történő részvételben.

Az egyenlő esélyű hozzáférés akadályai számosak, és különböző formákat ölthetnek:

- **Fizikai akadályok:** Ide tartoznak a környezeti akadályok, különösen azok, melyekkel az épített (más szóval az emberkéz alkotta) infrastruktúrában találkozhatunk. Ezek az akadályok jutnak elsőként az ember eszébe, amikor a fogyatékossággal élő emberek akadálymentes hozzáférésére gondol, mivel ezek a legkézenfekvőbbek. Például ma már sokan tudatában vannak a kerekesszékesek számára épített rámpák fontosságának a lépcsőn megközelíthető épületek esetében, vagy a járdára való fel-, illetve az arról való lejutást megkönnyítő feljárók jelentőségének. Vannak azonban más, kevésbé nyilvánvaló fizikai akadályok is. Sokan nincsenek tisztában azokkal a korlátokkal, melyekkel például a kisemberek szembesülnek, akiknek gyakorta olyan épített környezetben kell boldogulniuk, melyet elsődlegesen „átlagos méretű” emberek számára terveztek. Továbbá az átlagemberek körében az sem igazán köztudott, hogy a látássérültek utcán vagy épületeken belüli eligazodásának segítéséhez milyen tapintható vagy magas színkontrasztú felületekre van szükség.
- **Információs akadályok:** Az információnak mind a formája, mind a tartalma képezhet hozzáférési akadályt a fogyatékossággal élő személyek számára. Például a nyomtatott kiadványokban vagy weblapokon túlságosan apró betűmérettel vagy megfelelő vizuális kontraszt nélkül közzétett anyagok a gyengénlátó emberek számára hozzáférhetetlenek lehetnek. Az a televízió-műsor, melyhez nem biztosítanak képaláírást, feliratozást vagy jelnyelvi tolmácsolást, hozzáférhetetlen lehet a siket nézők számára. Hasonlóképpen, audiokommentár híján a vak emberek számára hozzáférhetetlenek a televízióadások. Az az információ, mely Braille-írással, vagy más megfelelő, tapintható formában nem elérhető, szintén hozzáférhetetlen lehet a vakok számára. Az információ formája mellett a tartalma is kulcsfontosságú lehet. Az az információ például, melyet nem tesznek elérhetővé könnyen érthető változatban, valószínűleg sok értelmi fogyatékossággal élő ember számára nem lesz hozzáférhető.
- **Intézményi akadályok:** Ebbe a csoportba tartoznak azok a jogszabályok, gyakorlatok vagy folyamatok, melyek vagy aktívan gátolják, vagy nem segítik elő a fogyatékossággal élő személyek akadálymentes hozzáférését. Néhány országban például a pszichoszociális fogyatékossággal élő személyek számára kifejezetten tilos a választásokon való részvétel, a másfajta fogyatékossággal élő személyek pedig esetleg azért nem képesek szavazni, mert nincsenek meg a szükséges jog-

szabályok vagy gyakorlatok, melyek biztosítanák egyrészt az akadálymentes bejutást a szavazóhelyiségekbe vagy a szavazófülkékbe, másrészt a választással és szavazással kapcsolatos információkhoz való hozzáférést – ha az érintettek mégis eljutnának a helyszínre.

- **Attitűdbeli akadályok:** Talán a legáltalánosabb akadályt az emberek hozzáállása jelenti. Az embereknek a fogyatékossággal élő személyekhez kapcsolódó elképzelései és előítéletei miatt a társadalom öntudatlanul is akadályokat képez. Más esetekben az akadályok egyszerűen azért jönnek létre és maradnak fenn, mert az emberek nincsenek tudatában ezek létezésének, illetve annak, milyen ártalmas hatást gyakorolnak a fogyatékossággal élő emberek életére. Egy étteremtulajdonos például tévesen azt gondolhatja, hogy étterme akadálymentesen hozzáférhető a kerekesszékes vendégek számára, hiszen „csak néhány lépcső” van a bejáratánál, és talán nem értékeli megfelelően a fogyatékossággal élők azon igényét, hogy önállóan és biztonságosan tudjanak bejutni az étterembe, illetve kijutni onnan. Az odafigyelésnek ez a fajta hiánya különösen a technológia területén járhat káros következményekkel. Bár a technika magában hordozza annak lehetőségét, hogy javítson a fogyatékossággal élő személyek akadálymentes hozzáférésén, ugyanakkor ha a technikai fejlesztések az akadálymentesség figyelembevétele nélkül történnek, az újabb akadályok létrejöttét eredményezheti. Napjainkban például az emberek egyre jobban függnek a mobiltelefontól és az internettől mint információforrástól és kommunikációs eszköztől, számos készülék és szoftver azonban nem hozzáférhető és nem használható a siket, a vak vagy a siketvak emberek számára, s ennek következtében ezek a csoportok még inkább marginalizálódnak, kirekesztődnek a társadalomból.

Az egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása kulcsfontosságú kérdés, mivel közvetlen hatással van arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek élvezni tudják az emberi jogok teljes skáláját. Más szóval, a hozzáférés hiánya megakadályozhatja a fogyatékossággal élőket abban, hogy emberi jogaikkal éljenek. Továbbá a konkrét akadályok negatív hatással lehetnek a több emberi jog gyakorlására. Például az akadálymentes közlekedés hiánya nemcsak a mozgásszabadság jogának gyakorlását gátolja meg, hanem lehetetlenné teszi a fogyatékossággal élő személyek számára azt is, hogy eljussanak a munkavégzés, az oktatás, az egészségügyi ellátás, a rehabilitáció, a kultúra, a sport helyszíneire és további olyan helyekre, ahol emberi jogaikat gyakorolhatják. A politikai folyamatokkal kapcsolatos hozzáférhető információ hiánya nemcsak abban gátolja a fogyatékossággal élőket, hogy a politikai életben és a közéletben való részvétel jogát élvezzék, hanem megnehezítheti számukra a tájékozott választás lehetőségét olyan kérdésekben, melyek más emberi jogokra is hatással vannak. Például ha egy fogyatékossággal élő szavazó el akarja dönteni, hogy a helyi hatóságok által biztosítandó segélyszolgálatokkal (pl. rendőrség, tűzoltóság, mentőszolgálatok) kapcsolatos népszavazáson hogyan szavazzon, akkor elengedhetetlen, hogy az adott személynek hozzáférése legyen mindazokhoz az információkhoz, melyek szükségesek a tájékozott választáshoz. Ezek a példák is azt mutatják, hogy az emberi jogok oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggenek egymással és kölcsönösen függnek egymástól.

Végezetül, az egyenlő esélyű hozzáférés alapvető fontosságú a fogyatékossággal élő személyek számára abból a szempontból, hogy biztosítva legyen társadalmi részvételük a közösség teljes jogú tagjaként. Bármelyik emberi jog legyen is terítéken, az annak teljes körű élvezetéről szóló eszmecserének elengedhetetlen része kell, hogy legyen az akadálymentes hozzáférés megvitatása – nem csupán néhány, hanem valamennyi fogyatékossággal élő személy érdekeinek érvényesítése mellett.

2.1. GYAKORLAT: Kezdjünk hozzá! Gondolkozzunk az egyenlő esélyű hozzáférésről!

Info-kommunikációs akadály szimulálása. **20 perc** **Papír és tollak**

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

A csoport közösen állítson össze egy átlagos bevásárlólistát olyan termékekből, melyekre a közösségünk bármelyik tagjának a hétköznapi életben napi szinten szüksége lehet. Írjuk vagy rajzoljuk fel ezeket a cikkeket egyesével a papírokra!

2. SZIMULÁCIÓ

Osszuk a csoportot párokra. Minden párból az egyik fél válasszon egy papírt egy termékkel. Anélkül, hogy a párjának megmutatná a papírt, szavak nélkül kommunikálja, melyik terméket húzta.

Lehetséges változat: lehet „Amerikából jöttünk” stílusban is játszani, ahol két csapat versenyben van azért, hogy kitalálja, mit mutogat a játékos.

3. BESZÉLGETÉS

- Mennyire volt könnyű a résztvevőknek szavak nélkül kommunikálni a párjukkal?
- A gyakorlat alatt tapasztaltak frusztrációt a résztvevők?
- Ha igen, mi volt a frusztráció forrása?
- Mire mutatott rá ez a gyakorlat azokkal az akadályokkal kapcsolatban, melyekkel a fogyatékossággal élő személyek napi szinten találkoznak?

Egyenlő esélyű hozzáférés: az egyetemes tervezés megértése

Amint az Egyezmény 2. cikke kimondja, az egyetemes tervezés alkalmazásának célja annak biztosítása, hogy a termékek, a környezet, a programok, a szolgáltatások „…minden ember számára a lehető legnagyobb mértékben hozzáférhetőek legyenek: adaptálás, vagy speciális tervezés szükségessége nélkül.” Az egyetemes tervezés különösen azokban a helyzetekben fontos, amikor nehéz pontosan megjósolni, mi lesz minden egyes felhasználó akadálymentes hozzáférési igénye. Új termék, szolgáltatás vagy program létrehozásánál, illetve új épület, sportaréna vagy park tervezésénél az egyetemes tervezés elveit követve garantálható, hogy a lehető legtöbb potenciális felhasználó számára biztosítva legyen az akadálymentes hozzáférés.

Az egyetemes tervezés alapelvei a következők:

- **Méltányos használat:** a kialakítás különböző képességű emberek számára is használható és piacképes;
- **Rugalmasság a használatban:** a kialakítás egyéni preferenciák és képességek széles köréhez igazodik;
- **Egyszerűség és intuitív használat:** a kialakítás használata a felhasználó tapasztalatától, tudásától, nyelvtudásától vagy jelenlegi összpontosítási szintjétől függetlenül könnyen érthető;
- **Észlelhető információ:** a kialakítás a szükséges információkat hatékonyan kommunikálja a felhasználó felé, a felhasználó érzékszervi képességeitől vagy környezeti feltételeitől függetlenül;
- **Hibatolerancia:** a kialakítás minimálisra csökkenti a veszélyeket és a véletlen vagy nem szándékos cselekedetek káros következményeit;
- **Kis fizikai erőfeszítés:** a kialakítás minimális fáradsággal is hatékonyan és kényelmesen használható;
- **A megközelítéshez és használathoz szükséges méret és tér:** a megközelítéshez, eléréshez, kezeléshez és használathoz szükséges megfelelő tér és méret biztosítva van, a felhasználó testméretétől, testtartásától vagy mozgásképességétől függetlenül.[1]

1. Az egyetemes tervezés alapelvei (Principles of Universal Design). 2007. Egyetemes Tervezési Központ (The Center for Universal Design): http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/udprinciples.htm; információ magyar nyelven: www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=1866

2.2. GYAKORLAT: Mit jelent az egyenlő esélyű hozzáférés élvezete?

Megérteni, mit jelent az egyenlő esélyű hozzáférés élvezete.

30 perc

Flipchart papír és filctollak, vagy tábla és kréta, papír és tollak.

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS KARAKTERALKOTÁS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy tartsanak ötletbörzét, s szedjenek össze olyan tipikus tevékenységeket, melyeket a közösségükben élő legtöbb ember a mindennapi életben végez (pl. bevásárlás, munkába járás, iskolába járás, beszélgetés a barátokkal, a tömegközlekedés használata, étkezés étteremben, vallási szertartásokon való részvétel, kulturális vagy sportesemények látogatása). Írjunk ezekről listát.

Ezután kérjük meg őket, hogy nevezzenek meg fogyatékossággal élő személyeket, úgymint mozgáskorlátozottak, érzékszervi fogyatékossággal élők, tanulási vagy értelmi fogyatékossággal élők, pszichoszociális és halmozott fogyatékossággal élők. Kérjük meg a résztvevőket, hogy a felsoroltakat írják fel külön lapokra az alábbi formában: „Ön egy…", majd írjanak utána további jellemzőket, pl. az adott személy elképzelt nemét és életkorát (pl. „Ön egy középkorú férfi, aki kerekesszéket használ"; „Ön egy húsz éves nő, akinek bipoláris zavara van"; „Ön egy Down-szindrómás tizenéves lány"; „Ön egy siket és diszlexiás hetvenéves férfi"). Ösztönözzünk mindenkit arra, hogy írjon legalább egy példát.

Gyűjtsük össze ezeket a papírokat, hajtsuk össze őket, és tegyük be egy dobozba vagy zsákba.

2. ELEMZÉS

Osszuk párokra a résztvevőket, és kérjünk meg minden párt, hogy válasszon két tevékenységet a listáról (több pár is választhatja ugyanazt). Majd kérjünk meg minden párt, hogy húzzon egyet a kitalált személyiségeket leíró papírokból.

Adjuk a pároknak a következő utasításokat:

a) A feladat hátralévő részében a kihúzott papíron szereplő személyiséggel kell azonosulni.

b) Képzeljük el, milyen lehet a választott tevékenységekben való részvétel.

c) Milyen hozzáférési akadályokkal kell szembesülnünk? Gondoljunk a következőkre!

- Fizikai akadályok
- Információs akadályok
- Intézményi akadályok
- Attitűdbeli akadályok

d) Mire lenne szükségünk a kiválasztott helyzetben való részvételhez? Milyen hozzáférési jellemzőkre lenne szükség?

Megjegyzés a csoportsegítő számára: Esetleg szükséges lehet emlékeztetni a résztvevőket a különböző típusú akadályok közötti különbségekre, és érdemes lehet mindegyiket szemléltetni is.

3. BESZÉLGETÉS

Kérjük meg mindegyik párt, hogy először is mondják el, „kik" ők, és milyen tevékenységet választottak. Ez után kérjük meg őket, hogy nevezzék meg azokat a hozzáférési jellemzőket, melyekre szükségük lenne ahhoz, hogy részt tudjanak venni az adott tevékenységben. Írjuk fel ezeket egy táblázatba, az alábbi mintának megfelelően, s tartsuk is meg ezt a táblázatot, mert a 2.3. feladatban még használni fogjuk. Ne felejtsünk el információs, intézményi, attitűdbeli és fizikai akadályokat is kérni a résztvevőktől.

AKADÁLY	SZÜKSÉGES HOZZÁFÉRÉSI JELLEMZŐ

4. BESZÉLGETÉS

- Az *egyenlő esélyű hozzáférés* definíciói különböztek a szóban forgó személy szerint, vagy mindig ugyanaz volt mindenki számára a csoportban?
- Hogyan definiálhatjuk az *egyenlő esélyű hozzáférést* úgy, hogy mindegyik esetre használható legyen?
- Milyen változásokat hozna az egyenlő esélyű hozzáférés a fogyatékossággal élő személyek életébe? A közösség életébe?
- Az egyenlő esélyű hozzáférés hiánya milyen különbséget eredményez a fogyatékossággal élő személyek életében? És a közösség életében?

Egyenlő esélyű hozzáférés: az ésszerű alkalmazkodás megértése

Az egyenlő esélyű hozzáférés egyik megközelítése az **egyetemes tervezés** alapelveinek alkalmazását jelenti, ami a termékek, szolgáltatások és a környezet átfogó használhatóságára összpontosít. Azonban az egyetemes tervezés elvét még nem mindenhol alkalmazzák, és nem minden személy hozzáférésének biztosítása kapcsán vezet sikerre. Ezekben az esetekben szükség van az akadálymentesség egy másik megközelítésére, az **ésszerű alkalmazkodásra**. Amint azt az Egyezmény meghatározza, és ahogy azt már több országban is gyakorolják, az ésszerű alkalmazkodás azt az eljárást írja le, amelynek során a szükséges és megfelelő módosítások, változtatások, intézkedések megtétele révén gondoskodhatunk egy adott személy akadálymentes hozzáférési igényeinek kielégítéséről. Más szóval az ésszerű alkalmazkodás nem más, mint egy adott személy egyedi hozzáférési igényeire adott egyedi válasz.

Az ésszerű alkalmazkodás párbeszédet követel a szolgáltató és a felhasználó között, hiszen csak így biztosítható, hogy az alkalmazkodás megfeleljen a felhasználó hozzáférési igényeinek, és a szolgáltató által is kivitelezhető legyen. Az alkalmazkodás megvalósítása nem várható el, amennyiben az „aránytalan és indokolatlan terhet” jelent az alkalmazkodást nyújtónak. Az, hogy mi számít ésszerűnek, az alkalmazkodást biztosító személy vagy szervezet nagyságától és erőforrásaitól függően változik. Az alkalmazkodás ésszerűsége továbbá az idővel is változik, mivel az akadálymentesítési kérdésekben új megoldások válnak elérhetővé. Általánosságban elmondható, hogy amit a szolgáltatók elegendőnek tartanak, az többnyire nem közelíti meg azt, amit lehetséges volna megtenni.

Egyénre szabott volta miatt az ésszerű alkalmazkodás eljárása gyakran különösen fontossá válik az oktatási vagy a foglalkoztatási környezet alakításában, ahol is szükséges lehet hosszú távú akadálymentesítési megoldásokat találni az egyének számára annak érdekében, hogy élhessenek az oktatáshoz vagy a munkához való jogukkal. Például az oktatási környezetben egy tanulási nehézségekkel küzdő személy igényeihez való alkalmazkodás jelentheti egy segítő alkalmazását a jegyzeteléshez, vagy megvalósulhat úgy is, hogy a vizsgákon az előírtnál több időt biztosítanak számára. Az irodai környezetben érvényesített ésszerű alkalmazkodásnak jó példája lehet annak biztosítása, hogy az iroda területe kerekesszékkel is könnyen bejárható legyen, vagy ha speciális szoftvert vagy más kisegítő technológiát biztosítanak annak érdekében, hogy a látássérültek számára megkönnyítsék a számítógép használatát.

Az ésszerű alkalmazkodás szemléleti kerete eltér az egyetemes tervezésétől. Az egyetemes tervezés valamennyi felhasználóra egyformán tekint, míg az ésszerű alkalmazkodás különbséget tesz közöttük. Mindkét megközelítésnek azonban ugyanaz a célja: a teljesen akadálymentes hozzáférhetőség megvalósítása, mely biztosítja a társadalomban valamennyi fogyatékossággal élő személy számára a többiekkel egyenlő alapokon történő teljes befogadást.

2.3. GYAKORLAT: Az egyenlő esélyű hozzáférés akadályainak megértése

Azonosítani az egyenlő esélyű hozzáférés akadályait, melyekkel a fogyatékossággal élő személyek szembesülnek.

30 perc

A 2.2. feladatban összeállított lista.

1. BESZÉLGETÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy a 2.2. feladatban összeállított, a szükséges hozzáférési jellemzőket tartalmazó listát felhasználva értékeljék, milyen mértékben érvényesülnek közösségükben ezek az alkalmazkodási módok. Rögzítsük a válaszokat a táblán az alábbi táblázat formájában.

Megjegyzés a csoportsegítő számára: Ha a résztvevők nem tudják a választ, tegyünk a megfelelő rubrikába kérdőjelet, és beszéljük meg, hogyan lehetne ehhez az információhoz hozzájutni.

EGYENLŐ ESÉLYŰ HOZZÁFÉRÉS JELLEMZŐI	SOHA NEM ÉRVÉNYESÜL	NÉMILEG ÉRVÉNYESÜL	ÁLTALÁBAN ÉRVÉNYESÜL	TÖBBNYIRE ÉRVÉNYESÜL	MINDIG ÉRVÉNYESÜL

2. BESZÉLGETÉS

- Mely hozzáférési jellemzők érvényesülnek leginkább a közösségben? Vajon miért van ez így?
- Mely hozzáférési jellemzők érvényesülnek a legkevésbé? Miért?
- Bizonyos típusú fogyatékossággal élő személyek számára inkább biztosítanak egyenlő esélyű hozzáférést, mint másoknak? Melyek ezek a fogyatékosságok? Miért van ez így?
- Bizonyos típusú fogyatékosságokkal élő személyek számára kevésbé biztosítanak akadálymentes hozzáférést, mint másoknak? Melyek ezek a fogyatékosságok? Miért van ez így?

Megjegyzés a csoportsegítő számára: Amikor megkérdezzük, hogy egyes hozzáférési jellemzők jobban érvényesülnek-e, mint mások, arra a kérdésre is keressük a választ, hogy a fogyatékossággal élő aktivisták érdekérvényesítő tevékenységének köszönhetően váltak-e ezek a jellemzők elérhetővé.

3. ÉRTÉKELÉS

- Mely hozzáférési jellemzőkre van a legnagyobb szükség a közösségben? Gondolkozzunk az akadálymentesítést igénylő összes fogyatékossági csoportot figyelembe véve. Győződjünk meg arról, hogy egy csoport sem maradt ki.
- Mit lehet tenni azért, hogy ezeket az igényeket kielégítsék?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ EGYENLŐ ESÉLYŰ HOZZÁFÉRÉSRŐL?

Az egyenlő esélyű hozzáférés, ahogy az már korábban is kiderült, egyetlen nemzetközi emberi jogi dokumentumban sem volt részletesen kidolgozva az 1993-as **A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** című ENSZ-dokumentum (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities of Persons with Disabilities, Standard Rules) megszületéséig. Azonban már korábbi emberi jogi dokumentumokban is tettek utalásokat a *hozzáférésre* és az ehhez kapcsolódó fogalmakra. Például az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat) 21. cikke kimondja, hogy minden személynek „egyenlő feltételek mellett joga van saját hazájában közszolgálati állásokra való alkalmazásához". A Nyilatkozat 26. cikke pedig azt hangsúlyozza, hogy a felsőfokú tanulmányoknak, a technikai és szakoktatásnak „mindenki előtt – érdeméhez képest – egyenlő feltételek mellett nyitva kell állnia".

Az **ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** (The International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) 25. cikke is tartalmaz egy egyértelmű utalást a *hozzáférésre*, mikor kimondja, hogy minden embernek korlátozás nélkül joga van ahhoz, hogy „az egyenlőség általános feltételei alapján hazájában közhivatali tisztséget viselhessen."[2] Ehhez hasonlóan, az **ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR) is csak az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés jogához kapcsolódóan utal a hozzáférésre a 13. cikkben.[3] Az ICESCR végrehajtását ellenőrző testület, a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának** (Committee on Economic, Social and Cultural Rights) 5. számú általános megjegyzése azonban kifejezetten hangsúlyozza az ICESCR-t aláíró részes államok felé annak igényét, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a közlekedéshez, az egészségügyi szolgáltatásokhoz, a munkahelyekhez, a lakhatáshoz, az oktatáshoz, a kulturális és üdülési helyszínekhez, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok élvezete szempontjából lényeges egyéb programokhoz, szolgáltatásokhoz és helyszínekhez való teljes körű, akadálymentes hozzáférést.

Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC) több utalást is tartalmaz az akadálymentes hozzáférés fogalmára, többek között a 17. cikkben (információhoz való hozzáférés), a 24.-ben (egészségügyi szolgáltatásokhoz, valamint az egészségről és a táplálkozásról szóló oktatáshoz való hozzáférés), a 28.-ban (oktatáshoz való hozzáférés) és a 37. cikkben (jogi képviselethez való hozzáférés a szabadságtól való megfosztás esetén).[4] Ezen túlmenően a 23. cikk kimondottan a fogyatékossággal élő gyermekek jogairól szól, és megjegyzi, hogy a részes államoknak biztosítaniuk kell a fogyatékossággal élő gyermek számára a hatékony hozzáférést, azt, hogy…

„… valóban részesülhessen oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban, gyógyító-nevelésben, munkára való felkészítésben és szabadidős tevékenységben oly módon, hogy ezek biztosítsák társadalmi integrációját és személyisége lehető legteljesebb kibontakozását kulturális és szellemi területen egyaránt."

A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities of Persons with Disabilities) című ENSZ-dokumentum az 5. szabályban további részletességgel fejti ki a fogyatékossággal élő személyek akadálymentes hozzáférését, megemlítve a fizikai, az információs és a kommunikációs akadálymentesítést. Ez az 5. szabály például felszólítja az államokat arra, hogy távolítsák el a fizikai környezetből a részvétel útjában álló akadályokat, továbbá normák és útmutatások megfogalmazásával, az építészek és az építőiparban dolgozó

2. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm; magyarul lásd: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/203
3. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm; magyarul lásd: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/202
4. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm; magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV

más szakemberek képzésével, valamint a fogyatékossággal élő személyek szervezeteivel történő konzultáció révén mozdítsák elő az akadálymentes hozzáférést. Az 5. szabály arra is felszólít, hogy az információ különböző formátumokban legyen hozzáférhető, hogy a médiumok (pl. a televízió, a rádió és az újságok) biztosítsanak hozzáférhető szolgáltatásokat, hogy az új számítógépes és egyéb technológiák legyenek kezdettől fogva hozzáférhetők, vagy ennek hiányában utólag kerüljön sor a megfelelő módosításokra, valamint ahol szükség van rá, álljanak rendelkezésre jelnyelvi és egyéb tolmácsok.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) az első olyan jogi kötőerővel bíró nemzetközi jogi dokumentum, mely részletesen tárgyalja a kormányzatok felelősségét arra vonatkozóan, hogy kimerítő intézkedéseket tegyenek az egyenlő esélyű hozzáférést illetően „a fogyatékossággal élő személyek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes körű részvételének lehetővé tétele érdekében". A 9. cikk kimondottan megköveteli, hogy a részes államok biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal teljesen egyenlő alapon, akadálymentesen férjenek hozzá a különböző helyszínek, létesítmények és szolgáltatások széles skálájához. A 9. cikk többfajta helyszínt és szolgáltatást hoz fel példaként, úgymint „épületek, utak, közlekedés és más bel- és kültéri létesítmények, így iskolák, lakóházak, egészségügyi létesítmények és munkahelyek", valamint „információ, kommunikáció és egyéb szolgáltatások, köztük az elektronikus szolgáltatások és segélyhívó szolgáltatások", melyek mindegyike hatással lehet a különböző emberi jogokra. Ezen túlmenően a 9. cikk magában foglal „minden egyéb, a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítményt vagy szolgáltatást, mind városi, mind vidéki területeken", biztosítva ezzel, hogy a hozzáférés kérdésével ne csupán városi környezetben foglalkozzanak, hanem a vidéki közösségekben is javítsák a fogyatékossággal élő emberek helyzetét.

Az egyenlő esélyű hozzáférés megteremtése érdekében a 9. cikk megköveteli a részes államoktól, hogy távolítsanak el minden, a hozzáférés útjában álló akadályt. A rendelkezések, melyek meghatározzák, hogy milyen intézkedésekre van szükség, meglehetősen részletesek, és megkísérlik a különböző típusú fogyatékossággal élő személyek hozzáférési igényeit különböző kontextusokban megragadni, köztük az alábbiakat:

- Minimális akadálymentességi normák és útmutatások kialakítása, majd ezek végrehajtásának ellenőrzése.
- Akadálymentességi képzés biztosítása az érintettek részére.
- Olyan „akadálymentes információs és kommunikációs technológiák és rendszerek tervezésének, fejlesztésének, előállításának és terjesztésének" elősegítése, amelyek a fejlesztés korai szakaszában tekintettel vannak az akadálymentes hozzáférésre, s amelyek kis költséggel járnak.
- Az új információs és kommunikációs technológiákhoz és rendszerekhez való hozzáférés előmozdítása, „beleértve az internetet is".
- A nyilvánosság számára a jelzések hozzáférhetőségének biztosítása Braille-írással, valamint egyéb, könnyen olvasható és érthető formában.
- Emberi segítség biztosítása (úgymint vezetők, felolvasók, jelnyelvi tolmácsok).
- Az információhoz való hozzáférés biztosítását szolgáló „segítségnyújtási és támogatási formák" előmozdítása.

Az Egyezmény egyéb cikkeihez hasonlóan, a 9. hatásköre sem korlátozódik kizárólag az állami szereplőkre: az önkormányzatokra, a kormányzatra, a kormányzati képviseletekre és testületekre. A 9. cikk kitér a magánszereplőkre is, és megköveteli az államoktól, hogy biztosítsák, hogy „a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítményeket és szolgáltatásokat kínáló magánjogi jogalanyok figyelembe vegyék a hozzáférhetőség valamennyi aspektusát a fogyatékossággal élő személyek vonatkozásában." Más szóval: noha az Egyezmény végrehajtása jogilag nem közvetlenül kötelező a magánjogi jogalanyokra nézve (mivel a nemzetközi egyezmények csak az államokat kötelezhetik), mégis megköveteli a részes államoktól, hogy olyan intézkedéseket hozzanak, melyek biztosítják, hogy azok a magánszereplők is a 9. cikk célkitűzéseivel és kötelezettségeivel összhangban járjanak el, akik felett az állam hatalommal bír. Az ilyen magánszereplők közé sorolhatók például az éttermek, a taxivállalatok, a szupermarketek és

más gazdasági intézmények, melyek a nagyközönség számára működtetnek létesítményeket, illetve szolgáltatásokat.

Meg kell jegyezni, hogy a 9. cikk az Egyezmény eleje felé található. Az 1–8. cikkekhez hasonlóan az a célja, hogy tájékoztasson, és támogatást nyújtson az Egyezményben kidolgozott valamennyi emberi jog értelmezésével és végrehajtásával kapcsolatosan. Például ha valaki végre akarja hajtani a 13. cikkben található rendelkezéseket az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről, akkor a 9. cikk fontos kiindulópontként szolgálhat annak átgondolásakor, hogy a bíróságok épületeit, vagy a büntető igazságszolgáltatás rendszerét hogyan tegyük akadálymentesen hozzáférhetővé. Ez a szemléletmód azt is megmagyarázza, miért van az, hogy az Egyezmény az akadálymentesség fogalmát az egyes cikkekben gyakran nem fejti ki részletesen, illetve hogy olykor egyáltalán nem tér ki rá. Az Egyezmény megalkotóinak az volt a szándéka, hogy a 9. cikk legyen a kiindulópont valamennyi hozzáférési kérdésnél.

Az államok hozzáférésre vonatkozó kötelezettségei összefoglalva a következők:

1. A tiszteletben tartás kötelezettsége azáltal, hogy az állam tartózkodik minden olyan lépéstől, szokástól vagy gyakorlattól, mely hozzáférési akadályokat teremtene.
2. A védelem kötelezettsége annak biztosítása által, hogy a nem állami, illetve magánszereplők (mint például a nyilvánosság számára létesítményeket vagy szolgáltatásokat működtető üzleti vállalkozások) sem mulasztják el eltávolítani a fogyatékossággal élő személyek hozzáférésének útjában álló akadályokat.
3. A garantálás kötelezettsége annak elismerésével, hogy az államoknak proaktív intézkedéseket kell hozniuk (olyanokat, amilyeneket a 9. cikk rendelkezései is leírnak), hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek akadálymentes hozzáférését.

Röviden tehát: a nemzetközi emberi jogi jogszabályok erősen támogatják a fogyatékossággal élő személyek akadálymentes hozzáférését az érintettek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes részvételének lehetővé tétele érdekében.

2.4. GYAKORLAT: Az egyenlő esélyű hozzáférés értelmezése

Áttekinteni és megérteni az Egyezmény egyenlő esélyű hozzáférésre vonatkozó rendelkezéseit.

45 perc

Flipchart papír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra. Kérjünk meg minden csoportot, hogy írják át az Egyezmény 9. cikkét hétköznapi nyelvezetre, és írjanak példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek hogyan élhetnek ezzel a jogukkal a közösségükben, és ez hogyan javíthatja a helyzetüket. A 9. cikk hosszára való tekintettel megkérhetjük az egyes csoportokat, hogy csak adott részekre összpontosítsanak, különösképpen akkor, ha úgy érezzük, az előző feladatokban már kielégítően megtárgyaltunk bizonyos részeket.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan a 9. cikk egyes részeit, és kérjünk meg az adott szakasszal dolgozó csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. Írjuk fel a végleges átiratot egy flipchart papírra.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Kérjünk meg a résztvevőket, hogy gyűjtsenek példákat arra vonatkozóan, hogy a fogyatékossággal élő személyek milyen módon élvezhetik az egyenlő esélyű hozzáférést, és hogy ez hogyan javíthatja helyzetüket.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény 9. cikke arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre? Mit jelentene ez az országunk számára?

2.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat az egyenlő esélyű hozzáférés előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyek egyenlő esélyű hozzáféréséről, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyek egyenlő esélyű hozzáférését, ami biztosítja számukra emberi jogaik teljes mértékű élvezetét. (Egy példa lehet erre annak vizsgálata, hogy léteznek-e az épített környezet, a kormányzati honlapok stb. kialakítását meghatározó nemzeti akadálymentességi normák. Ha léteznek ilyen normák, a résztvevők megvizsgálhatják, hogy ezeket végrehajtják-e, ha nem, akkor a normák kialakítása érdekében végezhetnek lobbitevékenységet.)

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

A BBC: holisztikus egyenlő esélyű megközelítés

A BBC a nemzetközi közvélemény számára leginkább talán televíziós és rádiós hír- és szórakoztató műsorairól ismert. Azonban amikor a BBC belekezdett a fogyatékossággal élő személyek egyenlő esélyű hozzáférése melletti elkötelezettség vizsgálatába, nem állt meg a feliratozásnál és az audiokommentároknál. Felismerve az általa kínált szolgáltatások sokféleségét, valamint munkáltatóként betöltött szerepét, a BBC saját tevékenységének átfogó felülvizsgálata mellett döntött, beleértve a következőket:

- Televízió-előfizetések biztosítása
- Hírek, oktatási és szórakoztató programok fejlesztése, gyártása és közvetítése
- Web-alapú információk biztosítása
- Az analógról a digitális közvetítésre való átállásban történő részvétel
- Ügyfélszolgálati tevékenység
- Az Egyesült Királyság Fogyatékossági diszkriminációs törvényének (Disability Discrimination Act) hatálya alá eső közszereplőként történő működés

A fogyatékossághoz, a rasszhoz és a társadalmi nemekhez kapcsolódó sokféleség iránti átfogó elkötelezettségének részeként a BBC elfogadta az úgynevezett *Fogyatékossági egyenlőségi tervet* (Disability Equality Scheme, DES), melyet a fogyatékossággal élő személyek szervezeteivel és a fogyatékossággal élő alkalmazottakkal történő konzultációk eredményeképpen alakítottak ki. A BBC felmérések és különböző célcsoportok segítségével gyűjtött információt tevékenységei hozzáférhetőségéről, arról, hogy az emberek szerint miben rejlenek a problémák, és hogy hogyan lehetne ezeket orvosolni a jövőben. A felmérések szerint például a televízió-előfizetések megvásárlásakor a legtöbb megkérdezett nem ütközött akadályba, ám az ügyfélszolgálathoz való hozzáférésnél igen, és úgy érezték, hogy a szervezet nem mindig érti a fogyatékossággal élők számára fontos kérdéseket.

A *Fogyatékossági egyenlőségi terv* (melyet 2006 decemberében indítottak, és 2009-ig tart) részletes intézkedési tervet és kidolgozott eljárásokat tartalmaz a teljesítmény ellenőrzésére, értékelésére és áttekintésére. A *Fogyatékossági egyenlőségi terv* a BBC *Szélesebb körű megközelítés a fogyatékossági egyenlőség előmozdítására* (Broader Approach to Promoting Disability Equality) nevű tervével párhuzamosan működik. Ezek a programok együtt biztosíthatják a fogyatékossággal élő nézők és ügyfelek akadálymentes hozzáférését, és más területeken is javíthatják a hozzáférést, például a fogyatékossággal élő alkalmazottak foglalkoztatása, a fogyatékossággal élő programkészítők, írók, színészek és bemondók alkalmazása területén; az internetes, a digitális és más technológiák felhasználása területén; továbbá az alkalmazottak felvilágosítására szolgáló ismeretterjesztő képzések és tananyagok kidolgozása során.[5]

5. A BBC Fogyatékossági egyenlőségi terve (The BBC's Disability Equality Scheme). 2007. ápr. 30. BBC Home: http://www.bbc.co.uk/info/policies/diversity.shtml#DES1

HASZNOS FORRÁSOK AZ EGYENLŐ ESÉLYŰ HOZZÁFÉRÉS TÉMAKÖRÉHEZ

- Access Exchange International: Hozzáférhető közlekedés világszerte (Accessible Transportation Around the World): http://www.globalride-sf.org/index.html
- Amerikai Vakok Tanácsa (American Council of the Blind) – hasznos erőforrások vakok és látássérültek számára: http://www.acb.org/resources/index.html
- Egyetemes Tervezési Központ (The Center of Universal Design): Környezetek és termékek mindenek embernek (Environments and products for all people): http://www.design.ncsu.edu/cud/about_ud/udprinciples.htm
- A hozzáférés tervezése (Design for Accessibility): Kulturális vezetők kézikönyve (A Cultural Administrator's Handbook). Állami Művészeti Szervezetek Nemzeti Közgyűlése (National Assembly of State Arts Agencies): http://www.nea.gov/resources/Accessibility/pubs/DesignAccessibility.html
- A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 5. számú általános megjegyzése (General Comment No. 5. of Commettee on Economic, Social and Cultural Rights): http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument
- Az egyetemes tervezés nemzetközileg kiemelkedő gyakorlata – Általános áttekintés (International Best Practices in Universal Design: A Global Review). Kanadai Emberi Jogi Bizottság (Canadian Human Rights Commission): http://www.chrc-ccdp.ca/whats_new/default-en.asp?id=376
- Manilai Nyilatkozat az Információs és Kommunikációs Technológiák Hozzáférhetőségéről (Declaration on Accessible Information and Communication Technologies – ICT): http://www.un.org/esa/socdev/enable/maniladecl.htm
- Az ENSZ Globális Auditja a Web Hozzáférhetőségéről (UN Global Audit of Web Accessibility): http://www.un.org/esa/socdev/enable/gawanomensa.htm
- W3C Web hozzáférhetőségi kezdeményezés – a web hozzáférhetőségét célzó politikák (W3C Web Accessibility Initiative – policies addressing web accessibility): http://www.w3.org/WAI/Policy/

EGYENLŐ ESÉLYŰ HOZZÁFÉRÉS

A közszolgáltatásokhoz való hozzáférhetőség és az akadálymentesítés megteremtése szorosan összekapcsolódik az Alkotmány 70/A. §-ában meghatározott és már ismertetett jogegyenlőségi és esélyegyenlőségi klauzulával. A Fot.[6] alapján a fogyatékos személynek a törvény alapján kikényszeríthető (alanyi) joga van különösen az akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre a közérdekű információkhoz való hozzáférésre, a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférésre; olyan feltételekre, melyek lehetővé teszik a közlekedési eszközök biztonságos igénybevételét; a szükséglete szerint indokolt támogató szolgálat igénybevételére. Az esélyegyenlőség megteremtésének kiemelt célterületei: az egészségügy, a köz- és a felsőoktatás, a foglalkoztatás és a lakhatás. A Fot. szerint amennyiben valakit fogyatékossága miatt jogellenesen hátrány ér, megilletik mindazok a jogok, melyek a személyhez fűződő jogok sérelme esetén irányadók, nyitva állnak továbbá előtte az Ebtv. által biztosított jogérvényesítési lehetőségek. Az esélyegyenlőség előmozdításával kapcsolatos állami kötelezettségek azonban – szemben a megkülönböztetés tilalmának érvényesíthetőségével – közvetlenül nem kényszeríthetőek ki.

Első helyen kell említeni azt, hogy a Fot. a fogyatékos személyt megillető jogok közt külön is szól a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés jogáról (7/A. § és 7/B. §). A törvény szerint a fogyatékos személy számára az e törvényben meghatározottak szerint – figyelembe véve a különböző fogyatékossági csoportok eltérő speciális szükségleteit – biztosítani kell a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést.

A törvény a hozzáférés megteremtésének egyes határidőit is tartalmazza. A közhatalmi tevékenységek (ideértve különösen a hatósági eljárásokat és az igazságszolgáltatást), valamint az állam által fenntartott intézmény által nyújtott közszolgálati műsorszolgáltatás, továbbá oktatási, közművelődési, közgyűjteményi, kulturális, tudományos, szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egészségügyi, sport-, ifjúsági, foglalkoztatási szolgáltatás, ellátás, illetve tevékenység esetében a határidő 2010. december 31. Az ügyfélszolgálati rendszerben működtetett szolgáltató tevékenység, továbbá minden olyan hatósági engedély vagy hatósági kötelezettség alapján végzett nyilvános szolgáltató tevékenység, amely település vagy településrész közellátását szolgálja, az egyenlő esélyű hozzáférést a közszolgáltatást nyújtó épület nyilvánosság számára nyitva álló részei tekintetében 2013. december 31-éig kell biztosítani, ezeket az európai uniós társfinanszírozással megvalósuló fejlesztések támogatják.

A közszolgáltatásokhoz való valódi hozzáférhetőséggel összefüggésben a *postáról szóló 2003. évi CI. törvény* 40. § (2) bekezdése külön előírja, hogy a postai hozzáférési pontok létesítése és működtetése során gondoskodni kell arról, hogy az igénybe vevők könnyen és akadálymentesen hozzáférhessenek a postai hálózathoz. A hozzáférhetőség feltételeinek megteremtésében érvényesíteni kell a fogyatékossággal élők érdekeit.

A hozzáférésről lásd még a 12. fejezetnél írt szövegrészt.

6. A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.).

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

29. cikk: A politikai életben és közéletben való részvétel

A részes államok másokkal azonos alapon garantálják a fogyatékossággal élő személyek számára politikai jogaik élvezetét, és vállalják, hogy

a) biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon, hatékonyan és teljes körűen vehessenek részt a politikai életben és a közéletben, közvetlenül vagy szabadon választott képviselőkön keresztül, beleértve a fogyatékossággal élő személyek jogát és lehetőségét a szavazásra és választhatóságra, többek között:

(i) annak biztosítása révén, hogy a szavazási eljárások, létesítmények és anyagok megfelelőek, hozzáférhetők és könnyen érthetők,

(ii) azáltal, hogy védik a fogyatékossággal élő személyeknek azon jogát, hogy a választásokon és népszavazásokon megfélemlítés nélkül, titkosan szavazhassanak, és hogy szabadon megválaszthatók legyenek, hogy ténylegesen tisztséget, kormányszintű közhivatalt viselhessenek, és hogy szükség esetén lehetővé teszik a segítő és új technológiák igénybevételét,

(iii) azáltal, hogy garantálják a fogyatékossággal élő személyek, mint választók, szabad akaratnyilvánítását, továbbá e célból szükség esetén – saját kérésükre – lehetővé teszik, hogy a szavazás során egy általuk választott személy legyen segítségükre;

b) azáltal, hogy aktívan támogatnak egy olyan környezetet, melyben a fogyatékossággal élő személyek ténylegesen és teljes körűen, hátrányos megkülönböztetés nélkül, másokkal azonos alapon vehetnek részt a közügyek irányításában, és hogy ösztönzik a közügyekben való részvételüket, beleértve:

(i) részvételüket az ország közéletével és politikai életével foglalkozó nem kormányzati szervezetek és egyesületek munkájában, valamint a politikai pártok tevékenységében és igazgatásában,

(ii) a fogyatékossággal élő személyek szervezeteinek alakítását és az azokhoz történő csatlakozást, azzal a céllal, hogy nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szinten képviseljék a fogyatékossággal élő személyeket.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- meghatározzák a politikai életben és a közéletben való részvétel jogát;
- elmagyarázzák a részvétel fontosságát a fogyatékossággal élő személyek jogainak kiteljesítésére vonatkozóan;
- megértsék a részvételhez való jog és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, mely cselekvési módok, eljárások azok, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyek részvételhez való jogát előmozdítják vagy megtagadják;
- leírást adjanak az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) a részvétel jogához kapcsolódó rendelkezéseiről;
- rámutassanak azokra a lehetséges érdekképviseleti stratégiákra, melyek előmozdítják a fogyatékossággal élő személyek részvételét a döntéshozatalban, mind a politikai életben, mind a közéletben.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A POLITIKAI ÉLETBEN ÉS A KÖZÉLETBEN VALÓ RÉSZVÉTELRŐL!

A fogyatékossággal élő személyeket túl gyakran zárták és zárják ki olyan döntések meghozatalából, melyek az ő életüket érintik. A döntéshozatali folyamatokból való kirekesztettségük tovább erősíti azokat az akadályokat, melyek meggátolják őket a társadalomban való teljes részvételükben. A fogyatékossággal élő személyek döntéshozatalban való részvételhez fűződő jogának biztosítása – ideértve a politikai életben és a közéletben való részvételt is – kölcsönösen összefügg több más emberi jog élveze-

tével. Például ha egy fogyatékossággal élő személytől megtagadják az oktatáshoz való jogot, azzal a politikai folyamatokban való részvételhez fűződő jogát is megtagadják, hiszen az oktatás teremti meg az alapot arra, hogy valaki állampolgárként aktív lehessen. Ehhez hasonlóan az információhoz való hozzáférés is előfeltétele a szavazati jognak és a társadalmi döntéshozatalban való részvétel jogának. Ha pedig a fogyatékossággal élő személy nem fér hozzá például a közlekedéshez, akkor nem tud eljutni a szavazófülkéig[1] vagy egy, a közössége számára fontos, őt is érintő ügy nyilvános fórumára. A diszkriminatív törvények akár állandó érvénnyel megtagadhatják az önrendelkezést a fogyatékossággal élő emberektől, mint például azokban az esetekben, mikor a pszichoszociális fogyatékossággal élő emberektől elveszik azt a jogot, hogy az esetükben alkalmazott orvosi beavatkozások ügyében döntsenek. Ezek a példák is azt illusztrálják, hogy az emberi jogok **oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggenek egymással és kölcsönösen függnek egymástól.**

A politikai életben való részvétel számos ok miatt megtagadható a fogyatékossággal élő személyektől. Diszkriminatív törvények szigoríthatják vagy vonhatják meg akár teljesen a szavazati jogot, főként a pszichoszociális vagy értelmi fogyatékossággal élő személyektől. A sztereotípiák szintén szolgálhatnak a fogyatékossággal élő személyek kirekesztésének alapjául, például amikor kihagyják őket a politikai pártok célcsoportjai közül vagy egy közszolgálati pozíció betöltésére alkalmas jelöltek közül. Az információhoz való hozzáférés hiánya – az Amerikai Egyesült Államokban például a közmeghallgatások alkalmával vagy a szavazással kapcsolatos feltételek vonatkozásában – szintén lehet a részvétel akadálya. A kommunikációs akadályok gyakran rekesztenek ki siket vagy nagyothalló embereket a döntéshozatali folyamatokból, például az érintettek gyógykezelésével kapcsolatos döntéshozatalból. A nemzetközi fejlesztés területén a jótékonysági szervezetek vagy szolgáltató cégek például tévesen úgy hihetik, hogy a fogyatékossággal élő személyek képtelenek részt venni egy fejlesztési projekt megtervezésében, illetve végrehajtásában, vagy legalábbis nem érdekeltek a részvételben. Az itt felsoroltakon túl számos más akadály eredményezi a fogyatékossággal élő személyek kirekesztését a politikai életből, a közéletből és általában minden olyan területen történő döntéshozatalból, melyben ők maguk is érintettek, legyen szó akár közügyekről, akár magánügyekről.

PÉLDÁK A DÖNTÉSHOZATALBAN VALÓ RÉSZVÉTEL AKADÁLYAIRA

- A fogyatékossággal élő személyek döntéshozatali folyamatokba való bevonásával szemben tanúsított attitűdök.
- Hozzáférhető információk hiánya a közmeghallgatásokkal, a konzultációkkal, a politikai pártokkal és a szavazással kapcsolatosan.
- A nyilvános fórumok, a közösségi események és a szavazófülkék megközelítését lehetővé tévő közlekedési eszközök hiánya.
- A középületek, többek között a bíróságok és a szavazókörök megközelítésének fizikai akadályai.
- Túl kicsi, kerekesszékkel nem használható szavazófülkék, valamint túl magas asztalokon elhelyezett szavazóurnák.
- Hozzáférhető információk hiánya a választás folyamatáról az érzékszervi fogyatékossággal élő szavazók számára.
- Rosszul felkészített munkatársak a szavazókörökben.
- Ellenséges és/vagy kirekesztő magatartás a pszichoszociális és értelmi fogyatékossággal élő személyekkel szemben a döntéshozatali folyamatok során.
- Az érzékszervi fogyatékossággal élő személyek számára kidolgozott alternatív szavazási lehetőségek hiánya.
- Mobil szavazási lehetőségek hiánya olyan emberek számára, akik nem tudják elhagyni otthonukat, vagy éppen kórházban vannak.

1. A szöveg az USA választási rendszerét veszi alapul, hiszen a könyv ott íródott. Magyarországon lehetőség van ún. mozgóurna kérésére, melynek segítségével a mozgásukban bármilyen oknál fogva akadályozott, választásra jogosult állampolgárok otthonukban vagy pl. a kórházban szavazhatnak.

3.1. GYAKORLAT: Milyen jogokat biztosít az Egyezmény a döntéshozatalban való részvételhez?

Annak tanulmányozása és megértése, hogy a részvételhez és a közélethez milyen jogokat biztosít az Egyezmény.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra, és adjuk oda mindegyik csoportnak a 29. cikk különböző részeit, például a 29. *(a)*, *(i)* és 29. *(b)* szakaszt. Kérjünk meg minden csoportot, hogy:

- írják át a rájuk osztott szakaszt hétköznapi, jól érthető nyelvezetre, és
- gyűjtsenek példákat arra vonatkozóan, hogy a fogyatékossággal élő személyek milyen módon élhetnek ezekkel a jogaikkal, és hogy ezek hogyan javíthatják helyzetüket.

2. ÍRJUK ÁT! MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Olvassuk fel egyenként a 29. cikk minden egyes szakaszát, és kérjük meg az adott résszel dolgozó csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. Írjuk fel a 29. cikk végleges átiratát egy flipchart papírra.

Ez után a rész után kérjük meg a csoportokat, hogy gyűjtsenek példákat arra vontakozóan, hogy a fogyatékossággal élő emberek milyen módon élhetnek az adott jogukkal, s hogy ezek a jogok hogyan javíthatják a helyzetüket.

3. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény 29. cikke arra, hogy politikai a pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A POLITIKAI ÉLETBEN ÉS A KÖZÉLETBEN VALÓ RÉSZVÉTELRŐL?

A politikai folyamatokban való részvétel joga az emberi jogi dokumentumok jól ismert alapelve, és az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; a továbbiakban: Nyilatkozat)[2] 21. cikke ezt a jogot ki is mondja. A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR; a továbbiakban: Egyezségokmány) 25. cikke biztosítja, hogy:

„Minden állampolgárnak […] megkülönböztetések, illetőleg ésszerűtlen korlátozások nélkül joga és lehetősége van arra, hogy […] szavazzon és megválaszthassák az általános és egyenlő választójog alapján, titkos szavazással tartott olyan valódi és rendszeres választásokon, amelyek biztosítják a választók akaratának szabad kifejezését […]”[3]

Az Egyezmény részletesen kifejti a fogyatékossággal élő személyeknek a társadalmuk politikai életében való részvételhez fűződő jogát, és konkrét útmutatást ad a részes államoknak arra vonatkozóan, hogy hogyan érvényesítsék ezt a jogot. Az Egyezményben a részvétel fogalma túlmutat a szavazás kérdésén, és magában foglalja a fogyatékossággal élő személyek jogát a másokkal azonos alapon történő részvételhez azokban a döntéshozatali folyamatokban, melyekben az ő érdekeiket érintő döntések születnek. Konkrétabban, a 29. cikk az alábbi jogokat garantálja a fogyatékossággal élő személyek számára:

2. Lásd: http://www.unhchr.ch/udhr; magyarul lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng
3. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm; magyarul lásd: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/203

- a választásokon megkülönböztetés nélkül szavazhatnak;
- pártatlan és megkülönböztetés nélküli eljárás keretében regisztrálják őket mint szavazókat;[4]
- egyenlő és hatékony hozzáférési lehetőségük van a szavazás folyamatához, valamint a létesítményekhez annak érdekében, hogy szavazójogukat gyakorolni tudják;
- titkosan szavaznak;
- segítséget vehetnek igénybe szavazójoguk gyakorlásához vagy a választásokon jelöltként történő induláshoz;
- részt vehetnek a közügyek irányításában, beleértve a pártok és a civil szervezetek igazgatását;
- részt vehetnek nemzetközi szervezetek munkájában, ideértve a kormányzat képviselőjeként történő részvételt;
- nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szinten különböző szervezeteket hozhatnak létre a fogyatékossággal élő emberek számára, illetve csatlakozhatnak ilyen szervezetekhez.

A részes államoktól az Egyezmény megköveteli, hogy egyfelől biztosítsák a politikai folyamatokban való részvétel jogát, beleértve a szavazati jogot, másrészt hogy előnyben részesítő állami intézkedéseken keresztül biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára lehetővé váljon politikai jogaik gyakorlása. Az Egyezmény a 3. cikkben (Általános alapelvek) alapelvvé teszi a részvételt, és célul tűzi ki a „teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás” elérését. A 4. cikk általános kötelezettségeként állapítja meg, hogy az államok a „jogalkotás és politikák kidolgozása és végrehajtása során szorosan egyeztetnek, amelybe aktívan bevonják képviseleti szervezeteiken keresztül a fogyatékossággal élő személyeket, ideértve a fogyatékossággal élő gyermekeket is”. A 29. cikk a 3. (Általános alapelvek) és a 4. (Általános kötelezettségek) cikkel együtt – a nemzetközi emberi jogi dokumentumokat tekintve – a döntéshozatalban való részvételhez fűződő jognak az egyik legvilágosabb leírását adja azokra az esetekre vonatkozóan, amikor a döntéshozatal a saját érdekeinket érinti.

Összefoglalva: az államoknak kötelezettsége a fogyatékossággal élő személyek jogainak *tisztelete, védelme* és *garantálása* a politikai életben és a közéletben, valamint a döntéshozatalban való részvételt illetően, amennyiben a döntéshozatal az egyén érdekeit érinti. Hogy eleget tegyenek a fogyatékossággal élő személyeknek a politikai életben és a közéletben való részvételhez fűződő jogának *tiszteletére* vonatkozó kötelezettségüknek, az államoknak tartózkodniuk kell attól, hogy a fogyatékossággal élő személyek részvételhez való jogának gyakorlását korlátozzák, vagy hogy abba beavatkozzanak. Az államoknak továbbá tartózkodniuk kell a diszkriminatív gyakorlat érvényesítésétől a szakpolitikákban, valamint a részvételhez kapcsolódó diszkriminatív gyakorlat megvalósításától. A *védelmet* illető kötelezettségek magukban foglalják többek között a megfelelő törvényi, közigazgatási és egyéb szabályozás elfogadására vonatkozó kötelezettséget annak érdekében, hogy megkönnyítsék a részvételhez való jog gyakorlását. Ez magában foglalhatja például az akadálymentes szavazási eljárás, valamint az ehhez szükséges eszközök alkalmazását, mely által biztosítható a politikai jogokhoz való egyenlő hozzáférés. Végül a részvételhez való jog *garantálásának* kötelezettsége megkívánja az államoktól, hogy többek között fogadjanak el olyan szakpolitikákat, melyek részletesen leírják, hogyan érvényesíthetők az említett jogok. Az Egyezményt aláíró részes államoknak például megfelelő képzést kell biztosítaniuk a választást lebonyolító személyek számára, valamint a fogyatékossággal élő emberek számára hozzáférhető információs kampányokat kell támogatniuk. A *garantálást* illető kötelezettség továbbá megkívánja az államoktól, hogy olyan előnyben részesítő tevékenységeket alkalmazzanak, melyek segítik a fogyatékossággal élő személyeket, és képessé teszik őket arra, hogy éljenek a politikai életben való részvételhez fűződő jogukkal.

4. Az USA választási rendszerében a szavazójog gyakorlása előzetes regisztrációt (választási névjegyzékbe történő felvételt) igényel.

Intézkedések a fogyatékossággal élő személyek politikai életben és döntéshozatalban való részvételének előmozdítása érdekében

- A fogyatékosügyekkel foglalkozó tisztviselők (pl. parlamenti képviselők, helyi közgyűlések tagjai) képzése.
- Kapacitásfejlesztés a fogyatékossággal élő személyek szervezetei körében a nyilvános döntéshozatali folyamatokban való szerepük súlyának növelése érdekében.
- Tudatosságnövelő kampányok a fogyatékosság témakörében.
- Nagyszabású kampányok, melyek ráirányítják a figyelmet a fogyatékossággal élő személyek választójogára és választhatóságára.
- Nyilvános fórumok megrendezése politikai pártok részvételével, melyek egy egységes fogyatékosságügyi platformot képviselnek.
- Választási munkacsoportok létrehozása, melyek közreműködnek a szavazókörök tisztségviselőivel és az országos választási bizottságokkal a hozzáférhetőség kérdésében.
- A fogyatékossággal élő személyek hangjának és képének közlése civil és a választásra vonatkozó oktatási anyagokban.
- Olyan tapintással leolvasható szavazócédula kifejlesztése vak és gyengénlátó szavazók számára, mely lehetővé teszi, hogy önállóan és titkosan szavazzanak.
- A választásokon közreműködő tisztségviselők képzése a hozzáférhetőség témakörében.
- Fogyatékossággal élő személyek bevonása választási megfigyelőként, valamint a hozzáférhetőség szempontjának felvétele a megfigyelői értékelőlap pontjai közé.
- Fogyatékossággal élő személyek részvétele a fejlesztőprogramok tervezésében, valamint fejlesztő szervezetek lobbitevékenysége a fogyatékos személyek bevonása érdekében.
- Nyomásgyakorlás az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** a kormány által történő ratifikálása érdekében.[5]

A SZAVAZÁSBAN VALÓ RÉSZVÉTEL ÉS MÁS VÁLASZTÁSI FOLYAMATOK

Az Egyezmény biztosítja a szavazójogot a fogyatékossággal élő személyek számára, ami azt jelenti, hogy joguk van szavazóként regisztráltatni magukat, joguk van a választással kapcsolatos információkhoz hozzájutni, valamint a választás napján leadni a szavazatukat. Az államok kötelesek olyan eljárásokat és körülményeket biztosítani a regisztráció és a szavazás lebonyolítására, melyek a fogyatékossággal élő személyek számára is akadálymentesek. Az államok kötelesek biztosítani továbbá minden szavazó számára a titkos szavazás jogát. Noha a szavazóként történő regisztráció és a szavazás napján történő szavazatleadás joga minden emberre kiterjed, mindenkinek meg kell felelnie azoknak az általános törvényességi feltételeknek, mint amilyen például a korhatár vagy az állampolgárság. Bizonyos kizáró rendelkezések érvényesek lehetnek az egyébként szavazásra jogosult állampolgárokkal szemben, ilyen pl. ha az illető el van tiltva a közügyektől. A kizárás további okai között szerepelhet a jogi cselekvőképességet kizáró ítélet, mely gyakran érint értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossággal élő embereket. Efféle kizáró okok hiányában senkitől sem tagadható meg a szavazati jog, feltéve, ha a szavazáshoz szükséges egyéb kritériumoknak megfelel. A gyakorlatban a mentális képességekre hivatkozó kizárást nagyon gyakran alkalmazzák helytelenül: önkényesen és bírósági ítélet nélkül. Ennélfogva ebben a kontextusban különösen fontos a szavazásra jogosultaknak, a regisztráció és a szavazás folyamatában dolgozó tisztségviselőknek, valamint maguknak a fogyatékossággal élő személyeknek a képzése.

A választás folyamatának és létesítményeinek a fogyatékossággal élő személyek számára is hozzá-

5. Globális kezdeményezés a fogyatékossággal élő emberek választójogáért (Global Initiative to Enfranchise People with Disabilities). Nemzetközi Alapítvány a Választási Rendszerekért (International Foundation For Election Systems, IFES): http://www.electionaccess.org

férhetőnek kell lenniük. A szavazóköröknek minden olyan fizikai akadálytól mentesnek kell lenniük, melyek egy mozgássérült személyt meggátolhatnak abban, hogy regisztráltassa magát vagy szavazzon. Például a lépcső a kerekesszékkel közlekedő, illetőleg mozgássérült emberek számára akadálynak számít, továbbá veszélyt jelenthet a vak vagy a gyengénlátó szavazók számára is. A kommunikációs akadályok meggátolhatják a hallássérült szavazókat a regisztrációhoz és a szavazáshoz való joguk gyakorlásában. A hozzájuk történő alkalmazkodás jelnyelvi tolmácsok vagy jól tagolt, könnyen érthető illusztrációkkal ellátott írásos anyagok segítségével biztosítható. Könnyen érthető nyelvezettel megfogalmazott anyagok segíthetik szavazójoguk gyakorlásában az értelmi fogyatékossággal élő személyeket. A választásokon jelenlévő tisztségviselők képzése elengedhetetlen a fogyatékossággal élő választókhoz való megfelelő alkalmazkodás és a diszkriminációmentes bánásmód megvalósítása érdekében.

Minden embernek joga van a titkos szavazáshoz, s ez egy nem korlátozható alapjog. Ennek ellenére a szavazási és regisztrációs eljárásokat számos országban még nem tették a fogyatékossággal élő emberek számára oly módon elérhetővé, hogy az a titkos szavazás lehetőségét biztosítsa, különösen a vak választók esetében. Ők egy tapintással olvasható szavazólap vagy hallható instrukciókat adó „szavazógép” segítségével gyakorolhatnák a titkos szavazáshoz való jogukat. Sok országban vezettek már be olyan módszereket, amelyek a vak választópolgárok számára is biztosítják ezt a jogot (ld. a kiemelt szöveget alább).

A fogyatékossággal élő személyeknek szintén jogukban áll, hogy a regisztrációhoz való joguk és a szavazójoguk gyakorlásához segítséget vegyenek igénybe. Megkérhetik például egy barátjukat vagy családtagjukat, hogy kísérjék el őket a szavazófülkébe. A segítséghez való jog különösen fontos azokban az esetekben, amikor a választókör nem teljesen akadálymentes. A választójog gyakorlását segítő állatok, pl. vakvezető kutyák is megkönnyíthetik.

A világ számos országában a fogyatékossággal élő személyekért dolgozó szervezetek fontos támogató szerepet játszottak abban, hogy a választások mindenki számára akadálymentes körülmények között folyjanak, illetőleg hogy felhívják a figyelmet a fogyatékossággal kapcsolatos kérdésekre. A választási folyamat lehetőséget teremt arra, hogy a fogyatékossággal élő emberek láthatóvá tegyék a fogyatékosságügyi problémákat, cselekvésre ösztönözzék a politikai pártokat, valamint hogy felmérjék, hogy az országos választási bizottságok hogyan munkálkodnak a fogyatékossággal élő személyek választójogának biztosításán. A választási folyamatok arra is lehetőséget biztosítanak a fogyatékossággal élő személyek szervezeteinek, hogy a civil szféra más szereplőivel együtt dolgozzanak a szavazók felvilágosításán, képzésén, valamint hogy megfigyeléseket végezzenek. Ily módon a fogyatékosszervezetek kapcsolatot tarthatnak más civil szervezetekkel, megoszthatják egymással az információikat, megismerhetik egymás érdekvédelmi céljait, továbbá képet alkothatnak más csoportok érdekvédelmi stratégiáiról és prioritásairól.

TAPINTÁSSAL OLVASHATÓ SZAVAZÓLAPOK VAK VÁLASZTÓK SZÁMÁRA

A 2005-ös libériai választásokon az Országos Választási Bizottság a Nemzetközi Alapítvány a Választási Rendszerekért (International Foundation For Election Systems, IFES) közreműködésével tapintással olvasható szavazócédulákat készített a vak szavazók számára, akik így önállóan, ezáltal pedig titkos szavazáshoz való jogukat gyakorolva szavazhattak. A szavazókörök választási bizottságainak tagjai a szavazólapok használatára vonatkozó képzésen vettek részt, hogy segítséget tudjanak nyújtani az ezeket használni kívánó vak választópolgárok számára. A fogyatékossággal élő személyekért dolgozó szervezetek egymással együttműködve Libéria-szerte képzést tartottak, hogy elmagyarázzák, hogyan kell a szavazólapokat használni. Az Alapítvány több más országban segítette a tapintással olvasható szavazócédulák bevezetését, köztük Ghánában, Jemenben és Örményországban.

3.2. GYAKORLAT: A fogyatékossággal élő személyek szavazásokon való részvétele

Annak végiggondolása, hogy a különböző választási eljárások hogyan biztosíthatják a fogyatékossággal élő személyek részvételét.

45 perc

Flipchart papír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra. Kérjünk meg minden csoportot, hogy beszéljék meg az alábbi kérdéseket. Biztassuk őket, hogy többféle fogyatékosság (pl. mozgáskorlátozottság, érzékszervi, pszichoszociális fogyatékosság) vonatkozásában tárgyalják meg a kérdéseket.

- Mit gondoltok, a ti közösségetekben milyen akadályok gátolhatják a politikai életben való részvételhez fűződő jog gyakorlását (pl. szavazáskor, közhivatalok betöltésében, az információhoz való hozzáférés területén)?
- Ha nem ismertek szavazással kapcsolatos akadályokat, hol és hogyan ismerhetnétek meg ilyeneket?
- Mi a saját tapasztalatotok vagy megfigyelésetek azokkal az akadályokkal kapcsolatosan, melyekkel a fogyatékossággal élő személyek szavazáskor találkoznak?

2. BESZÁMOLÓ

Kérjünk meg minden csoportot, hogy foglalják össze a beszélgetésüket, és játsszanak el egy, a beszélgetés során megtárgyalt szituációt. Jegyezzük fel az akadályokat bemutató alapszituációkat.

3. BESZÉLGETÉS

Hangsúlyozzuk, hogy a diszkrimináció gyakran olyan sztereotípiákon és téves elképzeléseken alapszik, melyeket a csoportok egymásról alakítanak ki.

- Hogyan szállnátok szembe a pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek szavazásával kapcsolatos felfogásokkal?
- Hogyan tudnátok növelni a fogyatékossággal élő személyek láthatóságát a választási folyamatban?
- Hogyan tudnátok biztosítani, hogy a választási megfigyelők a megfigyelés szempontjai közé felvegyék a hozzáférhetőséget is?
- Milyen lépéseket tudnátok tenni annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő szavazókat célzó, szavazásra ösztönző programok minél több érintettet elérjenek?

LEHETSÉGES VÁLTOZAT

A teljes csoport részvételével gyűjtsünk össze javaslatokat egy *Javaslatok az egyenlő esélyű választásokhoz* című dokumentumhoz, mely annak érdekében, hogy az akadálymentes választások lehetőségét előmozdítsa, a következő cselekvési területek némelyikét vagy mindegyikét tárgyalja: a választók képzése, a regisztráció és a szavazás helyszínei, szavazatleadás, választási megfigyelés. Használjuk ezt a fogyatékossággal élő emberek érdekképviselete során, és osszuk ki az országos választási bizottságoknak, a választások során és a megfigyelésében aktívan közreműködő civil szervezeteknek, továbbá azoknak a nemzetközi szervezeteknek és csoportoknak, melyek tevékenyen részt vesznek a választók képzésében, a választások adminisztrációs munkájában és a megfigyelésben.

3.3. GYAKORLAT: A választások megfigyelése és felügyelete

Annak átgondolása, hogy a fogyatékossággal élő személyek és szövetségeseik hogyan tudják a választások lefolyását felügyelni és értékelni.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. KIFEJTÉS

Hangsúlyozzuk, hogy a fogyatékossággal élő emberek jelentős szerepet játszhatnak a választások megfigyelésében, így biztosítva a választások átláthatóságát, továbbá rámutathatnak a szavazás útjában álló akadályokra is. A választási megfigyelők megfigyelik és felügyelik a szavazatleadás és a szavazatszámlálás folyamatát. A megfigyelés – egyebek mellett – a következőkre vonatkozik:

- a szavazókörök elhelyezkedése és megközelíthetősége a lakosok számára
  - *a)* a szavazókörök kihirdetett időpontokban történő megnyitása és zárása
  - *b)* a szavazófülkék elrendezése
  - *c)* a szavazók megfelelő előrejutása, haladása
- jól képzett és kompetens bizottsági tagok jelenléte, akik ismerik a választási folyamatot, és készségesen fogadják a hozzájuk érkező segítségkéréseket
- egy jól működő rendszer megléte a választópolgárok azonosítására
- a szavazás titkosságának biztosítása:
  - *a)* a szavazólapok kitöltése a tisztviselők és a megfigyelők látókörén kívül történik
  - *b)* titkos szavazás biztosítása vak szavazók számára
- a szavazóurna biztonsága és a számlálási eljárás, valamint az eredmények tisztasága:
  - *a)* annak biztosítása, hogy a szavazóurnák üresek legyenek a választások megkezdésekor, hogy a szavazóurnák elhelyezése biztonságos legyen, s hogy az urnák le legyenek pecsételve, amikor a szavazóhelyiségek bezárnak, illetve amikor az urnákat szállítják
  - *b)* annak biztosítása, hogy a szavazatokat egy megbízható folyamat során számolják össze.

2. BESZÉLGETÉS ÉS VÁZLATKÉSZÍTÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra. Kérjünk meg minden egyes csoportot, hogy beszéljék meg az alábbi kérdéseket:

- Hogyan jelenhetnek meg a fogyatékossággal kapcsolatos szempontok a választási megfigyelés folyamatában?
- Milyen lépéseket tehetünk annak biztosítása érdekében, hogy a választási megfigyelők tisztában legyenek az akadálymentes hozzáférés szempontjainak mibenlétével?
- Hogyan használhatjuk a választási megfigyelés eredményeit a jövőbeni választások hozzáférhetőségének javítása érdekében?

Kérjünk meg minden csoportot, hogy tervezzék meg választási megfigyelőlapjukat és/vagy tervezzék meg a megfigyelés folyamatát, szem előtt tartva a fogyatékossággal élő személyek hozzáférésének szempontját.

3. BESZÁMOLÓ ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjünk meg minden csoportból egy szóvivőt, hogy foglalja össze a beszélgetés alapján levonható következtetéseket, és mutassa be a csoport választási megfigyelőlapjának vázlatát. Írjuk fel az ötleteket egy flipchart papírra vagy egy táblára.

4. CSELEKVÉS

Használjuk a létrehozott eszközöket! Vegyünk részt választási megfigyelésben, működjünk közre a megfigyelők képzésében, és számoljunk be az általunk végzett megfigyelésről.

A VÁLASZTHATÓSÁG ÉS A KÖZSZFÉRÁBAN VALÓ EGYENLŐ RÉSZVÉTEL JOGA

A fogyatékossággal élő személyeknek jogukban áll, hogy közhivatal betöltésére jelöltessék magukat. Miközben az egyes államok köthetik alsó korhatárhoz a közhivatal betöltését, a korlátozásoknak igazolhatóknak és ésszerűeknek kell lenniük. A fogyatékosság nem lehet korlátozó tényező.

A fogyatékossággal élő személyek szintén azonos hozzáféréssel rendelkeznek bármilyen szintű kormányzati és közszférabeli állás betöltését illetően, ideértve a helyi önkormányzati tisztségeket és a nemzetközi kormányképviseleti munkát, például az ENSZ-ben. Számos fogyatékossággal élő választott tisztségviselő és közalkalmazott vett részt az ENSZ-szel folytatott tárgyalásokon, melyek végül az Egyezmény elfogadásához vezettek. Ez a fajta szerepvállalás segít biztosítani, hogy a kormányzatok minden szinten számításba vegyék a fogyatékossággal élő személyek igényeit.

A fogyatékossággal élő személyek szervezetei néhány országban előnyben részesítő intézkedések bevezetéséért emeltek szót annak biztosítása céljából, hogy az érdekeiket hatékonyan képviseljék a törvényhozásban. Ugandában például az Alkotmány megköveteli, hogy parlamenti helyek egy bizonyos százalékát fogyatékossággal élő képviselők foglalják el. Más országokban egy adott számú parlamenti helyet az államelnök oszthat ki. Ez az eljárás azt eredményezte, hogy pl. Namíbiában az elnök fogyatékossággal élő parlamenti képviselőket nevezett ki. Más esetekben a fogyatékossággal élő személyek egy, a végrehajtó hatalommal együttműködő fogyatékosügyi tanácsadón keresztül képviseltethetik magukat – ilyen például a svéd Fogyatékosügyi Ombudsman vagy a namíbiai Fogyatékosügyi Tanácsadó. Hasonló szerepet láthat el egy fogyatékosügyi tanács is, mint például az Amerikai Egyesült Államokban az Országos Fogyatékosügyi Tanács.

A SZERVEZETEK ALAPÍTÁSÁHOZ ÉS A HOZZÁJUK VALÓ CSATLAKOZÁSHOZ FŰZŐDŐ JOG

Az Egyezmény elismeri a fogyatékossággal élő személyek jogát arra, hogy bármilyen szintű képviselet céljával fogyatékosszervezeteket alapítsanak, és azokhoz csatlakozzanak. Ez a jog azt az alapvető emberi jogot képviseli, miszerint mindenkinek joga van másokkal egy adott ügyet támogató szervezetet alapítani, vagy ilyenbe belépni. A szervezetek alapításának és a hozzájuk való csatlakozásnak önkéntes alapon kell történnie: senki sem kényszeríthető rá, hogy bármilyen szervezethez csatlakozzon. Az államoknak jogi keretet kell biztosítaniuk a szervezetek alapításához, és ezt a jogot minden zavaró befolyás ellenében biztosítaniuk kell.

Az Egyezmény külön kiemeli a fogyatékossággal élő személyek szervezeteit, mert ezeket maguk a fogyatékossággal élő személyek hozzák létre a fogyatékossággal élő személyekért. Ugyanis leginkább azok a szervezetek biztosíthatják, hogy a döntéshozatali folyamatok során a fogyatékossággal élő emberek hangát meghallják, melyeket olyan személyek hoznak létre és működtetnek, akik a fogyatékosságra vonatkozóan saját tapasztalattal rendelkeznek. Az ilyen szervezetek fontos szerepet játszottak az Egyezmény megírásában, és szintén fontos szerepet fognak játszani az Egyezmény tartalmának megvalósításában.

A parlamenti részvétel és a fogyatékossággal élő személyek

Kanada: Miután egy fogyatékossággal élő személyt az alsóház tagjává választottak, olyan változtatásokat iktattak be a házszabályba, melyek „lehetővé teszik a Házban zajló folyamatokban való teljes részvételt a Ház bármely fogyatékossággal élő tagja számára". Ez megengedi az ülést vezető elnök számára, hogy felmentsen egy képviselőt az alól, hogy a vita vagy a szavazás során felálljon. A fogyatékossággal élő képviselőket már egy segítő is bekísérheti a Ház termébe.

Uganda: Uganda 1995-ben írt új alkotmánya megköveteli, hogy a Parlament tagjai közül öt főnek *személyes tapasztalata legyen a fogyatékosság terén.* A helyi önkormányzatokról szóló 1997-es törvény biztosítja egy fogyatékossággal élő nő és egy fogyatékossággal élő férfi megválasztását minden település testületébe, minden kistérségi egyházközségbe és körzeti tanácsba. A közvetlenül választott testületekben ülő 47 000 képviselő feltehetően a világ fogyatékossággal élő politikusainak legnépesebb csoportját alkotja. A fogyatékossággal élő parlamenti képviselők bizottságok egész sorában szolgáltak és szolgálnak, többek között az Elnöki Ügyek Bizottságában, a Szabályok és Előjogok Bizottságában, a Jogi és Parlamenti Ügyek Bizottságában, a Törvényhatóságok és Állami Vállalkozások Bizottságában, a Szociális Szolgáltatások Bizottságában, a Közszolgáltatások Bizottságában, a Társadalmi Nemek, valamint a Helyi Önkormányzatok Bizottságában. Az országházi munka is könnyebb lett, mióta a megváltoztatott szabályok lehetővé teszik vakvezető kutyák és jelnyelvi tolmácsok jelenlétét a megbeszéléseken és a parlamenti üléseken is.

Sri Lanka: Sri Lanka alkotmányának 23. cikkének (2) szakasza tartalmaz egy „Fogyatékossággal élő személyek bevonása" című részt, mely kimondja: „Egyetlen fogyatékossággal élő személyt sem lehet a fogyatékossága miatt felelősségre vonni, korlátozni vagy számára feltételeket szabni bármiféle, a nyilvánosság bármely tagja számára akár díjmentesen, akár díjfizetés mellett hozzáférhető vagy általa használható épülethez vagy helyhez való hozzáférésben vagy annak használatában."

A Sri Lanka-i Alkotmány 89., *Értelmi fogyatékosságon alapuló kizárás* című cikke kimondja:
Senkit nem lehet választásra jogosultnak tekinteni elnökválasztáson, parlamenti választáson vagy bármely népszavazáson, akire az alábbi kizáró okok valamelyike vonatkozik: … (c) ha a Sri Lankán hatályos bármely törvény értelmében elméjében zavartnak találták vagy minősítették…". A 91. cikk (1) szakasza kimondja: „Senki nem választható parlamenti képviselőnek vagy a parlamentben részt vevő és szavazó tagnak, ha (a) a 89. cikkben meghatározott kizáró okok bármelyike vonatkozik rá.

Tanzánia: Margaret Agnes Mkanga a nőket és a fogyatékossággal élő személyeket képviseli Tanzánia parlamentjében. Fő feladata, hogy közvetítsen, tárgyaljon, valamint tanácsot adjon a kormány számára a fogyatékossággal élő személyek jólétét szolgáló szakpolitikákat illetően. Ms. Mkanga – mint az egyetlen fogyatékossággal élő személyeket képviselő parlamenti tag – sokat utazik az országban, hogy a különböző fogyatékossággal kapcsolatos ügyekben tevékenykedő szervezetekkel konzultáljon, és hogy meglátogassa a fogyatékossággal élő emberek csoportjait vidéki és városi közösségekben.

Dél-Afrika: Dél-Afrika parlamentjének 11 képviselője él valamilyen fogyatékossággal. Az 1994-es választások előtt fogyatékossággal élő aktivisták politikai bázist kerestek ügyeik előmozdításához. Ehhez a Fogyatékossággal élő emberek jogainak chartáját (Disability Rights Charter) használták, melyet azért hoztak létre, hogy tárgyalási alapul szolgáljon, s hogy segítségével nyomást gyakoroljanak a kormányon lévő Afrikai Nemzeti Kongresszusra (ANC) egy fogyatékosságügyi osztály létrehozása céljából. Három évvel később elfogadták az országos fogyatékosságügyi stratégiát, és a fent említett osztály az ország elnökhelyettesének hivatalához került.

3.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a részvételhez való jogok előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyeknek a politikai életben és a közéletben való részvételhez fűződő jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérése iránti elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy fogalmazzon meg egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyeknek a politikai életben és a közéletben való részvételhez fűződő jogát.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

TOVÁBBI FORRÁSOK A POLITIKAI ÉLETBEN ÉS A KÖZÉLETBEN VALÓ RÉSZVÉTEL JOGA TÉMAKÖRÉBEN

- A Fogyatékossággal élő amerikaiakról szóló törvény ellenőrzőlistája a szavazóhelyekről (Americans with Disabilities Act Checklist for Polling Places). Az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma, Polgári jogi osztály, Fogyatékosjogi csoport (Civil Rights Division, Disability Rights Section, U.S. Department of Justice), 2004. február: http://www.ada.gov/votingck.htm
- Egyetemes kezdeményezés a fogyatékossággal élő személyek választójoggal való felruházásáért (Global Initiative to Enfranchise People with Disabilities), Nemzetközi alapítvány a választási rendszerekért (International Foundation For Election Systems, IFES): http://www.electionaccess.org
- Goodwin-Gill, Guy S.: Szabad és tisztességes választások (Free and Fair Elections). Inter-Parliamentary Union, 2006.

A POLITIKAI ÉLETBEN ÉS A KÖZÉLETBEN VALÓ RÉSZVÉTEL JOGA

A **Magyar Köztársaság Alkotmánya** rendelkezik a politikai jogok tekintetében való egyenjogúságról, az általános, egyenlő, titkos, és közvetlen választójog garantálásáról:

„66. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében.

70. § (1) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt megillet az a jog, hogy az országgyűlési képviselők választásán választó és választható legyen, valamint országos népszavazásban és népi kezdeményezésben részt vegyen.

(2) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt és az Európai Unió más tagállamának a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú állampolgárát megilleti az a jog, hogy a helyi önkormányzati képviselők és a polgármesterek választásán választható és – amennyiben a választás, illetve a népszavazás napján a Magyar Köztársaság területén tartózkodik – választó legyen, valamint helyi népszavazásban és népi kezdeményezésben részt vegyen. Polgármesterré és fővárosi főpolgármesterré magyar állampolgár választható.

(3) A Magyar Köztársaságban minden menekültként, bevándoroltként vagy letelepedettként elismert nagykorú személyt megillet az a jog, hogy a helyi önkormányzati képviselők és a polgármesterek választásán – amennyiben a választás, illetve a népszavazás napján a Magyar Köztársaság területén tartózkodik – választó legyen, valamint a helyi népszavazásban és népi kezdeményezésben részt vegyen.

(4) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt és az Európai Unió más tagállamának a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú állampolgárát megillet az a jog, hogy az európai parlamenti választáson választható és választó legyen.

(5) Nincs választójoga annak, aki jogerős ítélet alapján a cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság, illetőleg a közügyek gyakorlásától eltiltás hatálya alatt áll, szabadságvesztés büntetését vagy büntetőeljárásban elrendelt intézeti kényszergyógykezelését tölti. Az Európai Unió más tagállamának a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú állampolgára akkor sem választható, ha az állampolgársága szerinti állam jogszabálya, bírósági vagy más hatósági döntése alapján hazájában kizárták e jog gyakorlásából.

(6) Minden magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy rátermettségének, képzettségének és szakmai tudásának megfelelően közhivatalt viseljen.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti."

Az egyenlő választójog gyakorlása tekintetében megemlítendő, hogy a hatályos alkotmányos szabályozás nem rendelkezik a cselekvőképességről (annak fokozatairól), ennek értelmezéséhez a Polgári Törvénykönyv[6] gondnokság intézményéről szóló rendelkezéseit kell segítségül hívni (ehhez lásd a 11. fejezet vonatkozó részeit). Így a hatályos magyar szabályozás nem felel meg maradéktalanul az Egyezmény azon rendelkezésének, amely szerint a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon, hatékonyan, és teljes körűen vehessenek részt a politikai életben és a közéletben.

Az országgyűlési képviselők választásáról az 1989. XXXIV. törvény rendelkezik, mely kimondja:

„3. § A választójog gyakorlása a választópolgár szabad elhatározásán alapul."

A Magyar Köztársaság Alkotmánya szerint a választójog általános és egyenlő, a szavazás közvetlen és titkos. **A választási eljárásról szóló 1997. évi**

6. 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

C. törvény biztosítja, hogy a választójog gyakorlása, a választási, népszavazási és népi kezdeményezési eljárás demokratikus és megfelelő biztosítékokkal övezett legyen.

„6. § (1) A választási bizottságok működése és tevékenysége, valamint a választási bizottságok rendelkezésére álló adatok – törvényben megállapított kivétellel – nyilvánosak. A választási eljárás nyilvánossága nem sértheti a szavazás titkosságát és a személyhez, valamint a személyes adatok védelméhez fűződő jogokat.

(5) A választási irodák gondoskodnak arról, hogy a választópolgárok a választási tudnivalókról, a szavazás módjáról általános tájékoztatást és kérdéseikre felvilágosítást kapjanak.

A választásokkal kapcsolatosan megemlítendő még a **népszavazásról szóló törvény,**[7] és az **önkormányzati törvény**[8] is.

7. 1998. évi III. törvény az országos népszavazásról és népi kezdeményezésről

8. 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

21. cikk: A véleménynyilvánítás és a szólás szabadsága, valamint az információhoz való hozzáférés

A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon, az általuk megválasztott kommunikációs formán keresztül gyakorolhassák a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának jogát, beleértve az információk és elgondolások keresésének, befogadásának és közlésének szabadságát, a jelen Egyezmény 2. cikkében meghatározottak szerint, beleértve a következőket:

a) a lakosság számára készült tájékoztatás időben, hozzáférhető formában és a fogyatékosság különböző fajtáinak megfelelő technológiák segítségével, többletköltség nélkül történő biztosítása a fogyatékossággal élő személyek számára;

b) a hivatali érintkezés során legyen elfogadott és támogatott a jelnyelv, a Braille-írás, az alternatív és augmentatív kommunikáció, valamint minden egyéb, a fogyatékossággal élő személyek által választott kommunikációs forma, eszköz és módozat;

c) ösztönzik a nyilvánosság számára, akár az Interneten keresztül is, szolgáltatást nyújtó magánjogi jogalanyokat, hogy az információkat és a szolgáltatásokat a fogyatékossággal élő személyek számára is hozzáférhető és igénybe vehető formában nyújtsák;

d) ösztönzik a tömegtájékoztatást, beleértve az információk internetes szolgáltatás útján terjesztőit, hogy szolgáltatásaikat fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférhetővé tegyék;

e) elismerik és elősegítik a jelnyelvek használatát.

2. cikk: Meghatározások (részlet): A jelen Egyezmény alkalmazásában:

A „kommunikáció” fogalmába tartoznak a nyelvek, a kivetített szöveg, a Braille-nyomtatás, a taktilis kommunikáció, a nagyméretű betűkkel történő nyomtatás, a hozzáférhető multimédia, valamint az írott, a hangzó és az egyszerű szöveg, a felolvasás, illetőleg az augmentatív, beleértve a hozzáférhető kommunikációs és információs technológiát, a kommunikáció alternatív módozatai, eszközei és formái;

A „nyelv” magába foglalja a beszélt nyelvet, a jelnyelvet és a nem beszélt nyelv egyéb formáit.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- meghatározzák a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jogot;
- elmagyarázzák a fogyatékossággal élő személyek véleményszabadsághoz és szólásszabadsághoz fűződő jogának fontosságát;
- megértsék a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, mely cselekvési módok, eljárások azok, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyeknek a véleményszabadsághoz és a szólásszabadsághoz fűződő jogát előmozdítják vagy megtagadják;
- megértsék az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) a véleményszabadságot és a szólásszabadságot érintő rendelkezéseit.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A SZÓLÁS ÉS A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁRÓL!

A vélemény és a szólás szabadságához fűződő emberi jog számos sajátos, ám egymással kölcsönösen összefüggő fogalmat érint, melyek mindegyikét – ha eltérő mértékben is – az állam szabályozhatja.

1. A vélemény szabadsága

Mindenkinek joga van bármilyen véleményhez vagy nézethez, függetlenül attól, hogy azt mások mennyire tartják népszerűnek, kellemetlennek vagy ellentmondásosnak. Ez a jog teljes mértékben védelmet élvez, és államilag semmilyen módon nem korlátozható, hiszen ha korlátozható volna, az lehetőséget nyújtana az állam számára, hogy beavatkozzon az emberek gondolkodásába és gondolataiba. Alapvető dolog, hogy mindannyiunknak jogunkban áll úgy gondolkodni, ahogy nekünk tetszik, és hogy nem mondhatják meg nekünk, mit vagy hogyan gondoljunk.

2. A szólás szabadsága

A szólásszabadság két elkülönülő részből áll:

a) Jog bármilyen információ és gondolat közléséhez és megosztásához

b) Jog az információkereséshez és az információhoz való hozzájutáshoz

A szólásszabadsághoz való jog egyértelműen magában foglalja az információcseréhez, valamint a gondolatok és a vélemények kinyilvánításához való jogot, továbbá a gondolatok és vélemények továbbfejlesztéséhez szükséges információk megszerzésének jogát.

A vélemény szabadságával szemben a szólásszabadság együtt jár bizonyos felelősséggel, és állami korlátozás alá vonható. Ennek az az oka, hogy a vélemények kinyilvánítása és az információcsere néha káros lehet mások számára, például amikor bizonyos emberek mások ellen gyűlöletet szítanak, vagy amikor olyan valótlan dolgokat állítanak, melyek megsérthetik mások jó hírnevét. Ennélfogva az államoknak lehetőségük van a szólásszabadsághoz való jog bizonyos mértékű korlátozására a közbiztonság, a közrend, az egészség, az erkölcs, az alapvető jogok, valamint mások szabadságának biztosítása érdekében. Ugyanakkor az itt felsorolt érdekeket ténylegesen védő korlátozásokat törvénynek kell kimondania. Továbbá semmiféle állami korlátozás nem lehet olyan mértékű, hogy gyakorlatilag eltörölje a szólásszabadság jogát.

A vélemény és a szólás szabadsága alapvető fontosságú a fogyatékossággal élő személyek számára más emberi jogaik élvezetéhez. Például nehezen lenne elképzelhető a különböző fogyatékosszervezetek vagy szakszervezetek alapítása és hatékony működtetése, ha a tagok számára nem lenne biztosítva az információk és gondolatok megosztásának és cseréjének lehetősége. Hasonlóképpen, a fogyatékossággal élő személyeknek a politikai életben és a közéletben való részvétele – pl. szavazás, közhivatal betöltése – komolyan gátolva lenne, ha a jelöltek nem fejezhetnék ki nézeteiket, és ha a szavazók nem férhetnének hozzá az adott ügyekkel kapcsolatos információkhoz. A gondolatok kialakítása és cseréje az oktatáshoz való jog terén szintén alapvető fontosságú, hiszen a kutatómunka és a vita nélkülözhetetlen eleme számos tudományterületnek. Ugyanezen okok miatt a kultúra fejlesztésének vonatkozásában is elengedhetetlen a gondolatok alakítása és cseréje, amely fontos kifejezőeszközök biztosítását teheti lehetővé. Végül, de nem utolsó sorban: abban az esetben, ha a fogyatékossággal élő személyek nem élveznék a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jogukat, egyetlen aláíró állam sem tudna eleget tenni az Egyezmény 4. cikke 3. pontjában megfogalmazott azon jogi kötelezettségének, miszerint az Egyezmény végrehajtása során konzultálnak a fogyatékossággal élő személyekkel, és aktívan bevonják őket a végrehajtási folyamatba.

Más emberi jogok megsértése szintén negatívan befolyásolhatja a fogyatékossággal élő személyek véleményszabadsághoz és szólásszabadsághoz fűződő jogának gyakorlását. Például az oktatáshoz való hozzáférés hiánya gátolhatja a fogyatékossággal élő személyek lehetőségét olyan tudás és képességek megszerzésére, melyek hozzájárulnak bizonyos gondolatok fejlődéséhez vagy azok másokkal való megosztásához. A magánélethez való jog

megsértéséből adódóan, tartva az átkutatástól vagy az elkobzástól, a fogyatékossággal élő személyek elbátortalanodhatnak gondolataik levélben vagy más formában történő kifejezését illetően. Az efféle aggodalmak felerősödhetnek azokban az emberekben, akik nem gyakorolhatják az önálló és a közösségen belüli élethez való jogot, hanem intézményi keretek között élnek, s akiknek a magánélethez való jogát az intézmény dolgozói vagy lakói nem megfelelő módon tartják tiszteletben.

A vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog fontossága ellenére a fogyatékossággal élő személyek számos akadállyal találkoznak, melyek ezen jog teljes körű élvezetének útjában állnak. Például sok fogyatékossággal élő személy nem jut számára hozzáférhető módon információhoz. Noha számos, a hozzáférést lehetővé tevő eljárás és technológia létezik már, ezek a fogyatékossággal élők számára széles körben nem elérhetők; különösen igaz ez a fejlődő országokra, ahol a hozzáférést lehetővé tevő technológiák anyagilag megengedhetetlenek sokak számára. További akadályokkal találkozhatnak a tömegmédia területén is, hiszen nem minden műsort feliratoznak, ritkán alkalmaznak jelnyelvi tolmácsot a siket nézők számára, illetve nem mindig biztosítanak audiokommentárt a vak vagy gyengénlátó nézőknek. Kevés újságot adnak ki Braille-írással a vak olvasók számára, és még kevesebb sajtótermék biztosít tartalmakat könnyen érthető nyelvezeten az értelmi fogyatékossággal élő személyeknek. Annak dacára, hogy az internet hírforrásként és kutatási eszközként is egyre elterjedtebb, sok honlap marad a fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférhetetlen. A fejlődő technikák, mint például a digitális műsorszórás és a szélessáv, magukban hordozzák a hozzáférést lehetővé tevő megoldásokat a fogyatékossággal élő személyek számára. Ugyanakkor ezeket a megoldási lehetőségeket csak akkor fogják kihasználni, ha az információtovábbításért felelős döntéshozók tudatában vannak a hozzáférés iránti igénynek, s készek figyelembe venni a termékek fogyatékossággal élő felhasználóinak igényeit.

Más emberi jogokhoz hasonlóan a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog élvezetének az egyik legnagyobb akadálya a mások által képviselt attitűdökben rejlik. Az uralkodó társadalmi attitűdök és a sztereotípiák gyakran hoznak létre olyan környezetet, melyben a fogyatékossággal élő személyek véleményének megjelenését nem nézik jó szemmel. Ha pedig megnyilvánulnak, gondolataikat és véleményüket nem tartják megfontolásra érdemesnek, vagy nem kezelik másokéval egyenrangúként. Az értelmi és a pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek pedig gyakran tapasztalhatnak olyan külső kényszert, mely nem csupán arra irányul, hogy gondolkodásmódjukban alkalmazkodjanak, hanem hogy kifejezésmódjukban is egy „elfogadhatóbbnak” tartott mintához igazodjanak. Néhány pszichoszociális fogyatékossággal élő ember beszámolt arról, hogy a rájuk erőszakolt gyógykezelés, melynek részeként pszichotróp gyógyszereket is kaptak, alapjában véve gátolhatja a gondolkodási folyamatokat, ami megnehezíti a tiszta gondolkodást és véleményformálást is. Bizonyos esetekben ezen terápiák alkalmazásának éppen az a célja, hogy olyanná alakítsák át pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek gondolkodás- és kifejezésmódját, hogy az ne sértsen vagy ingereljen másokat. Az ilyen kezelések mellett gyakran azzal érvelnek, hogy ezeknek az embereknek legfőbb érdekük, hogy ne legyenek olyan gondolataik, ötleteik és véleményeik, melyek „nem racionálisak”.

Összefoglalva, a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog alapvető fontosságú a fogyatékossággal élő személyek számára, hogy képesek legyenek önálló személyiségként fejlődni, és a társadalomnak másokkal egyenrangú tagjai lenni. Ugyanakkor ezen jog teljes körű élvezete nehezen megragadható marad a fogyatékossággal élő emberek számára mindaddig, amíg többek között a hozzáférés és az attitűdök területén akadályokkal kénytelenek szembenézni.

Információk hozzáférhetővé tétele könnyen érthető nyelvezeten

2002-ben Jean Ross és Janet Pringle a Szakképzési és Rehabilitációs Kutatóintézet (Vocational and Rehabilitation Research Institute, VRRI) képviseletében előadást tartott a Plain Language Association International (PLAIN) *Jé, el tudom olvasni! – Az egyszerűsített nyelvezet perspektívái és a fejlődési rendellenességekkel élő emberek* című kampányáról. Jean Ross, aki önmagát fejlődési rendellenességgel élő személyként határozza meg, említett néhány olyan indokot, melyek alátámasztják az információk könnyen érthető változatban történő elérhetővé tételének fontosságát:

Ez nem igazságos, hogy olyan dolgok, amiket tudnunk kell, úgy vannak leírva, hogy nem tudjuk őket elolvasni. Úgy érezzük, kihagynak minket valamiből. Meg kell várnunk a segítőinket vagy a családunkat, hogy elmondjanak nekünk dolgokat. Néha nem érnek rá, vagy elfelejtik. El kellene tudnunk olvasni őket magunknak.

Jean és más fejlődési rendellenességgel élő személyek Janettel és más hasonló emberekkel dolgoznak annak érdekében, hogy információt „fordítsanak le" egyszerű nyelvezetre. Ez segít az információ tartalmát a lehető legtöbb ember számára hozzáférhetővé tenni. (Mindemellett az információt még számos más formátumban is elérhetővé kell tenni – például Braille-írással – annak érdekében, hogy minden fogyatékossággal élő személy számára hozzáférhető legyen.) Miután elkészítik egy szöveg első fordítását, a csoport közösen dolgozik és próbálja meg kitalálni, hogy az adott információ mit is akar jelenteni, és hogy adott formájában mindenki megérti-e a szöveget. Jean így írja le ezt a folyamatot:

Janet megkér kettőnket-hármunkat, hogy dolgozzunk vele. Hangosan felolvassuk a papírokról a szöveget, egyszerre csak egy kicsit. Néhányan egyáltalán nem tudnak olvasni közülünk. Ők hallgatnak. Néhányan, mint én is, jól tudnak olvasni. Megbeszéljük, melyik részlet mit jelent, és szólunk, ha nem értjük. Néha Janetnek segítenie kell, hogy megtaláljuk a helyes szavakat, és néha mi magunk találjuk meg őket. Mindenki részt vesz. Soha senkit nem szólnak le. Mindenkinek biztonságban kell éreznie magát a társaságban, különben túl nehéz lenne elmondani, hogy nem értünk valamit. De tudjuk, hogy amikor azt mondjuk, nem értjük, azzal sokaknak segítünk, akik szintén nem értik.[1]

4.1. GYAKORLAT: A vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog gyakorlása

Annak megértése, mit jelent a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog élvezete.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Gondoljunk olyan mindennapos tevékenységekre, melyekben a közösségünkben fogyatékossággal élő személyek részt vesznek. Írjuk fel ezeket. (Tartsuk meg ezt a listát a 4.2. és a 4.3. gyakorlatokhoz is.)

2. ELEMZÉS

- Vizsgáljuk meg a tevékenységek listáját, és jegyezzük fel a résztvevőknek a következő kérdésekre adott válaszait:
  - Mely helyzetekben van szükségük az információhoz való hozzáférésre a fogyatékossággal élő személyeknek ahhoz, hogy teljes mértékben részt tudjanak venni az adott tevékenységben?
  - Milyen típusú információra van szükségük?

1. Ross, Jean and Pringle, Janet. Jé, el tudom olvasni! – Az egyszerűsített nyelvezet perspektívái és a fejlődési rendellenességekkel élő emberek (Hey, I can read that! Perspectives on plain language and people with development disabilities). 27. Sept. 2002. Plain Language Association International (PLAIN) Fourth Biennial Conference Proceedings. http://www .plainlanguagenetwork .org/conferences/2002/ perspect/perspect.pdf ; lásd még: Szakképzési és Rehabilitációs Kutatóintézet (The Vocational and Rehabilitation Research Institute, VRRI): http://www.vrri.org

- Ki a felelős ennek biztosításáért?
- Vizsgáljuk meg a tevékenységek listáját, és jegyezzük fel a résztvevőknek a következő kérdésekre adott válaszait:
  - Mely helyzetekben kell képesnek lenniük véleményük kialakítására és kommunikálására a fogyatékossággal élő személyeknek annak érdekében, hogy teljes mértékben részt tudjanak venni az adott tevékenységben?
  - Milyen különböző kommunikációs módokat ismerünk, amelyeket a fogyatékossággal élő személyek használhatnak?

3. RANGSOROLÁS

1. Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra. Kérjük meg őket, hogy nézzék meg a 2. lépésben a szükségletekről összeállított listát és válasszák ki az öt legfontosabbat, mely a fogyatékossággal élő személyek véleményszabadsághoz és szólásszabadsághoz fűződő jogának gyakorlásához szükséges.
2. Ha ez elkészült, vonjuk össze a kis csoportokat egy nagy csoporttá, és kérjük meg a résztvevőket, hogy mutassák be és hasonlítsák össze a listákat. Ezt követően a csoport állítson össze egyetlen ötös listát, melynek tartalmával mindenki egyetért.
3. Mondjuk el, hogy ez a lista lehet az első lépés egy, a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jogot érintő érdekképviseleti tervezési folyamatban. Kérjük meg a résztvevőket, hogy őrizzék meg ezt a rangsort a további feladatokhoz.

Az ENSZ globális internet-hozzáférési vizsgálata

Az ENSZ megbízta a különböző technológiák hozzáférhetőségére szakosodott Nomensa nevű vállalatot, hogy végezzen felmérést a világszerte üzemeltetett honlapokra vonatkozóan annak érdekében, hogy megállapítsák „az olyan honlapok hozzáférhetőségének mértékét, melyeket a fogyatékossággal élő személyek mindennapi életük részeként feltehetően szeretnének használni”. A felmérés során 20 ország 100 weblapját vizsgálták meg, a következő öt témára koncentrálva: utazás, pénzügyek, média, politika és kiskereskedelem. Úgy találták, hogy a honlapok döntő többsége nem felel meg a nemzetközileg meghatározott akadálymentességi normáknak, és közülük sok oldalon jelentős átalakítást kellene végezni, hogy megfelelőek legyenek. A százból mindösszesen három weblap felelt meg az akadálymentességi kritériumoknak. A beszámoló alábbi részletei bemutatják a felmérés néhány eredményét, és jelzik a különféle fogyatékossággal élő személyek hozzáférésének útjában álló akadályokat.

- Az oldalak 93%-án nem biztosították a grafikus tartalom megfelelő szöveges leírását, problémát okozva ezzel a látássérült embereknek.
- 78%-uk hátterének és szövegének a színe között alacsony volt a kontraszt, ami megnehezíti az információk elolvasását a látásukban enyhe fokon korlátozott személyek, például a színtévesztők számára.
- 97%-uk úgy jelentetett meg linkeket, hogy nem jelölte egyértelműen, hogy az adott link hova irányítja a látogatót, ezáltal zavart okozva a tanulási nehézségekkel küzdők számára.
- 92%-uk nem biztosított nagyobb terjedelmű tartalmak átugrását lehetővé tévő billentyűparancsokat, ami nehézséget és frusztrációt okoz a mozgássérült felhasználóknak.[2]

2. Az ENSZ globális internet-hozzáférési vizsgálata, Vezetői összefoglaló (United Nations Global Audit of Web Accessibility, Executive Summary). 2006. november. United Nations Depart-ment of Economic and Social Affairs: Social Policy and Development. http://www.un.org/esa/socdev/en-able/documents/execsumnomensa.doc; lásd még: United Nations DESA Enable Global Audit page: http://www.un.org/esa/socdev/enable/gawanomensa.htm Nomensa: http://www.nomensa.com/about.html

4.2. GYAKORLAT: A véleményszabadság és a szólásszabadság útjában álló akadályok megértése

A fogyatékossággal élő személyek által megtapasztalt, a véleményszabadság és a szólásszabadság útjában álló akadályok megértése.

40 perc

A 4.1. gyakorlatban készített lista a tevékenységekről.

1. ELEMZÉS

Kérjünk meg minden résztvevőt (vagy akár párokat), hogy a 4.1. gyakorlatban készített listáról válasszon egy tevékenységet, és elemezze, hogy annak végzése során milyen akadályokkal szembesülhetnek a fogyatékossággal élő személyek az információhoz való hozzáférést illetően, illetve gondolataik, véleményük és preferenciáik kifejezésének területén.

2. SZEREPJÁTÉK

Kérjünk meg minden résztvevőt vagy párt, hogy számoljon be az elemzéséről, és játsszon el legalább egy kitalált példát, mely illusztrálja, hogy az adott tevékenység végzése során milyen akadályokkal szembesülhetnek a fogyatékossággal élő személyek az információhoz való hozzáférés, illetőleg a véleményük kifejezése és kommunikálása vonatkozásában.

3. BESZÉLGETÉS

- Mik a következményei annak, ha a vizsgált tevékenységek során a fogyatékossággal élő személyeket kizárják az információhoz való hozzáférésből vagy az információ közléséből?
- A fogyatékossággal élő személy számára?
- Az egész társadalom számára?
- Mely akadályok jelentik a legnagyobb problémát a fogyatékossággal élő személyek számára?
- Mit tehetünk azért, hogy leküzdjük az információhoz való hozzáférés vagy az információközlés során felmerülő komoly akadályokat?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A VÉLEMÉNY ÉS A SZÓLÁS SZABADSÁGÁRÓL?

Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; a továbbiakban: Nyilatkozat) a vélemény és a szólás szabadságának pontos leírását adja, és számba veszi annak legfontosabb alapelemeit, többek között azt a jogot, miszerint mindenki úgy formálhat véleményt, hogy amiatt „ne szenvedjen zaklatást”, illetőleg az információszerzéshez és -terjesztéshez való jogot „bármilyen kifejezési módon” és „határokra való tekintet nélkül”.[3] Ennek értelmében tehát nincsenek földrajzi korlátozások a joggal kapcsolatosan, és a jogot az alkalmazott kommunikációs módoktól és médiumoktól függetlenül lehet gyakorolni.

A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya**[4] (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) még jobban kidolgozza ezt a jogot, és részletesebben tárgyalja azt, hogy az államok milyen módon korlátozhatják ennek gyakorlását. Az Egyezségokmány 19. cikke nem engedélyezi az emberek saját véleményhez való szabadságának korlátozását, a kifejezés szabadságának korlátozását azonban megengedi „mások jogainak vagy jó hírnevének” tiszteletben tartása, a nemzetbiztonság, a közrend, a közegészség és a közerkölcs érdekében. És ahogy azt az **Emberi Jogi Bizottság** (Human Rights Committee) meg is jegyezte a joghoz fűzött általános észrevételeiben: minden ilyen korlátozást törvénynek kell kimondania, és minden korlátozásnak ténylegesen az Egyezségokmány által meghatározott érdekeket kell védenie. „Nem veszélyeztetheti magát a jogot”, és önkényesen nem szabhatják ki.

3. Lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng, magyarul lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng

4. Lásd: http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm, magyarul lásd: http://www.menszt.hu/layout/set/print/content/view/full/203

Más nemzetközi emberi jogi egyezmények nem rendelkeznek olyan részletességgel a vélemény és a szólás szabadságáról, mint a fenti Egyezségokmány. Például a **Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről** (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD; Nemzetközi Egyezmény)[5] című dokumentum 5. cikke pusztán annyit jegyez meg, hogy a részes államok tiltják és felszámolják a rasszon alapuló diszkriminációt, és egyenlőséget biztosítanak „a szabad véleményalkotás és véleménynyilvánítás" jogának gyakorlásához. Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC)[6] 13. cikke tulajdonképpen megismétli a Nemzetközi Egyezmény kitételeit, ám a 12. cikk kimondja, hogy a gyermeknek képesnek kell lennie az őt érintő ügyekről alkotott véleménye kifejezésére, továbbá hogy tekintetbe véve érettségét és képességei fejlettségét, a gyermek véleményét figyelembe kell venni.

A jogi kötőerővel nem bíró **A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities; Alapvető Szabályok)[7] című ENSZ-dokumentum külön nem tárgyalja a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jogot. Ugyanakkor számos szabálya fogalmaz meg olyan előfeltételeket az egyenlő részvétel vonatkozásában, melyek a szóban forgó jog élvezete kapcsán is lényegesek:

- Az 1. szabály a tudatosság növelése az ismeretterjesztés és a felvilágosítás, mely jótékony hatást gyakorolhat a fogyatékossággal élő személyek által az attitűdök területén tapasztalt olyan akadályok leküzdésére, melyek megnehezítik a szólás- és a véleményszabadság jogának gyakorlását;
- A 4. szabály a segítő szolgáltatásokat, a segédeszközökkel való ellátást, illetve a segítségnyújtást tárgyalja, melyek a fogyatékossággal élő személyek számára hasznosak lehetnek a szóban forgó jog élvezete vonatkozásában;
- Az 5. szabály az akadálymentességet, ezen belül az információhoz és a kommunikációhoz való hozzáférést tárgyalja;
- A 10. szabály megemlíti az irodalomhoz, a filmekhez és a színházhoz való hozzáférés biztosításának szükséges voltát a fogyatékossággal élő személyek számra, hogy ők is teljes mértékben élvezhessék a kultúrát.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** 21. cikke nem tárgyalja a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog jellemzőit olyan részletességgel, mint a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya**. Ezzel szemben viszont megvizsgál olyan speciális helyzeteket, melyek befolyásolják a fogyatékossággal élő személyek lehetőségét arra, hogy másokkal azonos alapon gyakorolják a szóban forgó jogot. A cikk nagy hangsúlyt fektet az információszükségletre, ezen belül a média, illetve a nagyközönség számára a köz- vagy magánszféra szereplői által megfelelő formában és megfelelő technológiák által szolgáltatott információk hozzáférhetőségére. Arra is felhívja az államokat, hogy fogadják el a jelnyelvet, a Braille-írást és más kommunikációs módokat, melyekkel a fogyatékossággal élő személyek kommunikálhatnak a hivatali érintkezés során. A jelnyelv fontosságának elismeréseképpen a 21. cikk szintén felhívja az államokat, hogy ismerjék el a jelnyelveket és mozdítsák elő azok használatát. Érdemes megjegyezni, hogy a 21. cikkben használt *nyelv* és *kommunikáció* fogalmakat a 2. cikk határozza meg.

Mindent összevetve, az államok kötelezettségei a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jog tekintetében magukban foglalják:

1. **A jog tiszteletben tartásának kötelességét** minden olyan törvénytől, szokástól vagy gyakorlattól való tartózkodás által, mely akadályokat gördítene a joggyakorlás útjába (pl. nem tilthatják meg a siketeknek, hogy jelnyelven kommunikáljanak).
2. **A jog védelmének kötelességét** annak biztosítása révén, hogy az állami és a magánszféra szereplői – például a nagyközönség számára információt szolgáltató vállalatok – nem hoznak létre vagy hagynak érintetlenül olyan akadályokat, melyek a jog gyakorlásának útjában állnak (pl. átalakítják nem hozzáférhető weboldalukat).

5. Lásd: http://www.ohchr.org/english/law/cerd.htm, magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=96900008.TVR
6. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm, magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV
7. Lásd: http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/dpi1647e.htm, magyarul lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf

3. **A jog garantálásának kötelezettségét** azáltal, hogy megkövetelik az államoktól, hogy megelőző intézkedéseket hozzanak annak érdekében, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára joguk élvezetét.

Röviden: a nemzetközi emberi jogi dokumentumok komolyan támogatják a vélemény és a szólás szabadságához fűződő jogot a fogyatékossággal élő személyek számára annak érdekében, hogy az élet minden területén biztosítva legyen számukra a másokkal azonos alapon történő teljes részvétel.

4.3. GYAKORLAT: A véleményszabadság és a szólásszabadság megértése

Az Egyezménynek a véleményszabadsággal és a szólásszabadsággal kapcsolatos rendelkezéseinek áttekintése és megértése.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra. Kérjünk meg minden csoportot, hogy beszéljék meg a 21. cikk egy adott szakaszát.

- Minek az elérését kívánja meg az adott rész?
- Ki a felelős a követelmények teljesítéséért?
- Milyen feladatok merülhetnek fel a megvalósítás során?
- Hogyan oldhatók meg ezek a feladatok?

2. BESZÉLGETÉS

Kérjük meg a csoportokat, hogy számoljanak be beszélgetésük eredményéről.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT

Kérjünk példákat arra, hogy a 21. cikk egyes rendelkezései hogyan alkalmazhatók a 4.1. és a 4.2. gyakorlatok során gyűjtött és megbeszélt, a való életből vett példák esetében.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény 21. cikke arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre? Mit jelentene a fogyatékossággal élő személyek számára, ha az Egyezményben foglaltakat megvalósítanák az országunkban?

A Siketek Országos Szövetsége (NAD): a vélemény és a szólás szabadságának védelme

A Siketek Országos Szövetsége (National Association for the Deaf, NAD) egy, a siketek és nagyothallók jogait képviselő szervezet az Egyesült Államokban. Számos olyan érdekképviseleti kampányt indított, mely a siketeknek és a nagyothallóknak a médiához való egyre szélesebb körű hozzáférését támogatta, továbbá harcolt a siket és nagyothalló emberek kommunikációjának könnyebbé tételéért is. A szervezet többek között az alábbi tevékenységekben vett részt:

- A Kongresszussal és a Szövetségi Kommunikációs Bizottsággal (Federal Communications Commission) együtt kidolgozták a televíziós műsorszolgáltatókra vonatkozó, a feliratozást érintő új szabályozást a feliratozott tévéműsorok számának növelése érdekében.
- Részt vesznek a Filmfeliratozást Támogató Koalícióban (Coalition of Movie Captioning, CMC), mely a fogyatékossággal élő személyeknek a mozifilmek minőségi feliratozásáért küzdő ernyőszervezete. Egyik céljuk, hogy a filmek már a megjelenésük időpontjában is feliratozva legyenek megtekinthetők.
- Panaszt emeltek olyan cégek ellen, melyek megtagadták a vásárlóktól, hogy egy olyan telefonos rendszeren keresztül kommunikáljanak velük, mely lehetővé teszi, hogy kommunikáló felek gépelt szöveges üzenetet küldjenek, megkönnyítve ezzel a siket és a halló emberek közötti kommunikációt.
- Küzdenek azért, hogy azok a műsorszolgáltatók, melyek vészhelyzetekben extra információt szolgáltatnak, ezt a siket és nagyothalló emberek számára hozzáférhető módon is tegyék meg.
- Kampánytevékenységet folytatnak a siket gyerekek jelnyelvtanuláshoz való jogáért, valamint a siket gyerekek szüleinek jelnyelvtanulását segítő támogatásért (pl. a jelnyelv tanulását célzó programokhoz való hozzáférés biztosítása halló szülők számára) – azokra az esetekre való tekintettel, mikor a szülők úgy döntenek, hogy gyermekük miatt ők is megtanulják a jelnyelvet.[8]

4.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a véleményszabadsághoz és a szólásszabadsághoz fűződő jog előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyek véleményszabadsághoz és szólásszabadsághoz fűződő jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyek véleményszabadsághoz és szólásszabadsághoz fűződő jogát, mely biztosítja számukra emberi jogaik teljes mértékű élvezetét.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

8. Siketek Országos Szövetsége (National Association of the Deaf). http://www.nad.org

TOVÁBBI FORRÁSOK A SZÓLÁS ÉS A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA TÉMAKÖRÉBEN

- Vakok Amerikai Tanácsa, hasznos források a vakok és gyengénlátók számára (American Council of the Blind, helpful resources for blind and visually impaired persons): http://www.acb.org/resources/index.html
- Az Emberi Jogi Bizottság 10. sz. általános észrevétele (General Comment No. 10 of the Human Rights Commettee): http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom10.htm
- Inclusion Daily Express: www.inclusiondaily.com/archives/04/09/15/091504sacourtaccess.htm
- Manilai nyilatkozat a hozzáférhető információs és kommunikációs technológiákról (Manila Declaration on Accessible Information and Communication Technologies [ICT]): http://www.un.org/esa/socdev/enable/maniladecl.htm
- Vakok Országos Szövetsége (National Association of the Deaf): http://www.nad.org
- The Plain Language Association International (PLAIN): http://www.plainlanguagenetwork.org
- ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya – Enable globális audit (United Nations DESA Enable Global Audit): http://www.un.org/esa/socdev/enable/gawanomensa.htm
- Az ENSZ globális internet-hozzáférési vizsgálata, Vezetői összefoglaló (United Nations Global Audit of Web Accessibility, Executive Summary, 2006): http://www.un.org/esa/socdev/enable/documents/execsumnomensa.doc
- Szakképzési és Rehabilitációs Kutatóintézet (The Vocational and Rehabilitation Research Institute, VRRI): http://www.vrri.org
- W3C Web hozzáférhetőségi kezdeményezés – a web hozzáférhetőségét célzó politikák (W3C Web Accessibility Initiative – policies addressing web accessibility): http://www.w3.org/WAI/Policy/

A SZÓLÁS ÉS A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA

A **Magyar Köztársaság Alkotmánya** a következő szakaszában rendelkezik a szabad véleménynyilvánításról:

„61. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.

(2) A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát."

Ez az alkotmányos rendelkezés rögzíti azt, hogy bárki gondolatainak, meggyőződésének megfelelően, megfelelő keretek között véleményt formálhat a külvilág történéseiről. Külön is nevesített formája a véleménynyilvánításnak és az ehhez kapcsolódó jogoknak a sajtó szabadsága, melyet részletesebben a **sajtótörvény**[9] rendez, a televíziózásról és rádiózásról pedig a **médiatörvény**[10] állapít meg részletes rendelkezéseket.

Az alkotmányos védelem több okból is indokolt: a sajtónak kiemelkedő szerepe van a társadalom informálásában és a közvélemény alakításában, az így kapott társadalmi nyilvánosság révén a sajtónak szerepe van a társadalmi ellenőrzés megvalósításában is. A sajtó szabadsága egyúttal a cenzúra tilalmát is jelenti, de magában hordozza a vélemény kinyilvánításáért való felelősségvállalás szükségességét is.

A véleménynyilvánítás szabadsága, a szólás- és sajtószabadság tipikusan első generációs politikai szabadságjog, mely a cenzúrával szemben született meg, s ott találjuk a polgári forradalmak valamenynyi korabeli deklarációjában.

A szólás- és sajtószabadság azonban nem korlátlan, a véleménynyilvánítástól, a nyilvánosságtól megóvandó értékek és érdekek különbözőek. Ilyen érdekek lehetnek az állam védelmének elve, pl. az államtitokkör, a nemzeti jelképek fokozott védelme, a hatóságok és hivatalos személyek, az igazságszolgáltatás védelme, a köznyugalom védelme.

A véleményszabadsággal szemben védeni szokás egyes társadalmi közösségeket, csoportokat, kisebbségeket (lásd: A **Büntető Törvénykönyv**[11] közösség elleni izgatás címet viselő tényállását). Korlátot jelent a szólás- és sajtószabadsággal szemben a személyiségvédelem egész polgári jogi és büntetőjogi eszközrendszere (pl. kártérítési, becsületsértési per indítható).

Az **Alkotmánybíróság számos határozatában** értelmezte az Alkotmány 61. §-át, a véleménynyilvánítási szabadság az alkotmánybírósági határozatok szerint több más alapjog anyajogaként fogható fel.

A **személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról az 1992. évi LXIII. törvény** rendelkezik, mely kimondja, hogy mindenkinek joga van arra, hogy személyes adataival maga rendelkezzen és a közérdekű információkat megismerhesse.

Ahogyan az Alkotmánybíróság határozatában megfogalmazta, az egyéni véleménynyilvánítási szabadság szubjektív joga mellett az Alkotmány 61. §-ából következik a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség.[12] A véleménynyilvánítás szabadságának különös jelentősége tehát nem csupán az egyén önkifejezésének, önmegvalósításának eszközében áll, hanem mindezen túl a demokratikus társadalom nélkülözhetetlen előfeltétele. Mindezekre tekintettel fontos felhívnunk a figyelmet arra, hogy a magyar jelnyelv elismeréséről és használatának szabályozását rendező jogszabály hiánya miatt az alkotmányos alapjog a siketek és nagyothallók tekintetében nem érvényesülhet maradéktalanul. El kell választani a rehabilitációs célzatú kötelezettségeket az alapjogok gyakorlásához nélkülözhetetlen feltételektől. (Például a közszolgálati televíziók műsorainak feliratozása rehabilitációs célzatú kötelezettség biztosítása a nagyothallók számára, ugyanakkor a hivatali ügyintézés során a jelnyelv igénybevétele pedig az alapjogok gyakorlásához szükséges feltétel.)

9. 1986. évi II. törvény a sajtóról
10. 1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról
11. 1978. évi IV. törvény a Büntető törvénykönyvről. (269 §)
12. 30/1992. (V. 26.) AB hat.

5. FEJEZET **JOG AZ ÉLETHEZ ÉS A SZÜKSÉGÁLLAPOT ESETÉN VALÓ VÉDELEMHEZ**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

10. cikk: Az élethez való jog

A részes államok újólag megerősítik, hogy minden embernek elidegeníthetetlen joga van az élethez, és meghoznak minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára e jog másokkal azonos alapon történő hatékony élvezetét.

11. cikk: Vészhelyzetek és humanitárius szükségállapotok

Nemzetközi jogi kötelezettségeikkel összhangban, beleértve a nemzetközi humanitárius jogot és a nemzetközi emberi jogot, a részes államok vállalják, hogy vészhelyzetekben, így fegyveres konfliktus, humanitárius szükségállapotok és természeti katasztrófák esetén minden szükséges intézkedést meghoznak a fogyatékossággal élő személyek védelme és biztonsága érdekében.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- meghatározzák az élethez való jogot;
- meghatározzák a vészhelyzetben és humanitárius szükségállapotok esetén való védelemhez fűződő jogot;
- megértsék az élethez és a szükségállapot esetén való védelemhez fűződő jog és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, melyek azok a módszerek és eljárások, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyeknek az élethez és a szükségállapot esetén való védelemhez fűződő jogát előmozdítják vagy megsértik;
- megértsék az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) azon rendelkezéseit, melyek az élethez és a humanitárius szükségállapotok, illetve a vészhelyzet esetén való védelemhez fűződő joghoz kapcsolódnak.

„A hozzám hasonló, fogyatékossággal élő személyek számára, akik folyamatosan azzal a társadalmi meggyőződéssel szembesülnek, hogy az életük alacsonyabb minőségű, az élethez való jogról szóló cikk szó szerint élet és halál kérdése. Ezért életbevágóan fontos részt venni ennek fejlesztésében.”

Jane Campbell, brit fogyatékosügyi szószóló az Egyesült Királyság Emberi Jogi Törvényének (UK Human Rights Act) az élethez való jogot érintő rendelkezéséről

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ ÉLETHEZ VALÓ JOGRÓL ÉS A SZÜKSÉGÁLLAPOT ESETÉN VALÓ VÉDELEMHEZ FŰZŐDŐ JOGRÓL!

A fogyatékosság lényegileg kapcsolódik az élethez való joghoz. A fogyatékossággal élő személyektől gyakran tagadják meg ezt a jogot, éppúgy, mint a védelemhez való jogot bizonyos helyzetekben: például természeti katasztrófa, fegyveres konfliktus és más humanitárius szükségállapotok esetén.

A káros kulturális szokások közvetlenül sérthetik a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogát. Ahol szűkösek a források, ott az étkezés vagy az orvosi kezelés tekintetében a fiúkat megillető kedvezőbb bánásmód közvetlenül érinti a fogyatékossággal élő lányokat és az ő élethez való jogukat.

Bizonyos kultúrákban és társadalmakban a fogyatékossággal élő lányokat és nőket, más nőkhöz hasonlóan, olyan tradicionális szokásoknak teszik ki, mint például az özvegyégetés vagy a hozományért elkövetett gyilkosság. A női nemi szerv megcsonkításának szokása gyakran eredményez elvérzéses halált, illetve a későbbiekben a szülés során is életveszélyes állapotot idézhet elő.

Más szokások is hasonló módon érintik a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogát. Az eutanázia gyakorlata számos országban nyilvánul meg abban, hogy nem végzik el az életmentő kezeléseket a fogyatékossággal született csecsemőkön. Fogyatékosságügyi szervezetek napvilágra hoztak olyan eseteket, amikor fogyatékossággal élő felnőttek vagy gyerekek haltak meg a kórházi személyzet kezei között, mivel utóbbiak egyoldalúan úgy döntöttek, hogy a fogyatékossággal élők életét „nem érdemes élni”. Az ilyen esetek közé sorolható az is, amikor az újraélesztés elutasítására vonatkozó rendelkezést (DNR-rendelkezés) a beteg megkérdezése nélküli tüntetik fel az olyan páciensek kórlapján, akik egészségi állapota nem számít életveszélyesnek (ld. a lenti keretes írást). A DNR-rendelkezés eredetileg a klinikai halálból történő újraélesztésre vonatkozó kísérletek (CPR – szív-tüdő újraélesztés) elkerülését szolgálja abban az esetben, ha a beteg szíve vagy légzése leáll.

Az újraélesztés elutasítására vonatkozó rendelkezés irányelvei

Az alábbi irányelveket annak biztosítása érdekében dolgozta ki a Brit-Kolumbiai Egyesület a Közösségi Életért (British Columbia Association for Community Living), hogy a fejlődési rendellenességgel élő személyek ne legyenek kitéve az újraélesztés elutasítására vonatkozó rendelkezés (DNR-rendelkezés) helytelen alkalmazásának.

- A fogyatékosság nem halálos betegség.
- Annak eldöntése, hogy valaki az életének végső stádiumában van, a fogyatékosságától függetlenül kell, hogy történjen.
- Életének végső stádiumában minden embernek joga van a gondozáshoz és a méltányos kezeléshez, és különösen fájdalma enyhítéséhez.
- A DNR-rendelkezést csak akkor kell figyelembe venni, ha valaki egy betegség végső, visszafordíthatatlan stádiumában van, vagy ha a klinikai halálból történő újraélesztés jelentős traumát okozhat az egyénnek.
- Az orvos a DNR-rendelkezéshez lehetőség szerint kérjen beleegyezést az egyéntől vagy annak egy arra jogosult képviselőjétől, mielőtt a rendelkezést a páciens kórlapjára vezetné.
- Azok a fejlődési rendellenességgel élő személyek, akiket gyógyítható betegséggel kezelnek, kapjanak szív-tüdő újraélesztést, kivéve, ha ennek folyamata jelentős traumát okozhat az egyén számára.[1]

A fogyatékosságügy képviselői az élethez való jogot hívták segítségül ahhoz, hogy fellépjenek az orvosi segítséggel végrehajtott öngyilkossággal szemben. A többi, általuk vitatott gyakorlat között szerepel a fogyatékosságon alapuló abortusz is. A fejlődő országokban a fogyatékossággal élő gyerekek halálozási rátája gyakran aránytalanul magas, mert az ilyen gyerekek nem mindig részesülnek megfelelő egészségügyi ellátásban, például már a gyermekbetegségek elleni védőoltásokat sem kapják meg. Az egészségügyi szolgáltatók gyakran alábecsülik a fogyatékossággal élő személyek életminőségét. Ennek következményeképp ezek az emberek néha nem részesülnek azokban az életmentő beavatkozásokban, amelyeket más páciensek megkapnak.

1. Az újraélesztés elutasítására vonatkozó rendelkezés politikája (“Do Not Resuscitate Orders Policy”), Brit-Kolumbiai Egyesület a Közösségi Életért (British Columbia Association for Community Living): http://www.bcacl.org/index.cfm?act=main&call=788F8794

A fogyatékossággal élő személyek élethez való jogának élvezete elválaszthatatlanul kapcsolódik más emberi jogok élvezetéhez. Például, ha egy fogyatékossággal élő személy nem fér hozzá az egészségügyi ellátáshoz vagy a rehabilitációhoz, akkor az lehet, hogy az élethez való jogát fenyegeti. Hasonlóképpen életveszélyes lehet, ha a fogyatékossággal élő személyeket veszélyes munkakörülményeknek teszik ki, illetve olyan feltételekkel dolgoztatják, hogy az kényszerű munkavégzésnek minősül.
Az információhoz való hozzáférés szintén előfeltétele az emberi jogok élvezetének, és bizonyos esetekben közvetlenül kapcsolódik az élethez való jog élvezetéhez. Ennélfogva a hivatalos személyek abbéli mulasztása, hogy nem teszik megfelelő formátumban hozzáférhetővé a fontos információkat (pl. a HIV/AIDS prevenciós programokról vagy a természeti katasztrófa esetén történő evakuálás folyamatáról), akár a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogát is sértheti. Ezek a példák is alátámasztják, hogy az emberi jogok oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggenek egymással és kölcsönösen függnek egymástól. Világossá vált az is, hogy az élethez való jog tisztelete nélkül az összes többi emberi jog értelmét veszti.

AZ ÉLETHEZ VALÓ JOG ÉLVEZETÉNEK AKADÁLYAI

- A „fogyatékossággal nem érdemes élni” típusú hozzáállás.
- Az intézetekben és nevelőotthonokban fennálló életveszélyes körülmények.
- A káros kulturális szokások, mint például a nők nemi szervének megcsonkítása, a hozományért elkövetett gyilkosság és az özvegyégetés.
- A fogyatékosságon alapuló szelektív abortusz.
- A fogyatékossággal született csecsemők meggyilkolása vagy elhagyása.
- Az újraélesztés elutasítására vonatkozó rendelkezés (DNR-rendelkezés) kérés nélküli alkalmazása.
- Az életben tartó kezelések megtagadása a fogyatékossággal élő személyektől kórházi körülmények között.
- A családon belüli erőszak, különösen a fogyatékossággal élő nők és lányok ellen.
- A katasztrófavédelmi, menekültügyi és belsőmenekült-programok, illetve más humanitárius tevékenységek hiányosságai a fogyatékossággal élő személyek bevonásának terén.
- A megfelelő élelemhez, a tiszta vízhez, a menedékhez és a túléléshez szükséges egyéb alapvető dolgokhoz való hozzáférés hiánya.

5.1. GYAKORLAT: Az életet veszélyeztető dolgok

A fogyatékossággal élő személyek élethez való jogát veszélyeztető dolgok megértése.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS

Magyarázzuk el, hogy a fogyatékossággal élő személyek számos, az életüket fenyegető dologgal szembesülnek, nem feltétlenül a fogyatékosságukból kifolyólag, hanem éppen annak megítélése miatt. Ide tartozhatnak az intézeti élet veszélyei, az orvosok döntései, a társadalom hozzáállása és az olyan jellegű irányzatok, mint például az eugenika. A lakóhelyükön uralkodó szegénység szintén fenyegetheti életük és egészségük minőségét, csakúgy, mint a fegyveres konfliktusok vagy a természeti katasztrófák.

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket párokra, és kérjünk meg minden párt, hogy:

- mondjanak néhány példát a fentiekhez hasonló, az életben maradást veszélyeztető dolgokra a saját élményeik vagy a környezetükben élők tapasztalatai alapján;
- próbálják meg elmagyarázni a fogyatékossággal élő személyek életben maradását fenyegető veszélyek okait;
- nézzék meg, milyen tényezők szerepelnek „Az élethez való jog élvezetének akadályai" között (ld. az előző keretes írást), vagy írjanak egy új listát a csoport válaszai alapján.

3. BESZÁMOLÓ ÉS ELEMZÉS

Kérjünk meg minden párt, hogy számoljanak be arról, milyen okokat találtak ezekre a fenyegetésekre. Elhangzásuk sorrendjében írjuk fel őket egy flipchart papírra vagy a táblára.

- Kérdezzük meg a résztvevőket, hogy be lehet-e sorolni ezeket az okokat különféle kategóriákba (pl. szegénység, kulturális vagy társadalmi attitűdök, orvosi döntések, közvélekedés).
- Mit tehetünk ezen okok kezelése és a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogának védelme érdekében? Vannak-e olyan megelőző intézkedések, melyek segíthetnek az életet veszélyeztető helyzetek enyhítésében? Léteznek-e olyan érdekképviseleti stratégiák, amelyek segíthetnek?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ ÉLETHEZ ÉS A SZÜKSÉGÁLLAPOT ESETÉN VALÓ VÉDELEMHEZ FŰZŐDŐ JOGRÓL?

Az élethez való jog minden emberi jog közül a legalapvetőbb. Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat) 3. cikke biztosítja, hogy „minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz."[2] A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) 6. (1) cikke biztosítja, hogy:

„Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. E jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit sem lehet életétől önkényesen megfosztani."[3]

Az élethez való jog azonban nem feltétlen. Például egy katona halála deklaráltan háborús körülmények között a nemzetközi humanitárius jog szerint nem sérti az élethez való jogot. Bizonyos korlátozott körülmények esetén, például önvédelemből, egy rendészeti tiszt elveheti valaki életét. Némely igazságszolgáltatás súlyos bűncselekmények esetén megengedi a halálbüntetés kiszabását, amely gyakorlatot a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 6. cikke tudomásul veszi, de szűk korlátok közé szorítja azokban az országokban, ahol ez létezik.

Amikor egy ország a nemzetközi jogban elismeri az élethez való jogot, akkor azzal különféle kötelezettségeket vállal. Az ENSZ Alapokmánya (UN Charter) – az önvédelem elidegeníthetetlen jogának kivételével – tiltja az államok közti erőszak alkalmazását.[4] Az ENSZ Emberi Jogi Bizottsága (Human Rights Committee), ami a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának betartását is nyomon követi, a 6. sz. **általános észrevételében** kijelenti, hogy „az államok legfőbb kötelessége, hogy megakadályozzák a háborúkat, a tömegmészárlásokat és a tömeges erőszak más formáit, amelyek az élettől való önkényes megfosztással járnak."[5] Az államok kötelezettségei közé tartozik minden olyan erőfeszítés megtétele, mely a háború elkerülésére és a nemzetközi béke és biztonság megerősítésére irányul. Ezek a kötelezettségek teremtik meg a legalapvetőbb feltételt az élethez való jog védelméhez. Az államok háború vagy vészhelyzet esetén sem korlátozhatják az élethez való jogot, és a **nemzetközi humanitárius jog** értelmében védelmet kell nyújtaniuk a harcokban részt nem vevő embereknek.

2. Lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng, illetve http://www.unhch.ch/udhr/lang/eng.htm
3. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr-one.htm
4. Lásd: http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmanya, illetve http://www.un.org.aboutun/charter
5. Lásd: http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom6.htm

Az államoknak az olyan tettektől is tartózkodniuk kell, amelyek az élet szándékos elvételéhez vezethetnek. Az **Emberi Jogi Bizottság** elítélte a fogyatékossággal élő gyerekek ellen elkövetett csecsemőgyilkosság gyakorlatát, és megjegyezte, hogy „mély aggodalommal töltik el azok a jelentések, melyek szerint fogyatékossággal született csecsemők egészségügyi személyzet közreműködésével haltak meg”.[6] A **Gyermek Jogainak Bizottsága** sürgette az államokat, hogy „vizsgálják felül és javítsák a fogyatékossággal élő gyermekeket érintő azon törvényeket, amelyek összeegyeztethetetlenek […] az Egyezménnyel, például az olyan törvénykezést, mely megtagadja a fogyatékossággal élő gyermekektől az élethez, az életben maradáshoz és a fejlődéshez való egyenlő jogot (ideértve azokat az országokat is, melyek engedélyezik az abortuszt, a fogyatékos magzatokat érintő diszkriminatív abortusz-törvényeket és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való diszkriminatív hozzáférést)”.[7]

Az Emberi Jogi Bizottság hangsúlyozta, hogy az élethez való jog védelme megköveteli az államoktól az élet védelmére irányuló megerősítő intézkedéseket. Ezek olyan intézkedéseket tartalmazhatnak, amelyek a várható élettartam növelését, a csecsemő- és gyermekhalandóság csökkentését, a betegségek leküzdését, a rehabilitáció biztosítását, vagy a megfelelő élelem, a tiszta víz, a menedék és más alapvető szükségletek biztosítását célozzák. Az ENSZ **Alapvető Szabályok** (Standard Rules) előírják, hogy „A Tagállamok biztosítsák azt, hogy a fogyatékossággal élők, különösen a csecsemők és a gyerekek ugyanabban a rendszerben a társadalom többi tagjával azonos szintű egészségügyi ellátásban részesüljenek.”[8]

Az Egyezményben is tükröződnek ezek a megfontolások a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogával kapcsolatosan. A 10. cikkben az Egyezmény elismeri a fogyatékossággal élő személyeknek az élethez való elidegeníthetetlen jogát, továbbá megköveteli az államoktól „minden szükséges intézkedés” megtételét annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek ezt a jogot másokkal azonos alapon élvezhessék. A 11. cikk célzott előnyben részesítő intézkedéseket követel meg a humanitárius szükségállapotok és vészhelyzetek által érintett, fogyatékossággal élő személyek védelméért és biztonságáért. A 11. cikk szorosan kapcsolódik a 10.-hez, mivel a háború és a tömeges erőszak egyéb megnyilvánulásai továbbra is ártatlan életek ezreit oltják ki évente.

Összefoglalva: az államok kötelesek *tiszteletben tartani, védeni* és *garantálni* a fogyatékossággal élő személyek élethez és a vészhelyzetekben és humanitárius szükségállapotokban való védelemhez és biztonsághoz fűződő jogát. A fogyatékossággal élő személyek élethez való jogának *tiszteletét* illető kötelezettség teljesítése érdekében az államoknak tartózkodniuk kell attól, hogy a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogának élvezetét közvetlen vagy közvetett módon megsértsék. Továbbá az államoknak tartózkodniuk kell azon politikáktól, amelyek a hátrányos megkülönböztetés különféle gyakorlatait juttatják érvényre, és amelyek ezáltal sérthetik az élethez való jogot, akár humanitárius szükségállapot idején is.

A *védelemre* irányuló kötelezettség többek között magában foglalja a megfelelő jogszabályok elfogadását és az olyan adminisztratív és egyéb intézkedéseket, amelyek megakadályozzák, hogy a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogát az állami tisztviselők, illetve bármely harmadik fél veszélyeztesse. A védelmi intézkedések közé tartozhat minden olyan helyzet és körülmény gondos ellenőrzése, amelyben fogyatékossággal élő személyek élnek vagy szolgáltatásokat vesznek igénybe, legyenek ezek köz- vagy magáncégektől igénybe vett szolgáltatások. Ugyancsak védelmi intézkedést képez a fogyatékossággal élő személyek átvezetése az intézeti életből a megfelelő támogatást biztosító közösségi életbe. A humanitárius krízishelyzetek kontextusában e védelmi intézkedések között szerepelhet

6. Az Emberi Jogi Bizottság Hollandiára vonatkozó Összefoglaló észrevételei (Concluding Observations of the Human Rights Committee for The Netherlands.) UN Doc. CCPR/CO/72/NET (2001). http://www1.umn.edu/humanrts/hrcommittee/netherlands2001.html

7. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/disabled/pdf

8. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm. Az Alapvet_ Szabályok itt szerepl_ idézeteinek fordításai nem a jelzett magyar nyelv_ forrásból származnak, hanem jelen kiadványhoz készültek az Egyezmény és a kötet szóhasználatával összhangban. *(a szerk.)*

az, hogy a katasztrófavédelmi terveket fogyatékossággal élő személyek részvételével készítik el, illetve hogy olyan szolgáltatásokat biztosítanak – például megfelelő evakuálási folyamat vagy a menekülteket segítő programok – amelyek a fogyatékossággal élő személyekre is kiterjednek.

Az élethez és vészhelyzet esetén való védelemhez fűződő jog *garantálásának* kötelezettsége többek között azt kívánja meg az államoktól, hogy hozzanak célzott támogató intézkedéseket az élethez való jog élvezetének biztosítására. Ezen intézkedések olyan információs kampányokat is tartalmazhatnak, melyek azt a hiedelmet kívánják eloszlatni, hogy a fogyatékossággal élő személyek életét „nem érdemes élni". Továbbá magukban foglalhatnak olyan, a katasztrófára való felkészülésre, illetve a segélymunkásokra irányuló képzési programokat, amelyeknek a lakosságon belül a fogyatékossággal élő személyekről való gondoskodás is az elemét képezi.

5.2. GYAKORLAT: Milyen módon biztosítja az Egyezmény az élethez való jogot és a szükségállapot esetén való védelemhez fűződő jogot?

Az Egyezmény 10. és 11. cikkének tanulmányozása és megértése. | **30 perc** | **Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.**

1. A CIKKEK TANULMÁNYOZÁSA

A résztvevőkből kialakított kisebb csoportoknak adjuk oda vagy a 10., vagy a 11. cikket. Kérjünk meg minden csoportot, hogy írják át a cikküket hétköznapi nyelvezetre, és írjanak példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek hogyan élhetnek ezekkel a jogaikkal, és hogy e jogok hogyan javíthatják a helyzetüket.

2. MÁS SZAVAKKAL! MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Olvassuk fel hangosan a 10. és a 11. cikket, és kérjük meg az adott cikkel dolgozó csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. Kérdezzük meg:

- Mit jelent az, hogy elidegeníthetetlen?
- Mire utalhat a szükséges intézkedés kifejezés az egyes cikkekben?
- Kérjünk példákat fegyveres konfliktusra, a humanitárius szükségállapotra és természeti katasztrófára, lehetőleg az adott közösség tapasztalataira támaszkodva.

Írjuk fel a 10. és 11. cikk végleges átiratát egy flipchart papírra.

Mindegyik rész után kérjünk példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek milyen módon élhetnek az adott jogukkal, és hogyan javíthatja ez a helyzetüket. Milyen szükséges intézkedéseket hozhatnak az államok annak érdekében, hogy biztosítsák az élethez való jogot és a szükségállapot idején való védelemhez fűződő jogot? Bíztassuk a résztvevőket, hogy adjanak minél konkrétabb válaszokat.

3. BESZÉLGETÉS

Hogyan használhatók fel az Egyezmény 10. és 11. cikkei arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre? Milyen szereplőket szólíthatnak meg a fogyatékossággal élő személyek szervezetei az élethez és a vészhelyzetben való védelemhez fűződő jog képviselete érdekében (pl. az Egészségügyi Minisztériumot, a humanitárius és katasztrófavédelmi szervezeteket, az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságát)?

AZ INTÉZETI ÉLET VESZÉLYEI

Az intézetekben lakó, fogyatékossággal élő személyek különösen ki lehetnek téve emberi jogi sérelmeknek, többek között az élethez való joguk megsértésének. Az emberek nagy létszámú intézetekben történő elhelyezése ahelyett, hogy saját környezetükben biztosítanának számukra megfelelő életkörülményeket, elszigeteli őket, és szinte lehetetlenné teszi körülményeik alapos figyelemmel kísérését. A Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékosok Jogaiért (Mental Disability Rights International, MDRI) a nyomasztó hangulatú és veszélyes intézetekben lakó, pszichoszociális és más fogyatékossággal élő gyermekek és felnőttek élethez való jogának minden képzeletet felülmúló megsértését dokumentálta. A Szervezet által kiadott emberi jogi beszámolók a fogva tartás nem megfelelő higiéniai körülményeit, a fizikai korlátozás túlzott használatát, a megfelelő élelem, víz, ruházat és orvosi ellátás hiányát és más életveszélyes körülményeket tárnak fel, többek között olyan eseteket is, amikor páciensek halálra fagytak. A fogyatékossággal élő személyek más veszélyekkel is szembesülnek az intézeti körülmények között. Vészhelyzetekben ezek az intézetek igen gyakran nem tudtak megfelelő módon intézkedni még olyan esetekben sem, amikor egy ilyen lépés életveszélyt háríthatott volna el. Az utóbbi idők oroszországi esetei, valamint az USA-beli Katrina és Rita hurrikánok is megmutatták, hogy ilyenkor a fogyatékossággal élő személyeket nagyon gyakran egyszerűen magukra hagyják (ld. az alábbi keretes írást). Az MDRI és más fogyatékos-jogi szervezetek szorgalmazzák az ilyen intézmények bezárását, és a fogyatékosok azon jogának élvezetét, hogy önállóan, a közösségen belül éljenek, a szükséges segítséggel és támogatással. (Ld. még *A kínzástól és a visszaélések más formáitól való mentesség.* 106. o.)

Minnesotai intézetekben elvesztett életek: Az *Emlékezzünk méltósággal* kampány

Az **Emlékezzünk méltósággal** egy fogyatékosjogi és érdekképviseleti szervezetek által 1994-ben létrehozott szövetség, mely azért dolgozik, hogy megemlékezzen a minnesotai állami intézetekben élt és elhunyt emberekről. A kampány céljai:

- Több mint 12 500 jelöletlen sír helyreállítása az intézeti temetőkben. A sírokat jelenleg mindössze egy számozott betontömbbel jelölik (vagy sehogy) – ezeket szeretnék megváltoztatni a személyek nevének, valamint születésük és elhalálozásuk dátumának feltüntetésével.
- A fogyatékossággal élő személyek által elmondott történetek rögzítése és összegyűjtése, különösen intézetekben élő vagy ott élt emberekről.
- A közösség életébe történő teljes beilleszkedés és az intézetekbe való visszatérés elkerülésének biztosítása a fogyatékossággal élő személyek számára.
- A közfigyelem felkeltése a fejlődési rendellenességgel élő személyek iránt.
- Követelés Minnesota állammal szemben, hogy kérjen bocsánatot az intézetekben elhelyezett, fogyatékossággal élő személyekkel szemben tanúsított bánásmódért.

A kampány eredményei:

- A faribaulti temetőben nyugvó emberek nevének nyilvánosságra hozása, együttműködésben a Humánszolgáltatások Osztályával, a Legfőbb Ügyész Hivatalával, a Fogyatékosjogi Központtal és a Faribaulti Regionális Központtal.
- A korábbi Faribaulti Állami Kórház területén található legkorábbi sírokban nyugvó elhunytak hiányos listájának kiegészítése. Most egy teljesebb adatbázis áll rendelkezésre az ott névtelenül eltemetett személyekről.
- 1997 és 2005 között az állami törvényhozás 725 000 dollár biztosítását hagyta jóvá 12 500, állami kórházi sírkertekben eltemetett ember sírjának megjelöléséhez.
- 2500 sírkő elhelyezése korábbi állami kórházak temetőiben.
- A Cambridge-i állami temetőt hivatalosan az Emlékezés Kertje névre keresztelték.
- Indítványt nyújtottak be, amelyben az intézményekbe kényszerített minnesotaiaktól való nyilvános bocsánatkérésre szólítják fel az állami törvényhozást; valamint ugyancsak bocsánatkérésre szólítják fel a kormányzót a komoly intézményesítés által okozott károkért.[9]

9. Emlékezzünk méltósággal! Olvasd el a bocsánatkérésről szóló indítványt! (“Remembering with Dignity, Read the Apology Resolution.”) 2005. Cselekedjünk Együtt a Változásért (Advocating Change Together, ACT). http://www.selfadvocacy.com/programs_rwd_apology.htm

5.3. GYAKORLAT: A közösségi alapú életvitel képviselete

Azon stratégiák átgondolása, amelyek kiküszöbölhetik az intézetekben elhelyezett fogyatékossággal élő személyek élethez való jogát fenyegető veszélyeket. A közösségen alapuló életvitel képviselete.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS

Mondjuk el, hogy a fogyatékossággal élő személyeket a világ sok részén még mindig nagy létszámú intézetekben helyezik el, és hogy a közösségi alapú életvitel még mindig sokhelyütt újdonságszámba megy. Fogyatékosságügyi csoportok, mint például a Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékosok Jogaiért (Mental Disability Rights International, MDRI) az USA-ban, illetve a magyarországi Központ a Mentális Sérültek Jogaiért Alapítvány azért dolgoznak, hogy napvilágra hozzák az intézményi környezetben történt visszaéléseket, valamint hogy előmozdítsák a fogyatékosok közösségi alapú életvitelét.

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket párokra, és kérjük meg őket, hogy:

- mondjanak példákat a saját közösségükből/hazájukból/régiójukból olyan helyzetekre, melyekben a fogyatékossággal élő személyek számára nem biztosítják a lehetőséget, hogy a saját közösségükben éljenek;
- határozzák meg, milyen veszélyek fenyegetik az intézményekben lakó, fogyatékossággal élő személyek életét és életben maradását;
- határozzák meg, melyek azok az akadályok, amelyek továbbra is lehetetlenné teszik, hogy a fogyatékossággal élő személyek a saját közösségükben éljenek.

3. BESZÁMOLÓ ÉS ELEMZÉS

Kérjük meg a párokat, hogy mutassák be, milyen helyzeteket azonosítottak, illetve, milyen, az életet/életben maradást fenyegető veszélyeket és a közösségben való életet megakadályozó tényezőket találtak. Írjuk fel ezeket egy flipchartra vagy a táblára.

- Mit tehetnénk ezen problémák ellen és a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogának védelméért?
- Milyen típusú támogatás lehet a leghatékonyabb (pl. oktatás, párbeszéd, dokumentáció és beszámolók, médiakampány, bírósági eljárások)?
- Kit kell tájékoztatni annak érdekében, hogy cselekedjen?

Az orosz tűzbiztonság hiányosságai

Oroszországban évente majdnem 18 000-en halnak meg tűzesetekben, ami sok más országban a lakosságra vetített átlag többszöröse. A legsúlyosabb esetekben gyakran fogyatékossággal élő személyek a leginkább érintettek. Oroszországban 2006 decemberében például három egymás követő napon is ilyen eset fordult elő:

- December 9-én 46 nő halt meg egy tűzesetben, egy Moszkva déli részén található drogrehabilitációs intézetben. Az ajtók feltehetően zárva voltak, és az ablakok előtti fémrácsokat nem lehetett kinyitni.
- December 11-én nyolcan haltak meg egy pszichiátriai intézetben tomboló tűzben a szibériai Tajga városában.
- Szintén december 11-én tűz ütött ki egy pszichoszociális és értelmi fogyatékossággal élő gyermekeket kezelő intézetben, de mindannyian súlyosabb sérülések nélkül megmenekültek.[10]

10. Oroszország: A kormánynak független vizsgálatot kell indítania a kórházi tűzesetek ügyében ("Russia: Government must establish independent investigation into hospital fires). 2006. dec. 12. *Disability World*. http://www.disabilityworld.org/01_07/russianfires.shtml

AZ EUGENIKA ÉS A NÁCI KORSZAK TÖMEGMÉSZÁRLÁSAI

A fogyatékossággal élő személyek a történelem folyamán a legtöbb társadalomban megbélyegzettek voltak, és különbözőségük miatt diszkriminálták őket. Az **eugenikai irányzat** előretörése a 19. század végi Amerikában és Európában számtalan visszaélés konkrét célpontjává tette a fogyatékossággal élő személyeket, ami végül a náci Németországban tömeggyilkossághoz vezetett. Az eugenika képviselői arra figyelmeztettek, hogy a társadalom „fitt" és „tehetséges" tagjainak születési rátája vészjóslóan alacsonyra zuhant, miközben a társadalom kevésbé kívánatos tagjai tovább sokasodtak. A legpéldátlanabb esetekben a fogyatékossággal élő személyeket tömeggyilkossághoz válogatták ki, mint például az intézetekben gondozott, fogyatékossággal élő személyeket célzó náci népirtó programok esetében (ld. a keretes írást). A fogyatékossággal élő gyermekeket szisztematikusan kiirtották egy speciális náci program keretében, amely a fogyatékossággal élő felnőttek tömeges legyilkolását előzte meg. A rendelet értelmében minden olyan újszülöttet és három év alatti gyermeket be kellett jelenteni, aki gyaníthatóan örökletes betegséggel született, többek között Down-szindrómával, siketen, vakon, paralízissel és veleszületett testi fogyatékossággal. Különösen elborzasztó kivégzési módszerek egész sorát alkalmazták, például közvetlenül a szívbe adott, nagy mennyiségű halálos injekciót, hosszabb időn keresztül adagolt mérget, ciánnal vagy kémiai hadviselésben használatos anyagokkal történő elgázosítást, kiéheztetést és a különféle betegségeknek és veszélyeknek való szándékos kitételt. A két utóbbi módszert néha azért választották, hogy az orvosok „természetes halálokoknak" tulajdoníthassák az esetet, vagy hétköznapi betegségekre, például tüdőgyulladásra hivatkozhassanak. Becslések szerint legalább 5000 fogyatékossággal élő gyermeket öltek meg a II. világháború eutanáziaprogramja keretében. Nemrégiben emberi jogi beszámolók az eugenikához hasonló programokat jeleztek Észak-Koreában, ahol a fogyatékossággal élő személyeket nyomasztó internáló-táborokba küldik, fogyatékosságuk alapján kategorizálják és elkülönítik őket. Léteznek például táborok kisembereknek, akiket összegyűjtenek, kitelepítenek és megtiltják számukra a házasságot és a gyermekvállalást. Az értelmi fogyatékossággal élő személyeket a „49-es körlet" nevet viselő táborokban tartják fogva, ahol különösen kíméletlen és életveszélyes körülményekkel szembesülnek.[11]

VÉSZHELYZETEK: TERMÉSZETI KATASZTRÓFÁK ÉS FEGYVERES KONFLIKTUSOK

Mind az ázsiai cunamihoz hasonló természeti katasztrófákból, mind a koszovóihoz, a libériaihoz vagy az irakihoz hasonló fegyveres konfliktusokból eredő közelmúltbeli humanitárius szükségállapotok világossá tették, hogy a nemzetközi szervezetek nagyszabású segélyakciói nem felelnek meg a fogyatékossággal élő rászorulók igényeinek. Egy ENSZ által koordinált, a humanitárius akciókról készült átfogó beszámoló és a Cunami Értékelő Koalíció (Tsunami Evaluation Coalition) jelentése azt állapította meg, hogy a segélyprogramok igencsak nélkülözték az érintettek irányában megjelenő átláthatóságot, kommunikációt és elszámoltathatóságot.[12] Ezek a beszámolók azt sugallják, hogy a humanitárius szervezetek jellemzően felkészületlenek és rosszul felszereltek voltak ahhoz, hogy a fogyatékossággal élő személyek akár legalapvetőbb szükségleteinek is megfeleljenek a menedék, az élelem, a víz és az egészségügyi szolgáltatások biztosítása tekintetében.

A Katrina és Rita hurrikánok az Egyesült Államokban hasonlóképpen bizonyították, hogy az USA szövetségi szintű katasztrófakészültsége nem felel meg a fogyatékossággal élő személyek igényeinek. A Katrina hurrikán alatt és annak következményeképp a fogyatékossággal élő személyek napokra csapdába estek saját otthonaikban, illetve egyálta-

11. Észak-Korea táborokba zárja a fogyatékosokat (North Korea Puts Disabled in Camps). 2006. nov. 10. Disabled People's International. http://v1.dpi.org/lang-en/resources/details?page=753

12. Cosgrave, John. Cunami Értékelő Koalíció: Kezdeti észrevételek (Tsunami Evaluation Coalition: Initial Findings). 2005. december. Tsunami Evaluation Coalition. http://www.tsunami-evaluation.org/NR/rdonlyres/576D8E84-27DB-44DC-8663-83AB9D5BF614/0/lowresA520060221.pdf

lán nem megfelelő egészségügyi ellátásban részesítették őket a menedékhelyeken. Ennek következtében sok fogyatékossággal élő ember meghalt. A későbbiekben pedig a fogyatékossággal élő személyek gyakran nem tudtak részt venni a segélyprogramokban. Például a túlélőknek biztosított menedék kerekesszéket használó emberek számára nem volt hozzáférhető.[13] A fegyveres konfliktusok, legyenek akár nemzetközi vagy országos méretűek, vagy a rendőrséget és a bűnszövetkezeteket érintő helyi konfliktusok, komoly fenyegetést jelentenek az emberi életre és a biztonságra. A konfliktusok sokféle fogyatékosságot okozó körülmény forrásai, súlyosbíthatják a már meglévőt, illetve másodlagos fogyatékosságot is okozhatnak a fogyatékossággal élő személyeknél. A konfliktusoknak számos kedvezőtlen hatása van a fogyatékossággal élő személyekre, ideértve a családok és közösségek támogató hálózatainak felbomlását, az elköltöztetést vagy a magára hagyást, továbbá az egészségügyi, a rehabilitációs és a közlekedési infrastruktúra leépülését. A fegyveres konfliktusoknak az érintett lakosság mentális és pszichoszociális közérzetére gyakorolt pusztító hatása szintén komoly kockázati tényező.

A T-4 program

1933-ban a német Igazságügyi Minisztérium olyan törvényre tett javaslatot, amely felhatalmazza az orvosokat, hogy kérésük alapján „kegyes halálban” részesítsék a gyógyíthatatlan pácienseket „szenvedésük befejezése végett, őszinte emberségből”. A törvényjavaslatot hivatalosan sohasem fogadták el, de a célját – nem az eutanáziát, hanem a fogyatékossággal élő személyek tömeges legyilkolását – az úgynevezett T-4 programban megvalósították.

A szigorúan titkos T-4 program keretében a kormányzati és egyházi fenntartású szanatóriumokban, gondozó otthonokban és intézetekben élő, sokféle, örökletesnek tartott rendellenességgel, például mozgásszervi, érzékszervi és szellemi fogyatékossággal élő páciensek megsemmisítését tűzték ki célul. Közéjük tartoztak a vakok, a siketek, az epilepsziások, az értelmi fogyatékosok, az autisták, a depresszióban vagy mániás depresszióban szenvedők, a mozgáskorlátozottak vagy a veleszületett fogyatékossággal élők is. Az áldozatok köre később a szegényházakban és az öregek otthonaiban élő betegekkel bővült.

A T-4 program a náci gyilkológépezet egyfajta tesztelési terepeként szolgált. A T-4 áldozataival eleinte méreginjekció végzett, de hamarosan közülük kerültek ki a brandenbergi börtön kísérleti gázkamrájának első áldozatai is. Egy 1940 januárjában végzett tesztben az értelmi fogyatékossággal diagnosztizált pácienseket mérges gázzal ölték meg, hogy megtapasztalják a mérges gáz jobb hatékonyságát más kivégzési módszerekhez képest. A náci technikák közé tartoztak a szintén a T-4 program keretében kifejlesztett, fürdőszobának álcázott kivégzőkamrák, amelyekben ál-zuhanyfejek és csempeborítás is volt, és amelyeket később egyre szélesebb körben használtak az olyan hírhedt haláltáborokban, mint Auschwitz és Birkenau.[14]

13. Lásd: http://www.nobodyleftbehind2.org

14. Lord, Janet E., A genocídiumhoz és az emberiség elleni bűncselekményekhez kapcsolódó törvényeknek a fogyatékossággal élő személyekre való alkalmazása (The Application of the Laws concerning Genocide and Crimes against Humanity to People with Disabilities). In: Dinah L. Shelton, ed. A genocídium és az emberiség elleni bűncselekmények enciklopédiája (Encyclopedia of Genocide and Crimes against Humanity, Mac-millan Reference USA, 2004).

Noha sok nemzetközi dokumentum elismeri, hogy a fogyatékossággal élő személyek különösen veszélyeztetettek humanitárius szükségállapotok idején, eddig kevés konkrét politika vagy gyakorlat manifesztálódott humanitárius intézkedésben. Ugyanakkor egy egész sor nemzetközi humanitárius segélyszervezet (a szakosodott ENSZ-szervezetek, valamint nagy civil önkéntes szervezetek is) határozza meg a munkáját jogokon alapuló és a védelemre irányuló tevékenységként. Ezek közül azonban kevésnek van fogyatékosság-specifikus politikája, és munkatársaik gyakran nem elég képzettek ahhoz, hogy a programjaikat a fogyatékossággal élő személyek számára is megfelelő módon tudják biztosítani. A fogyatékossággal élő személyek szervezeteinek érdekképviselete elengedhetetlen eszköz annak biztosítására, hogy az ilyen személyek speciális szükségleteit a humanitárius segélyprogramokban figyelembe vegyék mind a humanitárius szükségállapotokra való felkészülés, mind a rájuk adott válaszcselekvés során. A fogyatékossággal élő személyeknek és az őket képviselő szervezeteknek minden olyan programban részt kell venniük, amelyet arra terveztek meg, hogy az érintett lakosságot elérjék a krízishelyzetek idején.

5.4. GYAKORLAT: Fogyatékossággal élő személyek vészhelyzetben

A fogyatékossággal élő személyek természeti katasztrófák során felmerülő szükségleteinek átgondolása, és az ő védelmüket elősegítő, a vészhelyzetekre való felkészülést javító stratégiák azonosítása.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy mondjanak olyan természeti katasztrófákat, amelyek előfordulhatnak a környezetükben (pl. hóvihar, tornádó, hurrikán, földrengés). Készítsünk ezekből egy listát. Ez után kérjük meg a csoportot, hogy találjanak ki három olyan fogyatékossággal élő személyt, aki a környezetükben él, és készítsenek róluk egy rövid jellemzést. Bíztassuk őket, hogy különféle karakterekre gondoljanak, akiknek eltér az életkoruk, a fogyatékosságuk (ideértve a pszichoszociális fogyatékosságot is), az etnikai hovatartozásuk vagy a kisebbségi helyzetük, és különbözőek az életkörülményeik (például egyedül/intézetben/családban élnek). Gyűjtsük össze ezeket a személyleírásokat, és használjuk őket mintaként a szerepjátékokban.

2. SZEREPJÁTÉK

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra, és adjunk minden csoportnak egy személyleírást az alábbi instrukciókkal: A csoport egy szerepjáték keretében el fogja játszani, hogy mi történhet egy a környezetükben jellemzően előforduló természeti katasztrófa során.

- A csoport tagjai válasszanak ki az 1. lépésben elkészített listáról egy természeti katasztrófát, és játsszák el ezt a kapott személyleírás felhasználásával. Mi történik a közösségünkben ezekben a krízishelyzetekben (pl. az elektromos áram-, gáz- vagy vízellátás megszűnése, a legtöbb kommunikációs eszköz szünetelése, a különböző segédeszközök elvesztése [pl. művégtagok, mankók, hallókészülék, szemüveg], a közlekedési lehetőségek hiánya, az alapvető szükségletek [pl. élelem, víz, menedék, vécé, egészségügyi szolgáltatások] biztosításának megszűnése esetén)?
- Egyvalaki játssza a fogyatékossággal élő személyt, a többiek pedig a segítő (vagy nem segítő) szerepeket (pl. családtag, szomszéd, rendőrség, segélymunkás, egészségügyi dolgozó).
- A résztvevők választhatnak, hogy a lehető legrosszabb vagy a lehető legjobb esetet mutatják-e be, esetleg mindkettőt.

3. A JELENETEK BEMUTATÁSA

Kérjünk meg minden csapatot, hogy adja elő a jelenetét. Ezt követően alakítsunk csoportot a fogyatékossággal élő személyek szerepét játszó tagokból, és „készítsünk velük interjút” a tapasztalataikról.

- Milyen válaszreakciók voltak, vagy lettek volna hasznosak ebben a szituációban?

- Milyen válaszreakciók voltak, vagy lettek volna eredménytelenek ebben a szituációban?

4. BESZÉLGETÉS

Nyomatékosítsuk, hogy jóllehet a fogyatékossággal élő személyeknek is alapvető emberi joga az élethez való jog, és vészhelyzetek esetén az államoknak speciális intézkedéseket kell tenniük védelmük és biztonságuk garantálásának érdekében, a valós krízishelyzetekben vagy fegyveres konfliktushelyzetekben mégis gyakran figyelmen kívül hagyják az ő szükségleteiket.

- Mit tehetünk ezen jog védelmének biztosítása érdekében?
- Ki a felelős ennek ellenőrzéséért?
- A mi közösségünknek van-e katasztrófavédelmi terve?
- Vannak-e ebben speciális védelmet garantáló pontok? Mi mit tehetünk azért, hogy előmozdítsuk a fogyatékosügyi kérdések hatékonyabb jelenlétét az első ellátó vonalat képviselő segítségnyújtók (rendőrök, tűzoltók, biztonsági őrök, mentősök) és a humanitárius segélyszervezetek munkatársainak munkájában?
- **Tetszőleges:** Készíttessünk mindegyik csoporttal olyan katasztrófavédelmi tervet, amely figyelembe veszi a fogyatékossággal élő személyek szükségleteit, vagy egy listát a humanitárius szervezetek dolgozóit segítő javaslatokról (Ehhez mintát adhat az alábbi keretes írás tipplistája, valamint a http://www.nobodyleftbehind2.org honlap.)

Hasznos tudnivalók a mozgássérült személyek számára

- Vegyünk részt lakókörnyezetünkben a közösségi katasztrófavédelem megtervezésében.
- Ne várjunk addig, hogy bekövetkezzék egy katasztrófa, és a fogyatékossággal élő személyeket magukra hagyják.
- Készüljünk fel otthonainkban, majd felkészültségünket a nyilvános helyszínekre is terjesszük ki.
- Ne éljünk abban a hitben, hogy úgyis van fogyatékossággal élő személyek számára készített kiürítési terv.
- Alakítsunk „Akadálymentesítési Bizottságot” a munkahelyünkön és más nyilvános helyeken.
- Ne feltételezzük azt, hogy majd mindenki mással együtt minket is evakuálnak.
- Ismerjük meg az evakuálás lehetőségeit az ezekért felelős személyek segítségével.
- Ne kerülje el a figyelmünket, hogy léteznek alternatív lehetőségek, például ún. evakuáló székek (speciális, könnyű kerekesszékek).
- Az elkészült tervet ismertessük meg mindenkivel az épületben és a környéken, majd gyakoroljuk.
- Ne várjunk a katasztrófáig azzal, hogy felhívjuk a figyelmet a fogyatékossági szempontokra.
- Tudjunk meg többet a katasztrófákról, és osszuk meg ezt a tudást.
- Ne felejtsük el ellenőrizni a menedékhelyek akadálymentességét és a segítő állatokra vonatkozó rendelkezéseket.
- Beszéljünk a katasztrófavédelemért felelős helyi szervek vezetőivel a fogyatékossággal élők jogairól.
- A katasztrófavédelmi folyamatokat mielőbb másokkal is ismertessük meg és sajátítassuk el.
- Kezdeményezzünk párbeszédet a Vöröskereszt és a Vörös Félhold vezetőivel.
- Ne felejtsünk el kiépíteni egy támogatói hálózatot azokból, akik segíthetnek minket.
- Mi is vegyünk részt annak érdekében, hogy „Senkit nem hagyunk hátra!”[15]

15. Egyéni katasztrófavédelem, mit tegyünk és mit ne tegyünk a katasztrófákkal kapcsolatosan (Individual Disaster Preparadness, Disaster Do’s and Don’ts Checklists.) Senkit sem hagyunk hátra: Katasztrófavédelem mozgássérült emberek számára (Nobody Left Behind: Disaster Preparadness for Persons with Mobility Impairments). http://www.nobodyleftbehind2.org

FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGVÉDELME AZ ÉLETHEZ VALÓ JOG TERÜLETÉN

Az elmúlt években a fogyatékosügyi jogvédelem foglalkozni kezdett azzal, hogy az úgynevezett *halálhoz való jog* vagy *kegyes halál* mozgalom milyen hatással lehet a fogyatékossággal élő személyek élethez való jogára. Ezek a mozgalmak megkövetelik a komoly és/vagy gyógyíthatatlan betegségben szenvedő, vagy ilyen fogyatékossággal élő emberek számára a jogot, hogy a saját döntésüknek megfelelő helyen és időben a halált választhassák.
A fogyatékosügyi jogvédők legnagyobb kérdése ezen a téren az, hogy a halál ilyen esetekben valóban szabad és felelős döntés következménye-e, vagy pusztán a külső nyomásra és a fogyatékosságot „teherként" megjelenítő, valamint az ilyen emberek életminőségét alábecsülő üzenetekre adott válasz. Némely fogyatékosszervezet, mint például az egyesült államokbeli Még Nem Halott (Not Dead Yet)[16] szembeszáll a „halálhoz való jog" hirdetőivel, és nemet mond a fogyatékossággal élő személyek életének nyilvánvaló leértékelésére. Az efféle szervezetek ellenzik az orvosi közreműködéssel megvalósuló öngyilkosság legalizálását, és más orvosi és bioetikai kérdéseket is vitatnak. Más fogyatékosügyi jogvédők az élethez való jogot egyéb kontextusban vizsgálják, például azért dolgoznak, hogy a minőségi egészségügyi ellátást a fogyatékossággal élő személyek számára is elérhetővé tegyék, ideértve a védőoltásokat vagy az egészségnevelést. Megint mások azért dolgoznak, hogy a katasztrófavédelmi tervek vegyék figyelembe a fogyatékossággal élő személyek szükségleteit a különféle vészhelyzetek esetében. Más ügyekhez hasonlóan, a fogyatékossággal élő aktivistáknak ebben a témában is együtt kell működniük a többi érdekelttel, hogy az élethez való jog ügyének képviseletét ellássák.

5.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat az élethez és a szükségállapot esetén való védelemhez fűződő jog előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyek élethez és a szükségállapot esetén való védelemhez fűződő jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyeknek az élethez és a szükségállapot idején való védelemhez fűződő jogát, amely biztosítja számukra emberi jogaik teljes mértékű élvezetét.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

16. Még Nem Halott (Not Dead Yet.): notdeadyet.org. 2005. http://www.notdeadyet.org/docs/about.html

TOVÁBBI HASZNOS FORRÁSOK AZ ÉLETHEZ ÉS A SZÜKSÉGÁLLAPOT ESETÉN VALÓ VÉDELEMHEZ FŰZŐDŐ JOG TÉMAKÖRÉBEN

- A Fogyatékossággal élő amerikaiakról szóló törvény (ADA) – Útmutató helyi önkormányzatok számára: Közösségi katasztrófavédelmi és -elhárító programok hozzáférhetővé tétele fogyatékossággal élő személyek számára. Az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériuma (An ADA Guide for Local Governments: Making Community Emergency Preparedness and Response Programs Accessible to People with Disabilities. US Department of Justice): http://www.ada.gov/publicat.htm#Anchor-Emergency
- Brit-Kolumbiai Egyesület a Közösségi Életért (British Columbia Association for Community Living): http://www.bcacl.org/index.cfm?act=main&call=788F8794
- Nemzetközi Fogyatékosjogi Monitor, A fogyatékosság és a cunami helyreállítási segélyprogramok Indiában, Indonéziában és Thaiföldön (Nemzetközi Rehabilitációs Központ: 2005. szeptember) (International Disability Rights Monitor, Disability and Tsunami Relief Efforts in India, Indonesia and Thailand [Center for International Rehabilitation: September 2005]): http://www.disability.ws/idrm
- Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékossággal Élők Jogaiért (Mental Disability Rights International): http://www.mdri.org
- Országos Fogyatékosügyi Szervezet: Katasztrófavédelmi tippek fogyatékossággal élő személyeknek (sorozat) (National Organization on Disability, Disaster Readiness Tips for People with Disabilities Series): http://www.nod.org
- „Senkit sem hagyunk hátra” kutatási projekt, Önálló Élet Kutató- és Képzőközpont; Lawrence, Kansas: A „Senkit sem hagyunk hátra: Katasztrófavédelem mozgássérült emberek számára” c. kutatási projekt záró beszámolója (Nobody Left Behind Research Project, Research and Training Center on Independent Living, Lawrence, Kansas: Final Report of the Nobody Left Behind: Disaster Preparedness for Persons with Mobility Impairments Research Project) (M.H. Fox et al. 2007): http://www.nobodyleftbehind2.org/
- Még Nem Halott (Not Dead Yet): http://www.notdeadyet.org
- ENSZ Emberi Jogi Bizottság, 6. sz. általános észrevétel, Az élethez való jog (6. cikk) (UN Human Rights Committee, General Comment No 6, the Right to Life (Article 6)), 16. ülés, 1982: http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/084ab9690ccd81fc7c12563ed0046fae3?Opendocument

JOG AZ ÉLETHEZ ÉS A SZÜKSÉGÁLLAPOT ESETÉN VALÓ VÉDELEMHEZ

Az Alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint „a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani."

Az Alkotmány 8. § (4) bekezdése kimondja, hogy rendkívüli állapot, szükségállapot vagy veszélyhelyzet[17] idején az alapvető jogok gyakorlása felfüggeszthető vagy korlátozható, kivéve az alábbi alapvető jogokat: az élethez és az emberi méltósághoz, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog, a kínzás, illetve a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód tilalma, a jogképesség, az ártatlanság vélelme, a védelem joga, a „nincs bűncselekmény, illetve büntetés törvény nélkül" jogelve, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadsága, a férfiak és a nők egyenjogúsága, a gyermekek különleges védelemhez való joga, a nemzeti és etnikai kisebbségek jogai, a magyar állampolgárok védelme és a szociális biztonsághoz való joga.

Az *élethez való jog* abszolút jellegű, korlátozhatatlan, minden más jogot megelőz. (Részletesen az emberi méltósághoz való jogról szóló részben.) E joggal szorosan összefügg az abortusz, az eutanázia és a halálbüntetés szabályozásának kérdése.

A magzatvédelmi törvény lehetővé teszi a *terhesség megszakítását* a magzat orvosilag valószínűsített károsodása esetén az alábbi feltételek szerint: a 12. hétig, ha a magzat orvosilag valószínűsíthetően súlyos fogyatékosságban vagy egyéb károsodásban szenved (a jelenlegi orvosi szakmai álláspontot tükröző vélemény alapján); a 20. hétig – a diagnosztikus eljárás elhúzódása esetén a 24. hétig –, ha a magzat genetikai, teratológiai ártalmának valószínűsége eléri az 50%-ot. Bármikor megszakítható a terhesség a magzatnál a szülés utáni élettel összeegyeztethetetlen rendellenesség fennállása esetén.[18] A szabályozás tehát a magzat élethez való joga tekintetében nem kellően koherens, hiszen a magyar jog különbséget tesz magzat és embrió között és ez utóbbinál a mesterséges megtermékenyítésre vonatkozóan is külön szabályok vannak! Biztos, hogy terhesség megszakítása csak orvosi szempontokkal indokolható a mai hatályos jogban?

A beteg önrendelkezési jogára tekintettel az *ellátás visszautasításának jogát* (passzív eutanázia) az egészségügyi törvény biztosítja.[19] A cselekvőképtelen és korlátozottan cselekvőképes beteget ugyanakkor fokozottan védi a törvény, mikor kimondja, hogy esetükben nem utasítható vissza az az ellátás, melynek elmaradása várhatóan súlyos vagy maradandó károsodást okoz. Az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasítása esetén az egészségügyi szolgáltató keresetet indít a beleegyezés bíróság általi pótlása iránt. A jogerős bírói döntésig az orvos – akár rendőrségi közreműködéssel is – köteles az indokolt ellátásokat biztosítani.

A *halálbüntetés* általános eltörléséről hazánkban az Alkotmánybíróság döntött 1990-ben, úgy ítélve meg, hogy a halálbüntetés szabályozása alkotmányellenesen korlátozza az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát.[20]

Az *országgyűlési biztos* 2001-ben vizsgálatot folytatott egy pszichiátriai betegek otthonában, ahol sorozatos és az egyik beteg halálát okozó tűzesetek történtek.[21] A cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló, 35 éves férfit éjszakára egy lelakatolt hálós ágyban helyezték el, ahonnan nem tudták kimenteni. A vizsgálat megállapította, hogy a beteget nem lehetett volna hálós ágyban elhelyezni, továbbá a jelentős zsúfoltság és a létszámhiány közvetlenül veszélyezteti a gondozottak és a személyzet élethez való jogát. 2003-ban utóvizsgálatra is sor került, ekkor a hálós ágyakat már nem használták az otthonban.[22]

17. Az Alkotmány értelmében rendkívüli állapot a hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély); szükséghelyzet az alkotmányos rend megdöntésére vagy a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló fegyveres cselekmények, továbbá az élet- és vagyonbiztonságot tömeges méretekben veszélyeztető, fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett súlyos erőszakos cselekmények, elemi csapás vagy ipari szerencsétlenség /19. § (3) bek. h, és i, pont/; veszélyhelyzet pedig az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető elemi csapás /35. § (1) bek. i, pont/. Rendkívüli állapot és szükséghelyzet esetén az Országgyűlés, veszélyhelyzet esetén a Kormány köteles megtenni a szükséges intézkedéseket.

18. A magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény 6. §

19. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 20–21. §

20. 23/1990. (X. 31.) AB határozat

21. OBH 6004/2000. A hálós ágyak használatát a Magyar Pszichiátriai Társaság módszertani levele tiltotta meg.

22. OBH 4008/2003.

6. FEJEZET **A KÍNZÁSTÓL ÉS A VISSZAÉLÉSEK MÁS FORMÁITÓL VALÓ MENTESSÉG**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

15. cikk: A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma

1. A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazása mindenkivel szemben tilos. Különösen nem végezhető orvosi vagy tudományos kísérlet senkin, a személy szabadon megtett hozzájárulása nélkül.
2. A részes államok minden hatékony jogi, közigazgatási, igazságszolgáltatási és más intézkedést megtesznek annak megakadályozására, hogy a fogyatékossággal élő személyekkel szemben – másokkal azonos alapon – kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést alkalmazzanak.

16. cikk: Mentesség a kizsákmányolástól, erőszaktól és visszaélésektől

1. A részes államok megtesznek minden szükséges jogalkotási, közigazgatási, társadalmi, oktatási és más intézkedést a fogyatékossággal élő személyek otthoni és nem otthoni védelmére mindenfajta kizsákmányolás, erőszak és visszaélés ellen, beleértve ezek nemi alapú vonatkozásait is.
2. A részes államok megtesznek továbbá minden szükséges intézkedést a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés minden formájának megelőzése céljából, többek között a nemnek és életkornak megfelelő segítségnyújtásnak és támogatásnak a fogyatékossággal élő személyek, családtagjaik és gondozóik számára történő biztosításával, beleértve a tájékoztatás és képzés nyújtását a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek megelőzéséről, felismeréséről és bejelentéséről. A részes államok életkornak, nemnek és fogyatékosságnak megfelelő védelmi szolgáltatásokat biztosítanak.
3. A kizsákmányolás, erőszak és visszaélés valamennyi formája előfordulásának megelőzése érdekében a részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára kialakított lehetőségeket és programokat független hatóságok hatékonyan nyomon követik.
4. A részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést a kizsákmányolás, erőszak vagy visszaélés áldozatává vált, fogyatékossággal élő személyek fizikai, kognitív és pszichológiai felépülésének, rehabilitációjának és társadalmi újrabeilleszkedésének előmozdítására, beleértve védelmi szolgáltatások nyújtását is. Az ilyen felépülés és újrabeilleszkedés olyan környezetben történik, mely elősegíti a személy egészségének, jólétének, önbecsülésének, méltóságának és autonómiájának helyreállását, és figyelembe veszi a nem és életkor szerinti igényeket.
5. A részes államok hatékony jogszabályokat és politikákat – a nő- és gyermekközpontú jogszabályokat és politikákat is beleértve – léptetnek életbe a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek azonosítására, vizsgálatára és – adott esetben – bíróság elé vitelére.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- meghatározzák a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát;
- meghatározzák a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélések tilalmát;
- elmagyarázzák a kínzás és az erőszak más formái tilalmának fontosságát a fogyatékossággal élő személyek számára;
- megértsék a kölcsönös összefüggést a kínzás és az erőszak más formáinak tilalma és más emberi jogok között;
- felismerjék azokat a módszereket és eszközöket, amelyek gyakorlása sérti a kínzás és az erőszak más formáinak tilalmáról szóló rendelkezéseket, és megismerjék azokat az erőfeszítéseket, melyekkel ezek a jogsértések megelőzhetők;
- elmagyarázzák a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalmára, valamint a kizsákmányolás, erőszak és visszaélések tilalmára vonatkozó rendelkezések tartalmát.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A KÍNZÁSTÓL ÉS A VISSZAÉLÉSEK MÁS FORMÁITÓL VALÓ MENTESSÉG JOGAIRÓL!

A fogyatékossággal élő személyek különösen veszélyeztetettek a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tekintetében. Hasonlóképpen, a fogyatékossággal élő személyek könnyen áldozatul eshetnek kizsákmányolásnak, erőszaknak és visszaéléseknek. Sok ilyen, a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett jogsértés észrevétlen marad, mivel ezek nagyon gyakran intézményi környezetben és egyéb olyan helyszíneken fordulnak elő, melyek elszigeteltek, és el vannak zárva a nyilvános vizsgálatok elől (például magán- és csoportos otthonok, fogvatartási intézetek és börtönök). Az emberi jogi dokumentumok értelmében, mint minden embernek, a fogyatékossággal élő személyeknek is joguk van az erőszaktól és a visszaéléstől való mentességhez.

A fogyatékossággal élő személyek kínzástól és az erőszak más formáitól való mentességhez fűződő jogának élvezete más emberi jogok élvezetével is összefügg. Például, ha egy fogyatékossággal élő személyt kínzásnak vetnek alá, az élethez való joga is sérülhet, a (testi és lelki) egészséghez való joga pedig biztosan veszélyben forog. Amikor nevelési közegben erőszaknak és bántalmazásnak teszik ki a fogyatékossággal élő gyerekeket, az egészséghez és az oktatáshoz való joguk sérül. (A fogyatékossággal élő gyermekek jogairól bővebben a 15. fejezetben lesz szó. Lásd 229. o.) Ha a fogyatékossággal élő személyeket intézeti környezetben megalázó körülményeknek teszik ki, ahol nem vagy csak kevés törődést kapnak, nincs módjuk alapvető személyes higiéniájuk megőrzésére, vagy nincs lehetőségük arra, hogy értelmes, érdeklődési körüknek megfelelő tevékenységeket végezzenek, ott számos emberi joguk sérül. Nemcsak az embertelen és megalázó bánásmódtól való mentességhez fűződő joguk, hanem a megfelelő életszínvonalhoz, a pihenéshez és az egészséghez való jogaik is. Ezek a példák is bizonyítják, hogy az emberi jogok **oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggenek egymással és kölcsönösen függnek egymástól.**

A fogyatékossággal élő személyek elleni erőszak és visszaélés jellemző formái

- Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO) arról számol be, hogy a fogyatékossággal élő személyek ellen elkövetett erőszak háromszor olyan gyakran fordul elő, mint a fogyatékossággal nem rendelkező társaikkal szembeni erőszak.
- A fogyatékossággal élő gyermekeket érő bántalmazás 1,7-szerese a fogyatékossággal nem rendelkező gyermekek bántalmazásának.
- Az USA-ban a *Fogyatékossága*l *Élő Nőkkel Foglalkozó Kutatóközpont (Center for Research on Women with Disabilities)* arra a következtetésre jutott, hogy a fogyatékossággal élő diákok nagyobb arányban élnek át szexuális zaklatást, mint a fogyatékossággal nem rendelkező tanulók. Ezen belül a fogyatékossággal élő lányok magasabb arányban szenvednek el szexuális zaklatást, mint a fogyatékossággal élő fiúk.
- Egy kanadai tanulmány szerint az intézeti pszichiátriai kezelésben részesülő nők 60–80%-a tapasztalt meg erőszakot.
- A fejlődési rendellenességgel élő személyek több mint 90%-a fog valamikor az életében szexuális erőszak áldozatává válni.
- A fogyatékossággal élő férfiak 12%-a tapasztalta meg azt, hogy gondozói súlyos mértékben elhanyagolják, és 9%-uk számolt be arról, hogy gondozói fizikailag bántalmazták.
- Becslések szerint évente minden 25. idős ember erőszak áldozatává válik.[1]

1. Rousso, Harilyn: Fogyatékossággal élő lányok és nők: Nemzetközi áttekintés és a kutatási eredmények összefoglalója (Girls and Women with Disabilities: An International Overview and Summary of Research.) (Disabilities Unlimited Consulting Services, 2001); Saxton, Marsha. Az erőszak hatása a fogyatékossággal élő személyekre (The Impact of Violence on People with Disabilities), Fogyatékosok Világszervezete (World Institute on Disability), 2007.

Az emberi jogi dokumentumok némileg megkülönböztetik a kínzást a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódtól vagy büntetéstől. Ha egy cselekedet nem felel meg a kínzás pontos meghatározásának, akkor azt kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek tarthatjuk az efféle magatartás formájától, súlyosságától és céljától függően. A jogi képviselőknek figyelemmel kell lenniük ezekre a jogi különbségekre, amikor panaszt tesznek ilyen ügyekben vagy jogsérelmet jelentenek be. Szintén fontos megérteni, hogy a kínzás és a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés közötti határvonal nem feltétlenül egyértelmű minden konkrét esetben. Egyrészt fel kell mérni a fájdalom intenzitását és tartósságát, másrészt meg kell határozni az egyén sajátos körülményeit. Amit egy konkrét esetben a bíróságok egyértelműen kínzásként ítélnek meg, azt egy másik, mégoly hasonló esetben akár másképp is értékelhetik.

A kínzás az emberi jogok egyik legsúlyosabb megsértése. A kínzás és a fizikai és lelki bántalmazás egyéb formáinak tilalma feltétel nélküli, és semmilyen körülmények között nem lehet felfüggeszteni vagy korlátozni. A rendőri őrizet során előforduló kínzás és egyéb bántalmazás kockázata miatt az emberi jogi dokumentumokban számos eljárási garancia található, amelyek célja, hogy lényegesen csökkentsék a kínzás előfordulásának veszélyét.

A kínzás gyakori oka fogyatékosság kialakulásának, ha pedig egy fogyatékossággal élő személyt vetnek alá kínzásnak, az másodlagos fogyatékossághoz, vagy súlyos orvosi problémákhoz vezethet. A kínzásig fajuló kihallgatási technikák hatása, mely mindenkire nézve ártalmas és romboló, az a fogyatékossággal élő vagy a különféle betegségekben szenvedő emberek esetében meghatványozódhat. Ráadásul, ha a kihallgató fél nem ismeri fel az alany fogyatékosságát, azt könnyen az együttműködés hiányaként értelmezheti, mint például egy olyan fogoly esetében, aki fogyatékossága miatt nem hall vagy nem tud értelmezni egy kérdést, illetve nem tudja kommunikálni a választ.

Hosszú múltja van annak, hogy a fogyatékossággal élő személyeket fájdalmas kezeléseknek vetik alá, főként fogyatékosságuk „meggyógyítása” és

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK ELLENI ERŐSZAKHOZ VEZETŐ TÉNYEZŐK

- A fogyatékossággal kapcsolatos tévhitek és sztereotípiák, melyek a fogyatékossággal élő személyeket alárendelt, kiszolgáltatott helyzetbe kényszerítik, és hozzájárulnak ahhoz, hogy könnyű célponttá váljanak az elkövetők szemében
- A fogyatékossággal élő személyek és gondozóik közötti hatalmi egyensúly hiánya
- A nyilvános vizsgálatok elől elzárt otthonokban és intézetekben való elkülönítés
- Az erőszak felismerését és kezelését segítő oktatás és képzés hiánya, különösen a fogyatékossággal élő nők és lányok számára
- A fogyatékossággal élő személyek megfelelő gondozásáról szóló képzések hiánya családtagok, segítők és gondozók, valamint egészségügyi dolgozók részére
- A fegyveres konfliktusok és bizonyos környezeti kockázatok, például a taposóaknák
- A szegénység
- A kulturális szokások, például a női nemi szervek csonkítása

„kikezelése” címén. Sok korai kultúrában élt az a hiedelem, hogy a betegségek kialakulásának oka az, hogy a személyt gonosz szellemek szállták meg, akiket a gyógyítók különféle veszélyes, nem egyszer sérüléseket okozó technikákkal próbáltak kiűzni. A látható fogyatékossággal élő gyermekek kórházi „színházakban” történő közszemlére tétele és fényképezése, vagy az ilyen emberek cirkuszi kényszermunkának történő alávetése megalázó, és pszichológiailag is ártalmas. Sok ilyen gyakorlat kórházakban vagy egészségügyi intézményekben valósul meg, és gyakran a fogyatékossággal élő személyek legvédtelenebb tagjait éri, például a pszichoszociális fogyatékossággal élőket. Hasonló gyakorlatok valósulnak meg a kevésbé fejlett egészségügyi rendszerrel rendelkező országokban.

A pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek kezelése különösen jól illusztrálja azokat a visszaélésszerű gyakorlatokat, melyek kínzássá, emberte-

len vagy megalázó bánásmóddá, büntetéssé fajulhatnak. Számos kultúrában a pszichoszociális fogyatékosságról úgy hiszik, hogy az adott személyt démonok kerítették hatalmukba, akiket ki kell űzni, és ezt gyakran olyan erőszakos eszközökkel hajtják végre, mint például a fizikai bántalmazás vagy akár a koponyalékelés, hogy a lyukon „a démon távozhasson". A középkori Európában az „őrültség" általános „kezelése" a sötétzárka vagy a nyilvános verés volt. A 18. században, a „felvilágosodás" korában a pszichoszociális fogyatékossággal élő embereket gyakran „bolondokházába" zárták, mint amilyen például a hírhedt londoni Bedlam Kórház volt, ahova az emberek belépőjegyet vehettek, hogy a bentlakók látványán mulassanak.[2]

A pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek efféle kezelése nem ért véget a múltban. Fogyatékosszervezetek dokumentálták olyan eljárások napjainkban történő alkalmazását, melyek a fogyatékossággal élő személyek kínzása, illetve a velük szemben alkalmazott embertelen és megalázó bánásmód legextrémebb formáit képviselik. Ide tartozik többek között a kikötözés rendszeres, hosszan tartó és főként fájdalmat okozó módon történő alkalmazása vagy az elektrosokk-terápia (ECT) önkényes, a páciens akarata ellenére történő, altatás nélküli alkalmazása, és a veszélyes körülmények között való fogva tartás, mely nélkülözi az erőszak elleni védelmet vagy az erőszak áldozatainak biztosított orvosi ellátást. Továbbra is előfordulnak olyan, az agyat károsító műtétek (mint például a lobotómia, azaz a homloklebeny leválasztása a nagyagyról, az érzelmek tompítását szolgáló beavatkozás), amelyeket a páciensek hozzájárulása nélkül hajtanak végre, és ezeket gyakran olyan nőkön végzik el, akikről azt állítják: „túlérzékenyek". Az emberi jogokat sértő, korlátozó kezelések egy másik példáját jelenti az olyan egészségre káros gyógyszerek alkalmazása, melyek tompító hatással vannak a pszichoszociális fogyatékossággal élő személyekre. A Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékossággal Élők Jogaiért (Mental Disability Rights International, MDRI) olyan visszaéléseket is napvilágra hozott, melyekben bizonyos pszichiátriai „kezeléseket" büntetésként alkalmaztak, és a szervezet – például a módosítatlan ECT altatás nélküli alkalmazása esetében is – meggyőzően érvelt az ügyben, hogy egy ilyen gyakorlat megszegi a kínzás tilalmát.[3]

Az intézményi környezetben lakó, fogyatékossággal élő személyek életét veszélyeztető testi és lelki bántalmazás és visszaélések, valamint a súlyos elhanyagolás széles körben elterjedt jelenség. Az MDRI-nek a nyomasztó hangulatú és veszélyes intézetekben elzárt, értelmi fogyatékossággal élő személyek életkörülményeiről szóló jelentései olyan kondíciókról számolnak be, mint a fogva tartás nem higiénikus feltételei, a fizikai korlátozás túlzott mértékű alkalmazása, a megfelelő élelem, víz, ruházat és egészségügyi ellátás hiánya és más, életveszélyes feltételek. Az MDRI szintén dokumentált olyan eseteket, amelyekben egyes intézetekben a bentlakókat rácsos, hosszú távú elkülönítést szolgáló cellákban tartották, ahol teljesen megfosztották őket az érzékelés bármilyen lehetőségétől.[4] Ezek a körülmények olyan jogsértések példái, amelyek a körülményektől függően kínzásnak, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak, illetve büntetésnek minősülnek.

2. Harris, James C. *Szellemi fogyatékosság: Az okok megértése, osztályozás, értékelés és kezelés (Intellectual Disability: Understanding its Causes, Classification, Evaluation and Treatment)* (Oxford: 2005), pp. 14–16; Albrecht, Gary L. et al., eds., *A fogyatékosságtudomány kézikönyve (Handbook of Disability Studies)* (Sage Publications: 2001), pp. 15–18.

3. Zárt ajtók mögött: emberi jogi sérelmek a törökországi pszichiátriai intézményekben, árvaházakban és rehabilitációs központokban (Behind Closed Doors: Human Rights Abuses in the Psychiatraic Facilities, Orphanages, and Rehabilitation Centers of Turkey.) *Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékossággal Élők Jogaiért (MDRI)*. 2005. http://www.mdri.org/projects/turkey

4. Tönkretett életek: Az elmegyógyintézetek, mint a társadalomból való szegregálás helyszínei Argentínában (Ruined Lives: Segregated from Society in Argentina's Psychiatric Asylums) 2007. *Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékossággal Élők Jogaiért (MDRI) és a Jog- és Társadalomtudományok Központja (Center for Legal and Social Studies – CELS)*. http://www.mdri.org/PDFs/reports/MDRI.ARG.ENG.NEW.pdf

Az intézményi környezetben megvalósuló emberi jogi visszaélések kezelése

- 2007-ben egy cseh regionális bíróság helyreállította egy nő emberi jogait, akit akarata ellenére tartottak fogva egy pszichiátriai kórházban, és akarata ellenére pszichiátriai gyógyszerek szedésére kényszerítettek. Egy olyan intézkedés miatt került ilyen intézetbe, melyet a főbérlője kezdeményezett, hogy törvénytelen eszközökkel lakoltassa ki őt a lakásából. A bíróság kimondta, hogy a fogva tartás megsértette a nő emberi jogait.
- 2006-ban az Emberi Jogok Amerikaközi Bizottsága azt állította, hogy Brazília egy pszichoszociális fogyatékossággal élő személy esetében megsértette az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét. Az eset során egy férfi életét vesztette egy pszichiátriai magánklinikán, mert a klinika személyzete verte, melynek következtében már a felvételét követő harmadik napon elhunyt. Az Amerikaközi Bíróság kimondta, hogy Brazília megsértette a férfi emberi jogait és a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódtól való mentességhez fűződő jogát.
- 2001-ben az Emberi Jogok Európai Bírósága kimondta, hogy az az eljárás, hogy egy pszichoszociális fogyatékossággal élő személyt a börtön pszichiátriai szárnyában, egy nagyon szűk és túlságosan meleg, rosszul szellőző cellában tartottak fogva másodmagával, megsértette az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkében szereplő rendelkezést a megalázó bánásmód tilalmáról.
- 1999-ben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága kimondta, hogy a fogyatékossággal élő személyek intézményes körülmények közötti életre kényszerítése annak érdekében, hogy bizonyos szolgáltatásokhoz hozzáférjenek, a Fogyatékossággal élő amerikaiakról szóló törvény (Americans with Disabilities Act – ADA) értelmében törvényellenes hátrányos megkülönböztetésnek minősül. Az Olmstead-döntés megköveteli az egyes intézményektől, hogy a lehető legintegráltabb módon biztosítsák szolgáltatásaikat és végezzék tevékenységüket, úgy, hogy az megfeleljen a fogyatékossággal élő személyek szükségleteinek.

A szabad és tájékozott beleegyezés nélküli orvosi és tudományos kísérletezés az emberi jogok megsértése, amelynek a fogyatékossággal élő személyek folyamatosan áldozataivá válnak. Az efféle visszaélések néhány legszörnyűbb és legismertebb példája a holokauszt idején fordult elő, amikor a fogyatékossággal élő személyeket elborzasztó orvosi kísérleteknek vetették alá. A nürnbergi per folyamán háborús bűnök és emberiség elleni bűncselekmények miatt idéztek bíróság elé és ítéltek el náci orvosokat, amiért részt vettek ilyen kísérletek lefolytatásában. A tájékozott beleegyezés nélküli orvosi és tudományos kísérletezés tilalma különösen fontos téma egyes olyan betegségek esetében, melyek fogyatékosságot okozhatnak, és melyekre az orvostudomány jelenleg nem ismer gyógymódot, de kutatások és kísérletek folynak ezek felfedezésére. A pszichoszociális fogyatékossággal élő személyek például gyakran szembesülnek olyan helyzettel, melyben egy sereg különféle, tesztelés előtt álló orvosságot vagy terápiát próbálnak ki rajtuk, és ezek az adott kombinációban még nem bizonyítottan veszélytelenek. Ez a gyakorlat egyértelműen kísérletezésből áll, nem pedig kezelésből, ennélfogva az emberi jogok megsértésének minősül, ha a páciensek nem adják hozzá szabad és tájékozott beleegyezésüket.

A fogyatékossággal élő személyek az erőszak, a visszaélés és a kizsákmányolás más formáival szemben is védtelenek. A fogyatékossággal élő gyerekek, főleg akik nagy létszámú intézetekben laknak, az erőszak sok olyan formájának vannak kitéve, amelyek komoly kockázatokat hordoznak testi és lelki épségükre nézve. A szexuális visszaélés és kizsákmányolás olyan erőszak, melyet a fogyatékossággal élő személyek – férfiak és nők, fiúk és lányok egyaránt – megtapasztalnak. Az intézetekben lakó, fogyatékossággal élő személyek különösen védtelenek lehetnek az efféle visszaélésekkel szemben, és egyes csoportok, például a Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékossággal Élők Jogaiért (Mental Disability Rights International, MDRI), dokumentálták is az ilyen környezetben elkövetett nemi erőszak bizonyos eseteit. A gazdasági kizsákmányolás gyakori esetei, amikor a fogyatékossággal élő gyermekeknek és felnőtteknek kényszermunkát kell végezniük, fizetés nélkül vagy nagyon alacsony

fizetésért veszélyes munkakörülmények között kell dolgozniuk, szintén komoly veszélyeket jelentenek a fogyatékossággal élő személyek egészségére, valamint testi, lelki és szociális fejlődésére nézve. Az olyan kulturális szokások, mint például a női nemi szervek megcsonkítása és a gyermekházasság, a fogyatékossággal élő nőket és lányokat is érintik, illetve ugyancsak testi fogyatékosságot vagy pszichoszociális fogyatékosságot eredményezhetnek.

6.1. GYAKORLAT: Az erőszak hatása a fogyatékossággal élő személyekre

Annak megértése, hogy milyen hatással van az erőszak a fogyatékossággal élő személyek különböző csoportjaira.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS

Magyarázzuk el, hogy a fogyatékossággal élő személyek nem a fogyatékosságuk miatt vannak kitéve erőszaknak és visszaéléseknek, hanem a társadalom azon tagjai miatt, akik elkövetik ezeket a visszaéléseket. Az erőszak és a visszaélés eltérően érintheti a fogyatékossággal élő emberek különböző csoportjait. Ezeket a különbségeket figyelembe kell venni az erőszakmegelőző programok tervezése során.

2. ÖTLETGYŰJTÉS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra és kérjük meg őket, hogy:

- készítsenek egy listát a fogyatékossággal élő személyek különböző csoportjairól (pl. nők, gyermekek és serdülők, férfiak, idősek, menekültek, belső menekültek) és a különböző fogyatékosságokról (pl. látássérültség, mozgássérültség, hallássérültség, pszichoszociális fogyatékosság); és
- gyűjtsenek példákat arra, hogy milyen tipikus megnyilvánulási formái vannak az erőszaknak az egyes csoportokra nézve.

Megjegyzés a csoportsegítő számára: Tartsuk meg ezt a listát a 6.3. gyakorlathoz!

3. BESZÁMOLÓ

Kérjük meg a csoportokat, hogy minden csoportból egyvalaki számoljon be a beszélgetés eredményéről. Írjuk fel ezeket egy, az alábbihoz hasonló táblázatba. Ha az első két oszlop már teljes, kérjük meg a résztvevőket, hogy határozzák meg, mit tehetnének az adott erőszak vagy visszaélés ellen. Írjuk ezeket a válaszokat a harmadik oszlopba.

4. ELEMZÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy gondolkozzanak el az alábbiakról a kezdeti, csoportmunkában folytatott megbeszélésük alapján:

- Milyen intézkedéseket és megoldásokat kellene hozni az erőszak és a kizsákmányolás megelőzésére?
- Kiknek kellene mindenképpen részt venni a hatékony megelőzés érdekében?

Forrás: Marsha Saxton, Az erőszak hatása fogyatékossággal élő személyekre (The Impact of Violence on People with Disabilites) c. műve alapján, Fogyatékosok Világszervezete (World Institute on Disability): http://www.wid.org

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK CSOPORTJA	AZ ERŐSZAK MEGNYILVÁNULÁSI FORMÁJA	MIT TEHETÜNK AZ ERŐSZAK EZEN FAJTÁJA/FORMÁJA ELLEN?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A KÍNZÁS ÉS AZ ERŐSZAK MÁS FORMÁINAK TILALMÁRÓL?

A kínzás tilalma az emberi jogok egyik alapelve. A kínzás tilalma semmilyen körülmények között nem függeszthető fel és nem is korlátozható. A kínzás és a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma, amelyet az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat)[5] és a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)[6] is tartalmaz, sok más nemzetközi dokumentumban is megjelenik, többek között a **Kínzás elleni egyezményben** (Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen – Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; CAT).[7] Specifikus nemzetközi emberi jogi egyezmények ugyancsak foglalkoznak az erőszak különböző formáival, a kínzáson és a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódon túl is. Például az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC)[8] védi a gyermekek kínzástól való mentességhez fűződő jogait, és külön védi „a gyermeket az erőszak, a támadás, a fizikai és lelki durvaság, az elhagyás vagy az elhanyagolás, a rossz bánásmód vagy a kizsákmányolás – ide értve a nemi erőszakot is – bármilyen formájától”.[9] Továbbá felismeri az állam kötelezettségét a szexuális kizsákmányolás és visszaélés, valamint a gazdasági kizsákmányolás megakadályozására és a gyermekáldozatok felépülésének elősegítésére.

Az erőszak és a visszaélések különféle kategóriáinak meghatározása kihívást jelenthet, és az ilyen magatartás különböző formái közötti határt gyakran nem könnyű meghúzni. A **Kínzás elleni egyezmény** részletes sztenderdeket határoz meg a kínzás és más rossz bánásmód hatékony tiltására, beleértve a túlélők támogatására és a jogorvoslat lehetőségére vonatkozó garanciákat azon személyek számára, akik kínzást vagy valamely más tiltott bánásmódot vagy büntetést szenvedtek el. A **Kínzás elleni egyezmény** 1. cikke így határozza meg a kínzást: „minden olyan cselekedet, amelyet közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy követ el, illetve amely egy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére vagy hozzájárulásával történik és amely szándékosan, meghatározott céllal okoz valakinek komoly fizikális vagy lelki fájdalmat, illetve szenvedést, például információ vagy vallomás kikényszerítése, büntetés, megfélemlítés vagy hátrányos megkülönböztetés céljából”.

Azok a cselekedetek, amelyek nem felelnek meg ennek a meghatározásnak, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés kategóriájába eshetnek, az adott magatartás formájától függően. Az emberi jogi bíróságok még nem határoztak meg egyértelmű előírásokat, melyek szerint meg lehetne állapítani, hogy egy adott magatartás kínzásnak minősül, vagy más tiltott kategóriába esik.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) két rendelkezésében tárgyalja az erőszakot és a visszaélést: a 15. (A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma) és a 16. (Mentesség a kizsákmányolástól, erőszaktól és visszaélésektől) cikkben, amelyek elismerik:

- A fogyatékossággal élő személyeknek a kínzástól és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódtól vagy büntetéstől való mentességhez fűződő jogát;
- A fogyatékossággal élő személyek orvosi vagy tudományos kísérletben tájékozott beleegyezésük nélkül történő részvételének tilalmát;
- A fogyatékossággal élő személyek a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés minden formájától való mentességének jogát;
- Az államok azon kötelezettségét, hogy tegyenek meg minden intézkedést annak megakadályo-

5. Lásd: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=hng, illetve http://www.unhch.ch/udhr/lang/eng.htm
6. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm
7. Lásd www.cordelia.hu/documents/ENSZ_Kinzas.rtf , illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm
8. Lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp
9. A Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület fordítási javaslata: „…a fizikai és lelki erőszak, durvaság, bántalmazás, elhanyagolás vagy elhanyagoló bánásmód, rossz bánásmód vagy kizsákmányolás – ide értve a szexuális bántalmazást is – bármilyen formájától.”

zására, hogy a fogyatékossággal élő személyekkel szemben kínzást és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést alkalmazzanak;

- Az államok azon kötelezettségét, hogy tegyenek meg minden szükséges intézkedést a fogyatékossággal élő személyek védelmére – otthonaikban és azon kívül – mindenfajta kizsákmányolás, erőszak és visszaélés ellen, ideértve a nemi alapú visszaéléseket is;
- Az államok azon kötelezettségét, hogy tegyenek meg minden szükséges intézkedést a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés minden formájának megelőzése céljából, többek között a nemnek és életkornak megfelelő segítségnyújtásnak és támogatásnak a fogyatékossággal élő személyek, családtagjaik és gondozóik számára történő biztosításával, beleértve a tájékoztatás és képzés nyújtását a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek megelőzéséről, felismeréséről és bejelentéséről;
- Az államok azon kötelezettségét, hogy életkornak, nemnek és fogyatékosságnak megfelelő védelmi szolgáltatásokat biztosítsanak;
- Az államok azon kötelezettségét, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára kialakított lehetőségeket és programokat hatékonyan nyomon kövessék;
- Az államok azon kötelezettségét, hogy tegyenek meg minden megfelelő intézkedést a kizsákmányolás, az erőszak vagy a visszaélés áldozatává vált, fogyatékossággal élő személyek fizikai, kognitív és pszichológiai felépülésének, rehabilitációjának és társadalmi újrabeilleszkedésének előmozdítására olyan környezetben, amely tiszteletben tartja a személy jogait és méltóságát, valamint figyelembe veszi a nem és életkor szerinti igényeiket;
- Az államok azon kötelezettségét, hogy hatékony jogszabályokat és politikákat léptessenek életbe a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek azonosítására, vizsgálatára és – adott esetben – bíróság elé vitelére.

Összefoglalva: a kínzás és a visszaélések más formáinak tilalma arra kötelezi az államokat, hogy *tiszteletben tartsák, védjék* és *garantálják* a fogyatékossággal élő személyek jogait. A *tiszteletben tartás* kötelezettsége többek között azt jelenti, hogy az államoknak tartózkodniuk kell attól, hogy kínzást alkalmazzanak a fogyatékossággal élő rabok kikérdezésekor. Továbbá tartózkodniuk kell attól is, hogy a börtönökben vagy más intézményekben fogva tartott, illetve intézményi környezetben elhelyezett, fogyatékossággal élő személyeket a visszaélés bármely formájának kitegyék. Az államoknak továbbá meg kell tiltaniuk, hogy a fogyatékossággal élő személyeket orvosi vagy tudományos kísérleteknek vessék alá, kivéve, ha olyan helyzetben vannak, hogy mindenféle korlátozástól, kényszertől és nemkívánatos befolyástól mentes, teljes és tájékozott beleegyezésüket tudják adni. A *védelem* kötelezettsége azt jelenti, hogy az államok kötelesek megvédeni a fogyatékossággal élő személyeket az állami és más szereplők által esetlegesen alkalmazott visszaélésekkel szemben, ide értve az állami és magánintézetekben előforduló embertelen vagy megalázó körülményeket. A *garantálás* kötelezettsége azt jelenti, hogy az államoknak olyan intézkedéseket kell foganatosítaniuk, melyek védelmet biztosítanak a fentiek ellen. Például az információszerzés elfogadható módjairól és a fogyatékossággal élő fogvatartottak megfelelő elhelyezéséről szóló képzés rendőrök számára, vagy az olyan intézmények ellenőrzése, ahol a fogyatékossággal élők szolgáltatásokat vesznek igénybe. A tanárképzésnek biztosítania kell például, hogy a fogyatékossággal élő gyermekeket sem vetik alá olyan büntetési formáknak, melyek erőszakot tartalmaznak, valamint hogy ezeket a gyerekeket is megvédik attól, hogy az osztálytársaik terrorizálják vagy bántalmazzák őket.

6.2. GYAKORLAT: Milyen módon biztosítja az Egyezmény a kínzástól és a visszaélés más formától való mentesség jogát?

Az Egyezmény 15. és 16. cikkének tanulmányozása és megértése.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

A résztvevőkből alakított kisebb csoportoknak adjuk oda a 15. és a 16. cikk egyes részeit. (A 16. cikket akár négy részre is oszthatjuk.) Kérjünk meg minden csoportot, hogy írják át a cikküket hétköznapi nyelvezetre, és írjanak példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek hogyan élhetnek ezzel a jogukkal, és ez hogyan javíthatja a helyzetüket.

2. MÁS SZAVAKKAL! MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Olvassuk fel hangosan a 15. és a 16. cikk egyes részeit, és kérjük meg az adott cikkel dolgozó csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. Írjuk fel a 15. és 16. cikk végleges átiratát egy flipchart papírra. Mindegyik rész után kérjünk példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek milyen módon élhetnek az adott jogukkal, és ez hogyan javíthatja a helyzetüket.

3. BESZÉLGETÉS

- Hogyan használhatók fel az Egyezmény 15. és 16. cikkei arra, hogy a politikai pártok vagy a kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre? Hogyan használhatók fel ezek a rendelkezések arra, hogy ellenőrizhessük, milyen körülmények uralkodnak a börtönökben, az intézetekben és más olyan helyeken, ahol a fogyatékossággal élő személyek védtelenek lehetnek az erőszakkal és a visszaéléssel szemben?
- Hogyan használhatók fel ezek a rendelkezések arra, hogy segítsük az erőszakmegelőző programok támogatását és képviseletét?

A FIZIKAI ÉS MENTÁLIS INTEGRITÁS FEGYINTÉZETI KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

Az emberi jogi dokumentumok garantálják minden szabadságától megfosztott ember számára a jogot, hogy emberségesen bánjanak vele, tiszteletben tartva veleszületett emberi méltóságát. A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)10. cikke kimondja: „A szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni."[10] Az ENSZ **Emberi Jogi Bizottsága** (UN Human Rights Committee), mely a fent említett Egyezségokmány betartását is nyomon követi, a **21. számú általános észrevételében** kijelenti, hogy a fogvatartottakat nem szabad „semmilyen más nélkülözésnek vagy korlátozásnak kitenni azon kívül, mint ami a szabadságuktól való megfosztásukból következik".[11] Az emberi jogokat védelmező közösség ezidáig kevés figyelmet fordított a fogyatékossággal élő fogvatartottak jogaira. Emberi jogaik és méltóságuk tiszteletben tartásának biztosítása érdekében a börtönben töltött idejük alatt biztosítani kell a fogyatékossággal élő fogvatartottak igényeihez történő ésszerű alkalmazkodást.

A kínzás és a visszaélésszerű bánásmód tilalma a börtönhatóságokra vonatkozik, és előírja a más rabok által elkövetett erőszakos cselekedetektől való védelmet is. Ugyancsak megköveteli az olyan fegyintézeti körülményekkel szembeni védelmet, melyek maguk is kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot és büntetést jelentenek. Az ENSZ által létrehozott nemzetközi emberi jogi eszközök iránymutatást nyújtanak a kormányok számára arról, hogyan tudnak megfelelni nemzetközi jogi kötelezettségeiknek a fogvatartottak jogainak biztosítása terén. Egyes esetekben ezek speciális

10. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm
11. Lásd: http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcomm21.htm

iránymutatást is tartalmaznak a fogyatékossággal élő fogvatartottak és a fogyatékossággal élő, őrizetbe vett személyekre vonatkozóan. Ezek közé a dokumentumok közé tartoznak a Gazdasági és Szociális Tanács által 1957-ben elfogadott **Fogvatartottakkal Való Bánásmódra Vonatkozó ENSZ Minimum Szabályok** (UN Standard Rules for the Treatment of Prisoners);[12] a Közgyűlés által 1988-ban elfogadott **Minden bebörtönzés vagy fogva tartás alatt álló személy védelmére vonatkozó alapelvek** (Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment);[13] és a Közgyűlés által 1990-ben elfogadott **A fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó alapelvek** (Basic Principles for the Treatment of Prisoners).[14] Noha ezek az eszközök nem egyezmények, hiteles iránymutatást adnak a jogilag kötelező erővel bíró emberi jogi dokumentumok értelmezéséhez.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a fegyveres konfliktusok idején különálló, de idevágó jogi szabályozás érvényesül, mely védelmet kíván nyújtani a civileknek. Ez a joganyag az úgynevezett **nemzetközi humanitárius jog**, mely meghatározza a civilek és mindazok jogait, akik a harcokban nem vesznek részt. Ezeket a jogszabályokat a **Polgári lakosság háború idején való védelméről szóló, 1949-es IV. genfi egyezmény** tette közzé.[15]

Az emberi jogok képviselői sikeresen tártak fel és sok esetben sikeresen orvosoltak börtönökben elkövetett emberi jogi jogsértéseket. A Human Rights Watch súlyos eseteket dokumentált a pszichoszociális fogyatékossággal élő személyekkel szemben egyesült államokbeli börtönökben elkövetett visszaélésekről.[16] A közelmúltban e téren az emberi jogi szószólók különösen a fogyatékossággal élő rabok szükségleteihez való alkalmazkodás kérdésére fókuszáltak, és erre néhány börtönhatóság saját kezdeményezésekkel válaszolt. Például az Észak-Írországi Börtönhatóság amellett, hogy emberi jogi tanácsadót vett fel, elfogadott egy fogyatékossági akciótervet, lépéseket tett a cellák akadálymentesítése terén, átalakította az elítélteket célzó képzési programokat, hogy azok az értelmi és tanulási fogyatékossággal élő fogvatartottakhoz is alkalmazkodjanak, valamint megoldásokat keresett a siket és nagyothalló rabok kommunikációs szükségleteire.[17]

6.3. GYAKORLAT: A fogyatékossággal élő személyek jogai a börtönben vagy a fogva tartás alatt

A börtönben lévő vagy fogva tartás alatt álló fogyatékossággal élő személyek speciális szükségleteinek a megértése.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS

Mondjuk el, hogy a fogyatékossággal élő fogvatartottak, mint minden fogyatékossággal élő személy, ésszerű alkalmazkodást igényelnek a fogyatékosságuk miatt. Nézzük át az **Emberi Jogok Európai Bírósága** (European Court of Human Rights) néhány olyan ügyének összefoglalóját, melyben fogyatékossággal élő fogvatartottak voltak érintettek, hogy legyen némi háttérismeretünk. Vegyük elő újra a 6.1. gyakorlatban készített listát, vagy készítsünk egy újat a fogyatékossággal élő személyek különböző csoportjairól (pl. nők, gyermekek és serdülők, férfiak, idősek, menekültek stb.) és a különböző fogyatékosságokról (pl. látássérültség, mozgássérültség, hallássérültség, pszichoszociális fogyatékosság).

12. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp34.htm
13. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp36.htm
14. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp35.htm
15. Fourth Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Lásd: http://www.freeweb.hu/nemzetkozijog/humanitarius/docs/1949genf4.pdf, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/92.htm
16. Rosszul felszereltek: Az Egyesült Államok börtönei és a mentális betegségben szenvedő elkövetők (Ill Equipped: U.S. Prisons and Offenders with Mental Illness.) 2003. Human Rights Watch. http://www.hrw.org/reports/2003/usa1003
17. Észak-Írországi Börtönhatóság Fogyatékossági Akcióterv: 2007. július – 2010. március (Northern Ireland Prison Service Disability Action Plan: July 2007–March 2010). Észak-Írországi Ügyek Hivatala (Northern Ireland Office.) http://www.nio.gov.uk/nio_disability_action_plan_july_2007_-_march_2010.pdf

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokra, és kérjük meg őket, hogy használják a listát sorvezetőként az alábbiakhoz:

- Mondjanak példákat arra, hogy a börtönök körülményei és a fogva tartás alatti bánásmód hogyan érinthetnek egy fogyatékossággal élő személyt, és ez milyen kockázatokat hordoz magában az erőszak és a visszaélés tekintetében.
- Határozzák meg azokat a kihívásokat, melyek a börtönben lévő vagy fogva tartás alatt álló fogyatékossággal élő személyek jogainak érvényesülését veszélyeztetik.

3. ELEMZÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy gondolkozzanak el az alábbiakról a kezdeti, csoportmunkában folytatott beszélgetésük alapján:

- Milyen intézkedéseket lehetne tenni a börtönben lévő vagy fogva tartott fogyatékossággal élő személyek jogainak biztosításáért?
- Kiknek kell mindenképpen részt venni a hatékony megelőzés érdekében?
- Milyen támogató és érdekképviseleti kezdeményezés segíthet abban, hogy változásokat érjünk el ezen a területen?

Az Emberi Jogok Európai Bírósága szerint az Egyesült Királyság megsértette a fogyatékossággal élő fogvatartottak jogait

A *Keenan kontra Egyesült Királyság* (2001) ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága többek között megerősítette, hogy egy pszichoszociális fogyatékossággal élő fogvatartottal szemben alkalmazott bánásmód embertelen és megalázó bánásmódnak és büntetésnek minősül, mely sérti az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikkét.[18] A fogvatartottat holtan találták cellájában, miután felakasztotta magát a magánzárka-büntetése alatt. A Bíróság hiányosságokat talált az egészségügyi ellátásában és állapotának megfigyelése terén is. A Bíróság kimondta azt is, hogy a rab elkülönített elhelyezése és büntetésének további 28 nappal történő meghosszabbítása mindössze 9 nappal a várható szabadlábra helyezése előtt alkalmas lehetett arra, hogy fizikai és erkölcsi ellenállóképességét megrendítse, és ezek a körülmények „nem feleltek meg a mentálisan beteg személyek esetében megkívánt bánásmód kritériumainak”.

A *Price kontra Egyesült Királyság* (2001) ügyben az Emberi Jogok Európai Bírósága kimondta, hogy az Egyesült Királyság megsértette egy fogyatékossággal élő, korábban fogva tartott nő emberi jogait. A kérvényező egy kerekesszékes, végtagjait használni nem tudó nő volt. Egy hétre került börtönbe, és azt állította, hogy ezalatt a kerekesszékében kényszerült aludni, nem érte el a vészjelzőt és a villanykapcsolót, és nem tudta használni a toalettet. Egy börtönőr nő emelte fel a wc-re, majd három órán keresztül otthagyták, amikor végül beleegyezett, hogy egy férfi gondozó segítsen neki. A Bíróság kimondta, hogy ezek a feltételek „a 3. cikket sértő, megalázó bánásmódnak” minősülnek.[19]

18. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye 3. cikke kimondja, hogy: „Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

19. Emberi Jogok Európai Bírósága – értelmi fogyatékossággal élő személyek esetei (European Court of Human Rights – mental disability cases.) Központ a Mentális Sérültek Jogaiért (Mental Disability Advocacy Center). http:// www.mdac.info/resources/echr_cases.htm

A börtönben lévő vagy fogva tartott személyekre vonatkozó nemzetközi szabályok

A fogvatartottakkal való bánásmódra vonatkozó alapelvek

- Megállapítják a raboknak a szabad közösség számára biztosítottnak megfelelő színvonalú egészségügyi ellátáshoz való jogát.

Minden bebörtönzés vagy fogva tartás alatt álló személy védelmére vonatkozó alapelvek

- Megállapítják a hatóságok azon kötelezettségét, hogy bekerülésükkor a rabokat orvosi vizsgálatban részesítsék, és számukra térítésmentesen biztosítsák a megfelelő egészségügyi ellátást és szükség esetén a kezelést.

A Fogvatartottakkal Való Bánásmódra Vonatkozó ENSZ Minimum Szabályok

- Biztosítják, hogy a megfelelő egészségügyi és mentálhigiénés szolgáltatások nélkülözhetetlenek egy megfelelően működtetett börtönben és szervesen hozzátartoznak a rehabilitációra irányuló törekvésekhez: „Az egészségügyi szolgáltatásoknak […] arra kell törekedniük, hogy derítsék fel és kezeljék […] mindazokat a mentális betegségeket vagy rendellenességet, amelyek gátolhatják a fogvatartottak rehabilitációját. Ehhez minden szükséges […] pszichiátriai szolgáltatást biztosítani kell."
- Felismerik a mentális zavarokban szenvedő fogvatartottak eltérő elhelyezésének, felügyeletének és gondozásának szükségességét fogyatékosságuk mértékének megfelelően. A börtön mentálhigiénés ellátást biztosító személyzetének minden más, arra rászoruló rab pszichiátriai kezelését is el kell látnia.
- Felismerik, hogy a börtönökben elegendő számú, megfelelően képzett, kompetens egészségügyi személyzetnek kell dolgoznia, hogy az intézmény megfeleljen az emberi jogokkal kapcsolatos kötelezettségeinek. A börtönszemélyzetben a pszichiátereken túlmenően – a lehető legnagyobb számban – más szakembereknek is jelen kell lennie, többek között pszichológusoknak és szociális munkásoknak. A gondozás színvonala nem lehet alacsonyabb azon okból, hogy az orvosi kezelést fogvatartottak veszik igénybe. „A rabok és fogvatartottak egészségügyi ellátásáért felelős egészségügyi személyzetnek, különösen az orvosoknak, kötelességük, hogy az érintettek testi és lelki egészségének védelmét, betegségeik kezelését a szabad, nem fogvatartott személyek számára biztosított szolgáltatásokkal azonos minőségben és színvonalon lássák el."
- Kikötik, hogy a klinikai orvosi döntéseket orvosi szempontoknak kell vezérelniük. Az orvosi etika nemzetközi elvei megkövetelik a büntetés-végrehajtási intézetek egészségügyi személyzetétől, hogy „a lehető legjobb egészségügyi ellátást biztosítsák a fogvatartottak számára", valamint hogy a rabok állapotáról szóló és kezelésüket érintő döntéseiket a rabok egészségügyi igényei alapján hozzák meg, és ezek minden más, nem gyógyászati jellegű kérdéssel szemben előnyt élvezzenek.
- Javasolják, hogy a megfelelő pszichiátriai kezelés a börtönökben csakúgy, mint a szabad közösségben, az adott páciens számára kialakított kezelési terven alapuljon. E terv ne kizárólag gyógyszeres kezelésből álljon. A rehabilitációs és terápiás tevékenységek széles körét foglalja magába, többek között a szakorvosi terápiához, a csoportterápiához, az egyéni pszichoterápiához, a művészetekhez, a drámajátékhoz, a zenéhez és a sporthoz való hozzáférést.
- Elismerik, hogy a pácienseknek biztosítani kell a megfelelően felszerelt rekreációs létesítményekhez való rendszeres hozzáférést, és a szabadban végzett mindennapos testmozgást; továbbá kívánatos, hogy számukra oktatást és megfelelő munkát ajánljanak.[20]

20. Rosszul felszereltek: Az Egyesült Államok börtönei és a mentális betegségben szenvedő elkövetők (Ill Equipped: U.S. Prisons and Offenders with Mental Illness.) 2003., Human Rights Watch. http://www.hrw.org/reports/2003/usa1003

SZEXUÁLIS ERŐSZAK, KIZSÁKMÁNYOLÁS ÉS VISSZAÉLÉS

Számos felmérés tanúsítja, hogy a szexuális kizsákmányolás és visszaélés elterjedt jelenség a fogyatékossággal élő személyek, különösen a nők és lányok körében, bár a fogyatékossággal élő férfiak és fiúk is átélnek szexuális erőszakot, kizsákmányolást és visszaélést. A tanulmányok szerint a fogyatékossággal élő nők közel 50%-a számol be valamiféle gyermekkori szexuális abúzusról, és mintegy 30%-uk jelezte, hogy felnőtt éveiben érte vagy éri efféle visszaélés.[21] A legtöbb zaklatást nem jelentik be, ennélfogva ezek nem kerülnek napvilágra. Ezek a visszaélések nagyon gyakran a fogyatékossággal élő személyek otthonában vagy az intézetekben fordulnak elő, melyekről úgy képzeljük, nem válhatnak ilyen zaklatások színtereivé.

A szexuális erőszaknak, kizsákmányolásnak és visszaélésnek hosszan tartó, testi és lelki sérüléseket okozó hatásai vannak a fogyatékossággal élő személyekre. Ahol ilyen visszaélések elzárt körülmények között történnek, ott a felépüléshez szükséges segítség elérésének kicsi az esélye. Ezen túlmenően az ilyen traumatikus élmények fokozhatják az érintettek fogyatékosságukból eredő funkcionális korlátait, vagy másodlagos fogyatékosságot is okozhatnak. A szexuális erőszak és visszaélés kezelésére irányuló, főként nőknek és lányoknak szánt helyi programok és szolgáltatások nagyon gyakran nem érik el a fogyatékossággal élő személyeket. A fogyatékosságügy képviselői dolgoznak azon, hogy kiküszöböljék ezeket a hiányosságokat, és biztosítsák azt, hogy az ilyen programok és szolgáltatások mindenki számára elérhetővé és hozzáférhetővé váljanak. Az erőszak-megelőző jogvédelem fontos eleme a fogyatékossággal élő személyek erőszaktól való mentességhez fűződő joga és önálló életvezetése biztosításának.

6.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat amellett, hogy hozzájárulunk a kínzás és a visszaélések más formái tilalmának előmozdításához!

1. BEVEZETÉS

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyek kínzástól és a visszaélések más formáitól való mentességhez fűződő jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyek a kínzástól és a visszaélések más formáitól való mentességhez fűződő jogát, amely biztosítja számukra emberi jogaik teljes mértékű élvezetét.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

21. Az erőszak hatása a fogyatékossággal élő személyekre. (The Impact of Violence on People with Disabilities) Fogyatékosok Világszervezete (World Institute on Disability, Marsha Saxton).

TOVÁBBI FORRÁSOK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK ELLEN ELKÖVETETT KÍNZÁS ÉS A VISSZAÉLÉSEK MÁS FORMÁI TÉMAKÖRÉBEN

- Human Rights Watch, Rosszul felszereltek: Az Egyesült Államok börtönei és a mentális betegségben szenvedő elkövetők (Ill Equipped: U.S. Prisons and Offenders with Mental Illness.) (2003): http://www.hrw.org/reports/2003/usa1003
- Központ a Mentális Sérültek Jogaiért (Mental Disability Advocacy Centre: http://www.mdac.info/index.html
- Nemzetközi Szervezet az Értelmi Fogyatékosok Jogaiért (Mental Disability Rights International): http://www.mdri.org
- Fogyatékosok Világszervezete (World Institute on Disability), Az erőszak hatása a fogyatékossággal élő személyekre (Marsha Saxton, 2006): http://www.wid.org

A KÍNZÁSTÓL ÉS A VISSZAÉLÉSEK MÁS FORMÁITÓL VALÓ MENTESSÉG

Az Alkotmány 54. § (2) bekezdése kimondja, hogy „senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.”

A kínzás, valamint a kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás tilalmának értelmezése az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatában merült fel.[22] A *kínzás* olyan súlyos és szándékos kegyetlenséget feltételez, amit komoly testi-lelki sérülések nélkül nem lehet megállapítani. A kínzás elleni védelem elsősorban a büntetőjogi szankcionálás révén valósul meg (bántalmazás hivatalos eljárásban, kényszervallatás).[23] Az *embertelen bánásmód* vagy *büntetés,* ha nem is feltétlenül testi sérülést, de mindenképpen erős testi és lelki szenvedést okoz. A megalázó bánásmód vagy büntetés lényege, hogy az érintettben olyan erős félelmet, lelki gyötrelmet és alsóbbrendűségi érzést okoz, mely alkalmas arra, hogy a testi és lelki ellenállását megtörje. Elsősorban a hierarchikus, zárt szervezeteknél, illetve intézményeknél fordulhat elő, ahol az érintettek kiszolgáltatott helyzetben vannak (rendőrség, katonaság, büntetés-végrehajtás, pszichiátria, bentlakásos intézmények).

A büntetőeljárásban elrendelt fogvatartás (előzetes letartóztatás, szabadságvesztés) során a szellemi vagy testi fogyatékosságban szenvedő személyek különösen hátrányos, kiszolgáltatott helyzetben vannak. A kóros elmeállapotú fogvatartottakat az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyintézetben (IMEI) helyezik el. A kényszergyógykezelésre utalt betegre – bizonyos eltérésekkel – a pszichiátriai betegek intézeti gyógykezelésére irányadó szabályokat kell alkalmazni. A beteggel szemben az egészségügyi törvényben meghatározott okok miatt és módokon lehet korlátozó intézkedéseket foganatosítani.[24] Személyes szabadságában bármely módon – fizikai, kémiai, biológiai vagy pszichikai módszerrel, illetve eljárással – csak a veszélyeztető vagy közvetlen veszélyeztető magatartású beteg korlátozható. A korlátozás csak addig tarthat, illetőleg olyan mértékű és jellegű lehet, mely a veszély elhárításához feltétlenül szükséges.[25] Az értelmi fogyatékossággal élő fiatalkorú fogvatartottak gondozására, nevelésére, oktatására a javítóintézetekben külön figyelmet fordítanak;[26] a bv. intézetekben fogva tartott fiatalkorúak tekintetében viszont nincs erre vonatkozó jogszabályi előírás.

Szabálysértési eljárásban ugyanakkor 2000 márciusa óta nem alkalmazható elzárás, ha az eljárás alá vont személy a fogyatékossággal élő személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékossággal élő személy.[27]

Az ombudsman 2004-ben megállapította, hogy az IMEI-ben tapasztalt, a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatos anomáliák sértik a kegyetlen, embertelen bánásmód tilalmát.[28] A biztos 2005-ben vizsgálatot folyatott egy értelmi fogyatékossággal élő személy fogva tartása ügyében, és megállapította, hogy a rendőrségen, valamint a büntetés-végrehajtási intézetben vele szemben tanúsított bánásmód sértette a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmód tilalmát.[29]

22. Az Emberi Jogi Bíróságot az Európa Tanács keretében, 1950-ben aláírt „Egyezmény az Emberi Jogok és az Alapvető Szabadságok Védelméről” hozta létre. (Az ún. európai emberi jogi egyezményt az 1993. évi XXXI. törvény hirdetette ki hazánkban.)

23. 1978. évi IV. törvény (Btk.) 226–227. §. Ide tartozhat a jogellenes fogvatartás minősített esete is (228 § /2/ bek.).

24. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 83.–84/A. §

25. Az egészségügyr_l szóló 1997. évi CLIV. törvény 192. § (1) bek., 60/2004. (VII. 6.) ESzCsM rendelet

26. A javítóintézetek rendtartásáról szóló 30/1997. (X. 11.) NM rendelet 18–19., 23., 28. §

27. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 15. § b, pont, 17. § (2) b, pont

28. OBH 5783/2004. és 1125/2004.

29. OBH 5086/2005.

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

17. cikk: Az egyén integritásának védelme

Minden fogyatékossággal élő személynek másokkal azonos alapon joga van fizikai és mentális integritásának tiszteletben tartására.

22. cikk: A magánélet tiszteletben tartása

1. A fogyatékossággal élő személy magánéletének, családjának, otthonának, levelezésének vagy másfajta kommunikációjának önkényes vagy jogellenes zavarása, becsületének vagy jó hírének jogellenes megsértése – tekintet nélkül a személy lakóhelyére és lakáskörülményeire – tilos. A fogyatékossággal élő személyek az említett zavarással és jogsértéssel szemben jogvédelmet élveznek.
2. A részes államok másokkal azonos alapon védik a fogyatékossággal élő személyek személyével, egészségével és rehabilitációjával kapcsolatos információk titkosságát.

23. cikk: Az otthon és család tiszteletben tartása

1. A részes államok minden szükséges és hatékony intézkedést megtesznek a fogyatékossággal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés megszüntetéséért a házasság, a család, a szülői szerep és a rokoni kapcsolatok terén, másokkal azonos alapon, az alábbiak biztosítása céljából:
   a) a házasság kötésére alkalmas korú fogyatékossággal élő személyeknek a házasságkötéshez és családalapításhoz való jogának elismerése a házasságot kötni szándékozó felek szabad és teljes egyetértése alapján;
   b) a fogyatékossággal élő személyek jogának elismerése, hogy szabadon és felelősségteljesen dönthessenek gyermekeik számát és korkülönbségét illetően, hogy hozzáféréssel bírjanak az életkornak megfelelő információkhoz, a reproduktív és családtervezési oktatás elismerést nyerjen, valamint, hogy biztosítsák számukra e jogok gyakorlását lehetővé tevő eszközöket;
   c) a fogyatékossággal élő személyek, beleértve a gyermekeket is, termékenységének másokkal azonos alapon történő fenntartása.
2. A részes államok biztosítják a fogyatékossággal élő személyek gyámsággal, gondnoksággal, gyermekek örökbefogadásával vagy más hasonló jogintézményekkel kapcsolatos jogait és kötelezettségeit, amennyiben ezek a fogalmak léteznek a nemzeti jogban; minden esetben a gyermek érdeke az elsődleges. A részes államok megfelelő segítséget nyújtanak a fogyatékossággal élő személyek számára gyermeknevelési feladataik teljesítéséhez.
3. A részes államok biztosítják a fogyatékossággal élő gyermekek számára az egyenlő jogokat a családi élet területén. E jogok érvényesítése, valamint a fogyatékossággal élő gyermekek elrejtésének, elhagyásának, elhanyagolásának és kirekesztésének megelőzése céljából a részes államok vállalják a fogyatékossággal élő gyermekek és családjuk korai, átfogó tájékoztatását, részükre szolgáltatások nyújtását és támogatásukat.
4. A részes államok biztosítják, hogy a gyermek a szülők akarata ellenére nem választható el szüleitől, kivéve, ha az olyan hatáskörrel rendelkező hatóságok, mely hatóságok döntése ellen jogorvoslatnak van helye, az alkalmazandó jogszabályokkal és eljárásokkal összhangban megállapítják, hogy az elválasztás a gyermek érdekében szükséges. A gyermeket, vagy egyik, vagy mindkét szülő fogyatékossága alapján szüleitől elválasztani minden esetben tilos.
5. Amennyiben a közvetlen család nem tudja ellátni a fogyatékossággal élő gyermeket, a részes államok minden erőfeszítést megtesznek annak érdekében, hogy alternatív gondozást biztosítsanak a gyermek számára a szélesebb családi körben, ennek hiányában pedig a közösségen belül, családi környezetben.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- meghatározzák a magánélet, az egyén integritása (vagy a személyes integritás), az otthon és a család tiszteletben tartásához szükséges jogokat;

- elmagyarázzák, hogy miért fontosak ezek a jogok a fogyatékossággal élő személyek számára;
- megértsék ezen jogok és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyek ezen jogait előmozdítják vagy megtagadják;
- megértsék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményében** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) foglalt, a magánélet, az egyén integritása, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogokra vonatkozó rendelkezéseket.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A MAGÁNÉLET, AZ EGYÉN INTEGRITÁSA, AZ OTTHON ÉS CSALÁD TISZTELETBEN TARTÁSÁRÓL!

Régóta társadalmi vita tárgya, hogy hol húzódik a közszférát (mint pl. a politikaalkotás területe vagy a közösségi tevékenységek) és a magánszférát (mint pl. az emberi test, az otthon vagy a család) elválasztó határvonal. Ugyanilyen régi az igyekezet, hogy meghatározzák, hogy az állam vagy az egyén milyen mértékben ellenőrizheti ezeket a területeket. Ez a fejezet a magánszféráról szól, ezen belül azokat a jogokat vizsgálja, amelyek a magánélet, az egyén integritása, az otthon és a család tiszteletben tartásához kapcsolódnak.

A magánélet és az egyén integritásának tiszteletben tartása

Napjainkban a magánélethez való jog számos különböző összetevőből áll, ezen összetevők többek között:

- A **személyes adatok és magánjellegű információk védelméhez** való jog, ami azt jelenti, hogy az egyénnek joga van eldönteni, hogy milyen információ kerülhet róla nyilvánosságra, és hogy a nyilvánosság mely személyek csoportját jelentheti. Az ilyen jellegű információk közé tartoznak az egyén gondolatai, véleménye, azon cselekedetei, melyeket olyan helyzetekben végez, melyekről értelemszerűen úgy véli, hogy a nyilvánosság kizárásával történnek; valamint az olyan személyes adatok, mint például az egyén egészségi állapotára vagy pénzügyi helyzetére vonatkozó információk;
- A személyes adatok és magánjellegű információk védelméhez való joghoz szorosan kapcsolódik a **kommunikáció titkosságához** való jog, ami a másokkal magánügyben történő információcsere biztonságát jelenti. Ide tartoznak a levelezések, a telefonbeszélgetések, a magánbeszélgetések, az e-mailek és a kommunikáció egyéb formái. Más szóval sem az államnak, sem a magánszereplőknek nincs joguk ahhoz, hogy elolvassák levelezésünket vagy lehallgassák magánbeszélgetéseinket. Természetesen akad pár kivétel, például ha valakit bűncselekmény elkövetésével gyanúsítanak; azonban e kivételekről is jogi szabályozás rendelkezik annak biztosítása érdekében, hogy az ilyen beavatkozás valóban alapos indokkal és a megfelelő módon történjen;
- A magánélethez való jog az **egyén személyes környezetére** is vonatkozik, ez elsősorban a lakhelyét, vagyis az otthonát jelenti, illetve a családját vagy másokat, akikkel együtt él. De ugyanígy vonatkozhat az egyén magánszférájának olyan egyéb területeire is, mint például az autója vagy más vagyontárgya.
- A magánélethez való jog további vonatkozása **az egyén becsületének és jó hírének védelme**. Példának okáért senki nem ronthatja a jó hírünket azzal, hogy másoknak azt állítja, társadalmilag elfogadhatatlan tevékenységet vagy magatartást folytatunk, hacsak nem igaz ez az állítás.

Annak ellenére, hogy két különálló jogról van szó, amelyek eltérő fogalmakra irányulnak, az egyén személyes integritásához való joga szorosan kapcsolódik a magánélethez való jogához, mégpedig oly módon, hogy számtalan esetben a magánélethez való jog is sérül az egyén integritását sértő cselekményekkel és körülményekkel párhuzamosan, vagy azokat megelőzően. Az egyén személyes integritáshoz való jogát alapvetően úgy fogalmazhatjuk meg, mint az olyan emberséges bánásmódhoz való

jogot, ami által nem sérül az egyén szellemi, lelki és fizikai egészsége. Más szóval jogunk van a szellemi, lelki és fizikai sértetlenséghez mind az állammal, mind pedig a magánszereplőkkel szemben.

A fogyatékossággal élő személyeknek ugyanolyan joguk van a magánélethez és a személyes integritáshoz, mint mindenki másnak, mégis sok esetben sérülnek ezek a jogaik. Sok fogyatékossággal élő személynek például segítőre vagy gondozóra van szüksége az önellátáshoz vagy bizonyos feladatok elvégzéséhez. Ebből az következik, hogy a gondozók sokszor könnyen hozzáférnek a fogyatékossággal élők különböző személyes adataihoz, például a személyi azonosító számaikhoz vagy a pénzügyi helyzetüket érintő információkhoz. Az is előfordulhat, hogy a gondozó kénytelen közeli fizikai kontaktusba kerülni a gondozott személlyel, amikor a mellékhelyiség használatában vagy épp a tisztálkodásban segít neki. Bár a fogyatékossággal élő embereknek joguk van olyan bánásmódban részesülni a gondozó részéről, ami tiszteletben tartja a magánéletüket és az integritásukat, és a szakképzett gondozók közül sokan betartják a szakmájukkal járó etikai előírásokat, mégis túl gyakran hallani ezen alapvető jogok sérelméről. Ez megnyilvánulhat a személyes adatokkal való visszaélésben vagy azok manipulálásában, például ha lopáshoz használnak fel pénzügyi információkat, de ugyanúgy megjelenhet fizikai, verbális vagy érzelmi bántalmazásban is. Az ilyen bánásmód nemcsak a magánélethez és az integritáshoz való jogot sérti, de sérti a fogyatékossággal élő személy jogát a veleszületett emberi méltóságát megillető tisztelethez.

Azon okok közül, melyek a magánélet tiszteletben tartásához és az egyén integritásának védelméhez fűződő jogok megsértéséhez vezetnek, a többi ember hozzáállása és hiedelmei a legmeghatározóbbak, különösen az értelmi, pszichoszociális fogyatékossággal élő vagy tanulási nehézséggel küzdő személyekkel kapcsolatban. A tévhit, miszerint ezek az emberek „nem képesek” saját személyes adataik és magánjellegű információik megőrzésére, ahhoz vezethet, hogy megtagadják tőlük ezeket az információkat, vagy olyanoknak adják ki azokat, akikkel a fogyatékossággal élő személy nem szeretné ezt az információt megosztani. Ráadásul vannak, akik úgy vélik, megengedhető a fogyatékossággal élők magánéletének, fizikai, lelki vagy szellemi integritásának megsértése, ha azok nincsenek tudatában annak, hogy mi történik. Abból a meggyőződésből pedig, miszerint a fogyatékossággal élőknek úgy kellene gondolkodniuk és/vagy viselkedniük, ahogy az a többiek által „normálisnak” tekinthető, az is következhet, hogy a fogyatékossággal élőket olyan gyógyszerek szedésére és olyan „kezelések” igénybevételére kényszerítik, amelyek rövid és hosszú távú mentális és fizikai sérülést okozhatnak nekik.

Fontos foglalkozni ezekkel a sérelmekkel, és nem csupán azért, hogy a fogyatékossággal élők szabadon élvezhessék a magánélet tiszteletben tartásához és az integritás védelméhez fűződő jogukat, hanem azért is, mert ezen jogok élvezete kihatással lehet más emberi joguk élvezetére is. Például az egyén integritásának védelméhez fűződő jog sérülése, amennyiben észrevétlen marad, a kínzás, az erőszak és a visszaélés tilalmának megsértéséig fokozódhat. A magánélethez való jog megsértése elriaszthatja a fogyatékossággal élő személyeket a vélemény- és szólásszabadság gyakorlásától, vagy a politikai életben és a közéletben való részvétel jogától. Hasonlóképpen, más jogok megsértése eredményezheti a magánélet tiszteletben tartásához és az egyén integritásának védelméhez fűződő jog csorbulását. Például, ha a fogyatékossággal élők nem férnek hozzá a minőségi egészségügyi szolgáltatásokhoz és programokhoz, azáltal ki lehetnek téve annak, hogy egészségügyi adataikat nem megfelelően kezelik, ami sérti a magánélethez való jogukat; illetve annak, hogy az egészségügyi dolgozók nem tartják tiszteletben a személyes integritáshoz való jogukat. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés hiánya pedig akadálya lehet annak, hogy a fogyatékossággal élők a magánélethez és a személyes integritáshoz való jogaik megsértésekor jogorvoslatért folyamodhassanak, ami azt eredményezheti, hogy az ilyen jogsértések folytatódnak.

Az otthon és a család tiszteletben tartása

Az egyén otthonával és családjával kapcsolatos kérdések hagyományosan a magánszférához tartozó ügyek közé tartoznak. Jóllehet a család fogalmának nincs nemzetközileg elfogadott meghatározása,

a családot általánosan a *társadalom természetes és alapvető egységének* tekintjük, és mint ilyen, számos jog védelme alatt áll. Az e területhez kapcsolódó jogok közé az alábbiak tartoznak:

- Jog a házasságot kötni szándékozó felek szabad és teljes egyetértése alapján történő házasságkötéshez, feltéve, hogy a felek nagykorúak.
- Jog a másik féllel való jogegyenlőséghez a házasság ideje alatt és a jogérvényes válás vagy a házasság felbontása tekintetében.
- Jog a családalapításhoz, vagyis jog az együttéléshez, a gyermekvállaláshoz és minden diszkriminatív vagy kötelező állami családtervezési irányelv alóli mentességhez.
- A családegyesítéshez való jog, ha a családtagok valamely politikai, gazdasági vagy más okból elszakadtak egymástól.
- Jog a családnak a társadalom és az állam általi védelmére.

A magánélet tiszteletben tartásához és az integritás védelméhez fűződő jogaik sérülésén túl, a fogyatékossággal élő személyek az otthonhoz és a családhoz való joguk sérülésével is gyakran szembesülnek. A nagykorúság elérésével például a többi embernek joga van házasságot kötni, ezzel szemben az állami jogszabályalkotás, politika és/vagy gyakorlat a fogyatékossággal élőktől gyakran megtagadja ezt a jogot. Ha viszont nem szeretnének házasságra lépni, a fogyatékossággal élő személyektől még ebben az esetben is gyakran megtagadják az egyenlő esélyt ahhoz, hogy megtapasztalják szexualitásukat, és szexuális vagy intim kapcsolatokat alakítsanak ki. Ha az állam politikája nem is korlátozza az ilyen kapcsolatokat, a családtagok, az egészségügyi dolgozók vagy az intézeti alkalmazottak megakadályozhatják a fogyatékossággal élő személyeket abban, hogy szabadon döntsenek, és eszerint cselekedjenek az intim kapcsolatokat illetően.

Az ilyen jogsérelmek általában azokban a feltételezésekben és sztereotípiákban gyökereznek, amelyek szerint a fogyatékossággal élők „nem tudják kezelni” a házassággal vagy a kapcsolatokkal járó felelősségeket, illetve, hogy e viszonyok során „testi-lelki sérüléseket szerezhetnek”. Ezek a jogsérelmek abból az elképzelésből is eredhetnek, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek azért ne szülessen gyermeke, mert a szülők továbbörökíthetik a fogyatékosságukat, vagy nem lesznek képesek ellátni a gyermekeiket. Az ilyen hozzáállás vezetett ahhoz, hogy egyes államok támogatják vagy jóváhagyják a fogyatékossággal élő felnőttek és gyerekek akaratuk ellenére történő sterilizációját, azt tanácsolják a fogyatékossággal élő személyeknek, hogy ne vállaljanak gyermeket, illetve megtagadják a fogyatékossággal élő nőktől, hogy a megfelelő terhesség alatti és szülést követő egészséggondozásban részesüljenek.

A fogyatékossággal élő személyek ezen kívül azzal is gyakran szembesülnek, hogy a fogyatékosságuk miatt nem fogadhatnak örökbe gyermeket, nem lehetnek gyermekek gondviselői, gyámjai, illetve vagyonkezelői. Amennyiben mégis születnek gyermekeik, az állam vagy a családtagok gyakran ragaszkodnak ahhoz, hogy a gyerekeket válasszák el a szüleiktől, és mások neveljék fel őket, azon általános vélekedés miatt, miszerint a gyermekek „érdekét” nem az szolgálja a legjobban, ha a fogyatékossággal élő szüleik nevelik fel őket. Még ha a gyermekeket nem is szakítják el erőszakkal a szüleiktől, sok fogyatékossággal élő szülő nem fér hozzá kellő mértékben ahhoz a támogatáshoz vagy segítséghez, amire szüksége volna, hogy a gyermekéről gondoskodhasson. A fogyatékossággal élő gyermekek szülei is gyakran találkoznak hasonló jogsértésekkel a saját és gyermekeik azon jogait illetően, hogy családként együtt maradhassanak, ugyanis sok esetben nem állnak a rendelkezésükre a szülői feladataik ellátásához szükséges támogatások, vagy az állami tisztviselők ragaszkodnak ahhoz, hogy a gyermeknek „jobb lenne” máshol, jellemző módon valamilyen intézetben.

Az otthonhoz és a családhoz való jogot érintő ilyen és hasonló jogsértések további jogok megsértéséhez vezethetnek. Például, ha a fogyatékossággal élő személyt meggátolják abban, hogy a családjával éljen, ezzel sérül az önálló életvitelhez és a közösségbe való befogadáshoz fűződő joga, amely elismeri, hogy a fogyatékossággal élők a többi emberhez hasonlóan megválaszthatják, hogy hol és kivel kívánnak együtt élni. Ugyanígy a kényszersterilizáció nemcsak a gyerekvállaláshoz való jogtól fosztja meg őket, hanem a személyes integritásuk védelméhez fűződő jogukat is sérti, és az erőszak és a bántalmazás egyik formájának tekinthető.

Más jogok megsértése is eredményezheti az otthon és a család tiszteletben tartásához való jog sérülését. A megfelelő életszínvonal, egészségügyi ellátás és rehabilitációs szolgáltatás hiánya alultápláltsághoz vagy általános egészségromláshoz vezethet, és kockára teheti a fogyatékossággal élők termékenységét. Ha a fogyatékossággal élő személyektől megtagadják a törvény előtti egyenlőséghez való jogot, a véleményszabadságot és a szólásszabadságot, ezzel megfosztják őket annak lehetőségétől, hogy a személyes kapcsolataikat illető döntéseiket önállóan hozzák meg, kommunikálják és eszerint cselekedjenek. Hasonlóképpen, az elérhető információk hiánya megakadályozza, hogy a fogyatékossággal élő személyek többet megtudjanak a szexuális kapcsolatokról, a családtervezésről, a támogató szolgáltatások elérhetőségéről vagy más olyan ismeretekről, melyekre szükségük van ahhoz, hogy önálló és tájékozott döntéseket hozzanak.

A magánélet tiszteletben tartásához és az egyén integritásának védelméhez, valamint az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogok együttesen a fogyatékossággal élő személyek egyenlőségének és veleszületett emberi méltóságának legfontosabb emberi jogi kérdéseire mutatnak rá. Ahogy Eleanor Roosevelt, az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** egyik megszövegezője megjegyezte, az emberi jogok gyakorlása „kis közösségben, az otthonhoz közel" kezdődik, és „ha ott nincs jelentőségük, akkor máshol is csak kis jelentőségük lehet."

7.1. GYAKORLAT: Mit jelent a magánélethez, az integritáshoz, az otthonhoz és a családhoz fűződő jogok élvezete?

Annak megértése, hogy mit jelent a magánélethez, a személyes integritáshoz, az otthonhoz és a családhoz fűződő jogok élvezete.

40 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba, és mindegyik csoportnak adjunk egy szituációt az alábbiak közül:

- Orvosi vizsgálat
- Baráti telefonbeszélgetés vagy (elektronikus) levelezés
- Banki ügyintézés
- Beszélgetés egy tanárral gyermekünk iskolai teljesítményéről

Kérjük meg a csoportokat, hogy vitassák meg, miként élik meg a fogyatékossággal élők ezeket a helyzeteket:

- Mely esetekben szükséges a fogyatékossággal élők számára a magánélet tiszteletben tartásához, az egyén integritásának védelméhez és/vagy az otthon és a család tiszteletben tartásához való jog élvezete a teljes mértékű részvételhez? Készítsünk listát hasonló élethelyzetekről és tevékenységekről!
- Melyek azok az információk, amelyekkel kapcsolatban a fogyatékossággal élő személyek elvárhatják, hogy azokat bizalmasan kezeljék?
- A személyes integritáson a mentális (lelki és szellemi) vagy a fizikai integritást kell értenünk, esetleg mindkettőt egyszerre?
- Kinek a feladata biztosítani, hogy ezeket a jogokat az említett helyzetekben tiszteletben tartsák?

2. BESZÁMOLÓ

Kérjük meg a csoportokat, hogy mindegyikből egyvalaki foglalja össze, mi hangzott el a beszélgetés során.

- Milyen hasonlóságok figyelhetők meg a különböző helyzetek tapasztalatait illetően?
- Milyen olyan egyéb szituációk fordulhatnak elő a mindennapi életben, amelyek hasonló kérdéseket vetnek fel?
- Mit tehetnek hasonló helyzetben a fogyatékossággal élő személyek a magánéletük és az integritásuk megóvására?

3. BESZÉLGETÉS

Mit tehetünk a fogyatékossággal élők magánéletének és személyes integritásának védelmében?

A személyi segítés etikája

Azoknak, akik gondozóként személyi segítői tevékenységet végeznek a fogyatékossággal élő személyek mellett, munkájuk során úgy kell eljárniuk, hogy tiszteletben tartsák a segítést igénybe vevő fogyatékossággal élő személy emberi jogait. Bár nem létezik nemzetközileg elfogadott viselkedési kódex a hivatásos gondozók számára, a következőkben bemutatjuk a Missouri-Columbia Egyetem Egészségügyi Dolgozókat Képző Iskolája (University of Missouri-Columbia School of Health Professions) által összeállított útmutatót személyi segítők részére, mely hangsúlyozza a szolgáltatást igénybe vevő személy jogainak tiszteletben tartását:

- A segítő tartsa tiszteletben a munkaadó/szolgáltatást igénybe vevő személy jogait annak származásától, vallásától, szexuális irányultságától vagy más meggyőződésétől függetlenül.
- Vegye tudomásul, hogy a munkakapcsolatot a munkaadó/szolgáltatást igénybe vevő személy határozza meg, és hogy neki van joga meghozni a végső döntés a segítéssel kapcsolatban.
- Tartózkodjon minden olyan cselekedettől, amely bántalmazásnak, elhanyagolásnak és kihasználásnak minősül.
- Ne helyezze előbbre a saját érdekeit a munkaadója/a szolgáltatást igénybe vevő személy kívánságainál.
- Tartsa tiszteletben a munkaadó/szolgáltatást igénybe vevő személy magánélethez való jogát.
- A segítő lépjen fel a szolgáltatást igénybe vevő személy és a köz védelmében, ha egy kívülálló személy szakszerűtlen, etikátlan vagy törvényellenes magatartása az otthoni ápolást, egészségügyi ellátást vagy biztonságot veszélyezteti.
- Vállalja a felelősséget és az elszámoltathatóságot minden egyéni döntésével és cselekedetével kapcsolatban.
- Fejlessze szaktudását az otthoni segítés terén.
- Mindig kellő tájékozottsággal és megalapozottsággal hozzon döntéseket, és az egyéni kompetencia és a szakmai képzettség legyen az alapkövetelmény, amikor tanácsért fordul másokhoz, felelősségeket vállal vagy feladatokat ad át másoknak.
- Törekedjen arra, hogy olyan munkakörülményeket alakítson ki és tartson fenn, amelyek magas színvonalú segítő szolgáltatást tesznek lehetővé.
- Törekedjen arra, hogy a nyilvánosságot megóvja a félretájékoztatástól és a megtévesztéstől; valamint arra, hogy megőrizze az otthoni segítés integritását.[1]

1. Az önállóság erősítése: Útmutató a személyi segítéshez (Enhancing Independence: An Assistant's Guide to Personal Assistance Services), 1995, Missouri gerincvelő sérülési modell rendszer (MGSMR), Missouri-Columbia Egyetem Egészségügyi Dolgozókat Képző Iskolája (Missouri Model Spinal Cord Injury System (MOMSCIS), School of Health Professions, University of Missouri-Columbia). http://www.umshp.org/hp/resources/sci/atmanual/atman2.shtml; lásd még: http://www.travisroyfoundation.org/pages/PDF/PCAmanual.pdf)

7.2. GYAKORLAT: A magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartását akadályozó tényezők felismerése

Azoknak a tényezőknek (módszereknek, eljárásoknak és magatartásoknak) a meghatározása, amelyek megakadályozzák a fogyatékossággal élőket abban, hogy élvezzék a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogaikat.

40 perc

A 7.1. gyakorlatban készített lista a különböző élethelyzetekről és mindennapos tevékenységekről.

1. ELEMZÉS

A 7.1. gyakorlatban használt, hétköznapi élethelyzetekről és tevékenységekről szóló lista és a beszélgetés során elhangzottak alapján kérjünk meg minden résztvevőt (esetleg párokban), hogy válasszanak ki egy tevékenységet és vizsgálják meg, hogy annak kapcsán milyen akadályokkal szembesülhetnek a fogyatékossággal élő személyek, ha élvezni szeretnék a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogukat?

2. SZEREPJÁTÉK

Kérjünk meg minden résztvevőt vagy párt, hogy számoljanak be vizsgálatuk eredményeiről, majd játsszanak el legalább egy képzeletbeli szituációt, amely során egy fogyatékossággal élő személy olyan akadállyal szembesül, amely korlátozza őt a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogának élvezetében. Lehetséges változat: Játsszuk el, hogy mi történhet a legjobb és a legrosszabb esetben az adott szituációban, és mutassuk be, milyen lehetséges megoldások képzelhetők el az említett akadály leküzdésére.

3. BESZÉLGETÉS

- Mik a következményei annak, ha a fogyatékossággal élők nem élvezhetik a magánélet, a személyes integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogukat? Milyen hatással van ez a fogyatékossággal élő személyre? Milyen hatással van a társadalom egészére?
- Mely akadályok befolyásolják a legnagyobb mértékben a fogyatékossággal élők életét?
- Hogyan lehet megszüntetni ezeket a meghatározó akadályokat?

A fogyatékossággal élő utasok magánéletének és személyes integritásának biztosítása

A biztonsági intézkedések és az ellenőrzési pontok évek óta a légi utazás részei, az utóbbi időben azonban sokat szigorodtak, és használatuk is egyre gyakoribbá vált, főként a terrorizmushoz és az azzal kapcsolatos aggodalmakhoz fűződő intézkedések miatt. Ennek eredményeképpen a biztonsági ellenőrzés gyakran behatóbb, mint korábban; több repülőtéren arra kérik az utasokat, hogy egyes ruhadarabokat vegyenek le, és/vagy járuljanak hozzá, hogy átkutassák csomagjukat. Aggodalmat váltott ki az Egyesült Államokban a fogyatékossággal élők közösségéből a tény, hogy rendszeresen megsértették a fogyatékossággal élő utasok magánélethez és személyes integritáshoz való jogát, egyrészt magukból a biztonsági intézkedésekből kifolyólag, másrészt mert a biztonsági személyzet nem volt tisztában a fogyatékossággal élő emberek speciális igényeivel.

Hogy megoldást találjanak az aggodalmakra, a Nemzeti Fogyatékosügyi Tanács (National Council on Disability), a Szövetségi Légügyi Hivatal (Federal Aviation Administration), a Közlekedésbiztonsági Hivatal (Transport Security Administration, TSA) és a fogyatékossággal élők közössége közösen dolgozták ki azokat az irányelveket és képzési programokat, amelyek a fogyatékossággal élő utasok jogaira és az ezekhez kapcsolódó biztonsági előírásokra

vonatkoznak. A képzések célja, hogy felhívják a biztonsági alkalmazottak figyelmét a fogyatékossággal élő utasok jogaira és igényeire, és hogy biztosítsák azt, hogy minden dolgozó tisztában legyen a vonatkozó irányelvekkel, és azt is tudja, hogyan kell ezeket érvényesíteni. Annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő utasok is megismerjék a jogaikat, a TSA információs anyagokat helyezett el a honlapján az említett irányelvekről, melyek alapján az utasok még elutazásuk előtt felkészülhetnek. Amennyiben az utasok úgy érzik, hogy jogaikat megsértették, a TSA Polgári Jogi Irodájához fordulhatnak panaszukkal. Az alábbiakban szemelvények találhatók a fogyatékossággal élő személyek azon jogairól és felelősségeiről, amelyekre az irányelvek vonatkoznak:

- Ha szükséges a személyi motozás, választhatunk, hogy az nyilvános helyen vagy egy erre a célra elkülönített, privát területen történjen. Amennyiben mindkét lehetőséget visszautasítjuk, nem szállhatunk fel a gépre.
- Mielőtt motozásra kerülne sor, a személyzetnek mindenképpen fel kell ajánlania a privát ellenőrzés lehetőségét, ha a motozás a ruhaneműfelemelésével és/vagy letakart gyógyászati eszköz felfedésével jár.
- A biztonsági vizsgálat bármely szakaszában kérhetjük, hogy az a privát területen folytatódjon.
- Kísérőnk, segítőnk vagy családtagunk velünk lehet a nyilvános vagy a privát átvizsgálás során. Miután segítségünkre volt, kísérőnket, segítőnket vagy családtagunkat újra át kell vizsgálni.
- Fémdetektoros kapun való áthaladás vagy kézi detektoros átvizsgálás helyett bármikor választhatjuk a motozást. Választásunkat nem vagyunk kötelesek megindokolni.
- Amennyiben olyan állapotban vagyunk, illetve olyan fogyatékossággal vagy implantátummal rendelkezünk, amelyet nem szeretnénk a nyilvánosság elé tárni, kérjük meg a biztonsági ellenőrzést végző személyt, hogy legyen diszkrét az ellenőrzés során.[2]

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A MAGÁNÉLET, AZ EGYÉN INTEGRITÁSA, AZ OTTHON ÉS A CSALÁD TISZTELETBEN TARTÁSÁRÓL?

Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata**[3] (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat) 12. cikke foglalkozik a magánélethez való joggal, és meghatározza a magánéletbe való beavatkozással és a becsület és a jó hírnév ellen elkövetett sérelemmel szembeni védelem biztosításának szükségességét. A házassághoz és családalapításhoz való jogról, valamint a családnak a társadalom és az állam általi védelméről a Nyilatkozat 16. cikke rendelkezik. Hasonló rendelkezésekkel találkozhatunk a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) 17. és 23. cikkében;[4] valamint a **Migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezmény** (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families) 14. és 44. cikkében.[5] Bár a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)[6] nem szól a magánélet és az egyén integritásának kérdéséről, a 10. cikkében azonban mégis elrendeli annak szükségességét, hogy az állam védelmezze és segítse a családot mint „a társadalom természetes és alapvető egységé”-t. Ehhez hasonlóan az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW Egyezmény)[7] sem érinti a magánélethez kapcsolódó kérdéseket, a 16. cikkében azonban mégis rendelkezik

2. Tanácsok a biztonsági ellenőrzésekhez: Fogyatékossággal élő és orvosi kezelés alatt álló utasok (Tips for the Screening Process: Travellers with disabilities and medical conditions) Közlekedésbiztonsági Hivatal (Transport Security Administration). http://www.tsa.gov/travelers/airtravel/specialneeds/editorial_1567.shtm
3. Lásd http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata, illetve http://www.un.org/Overview/rights.html
4. Lásd http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm
5. Lásd http://www.ohchr.org/english/la
6. Lásd http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_i, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htmw/cmw.htm
7. Lásd http://www.noierdek.hu/home/files/1982%5B1%5D.evi_10._tvr.pdf, illetve http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw

a férfi és a nő közötti jogegyenlőségről a házasság alatt, beleértve a közösen vállalt gyermekek számára és azok születési idejére vonatkozó döntésekhez való egyenlő jogukat.

Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, Gyermekjogi Egyezmény)[8] 16. cikke a fentiekben említett rendelkezéseket tükrözi azáltal, hogy védi a gyermeket „a magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban" történő önkényes vagy törvénytelen beavatkozástól és „a becsülete vagy jó hírneve elleni" jogtalan támadástól. Ahogy ez elvárható, a Gyermekjogi Egyezmény sok, a családra vonatkozó utalást tartalmaz. Ezek közül minden bizonnyal a 9. cikk a legalapvetőbb, mivel ez foglalkozik a gyermek azon jogával, hogy ne válasszák el szüleitől, kivéve, ha a gyermek érdekeit ez szolgálja a legjobban. A 23. cikk, ami a fogyatékossággal élő gyermekek jogait tárgyalja, megfogalmazza annak szükségességét, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek szülei vagy gondviselői megfelelő támogatásban és segítségben részesüljenek.

A felsorolt emberi jogi eszközök egyike sem említi szó szerint az *egyén integritását*, ám foglalkozik a hozzá kapcsolódó fogalmakkal, a magánélettel, az egyén biztonságával, illetve az egyén védelmével, sok esetben a szabadságtól való megfosztással és – természetesen – a veleszületett emberi méltóság alapvető fogalmával való összefüggésben. Ezzel szemben a jogilag nem kötelező érvényű **A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; Alapvető Szabályok)[9] közvetlenül foglalkozik a személyes integritás témakörével, többek között a családi élet vonatkozásában. A 9. szabály hangsúlyozza a fogyatékossággal élő személyek a család életében való teljes körű részvételének fontosságát. Emellett kiemeli, hogy szükség van a személyes integritáshoz való jog előmozdítására és annak biztosítására, hogy „ne tartalmazzanak megkülönböztetést a fogyatékossággal élőkkel szemben a szexuális kapcsolatok, a házasság vagy a szülői szerep terén". Megerősíti, hogy képzésre és felvilágosításra van szükség azzal kapcsolatban, hogyan kerülhetők el, ismerhetők fel és kezelhetők a szexuális és más jellegű visszaélések. A 13. szabály rávilágít annak fontosságára, hogy a kutatási és egyéb célú információgyűjtés és -szolgáltatás esetén mindig szem előtt kell tartani az „egyén magánéletének és integritásának védelmét".

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** a fent említett emberi jogi dokumentumokban található megközelítések mindegyikéből merít, és ezeket a fogyatékosság összefüggésében tárgyalja. A 17. cikk (Az egyén integritásának védelme) egyértelműen kijelenti, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek másokkal azonos alapon joguk van fizikai és mentális (lelki és szellemi) integritásuk tiszteletben tartásához. Ez a megfogalmazás nagyon hasonlít számos regionális emberi jogi dokumentumban is megtalálható rendelkezésre, például az **Emberi Jogok Amerikai Egyezményének** (American Convention on Human Rights)[10] az *emberséges bánásmódhoz való jogról* szóló 5. (1) cikkére.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményben** (Egyezmény) a magánélethez kapcsolódó kérdésekkel szinte kizárólag a 22. cikk (A magánélet tiszteletben tartása) foglalkozik, mely védelmezi a fogyatékossággal élő személyt „magánéletének, családjának, otthonának, levelezésének vagy másfajta kommunikációjának önkényes vagy jogellenes" zavarásával, valamint „becsületének vagy jó hírének jogellenes" megsértésével szemben. A cikk nem akadályozza meg, hogy a rendőrség átkutassa egy fogyatékossággal élő személy tulajdonát, de a vizsgálat, illetve az ellenőrzés vagy a megfigyelés minden olyan formáját tiltja, mely önkényes vagy törvénytelen. Annak érdekében, hogy ezek a jogok olyan környezetben is kellő hangsúlyt kapjanak, mint például az intézetek, ahol a történelem folyamán a fogyatékossággal élő személyek magánélethez való joga rendszeresen sérült, a 22. cikk hangsúlyozza, hogy ez a védelem – a személy lakóhelyétől és lakáskörülményeitől függetlenül – mindenhova kiterjed.

8. Lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp

9. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

10. Lásd: http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas3con.htm

Fontos kiemelni, hogy a cikk a személyek *másfajta kommunikációjára* is utal. Az Egyezmény alkotóinak szándéka ezzel az volt, hogy korszerűsítsék a levelezésre való szokásos hivatkozást. Többen úgy érezték, hogy a *levelezés* kifejezés túl szorosan kapcsolódik a papíralapú eszmecseréhez, és hogy biztosítani kell, hogy az Egyezmény a kommunikáció korszerűbb formáira, mint például az e-mailre és az sms-re is vonatkozzon. Végül a 22. cikk hangsúlyozza a fogyatékossággal élő személyek jogát az őket érintő személyes, egészségügyi és rehabilitációs információk titkosságának másokkal azonos alapon történő védelméhez. Ez az elv tükröződik a 31. (1) (a) cikkben is (Statisztika és anyaggyűjtés), amely elvárja az államoktól, hogy az adatgyűjtés és adatkezelés folyamata alatt „biztosítva legyen a fogyatékossággal élő személyek magánéletének titkossága és tiszteletben tartása”.

Az otthon és a család tiszteletben tartásához való jogot az Egyezmény 23. cikke taglalja hosszasan. A fogyatékossággal élő személyeket a történelem folyamán rendszeresen hátrányos megkülönböztetés érte a házasság, a család, a családalapítás és a párkapcsolatok terén, ezért a 23. cikk minden egyes kérdéssel részletesen foglalkozik. Különösen:

- A 23. (1) (a) cikk védi a fogyatékossággal élő személyek jogát a házasságot kötni szándékozó felek szabad és teljes egyetértése alapján történő házasságkötéshez és a családalapításhoz.
- A 23. (1) (b) cikk védi a fogyatékossággal élő személyek azon jogát, hogy önállóan eldönthessék, mikor és hány gyermeket vállalnak. Ezenkívül biztosítja az „életkornak megfelelő információhoz” valamint a „reproduktív és családtervezési oktatás”-hoz való hozzáférést, hogy ezek alapján a fogyatékossággal élő személyek tájékozott és felelősségteljes döntést hozhassanak az ilyen kérdésekben.
- A 23. (1) (c) cikk a fogyatékossággal élő személyek és gyermekek azon jogával foglalkozik, mely szerint jogosultak termékenységük „másokkal azonos alapon történő fenntartásá”-ra. Ez az intézkedés nem csak a fogyatékossággal élő felnőtteket és gyermekeket érintő kényszersterilizációval szemben nyújt védelmet, de magában foglalja a fogyatékossággal élők jogát az egészségügyi ellátáshoz, a megfelelő táplálkozáshoz és minden olyan tényezőhöz, amelyek előfeltételei a termékenység megőrzésének.
- A 23. (2) cikk biztosítja a fogyatékossággal élők jogát ahhoz, hogy gondviselők, gyámok vagy vagyonkezelők, illetve örökbefogadó szülők legyenek, vagy bármely olyan, ehhez hasonló felelősséget vállaljanak, ami a többi embert is megilleti. Más szóval a fogyatékossággal élőket nem akadályozhatják abban, hogy gondviselők, gyámok vagy vagyonkezelők, illetve örökbefogadó szülők legyenek azért, mert fogyatékossággal élnek. Továbbá, az államoknak biztosítaniuk kell a „megfelelő segítséget” a fogyatékossággal élő szülők számára, ha erre a támogatásra szükségük van a gyermeknevelési feladataik ellátásához.
- A 23. (3) cikk a fogyatékossággal élő gyermekek bizonyos jogait fogalmazza meg, különösen azokat a jogokat, miszerint nem szabad elrejteni, elhagyni, elhanyagolni vagy kirekeszteni őket. Arra kötelezi az államokat, hogy biztosítsanak megfelelő információkat, szolgáltatásokat és támogatást a fogyatékossággal élő gyermekek és családjuk számára.
- A 23. (4) cikk megköveteli, hogy a gyermeket ne lehessen elválasztani a szüleitől, kivéve abban az esetben, ha az „a gyermek érdekében szükséges”, és ha a döntést illetékes hatóságok[11] hozták az „alkalmazandó jogszabályokkal és eljárásokkal összhangban”. A 23. (4) cikk továbbá azt sem teszi lehetővé, hogy a gyermeket a fogyatékosság okán elválasszák a szüleitől, függetlenül attól, hogy maga a gyermek, illetve egyik vagy mindkét szülője a fogyatékossággal élő.
- A 23. (5) cikk azoknak a fogyatékossággal élő gyermekeknek a helyzetére tér ki, akikről nem tud a közvetlen családjuk gondoskodni. Az államoknak vállalniuk kell, hogy „minden erőfeszítést megtesznek annak érdekében, hogy alternatív gondozást biztosítsanak a gyermek számára a szélesebb családi körben”, és ha ez nem lehetséges, akkor „a közösségen belül, családi környezetben”. Ezen rendelkezés azt a sok országban elterjedt gyakorlatot kívánja megakadályozni,

11. Az illetékes hatóságok ebben az esetben: „az olyan hatáskörrel rendelkező hatóságok, mely hatóságok döntése ellen jogorvoslatnak van helye”. *(a szerk.)*

hogy a fogyatékossággal élő gyermekeket automatikusan intézetbe költöztessék, ha a saját családjuk nem tud gondoskodni róluk.

Összefoglalva: az államok kötelezettségei a magánélet, az egyén integritása, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogot illetően a következők.

1. A jog *tiszteletének* kötelezettsége azt jelenti, hogy az államok tartózkodnak minden olyan intézkedéstől, eljárástól, szokástól vagy gyakorlattól, amely korlátozza a jog élvezetét (pl. a házasságkötés vagy a családalapítás megtiltása a fogyatékossággal élőknek);
2. A jog *védelmének* kötelezettsége annak biztosítását jelenti, hogy a nem állami vagy magánszereplők nem sértik meg az említett jogot (pl. az egészségügyi és a rehabilitációs szolgáltatók ellenőrzése és szabályozása annak biztosítására, hogy a fogyatékossággal élők személyes adatait bizalmasan kezelik);
3. A *garantálás* kötelezettsége azt jelenti, hogy az államoknak proaktív, megelőző intézkedések révén garantálniuk kell a fogyatékossággal élő személyeknek jogaik élvezetét (pl. azáltal, hogy biztosítják a fogyatékossággal élő gyermekek szülei és családja számára az ahhoz szükséges támogatást, hogy együtt maradhassanak).

Röviden, a nemzetközi emberi jogi szabályok erősen támogatják a fogyatékossággal élő személyeknek a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogát, továbbá támogatják a fogyatékossággal élőket ezen jogok másokkal azonos alapon történő élvezetében.

7.3. GYAKORLAT: A magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásának megértése

A fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény azon rendelkezéseinek tanulmányozása és megértése, melyek a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogokra vonatkoznak.

45 perc

Flipchart papír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjünk meg minden csoportot, hogy vitassák meg a 17., a 22. vagy a 23. cikk valamelyik bekezdését. Pontosan milyen cél elérését tűzik ki az egyes bekezdések? Ki a felelős ezért? Milyen kihívásokkal szembesülhetünk a végrehajtás során, és hogy oldhatjuk meg ezeket?

2. BESZÉLGETÉS

Kérjük meg a csoportokat, hogy számoljanak be arról, mire jutottak a megbeszélések során.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Kérjük meg a résztvevőket, hogy mutassák be, hogy a 17., a 22. és a 23. cikk egyes rendelkezései hogyan vonatkoztathatók a 7.1. és a 7.2. gyakorlat mindennapi életből vett példáira?

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használhatók fel az Egyezmény 17. , 22. és 23 cikkei arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

A fogyatékossággal élő gyermekek integritása

Az UNICEF honlapjáról származó alábbi adatok határozottan arra utalnak, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek a világ minden táján komoly kihívásokkal szembesülnek, amikor otthon, vagy az otthonukon kívül élni szeretnének a teljes fizikai, szellemi és lelki integritáshoz való jogukkal és más emberi jogukkal:

- A fogyatékossággal élő nők és gyermekek különösen ki vannak téve a durva bánásmódnak és a visszaéléseknek. Egy 2004-es, az indiai Orissában végzett felmérés azt mutatta, hogy csaknem minden fogyatékossággal élő nőt és lányt megvertek otthon, az értelmi fogyatékossággal élő nők 25 százalékát megerőszakolták, és a fogyatékossággal élő nők 6 százalékát kényszerítették sterilizációra.
- Az UNICEF szerint az utcán élő fiatalok 30 százaléka valamilyen fogyatékossággal rendelkezik.
- Az Egyesült Királyság Nemzetközi Fejlesztési Minisztériumának (UK's Department for International Development) jelentése szerint azokban az országokban, ahol az öt év alatti gyermekek halálozási aránya összességében 20 százalék alá csökkent, a fogyatékossággal élő gyermekek halálozási aránya akár a 80 százalékot is elérheti, hozzátéve, hogy egyes esetekben úgy tűnik, mintha a gyermekeket „kiselejteznék".
- Egy 2004-es brit tanulmány szerint a fogyatékossággal élő személyek nagyobb valószínűséggel esnek áldozatául erőszaknak vagy szexuális bántalmazásnak, és kisebb eséllyel számíthatnak rendőri közbelépésre, jogi védelemre vagy megelőző gondoskodásra.
- Kutatások azt mutatják, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek ellen elkövetett erőszakos cselekedetek éves szinten 1,7-szer gyakoribbak, mint a nem fogyatékos kortársaik ellen elkövetett esetek.[12]

7.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásának előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyeknek a magánélet, az integritás, az otthon és a család tiszteletben tartásához fűződő jogát, ami biztosítja számukra emberi jogaik teljes mértékű élvezetét.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

12. Légy tájékozott! Tények és adatok a fogyatékossággal élő gyermekekről (Be in the Know. Fact Sheet on children with disabilities), UNICEF: A fiatalság hangjai (Voices of Youth) http://www.unicef.org/explore_3893.html

HASZNOS FORRÁSOK A MAGÁNÉLET, AZ INTEGRITÁS, AZ OTTHON ÉS A CSALÁD TISZTELETBEN TARTÁSÁNAK TÉMAKÖRÉBEN

- A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 5. számú általános észrevétele (General Comment No. 5 of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights): http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument
- Az Emberi Jogi Bizottság 16. számú általános észrevétele (General Comment No. 16 of the Human Rights Committee): http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/23378a8724595410c12563ed004aeecd?Opendocument
- Az Emberi Jogi Bizottság 19. számú általános észrevétele (General Comment No. 19 of the Human Rights Committee): http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/6f97648603f69bcdc12563ed004c3881?Opendocument

MAGÁNÉLET, INTEGRITÁS, OTTHON ÉS A CSALÁD

A magánélet, az otthon és a család tiszteletben tartását, valamint az egyén integritásának védelmét felölelő témakör az Alkotmány rendelkezései között az alábbi helyeken jelenik meg:

15. § A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.

59. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.

67. § (1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.

Mivel az Alkotmány speciálisan a fogyatékossággal élő személyek jogairól nem rendelkezik, ezért a vizsgált témakör tekintetében a fenti szabályozás, valamint az emberi méltósághoz való jog,[13] mint abszolút emberi jog adja meg az alkotmányos keretet.

Az Egyezmény 17. cikkével kapcsolatosan meg kell említenünk a személyhez fűződő jogok biztosításának területét, melynek alapjául a *Polgári törvénykönyv* 75–87. §-ai szolgálnak. A fogyatékossággal élő személyek integritásának védelme körében az adatvédelmi szabályozás *a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény* rendelkezéseire épül. A törvény különleges adat meghatározásánál külön nevesíti az egészségi állapotra vonatkozó adatot, mely körbe a fogyatékossággal kapcsolatos információ is beletartozhat. Az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről pedig az 1997. évi XLVII. törvény rendelkezik, mely különleges kezelési rendszert nevesít a veleszületett rendellenességekben szenvedők adatainak rögzítésére, rendszerezésére elsősorban népegészségügyi célból (16. §.)

Az Egyezmény 22. cikkével kapcsolatosan a magyar jogi szabályozás nemcsak alkotmányos, de polgári jogi[14] és büntető jogi[15] védelmet is biztosít. A 22. cikk 2. pontja specifikumként említi a *fogyatékossággal élő személyek személyével, egészségével és rehabilitációjával kapcsolatos információk titkosságát,* mellyel kapcsolatosan a magyar jog *az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről* szóló 1997. évi XLVII. törvényben tartalmaz szabályozást.

Az Egyezmény 23. cikke által érintett témakörök vonatkozásában *a házasságról, a családról és a gyámságról* szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.) tartalmaz szabályozást. A házasságkötéssel és annak felbontásával, a családtervezéssel, az örökbefogadással kapcsolatos szabályozás azonban több helyen is ellentétes az Egyezményben foglalt szabályozással. A Csjt. a cselekvőképtelen személyek házasságát érvénytelennek nyilvánítja.[16] Mivel a házasságkötés az ún. legszemélyesebb jognyilatkozatok közé tartozik, annak megtételére a gondnok sem jogosult, így a cselekvőképtelen személyek teljesen ki vannak zárva a házasságkötés lehetőségéből. A cselekvőképességet kizáró gondnokság alatt álló személyek házasságának felbontásával kapcsolatosan a per megindítására a gyámhatóság hozzájárulásával a törvényes képviselő jogosult.[17] A teljes hatályú apai elismerő nyilatkozattal,[18] az örökbefogadással[19] és a szülői felügyeleti jog szünetelésével[20] kapcsolatosan szintén jelentős nehézségekkel kell szembenézniük a gondnokság alatt álló személyeknek. A 23. cikk 5. pontjában foglalt szabályozás a magyar jogban *a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról* szóló 1997. évi XXXI. törvényben jelenik meg, azonban a gyermekvédelmi gondoskodás eszközei tekintetében további fokozatok bevezetés látszik szükségesnek az alternatív gondozás biztosítása érdekében.

13. Ezzel kapcsolatosan lásd a 64/1991. (XII. 17.) AB Határozatot.
14. Lásd pl.: Ptk. 81. § (1)
15. Lásd pl.: Btk. 176–178. §§
16. Csjt. 9. §
17. Csjt. 19. §
18. Csjt. 37. §
19. Csjt 47–48. §§
20. Csjt. 91. §

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

25. cikk: Egészségügy

A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossággal élő személyek jogosultak a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra[1] a fogyatékosság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy a fogyatékossággal élő személyek hozzáférjenek a nemhez igazodó egészségügyi szolgáltatásokhoz, beleértve az egészséghez kapcsolódó rehabilitációt. A részes államok különösképpen:

a) a más személyeknek biztosítottal azonos terjedelmű, minőségű és színvonalú ingyenes vagy megengedhető árú egészségügyi ellátást és egészségügyi programokat biztosítanak a fogyatékossággal élő személyeknek, beleértve a szexuális és reproduktív egészség területét, valamint a lakossági közegészségügyi programokat;

b) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára kifejezetten fogyatékosságuk miatt szükséges egészségügyi szolgáltatásokat, beleértve a betegség korai felismerését és – szükség esetén – a beavatkozást, valamint a további fogyatékosságok előfordulásának minimalizálására és megelőzésére kialakított szolgáltatásokat, a gyermekek és idősek körében is;

c) biztosítják ezeknek az egészségügyi szolgáltatásoknak a lehető legközelebbi hozzáférhetőségét az emberek saját közösségeihez, beleértve a vidéki területeket is;

d) kötelezik az egészségügyi szakembereket, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára ugyanolyan színvonalú ellátást biztosítsanak, mint mások számára, beleértve a szabad és tájékoztatáson alapuló hozzájárulás alapján nyújtott ellátást – többek között – a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaira, méltóságára, autonómiájára és szükségleteire vonatkozó tudatosság felkeltésével a képzésen, valamint az állami és magán egészségügyi ellátás etikai normáinak közzétételén keresztül;

e) tiltják a fogyatékossággal élő személyekkel szemben az egészségbiztosítás és a nemzeti jog által engedélyezett életbiztosítás területén alkalmazott hátrányos megkülönböztetést, amely biztosításokat tisztességes és ésszerű módon kell nyújtani;

f) megakadályozzák az egészségügyi ellátás, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszer vagy folyadék fogyatékosságon alapuló, megkülönböztető megtagadását.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- megértsék, mit jelent az *elérhető legjobb egészségi állapot* fogalma;
- meghatározzák, milyen kapcsolat van az egészség és a fogyatékosság között;
- meghatározzák, mi a különbség az egészségügyi ellátás és a habilitációs/rehabilitációs szolgáltatások között;
- megértsék és másoknak is elmagyarázzák annak fontosságát, hogy a fogyatékossággal élő személyek egyenlő mértékben férjenek hozzá az egészségügyi ellátás forrásaihoz;
- megértsék az egészséghez való jog és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, hogy mely cselekvési módok és eljárások azok, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő embereknek az *elérhető legjobb egészségi állapothoz* való jogát előmozdították, megtagadták, illetve tévesen értelmezték;
- megértsék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) az egészségre vonatkozó rendelkezéseit.

1. Az Egyezmény eredeti, angol nyelvű változatában itt az enjoyment of the highest attainable standard of health kifejezés szerepel, mely először az Egészségügyi Világszervezet Alkotmányában jelenik meg, és az elérhető legjobb egészségi állapot élvezetét (lásd: Egészségügyi Világszervezet Alkotmánya: 1946 magyar fordítása: 1948), illetve az egészség elérhető legmagasabb szintjének élvezetét (lásd Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya: 1966 magyar fordítása: 1976), jelenti, és sokkal tágabb értelemmel bír, mint a magyar változatban található: legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátás. Ezért ebben a fejezetben, a cikk feldolgozásánál erre a kifejezésre következetesen az elérhető legjobb egészségi állapot élvezete változatot fogjuk alkalmazni. *(a szerk.)*

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ EGÉSZSÉGRŐL MINT EMBERI JOGRÓL!

Mi mindent foglal magában az egészséghez való jog? A jogunkat ahhoz, hogy egészségesek legyünk? Vagy az egészségügyi szolgáltatásokhoz való jogunkat? Vagy valami mást? Közismert, hogy minden emberi jog maga után vonja a kormányok és a társadalom azon felelősségét, hogy gondoskodjanak a jog tiszteletben tartásáról, védelméről és garantálásáról. Azt azonban senki nem képes biztosítani, hogy teljesen mentesek legyünk a betegségektől. Sok olyan egészséget befolyásoló tényező van, ami meghaladja a kormányok hatáskörét, mint például az egészségtelen életmóddal kapcsolatos személyes döntések és választások, illetve az egyes betegségekre való genetikai fogékonyság.

A társadalmaknak és a kormányoknak ugyanakkor nagy hatalmuk van számos alapvető, az emberi egészségre ható tényező meghatározásában, beleértve a környezetünkben lévő fizikai körülményeket, melyek befolyásolják az emberek egészségi állapotát, ilyenek a közegészségügy, a tiszta ivóvízhez való hozzáférés, vagy a környezetszennyezettség mértéke. Továbbá a társadalmak rendelkeznek olyan törvényekkel, politikákkal és programokkal, amelyek az emberek egészségének védelmét és megőrzését mozdítják elő. Minden országnak van egészségügyi rendszere, amelyen keresztül biztosítja az orvosi ellátást és a közegészségügyi programokat, melyek célja az egészségügyi kockázatokról, a betegségmegelőzésről és az egészséges életmódról szóló ismeretterjesztés. A kormányok feladata, hogy biztosítsák a nemzeti egészségügyi rendszer megfelelő színvonalát és méltányosságát. A minden embert megillető egészséghez való jogot azonban más emberi jogok is közvetlenül befolyásolják, például az oktatáshoz, a foglalkoztatáshoz és a megfelelő életszínvonalhoz való hozzáférés. A szegény és iskolázatlan emberek sokkal nagyobb valószínűséggel szenvednek a rossz egészségi állapottól, mint azok, akik anyagi biztonságban és rendezett körülmények között élnek. Ezek a példák alátámasztják, hogy az egészséghez való jog **oszthatatlan,** és **kölcsönösen összefügg más emberi jogokkal, illetve** kölcsönösen **függ azoktól.**

A szegénység, a tanulatlanság, az elégtelen életkörülmények és más emberi jogi kérdések, amelyek az emberi egészséget befolyásolják, a fogyatékossággal élő személyeket fokozottan érintik. Például, sok országban a tiszta víz a nyilvánosság számára elérhető, de a fogyatékossággal élő személyek számára nem hozzáférhető. Ugyanez a helyzet az egészségügyi ellátással is, mely gyakran nem hozzáférhető vagy elérhető másokkal azonos alapon a fogyatékossággal élő személyek számára olyan tényezők miatt, minthogy az épületek nincsenek akadálymentesítve, az egészségügyi szolgáltatások környezete nem alkalmazkodik a fogyatékossággal élők kommunikációs igényeihez, illetve hogy a fogyatékosságra hivatkozva még akár a kezelést is megtagadják.

A kormányoktól és a társadalmaktól nem elvárható, hogy felelősséget vállaljanak azért, hogy garantálják azt, hogy az emberek nem lesznek betegek, az ő feladatuk, hogy az egészséget érintő társadalmi, gazdasági és jogi tényezőkkel és fizikai körülményekkel foglalkozzanak. Így tehát az egészséget mint emberi jogi kérdést az *elérhető legjobb egészségi állapot* értelmében kell meghatározni. Más szóval, az embereket megilleti a jog mindazokhoz a körülményekhez és forrásokhoz, melyek elősegítik és lehetővé teszik számukra az egészséges életet.

AZ EGÉSZSÉG MEGHATÁROZÁSA

Azon túl, hogy megértjük, mit jelent az egészséghez való jog, azt is meg kell értenünk, mit jelent az egészség. Az **Egészségügyi Világszervezet** (WHO) az egészség fogalmát így határozza meg:

Az egészség a testi, szellemi és szociális teljes jólétnek állapota és nemcsak betegség vagy fogyatékosság hiányából áll.[2]

A WHO az alábbi állítással erősíti meg az egészséghez való jog meghatározását és jelentőségét:

Az elérhető legjobb egészségi állapot élvezete minden emberi lény alapvető jogainak egyikét alkotja, bármilyen legyen is faja, vallása, politikai nézete, gazdasági vagy társadalmi helyzete.
A kormányok népeik egészségéért felelősséggel tartoznak, melynek csak akkor tesznek eleget, ha megfelelő egészségügyi és szociális intézkedéseket foganatosítanak.[3]

Amikor kiadványunk az egészséghez való emberi jog kifejezést használja, akkor azon az *elérhető legjobb egészségi állapotot* érti.

8.1. GYAKORLAT: Az egészséghez való jog megértése

Az elérhető legjobb egészségi állapottal kapcsolatos jogok és felelősségek megértése.

30 perc

papír és ceruza/toll, vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS ÉS ÖTLETGYŰJTÉS

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi egészség elérése egyaránt jelent jogokat és felelősségeket. Osszuk a résztvevőket kis csoportokba, és kérjük meg őket, hogy válasszanak egy témát az alábbi felsorolásból. Magyarázzuk el a csoportoknak, hogy a feladatuk az, hogy:

a) Sorolják fel, milyen jogaik vannak az embereknek a választott témával kapcsolatban.
b) Határozzák meg, milyen feladatai vannak a kormánynak a választott témával kapcsolatban.
c) Határozzák meg, mit kell tenniük az egyéneknek saját magukért.

A következő oldal táblázata segítségével mutassuk meg a csoportoknak, hogyan építsék fel a beszélgetést, és hogyan rögzítsék az elhangzottakat.

Megbeszélésre javasolt témák:

- Kóros elhízás
- A légzőszervek egészsége
- HIV/AIDS
- Közegészségügy és higiéniai körülmények
- Immunizáció – védőoltások
- A közösségünkben előforduló egyéb témák

2. BESZÁMOLÓ

Kérjük meg a csoportokat, hogy mindegyikből egy-valaki számoljon be a beszélgetés eredményéről.

3. BESZÉLGETÉS

- Milyen intézkedéseket kell megtennie a kormánynak ahhoz, hogy megfeleljen azon kötelezettségének, hogy biztosítsa ezen emberi jog érvényesülését?

2. Előszó, Az Egészségügyi Világszervezet Alkotmánya. Lásd: http://www.vitalitas.hu/index.php?ctype=5&did=4411&cid=15, illetve http://www.who.int/governance/eb/constitution/en/index.html
A dokumentum hivatalos magyar fordítása (1948. évi XII. törvény) nem mindenhol felel meg napjaink szakmai terminológiájának és szemléletmódjának. A bekezdés általunk javasolt fordítása: Az egészség a teljes fizikai, mentális és szociális jóllét állapota, nem csupán a betegség vagy a legyengült állapot hiánya.
3. Uo.

- A mi kormányunk sikeresen biztosítja-e e jog érvényesülését?
- Mit kell az egyénnek tennie ahhoz, hogy megfeleljen azon felelősségének, hogy biztosítsa ezen emberi jog érvényesülését? Vajon a legtöbb ember megérti ezeket a kötelezettségeket?
- Milyen különleges intézkedésekkel kellene a kormánynak azt biztosítania, hogy a fogyatékossággal élő személyek élvezhessék ezt az emberi jogot?

Példa: Biztonságos ivóvíz

EGÉSZSÉGÜGYI KÉRDÉS: A BIZTONSÁGOS IVÓVÍZ

EMBERI JOG: AZ EMBEREKET MEGILLETI A JOG A TISZTA IVÓVÍZHEZ, AMELY MENTES A SZENNYEZÉSTŐL ÉS A VEGYSZEREKTŐL, AMELYEK BETEGSÉGEKET OKOZHATNAK. MINDEN EMBERNEK EGYENLŐ MÉRTÉKBEN KELL HOZZÁFÉRNIE A TISZTA VÍZHEZ.

A KORMÁNY FELELŐSSÉGEI	AZ EGYÉNEK FELELŐSSÉGEI
Annak garantálása, hogy a közüzemi vízellátás forrásai biztonságosak legyenek.	Minden olyan cselekedet elkerülése, amely az ivóvíz szennyezéséhez vezethet.
Annak garantálása, hogy minden ember egyformán hozzájusson a tiszta vízhez.	A nem biztonságos víz használata esetén ajánlott óvintézkedések betartása (pl. a víz felforralása használat előtt, vagy a víz más, biztonságos helyről való beszerzése).
Tájékoztatás annak fontosságáról, hogy az emberek elkerüljék a nem biztonságos víz használatát, illetve arról, hogyan közömbösítsék a hatásait, ha mégis használták.	Minden olyan megbetegedés bejelentése, amelyet vélhetően közüzemi vízellátásból származó, szennyezett víz okozott.
A tiszta vízzel való ellátás biztosítása vészhelyzetekben és szükségállapotokban.	A vízszennyezés forrásainak bejelentése.

FOGYATÉKOSSÁG ÉS EGÉSZSÉG

Jóllehet széles körben elfogadott tény, hogy az emberi egészséget számos társadalmi tényező – például a műveltség vagy a szegénység foka – is negatívan befolyásolhatja, a fogyatékosságot mégis mindig eredendően egészségügyi kérdésnek tekintették. Valójában a fogyatékossággal élő személyek ugyanúgy élik meg a betegséget, mint mások. Ők is lehetnek kitűnő vagy épp rossz egészségi állapotban, csakúgy, mint bárki más. Néhány fogyatékossággal élő személy fogékonyabb lehet az olyan fertőző betegségekre, mint az influenza, és az is igaz, hogy néhány fogyatékosság okozhat konkrét egészségügyi problémákat, melyeket társult betegségeknek nevezünk. A társult betegségek gyakori példája a mozgássérültek nyomásérzékenysége és nehézlégzése. Előfordulhat továbbá, hogy néhány egészségügyi probléma állandó vagy átmeneti fogyatékossághoz vezet. Más szóval, a fogyatékosság oka is és következménye is lehet egy egészségügyi problémának, illetve a fogyatékosság egy teljesen egészséges személyt is érinthet.[4]

Sajnos a fogyatékossággal élő emberek általános egészségi állapota rosszabb, mint a lakosság többi részéé általában, ez a tény is hozzájárul ahhoz a tévhithez, miszerint a fogyatékosság már önmagában egészségügyi probléma. A fogyatékossággal élő személyek rossz egészségi állapota sokféle tényezőnek köszönhető, melyek közül a legtöbbnek az az oka, hogy nem férnek hozzá azokhoz a feltételekhez és forrásokhoz, melyekre az egészséges élethez minden embernek szüksége van. Például a munkahelyi vagy iskolai diszkriminációból következően a fogyatékosok nagyobb szegénységben élnek, mint mások. Az egészségügyi szolgáltatások és az egészséggel kapcsolatos legfontosabb információk gyakran elérhetetlenek a fogyatékossággal élő személyek számára. Ezek a tényezők jobban befolyásolják

4. Az egészséghez való jog: Alapfogalmak és a fogyatékossággal kapcsolatos amerikai tapasztalatok (The Right to Health: Fundamental Concepts and the Americal Disability Experience) 2005. *Nemzeti Fogyatékosügyi Tanács (National Council on Disability).* http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2005/righttohealth.htm

a fogyatékossággal élő személyek egészségét, mint a fogyatékosságuk egészségügyi következményei. Ha a fogyatékosságot az egészségügyi problémák közé sorolják, az emberek úgy vélekednek majd a fogyatékosságról, mint egy betegségről. Ezért sokkal inkább az orvostársadalmat tartják felelősnek azért, hogy a fogyatékosságot „kezelje". Ahelyett, hogy a kormányoktól és a társadalomtól várnák el, hogy szociális és emberi jogi programjaik és feladataik részeként foglalkozzanak a fogyatékosság ügyével. A fogyatékosság eme „orvosi modellje" a fogyatékosság megelőzésére, gyógyítására és tüneteinek kezelésére helyezi a hangsúlyt. Sajnos azonban ez a modell nem segít a hátrányos megkülönböztetés, a hozzáférés hiánya és más társadalmi és politikai problémák megoldásában, melyek a fogyatékossággal élő személyek rossz egészségi állapotának valódi okai.

EGÉSZSÉG ÉS HABILITÁCIÓ/REHABILITÁCIÓ

A fogyatékosság egészségügyi problémaként való téves értelmezéséhez kapcsolódik az a felfogás, amit a fogyatékosság orvosi modellje is tovább erősít, hogy a **habilitáció** és a **rehabilitáció** is orvosi kérdések és ezért az egészségügyhöz tartoznak. Ugyanakkor az ENSZ az **Alapvető Szabályokban** (UN Standard Rules) úgy határozza meg a habilitációt és a rehabilitációt, mint olyan folyamatot, „amely képessé teszi a fogyatékossággal élő személyeket arra, hogy elérjék és fenntartsák optimális fizikai, érzékszervi, értelmi, pszichés és/vagy szociális funkciószintjüket, ily módon biztosítva számukra az eszközöket ahhoz, hogy megváltoztassák az életüket és magasabb fokú önállóságot érjenek el."[5] Ezért a habilitáció és a rehabilitáció magukban foglalnak egy sor olyan – fizikai, szakképzési, oktatási, a képzésekhez kapcsolódó és egyéb – intézkedést, amelyek nemcsak a fizikai vagy mentális egészség megteremtését szolgálják, hanem ahhoz szükségesek, hogy a fogyatékossággal élő emberek képesek legyenek elérni a lehető legnagyobb fokú önállóságot, és teljes mértékben részt tudjanak venni a társadalom életében. Ezért az egészséghez való jog és a habilitációhoz/rehabilitációhoz való jog külön-külön szerepel a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményben** (Egyezmény) és az *Emberi Jogok. Igen!* című kiadványban is. Természetesen az egészségügyi rehabilitáció kivétel, mivel az az egészséghez való jog részét képezi. Ide tartozik például, amikor egy baleset, betegség vagy fogyatékosság következtében elsorvadt izmot fizikoterápiával kell megerősíteni.

8.2. GYAKORLAT: A fogyatékossággal élő személyek egészséghez való jogát korlátozó tényezők felismerése

Azoknak a társadalmi, jogi és gyakorlati kihívásoknak a meghatározása, amelyekkel a fogyatékossággal élő személyeknek szembe kell nézniük az egészséghez való joguk érvényesítése során.

45 perc

az Egyezmény 25. cikkének fénymásolata.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy mondjanak példákat azokra az akadályokra, amelyek korlátozzák a fogyatékossággal élő embereket az egészséghez való joguk gyakorlásában. Készítsenek ezekből egy listát.

5. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm Az Alapvető Szabályok itt szereplő idézeteinek fordításai nem az említett magyar nyelvű forrásból származnak, hanem jelen kiadványhoz készültek az Egyezmény terminológiájával összhangban. *(a szerk.)*

Az orvosi modell kontra a társadalmi és az emberi jogi modell

A fogyatékosok közössége keményen megdolgozott azért, hogy a fogyatékosságot a társadalmi és az emberi jogi modellek által újraértelmezze. E modellek a fogyatékosságot a sérültséggel élő személyeket érintő és a természeti vagy társadalmi környezetnek köszönhető korlátozások összességének tekintik – NEM pedig betegségnek vagy más egészségügyi problémának.

A fogyatékosság orvosi modellje

Az emberi jogokat és a fogyatékosságot érintő legjelentősebb és legelterjedtebb tévhit az, hogy a fogyatékosság egy megoldandó egészségügyi probléma vagy egy „kezelendő" betegség. Ez az elképzelés azt sejteti, hogy a fogyatékossággal élő ember „hibás" vagy „beteg", akit helyre kell hozni, meg kell gyógyítani. Azzal, hogy a fogyatékosságot problémaként kezelik, amelynek a megoldása az orvosi beavatkozás lehet, az egyének, társadalmak és kormányok kibújnak az alól a felelősség alól, hogy a társadalmi és fizikai környezetnek az emberi jogokat korlátozó tényezőivel foglalkozzanak. Ehelyett az egészségügyi dolgozókat terhelik meg a fogyatékossággal élők „problémájának" megoldásával.

A fogyatékosság társadalmi modellje

Ez a modell a társadalmi és fizikai környezet által okozott akadályok leküzdésére helyezi a hangsúlyt, melyek korlátozzák a fogyatékossággal élőket emberi jogaik gyakorlásában. Ide tartozik például a pozitív hozzáállás és látásmód támogatása, az épített környezet átalakítása, az információk hozzáférhető formátumban történő terjesztése, a fogyatékossággal élő személyekkel való megfelelő bánásmód, és annak biztosítása, hogy a törvények és a politikai irányelvek és intézkedések támogatják a teljes részvételt és a diszkriminációmentességet.

A fogyatékosság emberi jogi modellje

E modell úgy tekint a fogyatékossággal élő személyekre, mint jogok birtokosaira és az emberi jogok alanyaira, mindenki mással azonos alapon.

Elismeri és tiszteletben tartja az egyén fogyatékosságát, mint a természetes emberi sokféleség egyik elemét, éppúgy, mint a rasszok vagy nemek különbözőségét, és megoldást keres a fogyatékossággal szembeni előítéletekre, negatív magatartásmintákra és az emberi jogok élvezetét korlátozó egyéb akadályokra.

A társadalom és a kormányok vállára helyezi a felelősséget, hogy biztosítsák azt, hogy a politikai, a jogi és a fizikai környezet támogassa az emberi jogokat és a fogyatékossággal élő emberek teljes mértékű befogadását és részvételét.

További információkhoz erről a témáról lásd *A fogyatékossággal kapcsolatos szemléletmódok és a fogyatékosság iránti attitűdök* című fejezetet az I. részben *(A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak értelmezése,* 34. oldal*)*.

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket három csoportba, és minden csoport számára jelöljük ki, hogy melyik általános fogyatékosságtípussal dolgozzon:

a) fizikai fogyatékosság (beleértve az érzékszervi fogyatékosságot is)
b) értelmi fogyatékosság (kognitív)
c) pszichoszociális fogyatékosság

Kérjük meg a csoportokat, hogy írják fel, milyen akadályokkal szembesülnek az ilyen fogyatékossággal élő személyek, és magyarázzák el, hogy miért léteznek ezek az akadályok. Azt is kérdezzük meg tőlük, hogy vannak-e olyan sajátos fogyatékosságtípusok, melyek miatt nagyobb mértékben éri hátrányos megkülönböztetés az azzal a fogyatékossággal élő személyeket. Ha igen, miért?

3. BESZÁMOLÓ ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjünk meg a csoportokat, hogy olvassák fel az akadályokról szóló listáikat. Összesítsük ezeket, és beszéljük meg a következőket:

- Bizonyos típusú fogyatékosságok miatt vajon nagyobb mértékben éri-e hátrányos megkülönböztetés az érintetteket? Miért?
- A 25. cikk foglalkozik az itt felsorolt akadályokkal?
- Milyen intézkedéseket követel meg az Egyezmény az államok részéről ezen akadályok megszüntetésére?
- Hogyan segíthetik a fogyatékossággal élő személyek a kormányokat a változások véghezvitelében?
- Hogyan járulnának hozzá ezek a változások a fogyatékossággal élő emberek jobb egészségi állapotához?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ EGÉSZSÉGHEZ VALÓ JOGRÓL?

Az egészséghez való emberi jogot először, bár közvetetten, az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat) 25.1. cikkében ismerték el:

> *Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz, joga van a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetére szóló, valamint mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akaratától független körülmények miatt elveszíti.*[6]

A Nyilatkozat a megfelelő életszínvonalhoz kapcsolódó emberi jogokkal foglalkozik, de egyértelműen megfogalmazza, hogy ezen jogok végső célja, hogy megteremtsék az egyén egészségét és jólétét. Tehát az egészséghez való jog **oszthatatlan, kölcsönösen függ más emberi jogoktól, illetve kölcsönösen összefügg azokkal,** pl. a lakhatáshoz, a szociális biztonsághoz és természetesen magához az orvosi ellátáshoz fűződő joggal.

Az egészséghez való jog fogalmát konkrétabban és pontosabban határozta meg 1966-ban a **Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR; Egyezségokmány) 12. cikke:

Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát arra, hogy a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezze.[7]

Ez a megfogalmazás[8] megmaradt az egészséghez való jog alapvető leírásának az emberi jogok kontextusában. Ugyanakkor a kérdés összetettsége miatt a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága** (Committee on Economic, Social and Cultural Rights), mely ellenőrzi az Egyezségokmányban foglaltak megvalósítását, a **14. sz. általános észrevételében** részletesebben kifejti a lehetőségeket, a jogosultságokat és a lényegi kötelezettségeket az Egyezségokmány által biztosított elérhető legjobb egészségi állapothoz való joggal kapcsolatban.

6. Lásd http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/
7. Lásd http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_i, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htmw/cmw.htm
8. Ti. a highest attainable standard of health kifejezés, azaz az elérhető legjobb egészségi állapot, amelyhez ld. az 1. lábjegyzetet a fejezet elején. *(a szerk.)*

Az egészséghez való jogon nem azt értjük, hogy jogunk van egészségesnek lenni. Az egészséghez való jog szabadságokat és jogosultságokat egyaránt jelent. A szabadságok közé tartozik az egyén joga ahhoz, hogy rendelkezzen a saját egészsége és teste felett, ideértve a szexuális és reproduktív szabadságot, valamint a beavatkozások visszautasításának joga, vagyis a kínzástól, a beleegyezés nélküli orvosi kezeléstől vagy kísérlettől való mentesség joga. Másrészt az egészséghez való jogba az egészség védelméhez való jog is beletartozik, mely egyenlő esélyeket biztosít az embereknek, hogy az egészség elérhető legmagasabb szintjét élvezzék.[9]

A 14. sz. általános észrevétel később rátér az egészséghez való joghoz nélkülözhetetlen, kölcsönösen összefüggő alapelvek tárgyalására:

- *Elérhetőség*
- *Hozzáférhetőség:* ennek négy egymást átfedő dimenziója van: a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség, a fizikai és a gazdasági hozzáférhetőség, valamint az információ hozzáférhetősége.
- *Elfogadhatóság*
- *Minőség*

A **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága** az Egyezségokmányhoz fűzött **5. sz. általános észrevételében** foglalkozik a fogyatékossággal és ezen belül az egészség témakörével is, az Egyezségokmány kontextusában.[10] Az Egyezségokmányhoz fűzött 5. és 14. sz. általános észrevételek együttesen nyilvánvalóvá teszik, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek nemcsak a hozzáférhető egészségügyi szolgáltatásokhoz van joguk, hanem az esélyegyenlőséghez és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez is, az egészséghez való jog minden vonatkozásában. Ide tartozik az elérhető egészségügyi szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés, valamint az esélyegyenlőség az elérhető legjobb egészségi állapot megteremtéséhez szükséges források, feltételek és alapvető befolyásoló tényezők tekintetében.

Az ENSZ 1993-as, A **fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** elnevezésű dokumentum (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; Alapvető Szabályok) az *Egészségügyi ellátás* címszó alatti, 2. szabályában foglalkozik a fogyatékosság megelőzése érdekében tett korai beavatkozások problémájával. Ennél is fontosabb, hogy szerepel benne egy sor lényeges elv az egészségügyi szolgáltatások hozzáférhetőségével és biztosításával kapcsolatosan a fogyatékossággal élőket érintően:

- Ugyanazon a rendszeren belül a másokéval azonos szintű egészségügyi ellátás.
- Az egészségügyi dolgozók képzése és felszerelése, hogy el tudják látni a fogyatékossággal élő személyeket.
- Hozzáférés biztosítása mindazokhoz a megfelelő kezelési módokhoz és technológiához, valamint gyógyszerekhez, melyek szervezetük állapotának és funkciószintjének megőrzéséhez vagy javításához szükségesek.[11]

A **fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Egyezmény) 25. cikke újra megerősíti az általános esélyegyenlőségre, a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességre és a hozzáférésre vonatkozó korábbi kívánalmakat, továbbá kiterjed az államok kötelezettségeire is az olyan speciális területeket illetően, mint például:

- a szexuális és reproduktív egészséggel kapcsolatos szolgáltatásokhoz való jog;
- a lakossági közegészségügyi programokhoz való hozzáférés;
- a szolgáltatásoknak a közösségekhez való lehető legközelebbi hozzáférhetősége;
- a fogyatékosság-specifikus egészségügyi szolgáltatások biztosítása, beleértve a további fogyatékosságok kialakulásának megelőzését;
- autonómia és önállóság az egészségügyi szolgáltatásokat érintő döntésekben, amelyek az egyén szabad és tájékozott beleegyezésén alapulnak;
- a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség az egészség- és életbiztosításhoz való hozzáférésben;
- az ellátás – beleértve az élelmiszert és a folyadékot – fogyatékosság alapján történő megtagadásának tilalma.

9. Lásd: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm
10. Lásd: http://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/comments.htm
11. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

Az Egyezmény 25. cikke nem foglalkozik konkrétan az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel, mert azt a kötelezettséget, miszerint az egészségügyi ellátásnak minden szempontból akadálymentesnek kell lennie, az Egyezmény 9. cikke részletesen taglalja, *Akadálymentesség* címszó alatt. (Az akadálymentességről lásd még az *Egyenlő esélyű hozzáférés* című fejezetet az 53. oldalon.) Az Egyezmény 9. cikke általános érvényű, vagyis a benne foglaltak az Egyezmény egészére érvényesek. A 9. cikk foglalkozik a hozzáférés általános témájával, és előírja a részes államoknak, hogy megfelelő intézkedések révén.

…másokkal azonos alapon biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat és rendszereket, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést…

Ebbe egyértelműen beletartoznak az egészségügyi szolgáltatások, az *egészségügyi létesítményeket* pedig külön ki is emeli a cikk.

Ahogyan a fentiekben már szerepelt, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 14. sz. általános észrevétele meghatároz négy *kölcsönösen összefüggő* alapelvet, melyek nélkülözhetetlenek az egészséghez való jog szempontjából. Ezek egyike a *hozzáférhetőség*, amelynek négy dimenziója van, ezek között szerepel a fizikai hozzáférhetőség és az információ hozzáférhetősége.

Fizikai hozzáférhetőség: az egészségügyi létesítményeknek, termékeknek és szolgáltatásoknak fizikailag biztonságosan elérhető közelségben kell lenniük a lakosság minden rétege számára, különösen az olyan sérülékeny, veszélyeztetett és marginalizált helyzetben lévő csoportok számára, mint például az etnikai kisebbségek és az őslakos népesség, a nők, a gyermekek, a kamaszok, az idősek, a fogyatékossággal élő személyek és a HIV-fertőzöttek, illetve az AIDS-betegek. A hozzáférhetőség azt is jelenti, hogy az orvosi szolgáltatások és az egészséget leginkább befolyásoló tényezők, úgy mint a biztonságos és iható víz, a megfelelő közegészségügyi létesítmények biztonságosan elérhető közelségben vannak a vidéki területeken is. A hozzáférhetőség továbbá magában foglalja az épületek megfelelő megközelíthetőségét a fogyatékossággal élő személyek számára.

Az információ hozzáférhetősége: azt jelenti, hogy az embernek joga van egészségügyi kérdésekkel kapcsolatos információkat és megközelítéseket keresni, kapni és továbbítani. Ugyanakkor az információ hozzáférhetősége nem csorbíthatja azt a jogot, hogy az egészségi állapotra vonatkozó személyes adatokat bizalmasan kezeljék.

8.3. GYAKORLAT: Hozzáférhető egészségügyi szolgáltatások tervezése

Azon források és megoldások azonosítása, amelyek az egészségügyi szolgáltatások igénybevételét korlátozó gyakorlati akadályok leküzdéséhez szükségesek.

45 perc

a forgatókönyvek.

1. BEVEZETÉS

Figyeljük meg, hogy a fogyatékossággal élő embereknek még akkor is nehézséget jelent az egészségügyi szolgáltatások igénybevétele, ha azok a lakosság többi része számára elérhetők. Osszuk a résztvevőket három csoportba, és adjunk minden csoportnak egy forgatókönyvet, mely egy olyan esetről szól, mikor egy fogyatékossággal élő személynek orvosi ellátásra van szüksége. Mondjuk el a résztvevőknek, mi a teendő:

a) Olvassák el a forgatókönyveket, és beszéljék meg a következőket:

- Milyen lehetséges akadályokba ütközik a páciens az egészségügyi ellátás helyszínének megközelítésekor? Várhatóan mi fog történni, miután az egyes szereplők valamilyen kapcsolatba kerülnek az egészségügyi rendszerrel (pl. a sürgősségi betegellátó osztályon, egy orvosi rendelőben vagy vizsgáló szobában)?
- Milyen tényezők akadályozhatják, hogy a szereplők a lehető legjobb ellátásban részesüljenek?
- Milyen megoldásokra van szükség a fogyatékossághoz való alkalmazkodás érdekében? Milyen forrásokat kívánnak ezek a megoldások? Milyen képzésben kellene részesíteni az egészségügyi dolgozókat ahhoz, hogy a legjobb ellátást nyújtsák (pl. az akadálymentesítésről szóló képzés, a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló oktatás)?

b) A résztvevők a megbeszélés alapján állítsanak össze két rövid szerepjátékot, melyek bemutatják a legjobb és a legrosszabb esetet.

2. BESZÉLGETÉS ÉS TERVEZÉS

Adjunk a résztvevőknek elég időt arra, hogy kidolgozzák a szerepjátékot.

3. ELŐADÁS

Kérjük meg a csoportokat, hogy adják elő a szerepjátékukat. Kérdezzük meg minden előadás után, van-e a többieknek hozzáfűznivalójuk.

- Milyen más rossz végkimenetel képzelhető még el?
- Tud-e valaki további javaslatokat mondani a legjobb eshetőséget illetően?

4. BESZÉLGETÉS

- Tükrözik-e a szerepjátékok a valóságot?
- Mit lehet tenni annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő emberek a lehető legjobb ellátásban részesüljenek, amikor kapcsolatba kerülnek az egészségügyi rendszerrel?

Egyenlő esélyű hozzáférés: egy egyetemes probléma

Az egészségügyi szolgáltatásokhoz való nehéz hozzáférés a fejlett és a fejlődő országoknak egyformán problémát okoz, mind a fizikai hozzáférhetőség tekintetében, mind egyéb gyakorlati szempontokból, mint pl. az akadálymentes kommunikáció és olyan egészségügyi szolgáltatók elérhetősége, akik képzettek a fogyatékosságot érintő kérdésekben. Még, ha a fogyatékosságügyi törvények gondoskodnak is a hozzáférhető szolgáltatásokról, a fogyatékossággal élő személyek akkor is gyakran szembesülnek azzal, hogy küzdeniük kell ezért a jogért. A Disability Rights Advocates, egy amerikai székhelyű, a fogyatékossággal élők jogaival foglalkozó jogvédő csoport Elérhető egészség (Health Access) elnevezésű projektje részeként felmérést készített a fogyatékossággal élő személyekről Kaliforniában. Az alábbi adatok a felmérés néhány eredményét mutatják:

- A **mozgássérültek 17%-a** számolt be arról, hogy problémát jelentett számára az orvosi rendelőbe való bejutás.
- A **mozgássérültek 33%-a** tapasztalt akadályokat az orvosi vizsgálóba való bejutás során.
- A **kerekesszékesek 69%-a** számolt be arról, hogy nehézséget jelentett a vizsgáló asztal használata.
- A **kerekesszékesek 45%-a** számolt be arról, hogy nehézségekbe ütközött, hogy használja a röntgenkészüléket, pl. a mammográfot.
- A **siketek 26%-a** számolt be arról, hogy nehézséget jelentett, hogy az orvosi vizsgálathoz tolmácsot találjon.
- A **vakok és gyengénlátók 95%-a** jelentette, hogy NEM kapta meg a kórtörténetet alternatív, akadálymentes formátumban.
- A **tanulási nehézségekkel küzdők 59%-a** és a kognitív funkció zavarával küzdők 64%-a számolt be arról, hogy ellátói inkább mással kommunikálnak a szobában, ahelyett, hogy közvetlenül vele, a beteggel léptek volna kapcsolatba.
- A **kognitív funkció zavarával küzdők 79%-a** számolt be arról, hogy kevés időt kapott arra, hogy a tüneteit ismertesse, és kérdéseket tegyen fel az egészségügyi szolgáltatónak, ami pedig elengedhetetlen a hatékony kommunikációhoz.[12]

12. Elérhető egészség projekt (Health Access Project). Fogyatékossággal Élők Jogvédő Szervezete (Disability Rights Advocates). http://www.dralegal.org/projects/health_access/index.php

- Milyen képzésre lenne szükségük az orvosoknak és az egészségügyben dolgozó szakembereknek, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára a legjobb ellátást nyújtsák?

Megjegyzés a csoportsegítő számára: Alakítsuk a forgatókönyveket a résztvevők igényei és kontextusa szerint (pl. használjunk más helyszínt, másfajta fogyatékosságot, más betegséget, beleértve a szexualitással és reproduktivitással kapcsolatosakat is, és más akadályokat).

Választható feladat: Tervezzünk meg egy akadálymentes vizsgálót. Vagy rajzoljuk le, hogyan festene a helyiség, vagy egyszerűen csak soroljuk fel, milyen különleges elemei lennének, ha mindenféle fogyatékossággal élő ember számára akadálymentes volna.

1. FORGATÓKÖNYV

José kerekesszékes, és csípőtől lefelé megbénult. Egy nagyon egyenetlen felszínű járdán haladt, és felborult a kerekesszéke. Eltört az egyik lába, és van egy vágás a homlokán.

2. FORGATÓKÖNYV

Alika siket és egyedül jött el az orvoshoz, láza van és fáj a hasa. Tud írni és olvasni, ezért írásban tud kommunikálni.

3. FORGATÓKÖNYV

Karen értelmi fogyatékos. 28 éves, és a családjával él. Önálló társasági életet él, van barátja, és egy boltban dolgozik. Karent anyukája is elkísérte az orvoshoz. Számos komoly légzőszervi fertőzése volt már az elmúlt év során, mióta elkezdett dohányozni.

ESÉLYEGYENLŐSÉG ÉS DISZKRIMINÁCIÓMENTESSÉG AZ EGÉSZSÉGÜGYBEN

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** 25. cikke elismeri, hogy „a fogyatékossággal élő személyek jogosultak a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra”,[13] és rendelkezik arról, hogy a részes államok…

…más személyeknek biztosítottal azonos terjedelmű, minőségű és színvonalú ingyenes vagy megengedhető árú egészségügyi ellátást és egészségügyi programokat biztosítanak a fogyatékossággal élő személyeknek, beleértve a szexuális és reproduktív egészség területét, valamint a lakossági közegészségügyi programokat.

Ez is megerősíti a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességet, azon négy kölcsönösen összefüggő alapelv egyikét, amelyek szükségesek az egészséghez való jog érvényesüléséhez. A Gazdasági, Társadalmi és Kulturális Jogok Bizottságának 14. sz. általános észrevétele így határozza meg ezt az elemet:

A hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség: az egészségügyi létesítmények, termékek és szolgáltatások mindenki számára legyenek hozzáférhetőek, különös tekintettel a lakosság legsérülékenyebb, legveszélyeztetettebb, illetve a leginkább marginalizált helyzetben lévő részére, a törvények szerint és a valóságban is, a védett személyes tulajdonságok szerinti hátrányos megkülönböztetés nélkül.

Ennek ellenére a fogyatékossággal élő embereknek továbbra is folyamatosan részük van hátrányos megkülönböztetésben az egészségügyi rendszerben.

EGYENLŐSÉG ÉS DISZKRIMINÁCIÓMENTESSÉG AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSBAN

Az Egyezmény tiltja „az egészségügyi ellátás, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszer vagy folyadék fogyatékosságon alapuló, megkülönböztető megtagadását.” A megbélyegzés, az a sztereotip meggyőződés, amely szerint a fogyatékossággal élő személyek élete boldogtalan, nem teljes értékű, illetve, hogy nem is érdemes élniük, továbbá a hosszú távú ellátásuk anyagi szempontjai és más nem orvosi tényezők olyan diszkriminatív és igen veszélyes döntésekhez vezethetnek, amelyek a fogyatékossággal

13. Az Egyezmény eredeti, angol nyelvű változatában itt az enjoyment of the highest attainable standard of health kifejezés szerepel, amely az egészség elérhető legmagasabb szintjének élvezetét jelenti, és tágabb értelemmel bír, mint a magyar változatban található: legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátás.

élő személyek egészségébe, sőt akár az életébe is kerülhetnek. Ugyanakkor az egészségügyi ellátás szűkös erőforrás. Majdnem minden országban meghaladja a gyógyszerek, kórházi ágyak, orvosok és egyéb egészségügyi szolgáltatások iránti kereslet a kínálatot. Nem kaphatja meg mindenki az összes kezelést, kivizsgálást vagy szolgáltatást, amelyet szeretne, vagy amire igenis szüksége volna. A kormányoknak és a társadalmaknak nehéz döntéseket kell hozniuk azzal kapcsolatban, hogyan osszák el igazságosan a társadalom tagjai közt az egészségügyi forrásokat. Bár nincsenek egyszerű válaszok, az emberi jogok alapelvei azt diktálják, hogy a pusztán a fogyatékosság alapján történő diszkrimináció az egészségügyi ellátásban az emberi jogok megsértése.

8.4. GYAKORLAT: Esettanulmányok az egészségügyi döntéshozásban

1. MEGBESZÉLÉS

Magyarázzuk el, hogy ez a feladat azt vizsgálja, miszerint hogyan befolyásolhatja a fogyatékosság az egészségügyi döntéseket. Osszuk a résztvevőket három csoportba és adjunk nekik egy-egy esettanulmányt. Mondjuk el nekik, hogy döntést kell hozniuk arról, mi a teendő az adott esetben.

1. esettanulmány: Két azonos korú gyermek vár szívátültetésre. Az egyik Down-szindrómás, a másiknak nincs semmilyen fogyatékossága. Egyik gyermek esetében sincs a szívbetegségen kívül más egészségügyi problémáról tudomásunk. Az átültetés sikerének valószínűsége mindkét gyermeknél azonos. Egy Down-szindrómás személy várható élettartama becslések szerint húsz évvel kevesebb, mint egy nem Down-szindrómásnak (amennyiben egyiküket sem sújtja szegénység, elhanyagolás vagy más tényezők, amelyek csökkentik a várható élettartamot).

Ezen információk alapján melyik gyermek részesüljön szívátültető műtétben?

2. esettanulmány: Két HIV-fertőzött nő fordult egy korlátozott forrásokkal rendelkező állami rendelőintézethez azért, hogy drága retrovírus-ellenes szert kapjon. Az egyikük krónikus pszichoszociális fogyatékossággal él, a másik minden fogyatékosságtól mentes. A klinika csak egy új beteget kezelhet.

Ezen információk alapján melyik nő kapjon a gyógyszerből?

3. esettanulmány: Egy közösség két tagja taposóaknára lép, és mindketten elvesztik egyik lábukat térdtől lefelé. Egyikük egy hétéves iskolásfiú, a másik pedig egy negyvenéves gazda. Mindketten szeretnének műlábat, de csak egy protézisre elegendő forrás áll rendelkezésre. A felnőtt valószínűleg sokáig tudná hordani a művégtagot, míg a kisfiú többször is kinőné, mire eléri a felnőttkort. A kisfiú rehabilitációja ezért sokkal többe kerülne, mint a férfié.

Ezen információk alapján ki kapja meg a műlábat?

2. BESZÁMOLÓ ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjük meg a csoportokat, hogy minden csoportból egyvalaki foglalja össze az általuk megvitatott esetet, és mondja el, milyen döntésre jutottak. Minden egyes beszámoló után kérdezzük meg a többi csoportot, hogy van-e kérdésük vagy hozzáfűznivalójuk, és tegyük fel az alábbi (és hasonló) kérdéseket:

- Hogyan hozták meg a döntéseket a csoportok? Milyen tényezők befolyásolták a döntést?
- Ez vajon a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés?
- Hogyan kellene a valóságban meghozni az effajta döntéseket?

3. BESZÉLGETÉS

- Milyen emberi jogi alapelvek vonatkoznak ezekre a szituációkra?
- Kinek kellene felelősséget vállalnia e döntések meghozataláért? Az orvosoknak? A kormánynak? Az etikai bizottságoknak?
- Ténylegesen hogyan szokták meghozni az ilyen döntéseket?
- Hogyan lehet megvédeni a fogyatékossággal élő embereket a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetéstől?

EGÉSZSÉGVÉDELEM ÉS A BETEGSÉGEK MEGELŐZÉSE

Sok közegészségügyi program tulajdonképpen ismeretterjesztő és nevelő jellegű kezdeményezés, mint például az egészséges életmód népszerűsítését vagy a megelőzhető betegségek elkerülését célzó programok. Ezek a következő területekről tartalmazhatnak információkat:

- a testmozgás előnyei, a helyes táplálkozás és a testsúlyszabályozás;
- a természeti és a mesterséges (ember által okozott) környezeti veszélyek, mint például a víz- és talajszennyezés, valamint a munkahelyi kockázatok;
- a dohányzás, a droghasználat, a védekezés nélküli nemi élet és más nagyobb kockázattal járó magatartásformák vagy életstílus okozta egészségügyi kockázatok;
- a fertőző betegségek megelőzését szolgáló intézkedések, mint például a gyerekkori vagy felnőttkori védőoltások, a családtervezés, a HIV/AIDS és más szexuális úton terjedő betegségek elleni védelemhez kapcsolódó intézkedések, a kézmosás és az influenzás személyekkel való kapcsolat elkerülése, valamint a szúnyogháló használata a malária megelőzése érdekében.

A fogyatékossággal élő személyek mindenki máshoz hasonlóan hasznát látják az egészséges választásoknak, és szenvednek a betegségektől és a balesetektől. Ugyanakkor a fogyatékossággal élő személyek körében gyakran nagyobb a fertőző és más megelőzhető betegségek előfordulásának gyakorisága, mint a lakosság többi részénél, mert a közegészségügyi programok nem biztosítják a szükséges információkat hozzáférhető formában, és nem is tesznek erőfeszítéseket arra, hogy a fogyatékossággal élő személyeket megcélozzák. A fogyatékossággal élő személyeknek és az őket képviselő szervezeteknek a közegészségügyi kezdeményezések tervezésében való részvétele elengedhetetlen ahhoz, hogy a fogyatékossággal élő személyek is részesülhessenek ezeknek a kulcsfontos-

A fogyatékossággal élő személyek és a HIV/AIDS-megelőzés

A fogyatékossággal élő személyekről gyakran feltételezik azt, hogy őket nem fenyegeti a HIV/AIDS-fertőzés kockázata. A Yale Egyetem és a Világbank egyik tanulmánya szerint:

Általánosan vélekedés, hogy a fizikai, érzékszervi (siketség, vakság) vagy értelmi fogyatékossággal élőknek kisebb esélyük van a HIV-fertőzésre. Helytelen azonban azt hinni róluk, hogy nem élnek szexuális életet, és hogy feltehetően nem használnak drogokat, nem isznak alkoholt, vagy kevésbé vannak kitéve erőszaknak vagy szexuális bántalmazásnak, mint nem fogyatékos társaik.[14]

Ugyanakkor egyértelműen bizonyított, hogy a fogyatékossággal élő személyek kockázata sok esetben akár magasabb is lehet, és ezt a veszélyt tovább növeli az a tény, hogy ki vannak zárva a HIV/AIDS-megelőzést célzó közoktatási kezdeményezésekből.

A fogyatékossággal élők elleni diszkrimináció számtalan módon megnyilvánulhat. Az AIDS-ről szóló ismeretterjesztő szemináriumokat gyakran olyan épületekben tartják, ahová kerekesszékkel nem lehet bejutni. A siket embereket, akik közül sokan sem angolul, sem szuahéli nyelven nem tudnak írni és olvasni, elküldik az AIDS-vizsgálatot végző központokból, mert nem tudják, hogyan kommunikáljanak velük. A rádiós vagy televíziós ismeretterjesztő kampányok nem tudnak eljutni azokhoz, akik nem látják vagy hallják az üzenetet.[15]

14. Nora Groce, N., Egy veszélyben lévő csoport: a HIV/AIDS és a fogyatékosság. Halljuk meg az elfojtott hangokat! A Yale/Világbank a HIV/AIDS és a fogyatékosság c. globális felmérésének eredményei (A Population at Risk: HIV/AIDS and Disability: Capturing Hidden Voices. Findings of the Yale/World Bank Global Survey of HIV/AIDS and Disability.) Washington, DC: Világbank (The World Bank), 2004. http://sitesources.worldbank.org/disability/resources/health-and-wellness/HIVAIDS.pdf

15. Az afrikai siketekért és vakokért. Az AIDS egy ismeretlen nyelv (For Africa's Deaf and Blind, AIDS is an Unknown Language). New York Times, 2004. március 28.

ságú programoknak az előnyeiből. A fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény kifejezetten elismeri a nemhez igazodó egészségügyi szolgáltatások fontosságát, valamint a szexuális és reproduktív egészséghez kapcsolódó programokhoz és a lakossági közegészségügyi programokhoz való egyenlő hozzáférés jelentőségét. Még ha az egyezmény le is írja világosan, hogy a fogyatékossággal élő személyeket másokkal azonos alapon minden egészségügyi programba be kell vonni, ezeket a konkrét témákat azért emeli ki külön, mert olyan területek, ahol a fogyatékossággal élő személyeket az egészségügyi rendszerben és a nemzeti vagy nemzetközi egészségügyi programtervezetekben sok esetben nem megfelelően kezelik: aszexuálisnak tekintik őket, megfeledkeznek róluk, háttérbe szorítják vagy egyszerűen diszkriminálják őket.

KÖZÖSSÉGI ALAPÚ SZOLGÁLTATÁSOK

Az Egyezmény felszólítja a részes államokat, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára azokat az egészségügyi szolgáltatásokat, amelyekre kifejezetten fogyatékosságuk miatt van szükségük. Hangsúlyozza továbbá, hogy a fogyatékossággal élő személyeket megilleti az egészségügyi ellátáshoz való jog, ezért biztosítani kell „az egészségügyi szolgáltatásoknak a lehető legközelebbi hozzáférhetőségét az emberek saját közösségeihez, beleértve a vidéki területeket is.” (A közösségben való élethez fűződő jogról részletesen a 2. fejezet *Önálló és az emberi méltósághoz illő élet a közösségen belül* című 11. fejezetben olvashatunk a 180. oldalon.) Sok társadalomban, ha a jogi és a társadalmi diszkrimináció nem is kényszeríti az egyes személyeket arra, hogy elkülönített intézetekben éljenek, a pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek mégis azt tapasztalhatják, hogy a mentális egészséggel kapcsolatos szolgáltatásokhoz kizárólag pszichiátriai intézményekben juthatnak hozzá.

Az Alapvető Szabályok megerősítik, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van arra, hogy „ugyanabban a rendszerben a társadalom többi tagjával azonos szintű egészségügyi ellátásban részesüljenek”. Ezért az olyan közösségekben, ahol az embereknek sokat kell utazniuk az egészségügyi ellátásért, a fogyatékossággal élő személyeknek ugyanezzel a hátránnyal kell szembenézniük. Ugyanakkor, ha az illető a fogyatékossága miatt nem tudja megtenni ezt az utat, mert például a tömegközlekedési eszközök nem akadálymentesek, akkor ez egy tisztességtelen hátrány, és az egészségügyi szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés jogának megsértése.

Ebben az esetben úgy kell alkalmazkodni a helyzethez, hogy az illető otthonában vagy egyéb, a közelben elérhető helyszínen kell az ellátást biztosítani, vagy külön intézkedéseket kell tenni a megfelelő szállítás biztosítása érdekében.

AUTONÓMIA ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI DÖNTÉSHOZATALBAN VALÓ RÉSZVÉTEL

A TÁJÉKOZOTT BELEEGYEZÉS[16] ÉS A CSELEKVŐKÉPESSÉG

Az Egyezmény 12. cikke (A törvény előtti egyenlőség) foglalkozik a cselekvőképességgel és a döntéshozatalban való részvétellel, hangsúlyozva a támogatott döntéshozatal folytonosságát. A 25. cikk megerősíti a 12. cikk alapelveit arra vonatkozólag, hogy az ember az egészségügyi ellátásával kapcsolatban szabadon hozhasson döntést, és előírja az államoknak, hogy

…a fogyatékossággal élő személyek számára ugyanolyan színvonalú ellátást biztosítsanak, mint mások számára, beleértve a szabad és tájékoztatáson alapuló hozzájárulás alapján nyújtott ellátást – többek között – a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaira, méltóságára, autonómiájára és szükségleteire vonatkozó tudatosság felkeltésével a képzésen, valamint az állami és magán egészségügyi ellátás etikai normáinak közzétételén keresztül.

16. A tájékozott beleegyezés (informed consent) az Egyezmény magyar nyelvű hivatalos fordításában úgy szerepel, mint szabad és tájékoztatáson alapuló hozzájárulás. *(a szerk.)*

A fogyatékossággal élő személyeknek az egészségügyi döntéshozatalt illető önállóságának, autonómiájának és méltóságának megsértése a legszörnyűbb emberi jogi visszaélésekhez vezetett, amelyeket a fogyatékossággal élő személyek ellen elkövettek, ilyenek a kényszersterilizáció, a pszichoszociális fogyatékossággal élők bizonyos viselkedésének kegyetlen módszerekkel való „gyógyítása", a pszichiátriai agysebészet alkalmazása, pl. a homloklebeny-metszés, illetve a gyógyászati vagy egyéb orvos-biológiai kutatásnak és kísérletezésnek való alávetés. A kínzás és az erőszak egyéb formáinak tilalmával részletesen a 2. rész *A kínzástól és a visszaélések más formáitól való mentesség* c. 6. fejezete foglalkozik a 106. oldalon.

Még ha az orvosi beavatkozás nem is jár kínzással vagy más embertelen bánásmóddal, amennyiben a páciens tájékozott beleegyezése és aktív részvétele nélkül hajtják végre, akkor ez is az emberi jogok és az orvosi etika megszegésének minősül. A fogyatékossággal élő személyeket megilleti a jog, hogy másokkal azonos alapon önálló döntést hozhassanak az egészségügyi ellátásukra vonatkozóan, az orvosoknak pedig szent kötelességük, hogy tiszteletben tartsák a páciens kívánságát.

A fogyatékossággal élő személyeket a többi emberhez hasonlóan megilleti minden elérhető kezelés és életfenntartó intézkedés, és megilleti őket az ilyen ellátás megtagadásának a joga is *egyéni döntésük alapján.* Ez az egyenlőség kérdését érinti, mind az élethez való jog értelmében, mind pedig a személyes integritáshoz való jogot illetően, továbbá a tekintetben, hogy az egyén maga hozzon döntéseket saját egészségügyi kezelésével kapcsolatban. Ezek az elvek sarkalatos pontjai az emberi jogok rendszerének és azoknak az orvosi etikai alapelveknek, amelyeket Hippokratész az i. e. 4. században alkotott, és melyeket az ókori és a modern orvostudomány újra megerősített.

Amikor valaki eszméletlen állapotban van, vagy annyira beteg, hogy a kívánságát már nem tudja kifejezésre juttatni, akkor a kezelésével kapcsolatos döntéseket az orvosoknak és a beteg családtagjainak kell meghozni. Azonban, ha a beteg korábban már kifejezte abbéli szándékát, hogy elfogadja vagy megtagadja az életmentő kezelést, akkor ezt az emberi jogok és az orvosi etika elvei, valamint számos nemzeti törvény értelmében tiszteletben kell tartani. Mindenkinek joga van önállóan eldönteni, hogy számára mi jelent elviselhetetlen szenvedést, vagy hogy a saját életére nézve mit tart elfogadhatatlan állapotnak. Bárki számára nehéz, illetve kellemetlen lehet olyan körülményt elképzelni, amelyben valószínűleg úgy döntene, hogy inkább hagyják meghalni ahelyett, hogy meghosszabbítanák az életét, a fogyatékossággal élő személyek azonban különösen kiszolgáltatottak az olyan helyzetekben, amikor mások hoznak döntést az alapján, hogy nekik milyen benyomásaik vannak a fogyatékossággal élők életminőségéről. Még a szerető családtagok és a jó szándékú orvosok is feltételezhetik azt, hogy az érintett személy az adott helyzetet reménytelennek vagy elviselhetetlennek ítélné meg, holott a beteg valójában a kezelés folytatása mellett döntene.

A legjobban úgy lehet biztosítani, hogy a beteg akaratát megismerjék és tiszteletben tartsák, ha írásban juttatja kifejezésre egy ún. *előzetes rendelkezés* (advance directive) formájában, egy olyan dokumentumban, ami a nevében szól abban az esetben, ha képtelen volna nyilatkozni, amikor fontos orvosi döntést kell hozni.

A különböző országok eltérő feltételeket szabnak az előzetes rendelkezés (advance directive) hivatalos dokumentumként történő elismerésére vonatkozóan, például, kell egy tanú, aki bizonyítja, hogy a beteg azt öntudata teljes birtokában írta. Sok formája és stílusa létezik már a rendelkezés megírásának. Azt kell csupán kideríteni, hogy az adott országban milyen feltételek mellett érvényes egy ilyen nyilatkozat. Azonban, még ha a beteg nem is biztos efelől, már az is egy hathatós eszköz, ha van egy olyan dokumentum, mely kifejezi a beteg alapvető kívánságait, és azt, hogy mit ért *ő elfogadható életminőségen.* Ha ezt a dokumentumot megosztja a családtagjaival, az egyházzal, az orvosaival vagy másokkal, akik fontos szerepet játszhatnak a kezelésével kapcsolatos döntésekben, akkor a döntését tiszteletben kell tartani. Az alábbiakban egy egyszerű minta található az előzetes rendelkezéshez. Ezt az adott személy a saját akarata szerint még tovább részletezheti.

Az orvosi kezelés megvonása: dönteni élet és halál között

2004-ben az Egyesült Királyságban a Fellebbviteli Bíróság hozott döntést egy olyan ügyben, amelyben a felperes Oliver Leslie Burke úr, egy 43 éves, kisagyi eredetű mozgáskoordinációs zavarban szenvedő férfi volt. Kifogásolta azokat az irányelveket, amelyeket *Az életet meghosszabbító kezelés megvonása és visszavonása: Jó példa és döntéshozatal* című brosúrában tettek közzé. A kiadványt 2002-ben jelentette meg az Általános Orvosi Tanács (General Medical Council, GMC), az Egyesült Királyság egészségügyi felügyeleti szerve. A Fogyatékossággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága (Disability Rights Commission) lépett közbe az ügyben Burke úr nevében, amikor a kórház azon volt, hogy a GMC által kialakított politika alapján megvonja a férfi táplálását és folyadékkal való ellátását. A Regina kontra Általános Orvosi Tanács (GMC) ügyben a bíróság Burke úr javára döntött, aki így megkapta az életfenntartó kezelést.

Jane Campbell, a fogyatékossággal élők jogaiért küzdő aktivista, aki vallomást tett az ügyben, ismertette személyes nézőpontját a kérdésről egy a Királyi Orvosi Társaság (Royal Society of Medicine) által tartott rendezvényen, melynek címe *A kezelés megvonása (Withholding treatment)* volt.

Amikor értesültem a bíróság ítéletéről, eltöltött a boldogság, mégpedig két okból is. Először is a saját biztonságomért a jövőben, másodsorban pedig mert a bíróság talán első alkalommal, de megértette, hogy az orvosokat nem szabadna arra kérni, vagy tőlük elvárni, hogy megítéljék, mi szolgálja leginkább a súlyos betegségben szenvedő vagy fogyatékossággal élő páciens érdekét.

Amikor megszülettem, az orvosok azt mondták az anyámnak, hogy vigyen haza és élvezzen ki minden velem töltött percet, ugyanis nem érem meg az egyéves kort sem. Mint a súlyos rendellenességek és az orvosi diagnózisok esetében oly gyakran, nem volt teljes a bizonyosság, ez nem egy egzakt tudomány. Szerencsére az orvosok tévedtek. Jó okom van, hogy megköszönjem az orvosoknak és a többi kórházi dolgozónak, hogy átsegítettek a gyermekkorom tüdőgyulladásain és más életveszélyes betegségein.

Most, 40 évvel később, az orvosok úgy döntöttek egy ugyanilyen rendellenességben szenvedő (gerinc eredetű izomsorvadás – Spinal Muscular Atrophy) 18 hónapos csecsemő esetében, hogy nem lélegeztetik tovább annak érdekében, hogy átsegítsék egy tüdőgyulladáson. A szülei nem fogadták el ezt a döntést és megtámadták azt a bíróságon. Úgy emlegették ott, hogy a „C baba". Az orvosai arra hivatkoztak, hogy a baba fogyatékossága annyira súlyos, hogy nem élhetne minőségi életet. Ezenfelül hátralévő életében teljes testi gondozásra szorulna, ami mind az állami forrásokat, mind a családot megterhelné. A bíróság a kórház javára döntött, miután sok orvos szakvéleményét meghallgatták, s azok egybehangzóan kategorikusan kijelentették, hogy ilyen diagnózissal senki nem él kétéves koránál tovább, és ha mégis, az élete egy valóságos pokol lenne.

Izomsorvadásos felnőttek, mint jómagam is, igen eltérő történeteket tudtunk volna elmesélni a bíróságon, de sajnos már csak a gyermek halála után értesültünk az esetről.[17]

17. Jane Campbell előadása a Királyi Orvosi Társaság (Royal Society of Medicine) *A kezelés megvonása (Withholding Treatment)* című rendezvényén. 2004. november 10. http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Campbell/Withholding Treatment1 – Jane's final draft 8.11.04.pdf

8.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat az egészséghez való jog előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk fogyatékossággal élők egészséghez való emberi jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakorolni tudják az elérhető legjobb egészségi állapothoz való emberi jogukat.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

ELŐZETES RENDELKEZÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSRÓL (VÉGAKARAT)

Én, _____ (név) szeretném tudatni mindenkivel, aki a gyógykezelésemben részt vesz, hogy milyen egészségügyi ellátást kérek abban az esetben, ha nem lennék olyan állapotban, hogy ezt tudatni tudjam másokkal.

1. RÉSZ

Azt akarom, hogy a kezelőorvosom olyan kezelésben részesítsen, amely révén elfogadható életminőséget érhetek el. Azonban ha az életminőségem elfogadhatatlanná válna számomra, és az állapotom már nem javulna (azaz visszafordíthatatlanná válna), akkor minden olyan kezelést visszautasítok, amely az életemet hivatott meghosszabbítani.

Az elfogadhatatlan életminőség számomra azt jelenti, hogy (többet is megjelölhet):

☐ Eszméletlen állapotban vagyok (krónikus kóma vagy folyamatos vegetatív állapot)
☐ A szükségleteimet nem tudom a külvilág tudomására hozni
☐ Nem ismerem fel családtagjaimat és barátaimat
☐ Teljesen vagy majdnem teljesen mások gondozására szorulok
☐ Egyéb: _____

_____

Csak egyet jelöljön meg:

☐ Még ha a fentiekben leírt állapotban vagyok is, akkor is lássanak el élelemmel és vízzel, szonda segítségével vagy intravénásan (IV).
☐ Ha a fentiekben leírt állapotban vagyok, akkor NEM AKAROM, hogy ellássanak élelemmel és vízzel, szonda segítségével vagy intravénásan (IV).

2. RÉSZ (Ezt a részt üresen hagyhatja)

Vannak olyan emberek, akik semmilyen körülmények között nem kívánnak részesülni bizonyos kezelésekben, még akkor sem, ha ezek segítségével felépülhetnek. Jelölje be azt a kezelési módot, amelyben semmilyen körülmények között nem kíván részesülni.

☐ Kardiopulmonáris újraélesztés ((szív-tüdő újraélesztés – CPR)
☐ Ventilláció (lélegeztető gép)
☐ Tápszonda
☐ Dialízis
☐ Egyéb: _____

_____

3. RÉSZ

Ha közeledik a halál, fontos számomra, hogy: _____

_____

HASZNOS FORRÁSOK AZ EGÉSZSÉGHEZ VALÓ JOG TÉMAKÖRÉHEZ

- Az Egészségügyi Világszervezet Alkotmánya (Constitution of the World Health Organisation): http://www.vitalitas.hu/index. php?ctype=5&did=4411&cid=15, illetve http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf
- Fogyatékossággal Élők Jogvédő Szervezete (Disability Rights Advocates): http://www.dralegal.org/projects/health_access/index.php
- François-Xavier Bagnoud Egészség és Emberi Jogok Központja (The François-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights): http://www.hsph.harvard.edu/fxbcenter
- A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 15. sz. általános észrevétele (General Comment No. 15 of Committee on Economic, Social and Cultural Rights): http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencomm5.htm
- A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának 14. sz. általános észrevétele (General Comment No. 14 of Committee on Economic, Social and Cultural Rights): http://www.umn.edu/humanrts/gencomm/escgencomm14.htm
- Groce, Nora, Egy veszélyben lévő csoport: a HIV/AIDS és a fogyatékosság. Halljuk meg az elfojtott hangokat! A Yale/Világbank. A HIV/AIDS és a fogyatékosság c. globális felmérésének eredményei (A Population at Risk: HIV/AIDS and Disability: Capturing Hidden Voices). Findings of the Yale/World Bank Global Survey of HIV/AIDS and Disability. Washington, DC: Világbank (The World Bank), 2004: http://sitesources.worldbank.org/disability/resources/health-and-wellness/HIVAIDS.pdf
- Az egészségügyi ellátás akadályainak megszüntetése: Útmutató egészségügyi szakemberek számára (Removing Barriers to Health Care: A Guide for Health Professionals.) Az Egyetemes Tervezés Központja és az Észak-Karolinai Fogyatékosságügyi és Egészségügyi Hivatal (The Center for Universal Design and The North Carolina Office on Disability and Health): http://www.fpg.unc.edu/~ncodh/rbar
- Az egészséghez való jog: Alapfogalmak és a fogyatékossággal kapcsolatos amerikai tapasztalatok (The Right to Health: Fundamental Concepts and the Americal Disability Experience). 2005. Nemzeti Fogyatékosügyi Tanács (National Council on Disability), 2005: http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2005/righttohealth.htm
- Az Emberi Jogi Bizottság Különleges Megbízottja az elérhető legjobb fizikai és mentális egészségi állapothoz való, mindenkit megillető jogról (Special Rapporteur of the Commission on Human Rights on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health): http://www.ohchr.org/english/issues/health/right
- Az Orvosok Világszövetsége Lisszaboni Nyilatkozata a Betegek Jogairól (World Medical Association Declaration of Lisbon on the Rights of the Patient): http://www.wma.net/e/policy/l4.htm"http://www.wma.net/e/policy/l4.htm

EGÉSZSÉGHEZ VALÓ JOG

Az egészséghez való jogot biztosító rendelkezések az alkotmány 70/D. §-ában találhatóak meg:

70/D. § (1) A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg.

A lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog biztosítása olyan alkotmányos állami feladatot jelent, melyet az állam központi szervei és a helyi önkormányzati – továbbá egyéb – szervek rendszere révén valósít meg. Ennek keretében az állam – egyebek között – egészségügyi intézményhálózat működtetésére és az orvosi ellátás megszervezésére köteles.

A legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog jogosultságként meghatározott alkotmányi követelmény az államnak azt a kötelezettségét jelenti, hogy a nemzetgazdaság teherbíró képességéhez, az állam és a társadalom lehetőségeihez igazodva olyan gazdasági és jogi környezetet teremtsen, mely a legkedvezőbb feltételeket biztosítja a polgárok egészséges életmódjához és életviteléhez. A legmagasabb szint viszonyítási alapja tehát a nemzetgazdaság mindenkori teherbíró képessége, s nem az orvostudomány mindenkori fejlettsége. [56/1995. (IX. 15.) AB határozat, ABH 1995, 260.]

Ahogyan a CRPD sem kizárólag az egészségügyi ellátáshoz való jogként értelmezi az egészséghez való jogot és, mint ahogyan azt a kézikönyv is írja, nem annyit tesz, hogy jogunk van egészségesnek lenni, úgy a magyar jogi szabályozás is a különböző jelentéstartamoknak megfelelően cizelláltabb ennél. Az egészséghez való jog szabadságokat és jogokat, olykor kötelezettségeket egyaránt jelent, melyeket a betegjogok, mint harmadik generációs jogok biztosítanak. Hazánkban a betegjogok kidolgozott formában az egészségügyi törvényben[18] (Eütv.) találhatók. Az Eütv. egyik legfontosabb alapelve, hogy az egészségügyi szolgáltatások és intézkedések során biztosítani kell a betegek jogainak védelmét. A beteg személyes szabadsága és önrendelkezési joga kizárólag az egészségi állapota által indokolt, a törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható.[19] A törvény kilenc betegjogot nevesít melyek a következők: 1. Az egészségügyi ellátáshoz való jog (6–9. §) 2. Emberi méltósághoz való jog (10. §); 3. A kapcsolattartáshoz való jog (11. §); 4. A gyógyintézet elhagyásának joga (12. §); 5. A tájékoztatáshoz való jog (13–14. §); 6. Az önrendelkezéshez való jog (15–19. §); 7. Az ellátás visszautasításának joga (20–23. §); 8. Az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga (24. §); 9. Az orvosi titoktartáshoz való jog (25. §). Mindezek a jogok természetesen akkor és annyiban érvényesülhetnek maradéktalanul, ha az orvos és betege ismerik a jog nyújtotta lehetőségeket, de az együttműködésre vonatkozó kötelezettségüket is. Ez persze kölcsönös bizalmat és partneri viszonyt is feltételez.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény[20] (Ebktv.) értelmében az egyenlő bánásmód követelményét az egészségügyi ellátást nyújtók jogviszonyaik létesítése során, jogviszonyaikban, eljárásaik és intézkedéseik során kötelesek megtartani.[21] Az egyenlő bánásmód megsértését jelenti a közvetlen hátrányos megkülönböztetés, a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás, valamint az ezekre adott utasítás.[22] Az Ebktv. előírja, hogy az egyenlő bánásmód követelményét az egészségügyi ellátással összefüggésben érvényesíteni kell különösen az egészségügyi szolgáltatásnyújtás, ezen belül a betegségmegőrző programokban és a szűrővizsgálatokon való részvétel, a gyógyító-megelőző ellátás, a tartózkodás céljára szolgáló helyiségek használata, illetve az élelmezési és egyéb szükségletek kielégítése során.

A fogyatékossággal élő személy egészségügyi ellátása során az Eütv.-el összhangban – figyelemmel kell lenni a fogyatékosságából adódó szükségleteire. A fogyatékossággal élő személy számára biztosítani kell – a fogyatékosságával összefüggésben – az állapota javításához, az állapotromlása megelő-

18. 1997. évi CLIV. tv.
19. Eütv. 2. § (1) bek.
20. 2003. évi CXXV. törvény
21. Ebktv. 4. § k) pont
22. Ebktv. 7. § (1) bek.

zéséhez szükséges rendszeres és hatékony egészségügyi ellátást. A fogyatékossággal élő személyeket ellátók speciális képzésének és továbbképzésének lehetőségét biztosítani kell. A fogyatékossággal élő személy egészségügyi ellátása során[23] törekedni kell arra, hogy az ellátás segítse elő a rehabilitációját, társadalmi beilleszkedését, továbbá, hogy ne erősítse a betegségtudatát.[24]

23. Ebktv. 25. § (1) bek.

24. 1998. évi XXVI. tv. a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, 12. §

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

26. cikk: Habilitáció és rehabilitáció

1. A részes államok megtesznek minden hatékony és szükséges intézkedést – ideértve a sorstársi segítségnyújtást is – annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára az élet minden területén biztosított legyen a legteljesebb függetlenség, a fizikai, mentális, szociális és szakmai képességek, valamint a teljes befogadás és részvétel elérése és megtartása. E célból a részes államok átfogó habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokat és programokat hoznak létre, erősítik és kiterjesztik azokat, különös tekintettel az egészségügy, a foglalkoztatás, az oktatás és a szociális szolgáltatások terén, oly módon, hogy a habilitációs és rehabilitációs szolgáltatások és programok:
   a) a lehető legkorábbi szakaszban kezdődnek, és az egyéni igények és képességek multidiszciplináris értékelésén alapulnak;
   b) támogatják a közösségben való részvételt és az abba való befogadást, önkéntes alapon működnek, és a fogyatékossággal élő személyek lakóhelyéhez – a vidéki régiókat is beleértve – a lehető legközelebb vannak.
2. A részes államok támogatják a habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokban dolgozó szakértők és személyzet képzésének és továbbképzésének fejlesztését.
3. A részes államok támogatják a habilitációhoz és rehabilitációhoz kapcsolódó, a fogyatékossággal élő személyek számára tervezett támogató-segítő eszközök és technológiák elérhetőségét, ismeretét és használatát.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- pontosan meghatározzák a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jog fogalmát;
- elmagyarázzák, miért fontos a fogyatékossággal élő emberek habilitációhoz és rehabilitációhoz való joga;
- megértsék a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jog és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- megértsék, hogyan kell habilitációs és rehabilitációs terveket készíteni;
- felismerjék, melyek azok a cselekvési módok és eljárások, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élők ezen jogait előmozdítják, illetve megtagadják;
- értelmezzék az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményében** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) szereplő, a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jogra vonatkozó rendelkezéseket.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A HABILITÁCIÓRÓL ÉS A REHABILITÁCIÓRÓL!

A *habilitáció* olyan folyamat, melynek az a célja, hogy segítse az embereket bizonyos új készségek, képességek és tudás elsajátításában. A *rehabilitáció* pedig azon készségek, képességek és tudás újbóli megszerzését jelenti, melyeket elvesztettek vagy melyek veszélybe kerültek egy fogyatékosság kialakulása miatt, illetve az egyén fogyatékosságának mértékében vagy az illető életkörülményeiben végbement változás miatt.

A habilitáció és a rehabilitáció célja a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** szerint az, hogy a „fogyatékossággal élő személyek számára az élet minden területén biztosított legyen a legteljesebb függetlenség, a fizikai, mentális, szociális és szakmai képességek, valamint a teljes befogadás és részvétel elérése és megtartása”. Az emberi jogokat szem előtt tartó megközelítés szerint minden egyéb szolgáltatáshoz vagy kezeléshez hasonlóan a habilitáció és a rehabilitáció esetében is szükség van a fogyatékossággal élő személyek teljes és önkéntes részvételére és hozzájárulására.

A habilitációt és a rehabilitációt a köztudat nagyon gyakran az egészséghez kapcsolódó kérdésekkel köti össze, és ennek megfelelően az egészséghez való jogot érintő politikai irányelvek mentén foglalkoznak vele. Valójában a rehabilitáció sokkal összetettebb és kiterjedtebb fogalom ennél. Jóllehet a fent említett célok eléréséért kialakított stratégiákban az egészségügyi rehabilitáció is kulcsszerepet tölt be, a rehabilitáció sok más eleme, például a foglalkoztatáshoz, az oktatáshoz vagy egyszerűen az életvezetési készségekhez kötődő tényezők is ugyanolyan fontosak. Annak érdekében, hogy a habilitáció és a rehabilitáció értelmezésébe beletartozzon mindazon segítő intézkedések teljes köre, melyek a fogyatékossággal élő személyek számára a céljaik eléréséhez szükségesek, az Egyezmény külön cikkben foglalkozik ezzel a témával.

Számos különböző stratégiára és eszközre van szükség azoknak az akadályoknak a megszüntetéséhez, melyekkel a fogyatékossággal élő emberek akkor szembesülnek, mikor élni szeretnének az emberi jogaikkal. Sok tényező együttesen képes csak biztosítani azt, hogy a társadalom ugyanolyan nyitottá váljon a fogyatékossággal élő személyek számára, mint bárki másnak (pl. az akadálymentes környezet, a speciális programok és technológiák, a társadalmi és kulturális attitűdváltás, a diszkriminációellenes törvények végrehajtása és az emberi jogi alapelvek ismerete). Ugyanakkor a társadalmi, jogi, politikai és fizikai körülmények átalakítására tett erőfeszítések gyakran nem elegendők ahhoz, hogy minden egyes fogyatékossággal élő személy számára egyenlő esélyeket teremtsünk. Egyeseknek olyan további támogatásra van szükségük egyéni körülményeik és fogyatékosságuk miatt, mint például a segítő technológiák, a speciális képzés, illetve oktatás vagy a készségfejlesztő foglalkozások.

Az *ésszerű alkalmazkodással* ellentétben a habilitáció és a rehabilitáció arra irányulnak, hogy magát az egyént lássák el olyan speciális tudással, eszközökkel vagy forrásokkal, melyekre szüksége van, ahelyett, hogy azt biztosítanák, hogy az általános környezet, fejlesztő program, gyakorlat vagy a munkahely teremtse meg azokat a feltételeket, melyek a fogyatékossággal élő személyek számára a másokkal azonos alapon való boldoguláshoz nélkülözhetetlenek. Például egy munkáltatótól meg lehet követelni, hogy a kerekesszékes alkalmazottjának biztosítson akadálymentes munkahelyet, ugyanakkor nem lehet tőle elvárni azt, hogy kerekesszéket is biztosítson ennek a személynek. Vagy egy banktól elvárható, hogy szolgáltatásairól a fogyatékossággal élők számára elérhető formában is nyújtson információt, pl. Braille-írással, de nem a bank feladata, hogy a gyengénlátókat megtanítsa, hogyan kell elolvasni a Braille-írást. A feladat- és felelősségmegosztás azonban nem mindig egyértelmű. Például, ha egy munkahely beszerez egy speciális számítógépes hangfelismerő szoftvert, hogy alkalmazkodjon egy olyan személyhez, aki nem tudja használni a hagyományos billentyűzetet, akkor logikusnak tűnhet, hogy a munkáltató az ésszerű alkalmazkodás részeként meg is tanítsa az új szoftver használatát az adott alkalmazottnak.

A habilitáció és a rehabilitáció kulcsfontosságúak annak biztosításához, hogy a fogyatékossággal élő személyek minden emberi jogukkal élni tudjanak. Megfelelő habilitációs és rehabilitációs szolgáltatások nélkül a fogyatékossággal élő személyek nem tudnának dolgozni, iskolába járni vagy különböző kulturális, sport- és szabadidős programokon részt venni. Ugyanakkor a többi emberi jogot korlátozó akadályok gátolhatják a fogyatékossággal élő személyeket a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való joguk érvényesítésében. Például hiába állnak rendelkezésre bizonyos szolgáltatások, ha ezek akadálymentes közlekedési eszközökkel nem érhetők el, az sok fogyatékossággal élő embert meggátol abban, hogy részesüljön az ezen szolgáltatások kínálta előnyökből. Amennyiben a habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokról szóló információt nem hozzák nyilvánosságra akadálymentes formátumban, akkor bizonyos fogyatékossággal élő személyek sohasem értesülnek arról, hogy ilyen szolgáltatások egyáltalán léteznek. Ezek a példák is alátámasztják, hogy a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jog és más emberi jogok oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggnek egymással, és kölcsönösen függnek egymástól.

A fogyatékossággal élő személyeket ugyanazok a jogok illetik meg, mint bárki mást, az az út azonban, ahogyan életcéljaikat megvalósítják – ahogy tanulnak, kommunikálnak, és ahogy a fizikai környezetükkel és a társadalommal kapcsolatba lépnek,

és még sok más tényező – merőben eltérő számos különböző okból, a fogyatékosságot is beleértve. A habilitáció és a rehabilitáció olyan folyamatok, melyek olyan személyre szabott stratégiákat, eszközöket és forrásokat kínálnak, melyek segítik a fogyatékossággal élő személyeket abban, hogy megvalósítsák a saját maguk számára megfogalmazott célokat. Ezek a célok lehetnek olyan egyszerűek, mint például utazni a helyi buszjáraton, vagy olyan összetettek, mint világhírű űrkutatóvá válni. Azt a legfontosabb megjegyezni, hogy a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való hozzáférés biztosítása az emberi jogi törvényekben az állam azon kötelezettségeként kerül meghatározásra, hogy tegye képessé a fogyatékossággal élő személyeket emberi jogaik érvényesítésére.

Kinek a javát szolgálja a rehabilitáció?

A fogyatékossággal élő személyek csak egy csoport mindazok közül, akik jogosultnak tekinthetők a rehabilitációs programokra és szolgáltatásokra. A nemzetközi jog és a politikai irányelvek már rég felismerték az arra vonatkozó igényt, hogy bizonyos társadalmi csoportok hozzáférjenek a rehabilitációhoz annak érdekében, hogy sikeresen beilleszkedjenek, illetve újra beilleszkedjenek a társadalomba, és önálló, tartalmas és boldog életet éljenek.

GYEREKKATONÁK ÉS A HÁBORÚS KONFLIKTUS ÁLTAL ÉRINTETT GYEREKEK Az **Egyezmény a gyermek jogairól Fakultatív jegyzőkönyve a gyermekek fegyveres konfliktusokba való bevonásáról** (Optional Protocol to the Convention of the Right of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict) arra szólítja fel az államokat, hogy „a fegyveres konfliktusnak áldozatává vált bármely gyermek testi és szellemi rehabilitációját és a társadalomba való beilleszkedését megkönnyítsék”.[1]

MENEKÜLTEK Az **ENSZ Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen** (UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) 14. cikke így szól: „Minden részes állam biztosítja jogrendszerében a kínzási cselekmény sértettjének azt a jogot, hogy jóvátételt kapjon, és megfelelő módon méltányos kártalanításban részesüljön, ideértve a lehető legteljesebb mértékű rehabilitációjához szükséges anyagi eszközöket is.”[2] A Kínzás Elleni Egyezményt végrehajtó országok által elkészítendő beszámoló útmutatója rákérdez, milyen intézkedéseket foganatosít az adott ország az áldozatok rehabilitációjának és a közösségbe való újrabeilleszkedésének segítésére.

TAPOSÓAKNA-BALESETEK TÚLÉLŐI A taposóaknák betiltásáról szóló szerződés 6.3. cikke felszólítja az államokat, hogy nyújtsanak segítséget „az aknák áldozatainak ápolásához és rehabilitációjához, és társadalmi és gazdasági újrabeilleszkedéséhez, valamint az aknákkal kapcsolatos felvilágosító-programokhoz.”[3]

KÍNZÁS TÚLÉLŐI A ENSZ kínzással és más kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmóddal vagy büntetéssel foglalkozó Különleges Megbízottjának (Special Rapporteur) jelentésére válaszolva az ENSZ Közgyűlése (UN General Assembly) 2007-ben határozatot fogadott el, mely felszólítja a nemzeti jogrendszereket, hogy biztosítsák azt, hogy a kínzás áldozatai „megfelelő szociális és egészségügyi rehabilitációban részesülnek.”[4]

A rehabilitáció fogalmát néha egész országokkal vagy akár a bolygó környezetével kapcsolatban is emlegetik egy-egy természeti katasztrófa vagy háborús helyzet kialakulása után. Rehabilitációban bármilyen okból bárki részesülhet, aki hasznosítani tudja az arra irányuló segítséget, hogy optimális funkciószintje helyreálljon, és hogy képességeit a lehető legnagyobb mértékben kiteljesítse.

1. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/protocolchild.htm
2. Lásd: www.cordelia.hu/documents/ENSZ_Kinzas.rtf, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm
3. Lásd: http://www.icbl.org/treaty/text
4. Lásd: UN General Assembly Resolution 61/153, UN doc. A/RES/61/153. http://daccessdds. un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/503/61/PDF/N0650361.pdf weboldalon

9.1. GYAKORLAT: Habilitáció vagy rehabilitáció?

Annak megértése, hogy mit jelent a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jog élvezete.

45 perc

flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta; papír és tollak.

1. BEVEZETÉS

Hívjuk fel újra a résztvevők figyelmét a habilitáció és a rehabilitáció közötti különbségre.

2. MONDJUNK PÉLDÁKAT

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokra, adjunk minden csoportnak 10 papírcédulát, tollakat, majd ismertessük az alábbi utasításokat:

- Közös csoportmunka keretében találjunk ki két-két példát a következő kifejezésekhez: habilitáció, rehabilitáció és ésszerű alkalmazkodás.
- Minden példát külön cédulára írjunk azzal a kifejezéssel együtt, amelyikre a példánk vonatkozik.
- Próbáljunk meg minél többféle fogyatékosságot használni a példákban (pl. pszichoszociális vagy fizikai) és minél többféle motivációt (pl. egészség, munka, tanulás, szociális szolgáltatás).

Példa:

EGY AGYVÉRZÉS KÖVETKEZTÉBEN ELVESZTETTED AZ ÍRÁSKÉPESSÉGEDET, ÉS MOST TANULSZ ÚJRA ÍRNI.	**REHABILITÁCIÓ**

3. TUDÁSPRÓBA

Gyűjtsük össze a cédulákat, hajtsuk össze őket és rakjuk bele egy dobozba. Alkossunk két csapatot a résztvevőkből, és mondjuk el a vetélkedő szabályait:

- Az A csapat egyik játékosa húzzon egy cédulát a dobozból, és hangosan olvassa fel, mi áll rajta.
- A B csapat első játékosának meg kell határoznia, hogy a felolvasott szituáció habilitációról, rehabilitációról vagy ésszerű alkalmazkodásról szól-e. Ha a válasz helyes, akkor a B csapat kap egy pontot.
- Folytassuk a játékot a csapatok váltogatásával, egészen addig, amíg el nem fogynak a papírcédulák. Összesítsük a pontokat, és hirdessük ki a győztest!

4. MEGHATÁROZÁS

Határozzuk meg a habilitáció és a rehabilitáció alábbi területeinek néhány alapvető célkitűzését:

- egészség;
- foglalkoztatás;
- oktatás;
- szociális szolgáltatások.

5. BESZÉLGETÉS

- Vajon a fenti területek közül van-e olyan, amelyik fontosabb a többinél?
- A közösségünkben vajon a legtöbb fogyatékossággal élő ember hozzáfér a megfelelő habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokhoz? Tudnak-e ezek az emberek a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jogukról? Ha nem, vajon miért?
- Mi a teendő annak biztosítása érdekében, hogy minden fogyatékossággal élő ember hozzáférjen a habilitációhoz és rehabilitációhoz?

A sorstársi támogatás a habilitációban és rehabilitációban

Az 1960-as évek elején felvettek Berkeleyben a Kaliforniai Egyetemre két diákot, akiknek mind a négy végtagjuk mozgásképtelen volt. Ahelyett, hogy a többi diákkal együtt laktak volna a kollégiumban, nekik az egyetemi kórházban kellett élniük. Ahogy egyre több hozzájuk hasonló diák került az egyetemre, alakítottak egy klubot, és a The Rolling Quads, azaz a Guruló Négyesek[5] nevet adták maguknak. A klub tagjai kifogásolták a helyzetüket, és megkérdőjelezték azt, hogy nekik a kórházban kell lakniuk. A kérdésükre számos különböző választ kaptak. Az egyetemi kollégiumok nem voltak akadálymentesek a kerekesszékkel közlekedők számára. Az egyetem vezetősége aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy mi történik, ha a fogyatékossággal élő diákoknak esetleg orvosi ellátásra van szükségük. A mozgáskorlátozott diákok személyi segítőt vagy gondozót alkalmaztak, azonban a gondozók elhelyezésére nem volt lehetőség a kollégiumban. A Guruló Négyesek egyéb problémákat is felvetettek. Például, nem tudtak szabadon közlekedni Berkeley városában. A járdaszegélyeken nem voltak rámpaszerű felhajtók, amelyek megkönnyítették volna az út egyik oldaláról a másikra való átjutásukat. Akadálymentes közlekedési eszközök sem léteztek. Ha az egyik diák kerekesszéke elromlott, nem tudták hol megjavíttatni.

A kerekesszékes diákok elhatározták, hogy közösen lépnek fel a szükségleteik biztosításáért. Érdekérvényesítő munkájuk eredményeképpen az egyetem megnyitotta az első Fogyatékossággal Élő Hallgatók Irodáját (Disabled Students Office). Néhány év elteltével a Guruló Négyesek legtöbb tagja végzős lett. A jövőre vonatkozó tervezést segítendő elindítottak egy tanfolyamot *Önálló életvitel (Independent Living)* címmel, melynek keretében azzal foglalkoztak, hogy miként lehetne az egyetemen elért eredményekhez hasonló módon javítani a fogyatékossággal élő emberek körülményeit Berkeley városában. Tulajdonképpen ez a klub nyitotta meg az első Önálló Életvitel Központot (Center for Independent Living), amellyel egy világméretű mozgalom elindítását kezdeményezték.

A Berkeley diákjai a saját kezdeményezésük érdekében léptek fel, de nem voltak egyedül a fogyatékossággal élők jogaiért végzett cselekvésükkel. Hasonló csoportok találkoztak mindenütt a világban, és ezek a csoportok elkezdtek egymással kommunikálni. Ezek a sorstársi közösségek ráébredtek arra, hogy ők valójában többet tudnak a fogyatékossággal való életről, mint a „szakemberek". Arra a meggyőződésre jutottak, hogy tulajdonképpen ők maguk a saját életük szakértői. Ez a látásmód megváltoztatta a világnézetüket. Amennyiben a fogyatékossággal élő emberek saját maguk szakemberei, akkor ők a legképzettebbek ahhoz, hogy a saját élettapasztalataik alapján másokat tanítsanak, illetve hogy más, fogyatékossággal élő embereknek tanácsot adhassanak a fogyatékossággal élő személyek életére vonatkozóan. Innentől kezdve *sorstárs tanácsadóknak* (peer counselor) nevezték magukat.

A Guruló Négyesek (The Rolling Quads) vették a bátorságot, hogy meghatározzák az egyetemi és az azon kívüli életükkel kapcsolatos céljaikat, és terveket készítettek arra vonatkozóan, hogy miként lehet megvalósítani ezeket a célokat. Segítették egymást azáltal, hogy megosztották tapasztalataikat. Tudták, milyen forrásokra van szükségük, és miként tudnak másokat megtanítani arra, hogy elérjék ezeket a forrásokat. Magukhoz ragadták saját habilitációjuk és rehabilitációjuk irányítását![6]

5. Az elnevezés arra utalt, hogy mind a négy végtagjuk mozgásképtelen. *(a ford.)*

6. A Brown, Steve. Sorstárs tanácsadás: Érdekvédelmi alapú sorstárs segítés. Első rész. (Peer Counseling: Advocacy-Oriented Peer Support Part One.) c. kiadvány alapján. 1999. Önálló Életvitel Kutatás-hasznosítás (Independent Living Research Utilization). http://www.ilru.org/html/publications/readings_in_IL/peer1.html

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A HABILITÁCIÓRÓL ÉS A REHABILITÁCIÓRÓL?

Számos nemzetközi jogi dokumentum foglalkozik a rehabilitáció témakörével.

Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC) 23. cikke felszólítja a tagállamokat, hogy biztosítsák, hogy a fogyatékos gyermek valóban részesülhessen…

…oktatásban, képzésben, egészségügyi ellátásban, gyógyító-nevelésben, munkára való felkészítésben és szabadidő-tevékenységben oly módon, hogy ezek biztosítsák személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását kulturális és szellemi területen egyaránt.[7]

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Laabour Organisation, ILO) 1983-ban elfogadta **a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességű személyek) szóló 159. sz. Egyezményt** (Convention concerning Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons), mely felszólítja a tagországokat, hogy folytassanak nemzeti foglalkozási rehabilitációs politikát annak biztosítására, „hogy megfelelő szakmai rehabilitációs intézkedések terjedjenek ki a megváltozott munkaképességűek valamennyi kategóriájára”.[8] Az ILO Egyezmény megállapítása szerint a foglalkozási rehabilitáció célja, hogy „a megváltozott munkaképességűeket képessé tegye megfelelő munka vállalására, megtartására és az abban való előrehaladásra, ezáltal elősegítve e személyeknek a társadalomba való beilleszkedését, illetve visszailleszkedését.” Noha a szöveg nem tartalmaz részletes útmutatást arra vonatkozólag, hogy mi tartozik bele a foglalkozási rehabilitáció fogalmába, rámutat arra, hogy a rehabilitáció fogalma jelentős mértékben fejlődött a korábbi, 1950-es ILO szabványok óta, és egyúttal arra is utal, hogy új szabványokat kellene elfogadni a fogyatékossággal élő személyekre vonatkozó **ENSZ Cselekvési Világprogram** (UN World Programme of Action Concerning Disabled Persons) alapján.[9]

A nem kötelező érvényű dokumentum szerint a rehabilitációnak az alábbi szolgáltatások körét kell tartalmaznia:

- Korai felismerés, diagnózis és beavatkozás
- Egészségügyi ellátás és kezelés
- Szociális, pszichológiai és más típusú tanácsadás és segítés
- Az önellátó tevékenységekre irányuló képzés, beleértve a helyváltoztatást, a kommunikációt és a mindennapi élettel kapcsolatos készségeket, a megfelelő speciális szolgáltatásokkal együtt, amennyiben ez szükséges (pl.: a hallás- vagy látássérült személyek esetében)
- Technikai és a mozgást segítő eszközök és egyéb készülékek, berendezések
- Sajátos nevelési igényű tanulók neveléséhez-oktatásához kapcsolódó szolgáltatások
- Foglalkozási rehabilitációs szolgáltatás (pl. szakmai és pályaválasztási tanácsadás, szakmai képzés, a nyílt munkaerőpiacon vagy védett munkahelyen való foglalkoztatás (placement in open or sheltered employment)
- Nyomon követés

A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; Alapvető Szabályok) tovább pontosította és kiterjesztette a rehabilitáció fogalmát, ugyanis a rehabilitációt a fogyatékosügyi politika alapfogalmának és az esélyegyenlőség előfeltételének tekinti, és az alábbiak szerint határozza meg:

A rehabilitáció fogalma arra a folyamatra utal, amelyben a fogyatékossággal élőket képessé teszik arra, hogy elérjék és fenntartsák optimális fizikai, érzékszervi, értelmi, pszichés és/vagy szociális funkciószintjüket, ily módon biztosítva számukra az eszközöket ahhoz, hogy megváltoztassák az életüket és magasabb fokú önállóságot érjenek el. A rehabilitáció magában foglalhat olyan lépéseket, amelyek

7. Lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp és http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm
8. Lásd: http://www.szmm.gov.hu/doc/upload/200803/159E.pdf, illetve http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/hrdr/instr/c_159.htm
9. Lásd: http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=23, illetve http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r052.htm

bizonyos funkciók biztosítására és/vagy helyreállítására irányulnak, illetve olyanokat, melyek egy bizonyos funkció elvesztésének vagy hiányának, vagy az egyes funkciókban való korlátozottságnak a kompenzálását szolgálják. A rehabilitációs folyamatnak nem része a kezdeti orvosi ellátás. De hozzátartozik az intézkedések és tevékenységek széles köre az alapvető és általános rehabilitációtól a célorientált tevékenységekig, ilyen pl. a foglalkozási rehabilitáció.[10]

Az ENSZ **Alapvető Szabályok** felszólítja az államokat, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a széleskörű és személyre szabott rehabilitációs programokban való részvétel hozzáférhetőségét, és hangsúlyozza a fogyatékossággal élő személyek részvételének fontosságát „az őket érintő rehabilitációs szolgáltatások tervezésében és szervezésében." Az Alapvető Szabályok sürgeti a rehabilitáció helyi közösségek általi megvalósításának szükségességét, bár „bizonyos képzési célok" érdekében a rövid távú bentlakásos programokat is elfogadja. Továbbá arra utasítja az államokat, hogy a rehabilitációs programok megalkotása és értékelése során támaszkodjanak a fogyatékossággal élő személyek szervezeteinek szakértelmére.

A 2005-ben megrendezett 58. Világegészségügyi Közgyűlésen (World Health Assembly) az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organisation, WHO) elfogadott egy határozatot, mely megerősíti a sokrétű rehabilitációs programok és szolgáltatások előmozdítása iránti elkötelezettségét, hangsúlyozva a „teljes fizikai, információs és gazdasági hozzáférhetőség fontosságát az élet minden területén, beleértve az egészségügyi és rehabilitációs szolgáltatásokat is, a fogyatékossággal élő személyek esélyegyenlőségének és teljes részvételének érdekében." A határozat elismeri, hogy „a fogyatékossággal élő személyek is jelentősen hozzájárulnak a társadalomhoz, és hogy a rehabilitációjukra szánt források befektetésnek minősülnek."[11]

10. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/ecosocdev/geninfo/dpi1647e.htm. Az Alapvető Szabályok itt szereplő idézeteinek fordításai az említett magyar nyelvű forrás felhasználásával kifejezetten a jelen kiadványhoz készültek az Egyezmény terminológiájával összhangban. *(a szerk.)*

11. Lásd: http://www.who.int/disabilities/publications/other/wha5823/en/index.html

A fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD Egyezmény) az első olyan dokumentum, mely a habilitációt és rehabilitációt egyaránt tárgyalja. Az Egyezmény 26. cikke úgy rendelkezik, hogy az államok „átfogó habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokat és programokat hoznak létre, erősítik és kiterjesztik azokat, különös tekintettel az egészségügy, a foglalkoztatás, az oktatás és a szociális szolgáltatások terén." Az Egyezmény hangsúlyozza, hogy a habilitációnak és a rehabilitációnak multidiszciplinárisnak és személyre szabottnak kell lennie annak érdekében, hogy az adott személy szükségleteit és erősségeit tekintetbe vegyék; és azt is kiemeli, hogy a szolgáltatásokat az adott személy a saját közösségéhez a lehető legközelebb vehesse igénybe. Felismeri továbbá, hogy szükség van a habilitáció és a rehabilitáció területén dolgozó szakemberek folyamatos képzésére, és milyen fontos a habilitációt és a rehabilitációt segítő technológiák és segédeszközök szerepe.

Az Egyezmény a munkához és az egészséghez való jogról, valamint a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés tilalmáról szóló cikkeiben szintén említi a rehabilitációt, azt azonban nem konkretizálja, hogy a rehabilitáció mivel jár az adott kontextusokban.

A fogyatékossággal élő személyek a habilitációs és rehabilitációs programok tervezésébe, fejlesztésébe és kivitelezésébe való bevonásának az elve szervesen hozzátartozik a részvétel, az autonómia és a döntéshozatal alapfogalmaihoz, melyeket az Egyezmény *Általános alapelvek* című 3. cikke határoz meg. Az ebben a cikkben szereplő elvek alapvetőek és általános érvényűek, ami azt jelenti, hogy az Egyezményben szereplő összes emberi jogról ismeretet nyújtanak, illetve azokra vonatkoznak. A harmadik cikkben felsorolt általános alapelvek közül az első: *„a veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét".*

A habilitációhoz és a rehabilitációhoz való jog biztosításának elengedhetetlen eleme a fogyatékossággal élő személyek szabad választásának, azaz döntési szabadságának és önállóságának, függetlenségének a tiszteletben tartása.

Néhány megdöbbentő adat a habilitáció és rehabilitáció témakörében

Becslések szerint a fogyatékossággal élő emberek egy ország lakosságának általában a 10 %-át alkotják, és körülbelül a lakosság 2%-ának lenne szüksége a rehabilitációs szolgáltatások valamely formájára. Ennek ellenére a fejlődő országokban egyelőre a lakosság mindössze 0,01–0,02%-a részesül ilyen szolgáltatásokban.[12]

A taposóakna áldozatainak kevesebb mint 10%-a jut megfelelő egészségügyi ellátáshoz és rehabilitációs szolgáltatásokhoz. A taposóakna balesetek a legtöbb országban elhagyatott vidéken történnek, ahonnan az áldozat nem tud időben beérni a kórházba. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának becslése szerint négy taposóakna-áldozat közül kevesebb mint egyet látnak el megfelelő végtagprotézissel.

Ausztráliában a fogyatékossággal élő nők kisebb arányban vannak jelen a munkaerőpiacon, mint a fogyatékossággal élő férfiak, függetlenül a fogyatékosságuk mértékétől és típusától. A fogyatékossággal élő nőknek kisebb esélyük van arra, mint a fogyatékossággal élő férfiaknak, hogy foglalkozási rehabilitációban részesüljenek, vagy munkaerőpiacra segítő programokban vegyenek részt. Az ausztráliai Nemzetközösségi Rehabilitációs Szolgálatok (Commonwealth Rehabilitation Services) statisztikái szerint 1994/95-ben az ügyfeleknek csupán 35%-a volt nő, akiknél a rehabilitáció célja inkább az önálló életvitel elérése volt (45%), mint a foglalkoztatás (36%).[13]

9.2. GYAKORLAT: Részvétel a habilitációs és rehabilitációs programok tervezésében

Habilitációs vagy rehabilitációs cselekvési terv készítése.

60 perc

nincs

1. BEVEZETÉS

Tegyük fel az alábbi kérdéseket (vagy ezekhez hasonlókat) a fogyatékossággal élő emberek részvételének fontosságáról:

- Miért fontos, hogy a habilitációs és rehabilitációs programok *személyre szabottak* legyenek?
- Miért fontos, hogy a fogyatékossággal élő személyek részt vegyenek azoknak a programoknak a kidolgozásában, amelyeknek ők a kedvezményezettjei?
- Általában hogyan tervezik meg a habilitációs és rehabilitációs programokat a közösségünkben?

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk kis csoportokba a résztvevőket, és mondjuk el nekik, mi a teendő:

- Minden csoport találjon ki egy képzeletbeli, de életszerű szituációt egy olyan személyről, aki a következő területek valamelyikén habilitációs vagy rehabilitációs szolgáltatást szándékozik igénybe venni: egészség, foglalkoztatás, oktatás vagy szociális szolgáltatás.
- Válasszanak ki valakit az „ügyfél” szerepére (olyasvalakit, aki részt vesz a habilitációs vagy rehabilitációs programban).

12. Zhao, Tizun és Kwok, Joseph. A közösségi alapú rehabilitáció értékelése: Útmutató a felelős gyakorlathoz. Fogyatékosságügyi Információs Segédanyagok (Evaluating Community Based Rehabilitation: Guidelines for Accountable Practice. Disability INFormation Resources – DINF). www.dinf.ne.sp/doc/Englsih/resource/2000221/2000210z.htm

13. A Fogyatékossággal Élő Ausztráliai Nők beadványa a Foglalkoztatási és Munkahelyi Kapcsolatok Állandó Bizottságához a fizetett munkavállalásban való részvétel növelésére vonatkozó vizsgálatról (Submission from Women With Disabilities Australia (WWDA) to the Standing Committee on Employment and Workplace Relations Inquiry into Increasing Participation in Paid Employment). 2003. Fogyatékossággal Élő Ausztráliai Nők (Women with Disabilities Australia). http://www.wwda.org.au/employsub.htm

- A csoport többi tagja pedig más szerepeket választhat magának, mint például: szolgáltatók, tanácsadók, orvosok, családtagok, a fogyatékossággal élők érdekképviselői, más fogyatékossággal élő emberek vagy olyan egyéb személyek, akik még részt vehetnek a habilitációs vagy rehabilitációs terv kidolgozásában és végrehajtásában.
- A résztvevők a terv felvázolásához az alábbi kérdéseket használhatják útmutatóként.
- Hangsúlyozzuk a résztvevők számára, hogy nem egy összetett, részletekbe menő tervet kell készíteniük, inkább csak egy vázlatot, mely meghatározza a célokat, a megközelítésmódot és az alapstruktúrát. Vannak olyan kérdések, melyekre kizárólag vagy elsősorban az ügyfélnek kell válaszolni, míg a többi kérdés más szereplőket is érint.
  - Milyen olyan céljaid vannak, melyek megvalósításához habilitáció vagy rehabilitáció formájában segítségre van szükséged?
  - Mit jelent számodra a siker a habilitációs vagy rehabilitációs terved szempontjából?
  - Miért vagy jogosult ezekre a szolgáltatásokra?
  - Milyen emberi jogokat érint ebben az esetben a habilitációra vagy rehabilitációra vonatkozó igényed?
  - Ki vegyen részt a programod megtervezésében?
  - Mi az egyes szereplők feladata (beleértve az ügyfelet is)?
  - Milyen forrásokra van szüksége az ügyfélnek céljai sikeres megvalósításához (pl. képzés, támogató-segítő technológiák)?
  - Milyen végzettségre, tréningre vagy képzésre van szüksége az instruktoroknak, gondozóknak, orvosoknak vagy a munkában részt vevő egyéb személyeknek ahhoz, hogy megfelelő habilitációs vagy rehabilitációs szolgáltatást tudjanak nyújtani?

3. BESZÁMOLÓ

Kérjünk meg minden csoportot, hogy mutassa be az „ügyfelét”, és magyarázza el, milyen együttműködési folyamat révén készült el a habilitációs vagy rehabilitációs terv. Mind az ügyfélnek, mind a csoportot képviselő beszélőnek adjunk lehetőséget arra, hogy elmagyarázzák a tervezési folyamatban betöltött szerepüket. Ismertessék röviden a tervet is.

4. ELEMZÉS ÉS BESZÉLGETÉS

- Mi volt a legnehezebb része a tervezési folyamatnak? Milyen problémák adódtak?
- Milyen típusú döntéseket volt könnyű meghozni?
- A fentiekben felsorolt kérdéseken és témákon kívül mit talált a csoport elengedhetetlenül fontosnak megvitatni?
- Mit tehetnek a fogyatékossággal élő személyek abban az esetben, ha úgy érzik, hogy nem vonják be őket a saját habilitációs és rehabilitációs programjaikat érintő döntésekbe?

Az ENSZ szervezetei és a közösségi alapú rehabilitáció (CBR)

1994-ben a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organisation, ILO), az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, UNESCO) és az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO) létrehozott egy *Közös állásfoglalás a közösségi alapú rehabilitációról* (Joint Position Paper on Community Based Rehabilitation) című anyagot azért, hogy népszerűsítse a közösségi alapú rehabilitációs programok (community based rehabilitation, CBR) közös megközelítését. Az állásfoglalás kijelenti, hogy:

A CBR egy olyan stratégia az általános közösségfejlesztésen belül, mely a fogyatékossággal élő személyek rehabilitációját, esélyegyenlőségét és társadalmi integrációját segíti elő.

A CBR-program a fogyatékossággal élő személyek saját, illetve családjaik, szervezeteik és közösségeik erőfeszítései, valamint a megfelelő kormányzati és nem-kormányzati egészségügyi, oktatási, foglalkoztatási, szociális és egyéb szolgáltatások révén valósul meg.

A CBR fő célkitűzései a következők:

- Annak biztosítása, hogy a fogyatékossággal élő személyek a legteljesebb mértékben ki tudják bontakoztatni fizikai és mentális képességeiket, hozzáférhessenek a rendszeres szolgáltatásokhoz és lehetőségekhez, és aktívan közreműködhessenek a közösségükben és az egész társadalomban.
- A közösségek mozgósítása annak érdekében, hogy a közösségben előidézett változás révén – például a részvételt akadályozó tényezők eltávolítása által – mozdítsák elő és védelmezzék a fogyatékossággal élők emberi jogait.

Az ILO/UNESCO/WHO megközelítése nyilvánvalóan felismeri, hogy a fogyatékossággal élő személyeket megilleti a rehabilitáció, ugyanakkor azt is beismeri, hogy maguknak a közösségeknek van szükségük képzésekre, segítségre és forrásokra ahhoz, hogy meg tudják valósítani saját céljaikat azzal kapcsolatban, hogy képesek legyenek minden tagjuk befogadására és a fogyatékossággal élő személyek hozzájárulásából fakadó előnyök és javak felhasználására.[14]

AZ ÉRTELMI FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉS A PSZICHOSZOCIÁLIS FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK HABILITÁCIÓJA ÉS REHABILITÁCIÓJA

Az értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossággal élő személyek különösen ki vannak szolgáltatva a „rehabilitáció” címén elkövetett emberi jogi visszaéléseknek. Az Egyezmény szerint a habilitáció és a rehabilitáció célja, hogy „a fogyatékossággal élő személyek számára az élet minden területén biztosított legyen a legteljesebb függetlenség, a fizikai, mentális, szociális és szakmai képességek, valamint a teljes befogadás és részvétel elérése és megtartása.” Ezen erőfeszítéseknek mindig a rehabilitációs szolgáltatást igénybe vevő személy céljain és preferenciáin kell alapulniuk.

Az értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossággal élő személyeket gyakran olyan programoknak és terápiáknak vetik alá, melyek nem arra irányulnak, hogy segítsenek a fogyatékossággal élőknek céljaik megvalósításában, hanem sokkal inkább arra, hogy oly módon változtassák meg őket, ahogyan ők azt nem biztos, hogy kívánják. Elképzelhetetlen egy kar nélkül élő embert nem kívánt művégtag viselésére kényszeríteni, vagy ahhoz ragaszkodni, hogy egy az állatokat nem kedvelő vak ember megtanuljon vakvezető kutyával együtt élni. Az értelmi vagy pszichoszociális fogyatékossággal élő személyekről azonban azt tartják, hogy nem tudják „mi a jó nekik”, vagy képtelenek értelmes célokat kitűzni maguk elé. Az ilyen esetekben az orvosok, a családtagok vagy mások gyakran nyúlnak olyan rehabi-

14. Lásd: http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/download/jointpaper.pdf

litációs módszerekhez, melyek az ő céljaiknak felelnek meg, és esetleg ellentétesek az értelmi fogyatékossággal élő személy kívánságával. Az ilyen rehabilitáció sérti az olyan alapvető emberi jogokat, mint az autonómia, a véleménynyilvánítás szabadsága, a részvétel és a befogadás, a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség és a személyes integritás. Sőt, ez egyenesen ellentmond a habilitáció és a rehabilitáció alapvető céljának, amelynek azon kell alapulnia, amit az adott személy helyesnek és megfelelőnek tart a maga számára, másoktól függetlenül, illetve a támogatott döntéshozatal kontextusában, amennyiben a fogyatékossággal élő személy maga kér támogatást a döntéshozatalhoz.

9.3. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a habilitáció és a rehabilitáció előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősséget.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk fogyatékossággal élők habilitációhoz és rehabilitációhoz való emberi jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakorolni tudják a habilitációhoz és a rehabilitációhoz való alapvető emberi jogukat.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

HASZNOS FORRÁSOK A HABILITÁCIÓHOZ ÉS A REHABILITÁCIÓHOZ VALÓ JOG TÉMAKÖRÉHEZ

- 159. sz. ILO Egyezmény a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességű személyek) (ILO Convention 159 concerning Vocational Rehabilitation and Employment [Disabled Persons]): http://www.szmm.gov.hu/doc/upload/200803/159E.pdf, illetve http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm
- 168. sz. ILO Ajánlás a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességű személyek) (ILO Vocational Rehabilitation and Employment (Disabled Persons) Recommendation (No. 168): http://www.szmm.gov.hu/doc/upload/200803/168A.pdf, illetve http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm
- Egészségügyi Világszervezet Fogyatékosság és Rehabilitáció Munkacsoport (WHO Disability and Rehabilitation Team (DAR)): http://www.who.int/disabilities/en/
- Egészségügyi Világszervezet Fogyatékosság és Rehabilitáció Cselekvési Terv 2006-2011 (WHO Disability and Rehabilitation Action Plan 2006-2011): http://www.who.int/disabilities/ publications/dar_action_plan_2006to2011.pdf
- Világbank, Közösségi alapú rehabilitáció (World Bank, Community-based rehabilitation – CBR): http://web.worldbank.org/WBSITE/ EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALPROTECTION/EXTDISABILITY/0,contentMDK:20192 706~menuPK:418196~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:282699,00.html

A HABILITÁCIÓHOZ ÉS A REHABILITÁCIÓHOZ VALÓ JOG

Abból kiindulva, hogy a habilitáció, rehabilitáció főbb területei az egészség, a foglalkoztatás, az oktatás és a társadalmi szolgáltatások, így a szociális jogokon, a munkához való jogon és a művelődéshez való jogon keresztül jelenik meg az Alkotmányban.

70/D. § (1) A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg. (vö. az Egyezmény 25. cikkéhez fűzött kiegszítéssel)

70/B. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.

(2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.

(3) Minden dolgozónak joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének.

(4) Mindenkinek joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz. (vö. az Egyezmény 27. cikkéhez fűzött kiegészítéssel)

70/F. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg. (vö. az Egyezmény 24. cikkéhez fűzött kiegészítéssel)

70/J. § A Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni. (vö. az Egyezmény 24. cikkéhez fűzött kiegészítéssel)

A fogyatékossággal élő személynek joga van a **rehabilitációra**. E jog érvényesítését rehabilitációs szolgáltatások, ellátások biztosítják. A Kormány az állami rehabilitációs feladatok ellátására közalapítványt hoz létre. A közalapítvány a fogyatékossággal élő személyek rehabilitációjának megvalósulása érdekében az alábbi szolgáltatásokat nyújtja: 1. a fogyatékossággal élő személy meglévő, illetve fejleszthető képességeinek megfelelő programtervezetek kidolgozásához olyan szempontrendszer kiadása, mely magában foglalja a rehabilitációs folyamat során elért képességfejlődés rendszeres felmérését, és lehetővé teszi a rehabilitációs program szükség szerinti módosítását, továbbfejlesztését; 2. a rehabilitációs programban megjelölt szolgáltatásokhoz, ellátásokhoz való hozzáférés megszervezése; 3. a rehabilitáció folyamatában közreműködő szervezetekkel, személyekkel való együttműködés, a rehabilitációs tevékenységük figyelemmel kísérése; 4. a segédeszköz, valamint a segédeszköz-ellátás fejlesztés irányainak kidolgozása; 5. a segítő szolgálatok, illetve azok hálózatának kialakításánál figyelembe veendő szempontok kidolgozása; 6. a rehabilitációs folyamatban összegyűjtött tapasztalatok alapján szakmai-módszertani ajánlások kidolgozása; 7. a szolgáltatást nyújtó szervezetekkel és az általuk nyújtott rehabilitációs szolgáltatásokkal kapcsolatos adatok, információk gyűjtése a fogyatékossággal élő személyek, családtagjaik, segítőik tájékoztatása érdekében.[15]

A fogyatékossággal élő személy **egészségügyi ellátása során** az egészségügyi törvénnyel[16] összhangban – figyelemmel kell lenni a fogyatékosságából adódó szükségleteire. A fogyatékossággal élő személy számára biztosítani kell – a fogyatékosságával összefüggésben – az állapota javításához, az állapotromlása megelőzéséhez szükséges rendszeres és hatékony egészségügyi ellátást. A fogyatékossággal élő személyeket ellátók speciális képzésének és továbbképzésének lehetőségét biztosítani kell. A fogyatékossággal élő személy egészségügyi ellátása során törekedni kell arra, hogy az ellátás segítse elő a rehabilitációját, társadalmi beilleszkedését, továbbá, hogy ne erősítse a betegségtudatát.[17]

A fogyatékossággal élő személy lehetőség szerint integrált, ennek hiányában védett **foglalkoztatásra** jogosult. A foglalkoztatást biztosító munkáltató köteles biztosítani a munkavégzéshez szükséges mértékben a munkahelyi környezet, így különösen a munkaeszközök, berendezések megfelelő átalakítá-

15. Fot. 19-21. §

16. 1997. évi CLIV. tv.

17. 1998. évi XXVI. tv. a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról (Fot), 12. §

sát. Az átalakítással kapcsolatos költségek fedezésére a központi költségvetésből támogatás igényelhető. A munkáltató a fogyatékossággal élő személy munkához jutásának elősegítése érdekében – a felvételi eljárás során – köteles biztosítani az egyenlő eséllyel hozzáférhető környezetet. A munkáltatót ez a kötelezettség abban az esetben terheli, amennyiben a megüresedett álláshelyet nyilvánosan meghirdette, az álláshelyre a fogyatékos személy oly módon jelentkezett, hogy jelezte a meghallgatáshoz szükséges speciális igényeit, és azok biztosítása a munkáltató számára nem jelent aránytalanul nagy terhet. Aránytalanul nagy tehernek minősül az, ha a kötelezettség teljesítése a munkáltató működését ellehetetleníti.[18] Ha a fogyatékossággal élő személy foglalkoztatása az integrált foglalkoztatás keretében nem megvalósítható, úgy számára speciális munkahelyek működtetésével a munkához való jogát lehetőség szerint biztosítani kell. A védett munkahelyet a központi költségvetés normatív támogatásban részesíti.[19]

A fogyatékossággal élő személynek joga, hogy állapotának megfelelően és életkorától függően **korai fejlesztésben és gondozásban, óvodai nevelésben, iskolai nevelésben és oktatásban, fejlesztő felkészítésben, szakképzésben, felnőttképzésben,** továbbá **felsőoktatásban** vegyen részt a vonatkozó jogszabályokban meghatározottak szerint.[20] Abban az esetben, ha – az e célra létrehozott szakértői és rehabilitációs bizottság szakértői véleményében foglaltak szerint – a fogyatékossággal élő személy képességeinek kibontakoztatása céljából előnyös, a fogyatékos személy az óvodai nevelésben és oktatásban a többi gyermekkel, tanulóval együtt – azonos óvodai csoportban, illetve iskolai osztályban – vesz részt. A fogyatékossággal élő személy óvodai nevelését, iskolai nevelését és oktatását ellátó óvodát és iskolát a szülő választja ki a szakértői és rehabilitációs bizottság véleménye alapján.[21]

A fogyatékossággal élő személy számára lehetővé kell tenni a **művelődési, kulturális, sport- és más közösségi célú létesítmények** látogatását. A fogyatékossággal élő személy számára – sportolási lehetőségeinek megteremtéséhez – a sportolási célú, szabadidős intézmények használatát hozzáférhetővé kell tenni. A fogyatékossággal élők szabadidő- és tömegsportját a Wesselényi Miklós Nemzeti Ifjúsági és Szabadidősport Közalapítvány, verseny- és élsportját a Gerevich Aladár Nemzeti Sport Közalapítvány támogatja.[22]

18. A módosítás a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000/78/EK tanácsi irányelvnek való megfelelést szolgálja. A munkáltató az egyenlő eséllyel hozzáférhető környezetet jelenleg is köteles biztosítani a fogyatékossággal élő személy foglalkoztatása esetén, a módosítás célja az, hogy ez a kötelezettség a munkavállalást megelőző felvételi eljárás során is fennálljon.

19. Fot. 15–16. §

20. A törvény összhangot kíván teremteni a szakképzésről szóló 1993. évi LXXVI. törvénnyel, a felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvénnyel, továbbá a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvénnyel. Az említett törvények ugyanis meghatározzák a fogyatékossággal élő személyek adott képzési formában történő részvételének szabályait. Mindezzel összhangban fontos a Fot.-ban is deklarálni, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van szakképzésben, felnőttképzésben, illetve felsőoktatásban részt venni, az adott ágazati jogszabályok nyújtotta kereteken belül.

21. Fot. 13–14. §

22. Fot. 18. §

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

27. cikk: Munkavállalás és foglalkoztatás

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek munkavállaláshoz való jogát, másokkal azonos alapon; ez magában foglalja egy, a fogyatékossággal élő személyek számára nyitott, befogadó és hozzáférhető munkaerő-piacon szabadon választott és elfogadott munka révén nyerhető megélhetés lehetőségének jogát.
   A részes államok védik és segítik a munkához való jog érvényesülését – ideértve azokat is, akik a munkavégzés ideje alatt váltak fogyatékossá –, azáltal, hogy megteszik a szükséges lépéseket, akár törvényalkotás útján is, annak érdekében, hogy többek között:
   a) megtiltsanak mindennemű, a fogyatékosság alapján történő, a munkavállalás bármely formájával kapcsolatos hátrányos megkülönböztetést, beleértve a munkaerő-toborzás, az alkalmazás és a foglalkoztatás feltételeit, a foglalkoztatás folytonosságát, a szakmai előmenetelt, valamint a biztonságos és egészséges munkakörülményeket;
   b) a fogyatékossággal élő személyek méltányos és kedvező munkafeltételekhez való jogát másokkal azonos alapon védjék, beleértve az esélyegyenlőséget és az azonos értékű munkáért járó azonos díjazást, a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, beleértve a zaklatás elleni védelmet és a sérelmek orvoslását;
   c) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon gyakorolhassák munkaügyi és szakszervezeti jogaikat;
   d) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára, hogy hatékonyan hozzáférjenek az általános szakmai és pályaválasztási tanácsadói programokhoz, a közvetítői szolgáltatásokhoz, valamint a szakképzéshez és továbbképzésekhez;
   e) előmozdítsák a fogyatékossággal élő személyek elhelyezkedési és előrelépési lehetőségeit a munkaerőpiacon, valamint segítséget nyújtsanak a munkahely felkutatása, megszerzése, megtartása és a munkához való visszatérés során;
   f) támogassák az önfoglalkoztatás, a vállalkozás, a szövetkezetek fejlesztésének és az egyéni vállalkozás elindításának lehetőségeit;
   g) fogyatékossággal élő személyeket foglalkoztassanak a közszférában;
   h) biztosítsák, hogy a munkahelyen ésszerű elhelyezkedés legyen biztosítva a fogyatékossággal élő személyek számára;
   i) biztosítsák, hogy a munkahelyen ésszerű alkalmazkodás legyen biztosítva a fogyatékossággal élő személyek számára;
   j) elősegítsék a fogyatékossággal élő személyek munkatapasztalat-szerzését a nyílt munkaerőpiacon;
   k) támogassák a fogyatékossággal élő személyeknek szóló szakképzési és szakmai rehabilitációt, a munkában tartási és munkába való visszatérést segítő programokat.
2. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeket ne tarthassák rabszolgasorban vagy szolgaságban, valamint hogy – másokkal azonos alapon – részesüljenek a kényszer- vagy kötelező munkával szembeni védelemben.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- pontosan meghatározzák a munkához való jog fogalmát;
- elmagyarázzák, miért fontos a fogyatékossággal élő emberek munkához való joga;
- megértsék a munkához való jog és más emberi jogok kölcsönös összefüggését;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élők munkához való jogát előmozdítják, illetve megtagadják;
- megértsék az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) a munkához való jogra vonatkozó rendelkezéseit.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A MUNKÁRÓL ÉS A FOGLALKOZTATÁSRÓL!

A *munkához való jog* kifejezés félrevezető lehet. Ahogy az *egészséghez való jog* sem jelent biztosítékot arra, hogy az ember egészséges lesz, a munkához való jog sem garantálhatja azt, hogy minden munkaképes korú embernek lesz állása. Egy kormány sem ígérhet reálisan ilyesmit. Ehelyett azonban a munkához való jog fogalma magában foglalja minden ember jogát az esélyhez, hogy szabadon választott és elfogadott munka révén jusson megélhetéshez, és biztonságos és kedvező körülmények között dolgozhasson. A *munkához való jog* tartalmazza a munkavállalók azon jogát is, hogy szakszervezeteket alapítsanak, vagy azokhoz csatlakozzanak, minek révén megvédhetik az érdekeiket, és biztonságos és kedvező munkakörülményeket harcolhatnak ki maguknak.

A fogyatékossággal élő személyek munkához való jogát sajnálatos módon gyakran megtagadták. A fogyatékossággal élő emberek képességeivel kapcsolatos attitűdök és feltételezések sok esetben félrevezetik a munkáltatókat, akik arra a téves következtetésre jutnak, hogy az illető a fogyatékossága miatt kevésbé alkalmas a munkára, és kizárják annak lehetőségét, hogy a fogyatékos személy konkrét munkához kapcsolódó feladatokat láthasson el. Emiatt a helytelen felfogás miatt nem alkalmaznak fogyatékossággal élőket, vagy csak olyan állásokra veszik fel őket, melyekben nincs szükség arra, hogy tudásukat és szakértelmüket használják. Hasonló tévhitek miatt gondolják a munkáltatók, hogy a fogyatékos személyek, különösen a pszichoszociális fogyatékossággal élő emberek esetleg veszélyesek lehetnek önmagukra vagy munkatársaikra, vagy hogy megsérthetik az ügyfeleket, vagy az ügyfelek kényelmetlenül érezhetik magukat a fogyatékossággal élő alkalmazott jelenlétében. A munkáltatók sokszor azt is feltételezik, hogy a fogyatékossággal élő személyekhez való ésszerű alkalmazkodáshoz szükséges intézkedések (mint pl. az akadálymentesítés vagy a rugalmas munkaidő) megfizethetetlenül drágák. Erre az érvelésre hivatkozva fizetnek kevesebbet egyes munkáltatók ugyanazért a munkáért a fogyatékossággal élő alkalmazottaknak, mint másoknak. Szélsőségesebb esetekben az is előfordulhat, hogy a fogyatékossággal élő alkalmazottakkal megalázó, kizsákmányoló rabszolgamunkát végeztetnek, vagy veszélyes körülmények közé kényszerítik őket, sőt talán nem is fizetnek nekik semmit. Más példák szerint a fogyatékossággal élő embereket nem engedik elsődleges (mainstream) munkaerő-piaci környezetben dolgozni, hanem csak olyan szegregált helyszíneken, ahol egyébként önszántukból nem is dolgoznának.

Ezek az attitűdök és feltételezések együttesen oda vezetnek, hogy a fogyatékossággal élő személyek a foglalkoztatás folyamatának (első munkahely, folytonos munkavállalás, szakmai előmenetel) egyetlen szakaszában sem tudják élvezni a munkához való jogukat. Sőt, a fogyatékosság alapján történő munkahelyi diszkrimináció bonyolult és alattomos természete miatt rendkívül nehéz a fogyatékossággal élő munkavállalóknak szembeszállni az őket ért jogsértéssel. Például a legtöbb munkaadó nem vállalja fel nyíltan, hogy valakit a fogyatékossága miatt nem alkalmaz, vagy hogy emiatt szünteti meg az illető munkaviszonyát. Ehelyett arra hivatkozik, hogy más jelentkezőre esett a választása. Szinte lehetetlen egy ilyen esetben bizonyítani a hátrányos megkülönböztetést.

Más emberi jogok megsértése további akadályokat állíthat a fogyatékossággal élő emberek elé abban, hogy teljes mértékben élni tudjanak munkához való jogukkal. Például:

- Az akadálymentes közlekedési eszközök hiánya megfosztja a fogyatékossággal élőket attól a lehetőségtől, hogy eljussanak a munkahelyekre.
- Az a körülmény, hogy a képzési, szakképzési és egyéb tanulási lehetőségek nem elérhetők a fogyatékossággal élők számára, oda vezethet, hogy nem tudnak megfelelni az egyes állásokkal kapcsolatos speciális elvárásoknak, és a kereseti lehetőségeiket is korlátozhatja.
- Az önálló életvitel és a közösségben élés lehetőségének hiánya miatt a fogyatékossággal élők arra kényszerülhetnek, hogy elkülönített intézetekben éljenek, ahol érdemi munkalehetőségek egyáltalán nem vagy csak nagyon korlátozott mértékben érhetők el.
- Az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáfé-

rés nehézségei miatt a fogyatékossággal élő emberek esetleges rossz egészségi állapota nem javul megfelelően, és ezért nem képesek a munkavégzésre.

- Az információhoz való hozzáférés hiánya pedig azt nehezítheti meg a fogyatékossággal élők számára, hogy tudomást szerezzenek az állásajánlatokról, illetve egyéb munkalehetőségekről.

A munkához való jog megsértése a fogyatékossággal élő személyek más emberi jogainak megsértéséhez is vezethet. Például egy olyan fogyatékos ember, aki nem munkaképes, és nem tud tisztességes munkabérhez jutni, az valószínűleg nem tud megfelelő életszínvonalat biztosítani saját maga számára. Ez a körülmény pedig arra kényszerítheti az illetőt, hogy másoktól függjön, ami korlátozza a választási lehetőségeit és a közösségen belüli önálló életvitelre való képességét. Számtalan esetben azokat a fogyatékossággal élő embereket, akik nem képesek anyagilag gondoskodni magukról, fogva tartja a szegénység ördögi köre, és még a legalapvetőbb szükségleteiket sem tudják kielégíteni, mint pl. az élelem, a víz, a ruha, a szállás, vagy például nem tudják vállalni egy család eltartását, amire egyébként vágynának. Néhány országban a munkavállalással egészségbiztosítási szolgáltatás is jár, mellyel hozzá lehet jutni a szükséges egészségügyi ellátáshoz. Amennyiben ezekben az országokban a fogyatékossággal élő személyek nem tudnak munkát szerezni, akkor az ő egészségügyi ellátásuk igencsak korlátozott.

A munkához való jog megtagadásának legtávolabbra nyúló hatása talán az egyén emberi méltóságát és önbecsülését illetően van. A legtöbb társadalomban a munkára való képességet tartják általában a társadalomhoz való egyéni hozzájárulás egyik legfontosabb módjának. Így azokat, akikről úgy tűnik, hogy nem tudnak vagy nem akarnak dolgozni, a társadalom kevésbé értékes tagjainak tekintik, különösen ha arra szorulnak, hogy az állam vagy mások gondoskodjanak róluk amiatt, mert nem keresőképesek. Tehát a munkához való jog teljes körű élvezetének rendkívül fontos szerepe van abban, hogy az a társadalom, amelyben élnek, teljes mértékben, egyenrangú tagjaiként fogadja be a fogyatékossággal élő embereket, ahogy abban is, hogy milyen a fogyatékossággal élők önmagukról kialakított képe és önértékelése.

A fogyatékossággal élő személyek munkához való joga és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet

A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organisation, ILO) feladata a tisztességes foglalkoztatást elősegítő nemzetközi munkaügyi szabványok kidolgozása és ellenőrzése. 1919-ben alapították és 1946-ban az ENSZ első szakosított intézményévé vált. Az ILO egyedülálló az ENSZ intézmények között „háromoldalú" felépítése miatt, ami azt jelenti, hogy a kormányok képviselői, a munkáltatók és a munkavállalók képviselői együtt alkotnak politikákat és programokat.

Bár az ILO főleg azon fáradozik, hogy előmozdítsa a tisztességes munkát minden ember számára, különös figyelmet fordít a speciális társadalmi csoportok, úgymint a fiatalok, a nők, az őslakosok és a fogyatékossággal élő emberek munkához való jogának érvényesülésére is. Azon túl, hogy az ILO elfogadta a fogyatékossággal élő személyek munkavállalását érintő 159. számú Egyezményt a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességű személyek) (Convention concerning Vocational Rehabilitation and Employment [Disabled Persons]) és az ugyanerről szóló (168. számú) ajánlást, az ILO a Fogyatékosságügyi Programot (ILO Disability Programme) is működteti.

Az ILO Fogyatékosságügyi Programja előmozdítja a tisztességes munka lehetőségének megteremtését a fogyatékossággal élő nők és férfiak számára, és megkönnyíti azon akadályok leküzdését, amelyek gátolják a fogyatékossággal élő emberek teljes körű részvételét a munkaerőpiacon. Az ILO egy másik, Fókuszban program a készségekről, a tudásról és a foglalkoztathatóságról (Infocus Programme on Skills, Knowledge and Employability) elnevezésű kezdeményezéséből kiindulva a Fogyatékosügyi Program a következő tevékenységeket foglalja magában:

- A képzéshez és a foglalkoztatáshoz kapcsolódó fogyatékosságügyi kérdésekről szóló ismeretek bővítése;
- A képzésre vonatkozó tanácsadás, útmutatás és szakpolitikai javaslatok a kormányok, a munkavállalók és a munkáltatók, valamint a fogyatékossággal élő emberekkel, illetve értük dolgozó szervezetek részére;
- Gyakorlati szaktanácsadás és együttműködés.[1]

10.1. GYAKORLAT: Mit jelent a munkához való jog élvezete?

Annak megértése, hogy mit is jelent a munkához való jog élvezete.

30 perc

flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. MEGHATÁROZÁS

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokba, és kérjük meg őket, hogy a saját elképzeléseik alapján határozzák meg a *munkához való jog* jelentését.

2. BESZÁMOLÓ ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjünk meg minden csoportot, hogy mindegyikből valaki mondja el a meghatározásokat. Jegyezzük fel ezeket, és beszéljük meg, miben különböznek, illetve hasonlítanak az egyes definíciók. Vezessük rá a csoportokat, hogy miben más az ő meghatározásuk, mint a fejezetben használt értelmezés.

3. BESZÉLGETÉS

- Ismerünk-e olyan fogyatékossággal élő embereket, akik dolgoznak? Hol dolgoznak, és milyen munkát végeznek?
- A saját definíciónkból kiindulva állapítsuk meg, vajon élvezik-e a munkához való jogot a közösségünk azon fogyatékossággal élő tagjai, akik dolgoznak?

1. Lásd: http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/disability/iloprog.htm

- A fogyatékos emberek többsége vajon élvezi-e a munkához való jogot? Konkrétan kik azok, akik élvezik a munkához való jogot? És kik nem?
- Mit lehetne tenni annak érdekében, hogy a közösségünk minden fogyatékossággal élő tagja teljes mértékben élvezhesse a munkához való jogot?

PÉLDÁK A MUNKÁHOZ VALÓ JOGOT AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐKRE

- A munkahelyekbe való bejutás fizikai akadályai – vagyis, hogy a munkahelyeket nem lehet fizikailag megközelíteni.
- A munkahelyekhez vezető akadálymentes közlekedési lehetőségek hiánya.
- Olyan törvények, szabályozás, irányelvek és gyakorlat, amelyek kizárják, hogy a fogyatékossággal élők bizonyos munkákat végezhessenek, vagy amelyek nem védik az embereket a fogyatékosság alapján történő munkahelyi diszkriminációtól.
- Az aktuális foglalkoztatási lehetőségekről szóló, fogyatékossággal élők számára is hozzáférhető (akadálymentes) információk hiánya.
- A fogyatékossággal élő emberek munkahelyi kommunikációját elősegítő ésszerű alkalmazkodás eszközeinek hiánya, különösen a vakok, a siketek, a siketvakok, az értelmi fogyatékossággal élők és a tanulási nehézségekkel küzdők esetében.
- Azok az attitűdök, melyek szerint a fogyatékossággal élők kevésbé képesek a munkavégzésre, nem elég képzett munkaerők, és nem járulnak megfelelően hozzá a feladatok elvégzéséhez.

10.2. GYAKORLAT: A munkához való jog élvezetét akadályozó tényezők megértése

A munkához való jog élvezetét akadályozó tényezők vizsgálata.

45 perc

Nincsenek

1. BEVEZETÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy soroljanak fel olyan tényezőket, amelyek megakadályozzák a fogyatékossággal élőket abban, hogy élvezzék a munkához való jogukat. Írjuk fel ezeket a példákat!

Kérdezzük meg, hogy vannak-e olyan csoportjai a fogyatékossággal élőknek, akiket különös mértékben korlátoznak a munkához való joguk gyakorlásában.

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk a résztvevőket két- vagy háromfős csoportokba. Kérjük meg a csoportokat, hogy találjanak ki egy képzeletbeli, de jellemző „életrajzot” egy fogyatékossággal élő személyről a közösségükben, amely leírja, hogy hogyan fosztották meg e személyt munkához való jogától.

3. BESZÁMOLÓ

Minden csapat mutassa be az általa írt „életrajzot”.

4. ELEMZÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Beszélgessünk a csoporttal arról, hogy mire lenne szükségük az egyes képzeletbeli szereplőknek ahhoz, hogy a munkához való jogukkal élni tudjanak.

- Vegyük tekintetbe a 27. cikkben felsorolt különféle támogatásokat és a fogyatékossággal élőkhöz való ésszerű alkalmazkodás különböző eszközeit.
- Mit lehet tenni, hogy ezeket a támogatásokat és eszközöket igénybe vegyék?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A MUNKÁHOZ VALÓ JOGRÓL?

Számos emberi jogi dokumentum foglalkozik a munkához való joggal. Például, az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR) a munkához való jogot a 23. cikkében tárgyalja, mely olyan kérdéseket érint, mint a munka szabad megválasztása, a méltányos és kielégítő fizetés, az azonos munkáért járó azonos bér, valamint a szakszervezetek alapításának és a hozzájuk való csatlakozásnak a joga.

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) ugyancsak tartalmaz a munkához való jogra vonatkozó rendelkezéseket a 8. cikkében, mely szerint mindenkit megillet a jog, hogy ne tarthassák rabszolgasorban vagy szolgaságban, valamint hogy ne kelljen kényszer- vagy kötelező munkát végeznie, bizonyos korlátozott körülmények kivételével.

A **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR) további részleteket tartalmaz a munkához való jogról az alábbi három cikkében, amelyek a kérdéshez kapcsolódó témákat tárgyalják:

- **6. cikk:** Megerősíti a munkához való jogot, valamint felszólítja a kormányokat, hogy olyan politikai irányelvek és gyakorlatok révén járuljanak hozzá az érvényesüléséhez, amelyek garantálják „az egyének alapvető politikai és gazdasági jogait".
- **7. cikk:** Megfogalmazza, hogy mindenkit megillet „az igazságos és kedvező munkafeltételekhez" való jog, ide értve a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, a méltányos munkabért, a munkában eltöltött idő és a szakmai képességek figyelembevétele alapján történő előléptetéshez való egyenlő esélyeket, valamint a pihenést és a szabadidőt.
- **8. cikk:** Megfogalmazza, hogy mindenkit megillet az a jog, hogy szakszervezeteket alapítson, vagy azokhoz csatlakozzon, valamint megerősíti a szakszervezetek azon jogát, mely szerint szabadon működhetnek bizonyos keretek közt, amelyekre egy demokratikus társadalomban a közrend megőrzése és mások jogai és szabadsága védelme érdekében szükség van.[2]

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglaltak megvalósítását ellenőrző **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága** (Committee on Economic, Social and Cultural Rights) 5. sz. általános észrevétele megfogalmaz néhány olyan akadályt, amely korlátozza a fogyatékossággal élő embereket abban, hogy az Egyezségokmányban foglaltak szerint, teljes mértékben érvényesíteni tudják a munkához való jogukat. Ilyen akadály például a fogyatékosság alapján történő diszkrimináció elterjedtsége a foglalkoztatás terén, a fogyatékossággal élő személyek korlátozott és gyakran nem képzettségüknek megfelelő foglalkoztatása, valamint azok az akadályok, melyek más emberi jogok élvezetének hiányából fakadnak, mint például a munkahelyre jutáshoz szükséges akadálymentes közlekedés hiánya. Az észrevétel arra is kitér, hogy a kormányoknak biztosítaniuk kell azt, hogy a fogyatékossággal élő emberek maximálisan élvezhessék szakszervezeti jogaikat, és hogy a kormányok rendszeresen konzultáljanak a fogyatékossággal élő személyek szervezeteivel a foglalkoztatást és egyéb kérdéseket illetően.[3]

Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC) 32. cikke elismeri, hogy minden gyermeknek joga van a gazdasági kizsákmányolás és minden olyan munka elleni védelemhez, mely ártalmas az „egészségére, fizikai, szellemi, lelki, erkölcsi vagy társadalmi fejlődésére". Továbbá felszólítja az államokat, hogy határozzák meg a foglalkoztathatóság alsó korhatárát (vagy korhatárait), szabályozzák a munkaidőt és a foglalkoztatás körülményeit, és hogy büntetéssel vagy más szankcióval biztosítsák a 32. cikk betartását.[4]

2. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_i, illetve http://unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm
3. Lásd: http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.2000.4.En
4. Lásd: Lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm

Az ENSZ 1993-as dokumentuma, **A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; Alapvető Szabályok) számos olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek közvetlen hatással vannak a fogyatékossággal élők munkához való jogára. Például:

- Tájékoztatás és felvilágosítás a jogokat, a szükségleteket, a lehetőségeket illetően és azzal kapcsolatban, hogy mivel járulnak hozzá a fogyatékossággal élő emberek a társadalomhoz (1. szabály)
- Rehabilitáció (3. szabály)
- Olyan segítő szolgáltatások, melyek előmozdítják a fogyatékossággal élő emberek önállóságát, és segítik őket jogaik gyakorlásában (4. szabály)
- Fizikai, információs és kommunikációs hozzáférhetőség és akadálymentesítés (5. szabály)
- Oktatás (6. szabály)
- Foglalkoztatás (7. szabály)
- A fogyatékossággal élő embereknek szolgáltatást nyújtó személyek képzése (19. szabály)[5]

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) kiterjed a korábbi emberi jogi dokumentumokban foglalt kérdésekre, és segít tisztázni az államok szerepét a munkához való jog *tiszteletben tartása, védelme* és *garantálása* terén. Az emberi jogok **oszthatatlansága**, egymással való **kölcsönös összefüggése** és egymástól való **kölcsönös függése** révén az Egyezményben sok cikk vonatkoztatható ennek a jognak a gyakorlására. A 27. cikk azonban kifejezetten a munkához való jogra koncentrál.

A meglehetősen terjedelmes 27. cikk két részből tevődik össze. Az első, hosszabb szakasza határozottan elismeri a fogyatékossággal élő személyek munkához való jogát – másokkal azonos alapon –, ami magában foglalja a szabadon választott és elfogadott munka révén nyerhető megélhetés lehetőségének a jogát. Ez a rész továbbá arra is kitér, hogy a munkához való jog gyakorlásának egy „nyitott, befogadó és hozzáférhető munkaerőpiacon” és munkakörnyezetben kellene megvalósulnia.

Ezt követően néhány olyan speciális lépéssel foglalkozik, amelyeket a kormányoknak kellene megtenniük annak érdekében, hogy előmozdítsák a fogyatékossággal élő emberek munkához való jogának érvényesülését. Ezek a lépések a következők:

- Meg kell tiltani a fogyatékosság alapján történő, a munkavállalás bármely formájával kapcsolatos hátrányos megkülönböztetést.
- Védelmezni kell a fogyatékossággal élő személyek méltányos és kedvező munkafeltételekhez való jogát, beleértve az azonos értékű munkáért járó azonos díjazást, a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, beleértve a zaklatás elleni védelmet és a sérelmek orvoslását.
- Biztosítani kell, hogy a fogyatékossággal élő emberek másokkal azonos alapon gyakorolhassák a munkaügyi és szakszervezeti jogaikat.
- Lehetővé kell tenni az általános szakmai és pályaválasztási tanácsadáshoz, közvetítői szolgáltatásokhoz, valamint a szakképzéshez és a továbbképzésekhez való hozzáférést.
- Támogatni kell a fogyatékossággal élő személyek elhelyezkedési és előrelépési lehetőségeit, valamint segítséget kell nyújtani a munkahely felkutatása, megszerzése, megtartása és a munkába való visszatérés során.
- Támogatni kell az önfoglalkoztatás, a vállalkozás, a szövetkezetek fejlesztésének és az egyéni vállalkozás elindításának lehetőségeit.
- Támogatni kell a fogyatékossággal élő személyek közszférában való foglalkoztatását.
- Megfelelő politika és intézkedések révén elő kell segíteni a fogyatékossággal élő személyek magánszektorban történő alkalmazását.
- Biztosítani kell a munkahelyen az ésszerű alkalmazkodást.
- Elő kell segíteni, hogy a fogyatékossággal élő személyek munkatapasztalatokat szerezhessenek a nyílt munkaerőpiacon.
- Támogatni kell a szakképzési és szakmai rehabilitációt, a dolgozók munkában tartását és a munkába való visszatérését segítő programokat.

A 27. cikk második része, bár sokkal rövidebb, mint az első, mégis tartalmaz egy lényeges, a munkahelyi kizsákmányolás problémájára irányuló

5. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

rendelkezést. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a fogyatékossággal élő személyeket ne tarthassák rabszolgasorban vagy szolgaságban, valamint, hogy – másokkal azonos alapon – védelemben részesüljenek a kényszer- vagy kötelező munkával szemben.

Az államok kötelezettsége, hogy *tiszteletben tartsák* a munkához való jogot azáltal, hogy az állami szereplők, pl. a kormányzati tisztviselők, nem akadályozhatják a fogyatékossággal élőket jogaik élvezetében és gyakorlásában. Az államok kötelezettsége a jog védelme azáltal is, hogy *garantálják,* hogy a nemkormányzati szereplők, pl. az üzleti szféra és a szakszervezetek, nem akadályozhatják a fogyatékossággal élőket jogaik élvezetében és gyakorlásában.

Továbbá, az államoknak a jog érvényesülésének garantálására is lépéseket kell tenniük (lásd pl. a 27. cikk első részében felsorolt lépéseket) annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő emberek valóban gyakorolhassák a munkához való jogukat. Összefoglalva, a nemzetközi emberi jogi dokumentumok kiemelten támogatják a fogyatékossággal élők munkához való jogát – nem egyszerűen mint jogot, hanem, mint olyan emberi jogot, melynek gyakorlása révén a fogyatékossággal élő személyek más emberi jogaikat is jobban érvényesíthetik. Vállalni tudják azon felelősségeiket, amelyek a társadalom tagjaiként vonatkoznak rájuk, és teljesebb mértékben lesznek képesek hozzájárulni a társadalomhoz.

10.3. GYAKORLAT: A munkához való jog megértése

A Egyezményben foglalt, a munkához való jogra vonatkozó rendelkezések tanulmányozása és jobb megértése.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjük meg őket, hogy közösen írják át a 27. cikket hétköznapi nyelvezetre, és mondjanak példákat arra, hogy hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal a közösségünkben élő fogyatékos személyek, és ez hogyan változtatná meg az életüket.

Megjegyzés a csoportsegítő számára: A 27. cikk hosszára való tekintettel megkérhetjük a csoportokat, hogy a cikknek csupán egy adott szakaszával dolgozzanak.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel a 27. cikket hangosan. Álljunk meg minden gondolati egység után, és kérjük meg a csoportokat, hogy olvassák fel az átirataikat.

Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. A végleges változatot írjuk fel egy flipchart papírra.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT

Mondjunk példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő emberek hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal, és ez hogyan javítana a helyzetükön.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény 27. cikke arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre? Mit jelent ez fogyatékossággal élő honfitársaink számára?

TÁJÉKOZTATÁS ÉS A TUDATOSSÁG NÖVELÉSE A MUNKAHELYEKEN

Annak érdekében, hogy a munkáltatók eleget tegyenek a jelenlegi és a jövőbeni kötelességeiknek a fogyatékossággal élő munkavállalókkal szemben, és ahhoz, hogy a fogyatékossággal élő emberek kiállhassanak jogaik maradéktalan érvényesüléséért, mind a munkáltatóknak, mind a fogyatékossággal élőnek tisztában kell lenniük jogaikkal és kötelességeikkel. A közszférában és a magánszférában egy-

aránt egyre több munkáltató alkalmazza a fogyatékossággal kapcsolatos irányelveket, amelyek meghatározzák az ilyen irányú felelősségeiket, valamint a fogyatékossággal élő munkavállalók jogait. Néha a munkáltatók önszántukból is követik ezeket az irányelveket, máskor a nemzeti jogszabályokra való tekintettel, illetve a fogyatékosságügyi szervezetek ösztönzésére teszik ezt. Az ilyen irányelvek figyelmeztetik a döntéshozókat a fogyatékossággal élő munkavállalókkal és ügyfelekkel kapcsolatos felelősségeikre. Arra is jók, hogy felkészítsék a fogyatékossággal élőket arra, hogy képesek legyenek megkövetelni a jogaikat és kifogásolni az őket ért jogsértéseket.

Ugyanakkor az irányelvek önmagukban nem tudják biztosítani a tájékozottságot és a tudatosságot, vagy azt, hogy a fogyatékossággal élők teljes mértékben élvezzék a jogaikat. Az nem elég, ha egy munkáltatónak *vannak* a fogyatékossággal élő emberekre vonatkozó irányelvei. Tettekre van szükség annak érdekében, hogy minden érintett ismerje az irányelvek tartalmát, és megértse, mit kell tennie azért, hogy azok a gyakorlatban is megvalósuljanak. Szükség lehet képzésekre is, hogy az emberek könnyebben megértsék az irányelvekből fakadó jogaikat és felelősségeiket, és további segítségre is szükség lehet az irányelvek foganatosításához. Ráadásul olyan mechanizmusokat is ki kell alakítani, amelyek hatékonyan kezelik az irányelvek áthágását, és mindazoknak, akik fel szeretnék emelni a hangjukat az őket ért jogsértés ellen, tisztában kell lenniük azzal, hogy miként használhatják ezeket a mechanizmusokat, és biztonságban kell érezniük magukat, miközben megteszik ezt. Ha az alkalmazottak aggódnak, hogy elveszítik állásukat, vagy valamilyen módon megbüntetik őket, amiért felhívták a figyelmet egy jogsértésre, akkor valószínűleg még a legjobban megírt irányelvek is hatástalanok.

- Ismerünk olyan munkáltatókat, akik rendelkeznek a fogyatékossággal élő munkavállalók bevonására vonatkozó irányelvekkel?
- Vajon ezek az irányelvek a fogyatékossággal élő emberek és/vagy az őket képviselő szervezetek közreműködésével készültek?
- Hogyan lehetne javítani ezeken az irányelveken vagy a hatékony érvényesítésük érdekében megtett intézkedéseken?
- Hogyan tudna Ön vagy szervezete fellépni az ilyen irányelvek alkalmazásáért vagy segédkezni ebben?

A Volkswagen vállalati kötelezettségvállalása a fogyatékossággal élőkért

A Fogyatékossággal élő személyek európai éve (2003) részeként, valamint korábbi céges kezdeményezések folytatásaként, a Volkswagen nemzetközi autógyártó cég aláírt egy megállapodást, mellyel elkötelezte magát amellett, hogy az oktatás, a képzés és a cég belső kommunikációja révén jobban bevonja a fogyatékossággal élő munkatársakat a fő munkafolyamatokba. A 2003-as rendezvények alkalmából a cég egy kiadványt is megjelentetett *Távolodjunk el a paternalizmustól, és teremtsünk lehetőséget az önálló érvényesülésre* (Away From Paternalism Toward Enablement) címmel, melyben ismertet egy sor olyan lépést, melyet a cég a fogyatékossági ügyek előmozdítása érdekében tesz. Azzal, hogy:

- Biztosítja, hogy termékei a fogyatékossággal élők számára is hozzáférhetőek legyenek.
- Tiltja a fogyatékosság alapján történő munkahelyi diszkriminációt.
- Az egyetemes tervezés elveit használja arra, hogy egészséges és biztonságos munkakörnyezetet teremtsen, hogy integrálja a fogyatékossággal élő munkatársakat, és hogy segítsen az újrabeilleszkedésben azoknak, akik a cégnél eltöltött idő alatt váltak fogyatékossá.
- Érvényesíti az ésszerű alkalmazkodás elvét abban az esetben, amikor az egyetemes tervezés nem tudja megfelelően segíteni a fogyatékossággal élő alkalmazottakat.
- *Integrációs csoportokat* hoz létre, amelyekben a különböző részlegek vezetősége és a fogyatékossággal élők képviselői dolgoznának együtt a fogyatékosságügyi irányelvek fokozatos bevezetéséért a cég minden részlegében és a gyártóüzemekben.

10.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a munkához való jog előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk fogyatékossággal élők munkához való emberi jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakorolni tudják a munkához való emberi jogukat. Például, hogyan tudnák a résztvevők megértetni a munkáltatókkal, hogy a fogyatékossággal élő személyek foglalkoztatása nemcsak törvényben előírt kötelességük, hanem kívánatos is számukra, mindazon hozzájárulások miatt, amelyekkel a fogyatékossággal élő munkavállalók tudnak közreműködni a munkában és a munkahelyet illetően.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

HASZNOS FORRÁSOK A MUNKÁHOZ VALÓ JOG TÉMAKÖRÉBEN

- Útmutató a Fogyatékossággal élő amerikaiakról szóló törvényhez a kisvállalkozások számára (Americans with Disabilities Act Guide for Small Businesses): http://www.ada.gov/smbustxt.htm
- A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága 5. sz. általános észrevétele (General Comment No. 5 of Committee on Economic, Social and Cultural Rights): http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)4b0c449a9ab4ff72c12563ed0054f17d?Opendocument
- Az ILO 159. sz. Egyezménye a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességű személyek) (ILO Convention 159 (concerning Vocational Rehabilitation and Employment [Disabled Persons]): http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm
- Az ILO 168. sz. Ajánlása a szakmai rehabilitációról és a foglalkoztatásról (megváltozott munkaképességű személyek) (ILO Vocational Rehabilitation and Employment [Disabled Persons] Recommendation No. 168): http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm
- ILO Készségek és Fogalkoztathatóság Részleg – A fogyatékosság és a munka (ILO Skills and Employability Department – Disability and Work cross-cutting theme): http://www.ilo.org/public/english/employment/skills/disability/index.htm

MUNKÁHOZ VALÓ JOG

A munkához való jogot a magyar Alkotmány a következőképp szabályozza:

70/B. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.

(2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.

(3) Minden dolgozónak joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének.

(4) Mindenkinek joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz.

A munkához, illetve a munka és foglalkozás szabad megválasztásához való jog tehát valamennyi magyar állampolgár alkotmányos joga.

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.) értelmében ezt a fogyatékossággal élő személyek esetében ki kell egészíteni azzal, hogy lehetőség szerint integrált, ennek hiányában védett foglalkoztatásra jogosultak. A foglalkoztatást biztosító munkáltató köteles biztosítani a munkavégzéshez szükséges mértékben a munkahelyi környezet, így különösen a munkaeszközök, berendezések megfelelő átalakítását. Az átalakítással kapcsolatos költségek fedezésére a központi költségvetésből támogatás igényelhető. A munkáltatónak a fogyatékossággal élő személy munkához jutásának elősegítése érdekében már a felvételi eljárás során biztosítania kell az egyenlő eséllyel hozzáférhető környezetet, abban az esetben, ha a megüresedett álláshelyet nyilvánosan meghirdette, az álláshelyre a fogyatékossággal élő személy oly módon jelentkezett, hogy jelezte a meghallgatáshoz szükséges speciális igényeit, és azok biztosítása a munkáltató számára nem jelent aránytalanul nagy terhet, vagyis a kötelezettség teljesítése a munkáltató működését nem lehetetleníti el. Ha a fogyatékossággal élő személy foglalkoztatása az integrált foglalkoztatás keretében nem megvalósítható, úgy számára speciális munkahelyek működtetésével a munkához való jogát lehetőség szerint biztosítani kell. A védett munkahelyet a központi költségvetés normatív támogatásban részesíti.[6]

A foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény (Flt.) meghatározza a rehabilitációs hozzájárulás fizetésére kötelezett munkáltatók körét. Ez a munkaadók által befizetett rehabilitációs hozzájárulás a forrása a Munkaerő-piaci Alap rehabilitációs alaprészének, amely az Flt. 19. §-a alapján a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatási rehabilitációjára használható fel.[7]

A Munka Törvénykönyve[8] megfogalmazza a munkaviszonnyal kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.) határozza meg a foglalkoztatás területére vonatkozóan, hogy mely munkáltatói magatartások, intézkedések sértik az egyenlő bánásmód követelményét.[9] E jog megsértése esetén a jogsértővel szemben pl. munkaügyi per, munkaügyi ellenőrzési eljárás kezdeményezhető, illetve az Egyenlő Bánásmód Hatósághoz lehet fordulni.

A Munka Törvénykönyve szerint hátrányos helyzetű munkavállalói csoportba taroznak – többek között – a fogyatékossággal élő személyek, a munkáltató és a szakszervezet által elfogadott esélyegyenlőségi tervben lehet megfogalmazni az adott évre azokat a programokat, amelyek esélyegyenlőségüket előmozdítják. A törvény erre csak lehetőséget biztosít, de nem írja elő minden munkáltatóra kötelezően[10] ilyen terv elkészítését, amennyiben azonban elfogadnak esélyegyenlőségi tervet a munkahelyen, annak 2007. január 1-jétől kötelező tartalmi eleme az akadálymentes munkahelyi környezet megteremtésének érdekében tervezett intézkedések rögzítése is.[11]

6. Fot. 15–16. §

7. A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásának támogatására vonatkozó részletes szabályokról lásd: a foglalkoztatást elősegítő támogatásokról, valamint a Munkaerő-piaci Alapból foglalkoztatási válsághelyzetek kezelésére nyújtható támogatásról szóló 6/1996. (VII. 16.) MüM rendelet, a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható költségvetési támogatásról szóló 177/2005. (IX. 2.) Korm. rendelet

8. a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (Mt.) 5. §

9. Ebktv. 21–23. §

10. Az Ebktv. 63. § (4) bekezdése csak az ötven főnél több személyt foglalkoztató költségvetési szervek és többségi állami tulajdonban álló jogi személyek esetében teszi kötelező esélyegyenlőségi terv elfogadását

11. Mt. 70/A. §

11. FEJEZET **ÖNÁLLÓ ÉS AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ ILLŐ ÉLET A KÖZÖSSÉGEN BELÜL**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

19. cikk: Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás

Az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek egyenlő jogát a közösségben való élethez és másokkal egyenlő szabad döntéshez való jogát; minden szükséges és hatékony intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek teljes mértékben élvezhessék e jogaikat és a teljes közösségi befogadást és részvételt, beleértve a következők biztosítását:

a) a fogyatékossággal élő személyeknek másokkal azonos alapon lehetőségük van lakóhelyüknek és annak megválasztására, hogy hol és kivel élnek együtt, és nem kötelezhetőek bizonyos megszabott körülmények között élni;

b) a fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférési lehetőséget biztosítanak többféle otthoni, intézményi és egyéb közösségi támogató szolgálathoz, beleértve azt a személyes segítséget, mely a közösségben éléshez és a közösségbe történő beilleszkedéshez, valamint a közösségtől való elszigetelődés és kirekesztődés megelőzése céljából szükséges;

c) a mindenki számára nyújtott közösségi szolgáltatások és létesítmények azonos alapon hozzáférhetőek a fogyatékossággal élő személyek számára is, és igényeikhez igazítottak.

28. cikk: Megfelelő életszínvonal és szociális védelem

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek jogát a megfelelő életminőséghez saját maguk és családjuk számára, beleértve a megfelelő élelmet, ruházatot és lakhatást, továbbá az életkörülmények folyamatos javításához, és megteszik a megfelelő lépéseket annak érdekében, hogy e jog érvényesülését bármiféle fogyatékosságon alapuló hátrányos megkülönböztetéstől mentesen védjék és támogassák.
2. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek jogát a szociális védelemhez, valamint e jognak a fogyatékosságon alapuló hátrányos megkülönböztetéstől mentes gyakorlásához, és megteszik a megfelelő lépéseket e jog érvényesülésének védelmére és előmozdítására, beleértve azon intézkedéseket, amelyek:

a) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek másokkal egyenlő hozzáférését a tiszta vízhez és biztosítják a fogyatékosságból fakadó szükségletekhez kapcsolódó megfelelő és megfizethető szolgáltatásokhoz, eszközökhöz és más segítségnyújtáshoz való hozzáférést;

b) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek, különösen a fogyatékossággal élő nők és lányok, valamint a fogyatékossággal élő idősek számára a szociális védelmi programokhoz és a szegénység csökkentését célzó programokhoz való hozzáférést;

c) biztosítják a szegénységben és fogyatékossággal élő személyek és családjuk hozzáférését a fogyatékosság okán fellépő kiadásokhoz kapcsolódó állami támogatáshoz, ideértve a megfelelő képzést, tanácsadást, pénzügyi segítségnyújtást és a hosszabb ideig tartó gondoskodást;

d) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek állami lakhatási programokhoz való hozzáférését;

e) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára a nyugellátáshoz és a nyugdíjprogramokhoz való hozzáférést.

12. cikk: A törvény előtti egyenlőség

1. A részes államok újólag megerősítik, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van ahhoz, hogy a törvény előtt mindenhol személyként ismerjék el őket.
2. A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossággal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetőleg cselekvőképesség.
3. A részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek cselekvőképességének gyakorlásához esetlegesen szükséges segítség hozzáférhetővé váljon.
4. A részes államok biztosítják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó valamennyi intézkedés, a nemzetközi emberi joggal összhangban, megfelelő és hatékony biztosítékokat tartalmaz a visszaélések megelőzésére. Az ilyen biztosítékok

garantálják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó intézkedések tiszteletben tartják a személy jogait, akaratát és választásait, összeférhetetlenségtől és indokolatlan befolyástól mentesek, arányosak és a személy körülményeire szabottak, a lehető legrövidebb időre vonatkoznak, továbbá hogy a hatáskörrel rendelkező, független és pártatlan hatóság vagy igazságügyi szerv rendszeresen felülvizsgálja azokat. A biztosítékok azzal arányosak, amilyen mértékben az adott intézkedések érintik a személy jogait és érdekeit.

5. E cikk rendelkezéseire figyelemmel a részes államok minden megfelelő és hatékony intézkedést megtesznek a fogyatékossággal élő személyek egyenlő jogának biztosítására a tulajdonhoz való joghoz és az örökléshez való joghoz, saját pénzügyeik ellenőrzéséhez, továbbá bankkölcsönhöz, jelzáloghoz és más pénzügyi hitelhez való egyenlő hozzáféréshez, illetve biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeket önkényesen ne foszthassák meg vagyonuktól.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- meghatározzák a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jog fogalmát;
- elmagyarázzák, hogy miért fontos a fogyatékossággal élőknek, hogy önállóan és méltósággal élhessenek a közösségükben;
- megértsék a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jog és a többi emberi jog közötti kölcsönönös összefüggést;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, amelyek gyakorlásával a fogyatékossággal élők azon jogát előmozdítják, illetve megtagadják, hogy a közösségen belül, önálló és az emberi méltósághoz illő élet élhessenek;
- megértsék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) azon rendelkezéseit, amelyek a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jogra vonatkoznak.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A KÖZÖSSÉGEN BELÜLI, ÖNÁLLÓ ÉS AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ ILLŐ ÉLETRŐL!

Nagyon kevés ember él a világon teljesen egymagában, minden emberi kapcsolatot nélkülözve. Bizonyos mértékig mindannyian függünk más emberektől, akik tanácsot, barátságot, különféle termékeket, szolgáltatásokat és még sok másféle támogatást adnak nekünk. Akkor hát mit is jelent az önálló élet, ha nem azt, hogy teljesen egyedül élünk? Lényegében azt jelenti, hogy jogunkban áll eldönteni, hogy hogyan, hol és kivel éljünk, illetve azt, hogy milyen mértékben kívánunk kapcsolatba lépni a körülöttünk élőkkel. Az *önálló élet* azt is jelenti, hogy hozzáférünk a döntéseink megvalósításához szükséges támogatáshoz, és hogy megfelelő életminőséget teremtünk meg.

A veleszületett emberi méltóság tiszteletben tartásával megvalósuló önálló élethez való jog egyik lényegi eleme, hogy a fogyatékossággal élő ember maga hozhat döntéseket, és ezeket a döntéseket másoknak tiszteletben kell tartaniuk, és ezek szerint kell eljárniuk. Sok fogyatékossággal élő embertől tagadták meg ezt a jogot még a legalapvetőbb döntések tekintetében is, olyanokban például, hogy mit viseljenek, mit egyenek, vagy mit igyanak. Néhány esetben a nemzeti jogszabályalkotás határozottan megakadályozta a fogyatékossággal élő személyeket (különösen az értelmi és a pszichoszociális fogyatékossággal élőket), hogy saját döntéseket hozzanak, azáltal, hogy megfosztotta őket az ehhez szükséges **cselekvőképességtől**. Más esetekben az emberek a fogyatékossággal élő családtagjaik vagy barátaik döntéseit figyelmen kívül hagyták, mert nem hitték el, hogy a fogyatékossággal élő ember is képes lehet *értelmes* döntéseket hozni.

Az információs és kommunikációs akadályok szintén hátrányosan befolyásolják a fogyatékossággal élők döntéshozatali képességét. Például, a hozzáférhető (akadálymentes) információk hiánya megfoszthatja a fogyatékossággal élő embereket attól az infor-

mációtól, ami ahhoz kell, hogy döntésre juthassanak. A kommunikációs téren megvalósuló ésszerű alkalmazkodás eszközeinek (pl. valós idejű szövegátíró szoftver [computer-aided real-time transcription – CART]) vagy a jelnyelvi tolmácsoknak a hiánya megnehezítheti a fogyatékossággal élők számára az önkifejezést és azt, hogy a saját véleményüket és döntéseiket megértessék másokkal.

Más emberi jogok megsértése szintén akadályozhatja a fogyatékossággal élő embereket abban, hogy önálló és az emberi méltósághoz illő életet éljenek a közösségen belül. Például:

- A fogyatékosságon alapuló munkahelyi diszkrimináció megfoszthatja a fogyatékossággal élő embereket azoktól a lehetőségektől, amelyek révén előteremthetik a megélhetésükhöz szükséges jövedelmet.
- Az akadálymentes közlekedés hiánya nemcsak a mozgásszabadság jogától fosztja meg a fogyatékossággal élőket, de azt is megnehezíti a számukra, hogy elérhessék a munkahelyeket, az oktatási intézményeket, az egészségügyi szolgáltatásokat és a kereskedelmi üzleteket, illetve hogy kapcsolatot alakítsanak ki a társadalommal.
- Az olyan szolgáltatások, mint az egészségügyi ellátás vagy a rehabilitáció, melyeket mások a helyi kórházban vagy járóbeteg-ellátásként vehetnek igénybe, a fogyatékossággal élő emberek számára általában csak intézeti környezetben érhetők el.
- A megfelelő életszínvonal hiánya miatt a fogyatékossággal élő személyek arra kényszerülhetnek, hogy elkülönített intézetekben vagy a családtagjaikkal együtt éljenek, csupán a túlélés miatt, azért, hogy ételhez jussanak, és hogy fedél legyen a fejük felett.
- Az akadálymentes ingatlanok hiánya miatt igencsak beszűkülnek a választási lehetőségei azoknak a fogyatékossággal élő embereknek, akik egy bizonyos közösségben szeretnének élni.
- A velük szemben tanúsított negatív és diszkriminatív hozzáállás miatt a fogyatékossággal élő emberek kényelmetlenül vagy veszélyben érezhetik magukat a társadalom többi tagja között, ezért aztán megpróbálják elkerülni az ilyen helyzeteket. A negatív attitűdök eredményeképpen még az is előfordulhat, hogy a családtagok rejtegetik a fogyatékossággal élő rokonukat a közösség többi tagja elől.

A közösségen belüli, önálló élethez való jog megsértése gyakran más emberi jogok megsértéséhez is vezet. Például, ha a fogyatékossággal élőket arra kényszerítik, hogy elkülönített intézetekben éljenek, ez megfosztja őket a lehetőségtől, hogy teljes mértékben részt vegyenek a közösség társadalmi, kulturális és politikai életében. Azok a fogyatékossággal élő gyerekek, akiknek családjuktól távol kell élniük, meg vannak fosztva attól, hogy családi környezetben nőjenek fel, és gyakran attól is, hogy minőségi inkluzív (befogadó) nevelésben-oktatásban részesüljenek. Az ilyen elszigetelt intézményi környezetben a fogyatékossággal élő emberek – különösen a nők és a lányok, valamint az értelmi fogyatékossággal élő személyek – jobban ki vannak téve a bántalmazás és a szexuális erőszak veszélyének, sőt akár a halál kockázatának is. Az elkülönítés attól a lehetőségtől is megfoszthatja a fogyatékossággal élő embereket, hogy a házassághoz való jogukat gyakorolják, és saját családot alapítsanak. Ezekből a példákból is jól látszik, hogy az emberi jogok **oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggenek egymással, és kölcsönösen függnek egymástól.** Mindezeken túl a közösségben való önálló élet jogának korlátozása sérti a fogyatékossággal élő emberek alapvető méltóságát is, amelyhez minden embernek veleszületett joga van.

11.1. GYAKORLAT: Mit jelent a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élet?

Annak megértése, hogy mit jelent az önálló és az emberi méltósághoz illő élet.

30 perc

Flipchart papír és filcek vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Gondolkozzunk közösen, és jegyezzük fel a válaszokat:

- Mit jelent számunkra az *önálló életvitel*? És a közösségünk számára?
- Hol és hogyan él a közösségünk legtöbb fogyatékossággal élő tagja?
- Kik azok, akiket jellemzően intézetekben helyeznek el? Ők általában milyen fogyatékosságokkal élnek?
- Ismerünk-e olyan fogyatékossággal élő személyeket, akik a mi fogalmaink szerint önálló életvitelt folytatnak?

Az önálló életvitel tíz alapelve

Néhány országban úgynevezett *Önálló Életvitel Központok* nyújtanak támogatást, szolgáltatásokat, valamint egyéb segítséget a fogyatékossággal élő embereknek, hogy képessé váljanak arra, hogy a közösségeiken belüli önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jogukat gyakorolják. A központok többsége közös alapelvek mentén működik, amelyek az önálló életvitel filozófiáját tükrözik. Ezek az alapelvek a következők:

1. *Emberi jogok:* mindenkit egyenlő jogok és lehetőségek illetnek meg, a fogyatékosság típusa vagy a fogyatékossággal kapcsolatos sztereotípiák alapján senkit nem lehet kiközösíteni.
2. *Konzumerizmus (fogyasztói szemlélet):* az a személy (fogyasztó vagy vásárló) aki igénybe vesz, illetve megvásárol egy szolgáltatást, vagy megvesz egy terméket, maga dönti el, hogy számára mi a legjobb.
3. *Intézménytelenítés:* senkit sem szabad a fogyatékossága alapján intézményi keretek közé kényszeríteni (formailag az intézmény lehet egy épület, egy fejlesztőprogram vagy akár a család is).
4. *Demedikalizáció:* a fogyatékossággal élő emberek nem „betegek”, mint ahogy azt az orvosi modell megközelítése feltételezi, és nem szükségszerűen igényelnek szakorvosi segítséget a mindennapi életükben.
5. *Önsegítés:* az emberek azáltal tanulnak és fejlődnek, hogy szükségleteiket, gondjaikat megbeszélik egymással és olyanokkal, akik hasonló tapasztalatokkal bírnak. Nem „a szakemberek” vesznek részt az ilyen segítésben.
6. *Érdekképviselet:* ahhoz, hogy a fogyatékossággal élő emberek is részesüljenek mindazon javakból, melyeket a társadalom kínál, az egész közösséget érintő, rendszeres, módszeres, hosszú távú fellépésre van szükség.
7. *Akadálymentesítés:* ahhoz, hogy az emberi jogok, a fogyasztói szemlélet, az intézménytelenítés, a demedikalizáció és az önsegítés érvényre jussanak, meg kell szüntetni a kommunikációs és az épített környezetből, illetve az emberek attitűdjeiből eredő akadályokat.
8. *Fogyatékossággal élők általi irányítás:* azok a szervezetek a legalkalmasabbak a fogyatékossággal élők támogatására és segítésére, amelyeknek az irányítói, a vezetői és a munkatársai maguk is fogyatékossággal élő személyek.
9. *Sorstárs modellek:* az önálló életvitellel és a fogyatékossággal élők jogaival kapcsolatos vezetést (képviseletet, útmutatást és tanácsadást) fogyatékossággal élő személyekre kell bízni, nem pedig a szülőkre, a szolgáltatókra vagy más szereplőkre.
10. *Összetett, fogyatékosságtípustól független szemlélet:* az első öt alapelv megvalósulásának érdekében tervezett tevékenységeknek egy összetett, a fogyatékosságtípusoktól független szemlélet szempontjait kell követniük, ami azt jelenti, hogy a fentiek érdekében végzett munkát különböző típusú fogyatékosságokkal élő személyek közösen kell, hogy megvalósítsák, hogy az mindenféle fogyatékossággal élő személynek egyaránt a javára szolgáljon.[1]

1. Az önálló életvitel filozófiája: a tíz alapelv c. mű alapján. (The Independent Living Philosophy: Ten Principles.) Rocklandi Önálló Életvitel Központ (Rockland Independent Living Center). http://www.rilc.org/principles.htm

2. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket. Gondolkozzunk közösen, és jegyezzük fel a válaszokat:

- Mit jelent számunkra az *emberi méltósághoz illő élet*?
- Vajon ugyanazt értik-e ezen a fogalmon a fogyatékossággal élő emberek és azok, akik pillanatnyilag semmilyen fogyatékossággal nem bírnak?
- Vajon a közösségünk legtöbb fogyatékossággal élő tagja az emberi méltósághoz illő életet él? Vajon ki él a leginkább úgy, ahogy azt az emberi méltóság megkívánja? És ki nem?

3. BESZÉLGETÉS

Mit tehetünk annak érdekében, hogy a közösségünk minden fogyatékossággal élő tagja emberi méltóságához illő életet élhessen? És annak érdekében, hogy önálló életet élhessenek?

Példák a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő életet akadályozó tényezőkre

- A munkahelyek, boltok, egészségügyi létesítmények és középületek elérését korlátozó fizikai akadályok.
- A munkahelyek, boltok, egészségügyi létesítmények és középületek megközelítéséhez szükséges akadálymentes közlekedés hiánya.
- Olyan törvények, szabályozás, irányelvek és gyakorlat, amelyek arra kényszerítik a fogyatékossággal élőket, hogy akaratuk ellenére elkülönítve és intézeti környezetben éljenek.
- Nincs hozzáférhető (akadálymentes) információ az önálló életvitelt támogató szolgáltatásokról és arról, hogy mik a fogyatékossággal élők jogai és felelősségei az ilyen szolgáltatások és támogatások elérésére vonatkozólag.
- A fogyatékossággal élők kommunikációját elősegítő ésszerű alkalmazkodás eszközeinek hiánya, különösen a vakok, a siketek, a siketvakok, az értelmi és a tanulási fogyatékossággal élő emberek esetében.
- A fogyatékossággal élő személyek iránti attitűdök azzal kapcsolatban, hogy képesek-e ott és azzal élni, ahol és akivel szeretnének, illetve hogy tudnak-e önálló döntéseket hozni.

11.2. GYAKORLAT: A közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jogot akadályozó tényezők megértése

A közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jogot akadályozó tényezők megértése.

30 perc

Flipchart papír és filcek vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS

Kérjük meg a csoportot, hogy mondjanak példákat olyan tényezőkre, amelyek megakadályozzák a közösségünk fogyatékossággal élő tagjait abban, hogy önálló és az emberi méltósághoz illő életet éljenek. Jegyezzük fel a példákat!

- Vannak-e olyan csoportjai a fogyatékossággal élőknek, akiket különös mértékben korlátoznak abban, hogy önálló és az emberi méltósághoz illő életet éljenek? Miért?

2. BESZÉLGETÉS

Osszuk két- vagy háromfős csoportokba a résztvevőket. Kérjük meg a csoportokat, hogy találjanak ki egy képzeletbeli, de jellemző „életrajzot” egy fogyatékossággal élő személyről a közösségükben, amely bemutatja, hogy hogyan tagadták meg e személy azon jogát, hogy önálló vagy az emberi méltósághoz illő életet élhessen.

Lehetséges változat: A csapatok szerepjáték formájában előadják ezeket az élettörténeteket.

3. BESZÁMOLÓ ÉS ELEMZÉS

Kérjük meg a csoportokat, hogy mutassák be az általuk írt életrajzot. Minden egyes előadás után beszéljük meg, hogy konkrétan mely emberi jogok sérültek a kitalált személy történetében. Írjuk össze ezeket!

4. ELEMZÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Beszéljük meg a csoporttal, hogy mit jelentene a képzeletbeli szereplőknek, ha gyakorolhatnák az önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jogukat. Ezt a kérdést úgy is megfogalmazhatjuk, hogy hogyan lehet a 3. lépésben felsorolt negatív élettörténeteket és jogsértéseket a visszájukra fordítani.

- Vizsgáljuk meg a 12., a 19. és a 28. cikk által garantált különféle támogatásokat.
- Mit lehet tenni, hogy ezeket a támogatásokat és eszközöket igénybe vegyék az érintettek?
- Segíteni fog-e, ha az emberi jogok nevében szót emelünk ezen támogatások érdekében?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ ÖNÁLLÓ ÉS AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ ILLŐ ÉLETRŐL?

Számos emberi jogi dokumentum releváns lehet az önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jog szempontjából. Például az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat) tárgyalja a megfelelő életszínvonalhoz való jogot (25. cikk), valamint a jogalanyiság elismeréséhez való jogot (6. cikk), ami szorosan összefügg az önálló döntéshozás képességével.[2] A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)[3] ugyancsak tartalmaz a döntéshozatalra vonatkozó rendelkezéseket, például a 26. cikkében, mely szerint a törvény előtt mindenki egyenlő, és a 16. cikkében, mely szerint mindenkinek joga van arra, hogy mindenütt jogképesnek ismerjék el, illetve a 19. cikkében, amely kimondja, hogy mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra. A **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR)[4] foglaltak megvalósítását ellenőrző **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottságának** (Committee on Economic, Social and Cultural Rights) 5. sz. általános észrevétele szerint a kormányok kötelesek olyan irányelveket bevezetni, amelyek „lehetővé teszik, hogy a fogyatékossággal élő személyek integrált, önálló, szabad döntésen alapuló és független életet éljenek". A dokumentum arra is kitér, hogy a fogyatékosságügyi politikának biztosítania kell a fogyatékossággal élők számára, hogy minden közösségi szolgáltatáshoz hozzáférhessenek.[5] A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 11. cikkében is szerepelnek rendelkezések, amelyek összefüggenek a mindenkit megillető megfelelő életszínvonalhoz való joggal, beleértve a megfelelő ételhez, ruházathoz, lakáshoz és az életkörülmények folyamatos javulásához való jogot is.

Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Right of the Child, CRC) rendelkezéseiben hangsúlyozza, hogy támogatni kell a gyermekeket abban, hogy a családjukkal élhessenek (amennyiben ez szolgálja a legjobban a gyermek érdekeit), továbbá biztosítja a *fogyatékossággal élő gyermekek közösségben való részvételének a jogát* (23. cikk). A Gyermek Jogainak Bizottsága (Committee on the Right of the Child) is támogatja az államokat abban, hogy

„azok minden erőfeszítést megtegyenek a fogyatékossággal élő gyermekek segítésére és a családjukat támogató szolgáltatások biztosítására, akár járóbetegként, akár közösségi alapon, azt elkerülendő, hogy a gyermekek elszakadjanak a családjuktól, és intézetbe kerüljenek."[6]

Az ENSZ 1993-as dokumentuma, A **fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető**

2. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata, illetve http://www.un.org/Overview/rights.html
3. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm
4. http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_i, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm
5. http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/CESCR%20General%20comment%205.En?Opendocument
6. http://www.unhchr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/violence.pdf

szabályai (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; Alapvető Szabályok) számos olyan kérdéssel foglalkozik, amelyek közvetlen hatással vannak a fogyatékossággal élő emberek közösségen belüli önálló élethez való jogára. Például:

- Tájékoztatás és a tudatosság növelése a jogokat, a szükségleteket, a lehetőségeket illetően és azzal kapcsolatban, hogy mivel járulnak hozzá a fogyatékossággal élők a társadalomhoz (1. szabály)
- Olyan segítő szolgáltatások, melyek előmozdítják a fogyatékossággal élők önállóságát, és segítik őket jogaik gyakorlásában (4. szabály)
- Fizikai, információs és kommunikációs hozzáférhetőség és akadálymentesítés (5. szabály)
- A fogyatékossággal élőknek szolgáltatást nyújtó személyek képzése (19. szabály)[7]

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) kiterjed a korábbi emberi jogi dokumentumokban foglalt kérdésekre, és segít tisztázni az államok szerepét a közösségben való önálló életvitel jogának *tiszteletben tartása, védelme* és *garantálása* terén. Az emberi jogok **oszthatatlansága, egymással való kölcsönös összefüggése és egymástól való kölcsönös függése révén** az Egyezményben sok olyan cikk szerepel, mely ennek a jognak a gyakorlására is vonatkoztatható. A 19., a 28. és a 12. cikkek azonban különösen fontosak a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez kapcsolódó kérdések szempontjából.

Az Egyezmény 19. cikke részletesen tárgyalja a fogyatékossággal élők jogát az önálló életvitelhez és a közösségbe való befogadáshoz. A 19. cikk kifejezetten azt hangsúlyozza, hogy a fogyatékossággal élőket megilleti a jog, hogy ugyanúgy választhassanak, mint mások, illetve annak lehetősége, hogy megválaszthassák, hol és kivel élnek együtt, és ne kényszerítsék őket bizonyos környezetbe. Ez a cikk azt is megköveteli az államoktól, hogy garantálják a fogyatékossággal élők számára a hozzáférést azokhoz a szolgáltatásokhoz és támogatásokhoz, melyekre az önálló életvitelhez, valamint a közösségből való kiközösítés és az elszigetelődés megelőzéséhez szükségük van. Ilyen támogatás lehet például a személyi segítés és/vagy más otthoni vagy közösségi szolgáltatások. A 19. cikk azt is előírja az államoknak, hogy azok a szolgáltatások és létesítmények, amelyek a lakosság szélesebb rétege számára hozzáférhetők, a fogyatékossággal élők számára is legyenek azonos alapon elérhetők, sőt ezeknek a szolgáltatásoknak és létesítményeknek választ kell adniuk a fogyatékossággal élő személyek igényeire.

Az Egyezmény 28. cikke a megfelelő életszínvonalhoz és a szociális védelemhez való joggal foglalkozik. Ez a cikk elismeri a fogyatékossággal élők *„megfelelő életszínvonalhoz való jogát, beleértve a megfelelő élelemhez, ruházathoz, lakáshoz és az életkörülmények folyamatos javulásához való jogot”* is, és annak fontosságát, hogy ezeket a jogokat a fogyatékosság alapján történő diszkrimináció nélkül élvezhessék. Az államoknak azt is biztosítaniuk kell, hogy a fogyatékossággal élő személyek a szociális védelmet is a fogyatékosság alapján történő diszkrimináció nélkül élvezhessék. Például a fogyatékossággal élők (különösen a nők és a lányok, valamint az idősebb korú fogyatékosok) számára egyenlő hozzáférést kell biztosítani a tiszta vízhez, a szociális védelemhez, a szegénység elleni programokhoz, az állami bérlakásokhoz, a nyugdíjhoz és a nyugdíj-előtakarékossági programokhoz.

Az államoknak a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő életre irányuló kötelezettségei közé tartozik:

1. *A jog tiszteletére irányuló kötelezettség* azáltal, hogy az állami szereplők, pl. a kormányzati tisztviselők nem akadályozhatják a fogyatékossággal élőket jogaik élvezetében és gyakorlásában.
2. *A jog védelmére irányuló kötelezettség* azáltal, hogy a nem-kormányzati szereplők, pl. az üzleti szféra és a családok nem akadályozhatják a fogyatékossággal élőket abban, hogy élvezzék és gyakorolják ezen jogukat.
3. *A jog érvényesülésének garantálására vonatkozó kötelezettség* azáltal, hogy a kormány lépéseket tesz annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élők valóban gyakorolhassák ezen jogukat.

7. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

Összefoglalva, a nemzetközi emberi jogi dokumentumok kiemelten támogatják a fogyatékossággal élő emberek jogát a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez, nem egyszerűen mint jogot, hanem mint olyan emberi jogot, melynek gyakorlása révén a fogyatékossággal élő személyek más emberi jogaikat is jobban érvényesíthetik, és teljes mértékben vállalni tudják azon felelősségeiket, amelyek a társadalom tagjaiként vonatkoznak rájuk.

Az Egyezmény 12. cikke a törvény előtti egyenlőségről szól, és megerősíti, hogy „a fogyatékossággal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetőleg cselekvőképesség". A múltban sok fogyatékossággal élő ember volt kiszolgáltatva olyan törvényeknek és gyakorlatnak, amelyek megfosztották jogi lehetőségeitől, következésképp az autonómiájától és abbéli szabadságától, hogy megválaszthassa, hogyan és hol élje le az életét.

Fontos megemlíteni azt a tényt, hogy a fogyatékossággal élő emberek gyakran vannak kitéve más személyek helyettes döntéshozatalának. Még ha jóhiszemű is a helyettes döntéshozó, és csupán a jó szándék vezérli, az ilyen gyakorlat akkor is megfosztja a fogyatékossággal élő embereket az önálló döntés jogától. A 12. cikk azzal próbál javítani ezen a megközelítésen, hogy elismeri a fogyatékossággal élők cselekvőképességét, és olyan intézkedéseket javasol, amelyek elősegítik, hogy a fogyatékos emberek *élni tudjanak* a jogi lehetőségeikkel. Vannak olyan fogyatékossággal élők, akiknek egyáltalán nincs szükségük segítségre a döntéseik meghozásához, míg másoknak sok segítség kell. Függetlenül attól, hogy kinek mennyi segítségre van szüksége, az államoknak kötelességük, hogy gondoskodjanak arról, hogy ez a segítség ne jelenthessen visszaélést, és ne sérthesse a fogyatékossággal élők emberi jogait.

Végül, az államoknak biztosítaniuk kell a fogyatékossággal élők másokkal azonos jogát, hogy tulajdonnal rendelkezzenek vagy örököljenek, hogy saját pénzügyeiket maguk ellenőrizhessék, és hogy ugyanúgy hozzáférhessenek banki kölcsönökhöz, jelzáloghoz vagy másfajta pénzügyi hitelekhez, mint mások, valamint, hogy ne lehessen őket önkényesen megfosztani a tulajdonuktól. Ezek az intézkedések azért fontosak, mert a közösségben való önálló életvitelt nehezen lehet megvalósítani a pénzügyi forrásokhoz és a tulajdonhoz való hozzáférés lehetőségének hiányában, illetve az ilyen források ellenőrzése nélkül.

11.3. GYAKORLAT: A közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jog megértése

Az Egyezményben szereplő, a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez való jog jobb megértése.

45 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta, feladatlapok.

1. MEGHATÁROZÁS

Osszuk a résztvevőket három csoportba, és adjuk oda nekik a Fogyatékossággal élők jogairól szóló egyezmény 12., 19. és 28. cikkének valamelyikét. A 19. cikket – hosszára való tekintettel – feloszthatjuk a csoportok közt úgy, hogy a 4. és az 5. szakasz más-más csoporthoz kerüljön. Osszuk ki a csoportoknak a cikkek fénymásolatát és a cikkekhez tartozó kérdéseket.

a) A cikk minden részét írjuk át hétköznapi nyelvre, aztán írjuk fel a flipchart papírra.

b) Válaszoljunk a cikkünkre vonatkozó kérdésekre:

12. cikk

- Mit értünk az 1. részben azon, hogy „a törvény előtt személyként ismerjék el"?
- Mit értünk a 2. részben azon, hogy „megilleti a jog-, illetőleg cselekvőképesség"?
- Milyen segítséget jelenthet a 3. részben a „cselekvőképességének gyakorlásához esetlegesen szükséges segítség"?
- Milyen példákat említ a 4. rész a „cselekvőképesség gyakorlására"?

19. cikk

- Mit jelent az „önálló életvitel”? Mondjunk rá példákat!
- Mit jelent a „a közösségbe való teljes befogadás és részvétel”?

28. cikk

- Mit értünk az 1. részben a „megfelelő életszínvonal” fogalmán?
- Mit értünk az 1. részben azon, hogy az „életkörülmények folytonos javítása”?
- Mit jelent a 2. részben a „szociális védelem”?
- Milyen „szolgáltatások, berendezések és egyéb segítség” szerepel a 2. rész a) pontjában?

2. BESZÁMOLÓ

Kérjük meg a csoportokat, hogy ismertessék a cikkek átiratait, olvassák fel hangosan az egész csoportnak. Minden mondat után álljunk meg, és kérdezzük meg a többieket van-e kérdésük, illetve javaslatuk egyéb megfogalmazásra. Kérjük meg a csoportokat, hogy mondják el és indokolják a cikkekre vonatkozó kérdésekre adott válaszaikat. Próbáljuk meg minden cikknél egy egyszerű és könnyen érthető változatban megegyezni.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT

Mondjunk példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő emberek milyen módon élhetnek ezekkel a jogokkal, és vajon hogyan változtatná ez meg az életüket.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használhatók fel ezek a cikkek arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

11.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez fűződő jog előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk fogyatékossággal élők a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez fűződő emberi jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakorolni tudják a közösségen belüli, önálló és az emberi méltósághoz illő élethez fűződő jogukat.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

Fogyatékossággal élők támogatott döntéshozatala

Világszerte egyre több ember kezd elmozdulni a helyettes döntéshozatal modelljétől, amelyben mások döntenek a fogyatékos személyek nevében, a támogatott döntéshozatal felé, amelyben a fogyatékossággal élők maguk hoznak döntést, de hasznosítják mások véleményét is, amennyiben és amikor azt szükségesnek érzik. Ez utóbbi megközelítés megpróbálja tiszteletben tartani a fogyatékossággal élők velük született emberi méltóságát és elkerülni a felettük való szükségtelen atyáskodást (paternalizmust). Noha mindenki számára hasznos lehet segítséget kérni a döntéshozáshoz, ennek legfőképp a pszichoszociális és az értelmi fogyatékossággal élő emberek esetében van létjogosultsága, akiket mindig is arra kényszerítettek, hogy fogadják el, hogy helyettük döntenek.

Bár a támogatott döntéshozatal terén még nincsenek nemzetközileg elfogadott normák vagy irányelvek, az alábbiak hasznosak lehetnek azok számára, akik garantálni szeretnék, hogy a támogatott döntéshozatal ne sértse a fogyatékossággal élő emberek jogait:

- A fogyatékossággal élő embereket megilleti a velük született döntéshozatali képességeik iránti tisztelet.
- A fogyatékossággal élő embereknek joguk van kialakítani a döntéshozásra szolgáló autentikus megnyilvánulási eszközeiket és módszereiket.
- A fogyatékossággal élő embereknek joguk van támogatást kapni, amikor ezt igénylik.
- A fogyatékossággal élő embereknek joguk van valódi választási lehetőségekhez, és ahhoz, hogy ezek alapján döntést hozhassanak.
- A fogyatékossággal élő embereknek joguk van ahhoz, hogy hibás döntéseket is hozhassanak.

Jut-e még esetleg eszünkbe más olyan hasznos norma vagy irányelv, amely elősegíti az értelmes támogatott döntéshozatali tevékenységeket?[8]

HASZNOS FORRÁSOK AZ ÖNÁLLÓ ÉLETVITEL ÉS A KÖZÖSSÉGBE VALÓ BEFOGADÁS TÉMAKÖRÉBEN

- Akadélymentes Élet. Központ az önálló életvitelért (Access Living. Center for independent living): http://www.accessliving.org
- Önálló Életvitel Központok Kanadai Egyesülete (Canadian Association of Independent Living Centers–CAILC): http://www.cailc.ca
- A Gyermek Jogainak Bizottsága, A 25. ülésszak jegyzőkönyve, 2000. szeptember/október (Committee on the Rights of the Child, Report on the twenty-fifth session, Sept./Oct. 2000) CRC/C/100, paras. 688.17, 20–22, 24–25: http://www.unhcr.org/home/RSDCOI/3f4782b74.pdf
- A fogyatékossággal élők jogai és az Önálló Életvitel Mozgalom az Egyesült Államokban (Disability Rights and Independent Living Movement in the United States.) Kaliforniai Egyetem (University of California): http://bancroft.berkeley.edu/collections/drilm
- Az önáló életvitel filozófiája: a tíz alapelv (The Independent Living Philosophy: Ten Principles.) *Rocklandi Önálló Életvitel Központ (Rockland Independent Living Center).* http://www.rilc.org
- Támogatott döntéhozatal (Supported Decision-making.) *Hálózat az életre szóló, megtervezett érdekképviseletért (Planned Lifetime Advocacy Network)*. http://www.plan.ca/Programs_Decisions.php Supported Decision-making, Planned Lifetime Advocacy Network: http://www.plan.ca/Programs_Decisions.php

8. A Támogatott döntéhozatal c. mű alapján. (Supported Decision-making.) Hálózat az életre szóló, megtervezett érdekképviseletért (Planned Lifetime Advocacy Network). http://www.plan.ca/Programs_Decisions.php

ÖNÁLLÓ ÉS AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ ILLŐ ÉLET A KÖZÖSSÉGEN BELÜL

Az önálló életvitel, a közösségbe való befogadás, a megfelelő életszínvonal és szociális védelem, valamint a törvény előtti egyenlőség biztosítását felölelő témakör az Alkotmány rendelkezései között az alábbiakban jelenik meg:

17. § A Magyar Köztársaság a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik.

56. § A Magyar Köztársaságban minden ember jogképes.

70/E. § (1) A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz; öregség, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra jogosultak.

(2) A Magyar Köztársaság az ellátáshoz való jogot a társadalombiztosítás útján és a szociális intézmények rendszerével valósítja meg

Az Egyezmény 12. cikkével kapcsolatosan meg kell említenünk, hogy *a Magyar Köztársaságban minden ember jogképes: jogai és kötelességei lehetnek,*[9] és senki sem foszthető meg attól, hogy a törvény előtt személyként ismerjék el.[10] Mivel az angol „legal capacity" terminológia mind „jogképességgel", mind pedig „cselekvőképességgel" lefordítható, ezért a Ptk. gondnokságra vonatkozó szabályozását is meg kell említenünk. A hatályos magyar szabályozás nem kompatibilis az Egyezménnyel – többek között azért –, mert

- nem hoz meg minden szükséges intézkedést a cselekvőképesség gyakorlásához;
- akkor is korlátozza, kizárja a cselekvőképességet, amikor az nem indokolt;
- amennyiben a hatályos jog szerint szükséges a cselekvőképesség korlátozása, kizárása, akkor az többnyire nem veszi figyelembe az arányosság követelményét;
- a gondnok általában nem segít meghozni a döntést, hanem a gondnokolt személy *helyett dönt.*

Az Egyezmény 19. cikkével összefüggésben *a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény* (Fot.) azon rendelkezéseit emelhetjük ki, amelyek a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférést[11], a megfelelő támogató szolgálat, segédeszköz igénybevételét[12], valamint a lakhatási forma megválasztásának lehetőségét[13] biztosítják. A támogató szolgálatokkal kapcsolatosan azt a megjegyzést tehetjük, hogy ezek a szolgáltatások sokszor csak munkaidőben érhetőek el, így a közösségbe való maradéktalan beilleszkedés nem biztosított. A lakhatási forma megválasztása tekintetében sem az Egyezmény, sem a Fot. vonatkozó szabályozása nem valósul meg maradéktalanul.

Az Egyezmény 28. cikkével kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy a szociális biztonsághoz való jog tartalmával az Alkotmánybíróság több ízben, részletesen foglalkozott[14]. Itt kell megemlíteni az egyenlő bánásmódról és *az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt* (Ebktv.) is, melynek hatálya kiterjed a szociális szolgáltatást nyújtó személyekre és intézményekre[15] is, és szabályozást tartalmaz a szociális biztonság[16] és a lakhatás[17] területén történő hátrányos megkülönböztetéssel kapcsolatosan.

9. Ptk. 8. § (1) bek.
10. A méhmagzat jogképessége általános és egyenlő, de élve születésétől függően feltételes.
11. Fot. 7/A.–7/B. §§
12. Fot. 11. §
13. Fot. 17. §
14. Lásd pl. 26/1993. (IV. 29.) AB hat.; 32/1998. (VI. 25.) AB hat.; 56/2001. (XI. 29.) AB hat.
15. Ebktv. 4. § h) pont
16. Ebktv. 24. §
17. Ebktv. 26. §

12. FEJEZET **AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

13. cikk: Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

A részes államok a fogyatékossággal élő személyek számára másokkal azonos módon biztosítják az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést, beleértve az eljárás során az életkornak megfelelő alkalmazkodás biztosítását annak érdekében, hogy megkönnyítsék tényleges részvételüket mind közvetlen, mind közvetett formában, csakúgy, mint tanúként, minden jogi eljárásban, beleértve a nyomozati szakot és más előkészítő szakaszokat.

A fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférése biztosításának elősegítése érdekében a részes államok előmozdítják az igazságügyi igazgatás területén dolgozók – beleértve a rendőrségi és büntetés-végrehajtási alkalmazottakat – megfelelő képzését.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- meghatározzák az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogát;
- elmagyarázzák a fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférésének fontosságát;
- értelmezzék az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és egyéb emberi jogok közötti kölcsönös összefüggést;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, amelyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyeknek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez fűződő jogát előmozdítják, illetve megtagadják;
- értelmezzék a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezménynek** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó rendelkezéseit.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉSRŐL!

„Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés” tág fogalom, mely magában foglalja az emberek hatékony hozzáférését az igazságszolgáltatás végrehajtásában alkalmazott rendszerekhez, eljárásokhoz, információkhoz és helyszínekhez. Azok a személyek, akik úgy érzik, valamiképpen sérelmet szenvedtek, vagy igazságtalan bánásmódban részesültek, általában országuk igazságszolgáltatási rendszeréhez fordulnak. Továbbá az egyes személyeket arra is felkérhetik, hogy például egy bírósági tárgyalás keretén belül esküdtként, vagy tanúként vegyenek részt az igazságszolgáltatási rendszerben. Sajnos a fogyatékossággal élő személyektől gyakran megtagadták az igazságos és egyenlő bánásmódot a bíróságok, törvényszékek és egyéb, az országuk igazságszolgáltatási rendszeréhez tartozó testületek előtt, mivel az ezekhez való hozzáférésük valamilyen akadályba ütközött. Az ilyen akadályok korlátozzák a fogyatékossággal élő személyeket abban, hogy élhessenek az igazságszolgáltatási rendszer nyújtotta lehetőségekkel, és azt is, hogy hozzájárulhassanak az igazságszolgáltatás végrehajtásához.

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés képessége kritikus fontosságú az összes többi emberi jog gyakorlása szempontjából. Például az a fogyatékossággal élő személy, aki úgy érzi, hogy megtagadták tőle a munkához fűződő jogát, az igazságszolgáltatási rendszerhez fordulhat jogorvoslat reményében. Ha azonban az igazságszolgáltatási rendszer nem képes alkalmazkodni a fogyatékossággal élő személy fizikai, kommunikációs vagy egyéb, a fogyatékosságából fakadó igényeihez, és/vagy kifejezetten diszkriminálja őt, akkor egyértelmű, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megtagadásának következtében a munkához való joga is sérül. Hasonlóképpen, az a fogyatékossággal élő személy, aki bűncselekmény áldozata lett, a rendőrségen

jelentheti a bűncselekményt, és feljelentést tehet az elkövető ellen. Azonban ha nem biztosított számára fizikailag a rendőrőrsre történő akadálymentes bejutás, a rendőrséggel történő világos kommunikáció lehetősége, illetve a számára is érthető rendőrségi információkhoz való hozzáférés, akkor ez a személy nem képes teljes mértékben élni az áldozatként őt megillető jogokkal. Ezek a példák is mutatják, hogy az emberi jogok **oszthatatlanok, kölcsönösen függnek egymástól, és kölcsönösen összefüggnek egymással.**

Az egyéb emberi jogok gyakorlása is pozitívan vagy negatívan befolyásolhatja a fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését. Például a közlekedéshez való akadálymentes hozzáférés meghatározhatja, hogy egy fogyatékossággal élő személy képes-e eljutni a rendőrőrsig, bíróságig, vagy más helyszínre, ahol igazságszolgáltatási ügyeit intézheti. Hasonlóképpen, az a fogyatékossággal élő személy, akinek jobb minőségű oktatáshoz volt hozzáférése, jobban értheti az igazságszolgáltatási rendszert, ám ha megtagadták tőle az oktatáshoz való hozzáférés jogát, akkor ez az igazságszolgáltatási rendszerben történő részvételét is megnehezíti, vagy lehetetlenné teszi.

A teljes mértékű társadalmi befogadás eléréséhez a fogyatékossággal élő személyeknek is szükségük van az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez. Mindaddig, amíg az igazságszolgáltatási rendszerben történő közreműködésük akadályokba ütközik, nem tudják a társadalom teljes jogú tagjaiként érvényesíteni a jogaikat vagy teljesíteni a kötelezettségeiket. Ezért is fontos, hogy az akadályokat megszüntessék, és így a fogyatékossággal élő személyek is teljes esélyegyenlőséget élvezhessenek, ha tanúként, esküdtként, ügyvédként, bíróként, döntőbíróként vagy egyéb résztvevőként el kívánják látni a feladataikat az igazságszolgáltatásban.

12.1. GYAKORLAT: Éljünk az igazságszolgáltatási rendszer nyújtotta lehetőségekkel!

Az igazságszolgáltatási rendszer összetettségének felismerése, és annak megértése, hogy az emberek hogyan élnek vele.

30 perc

Fliphcartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy határozzák meg azokat a tipikus okokat, amik miatt az emberek az igazságszolgáltatáshoz fordulhatnak. Az alábbi táblázat segítségével jegyezzünk fel ezekből minél többet a flipchartra. Legyenek közöttük vagyonhoz kapcsolódó esetek, családi ügyek, bűncselekmények, illetve olyan esetek, amikor egy személyt sérelem ér, de ez nem számít bűncselekménynek (pl. írásban vagy szóban valótlant állítanak valakiről). Minden egyes okkal kapcsolatban kérdezzük meg, milyen intézményhez fordulhatnak az érintettek, ha igazságot szeretnének szolgáltatni az ügyüknek (pl. rendőrség, vének tanácsa, vallási/egyházi hatóságok, magisztrátusok, bíróság). Írjuk be ezeket is a táblázatba.

2. LISTA

Kérdezzük meg, hogy az egyének milyen szerepet tölthetnek be az 1. lépésben említett igazságszolgáltatási intézményekben (pl. áldozat, elkövető, tanú, rendőr, vén, ügyvéd, bíró, szakértő, esküdt, börtönőr), és ezeket is írjuk be a táblázatba.

- A közösségünk fogyatékossággal élő tagjai általában betöltenek ilyen szerepeket? Ha igen, jelöljük meg, melyeket.

3. BESZÉLGETÉS

Vizsgáljuk meg azokat a szerepeket, amelyeket általában nem töltenek be fogyatékossággal élők:

- Milyen következményekkel jár, ha a fogyatékossággal élőket kizárják ezekből a szerepekből, és ezáltal az igazságszolgáltatási rendszerben való teljes körű részvételből? Hogyan érinti ez a fogyatékossággal élőket? Mit jelent ez az igazságszolgáltatási rendszer szempontjából?

- Vajon miért zárják ki a fogyatékossággal élőket ezekből a szerepekből?
- Mit tehetünk, hogy növeljük a fogyatékossággal élők részvételét az igazságszolgáltatási rendszerben?

OKOK, AMELYEK MIATT AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI RENDSZERHEZ FORDULUNK	INTÉZMÉNYEK, AHOVA FORDULHATUNK	SZEREPEK EBBEN AZ INTÉZMÉNYBEN

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést akadályozó tényezők

- A rendőrőrsök, bíróságok, börtönök és egyéb középületek megközelíthetőségét korlátozó fizikai akadályok.
- Az akadálymentes közlekedés hiánya, amelynek segítségével el lehetne jutni a rendőrőrsökre, bíróságokra és egyéb középületekhez.
- Az olyan törvények, rendelkezések, irányelvek, amelyek kifejezetten tiltják, hogy fogyatékossággal élők tanúként, esküdtként, bíróként vagy ügyvédként lépjenek fel.
- Az igazságszolgáltatási rendszer működésére és a fogyatékossággal élőknek az igazságszolgáltatással kapcsolatos kötelezettségeire és jogaira vonatkozó, akadálymentes formában elérhető információk hiánya.
- A fogyatékossággal élő személyek, különösen a vakok, siketek, siketvakok, értelmi fogyatékossággal élők és tanulási nehézségekkel küzdők kommunikációs igényeihez való alkalmazkodás hiánya.
- A fogyatékossággal élők azon képességével kapcsolatos attitűdök, hogy érdemi módon, felelősségteljesen részt tudnak-e venni az igazságszolgáltatási rendszerben, ilyen például az a meggyőződés, mely szerint a pszichoszociális fogyatékossággal élők nem tekinthetők megbízható tanúnak.
- A rendőrök és egyéb tisztségviselők nem kapnak megfelelő képzést a fogyatékossággal élők azon speciális igényeire vonatkozólag, amelyek az igazságszolgáltatási rendszerhez való hozzáférésükhöz kapcsolódnak, és ezért nem tudják biztosítani számukra a szükséges feltételeket.

12.2. GYAKORLAT: Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés akadályai

Azon tényezők meghatározása, amelyek akadályozzák a fogyatékossággal élők igazságszolgáltatási rendszerben történő részvételét.

30 perc

A 12.1. feladat során készített, különböző szerepeket tartalmazó lista.

1. ELEMZÉS / BESZÉLGETÉS

Kérjünk meg minden egyes résztvevőt (lehet párban is), hogy válasszon ki egy szerepet a 12.1. feladat során elkészített, az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó intézményeket és szerepeket tartalmazó listáról, és vizsgálja meg azokat az akadályokat, amelyekkel egy fogyatékossággal élő személynek szembesülnie kell, ha be akarja tölteni ezt a szerepet.

2. SZEREPJÁTÉK

Kérjünk meg minden résztvevőt, hogy mondja el, milyen eredményre jutott, és hogy játsszon el egy olyan esetet, amely szemlélteti legalább az egyik akadályt, amellyel egy fogyatékossággal élőnek szembesülnie kell a szerep betöltése közben.

3. BESZÉLGETÉS

- Milyen következményekkel jár, ha a fogyatékossággal élőket kirekesztik az igazságszolgáltatási rendszerben történő teljes körű részvételből? Mit jelent ez fogyatékossággal élő személy szempontjából? Az igazságszolgáltatás szempontjából? A társadalom egésze szempontjából?
- Mely akadályoknak van a legnagyobb hatása a fogyatékossággal élőkre? Az igazságszolgáltatási rendszerre? A társadalom egészére?
- Mit tehetünk, hogy megszüntessük a legjelentősebb akadályokat?

Támogató szolgáltatások a fogyatékossággal élő áldozatok számára

A bűncselekmény áldozatául esett fogyatékossággal élő személyek számára nyújtott, hivatalos támogató szolgáltatások hiányában néhány civil érdekvédő csoport nyújt személyes támogató szolgáltatást. Ebbe többek között az alábbi tevékenységek tartoznak:

- Az áldozat elkísérése a rendőrőrsre.
- A rendőrséggel való kommunikáció annak érdekében, hogy megértsék az áldozat fogyatékosságának természetét.
- A szokványos eljárás módosítására vonatkozó javaslatok tétele, amelyekkel előmozdíthatják a nyomozást.
- Jelenlét a rendőrségi kihallgatás során, amennyiben az áldozat úgy kívánja.
- Az áldozat elkísérése a bíróság épületébe a hivatalos meghallgatást megelőzően, hogy felkészítsük őt a bírósági környezetre.
- Az áldozat segítése abban, hogy megértse, hogy milyen eljárások zajlanak, és az eljárással kapcsolatos aggodalmainak eloszlatása.
- Az áldozat elkísérése a tárgyalásokra, a megnyugtatása és a támogatása érdekében, amennyiben az áldozat kéri.
- Szükség esetén, és ha az áldozat erre engedélyt adott, annak kérelmezése, hogy a bíróság módosítsa a tanúvallomási eljárást. Például az eljárás a bíró szobájába, vagy egyéb olyan környezetbe való áthelyeztetése, amely kevésbé félelmetes, mint a tárgyalóterem, vagy olyan szakértők bevonása, akik segítenek a bírósági hivatalnokoknak megérteni az áldozat fogyatékosságát, és annak a tanúvallomására gyakorolt lehetséges hatásait.[1]

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉSRŐL?

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogának alapjait olyan nemzetközi jogszabályok fektették le, amelyek az emberek törvény előtti egyenlőségéről, az egyenlő védelem jogáról és a bíróság vagy törvényszék előtti méltányos bánásmód jogáról szólnak. Ezeket a jogokat tágyalja az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR)[2] 6–11. cikke, valamint, még részletesebben, a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** (International Covenant on Civil and Political Rihts, ICCPR)[3] 14–16. cikke. Más szerződések is szólnak annak szükségéről, hogy bizonyos társadalmi csoportok képesek legyenek másokkal egyenlő módon élvezni ezeket a jogokat. A **Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről** (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD; a továbbiakban: Faji Megkülönböztetés Elleni Egyezmény)[4] és az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW; a továbbiakban: CEDAW

1. Izraeli Emberi Jogi Központ a Fogyatékossággal Élő Személyekért (Israeli Human Rights Center for People with Disabilities). http://www.bizchut.org.il/eng
2. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata, illetve http://www.un.org/Overview/rights.html
3. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr-one.htm
4. Lásd: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd08.pdf illetve http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm

Egyezmény)[5] különösen relevánsak azon fogyatékossággal élő személyek esetében, akik többszörösen is ki vannak téve a hátrányos megkülönböztetésnek, mint például a fogyatékossággal élő nők vagy az etnikai kisebbségek fogyatékossággal élő tagjai. Például, a Faji Megkülönböztetés Elleni Egyezmény 5. cikke értelmében a részes államok „a faji megkülönböztetés valamennyi formáját eltiltják és kiküszöbölik", és garantálják mindenkinek az „egyenlő elbánáshoz" való jogot „a bíróságok és az igazságszolgáltatás minden más szerve előtt." A CEDAW Egyezmény a nőkre vonatkozóan vizsgálja ezeket a kérdéseket, és 15. cikkének értelmében a részes államok kötelesek a nőket „egyenlőként kezelni a különböző fokú bíróságok eljárásának összes szakaszaiban."

Habár az 1993-as, a **Fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; a továbbiakban: Alapvető Szabályok) nem foglalkozik kifejezetten az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés kérdésével, számos olyan kérdéssel viszont igen, amelyek hatással lehetnek a fogyatékossággal élők igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésének jogára:

- Figyelemfelhívás és felvilágosítás a fogyatékossággal élő személyek jogairól, szükségleteiről, képességeiről és a társadalom életéhez való hozzájárulásukról (1. szabály)
- Olyan támogató szolgáltatások, melyek előmozdítják a fogyatékossággal élők önállóságát, és segítik őket jogaik gyakorlásában (4. szabály)
- Fizikai, információs és kommunikációs hozzáférhetőség és akadálymentesítés (5. szabály)
- Oktatás (6. szabály)
- A fogyatékossággal élőknek szolgáltatást nyújtó személyek képzése (19. szabály).[6]

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, a továbbiakban: Egyezmény) tovább részletezi ezeket a kérdéseket, amelyeket a korábbi emberi jogi dokumentumok is érintettek, és segít tisztázni, hogyan tudják a részes államok *tiszteletben tartani, megvédeni* és *garantálni* a fogyatékossággal élőknek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez fűződő jogát. Az Egyezmény 13. cikke garantálja a fogyatékossággal élők számára:

- az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést másokkal azonos alapon;
- az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést a jogi eljárás valamennyi szakaszában, beleértve a nyomozati szakot és más előkészítő szakaszokat;
- hogy mind közvetlen, mind közvetett formában részt vehessenek az igazságszolgáltatásban, beleértve a tanúskodást;
- az életkoruknak megfelelő és egyéb alkalmazkodást az eljárás során, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésük elősegítésére.

A 13. cikk megköveteli a részes államoktól, hogy az igazságszolgáltatási rendszerben dolgozók számára megfelelő képzést biztosítsanak, annak érdekében, hogy előmozdítsák a fogyatékossággal élők igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférését.

Az államoknak tiszteletben kell tartaniuk az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogát, és biztosítaniuk kell, hogy az állami szereplők (pl. a rendőrség, a bírók, a börtönszemélyzet) ne akadályozzák a fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését és e jog gyakorlását. Az államoknak védeniük is kell ezt a jogot, oly módon, hogy gondoskodnak róla, hogy a nem állami szereplők (pl. magánügyvédek, családtagok) se akadályozhassák e jog élvezetét és gyakorlását. Kötelességük továbbá az államoknak hogy e jogot olyan intézkedések révén is garantálják, amelyek képessé teszik a fogyatékossággal élő személyeket arra, hogy e jogukat gyakorolhassák. Az igazságszolgáltatás területén dolgozóknak a fogyatékossággal élők jogaihoz kapcsolódó képzése csak egy példa az olyan jellegű intézkedésekre, amelyeket a 13. cikk a részes államoktól az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés jogának garantálása érdekében megkövetel.

A nemzetközi emberi jogi törvények határozottan támogatják a fogyatékossággal élő személyek igaz-

5. Lásd http://www.noierdek.hu/home/files/1982%5B1%5D.evi_10._tvr.pdf, illetve http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw"http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw

6. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

ságszolgáltatáshoz való tényleges és hatékony hozzáférésének jogát az eljárások valamennyi szakaszában, nemcsak mint emberi jogot, de azon célból is, mert ezen jog gyakorlása révén a fogyatékossággal élők más emberi jogaikat is jobban érvényesíthetik, és teljes mértékben vállalni tudják azon felelősségeiket, amelyek a társadalom tagjaiként vonatkoznak rájuk.

12.3. GYAKORLAT: Milyen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel összefüggő jogokat erősít meg a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény?

Az Egyezményben foglalt, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel összefüggő jogok vizsgálata és jobb megértése.

30 perc

Flipchartpapír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. AZ EGYEZMÉNY 13. CIKKÉNEK TANULMÁNYOZÁSA

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjünk meg minden csoportot, hogy fogalmazzák át a 13. cikket hétköznapi nyelvre, és mondjanak példákat arra, hogy hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal a közösségünkben élő fogyatékos személyek, és ez hogyan változtatná meg az életüket.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan a 13. cikket. Tartsunk szünetet minden gondolati egység után, és kérjük meg az egyes csoportokat, hogy olvassák fel az adott részre vonatkozó átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat helyességét illetően. A végleges változatot írjuk fel a táblára.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Mondjunk példákat arra, hogy a fogyatékossággal élők hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal, és ez hogyan javítana a helyzetükön.

3. BESZÉLGETÉS

- Hogyan használható fel az Egyezmény 13. cikke arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?
- Hogyan lehet felhasználni arra, hogy a bírósági tisztviselőket és az Igazságügyi Minisztériumot is bevonjuk a párbeszédbe?

12.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés előmozdítása mellett!

Az Egyezményben foglalt, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel összefüggő jogok vizsgálata és jobb megértése.

30 perc

Flipchartpapír és filcek, vagy tábla és kréta.

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg, hogy miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréséről mint emberi jogról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, lehet az bármilyen kicsi is, amelyet végre

kíván, és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő személyeknek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréshez fűződő jogát.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelméhez lásd a 3. részt *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* címmel a 271. oldalon.

Fellépés az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés érdekében: A Dél-afrikai Egyenlőségi Bíróság (South-African Equality Court) támogatja a fogyatékossággal élő személyek hozzáférését

Esthe Muller kerekesszékes dél-afrikai jogász. Amikor ő és más fogyatékossággal élő személyek nem tudtak a lépcsők miatt a helyi bíróság épületébe bejutni, 2003-ban eljárást indíttatott a 2000-es, „Az egyenlőség előmozdításáról és az igazságtalan megkülönböztetés megakadályozásáról szóló törvény" („Promotion of Equality and Prevention of Unfair Discrimination Act") alapján. Ügyét a Dél-afrikai Emberi Jogi Bizottság (South African Human Rights Commission) is felkarolta, és eljárást indítottak az Igazságügyi Minisztérium (Justice Department) és a Közműügyi Minisztérium (Department of Public Works) ellen.

A bíróságok megközelíthetetlensége miatt Mullert valakinek fel kellett vinni a lépcsőn, hogy bejusson az épületbe. Egy másik alkalommal a bíróságnak el kellett napolnia az ügyvédnő tárgyalásait, mert nem tudott bejutni a terembe. „Ügyfeleim számára megalázó, hogy ügyvédjüket valakinek be kell vinni a bíróságra. Nekem is megalázó." – nyilatkozta.

2004 szeptemberében a Dél-afrikai Egyenlőségi Bíróságnak (South African Equality Court) sikerült döntést hoznia az ügyben. A két minisztérium elismerte, hogy nem tették lehetővé, hogy kerekesszékkel is akadálymentesen hozzáférhető legyen az épület. Azt is elismerték, hogy ez a mulasztás igazságtalan hátrányos megkülönböztetésnek tekinthető Mullerrel és más, hasonló szükségletű emberekkel szemben, és ezért sajnálatukat fejezték ki. Kötelezettséget vállaltak egy terv megvalósítására, amely biztosítja, hogy 3 éven belül az ország összes bírósági épületét akadálymentesen meg lehet majd közelíteni. Minden épületben lesz legalább egy, a fogyatékossággal élők számára is akadálymentesen hozzáférhető tárgyalóterem és mellékhelyiség. A terv megvalósításához meghatározott intézkedések meghatározott időben történő megtételére van szükség, és az érintett minisztériumok az Egyenlőségi Bíróságnak tesznek jelentést az előrehaladásról. Ez idő alatt az akadálymentesen egyelőre még nem megközelíthető bírósági épületekben más módot kell találni, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára is biztosítsák a létesítményekhez való hozzáférést. Például néhány helyen „rögtönzött" tárgyalótermeket állítottak fel, más esetekben a bírók és a békebírók az eljárást más, akadálymentesen hozzáférhető helyszínre tették át.[7]

HASZNOS FORRÁSOK AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉSSEL KAPCSOLATBAN

- Advocacy Incorporated: http://www.advocacyinc.org/index.cfm
- Reach Canada Equality and Justice for People with Disabilities (Elérés Kanada. Egyenlőség és Igazságszolgáltatás a Fogyatékossággal Élők Számára): http://www.reach.ca/
- Izraeli Emberi Jogi Központ a Fogyatékossággal Élő Személyekért (Israeli Human Rights Center for People with Disabilities). http://www.bizchut.org.il/eng

7. „A fogyatékossággal élő emberek győzelme az Egyenlőségi Bíróságon." (Equality Court Victory for People with Disabilities.) 2004. február 24. Dél-afrikai Emberi Jogi Bizottság (South African Human Rights Commission). http://www.sahrc.org.za/sahrc_cms/publish/article_150.shtml; Reynolds, Dave. „A kormány határidőt tűzött ki a bíróságok akadálymentesítésére." 2005. szept. 15. Inclusion Daily Express. http://www.inclusiondaily.com/archives/04/09/15/091504sacourtaccess.htm

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

Az Alkotmány „jogegyenlőségi formulája” 70/A. § (1) bek. szerint *A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.*

A (3) bekezdés alapján A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

Az Alkotmány a törvény előtti egyenlőséget bíróság előtti egyenlőségként az alábbiak szerint fogalmazza meg: *A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.* (57. § (1) bek.) Ez azt jelenti, hogy mind a bíróság előtti eljárásban, mind pedig általában a jogalkalmazás során a jogszabályokat minden megkülönböztetés nélkül kell alkalmazni. A *törvény(szék)* vagy *bíróság előtti egyenlőség* alkotmányos követelménye megjelenik továbbá a polgári és büntető eljárási szabályokban is:[8]

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.) az első olyan jogszabály, amely kerettörvényi jelleggel meghatározza, hogy a különböző fajta fogyatékossággal élő emberek számára milyen segítséget kell adni ahhoz, hogy önálló életet élhessenek, ügyeiket maguk tudják vinni, hogy a tudáshoz és az információkhoz azonos mértékben hozzáférhessenek. A Fot. 4. § *f)* pont fa.) alpontja szerint: közszolgáltatás minden közhatalmi tevékenység – ideértve a hatósági, kormányzati és minden egyéb közigazgatási, valamint **igazságszolgáltatási tevékenységet**.

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a fogyatékossággal élők számára nem csupán elvi, de gyakorlati, technika szempontból is különösen jelentős kérdés.

A Fot. 5. § (1) bekezdése rögzíti, hogy a fogyatékos személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre. A (2) bekezdés szerint az (1) bekezdésben foglalt jog vonatkozik különösen a közlekedéssel és az épített környezettel kapcsolatos tájékozódási lehetőségekre. A jogszabályi előírás alapján tehát a fogyatékossággal élő személynek joga van a számára akadálymentes, továbbá érzékelhető és biztonságos épített környezetre. A Fot. egyik fontos alapelve tehát az egyenlő esélyű hozzáférés elve.

A Fot. módosításával a jogalkotó a fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének érdekében az épített környezet egyenlő esélyű hozzáférésének megteremtése (akadálymentesítése), a közérdekű információkhoz való hozzáférés, a tömegközlekedés, a támogató szolgálat és segédeszközök biztosításán túlmenően a közszolgáltatásokhoz, így az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés megteremtését is célul tűzte ki. Ezt azt jelenti, hogy nem elegendő csupán az épített környezet (pl. járda), épületek (lift) akadálymentesítése. Az esélyegyenlőség megteremtése érdekében elengedhetetlen az információs és kommunikációs környezethez (info-kommunikációs akadálymentesítés), illetve valamennyi közszolgáltatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférés biztosítása is. Fontos megemlíteni, hogy egyenlő esélyűnek csak akkor tekinthető a hozzáférés, ha az mindenki számára biztonságos, érzékelhető, értelmezhető és kényelmes.

A Fot. szabályozása szerint komplex akadálymentesítés esetén a mozgásukban, látásukban-, hallásukban-, beszéd- és értelmi képességeikben korlátozott személyek bíróság, ügyészség, nyomozóhatóság épületébe való bejutása és eligazodása érdekében a felvonó kialakítása, parkolók, járdák, gyalogutak átalakítása, info-kommunikációs eszközök felszerelése, tájékoztató táblák, Braille írással történő kialakítása, valamint egyéb akadálymentesítéshez kapcsolódó munka elvégzésére kerül sor.[9]

8. Erre irányadó szakmai előírásokat az épített környezet kialakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. (Éptv.) tartalmaz. Az Éptv. 2. § 1.) és 9.) pontja az akadálymentes épített környezet, a közhasználatú építmények fogalmát határozza meg. Az Éptv. 31. § -d.) pontja pedig kimondja, hogy az építmény elhelyezése során biztosítani kell: a közhasználatú építmények esetében a mindenki számára biztonságos és akadálymentes megközelíthetőséget;

9. A büntető eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) vonatkozó rendelkezései Be. 46. §; 114. §; 146. § ;250. §; 318. §; 339.§ az irányadóak. A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény pedig a 6.§; 7.§, 67.§ és 184.§ tartalmaznak rendelkezéseket.

A jogszabályokban meghatározott célok ellenére meg kell említeni, hogy a magyar igazságszolgáltatási szervek jelentős része költségvetési hiányra hivatkozva még mindig csak részben, vagy egyáltalán nem akadálymentesített. Ezzel kapcsolatos az Egyenlő Bánásmód Hatóság 13/5/2005. számú EBH határozata, valamint az Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 10.007/3/2006. TT. Sz. állásfoglalása az akadálymentesítési kötelezettségről.[10]

A Fot. módosításával a közszolgáltatást nyújtó állami szerveknél a már meglévő középületek akadálymentesítését, így az igazságszolgáltatásban résztvevő szervek épületeiben is a korábbi határidőt (2005. január 01. napja) kitolva csupán 2010. december 31-ig kell megvalósítani. Évek óta visszatérő probléma különösen a középületek és a közterületek akadálymentesítésének az elhúzódása. Az e tárgykörben folytatott átfogó vizsgálatot lezáró OBH 434/1998. szám alatti jelentés megállapította, hogy *„a mozgáskorlátozottak alkotmányos jogaival kapcsolatos visszásságok régóta fennállnak, folyamatosan keletkeznek, és a hátrányos megkülönböztetésre alkalmas helyzet felszámolása a megindult pozitív folyamatok ellenére lassan, változó színvonalon történik."*[11]

A fogyatékossággal élők büntetőeljárásbeli helyzetével foglalkozik az OBH 5086/2005. szám alatti jelentése is. A vizsgált ügyben megállapítható, hogy a fogyatékossággal élő emberek jogai – különösen az értelmi fogyatékossággal élő személyek tekintetében – a büntető eljárás során csak szűk körben érvényesülnek, sőt fogva tartásuk esetén ezek a személyek másokhoz képest kifejezetten hátrányos helyzetbe kerülnek. Ennek egyik oka, hogy elmaradt a büntetőeljárási törvény és a fogyatékos személyek jogairól szóló törvény összhangjának megteremtése. Ugyanakkor az alacsonyabb szintű jogszabályok is csak a fogyatékossággal élők meghatározott csoportjával foglalkoznak. A lefolytatott vizsgálat eredményeként az országgyűlési biztos általános helyettese a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elrendelt, a személyi szabadság elvonásával járó kényszerintézkedések, illetve a büntetések és intézkedések végrehajtásával kapcsolatos egyes jogszabályi rendelkezések módosítását, kiegészítését kérte az igazságügyi és rendészeti minisztertől.[12]

A fent részletezett akadálymentesítés hiányán túl további problémaként jelentkezik, az egyes eljárások során a jeltolmács alkalmazásának a kérdéskör, a jeltolmács-képzés jelenlegi helyzete. Megfontolandó továbbá az a felvetés is, hogy a komplex akadálymentesítés és így a fogyatékos emberek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférése maradéktalanul, teljes egészében az igazságszolgáltatásban dolgozók speciális képzésével valósulhat csak meg.

Végezetül a fejezettel összefüggésben érdemes megnevezni az Igazságügyi Hivatal keretein belül működő Jogi Segítségnyújtó és Áldozatsegítő Szolgálatot is (www.kih.gov.hu/hivatal).

10. Ebben a határozatában az EBH kimondta, hogy az eljárás alá vont bíróságnak, mint igazságszolgáltatási szervnek, a jogállamiság egyik legfőbb letéteményeseként az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférést a kötelezettek közül elsőként kellett volna teljesítenie, ezzel is példát mutatva a kötelezetteknek.

11. Beszámoló az állampolgári jogok országgyűlési biztosának 2007. éves tevékenységéről.

12. Sajnálatos módon a jelentésben foglaltakat az akkori igazságügyi és rendészeti miniszter nem fogadta el. Később azonban a tárca az üggyel kapcsolatos álláspontját felülvizsgálva arról tájékoztatta az országgyűlési biztost, hogy szükségesnek tartja az érintettekkel való egyeztetést, a vonatkozó jogszabályok átgondolását.

13. FEJEZET **AZ OKTATÁSHOZ VALÓ JOG**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

24. cikk: Oktatás

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való jogát. E jog hátrányos megkülönböztetés nélküli, az egyenlő esélyek alapján történő megvalósítása céljából a részes államok befogadó oktatási rendszert biztosítanak minden szinten, továbbá élethosszig tartó tanulási lehetőséget nyújtanak az alábbiakra figyelemmel:
   a) az emberben rejlő képességek, méltóságérzet és önbecsülés teljes mértékű kifejlesztése, valamint az emberi jogok, alapvető szabadságok és az emberi sokszínűség tiszteletben tartásának erősítése;
   b) a fogyatékossággal élő személyek személyiségének, tehetségének és alkotóképességének, valamint mentális és fizikai képességeinek lehető legteljesebb fejlesztése;
   c) a szabad társadalomban való tényleges részvétel lehetővé tétele a fogyatékossággal élő személyek számára.
2. E jog érvényesítése során a részes államok biztosítják az alábbiakat:
   a) a fogyatékossággal élő személyeket fogyatékosságuk alapján nem zárják ki az általános oktatási rendszerből, és a fogyatékossággal élő gyermekeket fogyatékosságuk alapján nem zárják ki az ingyenes és kötelező alapfokú oktatásból, valamint a középfokú oktatásból;
   b) a fogyatékossággal élő személyek a lakóközösségükben élő többi személlyel azonos alapon férnek hozzá a befogadó, minőségi és ingyenes alapfokú oktatáshoz, valamint a középfokú oktatáshoz;
   c) gondoskodnak az egyén igényeihez történő ésszerű alkalmazkodásról;
   d) a fogyatékossággal élő személyek megkapják a hatékony tanulásukat előmozdító szükséges támogatást az általános oktatási rendszerben;
   e) hatékony, személyre szabott támogató intézkedéseket biztosítanak, a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben, a teljes körű integráció céljával összhangban.
3. A részes államok képessé teszik a fogyatékossággal élő személyeket életvezetési és szociális fejlődési készségek elsajátítására, hogy elősegítsék az oktatásban és a közösségben való teljes és egyenrangú részvételüket. E célból a részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket, többek között:
   a) elősegítik a Braille-írás, az alternatív írásmódok, az alternatív és augmentatív módok, a kommunikáció, a tájékozódás és a közlekedés formáinak és eszközeinek elsajátítását, valamint a kortársi támogatást és mentorálást;
   b) elősegítik a jelnyelv elsajátítását, és támogatják a hallássérült közösség nyelvi identitását;
   c) biztosítják hogy a vak, siket, valamint siketvak személyek – különösen a gyermekek – oktatása az egyén számára legmegfelelőbb nyelven, kommunikációs módszerrel és eszközökkel, valamint a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben történjék.
4. E jogok érvényesülésének biztosítása érdekében, a részes államok meghozzák a megfelelő intézkedéseket, hogy olyan tanárokat – közöttük fogyatékossággal élő tanárokat – alkalmazzanak, akik megfelelő képesítéssel rendelkeznek a jelnyelv és/vagy a Braille-írás oktatására, valamint hogy az oktatás bármely szintjén tevékenykedő szakértőket és személyzetet képezzenek. Az ilyen képzések magukban foglalják a fogyatékossággal kapcsolatos tudatosság fejlesztését, valamint – a fogyatékossággal élő személyeket segítő – megfelelő alternatív és augmentatív módok, kommunikációs eszközök és formák, oktatási technikák és tananyagok használatát.
5. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek hátrányos megkülönböztetés nélkül és másokkal azonos alapon férnek hozzá az általános felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez, felnőttoktatáshoz és élethosszig tartó tanuláshoz. E célból biztosítják az ésszerű alkalmazkodást a fogyatékossággal élő személyek számára.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- meghatározzák az oktatáshoz való jog fogalmát;
- elmagyarázzák a fogyatékossággal élő személyek oktatásának fontosságát;
- megértsék az oktatás és a többi emberi jog közötti kölcsönönös összefüggést;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, amelyek gyakorlásával a fogyatékossággal élők oktatáshoz való jogát előmozdítják, illetve megtagadják;
- megértsék a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) oktatásra vonatkozó rendelkezéseit;
- megértsék a befogadó (inkluzív) és a speciális oktatás-nevelés különböző perspektíváit;
- kitaláljanak olyan stratégiákat, amelyekkel a fogyatékossággal élők oktatásban való jogát előmozdíthatják.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ OKTATÁSRÓL!

A fogyatékossággal élő személyektől gyakran megtagadják az oktatáshoz való jogot. Különböző nemzetközi szervezetek becslései szerint a fejlődő országokban a fogyatékossággal élő gyerekek 90%-a nem jár iskolába.[1] Ha a fogyatékossággal élő gyerekek mégis járnak iskolába, akkor szinte valamennyien különböző akadályokkal szembesülnek, például olyanokkal, mint az iskolaépületek hozzáférhetőségének és a megfelelő képesítéssel rendelkező pedagógusoknak a hiánya, illetve az a feltételezés vagy előítélet, hogy a fogyatékossággal élők nem képesek tanulni, vagy nincs is rá szükségük. Minden emberi lényt, köztük a fogyatékossággal élő személyeket is megilleti az élethosszig tartó tanulás joga. Az államok törvényileg kötelezettek arra, hogy biztosítsák az esélyt és a szükséges támogatást a fogyatékossággal élők számára ahhoz, hogy hozzáférhessenek a minőségi élethosszig tartó tanuláshoz, amely lehetővé teszi mentális és fizikai képességeik kiteljesedését. Ez azt jelenti, hogy a fogyatékossággal élő személyek jogosultak arra, hogy egyenlő esélyekkel vehessenek részt a befogadó (inkluzív) oktatásban-nevelésben az általános oktatási rendszeren belül, a közösségükben élő többi embertársukkal együtt.

AZ OKTATÁST AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐK

- A tanárok és egyéb iskolai alkalmazottak, a családok és a kortársak a fogyatékossággal élők tanulási képességeivel és az iskolai életben való aktív részvételhez szükséges készségeivel kapcsolatos attitűdjei.
- Az oktatási létesítmények megközelítéséhez szükséges akadálymentes közlekedés hiánya.
- Az oktatási létesítmények elérését és használatát korlátozó fizikai akadályok. A rámpák és a hozzáférhető (akadálymentes) tanulási, illetve munkakörnyezet hiánya.
- Az akadálymentes formátumban (pl. Braille írással, jelnyelven vagy valamely vizuális formában) hozzáférhető anyagok hiánya.
- A tanárokra irányuló képzési programok hiánya, melyből eredően kevés a megfelelően képzett tanerő és a segítő személyzet.

Mint ahogy azt az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC; a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény)[2] is megerősíti, az oktatás fő célja, hogy a diákok elsajátítsák mindazon készségeket és képességeket, amelyek révén a közösség hatékony és a társadalom életéhez hozzájárulni képes tagjaivá válhatnak. Ezen cél elérése érdekében minden diáknak joga van az ingyenes általános iskolai oktatáshoz, valamint ahhoz, hogy

1. A befogadás felé: a fogyatékossággal élő személyek oktatása-nevelése" ("Towards Inclusion: Education for Persons with Disabilities") 2005 július. Világbank Intézet: Fejlesztési Kiadványok (World Bank Institute: Development Outreach). http://www1.worldbank.org/devoutreach/july05/textonly.asp?id=322
2. Lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp és http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm

hozzáférjen a középfokú és az élethosszig tartó tanulás lehetőségeihez. Nem elég lehetővé tenni a fogyatékossággal élőknek az iskolába járást; a tanterv tartalmát is hozzáférhetővé (akadálymentessé) kell tenni a számukra ahhoz, hogy a tanulásuk tartalmas legyen, és értelmet nyerjen. A fogyatékossággal élőknek joguk van az **ésszerű alkalmazkodáshoz,** hogy meg tudjanak felelni a tantervi követelményeknek, hatékonyan tudjanak kommunikálni, és ki tudják használni azokat a támogató szolgálatokat, amelyekre szükségük lehet ahhoz, hogy fejleszteni tudják azon életkészségeiket, amelyek képessé teszik őket a közösségen belüli önálló életvitelre.

Az oktatáshoz való jog kölcsönös összefüggésben van a többi emberi jog élvezetével, és központi jelentőséggel bír e tekintetben. Ugyanis a fogyatékossággal élők a tanulási folyamat során elsajátítják azokat a készségeket, melyek ahhoz szükségesek, hogy kiállhassanak a saját jogaikért, és a társadalom felelős, aktív tagjaivá válhassanak. Bár azt, hogy, mit értünk a „társadalom felelős, aktív tagja" kifejezés alatt, a különböző kulturális normák, a családi értékek és a személyes választások egyaránt befolyásolják. E fogalmat általánosságban úgy definiálhatjuk, mint az a személy, aki rendelkezik mindazokkal a készségekkel, amelyek lehetővé teszik a számára az önálló életet, a közösségben való részvételt, a jövedelmező munkavállalást, a politikai életben és a közéletben történő szerepvállalást, az otthonhoz és a családhoz való jog élvezetét, az igazságszolgáltatási rendszerben való hatékony eligazodást, amelyek mind az alapvető emberi jogok különböző aspektusait jelentik.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** megteremti azokat a kereteket, amelyek garanciát jelentenek a fogyatékossággal élők képességeit és készségeit valóban fejlesztő, minőségi oktatáshoz való hozzáféréshez. Ahhoz, hogy az oktatás igazán sikeres legyen, a társadalomnak, beleértve a tanárokat, az ügyintézőket, a szülőket és a társakat, biztosítani kell a fogyatékossággal élők számára a *lehetőséget* és a *tiszteletet,* hogy tudásukat és készségeiket felhasználva önálló és önmaguk által irányított életet élhessenek.

A MEGFELELŐ KÉPESÍTÉSSEL RENDELKEZŐ TANÁROKHOZ VALÓ JOG

A minőségi oktatáshoz való jog érvényesítése megköveteli az államoktól, hogy biztosítsanak megfelelően képzett tanárokat, illetve, hogy képezzék e tanárokat. A tanároknak rendelkezniük kell azokkal az ismeretekkel és gyakorlatokkal, amelyek hatékonnyá teszik a fogyatékossággal élők nevelését és tanítását, ilyenek például:

- A különböző módokon történő kommunikáció (pl. Braille-írás, jelnyelv, augmentatív és alternatív kommunikáció).
- Az oktatás-nevelés differenciálása, az egyén szükségleteihez és képességeihez való igazítása annak érdekében, hogy a különböző típusú fogyatékossággal élők, pl. a pszichoszociális fogyatékossággal vagy értelmi fogyatékossággal élők, a látássérültek, a siketek és a halmozott fogyatékossággal élők igényeit ki tudják elégíteni.
- A fogyatékossággal kapcsolatos ismeretek terjesztése és a fogyatékossággal élők elfogadásának elősegítése az iskolatársak, a családok és az iskolai alkalmazottak körében.

13.1. GYAKORLAT: Milyen oktatáshoz fűződő jogokat biztosít a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény?

Az Egyezmény által biztosított, oktatáshoz való jog vizsgálata és megértése.

30 perc

Az Egyezmény 24. cikkének fénymásolatai. Flipchartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. AZ OKTATÁSHOZ VALÓ JOG VIZSGÁLATA

Osszuk a résztvevőket kisebb csoportokba. Minden csoportnak adjunk egy példányt az Egyezmény 24. cikkéből, és kérjük meg őket, hogy közösen fogalmazzák át azt hétköznapi nyelvezetre. Mivel ez egy hosszú cikk, akár fel is oszthatjuk a részeit az egyes csoportok között.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan a 24. cikket. Tartsunk szünetet minden vesszőnél, vagy minden gondolati egység végén, és kérjük meg az egyes csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat szövegét illetően. A végleges változatot írjuk fel a táblára.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Kérjük meg a résztvevőket, hogy korábbi tapasztalataik alapján mondjanak példákat arra, hogy a közösségük fogyatékossággal élő tagjai hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal, és ez hogyan javítana a helyzetükön.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény 24. cikke arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK AZ OKTATÁSRÓL?

Az oktatáshoz való jogot a nemzetközi jog különböző rendelkezései alapozták meg. Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; a továbbiakban: Nyilatkozat) 26. cikke, az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Gyermekjogi Egyezmény) 28. és 29. cikke, és az 1993-as, **A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; a továbbiakban: Alapvető Szabályok) 6. szabálya foglalkoznak az oktatáshoz fűződő joggal.

Ezek a szerződések megerősítik, hogy mindenkinek joga van az egyenlő és hozzáférhető oktatáshoz. A Gyermekjogi Egyezmény 28. cikke ösztönzi az általános és a szakirányú képzés fejlesztését, valamint a minden gyermek számára elérhető és hozzáférhető iskolai és pályaválasztási tanácsadást. Azt is kimondja, hogy intézkedéseket kell tenni az iskolába járás rendszerességének előmozdítására, és hogy a fegyelmezésnek kizárólag olyan formája alkalmazható, amely nem sérti a gyermek emberi méltóságát. A Gyermekjogi Egyezmény 29. cikke kimondja, hogy a gyermek oktatását a gyermek személyiségfejlődése vezérelje, hogy adottságait, mentális és fizikai képességeit a lehetőségekhez képest a legteljesebb mértékben kiteljesíthesse.

Az Alapvető Szabályok a 6. szabályban (Oktatás)[3] foglalkozik az oktatáshoz fűződő joggal. Ez kimondja, hogy az általános oktatási hatóságok felelősek biztosítani, hogy a fogyatékossággal élők integrált környezetben tanulhassanak, és megerősíti, hogy a fogyatékossággal élőket is tekintetbe kell venni a nemzeti oktatás, a tantervfejlesztés és az iskolarendszer megtervezésénél. A 6. szabály szorgalmazza, hogy a szülői csoportokat és szervezeteket aktívan be kell vonni az oktatási-nevelési folyamatba,

3. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

és azt javasolja, hogy megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a fogyatékossággal élő kisgyerekekre, a fogyatékossággal élő felnőttekre és a kettős diszkrimináció kockázatával szembesülő csoportokra, például a nőkre és az etnikai kisebbségekre. A 6. szabály kimondja, hogy oktatásügyi rendelkezéseket kell hozni a fogyatékossággal élők igényeihez való alkalmazkodásról az általános, integrált iskolai környezetben, és kijelenti, hogy világosan megfogalmazott politikai irányelveknek kell előmozdítaniuk a 6. szabályban foglaltak iskolai és közösségi szintű elfogadását. Sürgeti továbbá az olyan minőségi tananyagok fejlesztését, amelyek rugalmasan alkalmazhatók, illetve kiegészíthetők, és szorgal-

Befogadó (inkluzív) oktatás kontra integrált oktatás

MI A „BEFOGADÁS”?

A „befogadás” fogalmának számos jelentése van, és gyakran alkalmazzuk a fogyatékossággal élő vagy hátrányos helyzetű gyermekekkel kapcsolatban. A kifejezést a múltban sokszor használták arra, amikor a fogyatékossággal élő gyermeket is az elsődleges, nyitott, mindenki által elérhető (mainstream) környezetben, létesítményekben helyezik el, vagy amikor más diákok iskolából való kirekesztésének csökkentésére tesznek lépéseket.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK BEFOGADÁSA

Az „integráció” kifejezést az 1980-as években használták, de később erre úgy tekintettek, mint azon gyakorlatra, amely csupán a fogyatékossággal élő gyermekek elsődleges, mindenki által elérhető (mainstream) környezetben történő „elhelyezését” jelenti, anélkül, hogy megadnák számukra a szükséges támogatást, és „megengednék” nekik, hogy mindaddig ott maradjanak, amíg be tudnak illeszkedni a fennálló rendszerbe és kultúrába. Az „asszimiláció” kifejezés hasonló jelentéssel bír a rasszok egyenlőségének vonatkozásában. Most már elismert tény, hogy **a fogyatékossággal élő gyermekek befogadása ennél jóval tovább lép, és beletartozik az iskolai politikák, gyakorlatok és attitűdök megváltoztatása is.**

„Amikor egy fogyatékos gyermek az elsődleges (mainstream) környezetbe kerül, a gyermek részvételének és hozzájárulásának következtében elvárható, hogy az iskola is változzon.”
Joe Whittaker „Befogadó oktatás kontra integrált oktatás” („Inclusive Education versus Integrated Education”)

Felismerték, hogy ahhoz, hogy a befogadás sikeres legyen, a gyermeknek, a szüleinek és a gondozóinak is teljes mértékben részt kell venniük a folyamatban.

MINDEN TANULÓ BEFOGADÁSA

A legújabb keletű megközelítések úgy tekintenek a befogadásra, mint egy olyan folyamatra, amely valamennyi iskolába járó gyermekre egyaránt vonatkozhat, mégis különösen azokra a csoportokra irányul, akik mindig is háttérbe szorultak, vagy alulteljesítettek az iskolában. Azt is felismerték, hogy ebbe a folyamatba az a mód is beletartozik, ahogyan az iskola minden szülőt és gondozót, iskolai alkalmazottat és vezetőt bevon az oktatáshoz kapcsolódó gyakorlataiba és döntéshozási folyamataiba.

„A befogadás a saját elképzeléseink szerint megvalósuló integráció. Mások integrálhatnak minket, de nem beszélhetünk befogadásról akkor, ha mi nem veszünk teljes mértékben részt a folyamatban.”
Szövetség a Befogadó Oktatásért (Alliance for Inclusive Education) – fogyatékossággal élő felnőttek és fogyatékossággal élő gyermekek szülei közötti partnerség

„A befogadást olyan folyamatnak tekintjük, melybe egyaránt beletartozik a tanulást és a részvételt korlátozó akadályok azonosítása és minimalizálása, valamint a tanulást és a részvételt támogató erőforrások maximalizálása.”
Booth and Ainscow, 2000

Forrás: Bristoli Gyermek- és Ifjúsági Szolgálatok (Bristol Children & Young People’s Services)
http://www.bristol-cyps.org.uk/services/eit/definitions.html

mazza a tanárok folyamatos továbbképzését. Az Alapvető Szabályok egyik legfontosabb felismerése, hogy az integrált oktatás és a közösségi alapú programok gyakran a legköltséghatékonyabb módjai a fogyatékossággal élő személyek oktatásának-nevelésének.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Egyezmény) tovább részletezi a korábbi emberi jogi dokumentumokban megfogalmazott rendelkezéseket, azáltal, hogy biztosítja a fogyatékossággal élő személyeknek a jogot a megfelelő képesítéssel rendelkező tanárokhoz, az ésszerű alkalmazkodáshoz, és a **befogadó (inkluzív) oktatáshoz,** és nem csupán az **integrált oktatáshoz** (lásd az előző oldalt). Az Egyezmény oktatásról szóló 24. cikkének lényege a teljes befogadás filozófiája és azoknak az eszközöknek a garantálása, amelyek a legnagyobb mértékben támogatják a teljes befogadást. A cikk azt sugallja, hogy az oktatást az általános oktatási rendszeren belül olyan rátermett tanárok által kell biztosítani, akik a különböző diákok eltérő igényeihez ésszerűen alkalmazkodó, minőségi oktató-nevelő tevékenységet végeznek. Az oktatást tárgyaló cikk célja az élethosszig tartó tanuláshoz való egyenlő esélyek előmozdítása annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élők képessé váljanak arra, hogy aktívan és eredményesen közreműködjenek a társadalom életében.

A nemzetközi emberi jogi dokumentumok határozottan támogatják a fogyatékossággal élők jogát ahhoz, hogy hozzáférjenek az értelmes és hatékony élethosszig tartó tanulás lehetőségeihez. E jogot nemcsak mint emberi jogot támogatják, de azon célból is, mert ezen jog gyakorlása révén a fogyatékossággal élők más emberi jogaikat is jobban érvényesíthetik, és teljes mértékben vállalni tudják azon felelősségeiket, melyek egy befogadó társadalom tagjaiként rájuk vonatkoznak.

13.2. GYAKORLAT: Tapasztalatok az oktatásról

Az oktatási rendszerhez fűződő személyes történetek megosztása, és az arról szóló javaslatok és gondolatok értékelése, hogy milyennek kellene lennie az oktatásnak.

45 perc

Flipchartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. MEGHATÁROZÁS

Magyarázzuk el, hogy ebben a feladatban arra kérünk mindenkit, hogy emlékezzenek vissza az iskolához kapcsolódó élményeikre és elemezzék azokat. Emlékeztessük a résztvevőket a „befogadó”, az „integrált” és a „szegregált” oktatás fogalmaira (lásd fent a „Befogadó kontra integrált oktatás” c. keretes részt), és bíztassuk őket arra, hogy használják ezeket a kifejezéseket saját tanulmányaik bemutatásánál.

Osszuk a résztvevőket 2–3 fős csoportokba, és kérjük meg őket, hogy vitassák meg az alábbiakat:

- Befogadó, integrált vagy szegregált környezetben tanultak?
- Meséljék el, melyek voltak a legjobb tapasztalataik a tanulmányaikkal kapcsolatban. Mitől voltak ezek ilyen jók?
- Meséljék el, melyek voltak a legrosszabb tapasztalataik a tanulmányaikkal kapcsolatban. Mitől voltak ezek ilyen rosszak?
- A legrosszabb tapasztalataik során sérült-e az oktatáshoz fűződő joguk?

A csoportsegítőnek: Mivel a kérdésben szereplő definíciók eléggé összetettek, adhatunk a csoportnak egy-egy fénymásolatot a meghatározások leírásáról és a kérdésekről.

2. BESZÁMOLÓ

Jelöljünk ki minden csoportból valakit, aki összefoglalja a beszélgetés eredményeit:

- Milyen tapasztalataik voltak a résztvevőknek az oktatási környezetről (pl. befogadó, integrált vagy szegregált volt)?
- Mely tényezőknek köszönhetők az iskolához fűződő jó vagy rossz tapasztalatok? Soroljuk fel ezeket!

3. LISTA

Kérjük meg a csoporttagokat, hogy soroljanak fel néhány példát az ésszerű alkalmazkodás különböző formáira, melyet iskolai élményeik során tapasztaltak, vagy mondják el azt, hogy az ésszerű alkalmazkodás mely formái segíthették volna a tanulmányaikat (pl. a különböző típusú kommunikációs eszközök, mint a Braille-írás vagy a vizuális segítség; a támogató szolgálatok és terápiák; a sorstárs segítés stb.). Jegyezzük fel ezeket két oszlopban.

4. BESZÉLGETÉS

- Támogatja a jelenlegi oktatási rendszer a fogyatékossággal élőket, és biztosítja az ésszerű alkalmazkodást? Kellene, hogy támogassa?
- Gondoljuk végig, hogy milyen szerepeket töltenek be a fogyatékossággal élők a jelenlegi oktatási rendszerben. Mi történik, ha a fogyatékossággal élőket kizárják ezekből a szerepekből, vagy az oktatási rendszer egészéből?
- Ezek után gondoljuk végig, milyen változásokat vagy fejlesztéseket tennénk annak érdekében, hogy másoknak ne kelljen az oktatásban jelen lévő, általunk tapasztalt akadályokkal szembesülniük.

Fellépés az oktatásért: Shudarson Subedi története

Shudarson Subedi fogyatékossággal él. 2000-ben megalapította a Nepáli Fogyatékossággal Élők Emberi Jogi Központját (Nepal Disabled Human Rights Center – DHRC-Nepal), hogy nyomást gyakoroljon a kormányra annak érdekében, hogy az betartsa a meglévő, a fogyatékossággal élőkre vonatkozó törvényeket. Példája más fogyatékossággal élőket is arra bátoríthat, hogy küzdjenek a befogadó oktatáshoz, az egészségügyi ellátáshoz való hozzáféréshez, az igazságos és egyenlő munkavállaláshoz fűződő jogaikért. A fogyatékossággal élők ingyenes és egyenlő oktatásának garantálásáért folytatott küzdelmében egészen a Nepáli Legfelsőbb Bíróságig elment, ahol figyelemreméltó győzelmet aratott. Shudarson eközben határozott erőfeszítéseket tett arra, hogy a média figyelmét is felhívja a győzelmére annak érdekében, hogy valamennyi fogyatékossággal élő személy élhessen ezzel a jogával. A Legfelsőbb Bíróság döntése nyomán több mint 2000 nepáli diák, akiket korábban elutasítottak az iskolából, ingyenes oktatási lehetőséghez jutott. Shudarson az Oktatási Minisztériumnak is írt leveleket, akik ezeket továbbították a kerületi és regionális oktatási hatóságokhoz, mindenkit értesítve arról, hogy a fogyatékossággal élő személyektől nem lehet megtagadni az oktatáshoz fűződő jogot.

Shudarson tudja, hogy az információ terjesztése a legjobb módszer annak biztosítására, hogy a szabályokat betartsák. Túl sok fogyatékossággal élő személy egyszerűen nincs tudatában annak, hogy a fogyatékosságától függetlenül jogában áll egyenlő oktatásban és munkalehetőségekben részesülni, és túl sok kormányzati hivatalnok és munkáltató sincs tudatában annak, hogy törvényi kötelességük, hogy alkalmazkodjanak a fogyatékossággal élők igényeihez. 2002-ben Shudarson elindított egy heti rendszerességű rádióműsort, melyben fogyatékossággal élő újságírók mutattak be különböző történeteket a fogyatékossággal élő hallgatókat érdeklő témákban. A hallgatókat arra bíztatják, hogy alapítsanak „rádióhallgató klubokat”, amelyek afféle polgárőr csoportokként szolgálnának a fogyatékossággal élők érdekeinek védelmében. Ma már több mint 170 önszerveződő rádióhallgató klub működik Nepálban. Shudarson megalapította a Fogyatékosság Hangját (Disability Voice), a fogyatékossággal élőket érintő problémákkal, kérdésekkel és jogokkal foglalkozó havi magazint.

Shudarson támogatja a különböző típusú fogyatékossággal élő csoportokat összekötő helyi szerveződéseket és önsegítő csoportokat, amelyek a fogyatékossággal élő személyeknek és családjaiknak nyújtanak segítséget abban, hogy a szélesebb közösségbe integrálódjanak. Ő kezdeményezte a „Jogokon Alapuló Érdekképviseleti Hálózat: A Fogyatékossággal Élők Jogainak Fóruma” (Rights-Based Advocacy Network, Forum for the Rights of People with Disability) nevű gyűjtőszervezet megalapítását, mely több mint hatvan országos és helyi érdekképviseleti szervezetet fog össze. Shudarson továbbá kiépített egy Tanulási és Forrásközpontot (Resource and Learning Centre), mely különböző területeken, például az újságírás és jog terén biztosít képzést fogyatékossággal élőknek. A Központ ellátja a szükséges forrásokkal azokat a fogyatékossággal élő személyeket, akik szeretnék jogaikat érvényesíteni. A DHRC-Nepal szolgáltatásai közé tartozik – többek között – jogi segítséget nyújtó kézikönyvek megjelentetése, a fogyatékossággal élőket érintő állami jogszabályok és politikák összegyűjtése, valamint ingyenes konzultációs lehetőség a fogyatékosságügy és a polgárjogok legapróbb részleteit is ismerő, képzett munkatársakkal.[4]

4. Forrás: http://www.ashoka.org/node/3651

13.3. GYAKORLAT: Az oktatásban előforduló hátrányos megkülönböztetés okai

Az oktatási rendszerben tapasztalható diszkrimináció vizsgálata, és annak megvitatása, hogy milyen lépéseket lehetne tenni ellene.

45 perc

Flipchartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Kérdezzük meg a résztvevőket, hogy milyen alapvető problémákat tudnak felsorolni a hátrányos megkülönböztetés vagy a minőségi oktatáshoz való hozzáférést akadályozó tényezők kapcsán. Jegyezzük fel ezeket.

- Más, a problémában érintett személyeket is kérjünk fel arra, hogy a kérdéshez hozzászóljanak.
- Megjegyzés: A feladatról készített feljegyzést őrizzük meg, hogy utólag, az értékeléshez tanulmányozhassuk.

2. ELEMZÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba, és kérjük meg őket, hogy válasszanak ki egy problémát, amit majd elemeznek. Magyarázzuk el, hogy az a feladatuk, hogy a problémát kezelhető elemekre bontsák. Ismertessük az alábbi lépéseket, és mutassuk be a halcsont-diagramot; magyarázzuk el, hogy ennek a segítségével végiggondolhatják a probléma összes lehetséges okát. Szemléltessük egy egyszerű problémán, hogy hogyan kell használni a diagramot.

1. lépés: A probléma meghatározása. Írjuk le részletesen az előttünk álló problémát.
2. lépés: Milyen fő tényezők alkotják a problémát? Rajzoljunk a gerincből egy-egy vonalat minden tényezőnek, és írjuk a vonalak fölé a tényezők nevét. Ezek között szerepelhetnek emberek, rendszerek, eszközök/felszerelések, külső erők stb.

MINTA HALCSONT DIAGRAM

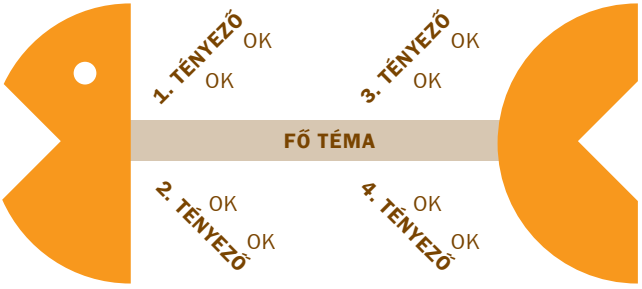

3. lépés: Nevezzük meg a 2. lépésben meghatározott tényezők lehetséges okait. Ezeket kisebb, a hal „szálkáiból” kiinduló vonalakkal ábrázoljuk. Egy nagy vagy összetett probléma esetében az a legjobb, ha az okokat is még kisebb elemekre, rész-okokra bontjuk. Ezeket a fő-okból kiinduló rövidebb vonalakkal ábrázolhatjuk.
4. lépés: Elemezzük a diagramot. Attól függően, hogy a probléma mennyire összetett vagy jelentős, akár tovább is vizsgálódhatunk, illetve tervet is készíthetünk a megoldását célzó lépésekhez.

Változat: Készítsünk vázlatos áttekintést a problémáról, melyben maga a probléma a főcím, az alcímek pedig a tényezők, illetve a hozzájuk tartozó okok és rész-okok.

3. BESZÁMOLÓ/BESZÉLGETÉS

Kérjünk meg a csoportokat, hogy minden csoportból egyvalaki foglalja össze az elemzésüket. Tegyünk fel minden diagramot a falra, egy jól látható helyre.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy az alábbi kérdések segítségével vonjanak le általános következtetéseket az elemzésekből:

- Megfigyelhető-e valamilyen hasonlóság az elemzések között?
- Hasonló fő-okokat és rész-okokat sikerült azonosítani?
- Vajon miért ugyanazokat az okokat jelölték meg ilyen sok különböző probléma esetén?
- Mit tehetünk a problémákat kiváltó alapvető okok megszüntetése érdekében?

13.4. GYAKORLAT: Emeljünk szót az oktatásban előforduló egyenlőtlenségek megoldásának ügyében!

Annak megvitatása, hogy milyen megoldásokat lehetne találni az oktatási rendszerben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés problémájára.

60 perc

Flipchart papír és filcek vagy tábla és kréta.

1. BEVEZETÉS

Vegyük elő újra a 13.2. feladatban összeállított listát a hátrányos megkülönböztetésről és a minőségi oktatáshoz való hozzáférést akadályozó tényezőkről. Jegyezzük meg, hogy míg az a gyakorlat ezeknek a problémáknak az okait vizsgálta, most megpróbáljuk pontosan megfogalmazni a problémákat, és megoldást keresni rájuk.

2. TERVEZÉS

Osszuk a résztvevőket kis, 3–6 fős csoportokba úgy, hogy lehetőleg különböző képességű emberek kerüljenek egy csoportba. Kérjünk meg minden csoportot, hogy válassza ki a listáról, melyik problémára szeretne összpontosítani. Ismertessük az alábbi feladatokat:

- Tervezzünk egy ötperces prezentációt egy képzeletbeli „Oktatási Bizottságnak”, melyben tanárok, ügyintézők és szülők kapnak helyet;
- A csoport válasszon egy szóvivőt, aki előadja a prezentációt, és valakit, aki az „Oktatási Bizottság” munkájában vesz majd részt;
- A „Bizottság” válaszai jellemzőek voltak-e a közösségeinkben megjelenő véleményekre?
- Amíg a csoportok a prezentációkra készülnek, az „Oktatási Bizottság” tagjai találkoznak, hogy kiosszák maguk közt a különböző szerepeket. Az egyes szerepeknek a közösségben található pozitív és negatív attitűdöket kell tükrözniük. Lehet közöttük tanár, szülő, sorstárs, ügyintéző, vallási vagy közösségi vezető, vagy kormányzati tisztviselő;
- A prezentációk:
  - írják le a diszkriminációt, beleértve, hogy kit érint, és mik az okai;
  - kapcsolják össze a diszkriminációt az Egyezményben leírt valamelyik emberi joggal;
  - fogalmazzák meg a diszkrimináció hatásait a fogyatékossággal élők életére;
  - fogalmazzák meg, hogy a probléma kezelése hogyan javíthatja a fogyatékossággal élők életét;
  - javasoljanak olyan lépéseket vagy konkrét intézkedéseket, amelyek segítségével megoldható a probléma.

3. SZEREPJÁTÉK/BESZÉLGETÉS

A csoportok szóvivői tartsák meg a prezentációjukat a „Bizottság” előtt. Ösztönözzük a „Bizottság” tagjait, hogy a szerepüknek megfelelően reagáljanak.

4. BESZÉLGETÉS/KÖVETKEZTETÉS

Vitassuk meg az egyes prezentációkat, kérjük meg az egész csoportot, hogy mindenki tegyen fel kérdéseket, vagy mondja el a véleményét, ellenvetéseit vagy javaslatait. Az alábbi kérdések segíthetnek:

- Hogyan érezte magát a szóvivő a probléma prezentálása közben?
- Hogyan reagált a „Bizottság? Milyen attitűdök és akadályozó tényezők jelentek meg?
- A „Bizottság” válaszai jellemzőek voltak-e a közösségeinkben megjelenő véleményekre?
- A problémák emberi jogi kérdéseket érintettek?
- A probléma megoldását célzó stratégia megvalósítható az oktatási rendszerben? Miért vagy miért nem?
- Mi lenne a következő lépés a probléma megoldására a való életben?

Az alapvető oktatástól a minőségi oktatásig

A *Compasito,* az Európa Tanácsnak a gyermekek emberi jogi neveléséről szóló kézikönyve kimondja, hogy az alapvető oktatáshoz való ingyenes hozzáférés ma már nem tekinthető elegendőnek az oktatáshoz való jog garantálására. További három követelménynek kell megfelelni:

1. **Esélyegyenlőség:** Az államnak nemcsak az iskolába való bekerüléshez, hanem annak sikeres elvégzéséhez is egyenlő esélyeket kell biztosítania. Ez azt jelenti, hogy vannak gyerekek, akiknek külön segítségre és speciális feltételekre van szükségük. Például a siket gyerekeknek, az ésszerűség határán belül, joguk van azokhoz az eszközökhöz – a jelnyelvtől a hallást segítő eszközökön át a szükség szerinti jelnyelvi tolmácsolásig – melyek segíthetik tanulásukat. Hasonló alkalmazkodásra van szükség a más okból sajátos nevelési igényű gyerekek esetén is, hogy a többiekkel azonos iskolákba járhassanak, és egyenlő esélyekkel végezhessék el tanulmányaikat. Az iskola sikeres elvégzésében való esélyegyenlőség biztosításához oda kell figyelni olyan szempontokra is, mint a gyermek anyanyelve, az otthoni tanulás feltételei, a könyvekhez való hozzáférés vagy az esetleges tanulási nehézségek. Az anyanyelven való oktatás nemcsak hozzájárul az iskola sikeres elvégzéséhez, de alapvető kulturális jog is. Az évismétlés nem jelent megoldást a tanulási nehézségekre. Az ilyen problémák kezeléséhez a differenciált oktatási módszereket használni képes, jól képzett pedagógusokra és a gyermekekkel foglalkozó más szakemberekre (szociális asszisztensek, mediátorok, pszichológusok) van szükség. Az oktatásban biztosított esélyegyenlőség a szegénység elleni küzdelemben is kulcsszerepet játszik.
2. **Minőségi oktatás:** Az államnak biztosítania kell, hogy a minőségi oktatás mindenki számára egyformán hozzáférhető legyen. Túl gyakori jelenség, hogy az oktatási rendszer kettéválik: egyik része az elit számára, jól képzett pedagógusokkal és jól felszerelt intézményekkel, a másik pedig a szegényeknek, a szükséges technikai és emberi erőforrások nélkül. Olyan alapszintű oktatást kell biztosítani, mely bizonyos életkorig mindenki számára egységes, és biztosítja a jövőben szükséges tudást és készségeket.
3. **Oktatás az ember személyiségének teljes kibontakoztatása érdekében:** A minden embert megillető oktatás nem merül ki az olvasás és számolás alapjainak elsajátításában. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata világosan kimondja, hogy az oktatásnak „az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartásának megerősítésére kell irányulnia. …elő kell segítenie a nemzetek, valamint az összes faji és vallási csoportok közötti megértést, türelmet és barátságot". A Gyermekjogi Egyezmény még jobban kifejti, milyen oktatáshoz van joga minden gyermeknek:

„…fel kell készíteni a gyermeket arra, hogy a megértés, a béke, a türelem, a nemek közti egyenlőség, valamennyi nép, nemzetiségi, nemzeti és vallási csoport és az őslakosok közötti barátság szellemében tudja vállalni a szabad társadalomban az élettel járó mindenfajta felelősséget." Gyermekjogi Egyezmény, 29. cikk

Az oktatáshoz való jog tehát az emberi jogi nevelést is magában foglalja.[5]

5. Compasito. *Kézikönyv gyerekek emberi jogi neveléséhez.* Európa Tanács, Mobilitás Országos Ifjúsági Szolgálat, 2009. http://www.mobilitas.hu/kompasz, illetve http://www.eycb.coe.int/compasito/default.htm

13.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való jogának előmozdítása mellett!

Annak kihangsúlyozása és vizsgálata, hogy az emberi jogok jogokat és felelősségeket egyaránt magukban foglalnak.

45 perc

Flipchartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

CSELEKVÉS

- Kérdezzük meg, hogy miután többet megtudtunk fogyatékossággal élők oktatáshoz fűződő emberi jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, lehet az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván, és végre tud hajtani egy hónapon belül annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakorolni tudják az oktatáshoz való jogukat.

.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelméhez lásd a 3. részt *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* címmel a 271. oldalon.

HASZNOS FORRÁSOK AZ OKTATÁS TÉMAKÖRÉBEN

Az alábbi szervezetek szintén a fogyatékossággal élőknek nyújtanak szolgáltatásokat az oktatással kapcsolatos jogaik érvényesítéséhez:

- Bristoli Gyermek és Ifjúsági Szolgálat (Bristol Children and Young People's Services): http://www.bristol-cyps.org.uk/
- CAST Egyetemes tervezés a tanuláshoz (CAST Universal Design for Learning): http://www.cast.org/index.html
- Befogadó Oktatás Kutató Központ (Centre for Studies on Inclusive Education): http://inclusion.uwe.ac.uk/csie/index.htm
- Nemzetközi Szervezet a Befogadásért (Inclusion International): http://www.inclusion-international.org/en/ii_priority_areas/ie/index.html
- Befogadó Oktatás (Inclusive Education). UNESCO: www.unesco.org/education/inclusive/

AZ OKTATÁSHOZ FŰZŐDŐ JOG

A művelődéshez való jogon belüli oktatáshoz való jog és az ezzel kapcsolatos szülői/gondviselői kötelezettség az Alkotmányban a következő helyeken jelenik meg:

70/F. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.

70/J. § A Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni.

Az oktatáshoz való jog alkotmányos jellegű elemei: a tankötelezettség, az oktatás nyelve és a világnézeti semlegesség. Magyarországon a gyermekkorúak oktatására, nevelésére a közoktatási törvény,[6] a felsőoktatásra pedig a felsőoktatási törvény[7] rendelkezései vonatkoznak.

A sajátos nevelési igényű gyermekekkel kapcsolatosan külön rendelkezéseket tartalmaz a közoktatási törvény[8]. Eszerint a sajátos nevelési igényű gyermeknek, tanulónak joga, hogy – szakértő bizottság szakvéleménye alapján – különleges gondozás keretében állapotának megfelelő pedagógiai, gyógypedagógiai, konduktív pedagógiai ellátásban részesüljön. A nevelési-oktatási intézménynek rendelkeznie kell az ennek megvalósulásához szükséges személyi és tárgyi feltételekkel. A tanulót szükség esetén az igazgató mentesítheti egyes tantárgyak vagy tantárgyrészek alól – ebben az esetben a tanulónak egyéni foglalkozást kell helyette szervezni.

A szülői/gondviselői kötelezettséggel kapcsolatosan fontos megemlíteni, hogy a szülők azon alapjogát, amely szerint a gyermeküknek adandó nevelést megválaszthatják,[9] sajátos nevelési igényű gyermek esetében – a nevelési-oktatási intézmény megválasztásának tekintetében – az állam korlátozza éppen a gyermek megfelelő fejlesztése érdekében, hiszen a szülők csak a szakértői bizottság által javasolt intézményekből választhatnak. A szakértői bizottság szerepe tehát nemcsak azért fontos, mert segítséget nyújt a szülőnek a megfelelő intézmény kiválasztásában, hanem mert szakvéleménye – a szülőre, gyermekre és intézményekre vonatkozóan is – kötelező erejű jogi hatással bír.

A felsőoktatási törvény felhatalmazása[10] alapján a Kormány előnyben részesítési követelményt állapíthat meg – többek között – a fogyatékossággal élő jelentkezők csoportjához tartozók részére azzal, hogy az előnyben részesítés kizárólag az előnyben részesítés alapjául szolgáló körülménnyel összefüggésben biztosítható, és nem vezethet az alapvető tanulmányi követelmények alóli felmentéshez.
A törvény külön nevesíti a fogyatékossággal élő hallgatónak azon jogát, hogy fogyatékosságának megfelelő ellátásban részesüljön. A törvény szerint biztosítani kell a fogyatékossághoz igazodó felkészítést és vizsgáztatást, indokolt esetben mentesíteni kell a hallgatót az egyes tantárgyak vagy vizsgarészek alól, továbbá segítséget kell nyújtani részére ahhoz, hogy hallgatói jogviszonyából eredő kötelezettségeit teljesíteni tudja. Fogyatékossággal élő hallgató esetében a támogatási idő is meghosszabbítható négy félévvel.

6. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény
7. A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény
8. Közoktatási törvény 30. §
9. Alkotmány 67. § (2) bek., valamint a közoktatási törvény 13. § (1) bek.: „A szülőt megilleti a nevelési-oktatási intézmény szabad megválasztásának joga.”
10. Felsőoktatási törvény 39. § (7) bek.

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

30. cikk: A kulturális életben, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek azon jogát, hogy másokkal azonos alapon vegyenek részt a kulturális életben, és minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékossággal élő személyek:
   a) hozzáférhető formában jussanak hozzá a kulturális anyagokhoz;
   b) hozzáférhető formában jussanak hozzá a televízió műsoraihoz, filmekhez, színházhoz és más kulturális tevékenységekhez;
   c) hozzáférjenek a kulturális előadások vagy szolgáltatások helyszínéhez, mint például a színházhoz, múzeumhoz, mozihoz, könyvtárhoz és utazási irodához, továbbá lehetőség szerint hozzáférjenek az emlékművekhez és a jelentősebb nemzeti kulturális helyszínekhez.
2. A részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek a fogyatékossággal élő személyek alkotó, művészi és szellemi képességei fejlesztésének és hasznosításának lehetővé tételére, nemcsak saját javukra, hanem a társadalom gazdagítása céljából is.
3. A részes államok a nemzetközi joggal összhangban minden szükséges lépést megtesznek annak biztosítására, hogy a szellemi tulajdonjogokat védő jogszabályok ne jelentsenek ésszerűtlen vagy megkülönböztető akadályt a fogyatékossággal élő személyek kulturális anyagokhoz történő hozzáférésével szemben.
4. A fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon jogosultak sajátos kulturális és nyelvi identitásuk elismerésére és támogatására, beleértve a jelnyelveket és a siket kultúrát.
5. Azzal a céllal, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon vehessenek részt a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben, a részes államok meghozzák a megfelelő intézkedéseket, annak érdekében, hogy:
   a) a lehető legnagyobb mértékben bátorítsák és előmozdítsák a fogyatékossággal élő személyek részvételét az integrált sporttevékenységekben, minden szinten;
   b) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a fogyatékosság típusához igazodó, speciális rekreációs és sporttevékenységek szervezésének, fejlesztésének és az ezekben való részvételnek a lehetőségét, valamint hogy e célból ösztönözzék a megfelelő oktatás, edzés és a szükséges források biztosítását, másokkal azonos alapon;
   c) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek hozzáférését a sport-, üdülési és turisztikai helyszínekhez;
   d) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek más gyermekekkel egyenlő hozzáféréssel bírjanak a játékokhoz, rekreációs, sport- és üdülési tevékenységekhez, beleértve az iskolarendszerben előforduló hasonló tevékenységeket;
   e) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek hozzáférjenek a rekreációs, szabadidős, sport- és turisztikai tevékenységeket szervezők által nyújtott szolgáltatásokhoz.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- meghatározzák a fogyatékossággal élőknek a kulturális életben, a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételhez fűződő jogát;
- elmagyarázzák a fogyatékossággal élők kulturális és sporttevékenységekben való részvételének fontosságát;
- megértsék a kulturális életben, a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel és a többi emberi jog közötti kölcsönönös összefüggést;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, amelyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő személyeknek a kulturális életben, a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételhez fűződő jogát előmozdítják, illetve megtagadják;

- megértsék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) azon rendelkezéseit, amelyek a fogyatékossággal élőknek a kulturális életben, a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételére vonatkoznak.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A KULTURÁLIS ÉLETBEN, REKREÁCIÓS, SZABADIDŐS, ÜDÜLÉSI ÉS SPORTTEVÉKENYSÉGEKBEN VALÓ RÉSZVÉTELRŐL!

A kulturális életben, a rekreációs, szabadidős, üdülési és sporttevékenységekben való részvétel elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki részévé váljon a saját közösségének. Sajnos a fogyatékossággal élőktől gyakran megtagadták a jogot, hogy részt vegyenek azokban a különböző kulturális, rekreációs, szabadidős, üdülési és sporttevékenységekben, amelyek a társadalom többi tagja számára maguktól értetődőek. És túlságosan gyakran tagadják meg a fogyatékossággal élő gyerekektől a jogot, hogy játszhassanak.

A kulturális élet terén tapasztalható hátrányos megkülönböztetés globális jelenség, amely számos különböző formában megnyilvánulhat. A kultúra helyszínei nagyon sokszor hozzáférhetetlenek a fogyatékossággal élők számára, ami – mint közvetlen résztvevőket, és mint nézőket egyaránt – megfosztja őket a kulturális életben való részvétel jogától. Gyakran még azok a legalapvetőbb tevékenységek is elérhetetlenek a fogyatékossággal élők számára, amelyeknek a társadalom minden tagja számára hozzáférhetőnek kellene lenniük. Például a kerekesszéket használóktól néha megtagadják a moziba történő bejutás jogát azon az alapon, hogy tűz esetén a kerekesszék túl nagy kockázatot jelent a többi néző számára. A turistalétesítmények szerte a világon tele vannak olyan akadályokkal, amelyek korlátozzák a mozgást, vagy teljesen lehetetlenné teszik a bejutást. A szállodáknak nagyon kevés akadálymentes szobájuk van, ha van egyáltalán, és a látássérültek számára sem biztosítanak akadálymentes jelzéseket. A turistabuszok ritkán alkalmasak a kerekesszéket használók számára. Az éttermekről általában köztudott, hogy megtagadják az értelmi fogyatékossággal élők kiszolgálását, és világszerte a legtöbb étterem nem képes alkalmazkodni a mozgáskorlátozottak igényeihez. A kultúrához és sporthoz való hozzáférést biztosító televíziós adásokat és egyéb kommunikációs technológiákat nem tették a siketek számára is hozzáférhetővé.

A fogyatékossággal élők világszerte hátrányos megkülönböztetéssel és kirekesztéssel szembesülnek a rekreációs, szabadidős, üdülési és sporttevékenységekben való aktív részvételüket illetően. Különböző társadalmi és kommunikációs tényezők – pl. a velük kapcsolatban kialakított attitűdök, illetve a sportolási lehetőségekről szóló információkhoz való hozzáférés hiánya – is korlátozzák a fogyatékossággal élő személyeket abban, hogy sportolóként vagy nézőként részt vegyenek ilyen programokban. Fizikai akadályok is meggátolják, hogy a fogyatékossággal élő személyek akadálymentesen megközelíthessék a különböző sportlétesítményeket és a sportolás céljára szolgáló területeket. Jogi és politikai akadályok is hozzájárulhatnak a kirekesztéshez. Például sok egyetemnek és iskolának nincs olyan szabályzata, amely lehetővé tenné a fogyatékossággal élő diákok számára, hogy részt vehessenek a sportéletben, illetve az edzőknek fogalmuk sincs arról, hogyan igazíthatják a sportot a fogyatékossággal élők igényeihez.

A fogyatékossággal élő gyerekek is számos olyan akadállyal szembesülnek, amely megnehezíti a sporthoz, a rekreációs tevékenységekhez és a játékhoz való hozzáférésüket. A Mentsük meg a Gyermekeket (Save the Children) dokumentálta, hogy milyen kihívásokkal néznek szembe a fogyatékossággal élő gyerekek ezen a területen. Ugyanakkor sok fogyatékosságügyi szervezetnek sikerült új lehetőségeket megnyitni a fogyatékossággal élő gyerekek számára, a fogyatékosságaikhoz igazított, ún. adaptált iskolai testnevelési programok kifejlesztése által, vagy az akadálymentes játszóterek építése érdekében tett közösségi alapú erőfeszítéseik révén.

A fogyatékossággal élők szervezetei világszerte annak előmozdításán dolgoznak, hogy tagjaik érdemi módon vehessenek részt a kulturális életben, a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben, amely a többi emberi joguk érvényesülésére is közvetlen hatással van. Például, ha valakitől megtagadják azt a jogot, hogy részt vegyen az iskolai sportéletben, akkor az közvetlenül befolyásolhatja az egészséghez való jogának élvezetét. A kulturális tevékenységekben való részvétel joga szorosan kapcsolódik az információhoz való hozzáférés jogához. Ha a kulturális eseményekkel kapcsolatos információ nem érhető el akadálymentes formában, azzal némelyeket gyakorlatilag megfosztanak az adott eseményeken való részvétel lehetőségétől. A kulturális és sportprogramokra egyre inkább úgy tekintenek, mint a béke építésének, a társadalom mobilizálásának és a közegészségügyi kezdeményezések, mint pl. a HIV/AIDS tájékoztatás vagy a gyermekparalízis elleni védőoltásról szóló kampányok fontos eszközére. A fogyatékossággal élőknek az ilyen tevékenységekből történő kizárása hatással van a társadalmi és politikai életben való részvételhez, valamint az egészséghez és az oktatáshoz fűződő jogukra. Ezek a példák is mutatják, hogy az emberi jogok **oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggnek egymással, és kölcsönösen függnek egymástól.**

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK KULTURÁLIS ÉLETÉT, REKREÁCIÓS, ÜDÜLÉSI, SZABADIDŐS ÉS SPORTTEVÉKENYSÉGEIT AKADÁLYOZÓ TÉNYEZŐK

- A fogyatékossággal élők azon képességével kapcsolatos attitűdök, hogy – nézőként vagy résztvevőként – érdemi módon részt tudnak-e venni a kulturális életben, a sportban, és a különböző rekreációs, üdülési és szabadidős tevékenységekben.
- A múzeumok, színházak, koncerttermek, sportesemények, és egyéb kulturális és szabadidős létesítmények megközelíthetőségét korlátozó fizikai akadályok.
- A kulturális létesítmények és sportesemények megközelítését lehetővé tevő akadálymentes közlekedés hiánya.
- A kulturális eseményekről és sportolási lehetőségekről, köztük a fogyatékossággal élők számára szervezett eseményekről szóló, akadálymentes formában hozzáférhető információk hiánya.
- A fogyatékossággal élők kommunikációját segítő alkalmazkodás hiánya.
- A számos siket és siketvak ember számára önálló nyelvet/nyelvi identitást jelentő jelnyelvvel kapcsolatos tudás és megértés hiánya.
- A kulturális, rekreációs, üdülési, turisztikai, szabadidős és sporttevékenységek szervezésével foglalkozó személyek azirányú képzések hiánya, hogy megértsék a fogyatékossággal élők sajátos igényeit, és biztosítsák az ehhez szükséges alkalmazkodást.
- A megfelelő tudás és tapasztalat hiánya a fogyatékos gyermekek rekreációs és sporttevékenységekbe való bevonása, az adaptált iskolai testnevelés fejlesztése és az akadálymentes játszótéri eszközök tervezése terén.

14.1. GYAKORLAT: A kulturális életben és a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételt akadályozó tényezők

Azon tényezők megnevezése, amelyek megakadályozzák a fogyatékossággal élő személyek részvételét a kulturális életben és a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben.

60 perc

Flipchart papír és filcek vagy tábla és kréta.

1. ELEMZÉS

Kérjünk meg a résztvevőket (lehet párban is), hogy válasszanak ki egyet a 30. cikk által lefedett területek közül (pl. bizonyos kulturális tevékenységtípusok, nyelv/nyelvi identitás, sport, rekreáció, üdülés, szabadidő, játék), és elemezzék azokat az akadályokat, amelyekkel a fogyatékossággal élő személyek szembesülhetnek, miközben szeretnék elérni az adott területen való teljes körű részvételt. Bíztassuk a résztvevőket, hogy találjanak ki egy olyan esetet vagy helyzetet, amely jól tükrözi az adott problémát, ehhez a saját tapasztalataikból is meríthetnek ötleteket.

2. SZEREPJÁTÉK

Kérjük meg a résztvevőket, vagy a párokat, hogy számoljanak be az elemzésükről, és játsszanak el egy olyan helyzetet, amely legalább az egyik olyan akadályt bemutatja, amellyel a fogyatékossággal élők az adott területen szembesülhetnek.

3. BESZÉLGETÉS

Milyen következményei vannak annak, ha a fogyatékossággal élőket kirekesztik a kulturális életben, a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben és más, ezekhez kapcsolódó területeken való teljes körű részvételből?

- Milyen következményei vannak a közösség számára? A fogyatékossággal élők számára? Az egész társadalom számára?
- Mely akadályoknak van a legnagyobb hatása a fogyatékossággal élőkre? A közösségre? Az egész társadalomra?
- Mit tehetünk a teljes körű részvételt korlátozó legalapvetőbb akadályok megszüntetése érdekében? Jegyezzük fel ezeket.

4. MEGOLDÁSOK KERESÉSE

A teljes csoport közösen gyűjtsön tényeket és adatokat vagy készítsen ellenőrző listát a befogadásról egy vagy több témához kapcsolódóan. A csoport készíthet egy felsorolást a befogadás előnyeiről egy adott területen (pl. befogadás a sportban, turizmusban), amely konkrét megoldásokat tartalmaz arról, hogyan lehet az adott területen a fogyatékossággal élők igényeihez alkalmazkodni. Egy másik lehetőség, hogy készítsenek javaslati listát arról, hogyan lehet bevonni a fogyatékossággal élőket a kulturális életbe vagy a sportba, és hogyan lehet az ő igényeikhez alkalmazkodni ezeken a területeken. Ezeket az eszközöket aztán fel lehet használni a fogyatékossággal élők érdekeinek védelmében, vagy különböző tematikus figyelemfelkeltő és ismeretterjesztő programokban. Bíztassuk a résztvevőket arra, hogy terjesszék a listáikat a saját célközönségük (pl. a helyi közösségek, sportközpontok, turisztikai hatóságok) körében.

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A KULTURÁLIS ÉLETBEN ÉS A REKREÁCIÓS, ÜDÜLÉSI, SZABADIDŐS ÉS SPORTTEVÉKENYSÉGEKBEN VALÓ RÉSZVÉTELRŐL?

Számos emberi jogi dokumentum, többek között például az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR), a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR)[1] érinti a kulturális életben, rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel jogát. Még az olyan, konkrét területekre irányuló egyezmények is megemlítik ezeket a jogokat, mint az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW), amely megerősíti a nők szabadidős és sporttevékenységekben és a kulturális élet valamennyi területén való részvételének jogát.[2] Az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC) elismeri a gyermek jogát a pihenéshez és a szabadidő eltöltéséhez, a korának megfelelő játékhoz és a szórakoztató tevékenységekhez, valamint azt, hogy szabadon részt vehessen a kulturális és művészeti életben.[3]

Jóllehet számos emberi jogi eszköz említi őket, ezek a jogok mégsem kerültek olyan részletességgel kidolgozásra, mint a többi emberi jog, és gyakran meg is feledkeznek róluk. A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Egyezmény) 30. cikke a fogyatékossággal élők teljes körű befogadása szempontjából központi jelentőségűnek tekinti a fogyatékossággal élők jogát a különböző kulturális, rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételhez, ezért részletesebben is kifejti azt. Az Egyezmény tehát fontos előrelépést jelent az emberi jogi szabályozás terén a kulturális, rekreációs és sporttevékenységekben és az ezekhez kapcsolódó területeken való részvétel vonatkozásában.

AZ EGYEZMÉNY 30. CIKKE ELISMERI, HOGY:

- Az államok kötelesek olyan intézkedéseket tenni, amelyek támogatják a kulturális előadások vagy szolgáltatások helyszíneinek (pl. színházak, múzeumok, mozik, könyvtárak és turisztikai szolgáltatások) elérését és akadálymentesítését. Ide tartozik továbbá, amennyire a lehetőségek engedik, a műemlékek és a nemzeti kultúra szempontjából jelentős helyszínek akadálymentesítése is.
- A fogyatékossággal élőknek joguk van ahhoz, hogy mind a saját, mind a társadalom javára fejlesszék és hasznosítsák alkotó, művészi és szellemi képességeiket és tehetségüket. Az Egyezmény ezzel elismeri, hogy a fogyatékossággal élők teljes értékű résztvevői közösségük kulturális életének, például művészként, zenészként, tudósként vagy színészként.
- Az államok kötelesek biztosítani, hogy azok a törvények, amelyek a szellemi tulajdon jogát védik, ne teremtsenek ésszerűtlen vagy diszkriminatív akadályokat a fogyatékossággal élők számára a kulturális anyagok hozzáférése tekintetében. Ide tartozik például a könyvek és egyéb anyagok Braille-írásra történő lefordítása, a hangoskönyvek kiadása, vagy a jelnyelvi tolmácsolás, illetve a művészeti előadások befogadásához szükséges egyéb hozzáférhető (akadálymentes) technológia biztosítása.
- A fogyatékossággal élőknek joguk van kulturális és nyelvi identitásuk egyenrangúságának elismeréséhez és támogatásához. Ide tartozik például a jelnyelv használatának joga, és a siket kultúra elismerése és támogatása. Az Egyezmény ezért elismeri, hogy azok, akik a siket kultúrához tartoznak, anyanyelvként használják a jelnyelvet, és nem fogyatékossággal élőnek tekintik magukat, hanem egy kulturális vagy nyelvi kisebbség tagjainak.
- Az államok kötelesek támogatni a fogyatékossággal élőknek az általános (mainstream) sporttevékenységekbe történő bevonását. Ez a felfogás előnyben részesíti a programszervezés befogadó szemléletű megközelítését, melynek révén a fogyatékossággal élők másokkal egyenlő mér-

1. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_i, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htmw/cmw.htm
2. Lásd: http://www.minok.hu/node/746, illetve http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw
3. Lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm

tékben férnek hozzá a szabadidős és sportlétesítmények használatához (pl. egyenlő hozzáférés az uszodákhoz és az igényeikhez igazított játszóterekhez), és lehetőségük van egyaránt részt venni a fogyatékosság-specifikus, azaz speciálisan a fogyatékossággal élőknek szervezett szabadidős és sporttevékenységekben (mint pl. a kerekesszékes kosárlabda), és az általános (mainstream) sportprogramokon.

- A fogyatékossággal élőknek joguk van más fogyatékossággal élő személyekkel együtt sport- és szabadidős tevékenységeket szervezni, fejleszteni és azokon részt venni, beleértve a kifejezetten fogyatékossággal élők számára szervezett eseményeket. Ebbe az általános és a fogyatékosság-specifikus sporttevékenységek egyaránt beleértendők.
- Az államok kötelesek olyan intézkedéseket tenni, amelyek garantálják, hogy a rekreációs, turisztikai, szabadidős és sportesemények szervezői a fogyatékossággal élőket is a programok és szolgáltatások lehetséges közönségének tekintik.
- A fogyatékossággal élőknek joguk van ahhoz, hogy hozzáférjenek a rekreációs, turisztikai és sportlétesítményekhez, és hogy használhassák azokat. Ide tartoznak a sportcsarnokok, a nyilvános uszodák, a múzeumok, a mozik, a szállodák és más létesítmények.
- A fogyatékossággal élő gyerekeknek joguk van játszani és részt venni az iskolai rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben. Ehhez hozzátartozik a közösségi játszóterekhez való akadálymentes hozzáférés, és az adaptált iskolai testnevelés.

Összefoglalva, az államoknak kötelessége *tiszteletben tartani, védeni* és *garantálni* a fogyatékossággal élőknek a kulturális életben, a rekreációs, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben és játékban való részvételhez fűződő jogát. Ahhoz, hogy az államok megfeleljenek a fogyatékossággal élők jogainak *tiszteletben tartásához* kapcsolódó kötelezettségüknek, tartózkodniuk kell attól, hogy korlátozzák vagy befolyásolják a fogyatékossággal élők sport- vagy szabadidős létesítményekhez való hozzáférését, saját nyelvük, pl. a jelnyelv használatát, illetve a kulturális tevékenységekben való részvételüket. Az államoknak szintén tartózkodniuk kell attól, hogy állami politikaként diszkriminatív gyakorlatokat hajtsanak végre, és tilos az ilyen gyakorlatokat – mint pl. a jelnyelv használatának korlátozása vagy megszorítása – a kulturális élethez kapcsolódóan előírniuk. A *védelem* kötelezettségébe tartozik többek között az, hogy az államoknak megfelelő törvényi, közigazgatási és egyéb intézkedéseket kell tenniük, amelyek lehetővé teszik a kulturális, rekreációs, sportolási és szabadidős jogok élvezetét. Például jelnyelvi tolmácsolást kell biztosítaniuk a kulturális eseményeken, illetve akadálymentesen megközelíthető nyilvános sportlétesítményeket kell építeniük. Végezetül, a *garantálás* kötelezettsége megköveteli az államoktól, hogy olyan intézkedéseket hozzanak, melyek teljes körűen biztosítják e jogok érvényesülését. Az Egyezményben részes államoknak például megfelelő képzést kell biztosítaniuk azok számára, akik rekreációs, turisztikai, szabadidős és sporttevékenységek szervezésével foglalkoznak.

A fogyatékosság és a művészetek: a befogadás alapelvei

- Minden fogyatékossággal élő fiatal megérdemli, hogy színvonalas művészeti tanulási tapasztalatokat szerezhessen.
- Minden művészeti neveléssel foglalkozó pedagógusnak felkészültnek kell lennie, hogy a fogyatékossággal élő diákokat is be tudja vonni a tanulásba.
- Minden fogyatékossággal élő gyerek, fiatal és felnőtt joga, hogy teljes mértékben hozzáférjen a kulturális létesítményekhez és tevékenységekhez.
- Minden fogyatékossággal élő személyt, aki a művészetek területén szeretne érvényesülni, megillet az esély, hogy az ehhez szükséges készségeit és tehetségét kibontakoztathassa.[4]

4. Hozzáférés és esélyek: Útmutató a fogyatékossággal kapcsolatos tudatossághoz („Acces and Opportunities: A Guide to Disability Awareness.") VSA Művészetek (VSA Arts). http://www.vsarts.org

14.2. GYAKORLAT: Milyen a kulturális életben, a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételhez kapcsolódó jogokat biztosít a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény?

Az Egyezményben szereplő, a kulturális életben és a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételhez kapcsolódó jogok vizsgálata és megértése.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta, feladatlapok.

1. AZ EGYEZMÉNY 30. CIKKÉNEK TANULMÁNYOZÁSA

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjünk meg a csoportokat, hogy közösen fogalmazzák át a 30. cikket hétköznapi nyelvre, és mondjanak példákat arra, hogy hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal a közösségünkben élő fogyatékos személyek, és hogy ez hogyan változtatná meg az életüket. Mivel a 30. cikk elég hosszú, részekre bonthatjuk, és feloszthatjuk az egyes csoportok között.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan a 30. cikket. Tartsunk szünetet minden vessző vagy bekezdés után, és kérjük meg az egyes csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat helyességét illetően. A végleges változatot írjuk fel a táblára.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Mondjunk közösen példákat arra, hogy a fogyatékossággal élők hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal, és ez hogyan javítana a helyzetükön.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény 30. cikke arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre? Milyen helyi, országos és nemzetközi szintű szervezetek támogatnák ezeket a jogokat? (Gondoljunk kormányzati és civil szervezetekre is.)

A KULTURÁLIS ÉS A NYELVI IDENTITÁSHOZ VALÓ JOG

Minden embernek joga ahhoz, hogy zaklatás vagy korlátozás nélkül részt vehessen a közössége kulturális életében. A fogyatékossággal élőket sem lenne szabad megakadályozni saját kultúrájuk gyakorlásában, vagy megtiltani számukra, hogy részt vegyenek a közösségük kulturális életében, gyakran mégis ez történik. A nemzetközi emberi jogi dokumentumok elismerik a nyelvi kisebbségek azon jogát, hogy saját nyelvüket és kultúrájukat gyakorolják és ápolják, és hogy hozzáférjenek a „hivatalos” vagy „nemzeti” nyelv elsajátítását célzó nyelvi képzéshez.

Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR)[5] elismeri a nyelvi alapon történő hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség jogát (2. cikk). Egyéb nemzetközi jogi dokumentumok is megerősítik ezt a jogot, többek között a **Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól** (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National, or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities).[6] Ez a védelem különösen fontos azon fogyatékossággal élők számára, akik jelnyelvet, Braille-írást, vagy a kommunikáció egyéb módját használják.

Fontos lépés az emberi jogi szabályozás fejlődésében, hogy a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Egyezmény) tartalmaz olyan, a nyelvre vonatkozó rendelkezéseket, amelyekben külön elismeri és támogatja a fogyaté-

5. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata, illetve http://www.un.org/Overview/rights.html
6. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_minori.htm

kossággal élők jogát saját kulturális és nyelvi identitásukhoz, ide értve a jelnyelvet és a siket kultúrát. A siketek érdekeit képviselő aktivisták keményen dolgoztak az Egyezményt előkészítő egyeztetéseken azért, hogy ezt az elismerést biztosítsák, és hangsúlyozták a kormányok előtt, hogy a siket kultúra tagjai a „siket” kifejezést (az angol nyelvben gyakran nagybetűvel is jelezve, hogy kultúra vagy identitás jelölésére szolgál: „Siket”) saját kulturális identitásuk és hovatartozásuk, és nem a hallási képességük leírására használják. Nagy előrehaladást jelent tehát a fogyatékossággal élők ahhoz való joga, hogy a jelnyelvet használják, és hogy egy sajátos kulturális identitással azonosuljanak. Ez egyben egyértelmű elismerése annak, hogy számos fogyatékossággal élő személy szenvedett el hátrányos megkülönböztetést a jelnyelv vagy más kommunikációs mód használata miatt a közösségében.

14.3. GYAKORLAT: Milyen kulturális szokások, szertartások jellemzik a közösségeinket?

A családon vagy a közösségen belüli kulturális szokások, szertartások végiggondolása, és annak vizsgálata, hogy a fogyatékossággal élők milyen akadályokba ütköznek, amikor élni kívánnak a kultúrában való részvételhez fűződő jogukkal.

30 perc

Flipchart papír és filcek, vagy tábla és kréta, feladatlapok.

1. ÖTLETGYŰJTÉS, BESZÉLGETÉS, BESZÁMOLÓ

Kérjük meg a résztvevőket, hogy kis csoportokban közösen gondolkodjanak és gyűjtsenek ötleteket az alábbiakról:

- A mi kultúránkban milyen szokások, szertartások kapcsolódnak az élet fontos eseményeihez (pl. születés, felnőtté válás, házasság, halál) vagy a jeles napokhoz (pl. vallási és nemzeti ünnepek)? Jegyezzük fel ezeket.
- Mi az értéke és a jelentősége az egyén számára ezeknek a szokásoknak, szertartásoknak? És a család számára? A közösség és a társadalom egésze számára?

2. ELEMZÉS

Kérjük meg a csoportokat, hogy számoljanak be arról, milyen dolgokat gyűjtöttek össze, és egyesítsük a különböző csoportok listáit. Beszélgessünk az egész csoporttal arról, hogy:

- Vajon a fogyatékossággal élőket szívesen fogadják ezeken a szertartásokon, ünnepeken, vagy egyáltalán megengedik nekik, hogy részt vegyenek ezeken? Ha nem, miért?
- Milyen hatással van a fogyatékossággal élőkre a kirekesztés?
- Milyen hatással van a kirekesztés azon képességükre, hogy a társadalom teljes jogú tagjaiként részt vesznek a közösség életében?

3. STRATÉGIAALKOTÁS

Kérjük meg az egész csoportot, hogy mindenki gondolkozzon azon, hogyan lehetne fellépni az említett kulturális szokások tekintetében megjelenő hátrányos megkülönböztetéssel szemben.

- Hogyan lehetne megszüntetni ezeket az akadályokat: (i) a családon belül; (ii) az egész közösségen belül?

A SPORT, MINT EMBERI JOG

Az 1982-es, a **Fogyatékossággal Élő Személyekkel Kapcsolatos Cselekvési Világprogram** (UN World Programme of Action Concerning Disabled Persons)[7] kihangsúlyozta, hogy a kormányoknak különböző létesítmények és szerződések biztosítása révén ösztönözniük kell a fogyatékossággal élők sporttevékenységét. Az 1993-as, a **Fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (Standard Rules on Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules, a továbbiakban: Alapvető Szabályok)[8] részletes útmutatást nyújt arról, hogy a sportot és a szabadidős tevékenységeket hogyan lehet elérhetővé tenni a fogyatékossággal élők számára. A 11. szabály hangsúlyozza, hogy az államoknak lépéseket kell tenniük a sportlétesítmények hozzáférhetővé tétele (akadálymentesítése) érdekében, és hogy a sportszervezeteket arra kell ösztönözni, hogy esélyteremtő akadálymentesítési intézkedések, és, ahol lehetséges, fogyatékosság-specifikus programok kialakítása révén teremtsenek lehetőséget a fogyatékossággal élőknek a sporttevékenységekben való részvételre. A 11. szabály továbbá azt az elképzelést is támogatja, hogy a fogyatékossággal élők részt vegyenek az országos és a nemzetközi sporteseményeken. A 11. szabály azt is hangsúlyozza, hogy a sporttevékenységekben részt vevő fogyatékossággal élőknek ugyanolyan minőségű felkészülésben és edzésben kell részesülniük, mint másoknak. De a leglényegesebb, hogy a 11. szabály kiemelten fontosnak tartja, hogy a szabadidős és sporttevékenységek szervezői szolgáltatásaik fejlesztésével kapcsolatban konzultáljanak a fogyatékossággal élők szervezeteivel.

Az **Egyezmény** ezen korábbi törekvésekre alapozva támogatja a fogyatékossággal élők azon jogát, hogy részt vehessenek mind az általános (mainstream), mind pedig a fogyatékosság-specifikus sporteseményeken. A befogadás elve felismeri az általános (mainstream) sportszervezetek és intézmények szerepét a fogyatékossággal élőknek szóló sportprogramok szervezésében és a fogyatékossággal élőknek nyújtott szolgáltatások biztosításában, illetve abban, hogy az ésszerű alkalmazkodás révén hozzáférhetővé teszik a különböző programokat és szolgáltatásokat. A *fogyatékosok sportja* a kifejezetten a fogyatékossággal élők számára szervezett sportra utal, amelyben a játék egyenlősége érdekében méltányos és igazságos kategóriákat biztosítanak a különböző fogyatékosságok és képességek alapján. Ezért a fogyatékosok sportját a sport olyan kategóriájának tekinthetjük, mint a női sportot.

A fogyatékossággal élők érdekeit képviselő aktivisták éveken át próbálták előmozdítani a fogyatékossággal élők szabadidős és sporttevékenységekben való részvételét. A paralimpia a fogyatékosok sportjának legmagasabb szintű sportversenye. Egyéb nemzetközi fogyatékosság-specifikus kezdeményezések még a Nemzetközi Siket Sport Bizottság (International Committee of Sports for the Deaf) által szervezett Siket Játékok, és a Speciális Olimpia, egy globális mozgalom, amely az értelmi fogyatékossággal élők számára biztosít lehetőséget a versenyszerű rekreációs és sporttevékenységekben való részvételre. Azonban a közösségi alapú sportolási lehetőségekre is számos példa van, ezeket gyakran maguk a fogyatékossággal élők szervezetei szervezik, hogy előmozdítsák az általános (mainstream) sportban megvalósuló befogadást és elősegítsék a fogyatékosság-specifikus sportprogramok szervezését. Az **ENSZ Fogyatékosügyi Különmegbízottja** (UN Special Rapporteur on Disabilities) által nemrégiben közzétett jelentés megjegyzi, hogy a fogyatékossággal élő sportolók a világ számos országában a nemzeti büszkeség forrásai, és hogy növekszik az olyan közösségi szintű sportolási lehetőségek száma, amelyeken fogyatékossággal élők is részt vehetnek.[9] Az Ausztrál Sportbizottság (Australian Sports Commission) által finanszírozott alábbi kezdeményezés érdekes példa a fogyatékossággal élőknek a sport terén való befogadását előmozdító hatékony fellépésre.

7. Lásd: http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=23

8. Lásd: http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

9. Az ENSZ Fogyatékosügyi Különmegbízottja (UN Special Rapporteur on Disabilities), Globális felmérés az Alapvető Szabályok végrehajtása érdekében tett kormányzati intézkedésekről (Global Survey on Government Action on the Implementation of the Standard Rules) (Doha: 2006).

A fogyatékosok sportja Ausztráliában: KAPCSOLAT projekt (CONNECT Project)

A *Kapcsolat* projekt, az Ausztrál Sportbizottság országos kezdeményezése egy olyan átalakulási program, amely támogatást és segítséget nyújt az országos sportegyesületeknek, hogy meg tudjanak felelni a fogyatékossággal élők igényeinek. A program a fogyatékossággal élők sportjának minden formáját és szintjét érinti, az alulról szerveződő programoktól kezdve a komoly versenysportig. A program célja, hogy lehetőségeket teremtsen a fogyatékossággal élők számára a testmozgásra, és hogy leküzdje a fogyatékossággal élők és a nem fogyatékossággal élők sportjának struktúráiban jelen lévő akadályokat. A program nemzeti, állami és helyi szintű együttműködéseket alakít ki annak érdekében, hogy kezelni tudja a fogyatékossággal élők sportban való részvételét érintő kérdések teljes körét. A kezdeményezés lényeges eleme a részt vevő országos sportszervezeteknek szóló Fogyatékosságügyi Cselekvési Tervek (Disability Action Plans) kialakítása és végrehajtása, ezen alapulnak a KAPCSOLAT projekten keresztül nyújtott különböző támogatási szolgáltatások:

- A *Kapcsolat* projekt és az országos sportszervezetek közös megegyezésével kialakított Fogyatékosságügyi Cselekvési Tervek.
- A Tervekben szereplő stratégiák meghatározzák a közösen kialakított elvárásokat, időkereteket és értékelési módszereket.
- A projekt pénzügyi támogatást biztosít az országos sportszervezeteknek stratégiájuk megvalósításához.
- A Fogyatékosságügyi Cselekvési Tervnek garantálnia kell, hogy az országos sportszervezeteknek a sport fejlesztésére irányuló stratégiái minden szinten teremtenek lehetőségeket. A Fogyatékosságügyi Cselekvési Tervet az Ausztrál Emberi Jogi és Esélyegyenlőségi Bizottság (Australian Human Rights and Equal Opportunity Commission) tartja nyilván.

Az Ausztrál Sportbizottság által jóváhagyott „A fogyatékossággal kapcsolatos előírások a sportban” (Disability Standards for Sport) biztosítják a kereteket az eredmények értékeléséhez:

- **Fejlesztés:** A sportszervezeteknek oly módon kell fejleszteni az általuk végzett sporttevékenységet, hogy az vonzza és meg is tartsa a fogyatékossággal élőket, akik bármilyen szerepet betölthetnek a sportban (pl. önkéntes, néző, adminisztrátor, játékos, edző és/vagy tisztségviselő).
- **Részvétel:** A sportszervezeteknek biztosítaniuk kell, hogy a fogyatékossággal élők lehetőséget kapnak mind a fogyatékosság-specifikus, mind pedig a nem fogyatékosság-specifikus sportokban való részvételre.
- **Verseny:** A sportszervezeteknek biztosítaniuk kell, hogy a fogyatékossággal élő sportolók számára a fogyatékosság-specifikus és a nem fogyatékosság-specifikus sport terén egyaránt vannak versenylehetőségek.

A *Kapcsolat* projekt sokféle országos sportszervezet számára tette lehetővé a Fogyatékosságügyi Cselekvési Terv benyújtását, többek között az atlétika, a kosárlabda, az úszás, a tenisz, a bowling, a vitorlázás, a baseball, a softball, a szörf, az asztalitenisz, a krikett, a golf, a teke és a lovaglás területéről.[10]

10. Ausztrál Sportbizottság, Fogyatékos Sportok Osztálya (Australian Sports Commission, Disability Sport Unit), Kapcsolat projekt (Connect Project). http://www.ausport.gov.au/connect/index.asp

14.4. GYAKORLAT: Milyen egy „sportoló”?

A „sportolókra” jellemző tulajdonságok végiggondolása, és azoknak az akadályoknak az azonosítása, amelyekkel a fogyatékossággal élő sportolók szembesülnek, amikor élni kívánnak a sportban való részvételhez fűződő jogukkal.

30 perc

Flipchartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS ÉS BESZÉLGETÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy gondolkozzanak közösen arról, hogy:

- Milyen tulajdonságok jellemzik általában a „sportolókat”?
- Milyen szavak, kifejezések jutnak eszünkbe, ha a sportolókra gondolunk?

Válaszaikat írjuk fel a flipchartpapírra vagy a táblára. Ezek után kérjük meg a résztvevőket, hogy gondoljanak a fogyatékossággal élő sportolókra. A válaszokat itt is jegyezzük fel:

- Mire gondolnak, ha a fogyatékossággal élő sportolókról gondolkoznak?
- Milyen szavak jutnak eszükbe?

2. ELEMZÉS

- Miben különböztek a két kérdésre adott válaszok?
- Miben hasonlítottak?
- Volt bármi meglepő a két felsorolásban?

3. MEGBESZÉLÉS

- Vannak fogyatékossággal élő sportolók a közösségünkben?
- Ha igen, mit sportolnak?
- Ha nem, miért nem?
- Milyen helyi, országos vagy nemzetközi szintű szervezetek támogathatnák a fogyatékossággal élő sportolók jogait? (Gondoljunk kormányzati és civil szervezetekre is).

Változat: Ez a gyakorlat könnyen alkalmazható a művészekkel, zenészekkel, vagy a kulturális, szabadidős vagy sportélet egyéb szereplőivel kapcsolatban is.

Forrás: Eli Wolff segédanyaga alapján, Északkeleti Egyetem Sport a Társadalomban Kutatóközpontja (Center for the Study of Sport in Society at Northeastern University)

Esetjog: A hátrányos megkülönböztetéssel szembeni fellépés a profi golfban

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 2001-ben döntést hozott a *PGA Tour kontra Martin* ügyben. Ez az eset Casey Martinról, egy fogyatékossággal élő profi golfozóról szólt, aki kérvényezte a Professzionális Golfozók Szövetsége (Professional Golfer’s Association, PGA; a továbbiakban: Szövetség) versenyein az igényeihez való alkalmazkodást olyan formában, hogy engedélyt kapjon a golfkocsi használatára. Martin fogyatékossága egy, az egyik lábát érintő vérkeringési probléma következtében alakult ki, és heves fájdalmat és fáradtságot okoz, ami a séta hatására fokozódik. A Legfelsőbb Bíróság úgy rendelkezett, hogy a Professzionális Golfozók Szövetsége Versenye (PGA Tour) a Fogyatékossággal Élő Amerikaiakról Szóló Törvény (Americans with Disabilities Act) értelmezése szerint nyilvános esemény, ezért nem szabad, hogy a Szövetség mint golfpálya-üzemeltető hátrányos megkülönböztetést alkalmazzon bármely játékossal szemben a pályák előnyeinek, szolgáltatásainak, lehetőségeinek és kényelmi berendezéseinek teljes és egyenlő élvezése tekintetében. Mivel a verseny nyilvános esemény, ezért a Bíróság úgy rendelkezett, hogy a Szövetségnek eleget kell tennie Martin kérésének, kivéve, ha ez alapjaiban változtatná meg az esemény természetét. A Bíróság úgy ítélte meg, hogy ha Martin golfkocsit használ, az nem alapjaiban változtatja meg az esemény természetét, mert a golf alapvető természete abban áll, hogy el kell ütni a labdát.[11]

11. P.G.A. Tour, Inc. kontra Martin, S32 U.S. 661, 121 S. Ct 1879 (2001)

TURIZMUS

A turizmus a legnagyobb gazdasági ágazat a világon. Csak az Egyesült Államokban évente mintegy 42 millió fogyatékossággal élő utazó 31,7 millió utazást tesz. Ők évente összesen 13,6 milliárd dollárt költenek el: 3,3 milliárdot repülőjegyre, 4,2 milliárdot szállásra, és 2,7 milliárdot ételre és italra.[12] A felelős turisztikai fejlesztésnek és a fogyatékossággal élők emberi jogait tiszteletben tartó turizmusnak nem szabad figyelmen kívül hagynia a fogyatékossággal élőket, illetve a befogadás kérdését a turisztikai projektek tervezésénél és végrehajtásánál. A legfontosabb, hogy a fogyatékossággal élők szervezetei is vegyenek részt ezekben a folyamatokban, és kötelezzék el magukat az akadálymentesen hozzáférhető turizmus előmozdítása mellett. Az Egyezmény mint az egyetlen jelentős nemzetközi emberi jogi szerződés, amely kifejezetten említi a turizmust, megköveteli, hogy a részes államok biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a turizmushoz és turisztikai szolgáltatásokhoz való akadálymentes hozzáférést.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ TURISTÁKAT KORLÁTOZÓ AKADÁLYOK

- A reptéri transzfer akadálymentességének hiánya és a rosszul képzett reptéri személyzet.
- Az akadálymentes közlekedés hiánya.
- Az akadálymentes szállodai szobák hiánya.
- A turizmusban dolgozók nem kaptak megfelelő képzést azon a téren, hogy hogyan kell információt és tanácsot adni az akadálymentességet érintő kérdésekben.
- A konkrét látványosságok (pl. múzeumok, kastélyok, kiállítások) hozzáférhetőségével és akadálymentességével kapcsolatos információk hiánya.
- A fogyatékossággal élők számára alkalmas mellékhelyiségek hiánya az éttermekben és nyilvános helyeken.
- Az éttermek és a turistalátványosságok akadálymentességének hiánya.
- Az utak nem akadálymentesek (pl. nincsenek járdaszegély lehajtók, parkoló autók állják el a kerekesszékes bejáratot).
- A fogyatékossággal élőket kiszolgáló segédeszközök kölcsönzése nem megoldott (kerekesszék, fürdőszék, WC magasító, villanyrobogó).

14.5. GYAKORLAT: Emeljünk szót az akadálymentes turizmus ügyében!

A turizmusban és turizmusfejlesztésben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés vizsgálata, és annak végiggondolása, hogy hogyan lehetne fellépni ellene.

60 perc

Flipchartpapír és filctollak, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

Kérdezzük meg a résztvevőket, miket tartanak a fogyatékossággal élők turizmusa előtt álló akadályok vagy diszkrimináció fő problémáinak. Jegyezzük fel ezeket.

2. ELEMZÉS

Osszuk kis csoportokba a résztvevőket. Mindegyik csoport válasszon a listából egy problémát, amellyel foglalkozik majd. Ismertessük az alábbi feladatokat:

12. Rains, Scott Paul. Az akadálymentesen hozzáférhet_ turizmus globális hatásai (“The Global Reach of Accessible Tourism.”) 2005. május 16., suite101.com. http://www.suite101.com/article.cfm/travel_with_disabilities/115976/3

a) Tervezzünk ötperces prezentációt egy képzeletbeli „Turizmusfejlesztési Bizottságnak”, amelyben tisztviselők, a turisztikai ágazat képviselői és civilek kapnak helyet.

b) A csoport válasszon egy szóvivőt, aki előadja a prezentációt, és valakit, aki a „Turizmusfejlesztési Bizottság” munkájában vesz részt.

c) Amíg a csoportok a prezentációkra készülnek, a „Turizmusfejlesztési Bizottság” tagjai találkoznak, hogy kiosszák maguk közt a különböző szerepeket. (Az egyes szerepeknek a közösségben megjelenő pozitív és negatív attitűdöket kell tükrözniük.)

d) A prezentációk:

- írják le a diszkriminációt, beleértve, hogy kit érint, és mik az okai;
- kapcsolják össze a diszkriminációt az Egyezményben leírt valamelyik emberi joggal;
- fogalmazzák meg a diszkrimináció hatásait a fogyatékossággal élők életére;
- fogalmazzák meg, hogy a probléma kezelése hogyan javíthatja a fogyatékossággal élők életét;
- javasoljanak olyan lépéseket vagy konkrét intézkedéseket, amelyek segítségével megoldható a probléma.

3. SZEREPJÁTÉK, BESZÉLGETÉS

A csoportok szóvivői tartsák meg a prezentációjukat a „Bizottság” előtt. Ösztönözzük a „Bizottság” tagjait, hogy a szerepüknek megfelelően reagáljanak. Vitassuk meg az egyes prezentációkat, kérjük meg az egész csoportot, hogy mindenki tegyen fel kérdéseket, vagy mondja el a véleményét, ellenvetéseit vagy javaslatait.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Foglaljuk össze a gyakorlatot az alábbi kérdések segítségével:

- Hogyan érezte magát a szóvivő a probléma prezentálása közben?
- Hogyan reagált a „Bizottság? Milyen attitűdök és akadályozó tényezők jelentek meg?
- A problémák emberi jogi kérdéseket érintettek?
- A probléma megoldását célzó stratégia megvalósítható-e a közösségünkben? Miért vagy miért nem?
- Mi lenne a következő lépés a probléma megoldására a való életben?

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK ÉRDEKEINEK KÉPVISELETE ÉS A TURIZMUS

A fogyatékossággal élők érdekképviseletén belül létezik egy jelentős és egyre növekvő mozgalom, amely az akadálymentes turizmus előmozdítását szorgalmazza. A számos innovatív és sikeres stratégiának köszönhetően mára már a fogyatékossággal élők előtt is megnyílt a turizmus:

- Perthben, Nyugat-Ausztráliában, „Az akadálymentességen túl” („Beyond Accessibility) elnevezésű program keretében a szállodák a Kongresszusi Iroda (Convention Bureau) által náluk szervezett kongresszusokból befolyó nyereségük 10–15%-át az akadálymentesítés növelésére fordítják.
- Ausztráliában, Tazmánia államban egy, a turizmusban érdekelt befektetői csoport számos ingatlant vásárolt a sziget hét turisztikai régiójában. Mindegyik helyszín teljes mértékben megközelíthető kerekesszékkel, és egy kerekesszék-emelő berendezéssel felszerelt busz is a turisták rendelkezésére áll a régión belüli utazásra. Mindezek eredményeként az egész sziget nyitva áll a fogyatékossággal élő turisták előtt.
- A Kanári-szigeteken a fogyatékossággal élők érdekeit képviselő aktivisták úgy javították a szolgáltatásokhoz való hozzáférést a fogyatékossággal élő lakosok számára, hogy a turisztikai ágazattal konzultálva létrehoztak Tenerifén egy akadálymentességi nyilvántartást, és egy jól kidolgozott on-line kereső szolgáltatást, amely a fogyatékossággal élő utazók számára nyújt turista információkat.
- A Rhode Islandi Építészeti Iskola (Rhode Island School of Design) építészei és diákjai környezetvédelmi szempontból érzékeny, „zöld” építészeti módszereket és építőanyagokat a hozzáférhetőség és az akadálymentesség megközelítésével kombinálva terveznek akadálymentes ökoszállásokat az amerikai Virgin-szigetek számára. A Concordia Estate néven ismert üdülőhely

közvetlen hozzáférést tesz lehetővé a fogyatékossággal élők számára az érintetlen természethez. Különböző, Hawaiin működő turistaszállók is mutattak ilyen irányú kezdeményezéseket, és nemcsak kényelmes, akadálymentesen hozzáférhető szobákat kínálnak, hanem az akadálymentes étkező és szórakozóhelyekről is felvilágosítást adnak, és kérésre megszervezik a speciális, strandon is használható kerekesszékek bérletét, így a tengerpart is mindenki számára teljesen hozzáférhetővé válik.[13]

- Costa Ricán fogyatékosságügyi aktivisták és kormányhivatalnokok közösen dolgoztak ki egy hozzáférhetőségi ajánlást, amely segíti az esőerdő csodáinak akadálymentes megközelíthetőségét (lásd az alábbiakban).

Egyértelmű, hogy a fogyatékosságügyi aktivisták kezdeményezései nélkül a „turizmust mindenkinek” célkitűzés nem fog megvalósulni.

A Costa Rica-i nemzeti parkok megközelíthetősége

Costa Ricán a nemzeti parkok befogadó szemléletű tervezésének sikeres példája nagyban hozzájárult a *Fogyatékossággal élőknek a természeti területekhez való akadálymentes hozzáféréséről szóló ajánlás (Accessibility Protocol for Persons with Disabilities in Protected Wildlife Areas)* létrejöttéhez és végrehajtásához, amely a fogyatékossággal élő közösség széleskörű kutatási tevékenységén és részvételén alapult. A fogyatékos csoportok partneri viszonyban dolgoztak az illetékes minisztériummal a védett területek hozzáférésénél tapasztalható akadályok azonosításán, a parkok személyzetének nyújtott akadálymentesítési képzéseken, és az akadálymentesítési terv kidolgozásán és végrehajtásán. A projektet a Környezetvédelmi és Energiagazdálkodási Minisztérium (Ministry of the Environment and Energy) felügyelte, amely létrehozta a Fogyatékosságügyi Intézményi Bizottságot (Institutional Commission on Disability), és kialakított egy belső fogyatékosságügyi politikát is, a nemzeti fogyatékosságügyi törvények rendelkezéseinek megfelelően.[14]

14.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a fogyatékossággal élő személyek kulturális életben és rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételének előmozdítása mellett!

- Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.
- Kérdezzük meg, hogy miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő személyeknek a kulturális életben, rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételéhez fűződő emberi jogáról, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, lehet az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván, és végre tud hajtani egy hónapon belül annak elősegítése érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakorolni tudják a kulturális életben, rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben való részvételéhez fűződő jogukat.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelméhez lásd a 3. részt *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* címmel a 271. oldalon.

13. Rains, Scott Paul. “The Global Reach of Accessible Tourism.” 2005 május 16. suite101.com. http://www.suite101.com/article.cfm/travel_with_disabilities/115976/3

14. Gatjens, Luis Fernando Astorga. „Costa Rica megtervezi és teszteli az első olyan ajánlást, amely a védett természeti területekhez való akadálymentes hozzáférésről szól” (“Costa Rica Designs and Tests First Accessibility Protocol in Protected Wildlife Areas.”) 2003. Disability World. http://www.disabilityworld.org/01-03_03/access/costarica.shtml

HASZNOS FORRÁSOK A KULTURÁLIS ÉLETBEN, SZABADIDŐS ÉS SPORTTEVÉKENYSÉGEKBEN VALÓ RÉSZVÉTELLEL KAPCSOLATBAN

- Adaptált Sport Alapítvány (Adaptive Sports Foundation): http://www.adaptivesportsfoundation.org
- Az Északkeleti Egyetem Sport a Társadalomban Kutatóközpontja, Fogyatékosság a Sportban Program (Center for the Study of Sport in Society at Northeastern University, Disability in Sport Program): http://www.sportinsociety.org/vpd/dis.php
- Nemzetközi Siket Sport Bizottság (International Committee of Sports for the Deaf): http://www.deaflympics.com
- Nemzetközi Paralimpiai Bizottság (International Paralympic Committee): http://www.paralympic.org
- John F. Kennedy Előadóművészeti Központ (JFK Center for the Performing Arts): http://www.kennedy-center.org
- Nemzeti Művészeti és Fogyatékossági Központ (National Arts and Disability Center): http://nadc.ucla.edu/
- Fogyatékossággal Élők Művészeti és Kulturális Társasága (Society for Disability Arts and Culture): http://www.s4dac.org
- Speciális Olimpia (Special Olympics): http://www.specialolympics.org/
- Vak Sportolók Amerikai Szövetsége (United States Association of Blind Athletes): http://www.usaba.org
- VSA Arts: http://www.vsarts.org

A SPORTHOZ ÉS A KULTÚRÁHOZ VALÓ JOG

A művelődéshez való jogon belül történetileg elsőként az oktatáshoz való jog jelent meg, mára azonban az állam szerepe növekszik azokon a területeken is, amelyek nem sorolhatók a szűken vett oktatáshoz való joghoz. Az iskola keretein túli művelődéshez és szabadidős tevékenységhez kapcsolódó jogokról az Alkotmánynál részletesebben szól az Egyezmény. Az Alkotmány szűkszavúan fogalmaz, e jogokat érintő rendelkezései a következőek:

70/F. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.

70/G. § (1) A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.

70/B. § (4) Mindenkinek joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz.

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.) a sportról és kultúráról, mint az esélyegyenlőség egyik célterületéről rendelkezik, és előírja, hogy a fogyatékossággal élő személy számára lehetővé kell tenni a művelődési, kulturális, sport- és más közösségi célú létesítmények látogatását.

Sportolási lehetőségeinek megteremtéséhez szükséges feltételek érdekében biztosítani kell a sportolási célú, szabadidős intézmények használatát. A fogyatékossággal élő személyek szabadidő- és tömegsportját a Wesselényi Miklós Nemzeti Ifjúsági és Szabadidősport Közalapítvány, verseny- és élsportját a Gerevich Aladár Nemzeti Sport Közalapítvány támogatja.

A sportról szóló 2004. évi I. törvény kiemeli, hogy az állam feladata, hogy elősegítse az állampolgárok testneveléshez és sportoláshoz fűződő jogának gyakorlati megvalósulását, és támogassa a civil szervezetek keretében kifejtett, tisztességes és az esélyegyenlőség jegyében is folytatott sporttevékenységet, ideértve a fogyatékosok sportját is, a törvény továbbá kiemeli, hogy az állam támogatja a versenysportot, a nemzetközi sportéletben való részvételt, és e terén kiemelkedő jelentőséget tulajdonít az olimpiai és a paralimpiai eszmének.

A sporttörvény hozta létre az integráció és esélyegyenlőség jegyében a Magyar Paralimpiai Bizottságot,[15] amely a paralimpia tekintetében a Magyar Olimpiai Bizottsággal azonos feladatokat lát el, és azonos hatáskörrel rendelkezik.[16] A létrehozásának további indoka volt, hogy a fogyatékosok sportjának szervezeti rendje kövesse az épek sportjának szervezeti rendjét.

A sporttörvény értelmében a fogyatékossággal élő személyek sportját a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége (FONESZ)[17] képviseli, amely a fogyatékosok sportja területén működő országos sportszövetségek önkéntes részvételével működő köztestület.[18] A FONESZ legfontosabb feladatai közé tartozik a fogyatékosok sportjának érdekképviselete az állami szervek, a helyi önkormányzatok, a sportközalapítványok, a sportszövetségek és más társadalmi szervezetek irányába. Koordinálja a sportszövetségek és az egyéb tagszervezetek tevékenységét, részükre közös irodát biztosít, továbbá sportszakmai, gazdasági, jogi, informatikai szolgáltatásokat nyújt, pályázatokat ír ki, véleményt nyilvánít sportpolitikai kérdésekben és részt vesz a nemzetközi sportszervezetek tevékenységében.[19]

A törvény előírja azt is, hogy új sportlétesítmény építése vagy a meglévő korszerűsítése csak akkor engedélyezhető, ha az a fogyatékos sportolók és nézők számára biztosítja az akadálymentes használatot.[20]

A művelődéshez való jogon belül az Alkotmány rendelkezik a tudományos és művészeti élet szabadságáról és támogatásáról, a közművelődés kiterjesztéséről is. Az állam feladatai közé tartozik a könyvtárak fenntartása és működtetése, a muzeális értékek megőrzése és megismerésének biztosítása, általában a közgyűjtemények megóvása és kezelése, az iskolán kívüli művelődés támogatása. Az állam szorosan értelmezett kulturális tevékenységét

15. www.hparalimpia.hu

16. Feladatait és működését a sporttörvény 40. §-a szabályozza részletesen

17. www.fonesz.hu

18. Tagszervezetei: Magyar Hallássérültek Sportszövetsége, Magyar Speciális Olimpia Szövetség, Magyar Szervátültetettek Országos Sport, Kulturális és Érdekvédelmi Szövetsége, Magyar Mozgáskorlátozottak Sportszövetsége, Magyar Parasport Szövetség, Magyar Látássérültek Sportszövetsége

a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény szabályozza, amely az egyenlő bánásmód követelményét az alapelvek között rögzíti.

A Fot. a közszolgáltatások közé sorolja az állami fenntartású intézmény által nyújtott, valamint az önkormányzati, nem állami és egyházi fenntartó által nyújtott közszolgálati műsorszolgáltatást, továbbá oktatási, közművelődési, közgyűjteményi, kulturális, tudományos, szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egészségügyi, sport-, ifjúsági, foglalkoztatási szolgáltatást, ellátást, illetve tevékenységet, amelyek vonatkozásában[21] az egyenlő esélyű hozzáférés[22] megvalósításának végső határideje 2010. december 31.[23]

19. sporttörvény 44. §
20. sporttörvény 63. §
21. Amennyiben 2007. április 1-jén már működött az adott közszolgáltatás
22. Ami mind a fizikai, mind az információs és kommunikációs korlátok lebontását jelenti
23. Fot. 7/B. § (1)–(2)

15. FEJEZET **A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK JOGAI**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

Preambulum

Elismerve, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel egyenlően kell biztosítani valamennyi emberi jog és alapvető szabadság gyakorlását, emlékeztetve továbbá a Gyermek jogairól szóló egyezmény részes államainak e célból vállalt kötelezettségeire.

3. cikk: Általános alapelvek

A fogyatékossággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékossággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása.

4. cikk: Általános kötelezettségek

A jelen Egyezmény végrehajtására irányuló jogalkotás és politikák kidolgozása és végrehajtása során, továbbá a fogyatékossággal élő személyeket érintő kérdésekkel kapcsolatos más döntéshozatali eljárásokban a részes államok szorosan egyeztetnek, melybe aktívan bevonják képviseleti szervezeteiken keresztül a fogyatékossággal élő személyeket, ideértve a fogyatékossággal élő gyermekeket is.

7. cikk: A fogyatékossággal élő gyermekek

1. A részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását.
2. Minden, a fogyatékossággal élő gyermekekkel kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni.
3. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek minden őket érintő ügyben rendelkeznek a szabad véleménynyilvánítás jogával, véleményüket, más gyermekekkel azonos alapon, életkoruknak és fejlettségüknek megfelelően súlyozzák, valamint biztosítják számukra e jogok érvényesítéséhez a fogyatékosságuk és életkoruk szerint szükséges segítséget.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célkitűzések megvalósításán dolgozzanak:

- értelmezzék a fogyatékossággal élő gyermekeket érő diszkriminációt mint emberi jogi problémát;
- megértsék a fogyatékossággal élő gyermekek jogai és a többi emberi jog közötti kölcsönönös függést és összefüggést;
- felismerjék, hogy melyek azok a módszerek és eljárások, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő gyermekek jogait előmozdítják, illetve megtagadják;
- megértsék annak fontosságát, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek lehetőséget kapjanak arra, hogy beleszólhassanak az őket érintő kérdésekbe;
- megértsék és érvényesítsék a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezménynek** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) a fogyatékossággal élő gyemekek emberi jogaira vonatkozó rendelkezéseit;
- rámutassanak olyan stratégiákra, amelyekkel elő lehet mozdítani a fogyatékossággal élő gyermekek emberi jogait.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK JOGAIRÓL!

A gyermekek alapvetően marginalizált helyzetben vannak, azonban a gyermekek egyes csoportjai, mint például a fogyatékossággal élő gyermekek, a lánygyermekek vagy az etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek, még nagyobb mértékű diszkriminációval szembesülnek.

A fogyatékossággal élő gyermeket különösen nagy mértében fenyegeti a hátrányos megkülönböztetés veszélye, abból kifolyólag, hogy 1. valamilyen fogyatékossággal bírnak, és 2. gyermekek lévén kiszolgáltatottabbak a marginalizálással, a kizsákmányolással és a bántalmazással szemben. Ha ezeket

a csoportokat nem említik meg külön az emberi jogi szerződésekben, azáltal megfoszthatják őket a gyermekek emberi jogairól szóló általános érvényű dokumentumokban – köztük a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményben** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) – rögzített védelemtől és garanciáktól. Éppen ezért a fogyatékossággal élő gyermekeket az Egyezmény külön cikkben említi. Számukra, mint ahogy valamennyi gyermek számára, életbevágó fontosságú az emberi jogaik, különösen az egészséghez, az életben maradáshoz és a megfelelő életszínvonalhoz való jog biztosítása.

Becslések szerint 150 millió fogyatékos gyermek van a világon. Több mint 80%-uk a fejlődő országokban él, ahol nincs, vagy korlátozott a hozzáférésük olyan szolgáltatásokhoz, mint például az oktatás.[1]

A gyermekkort, vagyis egy gyermek életét számos különböző élmény alakítja, többek között a gyermek egyéni jellemzői, a neme, a társadalmi, etnikai, kulturális és vallási hovatartozása, a képességei, illetve fogyatékosságai, a gazdasági, társadalmi és földrajzi helyzete, a családja helyzete, a környezete, az oktatás, amiben részesül, a munkája és a szexuális irányultsága. Ezeket az élményeket és tapasztalatokat mind számításba kell venni a fogyatékossággal élő gyermekek emberi jogainak és alapvető szabadságainak biztosításakor.

MILYEN AKADÁLYOKKAL SZEMBESÜLNEK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK?

Születés előtt
- Az anya rossz egészségi állapota és alultápláltsága
- Szegénység
- Nem megfelelő terhesség alatti ellátás
- A terhesség alatti szűrés és a terhesség megszakítása

Születéskor
- Eutanázia
- A megfelelő orvosi ellátás megtagadása
- A szülők általi elutasítás veszélye
- Intézetben való elhelyezés

Születés után
- Intézetben való elhelyezés
- Otthoni elszigetelődés és a közösségtől való elszigetelődés
- Az oktatáshoz való jog és más emberi jogok megtagadása
- Folyamatos, olykor fájdalmas és szükségtelen orvosi kezelések
- Az életüket befolyásoló döntésekben való részvétel jogának megtagadása

1. A Gyermek Jogainak Bizottsága, 9. sz. Általános észrevétel: A fogyatékossággal élő gyermekek jogai. 2006. szeptember 29. CRC/C/GC/9 sz. ENSZ dokumentum. (Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 9: The Rights of Children with Disabilities. 29 Sep. 2006. UN doc. CRC/C/GC/9) http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC.C.GC.9.doc

15.1. GYAKORLAT: Milyen gyermeki jogokat biztosít a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény?

Áttekinteni és megérteni az Egyezmény által a fogyatékossággal élő gyermekek számára biztosított jogokat.

30 perc

Flipchartpapír és filcek, vagy tábla és kréta.

1. AZ EGYEZMÉNY VONATKOZÓ CIKKEINEK TANULMÁNYOZÁSA

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjük meg a csoportokat, hogy közösen fogalmazzák át az Egyezmény preambulumában, illetve a 3., 4. és 7. cikkében foglaltakat hétköznapi nyelvre, és mondjanak példákat arra, hogy hogyan tudnák érvényesíteni ezeket a jogaikat a közösségünkben élő fogyatékos gyermekek, és hogy ez hogyan változtatná meg az életüket.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan az Egyezmény részleteit. Tartsunk szünetet minden vessző vagy bekezdés után, és kérjük meg az egyes csoportokat, hogy olvassák fel az átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat helyességét illetően. A végleges változatot írjuk fel a táblára.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

Mondjunk közösen példákat arra, hogy a fogyatékossággal élők hogyan tudnának élni ezekkel a jogokkal, és ez hogyan javítana a helyzetükön.

3. BESZÉLGETÉS

Hogyan használhatók fel az Egyezmény ezen cikkei arra, hogy társadalmi változást idézzenek elő, és hatást gyakoroljanak a nemzeti szintű politikákra vagy a helyi/közösségi döntéshozásra?

A GYERMEKEK JOGAINAK ÉS SZABADSÁGÁNAK MEGVALÓSÍTÁSA

Számos kölcsönösen összefüggő tényezőtől függ, hogy egy gyermek hogyan élhet a jogaival és a szabadságával. Az alábbi tényezők befolyásolhatják, hogy egy fogyatékossággal élő gyermek milyen mértékben lesz kirekesztve saját kulturális és társadalmi környezetéből:

- **Előítélet és tudatlanság:** a negatív attitűdök és tévhitek messze a legfőbb akadályok minden kulturális és társadalmi környezetben.
- **Nem (gender):** a fogyatékossággal élő lánygyermekeknek kisebb az esélyük a túlélésre, és nagyobb valószínűséggel mondanak le róluk, diszkriminálják őket, rekesztik ki őket az oktatásból, tartják őket a házasságra alkalmatlannak, és tagadják meg tőlük az anyaság lehetőségét és a társadalmuk életében való részvételt.
- **Szegénység:** ahol a közösségek számára a legalapvetőbb javak sem érhetők el, ott azok a családok, melyekben fogyatékossággal élő családtag van, gyakran a legszegényebbek és a legmarginalizáltabbak. Még a legszegényebb családok is megpróbálnak gondoskodni a gyermekeikről és igyekeznek védelmezni őket, de nem tudnak kitörni a szegénység és a kirekesztés ördögi köréből, amelyet a negatív tévhitek és magatartások, illetve az információ, az ismeretek, a készségek és a források hiánya idéznek elő.
- **Krízishelyzetek:** a gyermekek rendkívüli mértékben ki vannak téve a kirekesztés veszélyének az olyan különösen nehéz körülmények között, mint a természeti katasztrófák vagy a fegyveres konfliktusok, illetve amikor menekült státuszba kerülnek.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (a továbbiakban: Egyezmény) és az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC; a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) jogi keretet biztosítanak a gyermekek emberi jogainak megvalósulásához. Azonban számos tényező befolyásolja, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek milyen mértékben érvényesíthetik ezeket a jogaikat, például:

- Mások (pl. szülők, tanárok, szomszédok, más gyerekek) velük szemben kialakított attitűdje és magatartása.
- Az alapvető szükségleteik kielégítése (pl. az életben maradáshoz szükséges feltételek, élelem, lakhatás, ingergazdag környezet).
- A befogadó vagy a kirekesztő nemzetközi és nemzeti politikák.
- A fizikai környezet (pl. az otthonuk, az iskola, a közösség) hozzáférhetősége, akadálymentessége.
- A fizikai, társadalmi, mentális, kommunikációs és személyes fejlődésüket segítő feltételekhez (pl. az alapvető segédeszközökhöz, segítséghez, egészségügyi és oktatási rendszerhez, kora gyermekkori gondozáshoz és oktatáshoz) való hozzáférés.

A JOGOKHOZ KAPCSOLÓDÓ PROGRAMOK GYERMEKKÖZPONTÚ MEGKÖZELÍTÉSE

Nem szabad elfelejteni, hogy a fogyatékossággal élő gyermekeknek a többi gyerekhez hasonlóan joguk van részt venni az őket érintő döntésekben. Néhány alapvető fontosságú szempont, amelyet érvényesíteni kell a jogokhoz kapcsolódó programok tervezésének és megvalósításának gyermekközpontú megközelítéséhez:

- A gyermek **legfőbb érdekeinek** figyelembevétele
- A fogyatékossággal élő gyermekek **meghallgatása**
- Saját magunk és mások a fogyatékossággal élő gyermekek szükségleteivel és kilátásaival kapcsolatos **előfeltevéseinek megkérdőjelezése**:
  - Ne legyenek előzetes feltételezéseink arról, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek mit képesek vagy nem képesek megtenni!
  - Ne legyenek előzetes feltételezéseink a fogyatékossággal élő gyermekek szükségleteiről és kilátásairól! (Inkább kérdezzük meg őket magukat!)
- A **sokféleség értékelése**
  - Vegyük figyelembe a képességek és a fogyatékosságok közötti különbségeket!
  - Törekedjünk arra, hogy fejlesszük a gyermek készségeit és kompetenciáit!
- A gyermeket, fejlődését és szükségleteinek összességét teljes egységében vizsgáljuk!
- A gyermek helyzetét teljes egészében elemezzük, a családjával és közösségével való összefüggésben!
- A fogyatékossággal élő gyermekeket tekintsük a döntéshozásban részt vevő társadalmi szereplőknek!

15.2. GYAKORLAT: A fogyatékossággal élő gyermekek életével kapcsolatos attitűdök, vélekedések és elképzelések

A fogyatékossággal élő gyermekek életével kapcsolatos attitűdök, vélekedések és elképzelések azonosítása.

40 perc

Segédanyag, flipchartpapír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. KÖZÖS GONDOLKODÁS/ELEMZÉS

Alkossunk kisebb csoportokat, és kérjük meg őket, hogy beszélgessenek a segédanyag első és második oszlopáról.

- Melyik az öt leggyakoribb *negatív vélekedés* és *attitűd* hazánkban a fogyatékossággal élő gyermekekkel és az ő életükkel kapcsolatban?
- Melyik az az öt leggyakoribb *pozitív vélekedés* és *attitűd* hazánkban, ami segíti a fogyatékossággal élő gyermekeket és az életüket?
- Kérjük meg a csoportokat, hogy a segédanyaghoz hasonló formában jegyezzék fel a válaszaikat egy flipchartpapírra.
- Az első és a második oszloppal kapcsolatos ötletgyűjtést követően kérjük meg a csoportokat, hogy mindkét oszlop tartalmát vitassák meg, majd beszélgessenek a harmadik oszlopban található kérdésről.
- Ha megkérdezzük a fogyatékossággal élő gyermekeket, vajon mit mondanak, mi a véleményük és a problémájuk az általuk elérhető lehetőségekkel és programokkal kapcsolatban (progra-

mok valamennyi gyermek számára és/vagy programok fogyatékossággal élő gyermekek számára)? Hogyan befolyásolják a pozitív és negatív vélekedések (első és második oszlop) a lehetőségeiket?

- A csoportok helyezzék el a falon a válaszaikat bemutató flipchartpapírokat. Ezután járjanak körbe a teremben, és csendben olvassák el a többiek válaszait, és figyeljék meg a közös elemeket és a különbségeket.

2. BESZÉLGETÉS

A csoportok gyűljenek egybe, és együtt is vitassák meg a válaszaikat. A közös gondolkozást és beszélgetést követően összegezzük az elhangzottakat, és tekintsük át a segédanyag fő pontjait:

- Hogyan befolyásolják ezeket a vélekedéseket a fogyatékossággal élő gyermekek képességei közötti különbségek (pl. látássérült gyermekek, pszichoszociális fogyatékosságokkal élő vagy halmozottan fogyatékos gyerekek)?
- Vajon hogyan befolyásolja az életkor a kilátásokat? (pl. kisgyermekek, gyerekek, fiatal felnőttek esetében)
- Hogyan befolyásolja a fogyatékossággal élő gyermekek neme a kilátásaikat?
- Az egyének és a társadalom hogyan erősítik az elnyomás és a kirekesztés folyamatát? Hogyan hatnak a kulturális elvárások a fogyatékossággal élő gyermekekre?
- Hogyan segíthetjük elő a gyermekközpontú megközelítés érvényesülését azáltal, ha megkérdőjelezzük a fogyatékossággal élő gyermekekkel kapcsolatos előfeltevéseinket? (pl. a gyermekek meghallgatása, annak lehetővé tétele, hogy aktív részesei lehessenek a döntéshozatalnak)
- Hogyan szakítható meg ez az ismétlődő folyamat programszerű intézkedések és beavatkozások által?

15.2. SEGÉDANYAG

MELYIK AZ ÖT LEGGYAKORIBB NEGATÍV VÉLEKEDÉS ÉS ATTITŰD HAZÁNKBAN A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEKKEL ÉS AZ Ő ÉLETÜKKEL KAPCSOLATBAN?	MELYIK AZ AZ ÖT LEGGYAKORIBB POZITÍV VÉLEKEDÉS ÉS ATTITŰD HAZÁNKBAN, AMI SEGÍTI A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEKET ÉS AZ ÉLETÜKET?	HA MEGKÉRDEZZÜK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEKET, VAJON MIT MONDANAK, MI A VÉLEMÉNYÜK ÉS A PROBLÉMÁJUK AZ ÁLTALUK ELÉRHETŐ LEHETŐSÉGEKKEL ÉS PROGRAMOKKAL KAPCSOLATBAN (PROGRAMOK VALAMENNYI GYERMEK SZÁMÁRA ÉS/VAGY PROGRAMOK FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK SZÁMÁRA)? HOGYAN BEFOLYÁSOLJÁK A POZITÍV ÉS NEGATÍV VÉLEKEDÉSEK (ELSŐ ÉS MÁSODIK OSZLOP) A LEHETŐSÉGEIKET?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK JOGAIRÓL?

A gyermeki jogokat a nemzetközi jog különböző rendelkezései alapozták meg. Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR)[2] 25. cikke, illetve az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC; a továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény)[3] és a **Fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, Standard Rules; a továbbiakban: Alapvető Szabályok)[4] tárgyalják a fogyatékossággal élő gyermekek jogait.

Az 1948-as Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a 25. és a 26. cikkében említi a gyermekeket. A 25. cikk kijelenti, hogy „az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül". A 26. cikk értelmében mindenkinek egyenlő hozzáférése kell, hogy legyen a neveléshez (és ezen belül az alapvető oktatáshoz), és a szülőknek joguk van megválasztani, hogy gyermekük milyen nevelésben részesüljön.

Az 1989-es Gyermekjogi Egyezmény az egyik legszélesebb körben ratifikált emberi jogi szerződés (csak az USA és Szomália nem ratifikálták), amely megalapoz és definiál számos olyan jogot, amit a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** megerősít. A Gyermekjogi Egyezmény átfogó rendszert biztosít a gyermeki jogok számára, és 2. és 23. cikkében külön is kiemeli a fogyatékossággal élő gyermekeket. Fontos azonban megjegyezni, hogy mindenhol, ahol a Gyermekjogi Egyezmény a „gyermekre" utal, az a fogyatékossággal élő gyermekekre is ugyanúgy érvényes. Ez a befogadás fontos elmozdulást jelez a „jogokon alapuló megközelítés" irányába, mely szerint az államok jogilag felelősségre vonhatók, amennyiben nem teljesítik valamennyi gyermek alapvető szükségleteit. A Gyermekjogi Egyezmény újfajta módon szemléli a gyermekeket, úgy, mint a korukhoz mért jogok és kötelezettségek hordozóit, nem pedig mint szüleik tulajdonát vagy a jótékonyság tehetetlen elfogadóit.

A Gyermekjogi Egyezmény külön rendelkezéseket tartalmaz a fogyatékossággal élő gyermekekre vonatkozólag. A 2.1. cikk megtiltja a különböző alapokon, köztük a fogyatékosság alapján történő diszkriminációt, a 23. cikk pedig kijelenti, hogy minden gyermeknek joga van a különleges gondozáshoz, oktatáshoz és képzéshez. A gyermeki jogok a gyermek életének négy területét fedik le, amelyek ugyanúgy érvényesek a fogyatékossággal élő gyermekekre is. Ezek: az életben maradáshoz való jog, a fejlődéshez való jog, a védelemhez való jog és a részvételhez való jog.

- **Az életben maradáshoz való jog:** az élethez és az alapvető szükségletek (pl. megfelelő életszínvonal, lakhatás, élelmezés, orvosi ellátás) kielégítéséhez való jog.
- **A fejlődéshez való jog:** mindazok a jogok, melyek lehetővé teszik a gyermekek számára, hogy a lehető legnagyobb mértékben kiteljesíthessék képességeiket és kibontakoztathassák tehetségüket (az oktatáshoz, a játékhoz és a szabadidőhöz, a kulturális tevékenységekhez, az információhoz való jog és a gondolati, lelkiismereti és vallásszabadság révén).
- **A részvételhez való jog:** azok a jogok, melyek lehetővé teszik a gyermekek és a serdülők számára, hogy aktívan részt vegyenek közösségük életében (pl. a véleménynyilvánítás szabadsága, az életüket befolyásoló ügyekbe való beleszólás szabadsága, a szervezetekhez való csatlakozás szabadsága). A gyermek véleményének tiszteletben tartása (12. cikk) különösen fontos, mivel biztosítja a gyermek számára a jogot ahhoz, hogy beleszólása lehessen az őt érintő kérdésekbe (pl. a fogyatékossággal élő gyermek kezelésének módja).

2. Lásd http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata, illetve http://www.un.org/Overview/rights.html
3. Lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm
4. Lásd http://www.barczi.hu/letoltesek/tudomanyos_testuletek/dokumentumok/STDRULES-magyar.pdf, illetve http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

- **A védelemhez való jog:** azok a jogok, melyek alapvető fontosságúak a gyermekek és a serdülők mindenfajta bántalmazástól, elhanyagolástól és kizsákmányolástól való védelméhez (pl. különleges gondoskodás a menekült gyermekek számára, és védelem a fegyveres konfliktusba való bevonásuk, a gyermekmunka, a szexuális kizsákmányolás, a kínzás és a kábítószerrel való visszaélések ellen).

Az ENSZ által 1993-ban elfogadott, a **Fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai** (Alapvető Szabályok) a gyermekek és családjuk jogaival a 2. szabályban (orvosi ellátás), a 6. szabályban (oktatás) – ez utóbbiban a fogyatékossággal élő kisgyermekekkel is –, és a 9. szabályban (családi élet és személyi integritás) foglalkozik.

A 2. szabály kimondja, hogy különösen fontos, hogy a fogyatékossággal élő kisgyermekek és gyerekek ugyanolyan szintű orvosi ellátásban részesüljenek, mint mások. A 9. szabály előírja, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek lehetővé kell tenni, hogy családjukkal együtt élhessenek. Az államoknak szorgalmazniuk kell, hogy a családhoz kapcsolódó tanácsadó szolgálatok megfelelő módon foglalkozzanak a fogyatékossággal, és annak hatásával a családi életre. A különböző gondozói szolgáltatásokat (pl. átmeneti gondozás és személyi segítés) elérhetővé kell tenni a fogyatékossággal élő családtagról gondoskodó családok számára. Az oktatásról szóló 6. szabály előírja, hogy az általános oktatásügyi szervek felelősek a fogyatékossággal élő emberek integrált körülmények között történő oktatásáért, és szorgalmazza a szülők csoportjainak és szervezeteinek az oktatási folyamatba való aktív bevonását. Különös figyelmet kapnak a fogyatékossággal élő kisgyermekek és a kettős diszkrimináció szempontjából veszélyeztetett csoportok.

Fontos megjegyezni, hogy valamennyi nemzetközi egyezmény *minden emberre* egyformán érvényes, azonos védelmet és lehetőségeket biztosít *mindenki számára,* a fogyatékossággal élő kisgyermekeket, gyermekeket és fiatalokat is beleértve.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK SZÜLEI ÉS CSALÁDJA

Etnikai hovatartozásuktól, pénzügyi és társadalmi helyzetüktől függetlenül minden szülőt elszomorít, ha megtudja, hogy gyermeke valamilyen fogyatékossággal bír. Ugyanakkor nagyon nagy a különbség köztük, ha összehasonlítjuk nézeteiket és a rendelkezésükre álló forrásokat és támogatást. Hagyományosan a családok, beleértve a nagyszülőket és a testvéreket, viselik a felelősséget a fogyatékossággal élő gyermekekről való gondoskodásért, úgy, hogy nagyon kevés vagy gyakran semmilyen segítséget nem kapnak a társadalomtól. Ahhoz, hogy a szülők vagy gondviselők hatékonyan adhassanak hangot az ilyen szolgáltatások iránti igényüknek, meg kell ismerniük saját és gyermekük – a Gyermekjogi egyezményben és a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményben foglalt – jogait.

A családok támogatása

- **A közösség figyelmének felhívása és felvilágosítása:** a fogyatékossággal kapcsolatos tévhitek eloszlatása és a megbélyegzettség felszámolása.
- **Tájékoztatás és a szükséges források biztosítása:** a családtagok, a kortársak és a közösség ismereteinek bővítése és készségeinek fejlesztése.
- **A rehabilitációhoz és habilitációhoz való hozzáférés biztosítása:** megfelelő egészségügyi ellátáshoz és felszerelésekhez való hozzáférés, valamint támogatás és szolgáltatások biztosítása a fogyatékossággal élő gyermekek számára.

Egy szülő története

Egy fogyatékossággal élő gyermek édesanyja vagyok. Emellett közösségi munkás is vagyok, így alaposan ismerem a korai beavatkozási és fejlesztési programunkat.

Nagyon örültem a lehetőségnek, hogy az embereket felvilágosíthatjuk a fogyatékosságról (a Sunshine Központ START programjának a keretében). Emellett szerettem volna segíteni és támogatni a lakóhelyemen élő fogyatékos gyermekek szüleit is. Az ilyen szülők gyakran nem bíznak azokban, akiknek nincsenek az övékéhez hasonló tapasztalataik. Tudom, hogy nagyon magányosnak és mellőzöttnek érezhetik magukat. Saját tapasztalatomból tudom azt is, hogy sokan közülük nem kapnak támogatást a családjuktól, mert azok nem ismerik fogyatékossággal élő gyermek szükségleteit.

Gyakran sok apa sem viselkedik támogatóan ilyen helyzetben. A férjemnek nagy nehézséget okozott elfogadni, hogy a fiunk fogyatékos. Nem szerette volna, ha kiviszem a gyermekünket az utcára. A saját apja nem tudta elhinni, hogy mások képesek meglátni a szépet ebben a gyermekben. Sokat viaskodtam vele, mert nem akart pénzt adni a speciális élelemre, amire a gyermekünknek szüksége volt.

Tudom, hogy milyen magányosnak érezhetik magukat ezek a szülők, és mennyire meg lehetnek ijedve. Aggódtam amiatt, hogy ki fog törődni a gyermekünkkel, ha valami történik velem. Még azt is gondoltam, hogy a legjobb volna, ha a gyermekem előbb meghalna, mint én.

Azért lettem közösségi munkás, mert láttam, hogy valóban milyen nagy szükségük van a támogatásra a fogyatékossággal élő gyermekek szüleinek. Tudtam, hogy képzések révén a szülők segíteni tudnának egymásnak. Nincs szükségük olyanokra, akik szégyenkeznek a fogyatékossággal élő gyermekek miatt. Olyasvalakivel kell beszélniük, aki megérti, hogy egy gyermek a fogyatékossága ellenére is emberi lény. És nincs semmilyen betegsége, amivel megfertőzhet másokat.[5]

Mint a fenti példa is mutatja, a közösség figyelmének felhívása és a támogatás hozzájárulhat, hogy egy fogyatékossággal élő gyermek megszerezze azokat a készségeket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy iskolába járhasson, gondoskodni tudjon magáról és a társadalom értékes tagja lehessen.

További információért a gyermekek oktatáshoz való jogáról lásd a 2. rész 13. fejezetét „Az oktatáshoz való jog” címmel a 200. oldalon.

A GYERMEK JOGA A RÉSZVÉTELHEZ

A gyermek részvétele kulcsfontosságú a gyermek jogainak biztosításához. A gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy kifejezhessék a véleményüket, és hogy beleszólhassanak az őket érintő kérdésekbe. Ennek a politika, a közösség, a család és az egyén szintjén is így kellene lennie. Ha egy gyermek vagy fiatal rendelkezik az akarata és a szükségletei megfogalmazásához és kinyilvánításához megfelelő készségekkel, alapvető fontosságú, hogy részt is vegyen az érdekében hozott döntésekben.

A részvétel jogokon alapuló megközelítése azt jelenti, hogy az összes, különböző háttérrel és fogyatékossággal rendelkező fiú és lány – köztük az értelmi és

5. Lloyd, G.: A helyi igényekre kidolgozott integrált, speciális oktatási szolgáltatás a dél-afrikai Gautengben (An Integrated, Specialized Educational Service Responding to Local Need in Gauteng, South Africa.) 2000. Nemzetközi Speciális Oktatási Kongresszus (International Special Education Congress). http://www.isec2000.org.uk/abstracts/papers_l/lloyd_1.htm

pszichoszociális fogyatékossággal élők is – az emberi jogi politika- és programalkotás középpontjába kerül. Ez a megközelítés a fogyatékossággal élő gyermekeket mint jogok birtokosait és mint a társadalom tagjait ismeri el, és az államot felelősnek tekinti valamennyi állampolgára jogainak biztosításáért – beleértve a fogyatékossággal élő gyermekeket is.

HOGYAN ÉRHETŐ EL A GYERMEKEK RÉSZVÉTELE?

Társadalmi és politikai mozgalmak

- A gyermekek saját mozgalmainak és szervezeteinek létrehozása jogaik követelésére a felnőttek segítségével;
- A gyermekek és a felnőttek közötti hatalmi viszonyok megváltoztatása;
- A gyermekek képessé tétele, hogy demokratikus állampolgárrá váljanak.

Emberi jogok

- A gyermekek polgári jogainak előmozdítása (pl. a véleménynyilvánítás, a gondolat, az információ és az egyesülés szabadsága);
- A gyermekek jogok birtokosaiként való elismerése.

Fejlődés

- A gyermekek jobb megértése;
- Jobb programok és szakpolitikák kialakítása a gyermekek számára.

A gyermekek fejlődése

- A gyermekek képességeinek, önbizalmának és önállóságának fejlesztése;
- A gyermekek saját maguk védelméhez szükséges képességeinek fejlesztése;
- A gyermekek belső kontrolljának (hogy ők maguk irányítják az életüket), érdekérvényesítő képességének fejlesztése, és tanulásának elősegítése.

Az Egyenlő esélyek elmélete (Equal Opportunity Theory)[6] szerint be lehet ugyan vezetni különböző szociálpolitikai programokat a fogyatékossággal élő emberek védelmére, illetve azzal a céllal, hogy képessé váljanak az érdekérvényesítésre. De amíg nem tanítjuk meg a gyermekeknek a döntéshozáshoz szükséges készségeket (azaz nem fejlesztjük és erősítjük a *képességeiket*), nem biztosítunk nekik *lehetőséget* a döntéshozásra, és nem *tartjuk tiszteletben* a döntéseiket, addig nem érhetjük el az egyenlőséget és a befogadást, a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény alapeszméit. Ez nem csupán abban áll, hogy a gyermekek szabadon dönthetnek, hanem azt is jelenti, hogy – egyéni körülményeiktől függően – képesek arra, hogy saját életcéljaik megvalósítása érdekében a saját közösségeiken belül fellépjenek.

6. Mithaug, Dennis E.: A te jogod – az én kötelezettségem?" A súlyos fogyatékossággal élő személyek szervezetének folyóirata. (Your right, my obligation? The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps, 23(1), 41–43 Spr 1998.

Forrás:
Egyenlő esély modell (Equal Opportunity Model), Mithaug (1998)

A GYERMEKEK RÉSZVÉTELÉT BIZTOSÍTÓ EMBERI JOGI TÖRVÉNYEK

A GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY LEGFONTOSABB CIKKE A RÉSZVÉTEL VONATKOZÁSÁBAN

12. cikk: Az az alapelv, miszerint a gyermeknek joga, hogy „minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét; továbbá, hogy a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni."

A részvételhez való jog közvetlenül vagy közvetve a Gyermekjogi Egyezmény más cikkeiben is megjelenik:

5. cikk: A szülők felelőssége és kötelessége, hogy a gyermeknek, képességei fejlettségének megfelelően, iránymutatást és tanácsokat adjanak.
9. cikk: A gyermek nem választható el a családjától anélkül, hogy az érintettek lehetőséget kapnának véleményük ismertetésére.
13. cikk: A véleménynyilvánítás szabadsága.
14. cikk: A gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadság.
15. cikk: A gyermek egyesülési joga.
16. cikk: A magánélethez való jog.
17. cikk: A tájékoztatáshoz való jog.
29. cikk: Az olyan oktatáshoz való jog, amely elősegíti az emberi jogok tiszteletben tartását és a demokráciát.
31. cikk: A játékhoz való jog.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY LEGFONTOSABB CIKKE A RÉSZVÉTEL VONATKOZÁSÁBAN

7. cikk: A részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos

alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását; minden velük kapcsolatos intézkedésben a gyermek legfőbb érdekeit kell elsődlegesen figyelembe venni; a fogyatékossággal élő gyermekek minden őket érintő ügyben rendelkeznek a szabad véleménynyilvánítás jogával, véleményüket, életkoruknak és fejlettségüknek megfelelően súlyozzák, valamint biztosítják számukra e jogok érvényesítéséhez a fogyatékosságuk és életkoruk szerint szükséges segítséget.

A részvételhez való jogot az Egyezmény más, a Gyermekjogi Egyezményre épülő cikkei is kifejezik:

Preambulum: A fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel egyenlően kell biztosítani valamennyi emberi jog és alapvető szabadság gyakorlását a Gyermekjogi Egyezmény rendelkezéseiben foglaltaknak megfelelően.

3. cikk: A fogyatékossággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékossággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása.

4. cikk: A jelen Egyezmény végrehajtására irányuló jogalkotás és politikák kidolgozása és végrehajtása során a fogyatékossággal élő gyermekekkel is egyeztetni kell.

15.3. GYAKORLAT: Jó gyakorlatok bemutatása és a gyermekek részvételével kapcsolatos ellenállás leküzdése

Jó gyakorlatok megosztása a gyermekek részvételéről. A felnőttek részéről a gyermekek részvételével szemben gyakorolt ellenállás különböző formáinak azonosítása, valamint stratégiák kidolgozása az ellenállás leküzdésére.

40 perc

Segédanyag, flipchartpapír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. KISCSOPORTOS MUNKA

- Osszuk a résztvevőket kis csoportokba, majd a csoportok tagjai osszák meg egymással azon programjaikkal/projektjeikkel kapcsolatos tapasztalataikat, amelyekben fogyatékossággal élő gyermekekkel és fiatalokkal dolgoztak együtt. Azokra az esetekre koncentráljanak, amelyeknek pozitív eredményük lett.
- Kérjük meg az egyes résztvevőket, hogy mutassák be a legfontosabb példákat. Minden ismertető után kérdezzük meg őket, hogy miért éppen az adott esetet választották.
- A segédanyagban található táblázat segítségével nevezzük meg és jegyezzünk fel, milyen formában jelentkezik a felnőtteknek a gyermekek részvételével kapcsolatos ellenállása, illetve nevezzünk meg lehetséges megoldási módokat ezen ellenállás leküzdésére (pl. a családban, az iskolában, a közösségekben, a helyi önkormányzatnál).
- Elemezzük a válaszokat, hogy felismerjük, milyen közös jellemzői vannak az ellenállásnak, és hogy milyen stratégiák alkalmasak a leküzdésére.
- Gondolkozzunk el az ellenállás jelenségéről és arról, hogy milyen változatai vannak attól függően, hogy a fogyatékosságok mely típusával, fogyatékossággal élő fiúkkal vagy lányokkal, iskolába járó vagy iskolába nem járó gyermekekkel kapcsolatosan, illetve hogy városi vagy vidéki környezetben fordul-e elő.

2. BESZÉLGETÉS

- Kérjük meg a résztvevőket, hogy osszák meg egymással a beszélgetések eredményeit!
- Bátorítsuk őket arra, hogy beszéljenek azokról a pozitív személyes tapasztalataikról, amelyekkel hozzájárulhatnak az ellenállás leküzdésének folyamatához.

15.3. SEGÉDANYAG: A felnőttek ellenállása a gyermekek részvételével kapcsolatosan, és ennek leküzdése

	FELNŐTT ELLENÁLLÁS A GYERMEKEK RÉSZVÉTELÉVEL SZEMBEN	AZ ELLENÁLLÁS LEKÜZDÉSE
CSALÁD		
ISKOLA		
KÖZÖSSÉG		
MUNKAHELY		
HELYI ÖNKORMÁNYZAT		
SAJÁT SZERVEZETEN/ CIVIL SZERVEZETEN BELÜL		
TOVÁBBI ELŐFORDULÁSI HELYEK		

15.4. GYAKORLAT: A fogyatékossággal élő gyermekekkel való közös munka

Olyan jó gyakorlatok megnevezése, amelyek során nyomon követhető a fogyatékossággal élő gyermekeknek a különböző programok egész folyamatában, illetve egyes részeiben való részvétele; valamint annak meghatározása, hogyan lehet megerősíteni a fogyatékossággal élő gyermekek részvételét a különféle programokban és projektekben.

60 perc

Segédanyag, flipchartpapír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. LISTA

Kérjük meg a résztvevőket, hogy osszák meg egymással azon programjaikkal/projektjeikkel kapcsolatos tapasztalataikat, amelyekben fogyatékossággal élő gyermekekkel és fiatalokkal dolgoztak együtt, majd határozzák meg ezen programok hiányosságait. Jegyezzék fel az említett hiányosságokat a flipchartpapírra vagy a táblára.

2. KISCSOPORTOS MUNKA

- Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Az egyes csoportok az alábbi kérdések mentén beszélgessenek a felsorolt hiányosságokról:
  - A fogyatékossággal élő gyermekeknek (köztük az értelmi fogyatékossággal élő gyermekeknek is) megkérdezik a véleményét és bevonják

őket a döntéshozásba? A véleményük beépül a program egyes szakaszaiba/a program egészébe?
- Kapnak-e releváns és gyermeki mivoltuknak/képességeiknek megfelelő tájékoztatást?
- A gyermekek különböző csoportjainak (különböző fogyatékosságok/korcsoportok) a véleménye is figyelembe lett véve?
- A projekt képessé teszi a gyermekeket és/vagy felnőtteket arra, hogy az őket mint gyermekeket (a Gyermekjogi Egyezmény szerint) és mint fogyatékossággal élő személyeket (a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény szerint) megillető jogaikért kiálljanak?

- A résztvevők – továbbra is a kiscsoportokon belül – vitassák meg, hogyan erősíthetnék a fogyatékossággal élő gyermekek részvételét a programok és projektek során. Milyen kulcsfontosságú tapasztalatok és tanulságok:
  - kapcsolódnak a fogyatékossággal élő gyermekek megerősítéséhez és érdekérvényesítési képességének fejlesztéséhez?
  - járulhatnak hozzá, hogy a felnőttek elismerjék a fogyatékossággal élő gyermekek jogait? És milyen tapasztalatok kapcsolódnak ahhoz, ha a fogyatékossággal élő gyermekek jogait elismerik?

3. BESZÉLGETÉS

Hívjuk össze a résztvevőket, hogy az egyes kiscsoportok megoszthassák egymással a gondolataikat és az ötleteiket. Foglaljuk össze a különböző projektek vagy programok kapcsán elhangzottakat, és emeljük ki a fogyatékossággal élő gyermekek részvételét erősítő hasonló, vagy épp eltérő módszerek kulcsfontosságú elemeit. Utalhatunk az alább található példákra, annak megértését segítendő, hogy milyen pozitív eredményei lehetnek a fogyatékossággal élő gyermekekkel és fiatalokkal való munkának.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEKKEL ÉS FIATALOKKAL VALÓ KÖZÖS MUNKA POZITÍV EREDMÉNYEI

Ezek a példák rámutatnak azokra a legfontosabb tapasztalatokra és tanulságokra, amelyek a gyermekek jogainak érvényesítésében együttműködő gyermekek és felnőttek megerősítéséhez és képessé tételéhez kapcsolódnak.

A gyermekek mint társadalmi szereplők elismerése

- A szülők és a közösség tagjai megtanulják tisztelettben tartani a fogyatékossággal élő gyermekek véleményét és jogait, ezzel is megerősítve azok helyzetét és beleszólási jogát.
- A fogyatékossággal élő gyermekeket olyan társadalmi szereplőknek tekintik, akik pozitívan hozzájárulnak a helyi közösség és a társadalom életéhez.
- A fogyatékossággal élő gyermekek attitűdbeli változást idéznek elő a felnőttek körében, ezzel is csökkentve a családban, az iskolában és a közösségben jelen lévő hátrányos megkülönböztetést.

A gyermekek mint jogok birtokosai

- A fogyatékossággal élő gyermekek képessé válnak a jogaikat ért sérelmek felismerésére és a jogaikért való kiállásra.
- A fogyatékossággal élő gyermekek tanulási teljesítménye javul.
- A fogyatékossággal élő gyermekek önbecsülése, önbizalma és rugalmassága erősödik.
- A fogyatékossággal élő gyermekek nagyobb lelkesedéssel lépnek fel a kortársaik és a közösségük javát szolgáló ügyekben.
- Fejlődnek a kommunikációs, tárgyalási és a csapatmunkát segítő készségeik.
- A fogyatékossággal élő gyermekekben megerősödnek a demokratikus működéssel kapcsolatos értékek, készségek és tudás.
- A fogyatékossággal élő fiúk és lányok azáltal, hogy megismerik a jogaikat és felismerik a részvételükben rejlő értéket, képessé válnak az érdekérvényesítésre.

A gyermekekkel való együttműködés a programok fejlesztése során

- A fogyatékossággal élő gyermekek lehetőséget kapnak arra, hogy részt vegyenek a közösségük és a kormányzat különböző szintjein történő tervezésben, döntéshozásban, jelentéstételben és jogszabályalkotásban.
- A fogyatékossággal élő gyermekek képesek kifejezni saját álláspontjukat, a különböző kérdésekkel kapcsolatos meglátásaikat, a problémáikat, a megfigyeléseiket, a megoldásaikat és azt, hogy számukra mi az elsődleges. Mindezek gyakran eltérnek a felnőttekéitől.

A programok eredményei

- Csökken a fogyatékossággal élő gyermekekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés.
- Fokozódik a befogadás mértéke a közösségben és az iskolában.
- A helyi közösség meggyőződik a cselekvés szükségességéről, pozitív attitűdváltozás megy végbe és javul az otthonok, közösségek és iskolák megközelíthetősége/hozzáférhetősége.
- A fogyatékossággal élő gyermekek képesek megvédeni magukat a visszaélésekkel és a bántalmazással szemben.

A felnőttek attitűdjei és támogatása

- A felnőttek elfogadóbbak a gyermekek képviseletével és véleményével kapcsolatosan a közösségben és a lakóhelyen.
- A társadalmi változások megjelennek a felnőttek és a kortársak attitűdjeiben és látásmódjában is.
- A felnőttek sokkal inkább felelőssé válnak azért, hogy fellépjenek a gyermekek és a fogyatékossággal élők jogainak védelmében, és hogy hozzáférhető és minőségi szolgáltatásokat nyújtsanak valamennyi gyermek számára.
- Megerősödik a felnőttek az iránti elkötelezettsége, hogy a fogyatékossággal élő gyermekekkel együtt és értük dolgozzanak.[7]

A fejezet során *megtudtuk,* hogy a gyermekeknek joguk van a teljes körű részvételhez és véleményük kifejezéséhez az őket érintő kérdésekben, illetve, hogy a felnőttek számos okból kifolyólag milyen ellenállást tanúsíthatnak a gyermekek részvételével szemben. *Felismertük,* hogy a gyermekek jogait nemcsak védeni kell, hanem elő is kell mozdítani őket. A legfontosabb tanulság pedig az, hogy a gyermekek aktívan, partnerként is részt tudnak venni a programok létrehozásában, ami számos pozitív eredményhez vezet, többek közt a társadalmi cselekvés és a befogadás megvalósulásához, a diszkrimináció csökkenéséhez, és ahhoz, hogy a gyermekek képessé válnak az érdekérvényesítésre. Mivel a fogyatékossággal élő gyermekek jogai sokkal könnyebben sérülnek, az *emberi jogi dokumentumok és a társadalom feladata,* hogy biztosítsák ezeknek a jogoknak az érvényesülését.

15.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a fogyatékossággal élő gyermekek emberi jogainak előmozdítása mellett!

Annak hangsúlyozása és vizsgálata, hogy az emberi jogok jogokat és felelősségeket egyaránt magukban foglalnak.

30 perc

Flipchartpapír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. CSELEKVÉS

- Kérdezzük meg, hogy miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő gyermekek emberi jogairól, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség,

7. A „Gyermekek, állampolgárság és kormányzás” (vázlat) a Save the Children képzési kézikönyve a gyermekjogi programok szervezéséről alapján (O'Kane, Claire. “Children, Citizenship and Governance,” (draft). Save the Children's Training Manual. Child Rights Programming.) http://seap.savethechildren.se/South_East_Asia/Misc/Puffs/Child-Rights-Programming-Training-Manual

a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.

- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, lehet az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván, és végre tud hajtani egy hónapon belül a fogyatékossággal élő gyermekek jogainak előmozdítása érdekében.
- Jegyezzük fel, ki milyen cselekvésre szánta el magát, hogy a képzést követően kioszthassuk a különféle vállalások összefoglalóját a résztvevőknek.

A fogyatékossággal élő gyermekeket ugyanazok a jogok illetik meg, mint bárkit. A fogyatékossággal élő gyermekek a Gyermekjogi Egyezmény és a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény értelmében ugyanazokkal az emberi jogokkal és alapvető szabadságokkal rendelkeznek, mint minden más fogyatékossággal élő személy. Az egyezményekben részes államok és szervezetek kötelessége a fogyatékossággal élő gyermekek befogadása és jogaik és szabadságaik biztosítása. A fogyatékossággal élő gyermekek aktív bevonása a politikaalkotásba és a különböző programokba nem csupán kötelesség, hanem a gyermekek és az egész közösség javát is szolgálja.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelméhez lásd a 3. részt *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* címmel a 271. oldalon.

HASZNOS FORRÁSOK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK JOGAIRÓL

- Gyermekjogi Információs Hálózat (Child Rights Information Network): http://www.crin.org/ és http://www.crin.org/themes/ViewTheme.asp?id=5
- Mithaug, D. E.: *Egyenlő esélyek elmélete: A te jogod, az én kötelességem? (Equal Opportunity Theory, 1998. Your right, my obligation?)* The Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps c. folyóirat, 23/1., 41–43. o.
- A Save the Children nemzetközi szövetségének honlapja (International Save the Children Alliance): http://www.savethechildren.net/alliance/index.html
- Tapasztalatok és tudnivalók a gyermekek politikaalkotásba való bevonásáról: http://www.savethechildren.net/alliance/resources/12lessons.pdf
- Mithaug, Dennis. E A te jogod, az én kötelességem? („Your right, my obligation?”) The Journal of the Association for Persons with Severe Handicapsc. folyóirat, 1998. tavasz, 23/1., 41–43. o.
- A Save the Children angliai szervezetének honlapja (Save the Children UK): http://www.eenet.org.uk/bibliog/scuk/scuk_home.shtml
- A Sunshine Centre Egyesület START Fejlesztési Programja (The Sunshine Centre Association, START Distance Project): www.sunshine.org.za
- Képzési kézikönyv gyermekjogi programok szervezéséről (Training Manual Child Rights Programming): http://seap.savethechildren.se/South_East_Asia/Misc/Puffs/Child-Rights-Programming-Training-Manual/
- Az UNICEF honlapja: http://www.unicef.org/crc

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ GYERMEKEK JOGAI

A gyermekek jogai az Alkotmányban az alábbi rendelkezésekben találhatók nevesítve:

16. § A Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit.

67. § (1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.

(2) A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák.

(3) A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák.

70/J. § A Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni.

Az általános alapjogok természetesen a gyermekeket is megilletik. A gyermek azonban alapjogait nem mindig gyakorolhatja közvetlenül: különbséget kell tehát tenni az alkotmányjogi jogképesség[8] és az alkotmányjogi cselekvőképesség között. A gyermeki jogok külön nevesítése az alapjogok történetének legújabb fejleményeihez tartozik.

A Gyermekjogi Egyezmény[9] 3. cikkében foglaltak szerint a gyermeket érintő döntésekben elsősorban a gyermek mindenek felett álló érdekét kell figyelembe venni. Magyarországon a gyermek „mindenek felett álló érdeke" nevesítve megjelenik többek között a gyermekvédelmi törvényben,[10] valamint a közoktatási törvényben[11] is.

A fogyatékossággal élő gyermekek esetében az általános szabályokon túl külön garanciák találhatók a törvényekben. A gyermekvédelmi törvény külön deklarálja, hogy a fogyatékossággal élő, tartósan beteg gyermeknek joga van a fejlődését és személyisége kibontakozását segítő különleges ellátáshoz.[12] Az egyes ellátásoknál szintén külön nevesítésre kerül, hogy „a fogyatékos gyermek számára a sajátos szükségleteihez igazodó ellátást kell biztosítani". A fogyatékossággal élő gyermekek esetében továbbá – éppen az esélyegyenlőség biztosítása érdekében – külön támogatások, kedvezmények érvényesíthetők.

A Gyermekjogi Egyezmény szintén külön cikket[13] szentel a fogyatékossággal élő gyermekek jogainak biztosítására. Hangsúlyozza azt, hogy „a szellemileg vagy testileg fogyatékos gyermeknek emberi méltóságát biztosító, önfenntartását előmozdító, a közösségi életben való tevékeny részvételt lehetővé tevő, teljes és tisztes életet kell élnie. Az Egyezményben részes államok elismerik a fogyatékos gyermeknek a különleges gondozáshoz való jogát," […] és segítséget nyújtanak, hogy „a fogyatékos gyermek valóban részesülhessen oktatásban, képzésben […], gyógyító-nevelésben […] oly módon, hogy ezek biztosítsák személyisége lehető legteljesebb kibontakoztatását kulturális és szellemi területen egyaránt."

A közoktatási törvény szintén tartalmaz speciális rendelkezéseket a fogyatékossággal élő gyermekek nevelésére, oktatására vonatkozóan (bővebben: az oktatáshoz való jogról szóló 13. fejezetben).

8. Alkotmány 56. § A Magyar Köztársaságban minden ember jogképes.

9. A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (Magyarországon kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény)

10. A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvtv.)

11. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény

12. Gyvtv. 6. § (3) bek.

13. Gyermekjogi Egyezmény 23. cikk

16. FEJEZET **A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK JOGA A DISZKRIMINÁCIÓ MENTESSÉGHEZ ÉS AZ EGYENLŐSÉGHEZ**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

Preambulum

q) elismerve, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok esetében gyakran nagyobb a kockázata, otthonukon belül és azon kívül, erőszaknak, testi sértésnek vagy bántalmazásnak, hanyag vagy gondatlan bánásmódnak, rossz bánásmódnak vagy kizsákmányolásnak

s) hangsúlyozva a nemi szempont valamennyi erőfeszítésbe történő beépítésének szükségességét az emberi jogok és alapvető szabadságok teljes gyakorlásának elősegítése érdekében a fogyatékossággal élő személyek számára

3. cikk: Általános alapelvek

A jelen Egyezmény alapelvei a következők:

g) a nők és férfiak közötti egyenlőség;

6. cikk: Fogyatékossággal élő nők

1. A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok többszörösen hátrányos megkülönböztetésnek vannak kitéve, erre való tekintettel olyan intézkedéseket hoznak, amelyek biztosítják számukra valamennyi emberi jog és szabadság teljes és egyenlő élvezetét.
2. A részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy biztosítsák a nők teljes körű fejlődését, előrehaladását és társadalmi szerepvállalásuk növelését azzal a céllal, hogy szavatolják számukra a jelen Egyezményben foglalt emberi jogok és szabadságok gyakorlását és élvezetét.

16. cikk: A kizsákmányolástól, erőszaktól és bántalmazásoktól való mentesség

1. A részes államok megtesznek minden szükséges jogalkotási, közigazgatási, társadalmi, oktatási és más intézkedést a fogyatékossággal élő személyek otthoni és nem otthoni védelmére mindenfajta kizsákmányolás, erőszak és visszaélés ellen, beleértve ezek nemi alapú vonatkozásait is.
2. A részes államok megtesznek továbbá minden szükséges intézkedést a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés minden formájának megelőzése céljából, többek között a nemnek és életkornak megfelelő segítségnyújtásnak és támogatásnak a fogyatékossággal élő személyek, családtagjaik és gondozóik számára történő biztosításával, beleértve a tájékoztatás és képzés nyújtását a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek megelőzéséről, felismeréséről és bejelentéséről. A részes államok életkornak, nemnek és fogyatékosságnak megfelelő védelmi szolgáltatásokat biztosítanak.
5. A részes államok hatékony jogszabályokat és politikákat – a nő – és gyermekközpontú jogszabályokat és politikákat is beleértve – léptetnek életbe a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek azonosítására, vizsgálatára és – adott esetben – bíróság elé vitelére.

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- meghatározzák a fogyatékossággal élő nők és lányok egyenlőséghez és diszkriminációmentességhez fűződő jogát;
- elmagyarázzák a fogyatékossággal élő nők és lányok egyenlőséghez és diszkriminációmentességhez fűződő jogának fontosságát;
- megértsék a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség és az egyelőség kölcsönös összefüggését más emberi jogokkal;
- felismerjék, hogy mely cselekvési módok, eljárások azok, melyek gyakorlásával a fogyatékossággal élő nők nemi alapon történő megkülönböztetéstől való mentességhez fűződő jogát előmozdítják vagy megtagadják;
- megértsék az ENSZ **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; a továbbiakban: Egyezmény) rendelkezéseit a nemek egyenlőségéről és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességről.

„A diszkrimináció otthon kezdődik, a fogyatékossággal élő nők életének első néhány évében. A diszkrimináció a család vagy még inkább a családfő részéről vonakodást eredményez azzal kapcsolatosan, hogy elérhetővé tegyék az anyagi és egyéb forrásokat a fogyatékossággal élő nők számára, tovább rontva ezzel az életben való esélyeiket”
L. Abu-Habib[1]

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK AZ EGYENLŐSÉGRŐL ÉS DISZKRIMINÁCIÓMENTESSÉGRŐL!

A fogyatékossággal élő nők szerte a világon kétfajta diszkriminációval is szembesülnek – nemük és fogyatékosságuk alapján is megkülönböztethetik őket. Megfosztják őket a munkalehetőségektől, kizárják őket az oktatásból, házasságra vagy partnerkapcsolatra alkalmatlannak tartják őket, és még egyes vallási szokások gyakorlásából is kizárják őket. A fogyatékossággal élő nők és lányok gyakran az utolsók a sorban, amikor arról van szó, hogy megkapják a szükséges támogatást (pl. oktatást, foglalkoztatást, megfelelő általános egészségügyi szolgáltatásokat), ami lehetővé tenné számukra a szegénységből való kilábalást és az eredményes és teljes életet. Nagyobb eséllyel válnak zaklatás és erőszak áldozatává, ami a meglévő fogyatékosság súlyosbodásához és másodlagos fogyatékosságok – például pszichoszociális traumák – kialakulásához vezethet.

Noha világjelenségnek számít, hogy a fogyatékossággal élő nők jobban ki vannak téve a diszkriminatív gyakorlatnak, nagy különbségek mutatkoznak abban, hogy az egyes társadalmak vagy kultúrák hogyan tekintenek erre a kérdésre, s milyen módon kezelik ezt a problémát. A fogyatékossággal élő nők a fejlődő országokban háromszoros terhet viselnek:

- Diszkriminálják őket azért, mert nők.
- Diszkriminálják őket, mert fogyatékossággal élnek.
- Diszkriminálják őket, mert fejlődő országban élnek, ahol valószínűbb, hogy szegények lesznek, ahol a fogyatékossággal élő nők és lányok számára nyitva álló lehetőségek rendkívül korlátozottak, ahol a hozzáférhetőség nem biztosított, és ahol az előítéletesség ezzel a csoporttal szemben széles körben elterjedt.

A nők és lányok joga a hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez és az egyenlőséghez kölcsönösen összefügg valamennyi más emberi jogi kérdéssel. Ha diszkriminatívan vagy egyenlőtlenül bánnak velük, a nők és a lányok nem élvezhetik teljességükben a többi jogukat sem. Például amikor egy fogyatékossággal élő lány a fiúkhoz képest roszszabb minőségű oktatásban részesül, munkaképes korában sem fognak egyenlőként bánni vele. Az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés – ideértve a szülészeti-nőgyógyászati kezeléshez való hozzáférést – hiánya a fogyatékossággal élő nők számára nem csupán az egészséghez való jogukra van hatással, hanem a tájékoztatáshoz és potenciálisan a családhoz és a szülővé váláshoz való jogukat is érinti. Ezek a példák is azt mutatják, hogy az emberi jogok **oszthatatlanok, kölcsönösen összefüggnek egymással, és kölcsönösen függnek egymástól.**

1. Abu-Habib, L. Nem és fogyatékosság: nők tapasztalatai a Közép-Keleten (Gender and Disability: Women’s Experiences in the Middle East) Oxfam, UK, 1997.

16.1. GYAKORLAT: A diszkrimináció hosszútávú következményei

Megérteni a fogyatékossággal élő nők és lányok által tapasztalt diszkrimináció többszörös hatását.

60 perc

A Hatásdiagram nevű ábra (lásd a következő oldalon) fénymásolatai, papír és filctoll. Tetszőlegesen: Papírlapok-ból kivágott körök vagy papír-tányérok és filctoll.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

A résztvevők gyűjtsék össze, ami eszükbe jut arról, hogy milyen módon tapasztalják meg a fogyatékossággal élő nők és lányok a diszkriminációt vagy az egyenlőtlen bánásmódot. Írjanak ezekről listát, a hasonló példákat csoportokba rendezve. Őrizzék meg a listát a 16.2. gyakorlathoz.

2. ELEMZÉS

Osszuk a résztvevőket párokra vagy kis csoportokra, és minden pár vagy csoport válasszon egy példát a diszkriminációra, amit majd elemezni fognak. Adjuk nekik az alábbi utasításokat, és mutassuk be, hogyan használják a hatásdiagramot:

1. **lépés:** Határozzuk meg a problémát. Írjuk be a problémát a piramis tetején lévő körbe.
2. **lépés:** Gondoljuk végig az adott probléma három következményét a fogyatékossággal élő nők és lányok életének vonatkozásában, és írjuk le ezeket a három kisebb körbe a legfelső kör alá.
3. **lépés:** Mindhárom eredménnyel kapcsolatban keressünk további két következményt, ami ezekből ered. Ha még további válaszokat is találunk, további köröket adhatunk az ábrához.

Példa: Ha a probléma az, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok nem részesülnek azonos oktatásban, akkor három eredmény lehetséges:

- Nem tudnak írni és olvasni
- Nem tudják megfelelő színvonalon eltartani magukat
- Kirekesztődnek a saját korcsoportjukból

A „Nem tudnak írni és olvasni” eredményből pedig az alábbi három következmény fakadhat:

- Nem kaphatnak írásos információt
- Nem tudják elolvasni a gyógyszereken az útmutatót
- Nem tudnak levélben vagy e-mailben kommunikálni

Lehetséges változat: Ha belefér az időbe, használjunk pozitív hatásdiagramot, leírva azokat a következményeket melyeket a jogok érvényesülése eredményezne (pl. a fogyatékossággal élő nők és lányok egyenlő oktatásban részesülnek).

3. BESZÁMOLÓ

Kérjünk meg minden párt, mutassa meg a diagramját. Minden beszámoló végén az egész csoport mondjon további ötleteket más lehetséges hatásokra, következményekre. Tegyük hozzá ezeket is a diagramhoz. A diagramokat a terem elején állítsuk ki.

4. BESZÉLGETÉS

Hangsúlyozzuk, hogy a diszkrimináció következményei nemcsak hogy messzire hatnak, de általában az emberi jogok megsértését is jelentik, aminek szintén számos következménye van. Tekintsük át az egyes ábrákat, és a résztvevők határozzák meg, hogy melyik ábra esetében milyen emberi jogok sérülhetnek az egyenlőségre és a diszkriminációmentességre vonatkozó jogon kívül.

Példa: „A fogyatékossággal élő nők és lányok nem részesülnek egyenlő oktatásban” hatásait illetően ezt írhatjuk:

- „Nem tudnak írni és olvasni” = oktatáshoz való jog
- „Nem tudják megfelelő színvonalon eltartani magukat” = a megfelelő életszínvonalhoz való jog
- „Kirekesztődnek a saját korcsoportjukból” = az egyesüléshez való jog és a közösségben való részvétel joga

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Vonjunk le következtetéseket, hangsúlyozva azt, hogy a jogok kölcsönösen függnek egymástól. Mutassuk be, hogyan működik ez pozitív és negatív irányban is. Vegyük az egyik elemzett problémát és készítsünk pozitív hatásdiagramot, bemutatva, hogy egy jog érvényesülése hogyan erősíti meg a többi emberi jogot.

Példa: Példa: „A fogyatékossággal élő nők és lányok egyenlő oktatásban részesülnek” esetén a hatások az alábbiak lehetnek:

- „Tudnak írni és olvasni”
- „El tudják tartani magukat megfelelő színvonalon”= a megfelelő életszínvonalhoz való jog
- „Részt tudnak venni a korcsoportjuk életében” = az egyesüléshez való jog és a közösségben való részvétel joga

HATÁSDIAGRAM

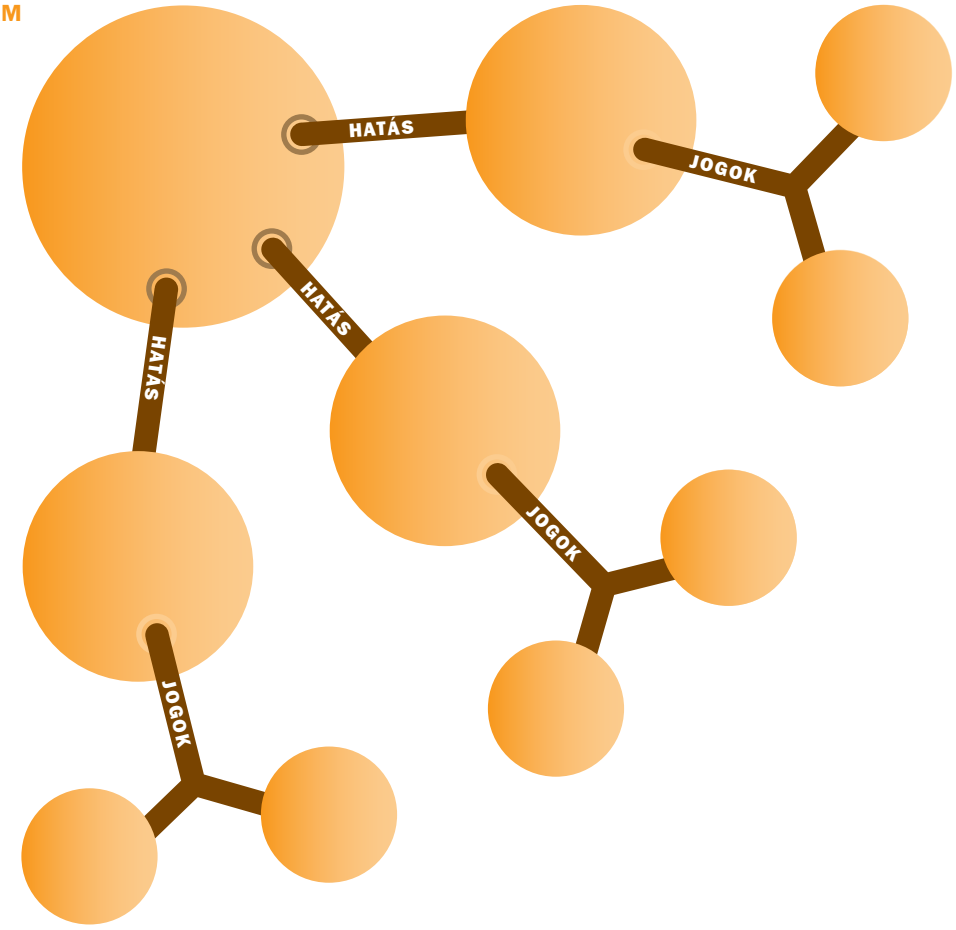

MIT MONDANAK A NEMZETKÖZI JOGI DOKUMENTUMOK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK ÉS LÁNYOK JOGAIRÓL?

A nemzetközi emberi jog világosan kimondja, hogy minden emberi lénynek joga van a diszkriminációmentes és egyenlő bánásmódhoz. Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR; Nyilatkozat) csakúgy, mint a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR)[2], védi a fogyatékossággal élő nőket és lányokat a nemi alapú diszkriminációval szemben.

A legfontosabb tematikus nemzetközi emberi jogi egyezmény a nők jogairól az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW)[3].

2. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm
3. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/e1cedaw.htm; magyarul lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98200010.TVR

Bár az a dokumentum nem utal kifejezetten a fogyatékossággal élő nők és lányok jogaira, valamennyi nőre alkalmazandó, fontos jogokat és kötelezettségeket határoz meg a diszkriminációmentességgel kapcsolatban a köz- és a magánszférában. A **CEDAW-bizottság**, az a testület, amely felügyeli a dokumentum megvalósítását, kiadott egy **általános észrevételt** (18. számú általános észrevétel a fogyatékossággal élő nőkről),[4] amely felhívja az államokat, hogy jelentéseikben tájékoztassák a Bizottságot a fogyatékossággal élő nők és lányok helyzetéről is. A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; Egyezmény) kettős megközelítésben tárgyalja a fogyatékossággal élő nők és lányok jogait. Ezek úgy jellemezhetők, mint egyrészt egy általánosabb, áttekintő jellegű megközelítés („broad brush approach"), és egy specifikusabb, részletezőbb megközelítés („thin brush approach").

A NEMI ALAPÚ DISZKRIMINÁCIÓ ÁLTALÁNOS, ÁTTEKINTŐ JELLEGŰ MEGKÖZELÍTÉSE

Az *áttekintő megközelítés* alapozza meg az egyenlőség és diszkriminációmentesség általános elveit, melyek a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** egészére vonatkoznak. Az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség azok a sarokkövek, amelyeken minden emberi jog alapul. Lényegében az emberi jogok elismerése azt jelenti, hogy elfogadjuk azt az alapfeltevést, miszerint minden emberi lény egyenlő értékkel bír, és jogosult arra, hogy tiszteletben tartsák emberi méltóságát. Így, noha megfogalmazásukban különbözhetnek, csaknem minden mai emberi jogi dokumentum – általában az elején – tartalmaz rendelkezést arra nézve, hogy az adott eszköz az egyenlőség és diszkriminációtól való mentesség elvei alapján alkalmazandó.

A 3(g) cikkben az Egyezmény kimondja, hogy a férfiak és a nők közötti egyenlőség olyan általános alapelv, amely az Egyezmény egészére vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy még ha egy adott rendelkezés nem is szól kifejezetten a nemek közötti egyenlőség kérdéséről, az egyenlőség elve meghatározza az Egyezmény rendelkezésének alkalmazását. Így tehát a nemek közötti egyenlőség az egész Egyezményre alkalmazandó.

Az államok kötelessége mind előnyben részesítő intézkedések, mind tilalmak formájában, hogy *tiszteletben tartsák, védelmezzék* és *garantálják* az Egyezmény rendelkezéseit. Az államnak ügyelnie kell arra, hogy *tiszteletben tartsa* a nők egyenlőségét a férfiakkal való viszonylatban. Például az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésről szóló 13. cikk értelmében az állam nem tehet semmi olyat, ami a férfiakat részesíti előnyben, és tovább növeli a hatalmi egyenlőtlenséget nők és férfiak között a társadalomban. Ellenkezőleg, minden, az egyezmény által megfogalmazott problémákra adott megoldásnak *védelmeznie* kell a nők által már megszerzett társadalmi előnyöket, és segítenie kell (vagyis *védelmeznie* kell) a jövőre vonatkozó céljaikat a társadalomban elfoglalt helyük további javítása érdekében.

Az Egyezmény 6. cikke szokatlannak mondható abból a szempontból, hogy világosan kimondja, hogy az államok kötelessége a fogyatékossággal élő nők *többszörösen hátrányos megkülönböztetésének* kezelése. A cikk kijelenti, hogy a részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak annak érdekében, hogy biztosítsák a nők teljes körű fejlődését, előrehaladását, valamint társadalmi szerepvállalásuk növelését azzal a céllal, hogy szavatolják számukra a jelen Egyezményben foglalt emberi jogok és szabadságok gyakorlását és élvezetét.

A NEMI ALAPÚ DISZKRIMINÁCIÓ SPECIFIKUS, RÉSZLETEZŐ MEGKÖZELÍTÉSE

Az egyenlőséggel/diszkriminációmentességgel kapcsolatos rendelkezések általános, áttekintő megközelítése mellett több emberi jogi dokumentum kiegészítésképpen specifikus rendelkezéseket is tartalmaz bizonyos meghatározott kérdésekre vonatkozóan, melyek egyes érintett csoportok számára bírnak különös jelentőséggel. Az Egyezmény ilyen részletező megközelítést használ a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés kérdésének esetében.

4. Lásd: http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/generl18.htm

Az erőszak vonatkozásában az Egyezmény arra utasít minden államot, hogy jóval tovább menjen annál, mint ami a puszta kötelessége arra nézve, hogy *tiszteletben tartsa* az adott személyek jogait, és részletes utasításokat ad arra vonatkozóan, hogy hogyan *védelmezze* és *garantálja* ezeket a jogokat. Különös jelentősége van annak a ténynek, hogy az Egyezmény mindeközben lebontja a közélet és a magánélet (családi élet) közötti mesterséges választóvonalat azáltal, hogy elismeri az állam bizonyos kötelezettségeit mindkét szférában.

A közszférában:
A részes államok megtesznek minden szükséges jogalkotási, közigazgatási, társadalmi, oktatási és más intézkedést a fogyatékossággal élő személyek otthoni és nem otthoni védelmére mindenfajta kizsákmányolás, erőszak és visszaélés ellen, beleértve ezek nemi alapú vonatkozásait is.

A magánszférában:
„A részes államok megtesznek továbbá minden szükséges intézkedést a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés minden formájának megelőzése céljából, többek között a nemnek és az életkornak megfelelő segítségnyújtásnak és támogatásnak a biztosításával a fogyatékossággal élő személyek, családtagjaik és gondozóik számára” – ebbe beletartozik a tájékoztatás és képzés nyújtása a kizsákmányolás, az erőszak és a visszaélés eseteinek megelőzéséről, felismeréséről és bejelentéséről.

Az állam védelmi és jogérvényesítő kötelességének még egy fokkal erősebb kifejeződése jelenik meg az Egyezményben az erőszakkal és visszaélésekkel kapcsolatosan (16. cikk, 5. bekezdés): „A részes államok hatékony jogszabályokat és politikákat – a nő- és gyermekközpontú jogszabályokat és politikákat is beleértve – léptetnek életbe a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek azonosítására, vizsgálatára és – adott esetben – bíróság elé vitelére.”

16.1. GYAKORLAT: A diszkrimináció gyökerei

A fogyatékossággal élő nőket és lányokat érő diszkrimináció okainak elemzése.

60 perc

A halcsont-diagram (lásd a következő oldalon) fénymásolt példányai, papírlap és filctoll.

1. BEVEZETÉS

Vegyük elő a diszkriminációra adott példákat tartalmazó listát, amit a 16.1. gyakorlat során használtunk. Mondjuk el, hogy míg az első gyakorlat a diszkrimináció hatásait vizsgálta, a mostani gyakorlat során a hátrányos megkülönböztetés okait fogjuk elemezni.

2. ELEMZÉS

Osszuk a résztvevőket párokba vagy csoportokba, és mindegyik pár vagy csoport válasszon egy példát a diszkriminációra, amit majd elemezni fog. Lehetnek ugyanazok a párok és a témák, mint a 16.1. gyakorlatban, de lehetnek mások is. Minden csoport kapjon egy példányt a halcsont-diagramból, valamint egy papírlapot és filctollat. Mondjuk el, hogy az lesz a feladatuk, hogy az adott problémát bontsák le kezelhető részekre. Adjuk nekik oda az alábbi utasításokat, és mutassuk be a halcsont-diagramot. Magyarázzuk el, hogy ennek a diagramnak a segítségével hogyan lehet egy probléma minden lehetséges okát végiggondolni. Mutassuk be a diagram használatát egy egyszerű példa segítségével.

1. **lépés:** Határozzuk meg a problémát. Írjuk le egyetlen mondatban vagy kifejezéssel.
2. **lépés:** Mik a főbb tényezői a problémának? Rajzoljunk vonalakat a gerincvonalhoz csatlakozva minden tényezőhöz, és nevezzük el őket. Sokféle tényező lehet, például emberek, rendszerek, felszerelés, külső erők, attitűdök, szokások, kulturális hagyományok.
3. **lépés:** Határozzunk meg lehetséges okokat minden, a 2. lépésben felrajzolt tényező esetében. Jelöljük ezeket kisebb vonalakkal, melyek a „hal-

szálkákhoz” csatlakoznak. Egy nagyobb vagy összetettebb probléma elemzésekor legjobb, ha ezeket a „szálkákat” további okokra bontjuk. Jelöljük ezeket az okok vonalaihoz csatlakozó további vonásokkal.

4. **lépés:** Elemezzük a diagramot. A probléma összetettségétől és fontosságától függően mit tudnánk tenni a probléma kezelése érdekében?

Lehetséges változat: Készítsünk vázlatot, ahol a probléma a főcím, a tényezők és az okok pedig alcímek.

3. BESZÁMOLÓ

Minden pár mutassa be a diagramját. Minden beszámoló végén kérdezzük meg a csoportot, hogy milyen további okok és kezelési módok jutnak eszükbe.

4. ÖSSZEFOGLALÁS

Kérdezzük meg a résztvevőket, hogy milyen közös okokat fedeztek fel a különböző elemzésekben. Írjuk össze ezeket, és vitassuk meg, hogy a diszkrimináció ezen elsődleges okai hogyan lehetnének kezelhetők.

MINTA HALCSONT-DIAGRAM

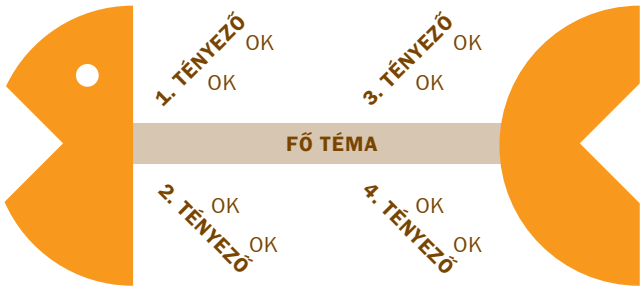

© EnchantedLearning.com

16.2. GYAKORLAT: Hogyan erősíti meg az egyezmény a fogyatékossággal élő nőknek és lányoknak a diszkriminációmentességhez és a nemek közötti egyenlőséghez fűződő jogát?

Megvizsgálni és megérteni, hogyan erősíti meg az Egyezmény a fogyatékossággal élő nők és lányok jogait.

30 perc

Flipchart papír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. ÁTTEKINTÉS

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjünk meg minden csoportot, hogy vitassák meg a diszkriminációmentesség és a nemek közötti egyenlőség átfogó és részletező megközelítéseit az Egyezmény vonatkozásában.

2. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

A résztvevők hozzanak példákat arra, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok hogyan élvezhetik a jogaikat, és jogaik érvényesülése miképpen gyakorolhat pozitív hatást az életükre.

3. LISTAKÉSZÍTÉS

Írjunk fel 3–5 példát egy nagy papírlapra egymás alá. Osszuk fel a lap másik felét három oszlopra, amelyek címe tiszteletben tartás, védelem, garantálás. Töltsük ki a táblázatot példákkal.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használhatók fel az Egyezménynek a diszkriminációmentességgel és a nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos rendelkezései arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK ÉS LÁNYOK ÁLTAL TAPASZTALT NEMI ALAPÚ DISZKRIMINÁCIÓ ÉS EGYENLŐTLENSÉG EGYES FORMÁI

ERŐSZAK

A fogyatékossággal élő nők magas arányban szembesülnek erőszakkal mind családtagjaik, mind gondozóik részéről. A gondozók közé tartozhatnak ápolók, tolmácsok, háztartási alkalmazottak, sofőrök, orvosok, kórházi ápolók, tanárok, szociális munkások, pszichiáterek, terapeuták, tanácsadók, valamint kórházak vagy más intézmények dolgozói. A szereplők nagy száma és a gondozással járó közeli fizikai és érzelmi kapcsolat nagyban növeli a visszaélés esélyét a fogyatékossággal élő személyekkel szemben. Továbbá, mivel gyakran kénytelenek gondozóikra hagyatkozni, a fogyatékossággal élő nők még a többi nőnél is több nehézséggel szembesülnek, ha a visszaélésekre keresnek jogorvoslatot. Az Európában, Észak-Amerikában és Ausztráliában folytatott kutatásokból kiderült, hogy a fogyatékossággal élő nők több mint fele tapasztalt fizikai bántalmazást, míg a nem fogyatékossággal élő nők körében ez az arány csak egyharmad. Az Egyesült Államokban a kutatások kimutatták, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek csaknem kétszer akkora valószínűséggel tapasztalnak szexuális bántalmazást, mint a fogyatékossággal nem rendelkező gyermekek.

A fogyatékossággal élő nők és lányok elleni erőszak formái

A fogyatékossággal élő nők elleni erőszak sokféle formát ölthet, amelyek egyszerre is jelentkezhetnek. Nem csupán szándékos rossz bánásmódban és bántalmazásban nyilvánulhat meg, hanem az elhanyagolás passzívabb formáiban is:

- **Elhanyagolás** – az élelem megtagadása, a személyes vagy orvosi ellátás hiánya vagy nem megfelelő mivolta;
- **Fizikai bántalmazás** – tettleges bántalmazás, durva vagy nem megfelelő bánásmód, nem megfelelő személyes vagy orvosi ellátás, túlzott korlátozás, nem megfelelő viselkedésszabályozás, túlzott gyógyszerezés, fogságban tartás;
- **Pszichológiai bántalmazás** – verbális bántalmazás, megfélemlítés, társadalmi elszigetelés, érzelmektől való megfosztás, a személyes ügyekben való döntéshozás jogának megtagadása, a gyermekek elvételével való fenyegetés;
- **Szexuális bántalmazás** – a nő szexualitásának megtagadása, a szexuális tájékoztatás/oktatás megtagadása (pl. születésszabályozásról és szülésről), szóbeli zaklatás, nem kívánt szexuális jellegű érintés, erőszakos támadás, kényszerabortusz vagy sterilizáció.[5]

A REHABILITÁCIÓS SZOLGÁLTATÁSOKHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

A rehabilitációs szolgáltatások nem elérhetők az olyan fogyatékossággal élő személyek nagy többsége számára, akik hasznát vennék ezeknek, és a létező szolgáltatások gyakran nem hozzáférhetők vagy elérhetők a nők és lányok számára. Sok háború sújtotta országban a rehabilitációs szolgáltatások csak férfiak számára elérhetők. A fejlődő országokban a fogyatékossággal élő nők és lányok számos okból sokkal kisebb eséllyel jutnak gyógyászati segédeszközöket és protéziseket nyújtó szolgáltatásokhoz, többek között a tájékoztatás hiánya miatt, vagy azért, mert egyedül nem tudnak elutazni a szolgáltatások helyszínére, vagy a pénzügyi források hiánya következtében. (A habilitációhoz és rehabilitációhoz való joggal kapcsolatosan lásd még a 9. fejezetet a 156. oldalon.)

5. Saxton, Marsha. Tanterv a visszaélések megelőzéséről és az érdekérvényesítő képesség növeléséről (Curriculum on Abuse Prevention and Empowerment). World Institute on Disability: http://www.wid.org/programs/health-access-and-long-term-services/curriculum-on-abuse-prevention-andempowerment-cape

AZ ALAPVETŐ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS

A fogyatékossággal élő nők és lányok jelentős akadályokkal szembesülnek az alapvető egészségügyi ellátáshoz való jogukkal összefüggésben. A fogyatékossággal élő nők és lányok általános egészségügyi ellátáshoz való hozzáférése útjában álló akadályok között szerepel például a diszkrimináció és az előítélet, a tájékoztatás hiánya, a közlekedés hiánya, és az önrendelkezés és a magánélet tiszteletben tartásának hiánya. Egy az Egyesült Államokban folytatott felmérés szerint a fogyatékossággal élő nők 31%-ától tagadták meg az orvosok az egészségügyi ellátást fogyatékosságuk miatt.[6] A WHO jelentése szerint alig néhány orvosi, ápolói, közegészségügyi, fogorvosi, gyógyszerészeti képzést nyújtó, valamint egészségügyi szakembereket vagy szociális munkásokat képző iskola kínál fogyatékossággal kapcsolatos képzést vagy kurzust, és azokban az iskolákban, melyekben zajlik ilyen oktatás, szinte csak a klinikai és a rehabilitációs gondozásra koncentrálnak.[7]

A REPRODUKTÍV EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁSHOZ VALÓ JOG

Az értelmi és fizikai fogyatékossággal élők nőknek küzdeniük kell azért, hogy részt vehessenek az egészségügyi ellátásukban hozott döntésekben. Az egészségügyi dolgozók sok esetben nem világosítják fel a fogyatékossággal élő nőket és lányokat a megfelelő családtervezési szolgáltatásokról és módszerekről. Túlságosan is gyakran hoznak helyettük döntéseket a velük való konzultáció mellőzésével, illetve a beleegyezésük nélkül, ami számos emberi jog sérelméhez vezet, köztük kényszerített abortuszhoz, sterilizációhoz, és pszichiátriai gyógyszerezéshez.[8] Amikor reproduktív egészségügyi ellátást vesznek igénybe, a fogyatékossággal élő nők gyakran szembesülnek bántó bánásmóddal a sajátos körülményeiket meg nem értő orvosok részéről. Egy az Egyesült Államokban folytatott felmérés például kimutatta, hogy a fogyatékossággal élő nők jelentősen kisebb valószínűséggel részesültek nőgyógyászati vizsgálatban, mint a nem fogyatékossággal élő nők.[9]

A HÁZASSÁGHOZ ÉS CSALÁDALAPÍTÁSHOZ VALÓ JOG

A fogyatékossággal élő nők gyakran szembesülnek korlátozásokkal a házassággal és családalapítással kapcsolatos jogaikkal összefüggésben, és gyakran elveszítik gyermekeik felügyeleti jogát. A fogyatékossággal élő nőket alkalmatlannak tarthatják a szülői feladatok ellátására, és félretájékoztathatják őket, miszerint fogyatékosságuk miatt nem volna biztonságos és tanácsos gyermeket vállalniuk. 1997-ben a japán kormány elismerte, hogy 1949 és 1992 között beleegyezésük nélkül sterilizáltak 16 500 fogyatékossággal élő nőt, hogy megakadályozzák a „hibás utódok megszületését”.[10] A kormány azon az alapon utasította el a fogyatékossággal élők közösségének a kompenzációra benyújtott igényét, hogy a korabeli japán jogszabályok alapján az eljárás törvényes volt. Néhány országban csaknem lehetetlen, hogy fogyatékossággal élő nők gyermeket fogadjanak örökbe.

OKTATÁS ÉS ÍRÁSTUDÁS

A nemi és fogyatékosságon alapuló kettős diszkrimináció eredménye, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok körében alacsony az írni és olvasni tudók és az iskolába járók aránya. Az Egyesült Államokban a fogyatékossággal élő nők körében ötször olyan gyakori, hogy nyolc vagy kevesebb évig járnak iskolába, mint a nem fogyatékossággal élő nők esetében. Sok országban az iskola nem hozzá-

6. Nosek, M.C. et al.: Országos felmérés a testi fogyatékossággal élő nőkről (National Study of Women with Physical Disabilities: Final Report). Houston: Center for Research on Women with Disabilities, 1997.

7. Szakpolitikai tervezet a fogyatékosságról (Draft Policy on Disability), World Health Organization, publikálatlan kézirat, 1999.

8. Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma, Emberi jogi jelentés (United States State Department Human Rights Report). 2000. február.

9. Rousso, Harilyn: Fogyatékossággal élő lányok és nők: nemzetközi áttekintés és kutatási összefoglaló (Girls and Women with Disabilities: An International Overview and Summary of Research). Disabilities Unlimited Consulting Services, 2000.

10. Ellenjelentés a japán kormány által tett jelentésről a Gazdasági, Szociális és Kulturális jogok bizottsága soronkívüli ülésének 26. ülésén (Counter Report of the Report of the Japanese Government Made at the 26th Session of the Extraordinary Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Geneva). Genf, 2001. augusztus 13–31. DPI Japan National Assembly of Disabled Peoples International. http://homepage2.nifty.com/ADI/Counterreport.html

férhető vagy túl messze van, vagy kizárja a fogyatékossággal élő lányokat (és fiúkat) az iskola látogatásából. Belegondolva abba, hogy lányuknak milyen kevés lehetősége lesz az életben, a szülők nem sok okát látják, hogy iskolába küldjék őt. Azoknak a fogyatékossággal élő lányoknak, akik nem járnak iskolába, még korlátozottabb a reproduktív egészségre vonatkozó tájékoztatáshoz való hozzáférési lehetősége, így nem meglepő, hogy az Egyesült Államokban a fogyatékossággal élő fiatal nők jelentősen nagyobb valószínűséggel válnak anyává az iskola befejezését követő 3–5 évben, mint a nem fogyatékossággal élő fiatal nők. A felmérések azt is kimutatták, hogy a fogyatékossággal élő diákok nagyobb arányban tapasztalnak szexuális zaklatást az iskolában, és a fogyatékossággal élő lányok pedig még a fogyatékossággal élő fiúknál is nagyobb arányban szembesülnek zaklatással.[11]

MUNKAHELYI DISZKRIMINÁCIÓ

A munkaerőpiac nem alkalmazkodik megfelelően a fogyatékossággal élő nőkhöz, és nincsenek megfelelő törvények a zaklatás megakadályozására és büntetésére sem, legyen szó akár szexuális, akár a fogyatékosságon alapuló zaklatásról. Az ENSZ szerint a világban a fogyatékossággal élő nőknek csupán a negyede dolgozik. Feleakkora az esélyük, hogy munkát találjanak, mint a fogyatékossággal élő férfiaknak.[12] A fogyatékossággal élő munkavállalók munkahelyi zaklatása ugyancsak gyakori, és a hátrányos megkülönböztetés esetei igen súlyosak lehetnek a rejtett fogyatékossággal, így például az értelmi fogyatékossággal élő személyek esetében. Az általános tudatlanság miatt a potenciális munkaadók gyakran elutasítanak fogyatékossággal élő nőket, mert tévesen azt feltételezik, hogy nem lesznek képesek megfelelni a munkahelyi elvárásoknak, vagy hogy az ésszerű alkalmazkodás túl nagy mértékű változtatást és költséget jelentene. A fogyatékossággal élő nők körében a munkanélküliség a fejlődő országokban gyakorlatilag 100%-os.[13]

MEGFELELŐ ÉLETSZÍNVONAL

Azokban az országokban, ahol a nőket termelő- és reproduktív képességükért becsülik leginkább, egy fogyatékossággal élő nő még nagyobb diszkriminációval szembesül. Általában neki jut a legkevesebb az élelemből és más anyagi javakból. Ennek eredményeképpen a fogyatékossággal élő lánygyermekek túlélési aránya kisebb, mint a fiúké. Alig néhány fejlődő ország kínál oktatási lehetőséget a fogyatékossággal élő lányok részére, és ahol van lehetőség a fogyatékossággal élő gyermekek számára az oktatásban való részvételre, ott általában a fiúk részesülnek benne. A városi nyomornegyedekben a fogyatékossággal élő nők és lányok különösen nehéz körülmények között élnek, megfelelő lakhatás, tiszta ivóvíz és csatornázás nélkül, és gyakran vannak kitéve nemi alapú erőszakos cselekményeknek, valamint a környezetszennyezés káros hatásainak.

11. Rousso, Harilyn. Fogyatékossággal élő lányok és nők: nemzetközi áttekintés és kutatási összefoglaló (Girls and Women with Disabilities: An International Overview and Summary of Research). Disabilities Unlimited Consulting Services, 2000.

12. Fogyatékossággal élő lányok és nők (Women and Girls with Disabilities). 2006. Human Rights Watch. http://hrw.org/women/disabled.html

13. Adatok a fogyatékossággal élő nőkről (Factsheets on Women with Disabilities). Dawn Ontario Disabled Women's Network Ontario. http://dawn.thot.net/fact.html

16.4. GYAKORLAT: Döntéshozatal a családban és azon túl

A döntéshozó hatalom meghatározása a családban és azon túl.

90 perc

Flipchart papír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

Kérjük meg a csoportot, hogy adjanak válaszokat a következő kérdésre: *Milyen döntéseket hoznak egy átlagos családban?* A résztvevők ne részletezzék ötleteiket. Megjegyzések nélkül jegyezzük fel a válaszokat.

2. BESZÉLGETÉS

A csoport mondjon véleményt a férfiak és nők által hozott döntések közötti különbségekről. Egészítsük ki a listát az alábbiak bármelyikével, ha nem szerepel a felsorolásban:

- Kivel éljen és milyen megegyezés szerint?
- Kössön-e házasságot?
- Kivel kössön házasságot?
- Mikor kössön házasságot?
- Legyenek-e gyermekei?
- Mikor vállaljon gyermeket és hányat?
- Tartsa-e meg nemzetiségét és állampolgárságát a házasságkötéskor?
- Fogadjon-e örökbe gyermeket, és ha igen, hányat?
- Nevelje-e fel valaki másnak a gyermekét örökbefogadás nélkül?
- Váljon-e el, és ha igen, milyen feltételekkel?
- Legyen-e saját tulajdona és rendelkezhessen-e fölötte, kérhessen-e kölcsön pénzt, vagy indíthasson-e vállalkozást?
- Jelentkezzen-e fizetett állásra, és ha igen, milyen típusúra?

3. AZ EGYEZMÉNY SZÖVEGÉNEK KIOSZTÁSA ÉS ELEMZÉSE

Osszuk ki a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 6. és 3(g) cikkét, és hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a diszkriminációmentességre alapozva ezek biztosítják a fogyatékossággal élő nők egyenlő jogait, valamint felelősségeit. Kis csoportokban vagy párokban a résztvevők vitassák meg a következő kérdéseket, és számoljanak be róla az egész csoportnak:

- Mit jelentenek az Egyezmény rendelkezései?
- Fontos-e annak elismerése, hogy a fogyatékossággal élő nőknek mások a szükségletei mint a férfiaknak?
- Hogyan tartja be – vagy nem tartja be – ezeket a rendelkezéseket a közösségük? És a családjuk?

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK MINT SZERVEZŐK

„Büszke vagyok, hogy a fogyatékossággal élő nőknek ehhez a világméretű csoportjához tartozom. Ez arra is emlékeztet engem, amikor magányos kislány voltam, és mikor az egyre rosszabbodó fogyatékosságom és a szomorú kilátásaim miatt nagyon boldogtalan voltam. De már nem vagyok magányos és boldogtalan. Erősek vagyunk, okosak, és a saját mozgalmunk hatékony vezetői. Most már tudást, erőt, kapcsolatokat és reményt tudunk kínálni egymásnak. Tulajdonképpen ezt tesszük, valahányszor találkozunk egy fogyatékossággal élő fiatal lánnyal vagy nővel, és új módot kínálunk neki arra, hogy új ismeretek és erőforrások birtokában, valamint a világszerte élő erős, egymással összefogó, egymást támogató fogyatékos nőkkel együtt szembenézzen a diszkriminációval.”
Dinah Radtke
elnök, Nőjogi Bizottság,
Disabled Peoples’ International, 1999

A fogyatékossággal élő nők nem csupán aktív és vezető szerepet töltenek be a fogyatékossággal élők mozgalmaiban szerte a világban, de saját, önálló szervezeteket és bizottságokat hoznak létre, amelyek a fogyatékossággal élő nők problémáival foglalkoznak. Ezek az erőfeszítések nem nélkülözik a küzdelmet sem. A fogyatékossággal élő nők számára kulcsfontosságú kérdéseket a legtöbb nemzeti és nemzetközi fogyatékosügyi szervezet az önálló életvitelért folytatott küzdelemnek még mindig csak kis részének tekinti. Ugyanakkor a fogyatékossággal élő nők közössége olyan kérdésekben nyilvánult meg, amelyek ezt a küzdelmet egyre kifinomultabb módokon befolyásolják. A fogyatékossággal élő nők olyan célokat tűztek ki, amelyek számos egyezményben szerepeltek – az ENSZ Nők Világkonferenciájának (1995) **Cselekvési Tervétől** az egyes országok és szervezetek tervéig, a fogyatékossággal élő nők hosszú ideje tartó diszkriminációjának kezelésére. A fogyatékossággal élő nők által tett erőfeszítések annak érdekében, hogy emberi jogi kérdésekben előrelépések történjenek, szerte a világon fontos elemei a fogyatékossággal élő személyek jogaiért folyó küzdelemnek. (Lásd a keretes idézetet.)

NEMZETKÖZI ERŐFESZÍTÉSEK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK JOGAI ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK ELŐSEGÍTÉSÉRE

1995 – Nemzetközi konferencia a fogyatékossággal élő nőket érintő kérdésekről (International Symposium on Issues of Women with Disabilities) a MIUSA (Mobility International USA) szervezésében, mely megelőzte az ENSZ Nők Negyedik Világkonferenciája és Civil Fóruma elnevezésű rendezvényét (Peking, Kína).

1995 – A Fogyatékossággal élő nők találkozója (Disabled Women's Caucus) **a Pekingben megtartott ENSZ Nők Negyedik Világkonferenciáján és Civil fórumán,** a *Women's International Linkage on Disability,* a Fogyatékossággal élő női vezetők nemzetközi találkozója (Women's International Linkage on Disability) szervezésében.

1997 – a Mobility International USA (MIUSA) által koordinált **International Women's Institute on Leadership and Disability,** mely egy 35, a világ minden tájáról érkezett fogyatékossággal élő nő részvételével zajló kéthetes vezetőképzés volt az Egyesült Államokban.

1997 – Nemzetközi fórum a fogyatékossággal élő nőket érintő kérdésekről (International Forum on Issues of Women with Disabilities) a World Institute on Disability and Rehabilitation International szervezésében, az Egyesült Államok Oktatási, Egészségügyi- és Szociális Minisztériuma támogatásával.

1998 – MIUSA Nemzetközi konferencia a fogyatékossággal élő nők számára nyújtott mikrohitelekről (International Symposium on Microcredit for Women with Disabilities), Eugene-ben (Oregon, USA).

2000 – MIUSA Globális lehetőségek a fogyatékossággal élő nők számára a vezetés és a foglalkoztatás terén (Global Options for Women with Disabilities in Leadership and Employment), Eugene, Oregon, USA.

2006 – Az ENSZ elfogadja a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményt. A Nők találkozója erőfeszítéseinek eredményeként a fogyatékossággal élő nők jogait, valamint több más, nemekkel kapcsolatos kérdést rendelkezés rögzíti az Egyezményben.

16.5. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a fogyatékossággal élő nők jogainak előmozdítása mellett!

Hangsúlyozni és megvizsgálni, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok emberi jogai miképpen jelentenek egyaránt jogokat.

30 perc

Flipchart papír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. CSELEKVÉS

- Kérdezzük meg, hogy most, miután többet megtudtunk a fogyatékossággal élő nők és lányok jogairól, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére.
- Hívjuk fel a figyelmet arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, legyen az bármilyen kicsi is, melyet végre kíván és végre tud hajtani egy hónapon belül annak érdekében, hogy előmozdítsa a fogyatékossággal élő lányoknak és nőknek a hátrányos megkülönböztetéstől való menetességhez és az egyenlőséghez való jogának érvényesülését.
- Jegyezzük fel a kötelezettségvállalásokat egy flipchart papírra vagy a táblára, és a képzést követően osszuk ki a vállalások összefoglalóját a résztvevőknek.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmezéséhez lásd *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* című 3. részt a 271. oldalon.

HASZNOS FORRÁSOK A NEMEK ÉS FOGYATÉKOSSÁG TÉMAKÖRÉBEN

- Fogyatékossággal élő nők a sport világában (Disabled Women in Sport): http://www.feminist.org/sports/disability.html
- Fogyatékossággal élő nők az interneten (Disabled Women on the Web): http://www.disabilityhistory.org/dwa/
- Nemzetközi lista a fogyatékossággal élő nőknek és nőszövetségeknek (International List for Women with Disabilites and Wommen Allies, D-Wild): http://groups.yahoo.com/group/d-wild/
- A fogyatékossággal élő nőket érintő kérdésekben tevékenykedő szervezetek és bizottságok: http://www.dpi.org/en/resources/topics/women/02-11-05_orgs.htm

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NŐK JOGA A DISZKRIMINÁCIÓMENTESSÉGHEZ ÉS EGYENLŐSÉGHEZ

Mivel az egyezmény a nőket és lányokat kiemelten sérülékeny helyzetben lévő körként kezeli, ezért az alkotmányos rendelkezések ismertetésénél a gyermekekre vonatkozó részek is bekerültek:

66. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében.[14]

(2) A Magyar Köztársaságban az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani.

(3) A munka végzése során a nők és a fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják.

67. § (1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.

(2) A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák.

(3) A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

70/B. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.

(2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.

(3) Minden dolgozónak joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének.

(4) Mindenkinek joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz.

Mára az egyenjogúság fogalmának egyrészt bizonyos társadalmi csoportok előnyös megkülönböztetése, illetőleg annak elvárhatósága, másrészt pedig a hátrányos megkülönböztetés tilalma ad korszerű tartalmat.

A pozitív diszkrimináció teljesen új formáját jelenti az ún. **statisztikai kvóták**[15] **vagy arányossági egyelőség alkalmazása**.[16] A szóban forgó kérdésre – a nemek közötti egyenjogúság, illetve megkülönböztetés tilalma kapcsán – egy másik, az amerikaitól eltérő választ ad az európai joggyakorlat. Ennek a lényege az **esélyegyenlőségi egyenjogúság**.[17] A magyar bírói és alkotmánybírósági gyakorlatban a fenti kérdés – tudomásunk szerint – nem merült fel direkt módon. Indirekt módon azonban igen. Úgy tűnik, hogy az Alkotmánybíróság a nemek közötti egyenjogúság megítélésében az esélyegyenlőségi egyenjogúság elvét, tehát a kompenzációs-korrekciós elvet követi. Azt vallja ugyanis, hogy a jognak a nők oldalán meglévő, s alkati sajátosságaikra visszavezethető hátrányok kiküszöbölésére kell törekednie.[18] A nők és férfiak egyenjogúságára vonatkozó szabályozás ma már korrektnek mondható. A gyakorlatban azonban adódnak hiányosságok.[19]

A modern alkotmányos államok előbb fokozatosan felszámolták azokat a nyílt megkülönböztetésen alapuló jogi korlátokat, amelyek a nőket sújtották; a későbbiek során pedig egyre inkább általánossá

14. 160/B/1993. AB határozat, ABH 1993, 775–776.

15. A kvótákat a hetvenes évek elején kezdték alkalmazni az Egyesült Államokban, amikor a munkavállalás területén előírták, hogy egyes etnikai, életkori, vallási csoportokat, a nőket és a testi fogyatékosokat az összlakosságon belüli arányuknak megfelelő mértékben kell alkalmazni.

16. Tausz Katalin: Esélyegyenlőség és különleges bánásmód, Fundamentum, 1998. 1–2. 100. o.

17. Eszerint a női pályázókat előnyben kell részesíteni, ha az adott beosztásban a nők aránya a férfiakénál alacsonyabb, feltéve, hogy a női pályázó szakmai minősítése a férfi jelentkezőével legalább azonos, s feltéve, ha a férfi oldalán nem állnak fenn olyan speciális körülmények, amelyek az egyensúlyt az ő javára billentik. A kapcsolatos kérdéseket Lehoczkyné Kollonay Csilla tanulmánya nyomán ismertetjük. Lásd: Lehoczkyné Kollonay Csilla: Árnyak és árnyalatok az egyenlő bánásmód európai uniós elvének alkalmazása körül. Fundamentum, 1998. 1–2. sz. 83–96. skk.

18. 7/1998. (III. 18.) AB határozat, ABH 417., 419.

19. A női jogok védelme lényegében megoldatlan abban az esetben, ha a sérelem nem a már meglévő jogviszonyon belül következik be: a nők alkalmazásának a megtagadása, álláspályázatuk hátrányos elbírálása. Halmai Gábor hivatkozik az ítéletre. Halmai Gábor: Az alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban. In: Sajtószabadság és személyiségi jogok. Budapest, 1999. AduPrint-INDOK, 17.

vált a nők javára szóló pozitív diszkrimináció, azaz olyan kedvezmények biztosítása, amelyek azt szolgálják, hogy a nők alkati sajátosságaira visszavezethető hátrányok csökkenjenek: kedvezmények a munkaviszonyban, a munkaidőben, sőt eltiltásuk a számukra ártalmas munkakörök betöltésétől, az anyasághoz kapcsolódó támogatások stb. Olyan intézkedések fokozatos bevezetésére került tehát sor, amelyek a nők esélyegyenlőségét hivatottak biztosítani a társadalomban.[20]

A nők és a férfiak egyenjogúsága tárgyában több nemzetközi dokumentum született. Az emberi jogokról szóló egyezmények is kitérnek erre a kérdésre, de speciális dokumentumok is szólnak róla. Az Alkotmány a nők és férfiak egyenjogúságát egyrészt nevesítve biztosítja: A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében[21]; másrészt az alkotmánynak az egyenjogúságra vonatkozó általános szabályai – a diszkrimináció tilalma, az egyenlő munkáért egyenlő bér elve stb. – a nők státusára is vonatkoznak.

Nők és gyermekek egyre nagyobb arányban válnak szexuális bűnözés, szexuális kizsákmányolás áldozataivá. Ez gyakran a nemzetközi emberkereskedelemmel kapcsolódik össze. A nők munkába állása, illetve annak elterjedése hozta magával új típusú kiszolgáltatottságukat, amit összefoglalóan szexuális zaklatásnak neveznek.

A szexuális zaklatás fogalomkörébe sorolják azokat az egyenlő elbánás elvét sértő cselekményeket, amelyeknek a megvalósulására a munka világában kerülhet sor. Ide, a szexuális zaklatás körébe sorolják a kétértelmű megjegyzéseket, a bántó vicceket, a feltűnő bámulást, a testi érintést, fényképek kitűzését, a szexuálisan kétértelmű tárgyakat.[22] A magyar jogban a szexuális zaklatás körébe tartozó cselekmény esetleg a nem vagyoni kár szabályai szerint orvosolható.

20. Magyarországon 1945-ben kezdetét veszi az a folyamat, amelynek során a nők egyenjogúsága fokozatosan megvalósul a polgári jog, a családi jog és a munkajog területén. Az 1945. évi VIII. törvény megszüntette a nők és a férfiak közötti különbségtételt a választójog gyakorlásában. Az 1957. évi V. törvény megszüntette azt a különbséget, ami az állampolgárság megszerzése szempontjából férfi és nő között volt: azóta a gyermek az anya után is szerezhet állampolgárságot. A családon belüli kapcsolatok szabályozásában, az öröklési jogban egyrészt eltűntek azok a különbségek, amelyek a nők hátrányára állottak fenn, illetve a nők javára a jogi szabályozásban az előnyös megkülönböztetés elve érvényesül. A férjes nő nevét a házasságban szabadon választja meg: hagyományosan a férj nevének felvételével, illetve ahhoz, a -né toldással jelölték a XVIII. század végétől. A Csjt. 26. §-a az említett mellett más megoldásokat is lehetővé tesz.

21. Alkotmány 66. § (1) bek.

22. Lásd erről Pekala Károly. A diszkrimináció tilalma a személyiségi jogok tükrében In: Tanulmányok a rendvédelem köréből. Szerk.: Szigeti Péter. Budapest, 1998, Rendőrtiszti Főiskola Jog- és államtudományi tanszék, 122. o.

17. FEJEZET **A TÖBBSZÖRÖS DISZKRIMINÁCIÓVAL SZEMBESÜLŐ FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAI**

ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény

Preambulum

A jelen Egyezmény részes államai

i) elismerve továbbá a fogyatékossággal élő személyek sokféleségét;

k) aggodalmukat fejezve ki amiatt, hogy a különböző okmányok és kötelezettségvállalások ellenére a fogyatékossággal élő személyek továbbra is akadályokkal szembesülnek a társadalomban való egyenlő részvételük során, és amiatt, hogy emberi jogaik a világ valamennyi táján sérülnek;

p) aggodalommal tekintve azon fogyatékossággal élő személyeket körülvevő nehéz körülményekre, akik faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai és más vélemény, nemzeti, etnikai, őslakos vagy társadalmi származás, vagyon, születés, életkor vagy más helyzet alapján a hátrányos megkülönböztetés többszörös vagy súlyosabb formáival szembesülnek;

t) hangsúlyozva azt a tényt, hogy a fogyatékossággal élő személyek többsége szegény körülmények között él, és e tekintetben felismerve annak kiemelt szükségességét, hogy foglalkozni kell a szegénységnek a fogyatékossággal élő személyekre gyakorolt káros hatásával;

CÉLKITŰZÉSEK

A fejezetben található háttér-információk és gyakorlatok lehetővé teszik a résztvevők számára, hogy az alábbi célok eléréséért dolgozzanak:

- értsék meg a többszörös diszkrimináció fogalmát, amellyel a fogyatékossággal élő személyek egyes csoportjai szembesülhetnek, és az őket érő diszkriminációt emberi jogi kérdésként közelítsék meg;
- határozzák meg, melyek azok a módszerek és eljárások, amelyek gyakorlásával ezen csoportok emberi jogainak érvényesülését előmozdítják, illetve megtagadják;
- magyarázzák el, hogy miért fontos, hogy valamennyi fogyatékossággal élő személynek szava lehessen a saját érdekeit érintő döntéshozatali folyamatokban, ide értve a fogyatékossággal élő személyek részvételét a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozásban;
- értsék meg és alkalmazzák a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of People with Disabilities, CRPD) azon fogyatékossággal élő személyek emberi jogaira vonatkozó rendelkezéseit, akik a diszkrimináció többféle formájával szembesülnek;
- mutassanak rá azokra a lehetséges stratégiákra, amelyek elősegíthetik valamennyi fogyatékossággal élő személy emberi jogainak érvényesülését.

KEZDJÜNK HOZZÁ! GONDOLKOZZUNK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAIRÓL, AKIK TÖBBSZÖRÖS DISZKRIMINÁCIÓVAL SZEMBESÜLNEK!

A fogyatékossággal élő személyek általában marginalizált helyzetben vannak, és hátrányos megkülönböztetés éri őket a fogyatékosságuk miatt. A fogyatékossággal élők egyes csoportjait többszörösen vagy különösen súlyosan diszkriminálják a társadalmi helyzetük miatt, vagy azon okból, mert valamely kisebbséghez tartoznak. A fogyatékosságuk mellett egyéb tulajdonságuk, státuszuk vagy körülményeik - például az életkoruk, a szociális helyzetük vagy az egészségi állapotuk - miatt is hátrányos megkülönböztetés éri őket. Számos olyan tulajdonság van, ami többszörös vagy különösen súlyos diszkriminációt eredményezhet. Ilyenek sok más mellett például a rassz, a bőrszín, a nem, a nyelv, a vallás, a politikai vagy egyéb nézetek, a nemzeti, etnikai hovatartozás, a bennszülött/őslakos lét vagy a társadalmi származás, a vagyoni és a születési helyzet, a szexuális kisebbséghez tartozás, a szegénység vagy egyéb státusz. Azok a fogyatékossággal élő személyek, akiknek intenzív gondozásra van szükségük, szintén megtapasztalhatják a diszkrimináció súlyosabb formáját.

A fogyatékossággal élő emberek számos körülmény között és élethelyzetben szembesülhetnek hátrányos megkülönböztetéssel. Azok a fogyatékossággal élő személyek, akik humanitárius krízishelyzetbe kerültek, például természeti katasztrófák vagy fegyveres konfliktusok esetén, nem csupán a fogyatékosságuk miatt, de menekült vagy kitelepített (belső menekült) státuszukból kifolyólag is elszenvedhetnek diszkriminációt. Az egészségi állapot, például egy fogyatékossággal élő személy esetében, aki HIV/AIDS-fertőzésben vagy más fertőző betegségben szenved, szintén diszkriminációt eredményezhet.

Ezeket a különbségeket és egy sor más tulajdonságot és körülményt is figyelembe kell venni, amikor arról gondolkozunk, hogy miként garantálhatók az emberi jogok és szabadságok a legteljesebb mértékben valamennyi fogyatékossággal élő személy számára.

MILYEN TÉNYEZŐKÖN ALAPULHAT A DISZKRIMINÁCIÓ?

2000-ben fogadták el az Európai Unió Alapjogi Chartáját (Charter of Fundamental Rights of the European Union), amely - más emberi jogi rendelkezések mellett – a modern emberi jogi szabályozás egyik legmesszebbre mutató diszkrimináció-ellenes emberi jogi rendelkezését tartalmazza.

A 21. (1) cikk kimondja, hogy „Tilos minden megkülönböztetés, így különösen a nem, faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, genetikai tulajdonság, nyelv, vallás vagy meggyőződés, politikai vagy más vélemény, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés, fogyatékosság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő megkülönböztetés.”[1]

A Chartának a diszkrimináció tilalmát tartalmazó rendelkezése világossá teszi, hogy bármilyen alapon történő diszkrimináció, beleértve a rendelkezés által említetteket, csakúgy, mint az általa nem említetteket, tilos.

17.1. GYAKORLAT: Mit jelent, ha valaki többszörös diszkriminációval szembesül?

A többszörös diszkrimináció hatásainak megértése.

60 perc

Papírcédulák és ceruzák.

1. CSELEKVÉS

Kérjük meg a csoportot, hogy gyűjtsék össze, milyen fogyatékosságtípusokat ismernek (pl. testi, érzékszervi, tanulási, értelmi vagy pszichoszociális fogyatékosságok). Írják fel ezeket külön-külön egy-egy papírcédulára. Gyűjtsük össze a cédulákat egy dobozban.

Ezt követően a résztvevők nevezzenek meg olyan csoportokat a közösségükből, akiket diszkrimináció ér (pl. vallási és etnikai kisebbségek, bennszülöttek/őslakosok, bevándorlók, más bőrszínű személyek, szegények, HIV/AIDS-ben szenvedők). Jegyezzük fel ezeket, és írjuk külön cédulára mindegyiket. Ezeket is gyűjtsük össze egy másik dobozban.

1. Lásd: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0001:0016:HU:PDF, illetve http://www.europarl.europa.eu/charter/default_en.htm

2. KÉPZELJÜK EL ÉS VITASSUK MEG!

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Minden csoport találjon ki egy képzeletbeli személyt, akinek meghatározott tulajdonságai vannak, melyeket a csoport tagjai véletlenszerűen választanak ki, kezdve az adott személy fogyatékosságával. Ehhez minden csoport húzzon egy papírcetlit a fogyatékosságtípusokat tartalmazó dobozból, és vitassa meg, hogy milyen, az adott fogyatékosságon alapuló diszkriminációval szembesülhet az általuk elképzelt személy.

3. KÉPZELJÜK EL ÉS VITASSUK MEG!

Öt perc elteltével jelentsük be, hogy fogyatékossága mellett az adott személy más olyan tulajdonsággal is bír, amely miatt diszkrimináció érheti. Minden csoport húzzon egy újabb papírcédulát, most abból a dobozból, amelyik a különböző csoportok neveit tartalmazza. Képzeljék el és vitassák meg, hogy milyen további hátrányos megkülönböztetésben részesülhet az adott személy.

4. KÉPZELJÜK EL ÉS VITASSUK MEG!

Újabb öt perc elteltével jelentsük be, hogy az adott személynek van még egy olyan tulajdonsága, amely alapul szolgálhat a diszkriminációhoz, és minden csoport húzzon egy újabb cédulát a csoportneveket tartalmazó dobozból. Képzeljék el és vitassák meg, hogy milyen további diszkrimináció érheti az adott személyt.

5. BESZÉLGETÉS

Gyűjtsük egybe a csoportokat, minden csoportból egyvalaki „mutassa be” az általuk elképzelt személyt, és írja le az adott személyt érintő többszörös diszkrimináció különböző rétegeit.

6. BESZÉLGETÉS ÉS STRATÉGIAALKOTÁS

A következő kérdések segítségével vitassuk meg, hogy milyen lépéseket lehetne tenni az elképzelt személyeket érő diszkrimináció megszüntetése érdekében:

- Vannak-e a diszkriminációnak olyan fajtái, amelyeket nehezebb kezelni? Melyek ezek? Miért?
- Vannak-e a diszkriminációnak olyan fajtái, amelyek károsabbak vagy fájdalmasabbak a többinél?
- Vannak-e a diszkriminációnak olyan fajtái, amelyek tartósabbak, mint a többi?
- Mit lehet tenni a fogyatékossággal élő személyek által tapasztalt többszörös diszkrimináció kezelése érdekében?

MIT MONDANAK AZ EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK A TÖBBSZÖRÖS DISZKRIMINÁCIÓVAL SZEMBESÜLŐ FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL?

A diszkrimináció tilalma az emberi jogok legalapvetőbb normáinak egyike. A sajátos helyzetük alapján hátrányos megkülönböztetésben részesülő személyek jogait minden emberi jogi egyezmény kiemelten elismeri. Valóban, ahogyan azt az **ENSZ Alapokmánya** (UN Charter) is meghatározza, az emberi jogok védelmének sarokköve a diszkrimináció tilalmáról szóló rendelkezés, ami kimondja, hogy az ENSZ előmozdítja „az emberi jogok és az alapvető szabadságok mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül történő tiszteletben tartását.”[2] Valamennyi nagyobb nemzetközi emberi jogi egyezmény tartalmaz a diszkrimináció tilalmára vonatkozó rendelkezéseket, és épít az ENSZ Alapokmányában szereplő, a diszkrimináció tilalmáról szóló alapelvre.

Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** (Universal Declaration of Human Rights, UDHR) kimondja, hogy:

„Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.”[3]

2. Lásd: http://www.menszt.hu/tudnivalok_az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmanya, illetve http://www.un.org/aboutun/charter

3. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata, illetve http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm

4. Lásd: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii, illetve http://www.ohchr.org/english/law/ccpr-one.htm

A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** (International Covenant on Civil and Political Rihts, ICCPR)[4] tartalmaz egy, a Nyilatkozatban foglaltakat tükröző rendelkezést a diszkrimináció tilalmáról; emellett tartalmaz egy a nők és a férfiak egyenlő jogairól szóló rendelkezést, valamint egy rendelkezést, amely garantálja az etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbséghez tartozó személyek és közösségeik számára a jogot a kultúrájukhoz, a vallásuk gyakorlásához és az anyanyelvük használatához.

A tematikus emberi jogi egyezmények megalkotásának célja az volt, hogy részletesebben tárgyalják azon csoportok jogait, akik abból kifolyólag, hogy valamely kisebbségi vagy különösen hátrányos helyzetű csoporthoz tartoznak, további akadályokkal szembesülhetnek jogaik gyakorlása során. Ilyen egyezmények többek között az **Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről** (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW),[5] a **Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről** (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD),[6] az **Egyezmény a gyermek jogairól** (Convention on the Rights of the Child, CRC),[7] és a **Migráns munkások és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezmény** (International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families).[8] A bennszülött emberek jogait tárgyalja az **ILO 169. sz. Egyezménye a független államokban élő bennszülött és törzsi népekről** (Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, ILO no. 169.)[9] és az ENSZ közgyűlése által 2007 szeptemberében elfogadott **Nyilatkozat a bennszülött népek jogairól** (Declaration on the Rights of Indigenous Peoples).[10] A népesség egyéb csoportjai – például az idős személyek – is ehhez hasonlóan, speciális egyezmények vagy jogilag nem kötelező erejű eszközök elfogadtatása útján küzdenek emberi jogaik nagyobb elismeréséért.

A **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD, a továbbiakban: Egyezmény) amellett, hogy felismeri és részletesen meghatározza a fogyatékossággal élő személyeket érő diszkriminációt, azt is elismeri, hogy a fogyatékossággal élő személyek olyan egyéb csoportokhoz is tartozhatnak, amelyek a fogyatékosságukon alapuló megkülönböztetés mellett a diszkrimináció más formáit is megtapasztalják. Az ilyen személyek tehát kétszeresen is hátrányos helyzetűek, és további akadályokkal szembesülnek, ha emberi jogaikat teljes mértékben érvényesíteni kívánják. Az Egyezmény preambulumában elismeri:

- a fogyatékossággal élő személyek sokféleségét;
- azt a tényt, hogy egyes fogyatékossággal élő személyeknek fokozott támogatásra van szükségük, és ezért további akadályokkal szembesülhetnek, ha jogaikat teljes mértékben érvényesíteni kívánják;
- a fogyatékossággal élő személyek egyes csoportjai rassz, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai és más vélemény, nemzeti, etnikai, őslakos vagy társadalmi származás, vagyon, születés, életkor vagy más helyzet alapján a hátrányos megkülönböztetés többszörös vagy súlyosabb formáival is szembesülhetnek;
- hogy a fogyatékossággal élő személyek gyakran rossz körülmények között, szegénységben élnek, ami további akadályokat jelent az emberi jogaik maradéktalan érvényesülése szempontjából.

Az Egyezmény által megfogalmazott emberi jogok mindegyike megilleti valamennyi fogyatékossággal élő személyt, kisebbségi csoporthoz való tartozásától, társadalmi helyzetétől vagy életkörülményeitől függetlenül. Az Egyezmény minden alapelve hozzájárul az emberi jogok védelmét szolgáló keretszabályozáshoz, ami megfogalmazói nyilvánvaló szándéka szerint a fogyatékossággal élő személyek valamennyi csoportjára érvényes, akár kifejezetten említi az adott csoportot az Egyezmény, akár nem. A 3. cikk (Általános alapelvek) ennek megfelelően fontos

5. Lásd http://www.noierdek.hu/home/files/1982%5B1%5D.evi_10._tvr.pdf, illetve http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw"http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw
6. Lásd: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd08.pdf illetve http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm
7. Lásd: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV, illetve http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp, illetve http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/k2crc.htm
8. http://www.ohchr.org/english/law/cmw.htm
9. Lásd: http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/62.htm
10. Lásd: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html

eszköz a többszörös diszkriminációt elszenvedő fogyatékossággal élő személyek számára a jogaik érvényesítéséért folytatott küzdelemben. A 3. cikk számos elvét különösen érdemes kiemelni:

A **diszkrimináció tilalmának alapelve,** amelynek értelmében tilos a fogyatékosságon és bármilyen más alapon történő hátrányos megkülönböztetés.

A **teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás alapelve,** amely szerint valamennyi fogyatékossággal élő személynek, kisebbségi csoporthoz tartozásától és egyéb helyzetétől vagy körülményeitől függetlenül joga van teljes mértékben részt venni közössége életében és az érdekeit érintő ügyekben való döntések meghozatalában.

Az **esélyegyenlőség elve,** amelynek értelmében minden fogyatékossággal élő személynek joga van az esélyegyenlőséghez, kisebbségi csoporthoz tartozásától és egyéb helyzetétől vagy körülményeitől függetlenül.

A **fogyatékossággal élő személyek különbözőségének tisztelete és az emberi sokszínűség, valamint az emberiség részeként való elfogadása,** amely szerint az emberiség sokfélesége, akár fogyatékosságon, akár más tulajdonságon alapul, tiszteletben tartandó és értékelendő.

A **nők és férfiak közötti egyenlőség elve,** amely szerint a fogyatékossággal élő személyeknek, akár nők, akár férfiak, joguk van az egyenlőséghez, és amely elv nyilvánvaló alapot biztosít a fogyatékosságon és a nemeken alapuló többszörös hátrányos megkülönböztetéssel szembeni fellépéshez.

A **fogyatékossággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékossággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása,** azaz a gyermekek jogainak az elismerése, és a fogyatékosságon és életkoron alapuló diszkrimináció problémájának a felismerése.

17.2. GYAKORLAT: Milyen jogokat biztosít a fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény a többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyek részére?

A többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyek jogainak vizsgálata és megértése.

30 perc

Flipchartpapír és filctoll, vagy tábla és kréta.

1. AZ EGYEZMÉNY PREAMBULUMÁNAK TANULMÁNYOZÁSA

Osszuk a résztvevőket kis csoportokba. Kérjünk meg az egyes csoportokat, hogy közösen fogalmazzák át az Egyezmény preambulumát hétköznapi nyelvre, és mondjanak példákat arra, hogy hogyan segíthetnek ezek a rendelkezések a fogyatékos személyek hátrányos helyzetű csoportjainak abban, hogy az emberi jogaikkal élhessenek.

2. MÁS SZAVAKKAL

Olvassuk fel hangosan a preambulumot. Tartsunk szünetet minden vessző vagy gondolati egység után, és kérjük meg az egyes csoportokat, hogy olvassák fel az adott részre vonatkozó átiratukat. Vitassuk meg közösen az egyes szakaszok jelentését, amíg mindenki egyet nem ért az adott átirat helyességét illetően. A végleges változatot írjuk fel a táblára.

3. MONDJUNK PÉLDÁKAT!

A résztvevők mondjanak példákat arra, hogy az Egyezmény ezen rendelkezéseit hogyan lehetne érvényesíteni, és hogy ez hogyan javítana a fogyatékossággal élő személyek azon csoportjainak helyzetén, akiket többszörös diszkrimináció ér.

4. BESZÉLGETÉS

Hogyan használható fel az Egyezmény preambuluma arra, hogy a politikai pártok vagy kormányzati döntéshozók elé terjeszthető nemzeti fogyatékosságügyi programra tegyünk javaslatot, és cselekvési platformot hozzunk létre?

A SZEGÉNYSÉGBEN ÉLŐ FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK RÉSZVÉTELE A FEJLESZTÉSSEL KAPCSOLATOS DÖNTÉSHOZATALBAN

A szegénység olyan élethelyzet, amely számos téren eredményezhet többszörös diszkriminációt. Az ENSZ becslése szerint húszból egy ember él fogyatékossággal, és a fogyatékossággal élő személyek több, mint 75%-a fejlődő országokban él.[11] A fogyatékossággal élő személyek legtöbbször a szegények között is a legszegényebbek. A Világbank becslése szerint a világ legszegényebb emberei között minden ötödik fogyatékossággal élő.[12] Sajnálatos módon a számtalan akadály, amely a fogyatékossággal élő személyeknek az oktatáshoz, a munkához, a lakhatáshoz, az egészségügyi és rehabilitációs ellátáshoz, a közlekedéshez és a rekreációhoz való hozzáférését korlátozza, azt is meggátolja, hogy részt vegyenek a döntéshozásban azon fejlesztési programok tervezésével kapcsolatban, amelyek javíthatnának az életminőségükön. A fogyatékossággal élő személyeknek a fejlesztési programok tervezésében, megvalósításában és értékelésében való teljes körű részvétele alapvető jelentőséggel bír a szegénység visszaszorítását célzó stratégiák sikerének biztosításában. A fogyatékossággal élő személyek szervezetei és szövetségei annak előmozdításán munkálkodnak, hogy a nemzetközi fejlesztésben jobban érvényesüljön a fogyatékossággal élő személyek véleménye és szükségletei.

A fogyatékossággal élő személyek bevonása a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozásba elengedhetetlen a szegénység visszaszorítása és a felelős fejlődés szempontjából. Az Egyezmény kimondja, hogy a fejlesztési folyamatoknak a fogyatékosság problémáját is tekintetbe kell venniük. A 32. cikk hangsúlyozza a nemzetközi együttműködés fontosságát a fogyatékossággal élő személyek jogainak megvalósításában, és annak biztosítására hívja fel a részes államokat, hogy „a nemzetközi együttműködés, beleértve a nemzetközi fejlesztési programokat is, a fogyatékossággal élő személyek számára elérhetőek és hozzáférhetőek” legyenek.

A nemzetközi fejlesztési szervezetek gyakran hangsúlyozzák, hogy lehetőséget kell biztosítani a fejlesztési programok által közvetlenül érintett személyeknek, hogy a lehető legkorábbi szakasztól kezdve részt vehessenek e programok megtervezésében. Azonban a fogyatékossággal élő személyek gyakran kimaradnak ezekből a folyamatokból. A Világbank és más, fejlesztéssel foglalkozó szervek jelenleg is keresik a megoldást a kirekesztés problémájára, és annak biztosítására törekszenek, hogy a fogyatékossággal élő személyek részt vehessenek a fejlesztési tevékenységek különböző formáiban már a tervezési szakasztól (lásd a keretes részt, 267. o.). A fogyatékossággal élő személyek szervezeteinek tevékeny erőfeszítésére van szükség ahhoz, hogy az inkluzív (befogadó szemléletű) fejlődés realitássá váljon.

17.3. GYAKORLAT: Felszólalás a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatalban való részvételért és bevonásért

A fogyatékossággal élő személyek a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozásban való részvételhez fűződő jogának vizsgálata és jobb megértése .

60 perc

Flipchartpapír és filctoll, vagy tábla és kréta

11. Helander, E., Előítélet és méltóság. Bevezetés a közösségi alapú rehabilitációba, ENSZ Fejlesztési Program (“Prejudice and Dignity; an introduction to community based rehabilitation.”,UNDP), 1992.

12. Elwan, Ann., Szegénység és fogyatékosság: háttértanulmány a Jelentés a világ fejlődéséről c. dokumentumhoz, Világbank (“Poverty and Disability; a background paper for the World Development Report, World Bank), 1999. október.

1. ÖTLETGYŰJTÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy soroljanak fel olyan területeket, ahol a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatalban való részvételüket illetően akadályokkal szembesültek a közösségükben (pl. nemzetközi fejlesztési szervezeteknél, helyi önkormányzatoknál, közösségek vezetőinél, vallási vezetőknél). Osszuk a résztvevőket kis csoportokba, minden csoport válasszon ki és vizsgáljon meg egy területet, ahol megfigyelhető a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatalból való kirekesztés (pl. a fejlesztési projekt megtervezése, nem akadálymentes buszok beszerzése, egészségügyi, szociális vagy oktatási politikák).

2. TERVEZÉS

Minden csoport készítsen egy ötperces prezentációt az adott problémáról a „Közösségi Fejlesztési Vezetők Bizottsága" számára. Minden prezentáció:

- írja le, miként rekesztették ki a fogyatékossággal élő személyeket a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatali folyamatból az adott területen, és határozza meg a fogyatékossággal élő személyek azon csoportját, akikre ez hatással van, valamint a probléma okait (amennyiben lehetséges);
- mutassa be, hogyan kapcsolódik a probléma a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaihoz;
- világítson rá arra, hogyan hat a probléma a fogyatékossággal élő személyek (és esetlegesen a családjuk) életére;
- mutassa be, hogy a probléma megoldása hogyan javíthatja a fogyatékossággal élő személyek életminőségét;
- tegyen javaslatot a probléma megoldását szolgáló konkrét intézkedésekre;
- mutassa be, hogy a közösség tagjai hogyan vonhatók be a probléma megoldásába.

Minden csoport válasszon egy szóvivőt, aki előadja a prezentációt, és egy vagy két csoporttagot, akik pedig a „Közösségi Fejlesztési Vezetők Bizottsága" munkájában vesznek majd részt. Amíg a csoportok a prezentációkra készülnek, a „Bizottság" tagjai találkoznak, hogy kiosszák maguk közt a különböző szerepeket. Az egyes szerepeknek a közösségi vezetők körében megjelenő pozitív és negatív attitűdöket kell tükrözniük.

3. SZEREPJÁTÉK

A csoportok szóvivői tartsák meg a prezentációjukat a „Bizottság" tagjai előtt, akik végighallgatják és a szerepüknek megfelelően reagálnak, kérdéseket tesznek fel, illetve megjegyzéseket vagy javaslatokat fűznek az problémához.

4. BESZÉLGETÉS

A prezentációkat és a szerepjátékot követően beszélgessünk az alábbi kérdésekről:

- Hogyan érezték magukat a szóvivők, miközben bemutatták a problémájukat?
- Hogyan reagáltak a „közösség vezetői" a prezentációra? Milyen, a közösségben jelen lévő attitűdöket képviseltek?
- Hogyan reagált a csoport többi tagjából álló közönség a prezentációkra?
- Volt-e olyan szóvivő, aki a problémát emberi jogi sérelemként mutatta be? Erősítette-e az érvelést a probléma ilyen irányú megközelítése?
- Megvalósítható-e az itt felvetett ötletek bármelyike a mi közösségünkben? Ha igen, miért? Ha nem, miért nem?

5. KÖVETKEZTETÉS

Szólítsuk fel a résztvevőket, hogy vizsgálják meg, milyen ismeretekkel rendelkeznek a problémával kapcsolatban, és azt, hogy mennyire befogadó a saját szemléletmódjuk.

- Hogyan jutottak a részvétel akadályairól és ezek hatásáról szóló információikhoz? Pontosak és teljesek voltak ezek az információk? Ha nem, milyen további információra lett volna szükségük, és hogyan juthatnának hozzá azokhoz?
- Konzultáltak-e a probléma által érintett, fogyatékossággal élő személyekkel arról, hogyan milyen hatással van ez az életükre? És arról, hogy milyen intézkedések segíthetnének a probléma megoldásában?
- Miért fontos a való életben a jogok érvényesítéséért folytatott küzdelemben azoknak a részvétele, akiket a probléma közvetlenül érint, és akiknek az életére hatással van?
- Hogyan használhatjuk fel ezen gyakorlat példáját a közösségünk fogyatékossággal élő tagjainak jogaiért folytatott küzdelem megtervezéséhez és megvalósításához?

A szegénység csökkentéséről szóló stratégiai dokumentumok (PRSP) és az inkluzív (befogadó szemléletű) fejlesztés

A Szegénységcsökkentési Stratégiai Tanulmány (Poverty Reduction Strategy Paper, PRSP) elnevezés arra a fontos fejlesztési dokumentumra utal, amelyet a Világbank (World Bank) és a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) dolgozott ki 1999-ben, hogy segítse az alacsony jövedelmű, nagy mértékben eladósodott országokat a szegénység csökkentését és az életkörülmények javítását célzó nemzeti tervük kialakításában. Ha egy ország elfogad egy nemzeti Szegénységcsökkentési Stratégiai Tanulmányt, akkor adóssága mérsékléséért folyamodhat a Világbankhoz, az IMF-hez és a donorállamokhoz, illetve új hitellehetőségekhez, kölcsönökhöz és segélyekhez juthat fejlesztési projektjei megvalósításához. A Stratégiai Tanulmány fontos megvalósítási tervet kínál a fejlesztéshez, és prioritásokat határoz meg a szegénységet csökkentő, célzott intézkedéseket illetően. Számos nemzetközi fejlesztésben részt vevő szervezet használja ezt, és más hasonló eszközöket. A szegénység csökkentéséről szóló stratégiai tanulmányok kidolgozásának folyamata az elképzelések szerint magas fokú részvételt és az adott ország érintett szereplőinek széleskörű bevonását valósítja meg. A folyamat kulcsfontosságú alapelve a civil társadalom aktív bevonása a nemzeti szegénységcsökkentő stratégia kialakításába, megvalósításába és értékelésébe. Sajnálatos módon a fogyatékossággal élő személyeket gyakran kihagyják ebből a fontos folyamatból. A Világbank a fogyatékossággal élő személyek szervezeteivel együttműködve igyekszik elősegíteni fogyatékossággal élő személyek részvételét a fejlesztéssel kapcsolatos döntéshozatalban.[13]

17.4. GYAKORLAT: Kötelezzük el magunkat a többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyekjogainak előmozdítása mellett!

Hangsúlyozzuk, hogy az emberi jogok egyaránt jelentenek jogokat és felelősségeket.

- Kérdezzük meg a csoport tagjait, hogy miután többet megtudtunk a többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyek jogairól, készen áll-e a csoport valamiféle konkrét cselekvés megtervezésére?
- Hívjuk fel a figyelmüket arra, hogy noha még sok tervezésre és információgyűjtésre van szükség, a változás elérésére irányuló elhivatottság is nagyon fontos.
- Mondjuk el, hogy szeretnénk minden egyes résztvevőt megkérni, hogy mondjon egy egyéni cselekvést, lehet az bármilyen kicsi is, amelyet végre kíván, és végre tud hajtani egy hónapon belül a többszörös diszkriminációval szembesülő fogyatékossággal élő személyek jogainak előmozdítása érdekében.

A fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelméhez lásd a 3. részt *Az érdekképviselet fontossága – Tegyünk a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért!* címmel a 271. oldalon.

13. A Szegénységcsökkentési Stratégiai Tanulmányok befogadóvá tétele (“Making PRSP Inclusive.”) 2006. január. Handicap International Christoffel-Blindenmission. http://siteresources.worldbank.org/DISABILITY/Resources/280658-1172608138489/MakingPRSPInclusive.pdf

HASZNOS FORRÁSOK A TÖBBSZÖRÖS DISZKRIMINÁCIÓVAL SZEMBESÜLŐ FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL

- A bennszülött/őslakos emberek és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp506.htm
- A bevándorló munkások és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp509.htm
- Az etnikai kisebbségek és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp507.htm
- A gyermekek és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp501.htm
- A HIV/AIDS-fertőzött személyek és a fogyatékosság: (Lásd a témakörök között!) http://go.worldbank.org/2ZGV4QHZP1
- Az idősek és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp503.htm
- A menekültek és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp505.htm
- A nők és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp504.htm
- A szegénységben élő emberek és a fogyatékosság: http://www.un.org/esa/socdev/enable/comp508.htm
- Fogyatékosság, szegénység és fejlesztés (Disability, Poverty and Development, DFID): http://www.dfid.gov.uk.pubs/files/disability.pdf
- Globális cselekvés az öregedéssel kapcsolatban (Global Action on Aging): http://www.globalaging.org
- Groce, Nora, Egy veszélyben lévő csoport: a HIV/AIDS és a fogyatékosság. Halljuk meg az elfojtott hangokat! A Yale/Világbank „A HIV/AIDS és a fogyatékosság" c. globális felmérésének eredményei ("A Population at Risk: HIV/AIDS and Disability: Capturing Hidden Voices." Findings of the Yale/World Bank Global Survey of HIV/AIDS and Disability.) Washington, DC: Világbank (The World Bank), 2004. http://sitesources.worldbank.org/disability/resources/health-and-wellness/HIVAIDS.pdf
- Help Age International: http://www.helpage.org/Home
- Nemzetközi munkacsoport a bennszülött ügyekért (International Work Group for Indigenous Affairs): http://www.iwgia.org

A TÖBBSZÖRÖS DISZKRIMINÁCIÓVAL SZEMBESÜLŐ FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAI

A fogyatékos személyeket érő többszörös diszkrimináció tekintetében az Alkotmány rendelkezései közül az alábbiak bírnak relevanciával:

66. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti

A hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség megjelenik ugyan az Egyezmény több cikkében is,[14] mégis különösen fontos a fogyatékos személyeket érő többszörös megkülönböztetés tilalmának kiemelése.

Az Alkotmány egyrészről külön nevesíti a nemen alapuló egyenjogúságot, a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, másrészről pedig a 70/A. §-ban példálózó felsorolással nevesíti a különböző védett tulajdonságokat, melyek között a fogyatékosságot nem találhatjuk meg. Az „egyéb helyzet szerinti" hátrányos különbségtétel tilalma tehát a fogyatékossággal élő, és a többszörösen diszkriminált személyek tekintetében is alkalmazható.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.) hatálya kiterjed többek között a fogyatékossággal élőkre is,[15] azonban a védett tulajdonságok között itt sem szerepel nevesítve a többszörös hátrányos megkülönböztetés. Az Ebktv. – csakúgy, mint az Alkotmány – nyílt taxációt alkalmaz a védett tulajdonságok felsorolásakor, így az *egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője*[16] kategória alatt érthetjük a többszörösen diszkriminált személyeket is.

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény rendelkezései között – annak ellenére, hogy ez a jogszabály kifejezetten a fogyatékos személyekre fókuszál – szintén nem találhatunk a fogyatékosságuk mellett más jellemzőjük, helyzetük, körülményük alapján is diszkriminált személyekkel szembeni fokozottabb védelmet.

A többszörös hátrányos megkülönböztetés fogalma nem ismeretlen az Európai Unió jogában, így a magyar jogban sem. Az életkor, fogyatékosság, vallás vagy más meggyőződés és szexuális irányultság tekintetében tartalmaz szabályozást a *foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000/78/EK Tanácsi Irányelv,*[17] melynek a preambulumában, a (3) bekezdésben az alábbi megfogalmazást találhatjuk:

Az egyenlő bánásmód elvének megvalósítása során, összhangban az EK-Szerződés 3. cikkének (2) bekezdésével, a Közösség törekszik az egyenlőtlenségek kiküszöbölésére és a férfiak és nők közötti egyenlőség előmozdítására, mivel a nők gyakran többszörös megkülönböztetés áldozatai.[18]

A fogyatékos személyeket érő többszörös diszkrimináció komoly odafigyelést és hatékony intézkedések megtételét igényli.

18. Lásd a 2–5. cikkeket.
19. Ebktv. 8.§ g) pont
20. Ebktv. 8. § t) pont
21. Átültetésre került az Ebktv.-ben.
22. Hasonló – a többszörös megkülönböztetés fogalmát magában foglaló – megfogalmazást találhatunk a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK Tanácsi Irányelv preambulumának (14) bekezdésében.

harmadik rész

AZ ÉRDEKKÉPVISELET FONTOSSÁGA – TEGYÜNK A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK EMBERI JOGAIÉRT!

Érdekképviselet és cselekvés 272
Cselekvési tervek 274
Lépések az érdekképviselet megvalósítása felé 274
A jogállamiság elve és követelményei 283
Az emberi méltósághoz való jog – méltóképpen másképp 284
Esettanulmányok a gyakorlatokhoz 286

ÉRDEKKÉPVISELET ÉS CSELEKVÉS

Az érdekképviselet a pozitív változás elérésének érdekében történő aktív cselekvést jelenti. Általában több olyan ember és/vagy szervezet együttműködését takarja, akik ugyanazt a változást szeretnék megvalósítani.

Leghitelesebben azok tudnak érdekképviseleti tevékenységet végezni, akik saját érdekeik szószólói, jelen esetben tehát maguk a fogyatékossággal élő személyek. A fogyatékossággal élő emberek és szövetségeseik aktív és összehangolt erőfeszítésére van szükség ahhoz, hogy emberi jogaikat érvényesíthessék, és hogy valódi társadalmi változást mozdítsanak elő.

AZ ÉRDEKKÉPVISELET LEGFONTOSABB ELEMEI

JOGTUDATOSSÁG

ÖNTUDATOSSÁG

CSELEKVÉS

JOGTUDATOSSÁG

Minden embernek tudnia kellene, milyen jogok illetik meg! Ezen kézikönyv első két fejezetének célja, hogy megismerjük a fogyatékossággal élő személyeket megillető, a nemzetközi jog által elismert emberi jogokat, ahogyan azokat az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezménye** (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD; továbbiakban: Egyezmény) megerősíti. A fogyatékossággal élőknek és szövetségeseiknek – az emberi jogi nézőpontot érvényesítve – fel kell tudniuk mérni az őket körülvevő társadalmi és politikai környezetet, továbbá tudniuk kell tájékozódni abban. Ez a fajta tudatosság lehetővé teszi a hátrányos megkülönböztetés elleni aktív cselekvést, valamint a küzdelmet a fogyatékossággal élő személyeket megillető jogokért.

AZ EMBERI JOGI MEGKÖZELÍTÉS SZEREPE AZ ÉRDEKVÉDELEMBEN

A fogyatékosság jogi megközelítése a fogyatékossággal élő embereknek a társadalmi és fizikai környezetük általi akadályoztatását az őket megillető alapvető emberi jogok megsértéseként értelmezi. Ez a jogi megközelítés a fogyatékossággal élő személyek igényeit olyan jogokként fogalmazza meg, melyeket az érintettek követelhetnek, s melyekért szót emelhetnek.

ÖNTUDATOSSÁG

Ahhoz, hogy saját jogaink szószólóivá váljunk, nélkülözhetetlen az önismeret és a hatékony kommunikáció. A fogyatékossággal élő személyeknek tisztában kell lenniük saját erejükkel és szükségleteikkel, továbbá képesnek kell lenniük hatékonyan kommunikálni azokban a helyzetekben, mikor a jogaikért küzdenek. Mint bármilyen más készséget, az érdekképviseletet is gyakorolni kell, s így idővel egyre fejlettebbé válik. Gyakoroljuk azon szükségleteink megfogalmazását, melyek nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy a közösség tagjává váljunk, és élvezhessük jogainkat.

CSELEKVÉS

A tudatosság önmagában nem elég a változáshoz. Ehhez **cselekvés**, vagyis aktív fellépés kell!

Most már megvan a kellő tudásunk ahhoz, hogy sikeresen kiálljunk jogainkért, és már fejlesztjük az ehhez szükséges készségeket is. A cselekvéshez elengedhetetlen az *elkötelezettség*. Kezdjük kis, könnyen megvalósítható lépésekkel! Segíthet, ha csatlakozunk egy fogyatékossággal foglalkozó szervezethez. Egy ilyen szervezet biztosíthatja azt az igen fontos közeget, ahol fejleszthetjük érdekképviseleti készségeinket, továbbá erősítheti a hovatartozás érzését, az identitásunkat és a kapcsolatunkat azokkal, akik hasonló élethelyzetben vannak.

Az érdekvédelem többféle célt szolgálhat: vonatkozhat saját szükségleteinkre, más fogyatékossággal élő emberekére, vagy akár a fogyatékossággal élők egész közösségének igényeire. Az érdekképviselet különböző szinteken valósulhat meg: helyi, nemzeti vagy pedig nemzetközi szinten. Az alábbiakban különböző területeken érvényesülő érdekképviseleti cselekvésekre láthatunk néhány példát.

Nevelés

Saját magunk képzése: azoknak az információknak az összegyűjtése, melyekre szükségünk van ahhoz, hogy átlássunk egy adott kérdést; az így szerzett ismeretek elemzése.

Mások tanítása: a szövetségeseink és a nagyközönség figyelmének felhívása a megvitatandó kérdésre, továbbá annak bemutatása, miképpen szeretnénk változást elérni.

Az attitűdök megváltoztatása: a kérdéses témával és általánosságban a fogyatékossággal élőkkel kapcsolatos sztereotípiák és tévhitek felülvizsgálata.

Közpolitika

A döntéshozók bevonása: befolyás gyakorlása a közügyek viselőire abból a célból, hogy tárgyaljanak a fogyatékossággal élőkkel, és a közérdekű rendelkezések meghozatalakor vegyék figyelembe az ő érdekeiket.

A törvényalkotók bevonása: lobbitevékenység folytatása annak érdekében, hogy támogassák és garantálják a fogyatékossággal élő személyek emberi jogait.

A közszférában dolgozó tisztviselők bevonása: nyomásgyakorlás olyan jogszabályok és irányelvek megvalósítása érdekében, melyek tiszteletben tartják és védik a fogyatékossággal élők emberi jogait.

A szociális és közösségi szolgáltatók bevonása: hatékony kommunikáció a különböző szolgáltatások biztosítása érdekében. Például segítségnyújtás a szolgáltatások kialakításában a banktisztviselőkkel, az élelmiszerüzletekkel, a szociális munkásokkal és/vagy az egészségügyi dolgozókkal folytatott tárgyalások során.

Jogalkotás

Új jogszabályok létrehozása: részvétel a fogyatékossággal kapcsolatos új jogszabályok megalkotásáért folytatott érdekképviseleti munkában, valamint a jogszabályok megszövegezésében. Például érdekképviselet egy olyan átfogó fogyatékossági jogrendszer megalkotásáért, mely összhangban van a nemzetközi joggal, beleértve az Egyezményt is.

A negatív hatású jogszabályok eltörlése: minden olyan jogszabály visszavonása, mely akadályozza a fogyatékossággal élő személyeket jogaik élvezetében. Például érdekképviseleti munka végzése abból a célból, hogy visszavonjanak minden olyan, a házasságra vonatkozó diszkriminatív jogszabályt, mely megakadályozza a fogyatékossággal élőket abban, hogy élhessenek a házassághoz való jogukkal.

Részvétel a fogyatékossággal élő személyek jogainak érvényesítésében: például figyelemfelhívás olyan esetben, mikor a hozzáférhetőség követelményére nem fordítanak gondot egy építkezés során; vagy a munkáltatók felvilágosítása azzal kapcsolatosan, hogyan felelhetnek meg az ésszerű alkalmazkodást követelményének a fogyatékossággal élő alkalmazottaik esetében.

Az érdekképviselet ereje abban rejlik, hogy egyének és csoportok fognak össze egy közös cél érdekében. A bölcs érdekképviselők jól tudják, hogy a tartós változtatáshoz időre van szükség, főleg akkor, ha megkövesedett attitűdök és szokások megváltoztatásáról van szó. Az érdekvédők olyan törekvések mellett kötelezik el magukat, melyek hosszú időre szólnak, emellett azonban meghatároznak maguknak rövid távú célokat is.

Ünnepeljük együtt sikereinket, s ápoljuk közös jövőképünket és munkakapcsolatainkat!

CSELEKVÉSI TERVEK

Együttműködve az emberek képesek olyan cselekvési tervet létrehozni, mely minden egyes csapattag készségeire és erőforrásaira támaszkodik, legyen a csapattag egy másik ember vagy egy szervezet. A csapat tagjai a sikerek, a kudarcok, a kibontakozó események és a lehetőségek fényében rendszeresen értékelik az adott cselekvési tervet.

Cselekvési tervet könnyen készíthetünk, ha nem feledkezünk meg a legfontosabb kérdésekről:

- **Mit?** Például: Milyen cél elérését tűzte maga elé a csoport? Miféle cselekvésre van szükség?
- **Ki?** Például: Ki fog cselekedni?
- **Mikor?** Például: Mikor tekinthetjük befejezettnek a munkát?
- **Hol?**
- **Miért** és/vagy hogyan? Például: Hogyan szerezzük be a szükséges anyagi, tárgyi és/vagy emberi erőforrásokat a cselekvés végrehajtásához?

Miután a fenti kérdéseket tisztáztuk, biztosak lehetünk abban, hogy mindenki tudja, mi fog történni legközelebb. A cselekvés, az akció megtervezésének következő lépése annak ellenőrzése, hogy a terv **keresztülvihető és ésszerű-e.**

Ha az akció, azaz a cselekvés befejeződött, fontos, hogy a következő kérdések segítségével nyomon kövessük annak hatását.

- Mikor fejeződött be az akció?
- Mi lett az cselekvés eredménye?
- Mik a következő lépések?

LÉPÉSEK AZ ÉRDEKKÉPVISELET MEGVALÓSÍTÁSA FELÉ

1. lépés: A kívánt változás meghatározása **30 perc**

1. BESZÉLGETÉS ÉS FELSOROLÁS

- Melyek a legfontosabb kérdések és akadályok közösségünkben a fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak vonatkozásában? Az ötleteinket írjuk fel egy flipchart papírra!
- Ha változást érhetnénk el ezen kérdések vagy akadályok bármelyikével kapcsolatosan, melyik befolyásolná leginkább a fogyatékossággal élő emberek mindennapjait? Jelöljük ezeket csillaggal!

2. ELEMZÉS

Kérjük meg a résztvevőket, hogy alkossanak csoportokat aszerint, melyik csillaggal jelölt témán dolgoznának a legszívesebben. Ha sokan választják ugyanazt a kérdést vagy akadályt, akkor kezdeményezzük, hogy egy nagyobb csoport helyett több kisebb csoportban tárgyalják meg az adott kérdést.

Vezérfonalként adjunk minden csoportnak egy lapot az alábbi kérdésekkel!

1. SEGÉDANYAG

Az elérni kívánt cél meghatározása

Mi az a határozott cél, amelyet szeretnénk elérni? Pár mondatban írjuk fel egy flipchart papírra.

Befolyásolja-e ez a változás a jog

- tiszteletben tartását (vagyis azt, hogy elismerik a jogot, és megakadályozzák az egyéneket és az intézményeket abban, hogy megtagadják vagy korlátozzák az adott jogot)?
- védelmét (vagyis azt, hogy törvények és intézkedések biztosítsák a jog sértetlenségét és a jogsérelmek megelőzését)?
- garantálását (vagyis azt, hogy kellő mértékben elismerik és anyagilag támogatják a jogot, továbbá hogy mindenben lehetséges módon biztosítják a jog élvezetét)?

Elemezzük a megváltoztatni kívánt helyzetet kiváltó alapvető okokat! Vizsgáljuk meg ezeket a lehető legtöbb szempontból! Például:

- attitűdök
- jogszabályok
- társadalom
- vallás és kultúra
- kormányzat
- egészségügyi rendszer
- egyén és család
- egyéb szempontok

Az egyes nehézségek esetében azonosított kiváltó okok közül melyek azok, melyek a legjelentősebbnek tűnnek?

3. BESZÁMOLÓ

Kérjük meg a csoportokat, hogy szemléltessék és röviden mutassák be az elérni kívánt változásról készített elemzésüket. Kérjük meg az összes résztvevőt, hogy osszák meg egymással észrevételeiket és javaslataikat.

2. lépés:
A kívánt változás előterjesztése **2 óra**

1. TERVEZÉS

Amikor már tisztáztuk, hogy milyen változást szeretnénk elérni, el kell kezdeni fejleszteni magunkban annak képességét, hogy terveinket pontosan és meggyőzően tudjuk bemutatni lehetséges támogatóink és ellenfeleink előtt.

Kérjünk meg minden csoportot, hogy készítsen egy ötperces bemutatót „a közösség vezetőiből álló bizottság" számára a kiválasztott problémáról! Lehetőleg minden beszámoló foglalkozzon az alábbi pontok többségével. (Lásd a 2. segédanyagot.)

Megjegyzés a csoportsegítőnek:
Bőven hagyjunk időt a tervezésre és a gyakorlásra! Hangsúlyozzuk, hogy bár a csoport tagjai között valószínűleg vannak tehetségesebb előadók, mindenkinek részt kell vennie a tervezésben, s mindenkinek be kell tudnia mutatni a terveket!

2. SEGÉDANYAG

A kívánt változás előterjesztése

1. Írjuk le a problémát. Ha lehetséges, említsük meg, hogy
   - ez a probléma miként függ össze az emberi jogokkal kapcsolatos más jogsértésekkel, amelyeket a fogyatékossággal élő emberek gyakran megtapasztalnak;
   - a probléma a fogyatékossággal élők mely csoportját/csoportjait érinti elsősorban;
   - melyek a probléma lehetséges okai?
2. Mutassunk rá a probléma és a fogyatékossággal élő személyek emberi jogai közötti összefüggésre, és utaljunk az Egyezmény vonatkozó cikkeire, továbbá – amennyiben lehetséges – hozzunk konkrét példát más emberi jogi dokumentumokból is!
3. Világítsuk meg, miképpen hat ez a probléma a fogyatékossággal élők mindennapi életére (és ahol ez lényeges: hogyan hat a családjuk életére)!
4. Mutassuk be, hogy a probléma kezelése hogyan javíthatja a fogyatékossággal élő emberek életét és a közösség életét általában!
5. Javasoljunk konkrét lépéseket, melyek segíthetnek a probléma megoldásában!
6. Mutassunk rá, hogy vehetnek részt a közösség tagjai a probléma megoldásában!

Kérjünk meg minden csoportot, hogy jelöljenek ki egy vagy két szóvivőt, akik bemutatják a tervet, és két vagy három résztvevőt „a közösség vezetőiből álló bizottság" eljátszására! Amíg a csoportok előkészítik bemutatójukat, „a közösség vezetőiből álló bizottság" tagjai eldöntik, ki milyen szerepet formál meg, illetve milyen lehetséges attitűdöt képvisel majd (például az ellenséges polgármestert, a támogató közösségi vezetőt vagy az egyházi vezetőt). A feladat lebonyolítását módosíthatjuk úgy is, hogy minden csoportból felkérünk két embert, hogy közösen alkossák a bizottságot, és ők hallgassák meg mindegyik csoport beszámolóját.

2. SZEREPJÁTÉK

Minden csoport szóvivői megtartják beszámolójukat, a bizottság tagjai pedig meghallgatják őket, reagálnak az elhangzottakra, kérdéseket tesznek fel, megjegyzést fűznek a hallottakhoz, tiltakoznak vagy tanácsokat adnak – attól függően, hogy mi a szerepük.

Megjegyzés a csoportsegítőnek:
Körültekintően osszuk be az időt: a beszámolók többsége nehezen tölti ki az öt percet. Korlátozzuk továbbá a bizottság válaszaira szánt időt, hogy minden csoport megtarthassa a beszámolóját!

3. BESZÉLGETÉS

A beszámolók és a szerepjáték után vitassuk meg a következő kérdéseket!

- Hogyan érezte magát a szóvivő a probléma bemutatása közben?
- Hogyan reagáltak a „közösségi vezetők" a beszámolóra? Milyen, a közösségben tapasztalható attitűdöket képviseltek?
- Hogyan reagált a prezentációra a csoport többi tagjából álló hallgatóság?
- Volt a szóvivők között olyan, aki úgy közelítette meg a problémát mint emberi jogi sérelmet? A probléma ilyen megközelítése hatásosabbá tette az érvelést?
- A probléma megoldására itt elhangzott ötletek kivitelezhetők a mi országunkban? Miért igen, miért nem?

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Bátorítsuk a résztvevőket, hogy értékeljék a problémával kapcsolatos tudásukat és nézőpontjuk teljességét!

- Hogyan változtatnánk a bemutatónkon egy valós helyzetben?
- Honnan származnak a részvételben való akadályozottságra és annak hatásaira vonatkozó információink? Pontos és teljes információhoz jutottunk ezen az úton? Ha nem, milyen információra lenne még szükségünk, és hogyan szerezhetnénk meg azt?
- Kikértük az érintett fogyatékossággal élő személyek véleményét az adott problémára vonatkozóan, valamint azzal kapcsolatosan, hogy a probléma miként hat rájuk? És arról, milyen intézkedésekre lenne szükség?
- A való életben miért fontos az érdekképviselet szempontjából az, hogy a munkába bevonjuk azokat az embereket, akiket közvetlenül érint a probléma?
- Hogyan alkalmazhatjuk az elvégzett gyakorlatból tanultakat közösségünk fogyatékossággal élők tagjai érdekképviseletének megtervezésében és végrehajtásában?

Hangsúlyozzuk, hogy az elérni kívánt változás előterjesztése olyan kulcsfontosságú készség az érdekképviseletben, mely gyakorlással fejleszthető! Minél többet csináljuk, annál jobban fog menni. Bátorítsuk a résztvevőket arra, hogy teremtsék meg annak lehetőségét, hogy felszólalhassanak a kívánt változás érdekében, és a felkínálkozó lehetőségeket pedig ragadják meg!

Megjegyzés a csoportsegítőnek:
Ha adottak a technikai feltételek, vegyük fel videóra a beszámolókat, majd a prezentációk előadói számára tegyük lehetővé, hogy visszanézzék magukat, és egy négyszemközti beszélgetés keretei között elemezzék saját előadásukat!

3. lépés: Felkészülés a cselekvésre
a) Szervezeti perspektívák elemzése (SWOT analízis) **30 perc**

Most, hogy előterjesztettük az elérni kívánt változást, elemezzük a változást a magunk és szervezetünk erősségeinek, gyenge pontjainak, lehetőségeinek és veszélyeinek figyelembevételével! Írjuk le a következő kérdésekre adott válaszokat! Ahol szükséges, változtassunk a kérdéseken!

Erősségek

- Milyen előnyökkel rendelkezünk?
- Mi az, amiben jók vagyunk?
- Mit látnak mások az erősségeinknek?
- Milyen egyedi erőforrásaink vannak?

Vegyük számításba az erősségeket szervezetünk vagy saját magunk vonatkozásában, valamint a velünk kapcsolatban álló emberek szempontjából egyaránt. Ne legyünk szerények – gondolkozzunk reálisan!

Gyenge pontok

- Min javíthatnánk?
- Mit csinálunk rosszul?
- Mit kellene elkerülnünk?
- Milyen területen van kevesebb erőforrásunk, mint másoknak?
- Mit tarthatnak mások a gyenge pontunknak?

Csakúgy, mint az erősségeket, a gyenge pontokat is vizsgáljuk meg belső és külső szemszögből egyaránt: láthatnak-e mások olyan gyenge pon-

tokat, melyekre mi nem figyeltünk fel? Jobb most észrevenni ezeket, s a lehető legkorábban szembenézni a könyörtelen valósággal.

Lehetőségek

- Melyek az előttünk álló nagy lehetőségek?
- Milyen figyelemreméltó folyamatokról tudunk?
- Kik a lehetséges szövetségeseink?

Veszélyek

- Milyen akadályokkal kell szembenéznünk?
- Rendelkeznek a csoportunk tagjai minden szükséges képességgel a feladat megvalósításához?
- Vannak már versenytársaink vagy ellenfeleink?[1]

b) A cselekvési terület feltérképezése

1. Vegyük számba a következő kérdéseket a jelenlegi és jövőbeni munkánkkal kapcsolatban!

- Melyek azok a területek, melyek megváltoztatásán mi vagy mások már dolgoznak? Hogyan folyik ez a munka?
- Munkánk a helyzet alapvető okait célozza meg? Milyen módon?
- A megismert nehézségek közül melyeket kapcsolhatjuk hozzá a fogyatékossággal élő személyek érdekeit támogató és folyamatban lévő munkához, melyben részt vesznek maguk a fogyatékossággal élők is? Miért éppen ezeket?
- Valamelyik problémával való foglalkozás jelenthet-e valamilyen speciális nehézséget, hátrányt vagy akár veszélyt a fogyatékossággal élők számára? Miért?

2. Vegyük számba a szövetségeseket és a lehetséges támogatókat érintő kérdéseket!

- Kik azok, akik nagy valószínűséggel támogatni fogják kezdeményezésünket? Miért pont ők?
- Ugyanazok a céljaink?
- Hogyan egészíti ki és támogatja egymást a munkánk?
- Mit ajánlhatunk mi, mit ajánlhat fel a szervezetünk egy esetleges együttműködéshez?
- Mit nyerhetünk mi, mit nyerhet a szervezetünk az együttműködés által?
- Elképzelhető-e, hogy vannak a más csoportokkal való együttműködésnek hátulütői?
- Hogyan hozhatjuk létre ezt az együttműködést?

c) Információgyűjtés

1. Milyen statisztikák állnak rendelkezésünkre a közösségünkben, az országunkban és a világban élő fogyatékossággal élő személyekről (például a számuk, koruk, átlagkeresetük stb.)?

- Még milyen más statisztikai kimutatásokra lenne szükségünk a cselekvés elindításához?

2. Milyen, a fogyatékossággal élő emberek életét közvetlenül befolyásoló törvények és irányelvek léteznek országunkban?

- Ezek a törvények és irányelvek megfelelőek és hatékonyak?
- Megfelelően védik a fogyatékossággal élő emberek jogait?
- Következetesen alkalmazzák és tartatják be ezeket a törvényeket és irányelveket? Ha nem, miért nem?
- Szükség van további törvényekre? Ha igen, milyen törvényeket javasolnánk?

3. **Ratifikálta-e** országunk a fogyatékossággal élő személyekre vonatkozó emberi jogi egyezményeket, és ezáltal **jogilag kötelező érvénnyel bírnak-e** hazánkra nézve ezek a dokumentumok? A ratifikációról itt találunk további részleteket: A Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete Ratifikációs segédlete (Disabled Peoples' International Ratification Toolkit: http://www.icrpd.net/ratification/en/index.htm).

4. Ratifikálta-e országunk az **ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményét** (UN Convention ont the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) című dokumentumot?

- Ha nem, miért nem? Mit tehetünk ennek a döntésnek a megváltoztatásáért?
- Ha igen, a kormányzat milyen lépéseket tett már meg az Egyezmény által kijelölt irányban?
- Kezdeményezik-e már hazai csoportok az Egyezmény ratifikálását? Mit tesznek ezért? Hogyan segíthetünk?

1. Szellemi eszközök (Mind Tools): http://mindtools.com/swot.html

5. Van-e országunknak emberi jogi bizottsága és/vagy fogyatékosságügyi bizottsága?[2] A megvalósításról itt találunk további részleteket: A Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete Ratifikációs segédlete (Disabled Peoples' International Implementation Toolkit: http://www.icrpd.net/implementation/en/index.htm).

6. A felsorolt intézmények a kormányzat részei vagy függetlenek tőle, azaz a „civil társadalom" részei?

- Ha egyáltalán aktívak, mit tesznek ezek az intézmények a fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak megvalósulásáért és/vagy a fogyatékossággal élő emberek életminőségének javításáért?
- Hogyan tudunk úgy együttműködni ezekkel az intézményekkel, hogy megvalósuljanak a fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos emberi jogi elvárások?
- Tudjuk meg, hogy a kormányzat mely minisztériumai, illetve hivatalai foglalkoznak a fogyatékossággal élő emberek szükségleteivel! Vannak a fogyatékossággal élőkre irányuló irányelveik és/vagy célkitűzéseik?
- Ezek közül a kormányzati szervek közül van-e olyan, amelyik különösen támogatja vagy ellenzi a fogyatékossággal élők jogainak érvényesítését?

4. lépés: A cselekvési terv előkészítése

Most, hogy megismertük az 1–3. lépést, válasszunk ki egy cselekvési terv-vázlatot, és töltsük ki (281–282. o.)! Olyan vázlatot válasszunk vagy készítsünk, amelyik leginkább illik a csoportunkhoz és a tervezett cselekvési programhoz. Készíthetünk egy hosszú távú cselekvési tervet egy távolabbi cél elérésének megtervezéséhez, s több rövid távút az egyéni és közeli célok megvalósításához. Cselekvési tervünkből ne felejtsük ki az események utólagos követésének és értékelésének pontját! Gratulálunk! Megtettük a következő lépéseket:

1. lépés: A kívánt változás meghatározása
2. lépés: A kívánt változás előterjesztése
3. lépés: Felkészülés a cselekvésre
4. lépés: A cselekvési terv elkészítése

Most eljött az idő, hogy:

5. lépés: Cselekedjünk!

Kövessük a cselekvési tervet, és használjuk a megszerzett készségeinket arra, hogy változást érjünk el a társadalmunkban, bármilyen kicsi is legyen ez a változás. Hagyjunk magunknak elegendő időt, hogy elérjük célunkat, és határozzuk meg az értékelés időpontját!

6. lépés: Munkánk nyomon követése

Ha cselekszünk, csoportunkkal tartsuk rendszeresen a kapcsolatot! Informáljuk a többieket az elért sikerekről és a felmerülő nehézségekről! Tekintsük át az alábbi kérdéseket!

1. Követtük a cselekvési tervet? Milyen sikereket értünk el? Milyen nehézségekkel találkoztunk?

2. Ha elértük a célt:

- Milyen tényezők járultak hozzá a sikerhez?
- Hogyan építhetünk erre a sikerre?
- Használható máskor is ez a stratégia?

3. Ha nem sikerült elérnünk a célt:

- Hogyan kell átdolgoznunk a cselekvési tervet?
- Szükséges további kutatómunkát végeznünk?
- Szükség van további erőforrásokra?

4. Melyek a következő lépések a cselekvési terv megvalósítását illetően?

- Szükség van újabb cselekvés lebonyolítására?

Fontos ellenőrizni és nyomon követni a tevékenységünket. Rögzítsük előrehaladásunkat a cselekvési terv-vázlaton, és ünnepeljük meg sikereinket!

Ne feledjük!
„Figyelmes emberek egy kis csoportja is megváltoztathatná a világot. Valójában semmi más nem változtatott még rajta." Margaret Mead

2. A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) 33. cikkelye előírja, hogy a részes államok „a kormányzaton belül kijelölnek egy vagy több koordinációs pontot", és „fenntartanak, megerősítenek, kijelölnek vagy létrehoznak egy vagy több független mechanizmust", mely „segíti, védi és ellenőrzi" az Egyezmény végrehajtását. A fogyatékossággal élő személyeket és szervezeteiket „be kell vonni az ellenőrzési folyamatokba, és azokban teljes részvételüket biztosítani kell".

ÉRDEKKÉPVISELETI CSELEKVÉSI TERV

Javasoljuk, hogy minden órán, minden csoport töltsön ki egy cselekvési terv-vázlatot.

Akciócsoport: _____ **Dátum:** _____

TÉMA	CSELEKVÉS	CSELEKVŐ	HATÁRIDŐ	SZÜKSÉGES ERŐFORRÁSOK	AZ CSELEKVÉS IDŐPONTJA	NYOMON KÖVETÉS
Milyen témát tárgyal a csoport?	Milyen típusú cselekvésre van szükség?	Ki cselekszik?	Milyen időpontra fejeződik be a cselekvés?	Milyen anyagi, tárgyi és emberi erőforrá-sokra van szükség a cselek-véshez?	Mikor zajlott az akció?	Mi lett a cselek-vés ered-ménye?

Balcazar, F. E., 2005. Advocacy action planning guide [Útmutató érdekvédelmi cselekvési tervek készítéséhez]. Department of Disability and Human Development, University of Illinois at Chicago [Fogyatékossági és Emberi Fejlesztési Tanszék, Illinoisi Egyetem, Chicago].

TÉMA	CSELEKVÉS	CSELEKVŐ	HATÁRIDŐ	SZÜKSÉGES ERŐFORRÁSOK	AZ CSELEKVÉS IDŐPONTJA	NYOMON KÖVETÉS
Milyen témát tárgyal a csoport?	Milyen típusú cselekvésre van szükség?	Ki cselekszik?	Milyen időpontra fejeződik be a cselekvés?	Milyen anyagi, tárgyi és emberi erőforrá-sokra van szükség a cselek-véshez?	Mikor zajlott az akció?	Mi lett a cselek-vés ered-ménye?

ÉRDEKKÉPVISELETI CSELEKVÉSI TERV-SABLON

LOGÓ HELYE

Javasoljuk, hogy minden órán, minden csoport töltsön ki egy cselekvési terv-vázlatot.

Akciócsoport: _____ **Dátum:** _____

Elérni kívánt változás: _____

A célhoz igazított, specifikus cselekvési formák: _____

Ki cselekszik? _____ Határidő: _____

Szükséges erőforrások: _____

A cselekvés időpontja: _____ Nyomon követés: _____

ÚTMUTATÓ

Változás – Miféle változást szeretnénk elérni?
Cselekvések – Milyen cselekvésmódok szükségesek ehhez?
Ki cselekszik – Ki hajtja végre a cselekvést?
Mikorra – Mikorra fejeződik be a cselekvés?
Szükséges erőforrások – Milyen anyagi, tárgyi és emberi erőforrásokra van szükség a cselekvéshez?
A cselekvés időpontja – Mikor zajlott az akció?
Nyomon követés – Mi történt a cselekvés eredményeképpen? Következő lépések?

A célok mindig legyenek:
S – Specifikusak **M** – Mérhetőek **E** – Elérhetőek **R** – Reálisak **I** – Időhöz kötöttek

- **Célkitűzés.** Írjunk le röviden minden kitűzött célt és azt, mikorra szeretnénk elérni őket!
- **Mérték.** Hogyan fogjuk értékelni a kitűzött célokat? Befejeződött a cselekvés?
- **Fontosság.** Rangsoroljuk a célokat az alábbiak szerint mint alapvető, fontos és kívánatos!

Alapvető – az emberi jogok megvalósításának feltétele
Fontos – segít az emberi jogok elérésében
Kívánatos – előnyt jelent az emberi jogok elérésében

1. CÉLKITŰZÉS

LEÍRÁS:

ÉRTÉKELÉS:

FONTOSSÁG: ☐ ALAPVETŐ ☐ FONTOS ☐ KÍVÁNATOS

2. CÉLKITŰZÉS

LEÍRÁS:

ÉRTÉKELÉS:

FONTOSSÁG: ☐ ALAPVETŐ ☐ FONTOS ☐ KÍVÁNATOS

3. CÉLKITŰZÉS

LEÍRÁS:

ÉRTÉKELÉS:

FONTOSSÁG: ☐ ALAPVETŐ ☐ FONTOS ☐ KÍVÁNATOS

A JOGÁLLAMISÁG ELVE ÉS KÖVETELMÉNYEI

Alkotmány 2. § (1) *A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam.*

A függetlenség, a demokrácia és a jogállamiság a magyar alkotmányos berendezkedés kiindulópontja, szorosan összekapcsolódó három elvi alappillére. A *jogállamiság* az alkotmányos demokráciák hagyományos alapelve: elsősorban azt fejezi ki, hogy az állam a jog, a törvények uralma alatt áll és csak a jog által szabott keretek között működhet. Az állam kötve van a saját maga által alkotott szabályokhoz, ezeket megfelelő eljárásban (pl. törvények módosítása útján) megváltoztathatja ugyan, de amíg ez a változtatás nem következik be (nem hatályosul), addig a hatályos jogszabályoktól alkotmányosan nem térhet el. A jogállamiság egyfajta zsinórmértékként, alkotmányos mérceként fogható fel, amelyhez az állam „magatartását" mérjük. A jogállamiság szorosan összekapcsolódik a hatalommegosztás elvével, a demokratikus legitimációval (minden közhatalom-gyakorlás visszavezethető a népre, a választópolgárokra) és nem utolsósorban az alapjogok érvényesülésével: e jogok tiszteletben tartása és védelme a jogállami működés lényeges feltétele. Az Alkotmánybíróság számos határozatában elemezte és értelmezte a jogállamiság fogalmát, megállapította például, hogy belőle következik a közigazgatás feletti bírói kontroll, vagyis az, hogy bármely közigazgatási határozattal szemben bírósághoz lehet fordulni és felülvizsgálatot kérni.

A jogállami működésnek sok összetevője, aspektusa van, az egyik ilyen nélkülözhetetlen eleme a *jogbiztonság követelménye*. Jogbiztonságról akkor beszélhetünk, ha a jog egésze és az egyes jogszabályok világosak, egyértelműek, a hatásuk, következményeik kiszámíthatóak és előreláthatóak mind az azt alkalmazó állami szervek, mind pedig az állampolgárok számára. Ennek érdekében a jogalkotás során megfelelő időt kell hagyni a jogszabályváltozásra való felkészülésre. A jogbiztonság nem csupán a normákra vonatkozik, hanem az intézmények működésére is: az Alkotmánybíróság gyakran idézett tétele szerint a közhatalommal rendelkező intézmények (bíróságok, hatóságok) csak a jog által megállapított működési rendben, az állampolgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki tevékenységüket. A jogbiztonságot így sérti az, ha egy állami szerv a hatáskörét túllépve jár el, ha a saját jogi korlátait figyelmen kívül hagyja, vagy épp ellenkezőleg, ha kötelezettsége, de „hallgat", nem hajlandó egy adott ügyben eljárni.

A jogállamiság elvéből számos, a büntetőjog területére vonatkozó garanciális szabály ered, ezeket összefoglalóan az *alkotmányos büntetőjog követelményeként* határozhatjuk meg. A követelmények körébe tartozik például a visszamenőleges hatályú büntetőjogi szabályozás tilalma, az ártatlanság vélelme, vagy éppen a kettős eljárás tilalma. Ezek a garanciális elemek az alapjogokhoz hasonlóak, mert a céljuk az egyén védelme az állami túlhatalommal, specifikusan a büntetőjogi eszközök önkényes felhasználásával szemben.

A *tisztességes eljáráshoz való jog* is szorosan kapcsolatban áll a jogállamiság elvével, továbbá az egyenlőként, egyenlő méltóságú személyként kezelés követelményével. A tisztességes eljáráshoz való jogot az Alkotmány csak a bírósági eljárásokkal összefüggésben (57. §) tartalmazza, nem nevesíti általános értelemben, valamennyi a közhatalom gyakorlásával összefüggő eljárásra nézve. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint – a nemzetközi emberi jogi egyezményekkel összhangban – a tisztességes (fair) eljáráshoz való jog a közigazgatási eljárásokra is kiterjed, egy olyan abszolút minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet megítélni. Az Alkotmánybíróság szerint jogbizonytalanságot teremt például, ha egy közigazgatási szerv az állampolgárokat túlbuzgóság vagy a jogszabály hibás értelmezése miatt indokolatlan zaklatásnak teszi ki. Az Alkotmány 57. § (5) bekezdésében rögzített jogorvoslathoz való jog – az érdemi határozatok tekintetében a más szervhez vagy ugyanazon szervezeten belüli magasabb fórumhoz fordulás lehetősége – szoros kapcsolatban van a tisztességes eljáráshoz való joggal.

Az emberi méltósághoz való jog elismerése a magyar Alkotmányban az alapjogi katalógus élén található:

54. § (1) *„A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani."*

Ez az alapvető jog – oszthatatlan egységben az élethez való joggal – az alapjogi hierarchia legmagasabb fokán áll. Az emberi méltóság elismerése a legfőbb értékdöntés a jogrendszerben, kifejezi, hogy a jog valamennyi élőlény közül kiemelkedő jelentőségű létezőként kezeli az embert. Az emberi méltósághoz való jog fogalmát az Alkotmánybíróság 64/1991. (XII. 17.) AB számú határozatában akként értelmezte, hogy „**a méltóság az emberi élettel eleve együttjáró minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan,** *s ezért minden emberre nézve egyenlő. […] Emberi méltósága és élete mindenkinek érinthetetlen, aki ember,* **függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől,** *illetve állapotától, és attól is, hogy emberi* **lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit.**"

A méltóság tehát az embert bármely tulajdonságától függetlenül megilleti, pusztán azon az alapon, hogy él, és hogy ember. Az emberi méltósághoz való jog *„anyajogként"*, azaz más jogok forrásaként is megjelenik az Alkotmánybíróság gyakorlatában, így ebből az alapvető jogból vezethető le a személyiségi jogok, illetve az önrendelkezés biztosítására szolgáló jogok csoportja.[1]

Sólyom László, a 23/1990. (X. 31.) számú alkotmánybírósági határozatban kifejtett véleménye szerint az emberi méltóságnak két fontos funkciója van: „**Egyrészt** *azt fejezi ki, hogy van egy* **abszolút határ**, *amelyen sem az állam, sem más emberek kényszerítő hatalma nem terjedhet túl, vagyis az autonómiának, az egyéni önrendelkezésnek egy mindenki* **más rendelkezése alól kivont magja**, *amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany maradhat és nem válik eszközzé vagy tárggyá. […] A méltósághoz való jog* **másik funkciója az egyenlőség biztosítása**. *[…] Az egyenlő méltósághoz való jognak az élethez való joggal való egységében kell azt biztosítania, hogy ne lehessen különbözően »értékes« puszta életeket jogilag másként kezelni.* **Nincs az életre méltóbb és méltatlanabb.** *[…] Az élethez és méltósághoz való jog egysége következtében nemcsak a halálban egyenlő mindenki: az életek egyenlőségét a méltóság garantálja."*

Mivel az ENSZ Egyezmény legalapvetőbb üzenete, lényege épp a több évtizedes „egyenlő méltóságért" folytatott küzdelem testet öltött valósága, valamennyi további emberi jogi kérdés ezen a „szűrőn" értelmezhető. Az emberi méltóság tehát mérceként szolgálhat más alapjogok érvényesülésének megítéléséhez is.

Az objektív intézményvédelem

Az állam elsőrendű kötelessége az alapvető jogok tiszteletben tartása és védelme, amely nem merül ki abban, hogy az állam tartózkodik megsértésüktől, hanem gondoskodnia is kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről is.[2] Az alapjognak két oldala van: szubjektív és objektív, más megfogalmazásban alanyi és tárgyi.

- *A szubjektív (alanyi) oldal* azt jelenti, hogy az egyénnek joga van arra, hogy az állam ne sértse meg alapvető jogait. Amennyiben ez mégis megtörténik, akkor élhet a jogérvényesítés különböző lehetőségével (pl. bírósághoz fordulhat).
- *Az objektív (tárgyi) oldal* alapján az államnak tennie kell azért, hogy az adott alapjog minél teljesebb mértékben érvényesüljön. Ezt úgy segítheti, hogy az alapjog mögött álló, elvont értékeket, jogintézményeket (pl. emberi élet, család, tulajdon, szabad sajtó stb.) általánosságban is – vagyis nem pusztán az egyén egyedi igényeinek megfelelően – védi.

Az egyén jogának biztosításával, védelmével és érvényesülésével összefüggő tevőleges állami kötelezettségeket összefoglalóan *objektív állami intézményvédelmi kötelezettségnek* nevezzük. Az objektív jogvédelem szélesebb körű, mint az alanyi jog konkrét védelme, mert az államnak adott jogintézményt akkor is védelemben kell részesítenie, amikor nem merül fel az egyéni joggyakorlás sérelme.[3] Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az objektív intéz-

1. Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 268–269. o.
2. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 32/2003. (VI. 4.) AB határozat
3. Drinóczi Tímea (szerk.): Magyar Alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2006.

ményvédelmet az egyén *nem kényszerítheti ki* az államtól (nem fordulhat pl. bírósághoz), az objektív intézményvédelem mértéke tehát leginkább a – sok tényező által befolyásolt – állami mérlegelés tárgya.

Az Alkotmánybíróság szerint az állam részéről garanciális feladatai ellátásához szükséges, hogy az egyes alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket ne csak önmagukban, az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, hanem a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az intézményvédelem a gyakorlatban tehát többet jelent, mint az adott jog objektív oldalával összefüggő pozitív állami cselekvés, *a védelemnek az alapjogokhoz kapcsolódó értékekre – így például az életre mint értékre – is ki kell terjednie*.[4] A szubjektív és az objektív jogvédelem együttesen biztosítja az alkotmányos alapjogvédelem teljességét.[5]

4. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

5. Vö. Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II. Osiris Kiadó, Budapest 2001. 34. o., Holló András: Az alkotmányvédelem kialakulása Magyarországon. Bíbor Kiadó, Budapest 1997. 167. o., Balogh Zsolt: Az alkotmány fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás. Fundamentum 1999. 2. sz. 35. o.

ESETTANULMÁNYOK A GYAKORLATOKHOZ

Esettanulmány 1.

Az egyik, értelmi fogyatékos gyermekek, fiatalok szülőiből alakult egyesület nevében a panaszos azért fordult az ombudsmanhoz, mert véleménye szerint a szociális igazgatásról és a szociális ellátásról szóló 1993. évi III. törvény (Szt.) módosításával az ellátottak szociális intézményen belüli foglalkoztatása – figyelemmel a rehabilitációs alkalmassági vizsgálatok „szabályaira" – veszélybe került, mely sérti az érintett sérült emberek és családjaik alkotmányos jogait. A panaszos álláspontja szerint a Megyei Módszertani Központ Szakértői Bizottsága által elvégzett vizsgálatok felületesen zajlottak, ezért nyilvánvaló szakmai tévedéseken alapultak az így megszületető eredmények. Részletesen beszámolt arról, hogy egyes vizsgálatok alkalmával a minimális személyazonosítást sem végezték el a bizottság tagjai, így például a személyes adatok nem a vizsgált személyre vonatkoztak. Kifogásolta továbbá, hogy az egyik vizsgált sérült ember – aki már korábban a Fővárosi Kézműipari Kht. dolgozója volt, és munkáját évek óta kifogástalanul végezte – valószínűsíthetően az említett hiányosságok miatt nem felelt meg az állapotfelmérés minimumkövetelményeinek, ennek eredményeként a további munkavállalásra a bizottság nem javasolta.

Figyelemmel a fogyatékossággal élő emberek intézményi ellátásának, illetve foglalkoztatási rendszerének nehézségeire, tiszteletben tartva az ellátottak rehabilitációjából fakadó képességváltozásainak jelentőségét az állampolgári jogok országgyűlési biztosa vizsgálatot indított, mert a panasz alapján felmerült a jogbiztonsághoz való jog, és – az élethez és az emberi méltósághoz való joggal összefüggésben – a szociális biztonsághoz való jog sérelmének gyanúja.

A helyzet korrekt hátterét megismerendő előzetes hatásköri vizsgálat keretében a biztos állásfoglalásra kérte a város Szociális Szolgálata igazgatóját, valamint rövid úton tájékoztatást kért a tárca szakembereitől.

A Szolgálat igazgatójától a megkeresésre kapott korrekt, tényfeltáró tájékoztatás tartalmazta a kifogásolt vizsgálatok alkalmával készült jegyzőkönyveket, az intézményben végzett rehabilitációs alkalmassági vizsgálat körülményeit, a foglalkoztatottak munka-rehabilitáció, vagy fejlesztő-felkészítő foglalkoztatásának arányát, a korábbi foglalkoztatottsághoz képest történt változásokat.

A rendelkezésre álló adatok alapján a biztos vizsgálati jelentésében a következőket állapította meg:

Az Szt.-ben szereplő munka-rehabilitációs, valamint a fejlesztő-felkészítő foglalkozások a megváltozott munkaképességű emberek számára a megmaradt képességeik lehető legjobb hasznosítását segítik elő meghatározott célszervezetek támogatásával.

Az intézményi jogviszonyban álló személy intézményen belüli foglalkoztatása tehát az intézmény szakmai programja alapján, az egyéni gondozási, fejlesztési, illetve rehabilitációs tervben foglaltak szerint, az ellátott meglévő képességeire építve, korának, fizikai és mentális állapotának megfelelően munka-rehabilitáció vagy fejlesztő-felkészítő foglalkoztatás keretében biztosítható (szociális foglalkoztatás).[1]

A városi értelmi fogyatékossággal élő felnőtteket nappali és átmeneti ellátásban részesítő intézmény vezetője a jogszabálynak megfelelően tartotta szükségesnek ellátottjai számára a további foglalkoztatáshoz – és ezzel az intézményi vagy foglalkoztatási támogatáshoz is – szükséges felülvizsgálatot. E rehabilitációs alkalmassági vizsgálat nyújt biztos támpontot a szakemberek számára az ellátottak helyes, egyúttal hasznos tevékenységének biztosítására.

A Szt. rendelkezései szerinti rehabilitációs alkalmassági vizsgálat[2] lebonyolítását végző bizottságok összetétele valóban alkalmas lehet a korrekt állapot és képesség felmérésre, mely ugyancsak segítheti a konkrét munkavégzéshez szükséges és még megmaradt képességek hasznosítását, esetleg fejlesztését. Ugyanakkor a tapasztalatok – és a panasz alapjául szolgált körülmények – azt jelzik, hogy az alkalmassági vizsgálatot végző bizottságok számára nem minden esetben egyértelmű a vizsgált személy státusfelmérése és a konkrétan végzendő munka közötti összefüggés jelentősége. Abban az esetben ugyanis, ha a fogyatékossággal élő élő emberről az állapotfelmérés során a bizottság megállapítja, hogy foglalkoztatása nem javasolható, de a fejlesztő-felkészítő vagy a munka-rehabilitációs foglalkoztatás az őt ellátó intézmény keretei között, vagy a foglal-

1. Szt. 99/B. § (1)
2. Szt. 113/G. § (1) *b)*

koztatást végző célszervezet tevékenységi körében végezhető, valamint a korábbiakban már részt vett szociális foglalkoztatáson, mellyel némi jövedelemre és szolgálati időre tett szert, a nem kellő körültekintéssel, vagy a kellő felkészültség hiányában megállapított státusz hosszútávon súlyosan ronthatja az ellátottak és hozzátartozóik helyzetét.

Az a tény pedig, hogy a fogyatékossággal élő személyek otthonában élő és a rehabilitációs intézményben elhelyezett személyek állapotának felülvizsgálatáról szóló 11/2000. (X. 18.) SzCsM rendelet hatálya nem terjed ki a foglalkoztatás tekintetében nélkülözhetetlen, s kifejezetten erre irányuló speciális vizsgálatra, valamint egyáltalán a nappali és átmeneti intézményben ellátott fogyatékos emberek vizsgálatára, ugyancsak aggályossá teszik az ellátottak adekvát szakmai megítélését.

Mindezekre tekintettel a szociális foglalkoztatásra vonatkozó rehabilitációs alkalmassági vizsgálatok szakmai protokollja; a szakértői vélemény terjedelme; formája; a vizsgálatok rendje tekintetében, nem áll rendelkezésre olyan jogi norma, mely alkalmazható volna.

Mindebből következően a biztos jelentésében megállapította, hogy a fogyatékossággal élő emberek szociális foglalkoztathatóságára vonatkozó alkalmassági vizsgálatok részletes szabályainak hiánya a szociális biztonsághoz való joggal összefüggésben a jogállamiság elvéből levezethető jogbiztonsághoz való jog tekintetében alkotmányos visszásságot okoz.

Mivel a megállapított alkotmányos visszásság a jogi szabályozás hiányosságára, illetve a normák összhangjának hiányára vezethető vissza, a feltárt visszásság orvoslása érdekében a biztos kezdeményezte, hogy a szociális és munkaügyi miniszter tegye meg a szükséges jogalkotói lépéseket a jogszabályok harmonizációja; valamint a szociális foglalkoztatáshoz (fejlesztő-felkészítő, és munka-rehabilitációs foglalkozatás) szükséges alkalmassági vizsgálatokat rendező norma megalkotása érdekében.

A miniszter válaszában az ajánlást elfogadta, illetve tájékoztatta a biztost, hogy a tárcának szándékában áll az Szt. módosításakor a rehabilitációs alkalmassági vizsgálat rendszerének teljes átalakítását elvégezni, illetve a módosítást követően sor kerül a végrehajtási szabályok megalkotására is, melynek keretében kidolgozásra kerülnek a rehabilitációs alkalmassági vizsgálat során alkalmazandó módszerek, a vizsgálat lebonyolításának szabályai, valamint a szakértői vélemény tartalmát, formáját meghatározó jogszabályi rendelkezések.[3]

Esettanulmány 2.

A panaszos beadványában azt sérelmezte, hogy a közszolgáltatók csak az ügyfélszám megadása után hajlandók a közszolgáltatással kapcsolatos telefonos ügyintézését elfogadni. Mivel a panaszos erősen csökkentlátó, ez számára azt jelenti, hogy a telefonos ügyintézéstől elesik, hiszen ügyfélszámát a kiküldött számláról nem tudja leolvasni.

A panaszos először az adatvédelmi biztoshoz fordult, mert a közszolgáltató adatvédelmi okokra hivatkozott, amikor a telefonos ügyintézés megkezdéséhez az ügyfélszám megadását követelte.

Az adatvédelmi biztos álláspontja szerint azonban a probléma nem adatvédelmi vonatkozású, mivel az adatvédelmi törvény[4] értelmében, ugyan az adatkezelő, illetőleg tevékenységi körében az adatfeldolgozó köteles gondoskodni az adatok biztonságról, köteles továbbá megtenni azokat a technikai és szervezési intézkedéseket és kialakítani azokat az eljárási szabályokat, amelyek a törvény, valamint egyéb adat- és titokvédelmi szabályok érvényre juttatásához szükségesek, az ügyfél azonosító szám alkalmazása azonban nem az egyetlen módja annak, hogy a jogszabályban előírt kötelezettségeinek a közüzemi szolgáltató – mint a szolgáltatási szerződés kapcsán számos személyes adat birtokába kerülő adatkezelő szerv – eleget tegyen. Az adatvédelmi biztos ezért a beadványt áttette – a beadványt tevő egyidejű értesítése mellett – a kivizsgálásra hatáskörrel rendelkező állampolgári jogok országgyűlési biztosához.[5]

Tekintettel arra, hogy a panasz alapján a fogyatékossággal élők esélyegyenlőségével, illetve a diszkrimináció alkalmazásának tilalmával kapcsolatos alkotmányos követelménnyel összefüggő visszásság gyanúja merült fel, illetve a beadványban felvetett probléma általános jellegére, az állampolgári jogok

3. Az Szt. módosítását követően megszületett jogszabály: 92/2008. (IV. 23.) Korm. rendelet a fogyatékossággal élő személyek alapvizsgálatáról, a rehabilitációs alkalmassági vizsgálatról, továbbá a szociális intézményekben ellátott személyek állapotának felülvizsgálatáról.

4. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 10. § (1)

5. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 19. § (3) bekezdése értelmében az országgyűlési biztos a hatáskörébe nem tartozó ügyre vonatkozó beadványt – a beadványt tevő egyidejű értesítése mellett – az arra hatáskörrel rendelkező szervhez átteszi.

országgyűlési biztosa az ügyben hivatalból átfogó vizsgálatot indított, és tájékoztatást kért a problémával kapcsolatos álláspontjáról a Magyar Energia Hivatal elnökétől, valamint az általuk alkalmazott gyakorlatról a nagyobb gáz, illetve áramszolgáltatást nyújtó közüzemi szolgáltatóktól.

A Magyar Energia Hivatal elnöke arról tájékoztatta az ombudsmant, hogy a beadványban felvetetthez hasonló szempontokat a jóváhagyásra kerülő üzletszabályzatban kívánják érvényesíteni. A probléma megoldásának több módja is lehetséges. Elképzelhető például egy – a banki szolgáltatásoknál már bevált – jelszó írásba foglalása, melynek megadása esetén a fogyasztó mentesülne a számára nehezen olvasható és megjegyezhető ügyfélszám használata alól. Megoldás lehet egy, a szolgáltató által Braille-írással kiállított kártya is, amely tartalmazza a fogyasztó telefonos ügyintézésez szükséges adatait, de természetesen a szolgáltató más – a vakok és gyengénlátók telefonos ügyintézésének megkönnyítését szolgáló – megoldást is alkalmazhat.

A megkeresett áram- és gázszolgáltatók valamennyien arról számoltak be, hogy meglévő, illetve kidolgozás alatt álló üzletszabályzatukban kiemelt figyelemmel kezelik az ügyintézésben fogyatékosságuk miatt akadályozott személyek igényeinek megfelelő kielégítését. Így például egyes szolgáltatók egy külön meghatározott jelszó, mások az ügyfél személyét azonosító adatok megadásával is azonosítják az ügyfelet a telefonos ügyintézés során.

Az ombudsman vizsgálati jelentésében megállapította, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára biztosítani kell a többi között a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférését. A fogyatékossággal élő személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény rendelkezései alapján közszolgáltatásnak minősül minden ügyfélszolgálati rendszerben működtetett szolgáltató tevékenység, továbbá minden olyan hatósági engedély vagy hatósági kötelezettség alapján végzett nyilvános szolgáltató tevékenység, amely település vagy településrész közellátását szolgálja, használata nem korlátozott, illetve nem korlátozható. E szolgáltatások tekintetében az egyenlő esélyű hozzáférést, melynek ki kell terjednie úgy a fizikai akadályok lebontására, mint az információs és kommunikációs korlátok megszüntetésére, legkésőbb 2013. december 31-ig kell biztosítani, amely a jogalkotó részéről aktív cselekvést igényel. A fogyatékossággal élő személyek közüzemi közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférésének biztosítása érdekében az Országgyűlés az új villamos energiáról,[6] illetve az új földgázellátásról szóló törvények[7] megalkotásakor a védendő fogyasztók közé sorolta a fogyatékossággal élő személyeket is. Ennek megfelelően a fogyatékossággal élő fogyasztókat különösen a méréssel, leolvasással, számlázással, díjfizetési módokkal kapcsolatosan igényeiknek megfelelő, különleges bánásmódban kell részesíteni. A különleges bánásmóddal kapcsolatos rendelkezéseket a jogszabályok végrehajtási rendeletei[8] tartalmazzák, a kedvezmények felsorolása nem kimerítő jellegű – az ügyfélszolgálat telefonon történő igénybevételének könnyítésére vonatkozó szabályozást például a kormányrendeletek nem tartalmaznak. Nem kizárt tehát annak lehetősége, hogy a szolgáltató üzletszabályzata további – a különleges bánásmód körébe tartozó – kedvezményekben részesítse a védendő fogyasztót – így például megkönnyítse számára a telefonon történő ügyintézést.

Az ombudsman vizsgálata megállapította, hogy annak ellenére, hogy a szolgáltatások egyenlő esélyű hozzáférését korlátozó akadályok lebontásának határidejét 2013. december 31-ével határozza meg a törvény, mind a jogalkotó, mind a közüzemi energiaszolgáltatást nyújtó közszolgáltatók megfelelő előrelépéseket tettek az akadályok felszámolása területén. Ezért a biztos további intézkedést az ügyben nem kezdeményezett.

Esettanulmány 3.

Beadvány alapján indított vizsgálatot az állampolgári jogok országgyűlési biztosa, amikor a hozzá forduló sajátos nevelési igényű gyermeket nevelő szülők azt kifogásolták, hogy a gyermeket a szakértői és rehabilitációs bizottság által kijelölt óvoda négy hónap után a nevelési intézményből elküldte. A kislányt egy szakértői és rehabilitációs bizottság megvizsgálta és szakvéleményében a szóban forgó óvodát jelölte ki a gyermek nevelése és fejlesztése céljából. A szülők sérelmezték többek között, hogy az óvoda 2007. november 21-én gyermekük óvodai

6. 2007. évi LXXXVI. törvény a villamos energiáról

7. 2008. évi XL. törvény a földgázellátásról

8. 273/2007. (X. 19.) Korm. rendelet a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény rendelkezéseinek végrehajtásáról 19/2009. (I. 30.) Korm. rendelet a földgázellátásról szóló 2008. évi XL. törvény rendelkezéseinek végrehajtásáról

elhelyezését – próbaidőre való hivatkozással – 2007. december 31-ei hatállyal, határozatban megszüntette.[9]

Az óvodavezető tájékoztatása szerint a 4. sz. Fővárosi Tanulási Képességvizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság az óvoda befogadó nyilatkozata alapján jelölte ki az intézményt a gyermek nevelésére. A pedagógusok szerint a gyermek csoportba illeszkedése nem volt zavartalan; társai féltek tőle (verekedés, harapás, karmolás miatt). A helyzetet szakmai megbeszélésekkel, a szülő bevonásával igyekeztek kezelni, de nem találtak megoldást a gyermek – önmaga és társai számára is megnyugtató módon történő – integrált nevelésére, ezért az óvodai elhelyezését megszüntették. Az intézményvezető tájékoztatásul mellékletként csatolta az óvoda házirendjét, a Szervezeti és Működési Szabályzat (SzMSz) vonatkozó rendelkezéseit, az ezek elfogadásáról szóló szülői nyilatkozatokat, az óvoda és a szülő között kötött megállapodást, a szülői munkaközösség a gyermekkel kapcsolatos problémák tekintetében szükséges intézkedésre irányuló kérelmét, az óvodapedagógusok nyilatkozatát a gyermek nevelésének elvállalásáról, majd erről való lemondásukról.

Az intézmény házirendje, szervezeti és működési szabályzata a sajátos nevelési igényű gyermekek nevelésével kapcsolatosan az alábbiakat tartalmazza: „Sajátos nevelési igényű gyermekek csak szakvéleménnyel (óvoda megjelölésével) vehetők fel. A gyakorló óvodai státusz miatt fontos, hogy három hónapos (aktív) próbaidőt tartsunk. Ezt a megállapodást írásban rögzíti az óvoda és a szülő. Amennyiben a képző óvodával járó terhek túlzottan igénybe veszik a gyermeket, a csoportban folyó nevelőmunkát gátolják, a csoportba járó többi gyermek fejlődését akadályozzák, az óvodai elhelyezést megszüntetjük. A szülőt felkérjük, hogy más nevelő intézménybe vigye át gyermekét, ha az óvodában dolgozó szakemberek a gyermek fejlesztését nem tudják ellátni, vagy ha nem vállalják.” Az adott ügyben is született ilyen megállapodás a szülő és az intézmény között, amelyben a szülő tudomásul vette, hogy gyermekét három hónap időtartamú próbaidő kikötésével veszik fel az intézménybe.

Az országgyűlési biztos jelentésében rámutatott arra, hogy a közoktatási törvény garanciális jelleggel, taxatíve meghatározza az óvodai elhelyezés megszűnésének eseteit. Ez azt jelenti, hogy csak a törvényben meghatározott esetben és módon szűnhet meg az óvodai elhelyezés, e kérdésről az intézmény önkényesen, a törvényi feltételek hiányában nem dönthet. A sajátos nevelési igényű gyermekek esetében a jogviszony keletkezésére speciális szabályok vonatkoznak, a szülők intézményválasztási jogát az állam – a sajátos nevelési igényű gyermek megfelelő fejlesztése érdekében – korlátozza. A gyermek elhelyezéséről szóló szakvélemény jogi kötőerővel bír úgy a szülők, gyermekek, mint az intézmények részére. Előfordulhat, hogy a kijelölt intézmény nem tudja vállalni a gyermek fejlesztését, ebben az esetben a szakértői bizottság másik intézményt jelöl ki. Amennyiben azonban a nevelési intézmény felveszi a gyermeket, onnantól a közoktatási törvény garanciális rendelkezéseit nem hagyhatja figyelmen kívül, még a gyermek sajátos nevelési igényére, speciális helyzetére, különleges gondozási igényére tekintettel sem.

A biztos megállapította, hogy az óvodavezető határozata, amelyben a „próbaidőre” való hivatkozással a gyermek óvodai elhelyezését megszüntette, a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggő visszásságot okozott, valamint az óvoda házirendjének, illetve szervezeti és működési szabályzatának az elhelyezés megszüntetésére, valamint a „próbaidő” intézményére vonatkozó rendelkezései a jogállamiság elvével és az abból következő jogbiztonság követelményével összefüggő visszásságot okoznak. Jelentésében a biztos hangsúlyozta, hogy a törvények garanciális jellegű rendelkezéseinek betartása alapvető fontosságú az alapjogokkal kapcsolatos visszásságok megelőzése, kiküszöbölése céljából. Belső szabályzatok jogsértő tartalma nem legitimálható azzal, hogy az érintettek előzetesen tisztában voltak vagy lehettek a jogsértő tartalommal, és azt elfogadták. Nem hagyható továbbá figyelmen kívül az a szempont sem, hogy a nevelési-oktatási intézmények és a gyermekek, tanulók közötti jogviszony speciális, kötelező jelleggel létrejövő, alá-, fölérendeltségi viszony, amelyben a szülő is – bár a jogviszonyban közvetlen módon nem jelenik meg – szereplő. A szülő nincs ugyanakkor reális alkupozícióban azokkal az intézményi pedagógusokkal, dolgozókkal, vezetőkkel szemben, akikre a gyermekével kapcsolatos felügyeleti kötelezettségét időlegesen átruházza, hiszen nem akar

9. OBH 1588/2008 számú ügy

gyermekének rosszat. Ugyancsak mérlegelendő, hogy a sajátos nevelési igényű gyermek (és szülője is), az átlagosnál is kiszolgáltatottabb helyzetben van, ezért – valamint figyelemmel az esélyegyenlőtlenség kiküszöbölését célzó, az Alkotmányban deklarált állami kötelezettség jelentőségére – alappal számíthat különös figyelemre és méltányos elbánásra.

A jelentésben feltárt, alkotmányos jogokkal összefüggő visszásság orvoslása, jövőbeni megszüntetése és megelőzése érdekében az állampolgári jogok országgyűlési biztosa kezdeményezte az óvoda vezetőjénél, hogy a jövőben az óvodai elhelyezés megszüntetésére kizárólag a közoktatási törvény rendelkezéseinek figyelembevételével kerüljön sor. Kezdeményezte továbbá az intézmény szervezeti és működési szabályzatának, valamint házirendjének a felülvizsgálatát és a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek megfelelő, szükséges módosítások elvégzését, illetve az óvoda fenntartójához fordult, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy az óvoda belső szabályzatai a jogszabályi rendelkezéseknek megfeleljenek.
Az óvodavezető a biztos kezdeményezéseit elfogadta. Válaszában arról tájékoztatta az országgyűlési biztost, hogy a jövőben az óvodai elhelyezések megszüntetésénél a törvényi előírások betartásával fognak eljárni. Ígéretet tett továbbá az intézmény házirendjének, valamint szervezeti és működési szabályzatának módosítására. A neki címzett ajánlást a fenntartó is elfogadta.

negyedik rész

CSOPORTSEGÍTÉS

Csoportsegítés az emberi jogi nevelésben 292
A csoportsegítő szerepe 292
Interaktív tanulás 293
A beszélgetés irányítása 293
Fogyatékossággal élő résztvevők 294
Képzések megtervezése 295
Képzési programminták 296

CSOPORTSEGÍTÉS AZ EMBERI JOGI NEVELÉSBEN

Az *Emberi jogok. IGEN!* kézikönyv a tanulás olyan megközelítésén alapul, amelynek középpontjában a tanulók állnak, akik saját tanulásuk iránt mindannyian közösen viselnek felelősséget. A gyakorlatok elvégzéséhez nem tanárra van szükség, hanem csoportsegítőre, mivel a csoport minden tagja tanuló is egyben, akik közösen tesznek erőfeszítéseket egy közös cél elérése érdekében. Megvitatják egymással tapasztalataikat, és mindenki levonja a tanulságokat a maga számára. Mivel nem lehet megmondani senkinek, mit is gondoljon, a tanulási folyamat célja nem az, hogy a résztvevők megtalálják a „helyes választ", vagy legalább közös álláspontra jussanak, hanem az, hogy egymással együttműködve fedezzenek fel új területeket.

Mivel ez a módszer elismeri, hogy mindenkinek joga van véleményt alkotni, és tiszteletben tartja az egyéni különbségeket, ezért különösen jól alkalmazható az emberi jogi tanulás során. Ösztönzi az életben előforduló helyzetek kritikai elemzését, és hozzájárulhat a változás megteremtésére irányuló átgondolt és hatékony cselekvéshez.

A CSOPORTSEGÍTŐ SZEREPE

A csoportsegítés általában nem jön „magától". A csoportsegítés művészetének elsajátításához gyakorlásra van szükség, továbbá arra, hogy tisztában legyünk azzal, mi is a csoportsegítő szerepe. A csoportsegítő:

- **Egyenlőségen és együttműködésen alapuló kapcsolatot alakít ki a résztvevőkkel.** A csoportsegítő „első az egyenlők között", a tanulás iránti felelősséget azonban az egész csoport viseli.
- **Nyílt, bizalmi légkört teremt.** A csoportsegítő segít, hogy mindenki úgy érezze, hogy őszintén beszélhet ebben a közegben, ahol a véleménykülönbségeket és képességeket illető különbségeket tiszteletben tartják.
- **Gondoskodik arról, hogy senki ne érezze magát kívülállónak,** és hogy mindenki részt tudjon venni a folyamatban.
- **Biztosítja a tanulás folyamatát.** Olyan tevékenységek tartozhatnak ide, mint a foglalkozások időpontjának kitűzése és betart(at)ása, a képzés egyes szakaszainak elindítása és lezárása, a programmenet betartásának biztosítása. A csoportsegítő rendszeresen kikéri a résztvevők véleményét arról, hogy megfelelőnek találják-e a struktúrát.
- **Biztosítja a logisztikai hátteret.** Olyan tevékenységek tartozhatnak ide, mint a segédeszközök és segédanyagok összegyűjtése és előkészítése, a foglalkozások helyszínének berendezése, a résztvevők értesítése, a szükséges előkészületek megtörténtének ellenőrzése. A fogyatékossággal élő emberek tanulásának segítése magában foglalja azt is, hogy gondoskodunk az egyéni igényekhez való alkalmazkodásról, lehetővé téve ezáltal, hogy mindenki teljes mértékben részt vehessen a folyamatban.

A csoportsegítő *nem* –

- **tanár** és nem is „főnök": A tanulásért az egész csoport felelős. A csoportsegítő szerepe a hatékony tanulás elősegítése. A csoportsegítő egyben tanuló is, aki egyenlő félként vesz részt a különböző témák felfedezésében, megosztva saját élményeit és tapasztalatait a többiekkel.
- **bíró:** Az aktív tanulás során senki sem, legkevésbé a csoportsegítő, mondhatja azt, hogy egy adott vélemény „helyes" vagy „jobb".
- **feltétlenül szakértő:** Habár minden foglalkozásra alaposan felkészül, előfordulhat, hogy a csoportsegítő kevesebbet tud az adott témáról, mint a csoport egyes tagjai.
- **a figyelem központja:** A jó csoportsegítő általában kevesebbet beszél, mint a többi résztvevő; feladata inkább az, hogy másokat bevonjon a beszélgetésbe.
- **házigazda:** Habár a csoportsegítő alapvetően irányító szerepet játszik a foglalkozások koordinálásában, a felelősség nem csak őt terheli.

A többi készséghez hasonlóan, a csoportsegítés „tudományát" is úgy sajátíthatjuk el a legjobban, ha sokat gyakoroljuk, kritikusak vagyunk magunkkal szemben, és folyamatosan törekszünk a fejlődésre.

INTERAKTÍV TANULÁS

A tanulás folyamata fontosabb, mint a tartalma! Az *Emberi jogok. IGEN!* kézikönyvben szereplő gyakorlatok lehetővé teszik, hogy a résztvevők aktív szerepet vállaljanak saját tanulási folyamatukban, és elfogadják az egyes felnőttek tanulási folyamatában megnyilvánuló különbségeket. A foglalkozások mindegyike ösztönzi a résztvevőket:

- **a konkrét tapasztalatszerzésre:** arra, hogy szívvel-lélekkel és előítéletek nélkül szerezzenek új élményeket;
- **a reflektív megfigyelésre:** arra, hogy vizsgálják meg ezeket az élményeket sok különböző perspektívából, és gondolkodjanak el rajtuk;
- **az absztrakt fogalomalkotásra:** arra, hogy alkossanak olyan koncepciókat, amelyek alapján a megfigyeléseiket koherens elméletekbe foglalhatják;
- **az aktív kísérletezésre:** arra, hogy használják fel ezeket az elméleteket arra, hogy döntéseket hozzanak, problémákat oldjanak meg, és konkrét lépéseket tegyenek.

Az interaktív tanulási módszerek hatékonyságát az amerikai Maine állambeli Bethelben található Nemzeti Képzési Kutatóintézetben (National Training Laboratories) végzett kutatás során kvantitatív módszerekkel vizsgálták, megmérték és összevetették egymással a különböző tanítási stílusok alkalmazása esetén elért átlagos megjegyzési (emlékezési) arányt.

Módszer	Átlagos megtartási arány
Előadás	5%
Olvasás	10%
Audiovizuális	20%
Szemléltetés	30%
Csoportos megbeszélés	75%
Mások tanítása	80%

A BESZÉLGETÉS IRÁNYÍTÁSA

A beszélgetés az egyik legfontosabb módszer, mely lehetővé teszi, hogy az emberek saját tanulási folyamatuk részesei legyenek. Ezért minden csoportsegítőnek meg kell tanulnia, hogyan kell megfelelően irányítani egy beszélgetést.

1. **Használjunk nyitott vagy rávezető kérdéseket.** Az *Emberi jogok. IGEN!* kézikönyvben található, vitára ösztönző kérdések ebbe a kategóriába esnek.

   A nyitott kérdésekre sokféle válasz adható, a személyes jellegűtől *(„Ez arra emlékeztet engem, amikor még kislány voltam…”)* a tényszerű válaszig *(„Úgy hallottam, hogy egyes országokban a fogyatékossággal élő emberek nem házasodhatnak”)*. A nyitott kérdésekre nem lehet csupán „igen”-nel vagy „nem”-mel válaszolni. Nyitott kérdés például:

   - Hogyan lehetne meghatározni az „ésszerű alkalmazkodás” fogalmát?
   - Hogyan lehet valaki irányító és az iránymutatás követője is egyben?

   A *rávezető kérdések* lépésről lépésre viszik a résztvevőket a tanulás célja felé. Minden egyes kérdés az előző válaszon alapul és egy következő kérdéshez vezet. Mivel Szókratész, a görög filozófus használt a tanítás során ilyen rávezető kérdéseket, a módszert időnként „szókratészi módszernek” hívják. Lássunk egy példát az egymásra épülő rávezető kérdésekre:

   - Előfordult már veled, hogy nem kérték ki a véleményedet valamilyen téged érintő fontos kérdésben?
   - Mi alakult volna másképp, ha kikérik a véleményedet?
   - Mi lett az eredménye annak, hogy nem tették lehetővé számodra, hogy kifejtsd a véleményedet?
   - Mit gondolsz, miért hangsúlyozza a **Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény** a fogyatékossággal élő emberek véleménynyilvánításhoz való jogát?

   Ne használjunk túl sok *szubjektív kérdést,* amelyekre kizárólag személyes válasz adható, és amelyek nem feltétlenül vezetnek beszélgetéshez

vagy vitához *(pl. Megfelelően foglaltam össze mondanivalód lényegét? Tartsunk most szünetet?)*. Kerüljük a *zárt kérdéseket,* vagyis az olyanokat, amelyek egy adattal vagy egy egyszerű „igen”-nel vagy „nem”-mel megválaszolhatók *(pl. Hány óra van? Tetszett a gyakorlat?)*.

2. **Tartsunk tiszteletben minden választ és véleményt.** A csoportsegítőnek nem feladata az ítélkezés. Fontos, hogy minden résztvevő véleményét tudomásul vegyék és tiszteljék, függetlenül a csoportsegítő személyes véleményétől. A többi résztvevőre nézve sértő vagy a tanuló közösség magatartási normáival ellentétes megjegyzéseket azonban ne hagyjuk szó nélkül.

3. **Ismételjük meg a hallottakat.** Fontos, hogy a csoportsegítő gyakran megbizonyosodjon arról, hogy a résztvevők hozzászólásait a többiek hallották és megértették. Időnként a csoportsegítő újrafogalmazza a hallottakat, ezzel is segítve az elhangzottak megemésztését. Fontos azonban, hogy megkérdezzük az érintett résztvevőt, egyetért-e a csoportsegítő értelmezésével *(„Jól értettem, amit az előbb mondtál?”)*.

4. **Jelezzük, hogy figyelünk.** A szóbeli visszajelzésen kívül a csoportsegítő más módon is mutathatja – például hanghordozásával, gesztusokkal, az elhangzottak feljegyzésével, szemkontaktussal –, hogy odafigyel a beszélőre.

5. **Ne erőltessük rá saját véleményünket a résztvevőkre.** A csoportsegítő feladata az eszmecsere elősegítése, nem pedig saját véleményének a hangoztatása. A csoportsegítő, aki maga is tanul a folyamat során, természetesen szintén megoszthatja nézeteit, de csak diszkréten és tapintatosan.

6. **Tartsuk kézben a kommunikációs folyamatot.** A csoportsegítőnek oda kell figyelnie arra, hogy senki ne uralja a vitát, mindenki kapjon szót, és a beszélgetés ne távolodjon el az eredeti témától.

FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ RÉSZTVEVŐK

1. **A képzés megkezdése előtt**

- Ha lehetséges, jóval a képzés kezdete előtt tájékozódjunk arról, hogy kik lesznek a résztvevők, és hogy miben kell alkalmazkodni az igényeikhez annak érdekében, hogy teljes mértékben részt vehessenek a képzésen.
- Ha szükséges, módosítsuk a tanuláshoz használandó eszközöket, segédanyagokat, a programot és a gyakorlatokat úgy, hogy azok minden résztvevő számára lehetővé tegyék a teljes részvételt (pl. nagybetűs, Braille-írásos, közérthető nyelven megírt segédanyagok).
- Gondoskodjunk minden szükséges kommunikációs segítségről (pl. jelnyelvi tolmácsok).
- Magyarázzuk el mindenkinek, aki előadóként vagy csoportsegítőként részt vesz a képzésen, hogy az előadásukat hogyan tehetik mindenki számára hozzáférhetővé (akadálymentessé).
- Ellenőrizzük a helyszín biztonságát és megközelíthetőségét:
  - a képzés helyszínére/-ről való utazást;
  - az épület megközelíthetőségét;
  - a foglalkozásokhoz használt helyiségek megközelíthetőségét, akadálymentességét; és
  - a fürdőszobák és étkezők megközelíthetőségét.

2. **A képzés közben**

- A képzés elején érdeklődjünk, tud-e valaki olyan problémáról, illetve akadályról, amellyel a csoportsegítő esetleg nem számolt.
- Kérjük meg a résztvevőket, hogy a továbbiakban, a képzés során esetlegesen felmerülő akadályokról tájékoztassák a csoportsegítőt.
- Próbáljunk odafigyelni a résztvevők közötti különbségekre.
- Tekintsük általános szabálynak, hogy a – csoportsegítők vagy a résztvevők által mondott – lényeges dolgokat mindig írjuk fel és mondjuk el hangosan.
- Kérjük meg a résztvevőket, hogy segítsenek eldönteni, mikor és milyen hosszú szünetek legyenek.
- Mozgáskorlátozott résztvevők esetén a képzés tervezésénél több időt számoljunk arra, amikor a foglalkozások során csoportokba rendeződnek.
- Legyünk kreatívak. Készüljünk fel, hogy többféle módon is el tudjuk magyarázni a fontos fogalmakat, folyamatokat és utasításokat.

3. **A képzés lezárásakor és a képzést követően**

- Bátorítsuk a résztvevőket arra, hogy találják ki, hogyan léphetnek fel aktívan az őket érintő kérdésekben, a fogyatékosságuk ügyében és az érdekvédelem terén.
- Az értékelés során kérdezzünk meg a résztvevőket, hogy úgy érezték-e, hogy mindenki teljes és egyenlő mértékben részt tudott venni a képzésen.
- Kérjük visszajelzést és tanácsot arra nézve, mit lehetne tenni annak érdekében, hogy a következő képzéseket még inkább hozzáférhetővé tegyük.

KÉPZÉSEK MEGTERVEZÉSE

A célokat, a helyszínt és az időtartamot tekintve a képzések nagyon változatosak lehetnek, az alábbi felsorolás azonban összefoglalja az interaktív képzések alapvető elemeit. A táblázatot tervezési eszközként is felhasználhatjuk.

A KÉPZÉS ELINDÍTÁSA ÉS BEMUTATKOZÁS

- **Tervezzük meg, mi történik, amikor a résztvevők megérkeznek (pl. hogyan és ki fogadja és üdvözli őket, hogyan kapják meg az alapvető információkat, hogyan igazodnak el a helyszínen). Készüljünk arra, hogy különböző fogyatékosságokhoz kell alkalmazkodnunk.**
- **Tervezzük meg, hogyan fognak a résztvevők megismerkedni egymással. Érdemes ennek többféle módját is alkalmazni (verbális módon, pl. a résztvevők szóban történő bemutatkozásával, vagy vizuálisan, pl. névkártya/kitűző használatával).**

CÉLOK ÉS ELVÁRÁSOK

- **Közöljük a résztvevőkkel – szóban és írásban is –, hogy mire irányul a képzés és mik a céljai.**
- **A célok egy része lehet teljesen általános és a folyamatra irányuló: megérteni, felmérni, megismerni és felismerni bizonyos dolgokat. Az ilyen típusú célok esetében általában nehéz értékelni a tanulás eredményességét (pl. a képzés végére a résztvevők megértik, mit jelent a „közös irányítás”).**
- **Más célok a résztvevők által elsajátítandó konkrét készségekre irányulnak: megtenni, megírni, megtervezni, összeállítani, beazonosítani, összehasonlítani, összeállítani vagy összegyűjteni, lerajzolni, megoldani vagy mérni valamit.**

A RÉSZTVEVŐK VÁRAKOZÁSAI

- **A képzés elején szánjunk időt arra, hogy a résztvevők elmondhassák, mit várnak, mit szeretnének kapni a képzéstől.**
- **Nyugodtan elmondhatjuk, ha valamely elvárás teljesülésére nincs esély (pl. a képzői team lehetőségei, az adott szervezet igényei vagy a finanszírozók pénzügyi korlátai nem teszik lehetővé), de legyünk készek arra, hogy a képzés irányát némileg módosítsuk annak érdekében, hogy az elvárásoknak megfeleljünk, különösen, ha több résztvevő is ugyanazokat a kéréseket fogalmazta meg.**

A KÉPZÉSI PROGRAM MEGHATÁROZÁSA

- **Ismertessük és írásos formában is osszuk ki a képzési programot, amelyen feltüntettük az időpontokat és az előadók/foglalkozásvezetők nevét, hogy a résztvevők tudják, mire számíthatnak.**
- **A program a csoporté. Kérjük ki a résztvevők véleményét a programról. Megfelel-e az igényeiknek (pl. lefedi-e az adott témát, van-e elég szünet és pihenőidő)?**
- **Különösen a több napig tartó képzések esetében kérjünk naponta visszajelzést a program tartalmára és menetére vonatkozóan.**
- **A program minden egyes szakaszának elején olvassuk fel hangosan a program menetét.**

ELŐADÁSOK ÉS GYAKORLATOK

- **Amennyiben lehetséges, több előadó és csoportsegítő is vegyen részt a programban.**
- **Többféle módszert használjunk, szem előtt tartva, hogy a résztvevők sok különböző tanulásstílust képviselnek.**
- **Igazítsuk a gyakorlatokat a résztvevők szükségleteihez, érdeklődéséhez és képességeihez.**
- **Számoljunk azzal, hogy ebéd után és kora reggel a résztvevők álmosak lesznek.**

LEHETŐSÉG A REFLEXIÓRA ÉS A KÉRDÉSEK FELVETÉSÉRE

- **A program keretében biztosítsunk időt arra, hogy a résztvevők végiggondolhassák, mit is tanultak, illetve tapasztaltak. Ez történhet egyfajta napló segítségével, páros vagy kiscsoportos megbeszélés révén, de úgy is, hogy időt adunk a csendes elmélkedésre.**
- **Biztassuk a résztvevőket arra, hogy a képzés során nyugodtan tegyenek fel kérdéseket, vagy szóljanak hozzá a hallottakhoz, és/vagy építsünk a programba olyan időszakokat, amikor a résztvevők szabadon elmondhatják észrevételeiket, kérdéseiket.**

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS ÉRTÉKELÉS

- **A képzés végén (vagy hosszabb képzés esetén minden nap végén) emlékeztessük a résztvevőket a képzés eredeti céljaira és azokra a gyakorlatokra és előadásokra, melyeken a célok elérése érdekében részt vettek.**
- **Készítsünk elő olyan értékelési módszert, mely lehetővé teszi, hogy a résztvevők név nélkül értékelhessék a képzést, mind a célok megvalósulása, mind saját személyes élményeik szempontjából. Az írásos értékelés mellett biztosítsunk alternatív értékelési lehetőséget azoknak, akiknek erre szükségük van.**
- **Minden képzés után összegezzük és őrizzük meg az értékelő visszajelzéseket. Ezek segítségével tovább javíthatjuk csoportsegítői készségeinket.**

A KÉPZÉS UTÁNI TEENDŐK

- **Biztosítsunk a résztvevőknek lehetőséget arra, hogy ha szeretnék, kapcsolatban maradhassanak egymással, a csoportsegítővel és a képzést biztosító szervezettel.**
- **A képzés után pár héttel elvégzett értékelés más, gyakran pontosabb képet ad a csoportsegítés hatékonyságáról.**

KÉPZÉSI PROGRAMMINTÁK

A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (Egyezmény) elfogadásával a fogyatékossággal összefüggő jogok sok csoportnál kerültek napirendre, és a fogyatékossággal élők érdekeit képviselő személyeket valószínűleg meg fogják keresni azzal az igénnyel, hogy tartsanak képzéseket az emberi jogokról. Az *Emberi jogok. IGEN!* kézikönyvben szereplő gyakorlatok és anyagok alapján összeállított képzés sokféle csoport esetében hatékony eszköz lehet, képzési és érdekképviseleti szempontból egyaránt. Ilyen csoportok például:

- A fogyatékossággal élő emberek szervezetei
- A meghatározó emberi jogi szervezetek
- Parlamenti emberi jogi bizottságok
- Országos emberi jogi intézmények
- Választási szakemberek
- Általános- és középiskolai tanárok
- Munkáltatói szervezetek
- Idegenforgalmi hatóságok
- Vallási közösségek
- Fejlesztési és humanitárius szervezetek

Az *Emberi jogok. IGEN!* honlapon (http://www.humanrightsyes.org) részletesebb képzési programminták is találhatók. Az alábbi példák, amelyeket korábban tartott, sikeres képzések alapján állítottunk össze, alapmodellként használhatók a képzések tervezéséhez:

1. FÉLNAPOS / 3,5 ÓRÁS KÉPZÉS

A fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való joga mint emberi jog

Téma	Helyszín	Résztvevők	Célkitűzés
A fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való joga mint emberi jog	Munkahelyi képzés középiskolai tanárok részére	Középiskolai tanárok	A befogadó (inkluzív) oktatás megismertetése

Bemutatkozás **10 perc**

A résztvevők párokat alkotnak, a pár tagjai bemutatkoznak egymásnak, majd elmondják, mi hozta őket a képzésre és mit várnak a programtól. Ezt követően mindenki bemutatja a párját az egész csoport előtt.

A képzés menete és céljai **5 perc**

A csoportsegítő ismerteti a képzés menetét és céljait, majd elmondja, hogy az mennyiben tud vagy nem tud megfelelni a résztvevők várakozásainak.

13.2. gyakorlat: Tapasztalatok az oktatásról **45 perc** (A gyakorlatot lásd a 205. oldalon.)

A gyakorlat során a résztvevők megosztják egymással az oktatási rendszerhez és a fogyatékossággal élő emberekhez fűződő személyes élményeiket, megvitatják, milyennek kellene lennie az oktatásnak.

Előadás: Az Egyezmény bemutatása **15 perc**

13.1. gyakorlat: Milyen oktatáshoz fűződő jogokat biztosít a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény? **30 perc** (A gyakorlatot lásd a 203. oldalon.)

A gyakorlat megismerteti a résztvevőkkel az Egyezményben szereplő, oktatással kapcsolatos rendelkezéseket és alapfogalmakat.

Szünet **10 perc**

13.3. gyakorlat: Az oktatásban előforduló hátrányos megkülönböztetés okai **30 perc**

(A gyakorlatot lásd a 207. oldalon.) A gyakorlat során a résztvevők az oktatási rendszerben tapasztalható diszkriminációt vizsgálják, és megvitatják, hogy milyen lépéseket lehetne tenni ellene.

13.4. gyakorlat: Emeljünk szót az oktatásban előforduló egyenlőtlenségek megoldásának ügyében! **30 perc** (A gyakorlatot lásd a 208. oldalon.)

A gyakorlat lehetővé teszi a résztvevők számára, hogy megvitassák, milyen megoldásokat lehetne találni az oktatási rendszerben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés problémájára

13.5. záró gyakorlat: Kötelezzük el magunkat a fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való jogának előmozdítása mellett! **30 perc** (A gyakorlatot lásd a 210. oldalon.)

A záró gyakorlat során a résztvevők azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy az emberi jogok nemcsak jogokat, hanem felelősségeket is jelentenek. A gyakorlat arra ösztönzi őket, hogy aktívan fellépjenek a fogyatékossággal élő emberek oktatáshoz való jogának érvényesítése érdekében.

Értékelés **5 perc**

Osszuk ki, majd gyűjtsük össze az értékelő lapokat.

2. EGYNAPOS / 6 ÓRÁS KÉPZÉS

Bevezetés a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiba

Téma	Helyszín	Résztvevők	Cél
Bevezetés a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiba	Műhelyfoglalkozás az Országos Fogyatékosságügyi Konferencián	Olyan, a fogyatékossággal élők érdekképviseletével foglalkozó személyek, akik a korábbiakban kevés emberi jogi képzésen vettek részt.	• Az emberi jogi fogalmak és érdekképviseleti stratégiák megértése és átgondolása; • Emberi jogi tanulási környezet kialakítása a fogyatékossággal élők érdekképviseletével foglalkozók számára, az emberi jogi kérdésekkel kapcsolatos érdekérvényesítő képességük fejlesztése érdekében; • Olyan készségek elsajátítása, melyeket a résztvevők saját közösségeikben alkalmazni tudnak.

Bemutatkozás **10 perc**

A résztvevők párokat alkotnak, a pár tagjai bemutatkoznak egymásnak, majd elmondják, mi hozta őket a képzésre és mit várnak a programtól. Ezt követően mindenki bemutatja a párját az egész csoport előtt.

A képzés menete és céljai **5 perc**

A csoportsegítő ismerteti a képzés menetét és céljait, majd elmondja, hogy az mennyiben tud vagy nem tud megfelelni a résztvevők várakozásainak.

1. gyakorlat: A fogyatékossággal élő emberekkel kapcsolatos tévhitek és sztereotípiák hatása **45 perc** (A gyakorlatot lásd a 20. oldalon.)

A gyakorlat során a résztvevők megosztják egymással a tévhiteken és sztereotípiákon alapuló diszkriminációhoz kapcsolódó élményeiket és tapasztalataikat, és átgondolják, milyen hatással vannak e tévhitek és sztereotípiák az emberi jogokra.

Előadás: Az emberi jogok nemzetközi védelmi rendszere **15 perc**

Bevezetés az emberi jogok alapjaiba.

2. gyakorlat: A jogok egymástól való kölcsönös függése **45 perc**

(A gyakorlatot lásd a 23. oldalon.)

A gyakorlat célja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában (Universal Declaration of Human Rights, UDHR) foglalt alapvető jogok megvizsgálása, és annak átgondolása, hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a jogok.

Szünet **15 perc**

Előadás: A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény bemutatása

15 perc

Az Egyezmény és a fogyatékosság jogokon alapuló megközelítésének bemutatása.

3. gyakorlat: Jogok fája **45 perc** (A gyakorlatot lásd a 31. oldalon.)

A gyakorlat során a résztvevők meghatározzák, hogy milyen emberi jogok illetik meg a fogyatékossággal élő embereket.

5. gyakorlat: A nyelvhasználat és a jogok kapcsolata **45 perc**

(A gyakorlatot lásd a 37. oldalon.)
A gyakorlat segít megérteni, milyen szerepet játszhat a nyelv a fogyatékossággal élő emberek társadalomban betöltött szerepével kapcsolatos pozitív és negatív attitűdök kialakulásában és fennmaradásában.

Ebéd **60 perc**

Frissítő **5 perc**

Hozzuk megfelelő hangulatba a csoportot egy gyors frissítő gyakorlat segítségével, ilyen pl. a „Kiáltsd a nevét!" című gyakorlat, melyben a résztvevők kört alkotnak, majd gondolnak valakire, aki a munkájukra támogató, inspiráló, iránymutató hatással van. Ezután a résztvevők körben egymás után hangosan kimondják az illető nevét. (Forrás: Nancy Flowers, The Human Rights Education Handbook, Emberi jogi nevelési kézikönyv, 2000. http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/hrhandbook/activities/6.htm).

13.1. gyakorlat: Milyen oktatáshoz fűződő jogokat biztosít a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény? **30 perc**

(A gyakorlatot lásd a 203. oldalon.)
A gyakorlat megismerteti a résztvevőkkel az Egyezményben szereplő, oktatással kapcsolatos rendelkezéseket és alapfogalmakat.

Szünet **10 perc**

13.4. gyakorlat: Emeljünk szót az oktatásban előforduló egyenlőtlenségek megoldásának ügyében! **60 perc**

(A gyakorlatot lásd a 208. oldalon.)
A gyakorlat lehetővé teszi a résztvevők számára, hogy megvitassák, milyen megoldásokat lehetne találni az oktatási rendszerben tapasztalható hátrányos megkülönböztetés problémájára.

13.5. záró gyakorlat: Kötelezzük el magunkat a fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való jogának előmozdítása mellett! **45 perc**

(A gyakorlatot lásd a 210. oldalon.)
A záró gyakorlat során a résztvevők azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy az emberi jogok nemcsak jogokat, hanem felelősségeket is jelentenek. A gyakorlat arra ösztönzi őket, hogy aktívan fellépjenek a fogyatékossággal élő emberek oktatáshoz való jogának érvényesítése érdekében.

Értékelés **5 perc**

Osszuk ki, majd gyűjtsük össze az értékelő lapokat.

FÜGGELÉK

AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSA ÉS MUNKATÁRSAI KOMMENTÁRJAI 302
Az egyenlő bánásmód követelményének vizsgálata az OBH és EBH gyakorlatában 302
Általános tájékoztató az országgyűlési biztosról, példabeadvánnyal 305
Az ombudsmani jelentések, beszámolók, projektfüzetek 308
Mi, mit, hogyan szabályoz? Hazai áttekintés 311

MAGYAR VONATKOZÁSÚ JOGI DOKUMENTUMOK 314
Emberi jogok, alapvető jogok Magyarországon 314
1949. évi XX. törvény – a Magyar Köztársaság Alkotmánya 315
Emberi jogokkal kapcsolatos főbb nemzetközi egyezmények, hazai jogforrások 319

NEMZETKÖZI EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK 321
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 321
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – hétköznapi nyelven 325
Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – összefoglaló 327
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 328
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól – egyszerűsített változat 346
A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény – összefoglaló 356
Emberi jogi dokumentumok internetes elérhetőségei 360

ÁLTALÁNOS FORRÁSOK 361

SZÓSZEDET 362

AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSA ÉS MUNKATÁRSAI KOMMENTÁRJAI

AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD KÖVETELMÉNYÉNEK VIZSGÁLATA AZ ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSA, ILLETVE AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD HATÓSÁG GYAKORLATÁBAN

ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉS

Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatti igények érvényesítésére a hazai jogrend számos fórumot biztosít. A sérelmet szenvedett fél beadvánnyal fordulhat az ombudsmani hivatalhoz, kérelmet nyújthat be az Egyenlő Bánásmód Hatóságához (továbbiakban: EBH), külön törvényi felhatalmazás alapján más közigazgatási szerv eljárását kezdeményezheti, munkaügyi pert indíthat stb. A jelenlegi elemzés összeállításakor nem volt célunk valamennyi érdekérvényesítési mód ismertetése, ahogyan az ombudsmani intézmény és az Egyenlő Bánásmód Hatóságának részletes hatásköri, eljárási elemzése sem. Az elemzés tárgya kifejezetten az ombudsman hivatalának és az Egyenlő Bánásmód Hatóság eljárásainak – gyakorlati példákon keresztül történő – összehasonlítása volt.

A szervezeti felépítés tekintetében a lényegi különbség abban áll, hogy míg az ombudsmani intézmény egyszemélyes intézmény, az EBH tevékenységét, feladatai egy részének tekintetében külön testület – a hat főből álló Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület – segíti.[1]

A két intézmény hatásköri elhatárolásának kérdését vizsgálva a többből a kevesebb elv alapján, amennyiben halmazokban gondolkozunk, az ombudsmani intézmény az átfogóbb kerethalmaz, hiszen törvényi rendeltetése folytán minden alapjoggal összefüggő visszásság gyanúja esetén eljárhat, melyet a törvény nem utal a külön biztosok hatáskörébe.[2] *(A személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok nyilvánosságához való alkotmányos jog védelme az adatvédelmi biztos, az egészséges környezethez való jog védelme a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa, a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok védelme a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának feladata.)* Az ombudsman az egyenlő bánásmód követelményének vizsgálatán túl az adott ügyben felmerülő más alapjogokat érintő visszásságok feltárására is törvényi felhatalmazással rendelkezik.[3] Ezzel szemben az EBH kifejezetten az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével összefüggésben indíthat eljárást.

A hatáskör korlátainak bemutatásakor figyelemmel kell lennünk az időbeli korlátokra,[4] az ombudsmani intézmény függetlenségének követelményére,[5] valamint az Ebtv. hatáskört megállapító törvényi rendelkezéseire.[6] Elhatárolható a két jogintézmény a kötelezettek körére vonatkozóan is, míg az ombudsman az alapjogok védelmét sajátosan vertikális módon az állam-egyén, közszolgáltató-egyén közötti jogviszonyokban fejti ki, az EBH eljárásai a magánszféra egyes jogviszonyaiban is teret nyernek. Illetékességét tekintve mindkét szerv az ország egész területére kiterjedő illetékességgel bír.

A hatalommegosztás elvéből adódóan a jogállamban érvényesülnek olyan elvárások, hogy meghatározott szervek eljárásai és döntései – azok függetlensége vagy jogállásának, eljárásának sajátossága miatt – nem vizsgálhatók. A két szerv konstellációjában fontos kiemelnünk, hogy az általános ombudsmani hatáskör kiterjed az EBH által lefolytatott eljárás során tapasztalt alapjogsérelmek kivizsgálására, azonban az EBH nem vizsgálhatja az állampolgári jogok országgyűlési biztosa eljárását és intézkedéseit.

A két szerv eljárása alapvetően eltér egymástól, hiszen az ombudsman nem hatóságként jár el, alkotmányban rögzített felhatalmazás alapján az alap-

1. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebtv.) 17/B. §

2. Az ombudsman eljárásának keretrendszerét az országgyűlési biztos jogállásáról szóló 1993. évi LIX. törvény (Obtv.) 16. §–26. § tartalmazza

3. Az országgyűlési biztoshoz bárki fordulhat, ha megítélése szerint valamely hatóság (29. § [1] bek.), illetve közszolgáltatást végző szerv (a továbbiakban együtt: hatóság) tevékenysége során a beadványt benyújtó személy alapvető jogaival összefüggésben visszásságot okozott, feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, illetve jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. (Obtv. 16. § [1] bek.)

4. Obtv. 17. § (3) és (4) bek.

5. Obtv. 5. § (4)

6. Ebtv. 1. § és 4. §

jogok védelme érdekében folytatja eljárását, melyben széles skáláját veheti igénybe a vizsgálati módszereknek,[7] azonban intézkedései jogi kötőerővel nem bírnak. Az ombudsmani munka eredményességét az intézmény tekintélye, valamint a tiszta alkotmányjogi érvrendszer és a nyilvánosság erejének alkalmazása hivatott biztosítani. A sikerességet az ombudsmani intézkedések elfogadásának magas száma jelzi. (Az ombudsman intézkedéseinek felvázolására a konkrét esetismertetés kapcsán térünk ki.)

Az EBH ezzel szemben hatósági feladatának tesz eleget, kontradiktórius eljárás keretében. Ennek megfelelően az EBH az egyenlő bánásmód megsértése esetén hatósági eljárása során idézést bocsát ki, tárgyalást tart, ezen belül bizonyítási eljárást folytat, határozatot hoz, bírságot szabhat ki.[8] Az EBH ezen túlmenően kérelem alapján vizsgálatot folytat arra vonatkozóan, hogy az arra kötelezett munkáltatók esélyegyenlőségi tervet fogadtak-e el, amennyiben elmulasztották, a hatóság felszólítja a munkáltatót a mulasztás pótlására és szankcióval sújthatja. Közérdekű igényérvényesítés joga alapján pert indíthat a jogaiban sértett személyek és csoportok védelmében.

Mindkét intézmény esetében az eljárás elsődlegesen a sérelmet szenvedett fél kezdeményezésére indul, azonban törvényben meghatározott esetekben hivatalból indított vizsgálat lefolytatására is van lehetőség. Az eljárások közös jellemzője továbbá, hogy illetékmentesek.

1. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa jogosult arra, hogy az alapjogokkal összefüggő viszszásság kivizsgálását követően annak orvoslása érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen. A következőekben ismertetett jogeset az általános[9] biztos egyedi,[10] különleges intézkedéseinek alkalmazására hoz példát.
   Az OBH 5312/2006. számú ügyben egy vak egyetemi hallgató fordult az országgyűlési biztoshoz azt sérelmezve, hogy a kötelező tananyagként megjelölt nyomtatott tankönyvekhez, egyetemi jegyzetekhez nem fér hozzá olyan formában, amely lehetővé tenné számára a megfelelő felkészülést. Több könyvkiadótól is kérte, hogy a szükséges tankönyvek kéziratait elektronikus formában bocsássák a rendelkezésére, ettől azonban a könyvkiadók egy része elzárkózott. Mivel a panaszban megfogalmazottak alapvetően érintik a felsőoktatási intézmények eljárását, ezért az országgyűlési biztos eljárását hivatalból kiterjesztette a speciális szükségletű felsőoktatási hallgatók esélyegyenlőségének, valamint a nem látó hallgatók tananyaghoz való akadálymentes hozzáférésének biztosításának vizsgálatára, és valamennyi felsőoktatási intézmény rektorát vizsgálat tartására kérte fel.

   A vizsgálat megállapította, hogy nincs olyan jogszabály, amely a dokumentáltan esélyegyenlőség előmozdítását célzó felhasználást szabad felhasználásként megengedné. A látássérültek – általuk is felhasználható – tananyaghoz való hozzáférése nem biztosított teljeskörűen. A feltárt állapot a jogi szabályozás hiányosságára visszavezethetően a mindenki számára hozzáférhető felsőoktatással megvalósuló művelődéshez való joggal, valamint a jogállamiság elvével összefüggően visszásságot okozott. Ezen túl a jogi szabályozás hiányossága miatt kialakult helyzet, amelyben a látássérült hallgatók tananyaghoz való hozzáférési lehetőségei korlátozottak, a közvetett hátrányos megkülönböztetés veszélyét hordozza magában. A szabályozás hiányossága miatt az ombudsman az Országgyűléshez fordult, javasolva a megfelelő jogszabályi környezet kialakítását, kezdeményezte továbbá a Magyar Rektori Konferenciánál, hogy hozza meg a megfelelő intézkedéseket a látássérült hallgatók tananyaghoz való akadálymentes hozzáférési lehetőségének megvalósításához, valamint a könyvkiadókat felkérte – törvényi hatáskör hiányában a társadalmi felelősségvállalásra alapozottan – gyakorlatuk felülvizsgálatának megfontolására.
2. Az EBH határozatában megállapította, hogy a MÁV-START Zrt. megsértette az egyenlő bánásmód

7. Az országgyűlési biztos által végzett vizsgálat módszerei: helyszíni vizsgálat lefolytatása, írásbeli felvilágosítás-kérés, iratokba betekinthet, az ellenőrzött hatóság vezetőjétől vizsgálat lefolytatását kérheti stb.

8. Ha a hatóság megállapította az e törvényben foglalt, az egyenlő bánásmód követelményét biztosító rendelkezések megsértését, elrendelheti a jogsértő állapot megszüntetését, megtilthatja a jogsértő magatartás jövőbeni tanúsítását, elrendelheti a jogsértést megállapító jogerős határozatának nyilvános közzétételét, bírságot szabhat ki, külön törvényben meghatározott jogkövetkezményt alkalmazhat (Ebktv. 16. § [1] bek.).

9. Általános intézkedések: az általános ombudsman kezdeményezéssel él, amennyiben a hatóság saját hatáskörében meg tudja szüntetni az alkotmányos visszásságot előidéző helyzetet, illetve ajánlást fogalmaz meg a visszásságot előidéző hatóság felügyeleti szervének.

10. Az országgyűlési biztos külön intézkedései az állami hatalomgyakorlás azon szerveinek szólnak, amelyek egyébként nem tartoznak az Obtv. hatálya alá (ügyészi óvás benyújtását kezdeményezheti, szabálysértési és fegyelmi eljárást kezdeményezhet,az Alkotmánybíróságnál utólagos normakontrollt kezdeményezhet stb.).

követelményét azzal, hogy 2008. február 26. napjától Tatabánya vasútállomáson a mozgássérült utasok utazásához szükséges mobilemelő berendezés használatának lehetőségét megszüntette, amivel a kérelmezőt fogyatékossága miatt a vasúttársaság szolgáltatása igénybevételének lehetőségéből az adott állomáson kizárta.[11]

Az eljárás során a sérelmet szenvedett félnek kell valószínűsítenie, hogy hátrány érte, és hogy annak elszenvedésekor rendelkezett az Ebktv.-ben felsorolt védett tulajdonságok valamelyikével.[12] Az eljárás alá vont felet terheli annak bizonyítása, hogy a jogsérelmet szenvedett fél által valószínűsített körülmények nem álltak fenn, vagy az egyenlő bánásmód követelményét megtartotta, illetve az adott jogviszony tekintetében nem volt köteles megtartani. Az ismertetett esetben tárgyalás lefolytatására nem került sor, mivel az okirati bizonyítékok az ügy ténybeli és jogi megítéléséhez elegendőek voltak.

Mindezek alapján az EBH határozatában elrendelte a jogsértő állapotnak a határozat kézhezvételét követő 30 napon belüli megszüntetését, valamint a jogsértést megállapító jogerős és végrehajtható határozatának 90 napra történő nyilvánosságra hozatalát a hatóság honlapján.

Fontos megjegyeznünk, hogy a jogvédelmi feladatot ellátó intézmények között nem állítható fel fontossági sorrend, melyet jól tükröz az is, hogy az eljárások alapvetően kérelemhez, beadványhoz kötöttek. A sérelmet szenvedett ezáltal maga választhatja meg, mely jogvédő fórumot, ezen belül mely következményrendszer érvényesülését kívánja alapjogsérelme orvoslására. Érdemes végiggondolni, hogy a fent ismertetett ügyekben milyen hatása, következménye lehetett volna a másik szerv eljárásának.

11. EBH/492/2008.

12. Ezek a védett tulajdonságok: nem, rassz, bőrszín, nemzetiség, nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, anyanyelv, fogyatékosság, egészségi állapot, vallási vagy világnézeti meggyőződés, politikai vagy más vélemény, családi állapot, anyasága (terhesség) vagy apaság, szexuális irányultság, nemi identitás, életkor, társadalmi származás, vagyoni helyzet, foglalkoztatási jogviszonyának vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyának részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselethez való tartozás, egyéb helyzet, tulajdonság vagy jellemző.

ÁLTALÁNOS TÁJÉKOZTATÓ AZ ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSRÓL, PÉLDABEADVÁNNYAL

1.1. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának intézménye

Az ombudsman legfőbb feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatos visszásságokat kivizsgálja, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen.
Az országgyűlési biztos kizárólag a Parlamentnek felelős. Az ombudsman az eljárása során független, intézkedését kizárólag az Alkotmány és a törvények alapján hozza meg. Az országgyűlési biztost az országgyűlési képviselővel azonos mentelmi jog illeti meg. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosát a köztársasági elnök javaslatára az Országgyűlés a képviselők kétharmadának szavazatával hat évre választja. Az országgyűlési biztos egyszer újraválasztható.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény az ombudsman hatáskörét tekintve meghatározza, hogy **az országgyűlési biztoshoz bárki fordulhat, ha megítélése szerint valamely hatóság, illetve közszolgáltatást végző szerv tevékenysége során a beadványt benyújtó személy alapvető jogaival összefüggésben visszásságot okozott,** feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, illetve jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.

A törvény pontosan meghatározza, mely szervek minősülnek **hatóságnak** az ombudsman eljárása során, ezek a következők:

- a közigazgatási feladatot ellátó szerv;
- a közigazgatási jogkörben eljáró egyéb szerv e jogkörében;
- a Magyar Honvédség;
- a rendvédelmi szerv;
- a nyomozó hatóság, ideértve az ügyészségi nyomozást végző ügyészségi szervet is;
- a helyi önkormányzat és a kisebbségi önkormányzat;
- a köztestület;
- a közjegyző;
- a bírósági végrehajtó.

Az állampolgár alapvető jogai sérülhetnek (pl.)

- indokolatlanul lassú ügyintézés;
- hátrányos megkülönböztetés;
- nem megfelelő vagy téves tájékoztatás;
- méltánytalan személyes bánásmód;
- a tájékoztatás indokolatlan megtagadása;
- jogszabályt sértő határozat során.

Fontos követelmény az országgyűlési biztos hatáskörét tekintve, hogy a kérelem benyújtása akkor lehetséges, ha a kérelmező a rendelkezésére álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, illetve jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.

A következő esetekben a törvény alapján az országgyűlési biztos nem tud segíteni

- ha az ügyre vonatkozó eljárás 1989. október 23. előtt indult;
- ha az ügyben született jogerős határozat 12 hónapnál régebbi;
- ha az ügyben bírósági eljárás van folyamatban vagy bírósági döntés született;
- ha az ügyben az Országgyűlés; a köztársasági elnök; az Alkotmánybíróság; az Állami Számvevőszék; vagy az ügyészség járt el (kivéve az ügyészségi nyomozást végző ügyészségi szervet);
- ha a beadvány előterjesztője arra kéri az országgyűlési biztost, hogy őt a hatóság előtt képviselje (jogi képviselet) vagy ügyvéd helyett jogi tanácsot adjon.

Az ombudsman a célszerűnek tartott intézkedést – a hatáskörét szabályozó törvény keretei között – maga választja ki, melyek a következők lehetnek:

- **ajánlást tehet a visszásságot előidéző szerv felügyeleti szervének** az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság orvoslására;
- **kezdeményezheti az érintett szerv vezetőjénél a visszásság orvoslását;**
- **indítványozhatja az Alkotmánybíróságnál a jogszabály alkotmányellenességének vizsgálatát;**

- **kezdeményezheti az illetékes ügyésznél ügyészi óvás benyújtását;**
- **az illetékes szervnél felelősségre vonásra irányuló eljárást kezdeményezhet,** ha szabálysértés vagy fegyelmi vétség elkövetésének alapos gyanúját észleli, bűncselekmény észlelése esetén pedig köteles kezdeményezni;
- **javasolhatja a jogalkotásra jogosult szervnél a jogszabály módosítását,** hatályon kívül helyezését vagy kiadását;
- végső intézkedésként az ügyet az éves beszámoló keretében **az Országgyűlés elé terjeszti.**

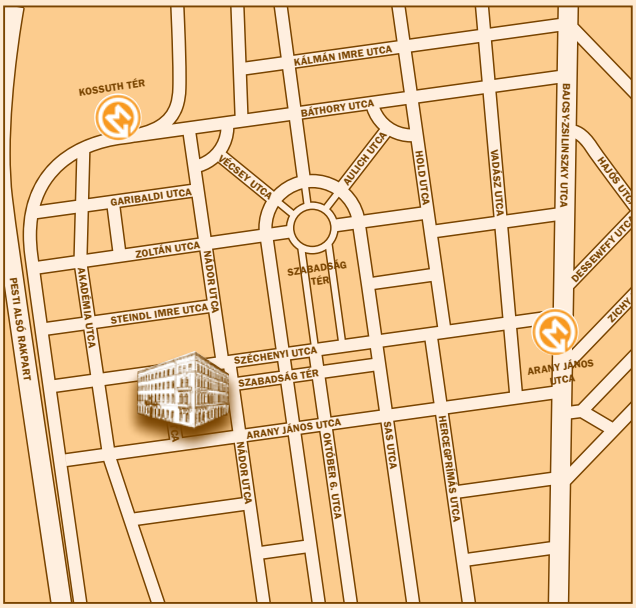

Hogyan fordulhat az állampolgári jogok országgyűlési biztosához?

A panasz írásban és szóban egyaránt benyújtható.

Panaszbenyújtás írásban:

Írásban történő panaszbenyújtás történhet levél, fax, e-mail útján.

Levélcím: Országgyűlési Biztosok Hivatala
1387 Budapest Pf. 40.
Telefon: (061) 475 7100; fax: (061) 269 1615
E-mail: panasz@obh.hu

Az érdemi intézkedés érdekében szíveskedjék állandó lakcímét, illetve postai levelezési címét a beadványban megadni. Ennek hiányában az e-mailben érkezett panaszával nem foglalkozunk.

Az írásbeli kérelemhez célszerű csatolni az ügyben addig keletkezett és az elbíráláshoz szükséges dokumentumok másolatát.

Ha panaszát *szóban* kívánja előadni (vagy az írásban benyújtott kérelmét kiegészíteni), úgy személyesen is felkeresheti az Országgyűlési Biztos Hivatalának Panaszirodáját (Budapest V. kerület, Nádor u. 22.).

Félfogadás:

hétfő:	9-től 18 óráig
kedd–csütörtök:	9-től 16 óráig
péntek:	9-től 12 óráig

Javasoljuk, hogy a felesleges várakozási idő csökkentése érdekében előre kérjen időpontot a (061) 475 7129-es telefonszámon, vagy azt beadványában jelezze. Személyes meghallgatáskor kérjük, hozza magával a szükséges iratokat is.

A beadvány és az ombudsman eljárása illetékmentes.

1.2. Példabeadvány

A panaszbeadvánnyal szemben semmilyen formai megkötés nincsen. A fent részletezett módokon (írásban, szóban) lehet összefoglalni a sérelmes eljárás részleteit. A panasznak konkrétumokat kell tartalmazni, nagyon leegyszerűsítve azt, hogy kivel/mivel, mi a problémánk. Amennyiben a panaszt alátámasztó írásos dokumentumok is a birtokunkban vannak, az ügyintézés meggyorsítása és egyszerűsítése érdekében célszerű azt a panasz megtételével egyidejűleg a hivatal rendelkezésére bocsájtani. A panaszbeadványokkal kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy **a panaszos kérheti az eljárás során nevének elhallgatását,** és amennyiben ezt igényli, úgy erre vonatkozóan **kifejezetten nyilatkoznia kell.** Fentiek alapján az alábbiakban egy példabeadványt közlünk, megjelölve abban a különösen releváns információkat:

Tisztelt Országgyűlési Biztos Úr!

Ezúton szeretném a segítségét kérni a következő problémánkkal kapcsolatban: **középsúlyos értelmi fogyatékos** gyermekünk egyszerű **szakmai képzésre** nyert felvételt **X. Y. Nevelési-Oktatási Intézménybe.** A szakmai képzés megkezdésekor **nem vették figyelembe a gyermek állapotát,** azt, hogy nem képes egyedül az iskola és a város másik felében lévő gyakorlóhely között közlekedni, és hogy a munkavégzés alatt is különleges bánásmódot igényel. Az iskolai képzésben **egyetlen gyógypedagógus végzettségű embert sem alkalmaznak.** Az iskola által szerződésben biztosított gyakorlóhelyen még ennél is rosszabb a helyzet, gyakori a **fizikai bántalmazás** is, és ismert olyan eset, amikor **X. Y. oktató erőszakoskodott az egyik fiatallal.** Az **ösztöndíjuk kifizetése gyakran hónapokat késik** és **megkötik** azt is, **hogy csak az ott működtetett boltban lehet levásárolni.** Sajnos az is több alkalommal előfordult, hogy **különböző nyilatkozatokat írattak alá az iskolában a középsúlyos értelmi fogyatékos gyerekekkel,** amelyekről gyakran csak elmondásokból értesültünk. Különböző eszközök átvételét igazoló leltári ívek aláíratása történt meg, de a legmegdöbbentőbb eset az volt, amikor **2007 októberében azt a nyilatkozatot íratták alá, hogy gyermekünk tanulmányi ösztöndíját megemelik, de az emelt összeget nem kapja kézhez, hanem lemond arról az X. Y. Alapítvány javára.**
Kérjük, hogy legyen segítségünkre a fenti ügyben, valamint **kérjük személyünket szíveskedjen az eljárás során titokban tartani.**

Dátum

Tisztelettel:

Aláírás

1. Jelentések

Az országgyűlési biztos a hozzá érkezett panaszok alapján, vagy hivatalból, amennyiben a hatáskörébe tartozó problémáról van szó, vizsgálatot folytat. A panaszt, valamint a vizsgálat megállapításait, az abból levonható következtetéseket, illetőleg a sérülő alapjogokat – a jogszabályi háttér egyúttal történő ismertetésével – egy jelentésben összegzi, melynek lezárásául – amennyiben szükséges – megteszi ajánlásait is. Az országgyűlési biztos honlapján sok egyéb hasznos információ mellett az összes kiadott jelentés is megtalálható, melyeket egy keresőprogram segítségével hívhatunk elő.

Gépeljük be a **www.obh.hu** címet! Ekkor megnyílik az Országgyűlési Biztosok közös honlapja. Válasszuk ki az „Állampolgári Jogok Biztosa” menüpontot! Ezzel belépünk a kezdő oldalra, melyen a legfrissebb jelentésekből készült közleményeket találjuk, valamint a további, a honlapon történő tájékozódást segítő menürendszer egyes elemeit a kép bal oldalán, oszlopba szedve. Válasszuk ki a baloldali oszlopból az „Ügyek” menüpontot, majd menjünk a megnyíló lap legalsó pontjára.

A „Keresés az OBH jelentései között” pont alatt található „Keresendő szöveg” mezőbe írjunk be egy tárgyszót, amellyel kapcsolatos jelentések érdekelnek bennünket. Az évszám mezőt nem kötelező kitölteni, ebben az esetben valamennyi az adott kulcsszót tartalmazó jelentést megjelenít a program, mely az OBH működése során készült.

2. Beszámolók

Az országgyűlési biztos tevékenységének tapasztalatairól – ennek keretében az alapvető jogok jogvédelme helyzetéről, valamint az általa tett kezdeményezések, ajánlások fogadtatásáról és eredményéről – évente beszámol az Országgyűlésnek. A beszámolót minden év harmadik hónapjának végéig kell az Országgyűlés elé terjeszteni. Ezen éves beszámolók azután felkerülnek a biztos honlapjára is, bárki megtekintheti azt.

Gépeljük be a **www.obh.hu** címet! Ekkor megnyílik az országgyűlési biztosok közös honlapja. Válasszuk ki az *Állampolgári Jogok Biztosa* menüpontot (ld. képekkel a Jelentések pontnál)! Ezzel belépünk a kezdő oldalra, melyen a legfrissebb jelentésekből

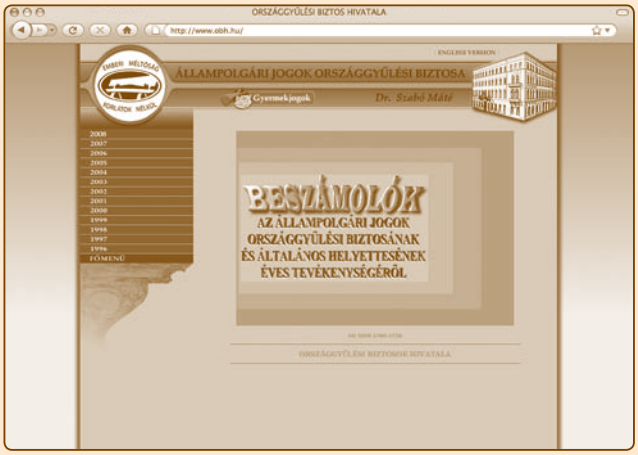

készült közleményeket találjuk, valamint a további, a honlapon történő tájékozódást segítő menürendszer egyes elemeit a kép bal oldalán oszlopba szedve.

Válasszuk ki a baloldali oszlopból a Beszámolók menüpontot!

A baloldali oszlopba szedett menüsor segítségével nyithatjuk meg a keresett beszámolót.

3. Projektfüzetek

Az ombudsmani gyakorlat Szabó Máté biztos úr személyén keresztül új megközelítéssel gazdagodott, melynek egyik alapja a projekt szemléletű munkamódszer és gondolkodásmód. Ez azt jelenti, hogy célirányosan, évente több nagy terület kerül kijelölésre, melyeket átfogó vizsgálatokon keresztül vizsgál a hivatal. 2008 során kiemelt témái voltak: a gyermeki jogok – kiemelten a jogtudatosítás témaköre –, a hajléktalanok élethez és emberi méltósághoz való joga, a gyülekezési jog, a sztrájkjog.

A projektfüzetek az egész éves vizsgálatok tapasztalatait összegzik. Az egyes témák felelősei a füzetek tartalmát már összeállították, a nyomdai munkálatok folynak, várhatóan 2009 márciusában készülnek el. A honlapon történő megjelentetésük is ez idő tájt várható.

Az országgyűlési biztos 2009-ben új témákra fektet kiemelt hangsúlyt, melyek a következők:

Sztrájkjog

A munkavállalók sztrájkhoz való jogának gyakorlása összeütközésbe kerülhet a társadalom sztrájkban részt nem vevő tagjainak érdekeivel. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa 2008 folyamán sztrájkjogi projektet hozott létre abból a célból, hogy a társadalom nagy tömegeit érintő alkotmányos alapjog törvényi háttere a jelenleginél lényegesen kidolgozottabbá váljon. 2008-ban elsősorban a közlekedési közszolgáltatókra koncentrált a projektmunka, azon belül is az elégséges szolgáltatás, a kártérítés és a tájékoztatási kötelezettség kérdésköre került fókuszba. 2009 folyamán az energiaszolgáltatók, az egészségügy és a közoktatás területén vizsgálja az országgyűlési biztos a sztrájkjog érvényesülésének lehetőségeit és korlátait.

Gyermeki jogok

A gyermekvédelmi törvény különös hangsúllyal az országgyűlési biztos nevesített feladatává teszi a gyermeki jogok védelmét. E felhatalmazás alapján a biztos a gyermekek alkotmányos jogainak védelmét a maga sajátos eszközeivel segíti. Ezért Szabó Máté az állampolgári jogok 2007. szeptember 24-én megválasztott országgyűlési biztosa úgy döntött, amellett, hogy elődeihez hasonlóan kiemelt figyelemmel kezeli a gyermekektől érkező, illetve alkotmányos jogaikkal összefüggő panaszok, jelzések vizsgálatát, mandátumának teljes ideje alatt – mintegy gyermekjogi külön-biztosként eljárva – a rendelkezésére álló valamennyi eszközzel, és proaktív szemlélettel segíti a gyermekek mindenekfelett álló jogainak és érdekeinek érvényesülését. Ezért a biztos a 2008. évben a gyermekek jogainak érvényesülését feltáró, több évre tervezett alapjogi projektet indított. A projekt célja a gyermeki jogok érvényesülésének elősegítése és az általános jogtudatosítás. Nem csak azt szeretnénk elérni, hogy Magyarországon ne úgy nőjenek fel a gyermekek, hogy nem ismerik a gyermekek jogait és az általános emberi jogokat, de azt is, hogy a társadalom minden tagjában, különösen a gyermekekkel kapcsolatba kerülő szakemberekben kialakuljon egy újfajta érzékenység, a gyermeki jogok érvényesülésével kapcsolatos dilemmák felvetésére és – remélhetőleg – a megoldások megtalálására is. Ezen kívül a biztos minden évben fókuszba helyez egy-egy gyermekjogi problémakört, mellyel abban az évben kiemelt hangsúllyal foglalkozik – ez az adott év gyermekjogi projektje. A 2009. évben ez a téma a gyermekek védelme az erőszakkal szemben.

Fogyatékossággal élők jogai

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa mindenkor kiemelt figyelemmel és felelősséggel, a fogyatékossággal élő embereket megillető jogok sajátosságaihoz illeszkedő szemlélettel és eszközrend-

szerrel lépett fel a fogyatékossággal élők jogainak védelmében. A jövőben e tevékenység tovább bővül, mivel 2009-ben „Méltóképpen másképp” címmel projektet indítunk, amely kifejezetten a fogyatékossággal élő emberek hazai helyzetének feltárására, a nehézségek megoldására, ezáltal az esélyegyenlőség minél teljesebb biztosítására irányul.

A projekt tervezett programjához, a vázolt tézisekhez és a vizsgálat konkrét menetéhez számos szervezet küldött javaslatokat, észrevételeket. Természetesen valamennyi érdemi észrevételt és a vizsgálatok sikerét szolgáló szempontot figyelembe veszünk, hiszen a fogyatékossággal élő emberek, illetve szervezeteik segítik a legpontosabb képet és a legjárhatóbb utat felvázolni a projekt stratégiai szempontjaihoz.

Mindezzel együtt az általam vizsgálandó szempontrendszer gerincét az ENSZ-egyezmény kiemelt cikkelyei alapján, valamint egy-egy, a korábbi ombudsmani gyakorlatban neuralgikussá vált kérdésekben határoztuk meg. Természetesen igyekszünk az egyes nagy súlyponti problémákat is feltérképezni (így pl. az intellektuális fogyatékossággal élők, vagy a halmozott fogyatékossággal élők speciális helyzete), azonban az Egyezmény alapjogi katalógusa a kiindulópontunk.

A közlekedésben résztvevő állampolgárok jogai

A közlekedési projekt keretében nem egy alapjog érvényesülését vizsgálja az országgyűlési biztos, hanem az adott közlekedési témakörben valamennyi érintett alapjog helyzetét. Két nagy vizsgálandó alcsoporton, a közösségi közlekedésen és az egyéni közlekedésen belül folytat(t)unk vizsgálatokat.
A projekt során lezárult többek között az ország több nagy busztársaságának jegyellenőrzési, pótdíjazási, követelés-érvényesítési gyakorlatának áttekintése, és foglalkozott a biztos parkolási kérdésekkel, valamint az ittas járművezetéssel összefüggő zéró toleranciával, továbbá a bizonyos közlekedési szabálysértések kapcsán felmerült objektív felelősség kérdésével, illetőleg a közigazgatási bírságolási gyakorlattal. 2009-ben a projektben többek között a következő, a fogyatékossággal élők számára különösen érdekes vizsgálatokat tervezzük: mozgássérültek parkolási igazolványa, és az ezzel összefüggő visszaélések visszaszorítása; vizuális figyelmeztetés hiánya a metrón; gyalogátkelőhelyek akusztikus akadálymentesítése; akadálymentesítés a vasúti közlekedésben; fogyatékossággal élő gépjárműszerzési támogatása; az egyetemes tervezés követelményének érvényesülése az új tömegközlekedési beruházásoknál.

MI, MIT, HOGYAN SZABÁLYOZ?

HAZAI ÁTTEKINTÉS

A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény, az Alkotmány, a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.), az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.) és az új Országos Fogyatékosügyi Programról szóló 10/2006. (II. 16.) OGY határozat

Az ENSZ Közgyűlése 2006. december 13-án egyhangúlag elfogadta a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményt, mely Magyarország részéről 2007. március 30-án került aláírásra, az Országgyűlés pedig 2007. június 25-én 337 igen szavazattal, ellenszavazat és tartózkodás nélkül ratifikálta azt a 2007. évi CXII. törvény elfogadásával. Az Egyezmény átfogó módon gyűjti egybe a fogyatékossággal élő embereket érintő jogokat. Az Országgyűlés szintén ratifikálta az Egyezményhez kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyvet, mely az ún. egyéni panaszmechanizmus révén minden részes államban élő fogyatékossággal élő ember számára lehetővé teszi, hogy jogsérelem esetén az Egyezmény által létrehozott, független nemzetközi szakértői testülethez, a Fogyatékossággal Élő Személyek Jogainak Bizottságához forduljon. Az Egyezmény 2008. május 3-án lépett hatályba.

Az Egyezmény és Magyarország belső jogának viszonyát a szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 27. cikke úgy szabályozza, hogy *egyetlen részes fél sem hivatkozhat belső jogának rendelkezéseire annak igazolásául, hogy elmulasztotta a szerződést teljesíteni.* Ez azt jelenti, hogy a nemzetközi jogi – jelen esetben a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény által támasztott – kötelezettség minden belső jogi szabály ellenére fennáll. Másképpen fogalmazva, a nemzetközi jog megsértése nemzetközi felelősséget eredményez.

Az Alkotmány – a Magyar Köztársaság alaptörvényeként – a jogszabályi hierarchia csúcsán helyezkedik el. Az Alkotmány alapjogokat elismerő és államcélokat meghatározó rendelkezéseinek tényleges normatartalma az Alkotmánybírósági határozataiból, az azokban kifejezésre jutó Alkotmányértelmezések során bontakozik ki. Az Alkotmánynak a jogforrási hierarchiában elfoglalt különleges helyzete abban is megnyilvánul, hogy az általa rendezett életviszonyokat – az alacsonyabb szintű jogszabályokhoz képest – inkább az általánosság szintjén szabályozza. Másképpen fogalmazva, az Alkotmány kereteket kíván nyújtani az alacsonyabb szintű szabályozás számára a részletek kimunkálása, kibontása érdekében. Mindebből pedig az következik, hogy az Egyezmény által egybegyűjtött jogok paralleljeit nem feltétlenül az Alkotmánynak kell tartalmaznia, hanem az azt végrehajtó törvényeknek, kormányrendeleteknek, miniszteri rendeleteknek.

A belső jog és a nemzetközi jog viszonyát az Alkotmány 7. § (1) bekezdése alapján is meg kell vizsgálnunk, mely alapján *a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját.* Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény (Abtv.) értelmében *az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik a jogszabály, valamint az állami irányítás egyéb jogi eszköze nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálata,*[1] melyet *elvégezhet hivatalból, illetőleg meghatározott szervek vagy személyek indítványára.*[2]

Ha a nemzetközi szerződés törvénnyel lett kihirdetve – és az Egyezmény esetén erről van szó – akkor az Alkotmánybíróság mind az ellentétes törvényeket, mind az ellentétes alacsonyabb szintű jogszabályokat – teljesen vagy részben – megsemmisíti.[3] Abban az esetben, ha az Egyezményt kihirdető törvényt az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll[4] keretében alkotmányos vizsgálat tárgyává teszi, és megállapítja annak alkotmányellenességét, akkor az Egyezményt kihirdető törvényt akár meg is semmisítheti. A másik lehetőség az Egyezmény és a magyar jog közötti ellentét feloldására magának az Alkotmánynak a módosítása.

1. Abtv. 1. § c) pont.
2. Abtv. 44. §
3. Vö. Abtv. 45. §
4. Abtv. 37–43. §

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény (Fot.), a hozzá fűzött általános indokolás szavaival élve *összhangot teremt a hazai szabályozás és a magyar részvétel szempontjából fontos nemzetközi szervezetek (Európai Unió, Európa Tanács, ENSZ) fogyatékosságügyi egyezményei, rendelkezései, ajánlásai között.*

A Fot. alapja az Alkotmány 70/A. § (3) bekezdése, melynek értelmében *a Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.* Ennek figyelembe vételével a Fot. *célja a fogyatékos személyek jogainak, a jogok érvényesítési eszközeinek meghatározása, továbbá a fogyatékos személyek számára nyújtandó komplex rehabilitáció szabályozása, és mindezek eredményeként a fogyatékos személyek esélyegyenlőségének, önálló életvitelének és a társadalmi életben való aktív részvételének biztosítása.*[5]

A Fot. deklarálja a fogyatékossággal élő emberek jogait[6] és ezen jogok érvényesülése érdekében kötelezettségeket ír elő,[7] valamint a deklarált jogok gyakorlását a jogvédelem[8] eszközével is biztosítani igyekszik. Azokon a területeken, ahol a fogyatékossággal élő személyeket ért hátrányok másképpen nem küszöbölhetőek ki, ott a Fot. pozitív diszkriminációt alkalmaz.[9] Ezeken túlmenően a Fot. lefektette a fogyatékossági támogatásra, az Országos Fogyatékosügyi Tanácsra, valamint az Országos Fogyatékosügyi Programra vonatkozó alapvető szabályokat. Ezen, a fogyatékossággal élő emberek ügyét előmozdító átfogó jogalkotás elismeréseként, 1999-ben hazánknak ítélték a Franklin Delano Roosevelt-díjat.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (Ebktv.) Alkotmányban foglalt alapja az 54. § (1) bekezdés és a 70/A. §, melyeknek értelmében

54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

Az Ebktv. létrejöttét segítette az Európai Unió jogának való megfelelés kötelezettsége, melynek során elsősorban *a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének végrehajtásáról szóló 2000/43/EK Tanácsi Irányelv,* valamint *a foglalkoztatási és munkahelyi egyenlő bánásmód általános kereteinek a létrehozásáról szóló 2000/78/EK Tanácsi Irányelv* előírásai kerültek átültetésre.[10]

Az Ebktv. a védett tulajdonságok felsorolásakor nyílt taxációt, vagyis példálózó felsorolást alkalmaz, melyben a fogyatékosságot[11] kifejezetten megemlíti. A hátrányos megkülönböztetés fajtái az Ebktv. szabályozása értelmében a közvetlen és a közvetett hátrányos megkülönböztetés, a zaklatás, a jogellenes elkülönítés, a megtorlás és az ezekre adott utasítás. Az Ebktv. az egyenlő bánásmód követelményének érvényesítését előírja a foglalkoztatás, a szociális biztonság, az egészségügy, a lakhatás, az oktatás és képzés, az áruk forgalma és a szolgáltatások igénybevétele területeken.

Az új Országos Fogyatékosügyi Programról (OFP) szóló 10/2006. (II. 16.) OGY határozat előzményeként – a Fot. 26. §-a alapján – az Országgyűlés elfogadta az Országos Fogyatékosügyi Programról szóló 100/1999. (XII. 10.) OGY határozatot.

Az új OFP az 1. pontban úgy fogalmaz, hogy a *program épít az Országos Fogyatékosügyi Program 2001–2003. évi végrehajtásáról és az ezzel összefüggésben megtett kormányzati intézkedésekről szóló jelentés elfogadásáról szóló 6/2005. (II. 25.)*

5. Fot. 1. §
6. Fot. 5–11. §§
7. Fot. 29–30. §§
8. Fot. 27. §
9. Fot. 12–18– §§
10. De lásd pl. a Tanács 97/80/EK irányelve a bizonyítási kötelezettségről a nemi hovatartozás alapján történő diszkriminációs esetekben, vagy később a Tanács 2004/113/EK irányelve a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról.
11. Ebktv. 8. § g) pont.

OGY határozatban foglaltakra, összhangban áll a nemzetközi szerződésekkel, valamint összeegyeztethető rendelkezéseket tartalmaz az Európai Unió intézményeinek jogi aktusaival.

Az új OFP a 2007 és 2013 közötti időszak vonatkozásában tartalmaz alapelveket és célokat. Az alapelvek között megemlíthetjük például a prevenció elvét, a legsebezhetőbbek fokozottabb védelmének elvét, a hátrányos megkülönböztetés tilalmának és az előnyben részesítés kötelezettségének elveit, a célok között pedig megtalálhatjuk a rehabilitációval kapcsolatos célokat, a fogyatékos személyeket érintő társadalmi szemlélet kedvező irányú megváltoztatásához szükséges tennivalókat, a fogyatékos személyek és családjuk életminőségének javítására irányuló célokat, valamint a fogyatékos személyeknek a társadalom életében való aktív részvételének elősegítésének célját. Az új OFP utolsó fejezete a kitűzött célok megvalósításához szükséges pénzügyi források tekintetében ad iránymutatást.

MAGYAR VONATKOZÁSÚ JOGI DOKUMENTUMOK

EMBERI JOGOK, ALAPVETŐ JOGOK MAGYARORSZÁGON

Az emberi jogok közül *alapvető jogoknak* (vagy *alapjogoknak*) nevezik azokat a jogokat, amelyek az állam alaptörvényében (alkotmányában) vagy más hasonló dokumentumban szerepelnek. Magyarországon az alapvető jogokat az *Alkotmány* (1949. évi XX. törvény) tartalmazza. Az Alkotmányban rögzített alapjogok általában mindenkit megilletnek, kivéve néhány olyan jogot, amelyeket csak a magyar állampolgárok számra biztosít az alaptörvény. Az *„alapjogi katalógus”* (vagyis az alapvető jogok felsorolása) az Alkotmány XII. fejezetében található, de fontos, alapvető jogokra vonatkozó rendelkezéseket találhatunk az I. fejezetben is.

Az Alkotmány I. fejezetében a *8. § (1) bekezdés* kimondja, hogy *„A Magyar Köztársaság elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait, ezek tiszteletben tartása és védelme az állam elsőrendű kötelessége”*. A (2) bekezdés szerint „A Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja”. Ebből a tömör megfogalmazásból több következtetést is levonhatunk, amelyek az alábbiakban foglalhatók össze.

1. *Az alapjogok minden embert megilletnek,* vagyis a *fogyatékossággal élők számára is* ugyanúgy biztosítani kell az alapjogokat, mint bárki más részére.
2. *Az alapvető jogok kötelezettje az állam.* Az állam kötelezettsége nem merül ki abban, hogy tartózkodik az alapjogok megsértésétől, hanem biztosítania kell az alapjogok érvényesüléséhez szükséges feltételeket is.
3. *Az alapjogokat elsődlegesen törvényben kell szabályozni.* Az Alkotmány egyik jellegzetessége, hogy egyes kérdésekről – így az alapjogokról is – csak röviden szól, ezért törvényben kell rögzíteni az alapjog tartalmát, lényeges garanciáit, jelentős korlátait. Megjegyzendő azonban, ha valamely kérdés csak közvetett és távoli összefüggésben van egy alapjoggal, akkor a szabályok rendeletben is megállapíthatók.
4. *Törvény sem korlátozhat azonban oly mértékben egy alapjogot, hogy az kiüresedjen, az ún. „lényeges tartalma” sérüljön.* Nem lehet tehát olyan feltételeket szabni, korlátokat állítani egy alapjog gyakorlása elé, amely az alapjogot teljesen ellehetetleníti, érvényesülését kizárja.

Az Alkotmány XII. fejezete felsorolásszerűen nevesíti az egyes alapjogokat, melyek a következők (a zárójelben szereplő szám azt az alkotmányi paragrafust jelöli, ahol az adott alapjog található):

- Élethez és az emberi méltósághoz való jog (54. §)
- Kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés tilalma, illetve orvosi vagy tudományos kísérlet hozzájárulás nélküli elvégzésének tilalma (54. §)
- Szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jog (55. §)
- Jogképesség (56. §)
- Bíróság előtti egyenlőség, független és pártatlan bírósághoz, igazságos és nyilvános tárgyaláshoz való jog, ártatlanság vélelme és védelemhez való jog, valamint a jogorvoslathoz való jog (57. §)
- Mozgásszabadság (58. §)
- Jóhírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog (59. §)
- Gondolat-, lelkiismereti- és vallásszabadság (60. §)
- Véleménynyilvánítás szabadsága, közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez való jog (61. §)
- Békés gyülekezéshez való jog (62. §)
- Egyesülési jog (63. §)
- Panaszjog (64. §)
- Menedékjog (65. §)
- A férfiak és a nők egyenjogúsága (66. §)
- A gyermek joga a családja, az állam és a társadalom részéről a védelemhez és gondoskodáshoz (67. §)
- A nemzeti és etnikai kisebbségek védelemhez, közéletben való részvételhez, és a saját kultúrához való joga (68. §)
- A magyar állampolgárságától való megfosztás és a kiutasítás tilalma (69. §)
- Választójog (70. §)
- Hátrányos megkülönböztetés tilalma és esélyegyenlőség (70/A. §)
- Munkához való jog (70/B. §)
- Szakszervezet-alapítás joga és sztrájkjog (70/C. §)
- Testi és lelki egészséghez való jog (70/D. §)
- Szociális biztonsághoz való jog (70/E. §)
- Művelődéshez való jog (70/F. §)
- A tudományos és művészeti élet szabadsága és a tanszabadság (70/G. §)

1949. ÉVI XX. TÖRVÉNY A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA

Általános rendelkezések

13. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a tulajdonhoz való jogot.

(2) Tulajdont kisajátítani csak kivételesen és közérdekből, törvényben szabályozott esetekben és módon, teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett lehet.

14. § Az Alkotmány biztosítja az öröklés jogát.

17. § A Magyar Köztársaság a rászorulókról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik.

18. § A Magyar Köztársaság elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.

XII. fejezet
Alapvető jogok és kötelességek

54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.

(2) Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.

55. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra, senkit sem lehet szabadságától másként, mint a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.

(2) A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül vagy szabadon kell bocsátani, vagy bíró elé kell állítani. A bíró köteles az elé állított személyt meghallgatni és írásbeli indokolással ellátott határozatban szabadlábra helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni.

(3) Az, aki törvénytelen letartóztatás vagy fogvatartás áldozata volt, kártérítésre jogosult.

56. § A Magyar Köztársaságban minden ember jogképes.

57. § (1) A Magyar Köztársaságban a bíróság előtt mindenki egyenlő, és mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat, vagy valamely perben a jogait és kötelességeit a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el.

(2) A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.

(3) A büntetőeljárás alá vont személyeket az eljárás minden szakaszában megilleti a védelem joga. A védő nem vonható felelősségre a védelem ellátása során kifejtett véleménye miatt.

(4) Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény.

(5) A Magyar Köztársaságban a törvényben meghatározottak szerint mindenki jogorvoslattal élhet az olyan bírósági, közigazgatási és más hatósági döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti. A jogorvoslati jogot – a jogviták ésszerű időn belüli elbírálásának érdekében, azzal arányosan – a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazatával elfogadott törvény korlátozhatja.

58. § (1) Mindenkit, aki törvényesen tartózkodik Magyarország területén – törvényben meghatározott esetek kivételével – megillet a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga, beleértve a lakóhely vagy az ország elhagyásához való jogot is.

(2) A Magyarország területén törvényesen tartózkodó külföldit csak a törvénynek megfelelően hozott határozat alapján lehet kiutasítani.

(3) Az utazási és letelepedési szabadságról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

59. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jóhírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog.

(2) A személyes adatok védelméről szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

60. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára.

(2) Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos

cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa.

(3) A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.

(4) A lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

61. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra, továbbá arra, hogy a közérdekű adatokat megismerje, illetőleg terjessze.

(2) A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát.

(3) A közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény, valamint a sajtószabadságról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

(4) A közszolgálati rádió, televízió és hírügynökség felügyeletéről, valamint vezetőinek kinevezéséről, továbbá a kereskedelmi rádió és televízió engedélyezéséről, illetőleg a tájékoztatási monopóliumok megakadályozásáról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

62. § (1) A Magyar Köztársaság elismeri a békés gyülekezés jogát és biztosítja annak szabad gyakorlását.

(2) A gyülekezési jogról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

63. § (1) A Magyar Köztársaságban az egyesülési jog alapján mindenkinek joga van a törvény által nem tiltott célra szervezeteket létrehozni, illetőleg azokhoz csatlakozni.

(2) Politikai célt szolgáló fegyveres szervezet az egyesülési jog alapján nem hozható létre.

(3) Az egyesülési jogról szóló, valamint a pártok gazdálkodásáról és működéséről szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

64. § A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van arra, hogy egyedül vagy másokkal együttesen írásban kérelmet vagy panaszt terjesszen az illetékes állami szerv elé.

65. § (1) A Magyar Köztársaság törvényben meghatározott feltételek szerint – ha sem származási országuk, sem más ország a védelmet nem biztosítja – menedékjogot nyújt azoknak a nem magyar állampolgároknak, akiket hazájukban, illetve a szokásos tartózkodási helyük szerinti országban faji, nemzeti hovatartozásuk, meghatározott társadalmi csoporthoz tartozásuk, vallási, illetőleg politikai meggyőződésük miatt üldöznek, vagy üldöztetéstől való félelmük megalapozott.

(2) A menedékjogról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

66. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében.

(2) A Magyar Köztársaságban az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani.

(3) A munka végzése során a nők és a fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják.

67. § (1) A Magyar Köztársaságban minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges.

(2) A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák.

(3) A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák.

68. § (1) A Magyar Köztársaságban élő nemzeti és etnikai kisebbségek részesei a nép hatalmának: államalkotó tényezők.

(2) A Magyar Köztársaság védelemben részesíti a nemzeti és etnikai kisebbségeket. Biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.

(3) A Magyar Köztársaság törvényei az ország területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek képviseletét biztosítják.

(4) A nemzeti és etnikai kisebbségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre.

(5) A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

69. § (1) A Magyar Köztársaságban senkit nem lehet magyar állampolgárságától önkényesen

megfosztani, vagy magyar állampolgárt a Magyar Köztársaság területéről kiutasítani.

(2) Magyar állampolgár külföldről bármikor hazatérhet.

(3) Minden magyar állampolgár jogosult arra, hogy törvényes külföldi tartózkodásának ideje alatt a Magyar Köztársaság védelmét élvezze.

(4) Az állampolgárságról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

70. § (1) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt megillet az a jog, hogy az országgyűlési képviselők választásán választó és választható legyen, valamint országos népszavazásban és népi kezdeményezésben részt vegyen.

(2) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt és az Európai Unió más tagállamának a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú állampolgárát megilleti az a jog, hogy a helyi önkormányzati képviselők és a polgármesterek választásán választható és – amennyiben a választás, illetve a népszavazás napján a Magyar Köztársaság területén tartózkodik – választó legyen, valamint helyi népszavazásban és népi kezdeményezésben részt vegyen. Polgármesterré és fővárosi főpolgármesterré magyar állampolgár választható.

(3) A Magyar Köztársaságban minden menekültként, bevándoroltként vagy letelepedettként elismert nagykorú személyt megillet az a jog, hogy a helyi önkormányzati képviselők és a polgármesterek választásán – amennyiben a választás, illetve a népszavazás napján a Magyar Köztársaság területén tartózkodik – választó legyen, valamint a helyi népszavazásban és népi kezdeményezésben részt vegyen.

(4) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt és az Európai Unió más tagállamának a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú állampolgárát megillet az a jog, hogy az európai parlamenti választáson választható és választó legyen.

(5) Nincs választójoga annak, aki jogerős ítélet alapján a cselekvőképességet korlátozó vagy kizáró gondnokság, illetőleg a közügyek gyakorlásától eltiltás hatálya alatt áll, szabadságvesztés büntetését vagy büntetőeljárásban elrendelt intézeti kényszergyógykezelését tölti. Az Európai Unió más tagállamának a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező nagykorú állampolgára akkor sem választható, ha az állampolgársága szerinti állam jogszabálya, bírósági vagy más hatósági döntése alapján hazájában kizárták e jog gyakorlásából.

(6) Minden magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy rátermettségének, képzettségének és szakmai tudásának megfelelően közhivatalt viseljen.

70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül.

(2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti.

(3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti.

70/B. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához.

(2) Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.

(3) Minden dolgozónak joga van olyan jövedelemhez, amely megfelel végzett munkája mennyiségének és minőségének.

(4) Mindenkinek joga van a pihenéshez, a szabadidőhöz és a rendszeres fizetett szabadsághoz.

70/C. § (1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy gazdasági és társadalmi érdekeinek védelme céljából másokkal együtt szervezetet alakítson vagy ahhoz csatlakozzon.

(2) A sztrájkjogot az ezt szabályozó törvények keretei között lehet gyakorolni.

(3) A sztrájkjogról szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

70/D. § (1) A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez.

(2) Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavé-

delem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, a rendszeres testedzés biztosításával, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg.

70/E. § (1) A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz; öregség, betegség, rokkantság, özvegység, árvaság és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra jogosultak.

(2) A Magyar Köztársaság az ellátáshoz való jogot a társadalombiztosítás útján és a szociális intézmények rendszerével valósítja meg.

70/F. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot.

(2) A Magyar Köztársaság ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával valósítja meg.

70/G. § (1) A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak.

70/H. § (1) A haza védelme a Magyar Köztársaság minden állampolgárának kötelessége.

(2) Rendkívüli állapot idején vagy ha arról megelőző védelmi helyzetben az Országgyűlés a jelenlévő képviselők kétharmadának szavazatával határoz, a Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgár férfiakat – törvényben meghatározottak szerint – hadkötelezettség terheli. Akinek lelkiismereti meggyőződése a katonai szolgálat teljesítésével összeegyeztethetetlen, polgári szolgálatot teljesít.

(3) A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező, nagykorú magyar állampolgárok számára törvény polgári védelmi kötelezettséget és rendkívüli állapot idejére honvédelmi munkakötelezettséget írhat elő.

(4) A természetes személyek, a jogi személyek és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek gazdasági és anyagi szolgáltatás teljesítésére kötelezhetőek.

(5) A honvédelmi kötelezettségről szóló törvény elfogadásához a jelenlévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

70/I. § Minden természetes személy, jogi személy és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet köteles jövedelmi és vagyoni viszonyainak megfelelően a közterhekhez hozzájárulni.

70/J. § A Magyar Köztársaságban a szülők, gondviselők kötelesek kiskorú gyermekük taníttatásáról gondoskodni.

70/K. § Az alapvető jogok megsértése miatt keletkezett igények, továbbá a kötelességek teljesítésével kapcsolatban hozott állami döntések elleni kifogások bíróság előtt érvényesíthetők.

EMBERI JOGOKKAL KAPCSOLATOS FŐBB NEMZETKÖZI EGYEZMÉNYEK, HAZAI JOGFORRÁSOK

Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (1965)
Intézmény: ENSZ
Magyarország ratifikálása: 1969. évi 8. törvényerejű rendelet a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről New Yorkban 1965. december 21-én elfogadott nemzetközi egyezmény kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd08.pdf

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966)
Intézmény: ENSZ
Hatályba lépés időpontja: 1976. 01. 03.
Magyarország ratifikálása: 1977. 01. 17.
1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_i

Egyezmény a gyermek jogairól (1989)
Intézmény: ENSZ
Hatályba lépés időpontja: 1990. 09. 02.
Magyarország ratifikálása: 1991. 10. 17.
1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.unicef.hu/gyermekjog-egyezmeny.jsp
http://www.hunsor.se/dosszie/ejd05.pdf

Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (Emberi jogok Európai Egyezménye – 1950)
Intézmény: Európa Tanács
Hatályba lépés időpontja: 1953. 09. 03.
Magyarország ratifikálása: 1992. 11. 05.
1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd03.pdf

Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetések (diszkrimináció) minden formájának kiküszöböléséről (1979)
Intézmény: ENSZ
Magyarország ratifikálása: 1982. évi 10. törvényerejű rendelet a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról 1979. december 18-án New Yorkban elfogadott egyezmény kihirdetéséről
Elérhetőség: http://szmum.gov.hu/main.php?folderID=970

Egyezmény a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen (1984)
Intézmény: ENSZ
Magyarország ratifikálása: 1988. évi 3. törvényerejű rendelet a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről
Elérhetőség: http://jab.complex.hu/hjegy.php?docid=98800003.TVR

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966)
Intézmény: ENSZ
Hatályba lépés időpontja: 1976. 03. 23.
Magyarország ratifikálása: 1974. 01. 17.
1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezsegokmany_ii

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948)
Intézmény: ENSZ
Elérhetőség: http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata
http://www.unhchr.ch/udhr/lang/hng.htm

Alapvető Jogok Kartája (2000)
Intézmény: Európai Unió
Elérhetőség: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Európai Szociális Karta (1961; 1996)
Intézmény: Európa Tanács
Hatályba lépés időpontja: 1965. 02. 26.; 1999.
Magyarország ratifikálása: 1999. 08. 07.
1999. évi C. törvény az Európai Szociális Karta kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd14.pdf

Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (1995)
Intézmény: Európa Tanács
Hatályba lépés időpontja: 1998. 02. 01.
Magyarország ratifikálása: 1998. 02. 01.
1999. évi XXXIV. törvény az Európa Tanács Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló, Strasbourgban, 1995. február 1-jén kelt Keretegyezményének kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd11.pdf

Európai Egyezmény a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről (1987; 1995)
Intézmény: Európa Tanács
Hatályba lépés időpontja: 1989. 02. 01.
Magyarország ratifikálása: 1994. 03. 01.
1995. évi III. törvény a Strasbourgban, 1987. november 26-án kelt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény kihirdetéséről
Elérhetőség: http://www.hunsor.se/dosszie/ejd06.pdf

Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája (1992)
Intézmény: Európa Tanács
Hatályba lépés időpontja: 1998. 03. 01.
Magyarország ratifikálása: 1998. 03. 01.
Elérhetőség: http://www.hunsor.se/dosszie/aregionalisvagykisebbseginyelvekkartaja.pdf

A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény (2006)
Intézmény: ENSZ
Hatályba lépés időpontja: 2008. 05. 03.
Magyarország ratifikálása: 2007. 07. 20.
Elérhetőség: http://www.un.org/disabilities/documents/natl/hungary-ez.pdf

NEMZETKÖZI EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK

AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA

Bevezető
Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon,
Tekintettel arra, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevevése az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és hogy az ember legfőbb vágya egy olyan világ eljövetele, amelyben az elnyomástól, valamint a nyomortól megszabadult emberi lények szava és meggyőződése szabad lesz,

Tekintettel annak fontosságára, hogy az emberi jogokat a jog uralma védelmezze, nehogy az ember végső szükségében a zsarnokság és az elnyomás elleni lázadásra kényszerüljön,

Tekintettel arra, hogy igen lényeges a nemzetek közötti baráti kapcsolatok kifejeződésének előmozdítása,

Tekintettel arra, hogy az Alapokmányban az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételeket valósítanak meg,

Tekintettel arra, hogy a tagállamok kötelezték magukat arra, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetével együttműködve biztosítják az emberi jogok és alapvető szabadságok általános és tényleges tiszteletbentartását,

Tekintettel arra, hogy a jogok és szabadságok mibenléte tekintetében közös felfogás kialakításának a legnagyobb jelentősége van az említett kötelezettség maradéktalan teljesítésének szempontjából **a közgyűlés kinyilvánítja az emberi jogok egyetemleges nyilatkozatát** mint azt a közös eszményt, amelynek elérésére minden népnek és minden nemzetnek törekednie kell abból a célból, hogy minden személy és a társadalom minden szerve, állandóan szem előtt tartva a jelen Nyilatkozatot, oktatás és nevelés útján előmozdítsa e jogok és szabadságok tiszteletbentartásának kifejlesztését, valamint azoknak fokozatosan megvalósuló hazai és nemzetközi jogszabályok útján történő általános és tényleges alkalmazását és elismerését mind a tagállamok népei között, mind pedig a joghatóságuk alatt álló területek népei között.

1. cikk Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.

2. cikk Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.

Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak, vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.

3. cikk Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

4. cikk Senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani, a rabszolgaság és a rabszolgakereskedés minden alakja tilos.

5. cikk Senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni.

6. cikk Mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogalanyiságát bárhol elismerjék.

7. cikk A törvény előtt mindenki egyenlő és minden megkülönböztetés nélkül joga van a tőrvény egyenlő védelméhez. Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben.

8. cikk Minden személynek joga van az alkotmányban vagy a törvényben részére biztosított alapvető jogokat sértő eljárások ellen a hazai bíróságokhoz tényleges jogorvoslatért folyamodni.

9. cikk Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

10. cikk Minden személynek teljesen egyenlő joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság méltányosan és nyilvánosan tárgyalja, s ez határozzon egyrészt jogai és kőtelezettségei felől, másrészt minden ellene emelt bűnügyi vád megalapozottsága felől.

11. cikk 1. Minden büntetendő cselekménnyel vádolt személyt ártatlannak kell vélelmezni mindaddig, amíg bűnősségét nyilvánosan lefolytatott perben, a védelméhez szükséges valamennyi biztosíték mellett, törvényesen megállapítják.

2. Senkit sem szabad elítélni oly cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése pillanatában a hazai jog vagy a nemzetközi jog szerint nem volt büntetendő cselekmény. Ugyancsak nem szabad súlyosabb büntetést kiszabni, mint amely a büntetendő cselekmény elkövetése pillanatában volt alkalmazható.

12. cikk Senkinek magánéletébe, családi ügyeibe, lakóhelye megválasztásába vagy levelezésébe nem szabad önkényesen beavatkozni, sem pedig becsületében vagy jó hírnevében megsérteni. Minden személynek joga van az ilyen beavatkozásokkal vagy sértésekkel szemben a törvény védelméhez.

13. cikk 1. Az államon belül minden személynek joga van szabadon mozogni és lakóhelyét szabadon megválasztani.

2. Minden személynek joga van minden országot, ideértve saját hazáját is, elhagyni, valamint saját hazájába visszatérni.

14. cikk 1. Minden személynek joga van az üldözés elől más országban menedéket keresni és a más ország nyújtotta menedéket élvezni.

2. Erre a jogra nem lehet hivatkozni közönséges bűncselekmény miatti. kellőképpen megalapozott üldözés, sem pedig az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétes tevékenység esetében.

15. cikk 1. Minden személynek joga van valamely állampolgársághoz.

2. Senkit sem lehet sem állampolgárságától, sem állampolgársága megváltoztatásának jogától önkényesen megfosztani.

16. cikk 1. Mind a férfinak, mind a nőnek a házasságra érett kor elérésétől kezdve joga van fajon, nemzetiségen vagy valláson alapuló korlátozás nélkül házasságot kötni és családot alapítani. A házasság tekintetében a férfinak és a nőnek mind a házasság tartama alatt, mind a házasság felbontása tekintetében egyenlő jogai vannak.

2. Házasságot csak a jövendő házastársak szabad és teljes beleegyezésével lehet kötni.

3. A család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme és joga van a társadalom, valamint az állam védelmére.

17. cikk 1. Minden személynek, mind egyénileg, mind másokkal együttesen joga van a tulajdonhoz.

2. Senkit sem lehet tulajdonától önkényesen megfosztani.

18. cikk Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

19. cikk Minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához, amely magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szen-

vedjen zaklatást és hogy határokra való tekintet nélkül kutathasson, átvihessen és terjeszthessen híreket és eszméket bármilyen kifejezési módon.

20. cikk 1. Minden személynek joga van békés célú gyülekezési és egyesülési szabadsághoz.

2. Senkit sem lehet valamely egyesületbe való belépésre kötelezni.

21. cikk 1. Minden személynek joga van a hazája közügyeinek igazgatásában akár közvetlenül, akár szabadon választott képviselői útján való részvételhez.

2. Minden személynek egyenlő feltételek mellett joga van saját hazájában közszolgálati állásokra való alkalmazásához.

3. A közhatalom tekintélyének alapja a nép akarata; ez az akarat egyenlő szavazati jog és titkos szavazás vagy a szavazás szabadságát ezzel egyenértékűen biztosító eljárás alapján időszakonként tartandó tisztességes választáson kell hogy kifejezésre jusson.

22. cikk Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.

23. cikk 1. Minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételekhez és a munkanélküliség elleni védelemhez.

2. Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül egyenlő bérhez van joga.

3. Mindenkinek, aki dolgozik, olyan méltányos és kielégítő fizetéshez van joga, amely számára és családja számára az emberi méltóságnak megfelelő létet biztosít és amelyet megfelelő esetben a szociális védelem összes egyéb eszközei egészítenek ki.
Minden személynek joga van a pihenéshez, a szabad időhöz, nevezetesen a munka időtartamának ésszerű korlátozásához, valamint az időszakonkénti fizetett szabadsághoz.

24. cikk Minden személynek joga van a pihenésre és szabadidőre, beleértve a munkaidő ésszerű korlátozását és az időszakos fizetett szabadságot.

25. cikk 1. Minden személynek joga van saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, nevezetesen élelemhez, ruházathoz, lakáshoz, orvosi gondozáshoz, valamint a szükséges szociális szolgáltatásokhoz, joga van a munkanélküliség, betegség, rokkantság, özvegység, öregség esetére szóló, valamint mindazon más esetekre szóló biztosításhoz, amikor létfenntartási eszközeit akaratától független körülmények miatt elveszíti.

2. Az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül.

26. cikk 1. Minden személynek joga van a neveléshez. A nevelésnek, legalábbis az elemi és alapvető oktatást illetően, ingyenesnek kell lennie. Az elemi oktatás kötelező. A technikai és szakoktatást általánossá kell tenni; a felsőbb tanulmányokra való felvételnek mindenki előtt -érdeméhez képest- egyenlő feltételek mellett nyitva kell állnia.

2. A nevelésnek az emberi személyiség teljes kibontakoztatására, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletbentartásának megerősítésére kell irányulnia. A nevelésnek elő kell segítenie a nemzetek, valamint az összes faji és vallási csoportok közötti megértést, türelmet és barátságot, valamint az Egyesült Nemzetek által a béke fenntartásának érdekében kifejtett tevékenység kifejlődését.

3. A szülőket elsőbbségi jog illeti meg a gyermekeiknek adandó nevelés megválasztásában.

27. cikk 1. Minden személynek joga van a közösség kulturális életében való szabad részvételhez, a művészetek élvezéséhez, valamint a tudomány haladásában és az abból származó jótéteményekben való részvételhez.

2. Mindenkinek joga van minden általa alkotott tudományos, irodalmi és művészeti termékkel kapcsolatos erkölcsi és anyagi érdekeinek védelméhez.

28. cikk Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek.

29. cikk 1. A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.

2. Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávetve más korlátozásnak, mint amelyet a tőrvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletbentartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölcse, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít.

3. Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.

30. cikk A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy az valamely állam, valamely csoport, vagy valamely egyén részére bármilyen jogot adna arra, hogy az itt kinyilvánított jogok és szabadságok megsemmisítésére irányuló tevékenységet fejtsen ki, vagy ilyen cselekményt elkövessen.

AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA

HÉTKÖZNAPI NYELVEN

1. cikk Amikor a gyermekek megszületnek, szabadok, s mindegyiküket azonos módon kell kezelni. Ésszel és lelkiismerettel rendelkeznek és egymást barátnak kell tekinteniük.

2. cikk A Nyilatkozatban felsorolt jogok mindenkit megilletnek: férfiakat és nőket bőrszínükre tekintet nélkül, bármely nyelvet is beszélnek, bármely világnézetet is vallanak, bármely vallás hívei, akármilyen a vagyoni helyzetük, bármely társadalmi környezetben élnek is, bármely országnak polgárai. Az sem ok a megkülönböztetésre, hogy az ország, amelyben élnek, független-e vagy sem.

3. cikk Jogod van az élethez s ahhoz, hogy szabadon és biztonságban élhess.

4. cikk Senki nem vethet téged rabszolgasorba – te sem tarthatsz rabszolgát.

5. cikk Senkinek sincs joga ahhoz, hogy kínozzon téged, vagy fájdalmat okozzon neked.

6. cikk A törvénynek téged mindenütt másokkal azonosan kell védenie.

7. cikk A törvény mindenki számára egyforma; mindenkire azonosan kell alkalmazni.

8. cikk Jogi segítséget kérhetsz, ha országod nem tartja tiszteletben jogaidat.

9. cikk Igazságtalanul és alaptalanul nem börtönözhetnek be, nem tarthatnak fogva, vagy nem küldhetnek el az országból.

10. cikk Csak nyilvánosan ítélhetnek el. Akik ítélkeznek feletted, senki által nem befolyásolhatók.

11. cikk Mindaddig ártatlannak kell téged tartani, amíg bűnösségedet nem bizonyították be. Ha valamivel vádolnak, mindig jogod van arra, hogy védekezzél. Senki nem ítélhet el téged és nem büntethet meg olyanért, amit nem követtel el.

12. cikk Jogod van a védelemhez, ha valaki becsületedbe gázol, behatol lakásodba, kinyitja leveleidet, vagy ok nélkül zaklat téged vagy a családodat.

13. cikk Országodban kedved szerint közlekedhetsz. Elhagyhatod az országot és más országba mehetsz, de – ha akarod – visszatérhetsz hazádba.

14. cikk Ha bántanak, jogod van más országba menni és ott védelmet kérni. Elveszted ezt a jogot, ha megöltél valakit és ha nem tiszteled mindazt, amit ez a Nyilatkozat tartalmaz.

15. cikk Jogod van arra, hogy egy nemzethez tartozzál; senki se akadályozhat meg alaptalanul abban, hogy kívánságod szerint más állampolgárságot válassz.

16. cikk Mihelyt a törvényben előírt életkort eléred, házasságot köthetsz, családot alapíthatsz. Sem bőröd színe, sem származási országod, sem vallásod e tekintetben nem akadályozhat. Férfit és nőt a házasságban és a házasság felbontása esetén azonos jogok illetik meg. Senkit sem lehet házasságra kényszeríteni. Országod kormányának védelmeznie kell a családodat és annak tagjait.

17. cikk Tulajdonod lehet és ettől önkényesen senki sem foszthat meg.

18. cikk Szabadon választhatod meg és változtathatod meg vallásodat, és azt egyedül vagy másokkal együtt szabadon gyakorolhatod.

19. cikk Jogod van arra, hogy azt gondold és mondd, amit akarsz, ezt senki nem tilthatja meg. Gondolataidat bárkivel, más országok lakóival is, szabadon kicserélheted.

20. cikk Jogod van békés gyülekezések szervezésére és az azokban való részvételre. Senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy egy csoporthoz csatlakozzék.

21. cikk Jogod van részt venni országod politikai életében, vagy úgy, hogy tagja vagy a kormánynak, vagy oly módon, hogy államférfiakat választasz, akiknek veled azonosak a nézetei. A kormányokat rendszeres időközökben titkosan újra kell választani. Jogod van szavazni; minden szavazat ugyanannyit ér. Másokkal azonos esélyed van arra, hogy közfunkciód legyen.

22. cikk A társadalom, amelyben élsz, hozzá kell hogy segítsen ahhoz, hogy minden rendelkezésre álló lehetőséggel (a kultúra, a munkavégzés, a társadalombiztosítás területén) élhess, akár férfi vagy, akár nő, és hogy lehetőségeid kiteljesedjenek.

23. cikk Jogod van a munkához, munkád szabad megválasztásához, ahhoz, hogy megélhetésedhez és családod eltartásához szükséges munkabért kapj. Ha egy férfi és egy nő azonos munkát végez, egyforma fizetést kell kapjon. Minden dolgozó csoportosan léphet fel érdekeinek védelmében.

24. cikk A munkanap ne legyen túlságosan hosszú, mert mindenkinek joga van a pihenéshez, valamint hogy rendszeresen fizetett szabadságot kapjon.

25. cikk Neked és a családodnak jogod van a betegségekkel szembeni védelemhez, hogy legyen mit enned, öltözködni tudj, legyen hol laknod; ha már nincs munkád, ha beteg vagy, öreg vagy, ha feleséged vagy férjed meghal, vagy bármilyen más okból nem tudod megkeresni kenyeredet, jogod van a segítséghez. A szülés előtt álló anyákat, illetve a kisgyermekeket különleges segítségben kell részesíteni. Minden gyermek azonos jogokkal rendelkezik, függetlenül attól, hogy édesanyja házasságban él-e vagy sem.

26. cikk Jogod van arra, hogy iskolába járj; minden gyereknek iskolába kell járnia. Az általános iskolának ingyenesnek kell lennie. Szakmát sajátíthatsz el, vagy kívánságod szerint tanulmányokat folytathatsz. Az iskolában kifejlesztheted készségeidet. Megtanítanak arra, hogy mindenkivel szót érts, fajára, vallására vagy származási országára való tekintet nélkül. Szüleid megválaszthatják iskoládat és azt az oktatási formát, amelyben részesülni fogsz.

27. cikk Részesedned kell országod művészeti és tudományos vívmányaiból. Ha művész, író vagy tudós vagy, munkád védelemben részesül és élvezed annak gyümölcseit.

28. cikk Ahhoz, hogy jogaid érvényesülhessenek, „rend”-nek kell uralkodnia, hogy ezeket védelemben részesítse. A „rend”-nek mind az országban, mind az egész világon uralkodnia kell.

29. cikk Kötelességeid is vannak embertársaiddal szemben. Ők teszik lehetővé számodra személyiséged teljes kibontakoztatását. A törvénynek mindenki számára biztosítania kell az emberi jogokat. Biztosítani kell mások jogainak tiszteletben tartását is.

30. cikk Egyetlen társadalom, egyetlen ember, sehol a világon nem semmisítheti meg azokat a jogokat, amelyeket e Nyilatkozatban olvastál.

EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA

ÖSSZEFOGLALÓ

1. cikk Az egyenlőséghez való jog

2. cikk A hátrányos megkülönböztetés tilalma

3. cikk Az élethez, a szabadsághoz és a személyi szabadsághoz való jog

4. cikk A rabszolgaság tilalma

5. cikk A kínvallatás és a megalázó bánásmód tilalma

6. cikk A jogalanyiság elismeréséhez való jog

7. cikk A törvény előtti egyenlőséghez való jog

8. cikk Az illetékes bírósághoz való jogorvoslatért folyamodás joga

9. cikk Az önkényes letartóztatás és száműzés tilalma

10. cikk A méltányos és nyilvános tárgyaláshoz való jog

11. cikk Az ártatlanság vélelméhez való jog a bűnösség megállapításáig

12. cikk A személy magánéletébe, családi ügyeibe, magánlakásába vagy levelezésébe való beavatkozás tilalma

13. cikk A szabad mozgáshoz való jog országon belül és kívül

14. cikk A személy joga ahhoz, hogy az üldözés elől más országban menedéket találjon

15. cikk Az állampolgársághoz és az állampolgárság megváltoztatásához való jog

16. cikk A házasságkötéshez és családalapításhoz való jog

17. cikk A saját tulajdonhoz való jog

18. cikk A meggyőződés és vallás szabadsága

19. cikk A vélemény és információ szabadsága

20. cikk A békés célú gyülekezés és egyesülés szabadsága

21. cikk Az ország ügyeinek intézésében való részvétel és a szabad választás joga

22. cikk A szociális biztonsághoz való jog

23. cikk A szabadon megválasztott munkához és a szakszervezetbe való belépéshez való jog

24. cikk A pihenéshez és szabadidőhöz való jog

25. cikk A megfelelő életszínvonalhoz való jog

26. cikk Az oktatáshoz való jog

27. cikk A közösség kulturális életében való részvétel joga

28. cikk Olyan társadalmi rendhez való jog, amelyben a nyilatkozatban foglaltak kifejezésre jutnak

29. cikk A szabad és teljes fejlődéshez szükséges közösségi kötelességek

30. cikk A fenti jogokba való állami és személyi beavatkozástól való szabadság

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

PREAMBULUM

A jelen Egyezmény részes államai

a) felidézve az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt alapelveket, amelyek a szabadság, igazság és béke alapjaként ismerik el az emberiség valamennyi tagjának veleszületett méltóságát és értékét, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogait a világon;

b) elismerve, hogy az Egyesült Nemzetek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában és az Emberi Jogok Nemzetközi Egyezségokmányaiban kimondta és elfogadta, hogy az ezekben meghatározott valamennyi jog és szabadság mindenkit megillet bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül;

c) újólag megerősítve valamennyi emberi jog és alapvető szabadság egyetemességét, oszthatatlanságát, egymástól való kölcsönös függőségét és egymással való kölcsönös kapcsolatát, és annak szükségességét, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára biztosítsák ezek teljes mértékű gyakorlását hátrányos megkülönböztetés nélkül;

d) felidézve a Gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló nemzetközi egyezségokmányt, a Polgári és politikai jogokról szóló nemzetközi egyezségokmányt, a Faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló nemzetközi egyezményt, a Nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezményt, a Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezményt, a Gyermek jogairól szóló egyezményt, valamint a Migráns munkások és családtagjaik jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezményt;

e) elismerve, hogy a fogyatékosság egy változó fogalom, továbbá, hogy a fogyatékosság a fogyatékossággal élő személyek és az attitűdbeli, illetve a környezeti akadályok kölcsönhatásának következménye, amely gátolja őket a társadalomban való teljes és hatékony, másokkal azonos alapon történő részvételben;

f) elismerve a Fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos cselekvési világprogramban és a Fogyatékossággal élő személyek esélyegyenlőségéről szóló általános szabályokban rögzített alapelvek és politikai irányelvek fontosságát a nemzeti, regionális és nemzetközi szintű politikák, tervek, programok és cselekvések előmozdításában, kialakításában és értékelésében a fogyatékossággal élő személyek további esélyegyenlősítése érdekében;

g) hangsúlyozva, annak fontosságát, hogy a fogyatékosságügy középpontba állítása a fenntartható fejlődés releváns stratégiáinak szerves részét képezi;

h) elismerve továbbá, hogy bárkinek a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetése az emberi személy veleszületett méltóságának és értékének megsértése;

i) elismerve továbbá a fogyatékossággal élő személyek sokféleségét;

j) elismerve valamennyi fogyatékossággal élő személy, beleértve a fokozottabb támogatást igénylő személy, emberi jogai előmozdításának és védelmének szükségességét;

k) aggodalmukat fejezve ki amiatt, hogy a különböző okmányok és kötelezettségvállalások ellenére a fogyatékossággal élő személyek továbbra is akadályokkal szembesülnek a társadalomban való egyenlő részvételük során, és amiatt, hogy emberi jogaik a világ valamennyi táján sérülnek;

l) elismerve a nemzetközi együttműködés fontosságát a fogyatékossággal élő személyek életkörülményeinek minden országban, különösen a fejlődő országokban történő javítása érdekében;

m) elismerve a fogyatékossággal élő személyek meglévő és lehetséges értékes hozzájárulását közösségük általános jólétéhez és sokszínűségéhez, továbbá, hogy a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaik és alapvető szabadságaik teljes körű gyakorlásának, és a fogyatékossággal élő személyek teljes körű részvételének előmozdítása a társadalomhoz való tartozásuk érzését erősíti, valamint a társadalom emberi, szociális és gazdasági fejlődésében, továbbá a szegénység felszámolásában jelentős előrehaladást eredményez;

n) elismerve a fogyatékossággal élő személyek számára egyéni autonómiájuk és függetlenségük

fontosságát, beleértve saját döntéseik meghozatalának szabadságát;

o) figyelembe véve, hogy a fogyatékossággal élő személyeket tevékenyen be kell vonni a programokkal és politikával kapcsolatos döntéshozatali folyamatokba, különösen az őket közvetlenül érintők vonatkozásában;

p) aggodalommal tekintve azon fogyatékossággal élő személyeket körülvevő nehéz körülményekre, akik faj, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai és más vélemény, nemzeti, etnikai, őslakos vagy társadalmi származás, vagyon, születés, életkor vagy más helyzet alapján a hátrányos megkülönböztetés többszörös vagy súlyosabb formáival szembesülnek;

q) elismerve, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok esetében gyakran nagyobb a kockázata, otthonukon belül és azon kívül, erőszaknak, testi sértésnek vagy bántalmazásnak, hanyag vagy gondatlan bánásmódnak, rossz bánásmódnak vagy kizsákmányolásnak;

r) elismerve, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel egyenlően kell biztosítani valamennyi emberi jog és alapvető szabadság gyakorlását, emlékeztetve továbbá a Gyermek jogairól szóló egyezmény részes államainak e célból vállalt kötelezettségeire;

s) hangsúlyozva a nemi szempont valamennyi erőfeszítésbe történő beépítésének szükségességét az emberi jogok és alapvető szabadságok teljes gyakorlásának elősegítése érdekében a fogyatékossággal élő személyek számára;

t) hangsúlyozva azt a tényt, hogy a fogyatékossággal élő személyek többsége szegény körülmények között él, és e tekintetben felismerve annak kiemelt szükségességét, hogy foglalkozni kell a szegénységnek a fogyatékossággal élő személyekre gyakorolt káros hatásával;

u) figyelembe véve azt, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt célok és alapelvek teljes tiszteletben tartásán, valamint az alkalmazandó emberi jogi okmányok teljes betartásán alapuló béke és biztonság feltételei nélkülözhetetlenek a fogyatékossággal élő személyek teljes védelméhez, különösen fegyveres konfliktusok és idegen megszállás idején;

v) elismerve a fizikai, társadalmi, gazdasági és kulturális környezet, az egészség és oktatás, valamint az információ és a kommunikáció hozzáférhetőségének fontosságát ahhoz, hogy a fogyatékossággal élő személyek képessé váljanak valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes gyakorlására;

w) felismerve azt, hogy az egyénnek, akinek kötelezettségei vannak más egyének és a közösség felé, amelyhez tartozik, feladata, hogy törekedjen az Emberi Jogok Nemzetközi Törvényében elismert jogok előmozdítására és betartására;

x) meggyőződve arról, hogy a család a társadalom természetes és alapvető közösségi egysége, valamint, hogy a család jogosult a társadalmi és az állami védelemre, továbbá hogy a fogyatékossággal élő személyeknek és családtagjaiknak meg kell kapniuk a szükséges védelmet és támogatást, amely lehetővé teszi, hogy a családok hozzájárulhassanak a fogyatékossággal élő személyek jogainak teljes és egyenlő gyakorlásához;

y) meggyőződve arról, hogy a fogyatékossággal élő személyek jogainak és méltóságának előmozdítására és védelmére irányuló átfogó és egységes nemzetközi egyezmény jelentősen hozzá fog járulni a fogyatékossággal élő személyek súlyos társadalmi hátrányának orvoslásához, és előmozdítja egyenlő esélyekkel történő részvételüket a civil, a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális élet területén mind a fejlődő, mind a fejlett országokban,

a következőkben állapodtak meg:

1. cikk Cél

A jelen Egyezmény célja valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékossággal élő személy számára, és a velük született méltóság tiszteletben tartásának előmozdítása.

Fogyatékossággal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.

2. cikk Meghatározások

A jelen Egyezmény alkalmazásában:

A „kommunikáció” fogalmába tartoznak a nyelvek, a kivetített szöveg, a Braille-nyomtatás, a taktilis

kommunikáció, a nagyméretű betűkkel történő nyomtatás, a hozzáférhető multimédia, valamint az írott, a hangzó és az egyszerű szöveg, a felolvasás, illetőleg az augmentatív, beleértve a hozzáférhető kommunikációs és információs technológiát, a kommunikáció alternatív módozatai, eszközei és formái;

A „nyelv" magába foglalja a beszélt nyelvet, a jelnyelvet és a nem beszélt nyelv egyéb formáit;

A „fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés" a fogyatékosságon alapuló bármilyen különbségtételt, kizárást vagy korlátozást jelent, amelynek célja vagy hatása valamennyi emberi jog és alapvető szabadság másokkal azonos alapon történő elismerésének, élvezetének vagy gyakorlásának csorbítása vagy semmibe vétele a politikai, a gazdasági, a szociális, a kulturális, a civil élet terén, vagy bármely egyéb területen. Ez a hátrányos megkülönböztetés minden formáját magában foglalja, egyebek között az ésszerű alkalmazkodás megtagadását;

Az „ésszerű alkalmazkodás" az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását;

„Egyetemes tervezés"-en a termékek, a környezet, a programok és szolgáltatások oly módon történő tervezését értjük, hogy azok minden ember számára a lehető legnagyobb mértékben hozzáférhetőek legyenek: adaptálás, vagy speciális tervezés szükségessége nélkül. Az egyetemes tervezés nem zárhatja ki a fogyatékossággal élő személyek csoportjai számára szükséges támogató-segítő eszközök és technológiák indokolt esetben történő használatát.

3. cikk Általános alapelvek

A jelen Egyezmény alapelvei a következők:

a) a veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét;

b) a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség;

c) teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás;

d) a fogyatékossággal élő személyek különbözőségének tisztelete és elfogadásuk az emberi sokszínűség, valamint az emberiség részeként;

e) esélyegyenlőség;

f) hozzáférhetőség;

g) a nők és férfiak közötti egyenlőség;

h) a fogyatékossággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékossággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása.

4. cikk Általános kötelezettségek

1. A részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják és elősegítik valamennyi alapvető emberi jog és szabadság teljes megvalósulását valamennyi fogyatékossággal élő személy számára, a fogyatékosság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ennek érdekében a részes államok vállalják, hogy:

a) meghoznak minden megfelelő jogalkotási, közigazgatási és egyéb intézkedést a jelen Egyezményben foglalt jogok végrehajtása érdekében;

b) megtesznek minden megfelelő intézkedést, ideértve a jogalkotási lépéseket a fogyatékossággal élő személyek hátrányos megkülönböztetését tartalmazó törvények, rendelkezések, szokások és gyakorlat módosítása vagy eltörlése érdekében;

c) figyelembe veszik a fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmét és előmozdítását valamennyi politika és program során;

d) tartózkodnak minden olyan cselekedetben és gyakorlatban való részvételtől, amely nem összeegyeztethető a jelen Egyezménnyel, és biztosítják, hogy a hatóságok és közintézmények a jelen Egyezménnyel összhangban tevékenykedjenek;

e) minden megfelelő intézkedést meghoznak bármely személy, intézmény vagy magánvállalkozás által a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés felszámolása érdekében;

f) kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg vagy segítenek elő az egyetemesen tervezett áruk, szolgáltatások, eszközök és létesítmények vonatkozásában, a jelen Egyezmény 2. cikkében meghatározottak szerint, amelyek a lehető legkisebb változtatással és anyagi ráfordítással megfelelnek a fogyatékossággal élő személyek speciális igényeinek, elősegítve felhasználhatóságukat és használatukat, valamint elősegítik az egyetemes tervezést a szabványok és irányelvek kidolgozása során;

g) kutatásokat és fejlesztéseket valósítanak meg, vagy segítenek elő a fogyatékossággal élő személyek számára alkalmas új technológiák, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat, a közlekedést/mozgást segítő eszközök, készülékek és segédeszközök elérhetőségének és használatának előmozdítására, elsőbbséget biztosítva az elérhető költséggel járó technológiáknak;

h) hozzáférhető információkat biztosítanak a fogyatékossággal élő személyek számára a közlekedést segítő eszközökről, a készülékekről és segédeszközökről, ideértve az új technológiákat, csakúgy, mint a segítségnyújtás, támogató szolgáltatások és szolgálatok más formáiról;

i) előmozdítják a jelen Egyezményben foglalt jogok oktatását a fogyatékossággal élő személyekkel foglalkozó szakemberek és alkalmazottak számára az e jogok által biztosított jobb segítség- és szolgáltatásnyújtás érdekében.

2. Tekintettel a gazdasági, társadalmi és kulturális jogokra minden részes állam vállalja, hogy a rendelkezésre álló erőforrásai felső határáig, és, szükség esetén, a nemzetközi együttműködés keretében, intézkedéseket tesz ezen jogok teljes megvalósításának fokozatosan történő elérése érdekében, fenntartás nélkül, a nemzetközi joggal összhangban, a jelen Egyezményben foglalt kötelezettségek haladéktalan alkalmazására.

3. A jelen Egyezmény végrehajtására irányuló jogalkotás és politikák kidolgozása és végrehajtása során, továbbá a fogyatékossággal élő személyeket érintő kérdésekkel kapcsolatos más döntéshozatali eljárásokban a részes államok szorosan egyeztetnek, amelybe aktívan bevonják képviseleti szervezeteiken keresztül a fogyatékossággal élő személyeket, ideértve a fogyatékossággal élő gyermekeket is.

4. A jelen Egyezményben semmi nem értelmezhető úgy, mint ami befolyásolja a részes állam jogának, vagy az adott részes állam vonatkozásában hatályos nemzetközi jognak a fogyatékossággal élő személyek jogainak hatékonyabb szabályozását biztosító rendelkezéseit. A jelen Egyezményben részes államok joga, szerződései, szabályozása vagy szokásai által elismert, vagy tartalmazott emberi jogok és alapvető szabadságok nem korlátozhatók vagy csorbíthatók arra hivatkozással, hogy a jelen Egyezmény az adott jogokat, vagy szabadságokat nem, vagy csak kisebb mértékben ismeri el.

5. Jelen Egyezmény rendelkezései mindenféle korlátozás vagy kivétel nélkül a szövetségi államok valamennyi részére vonatkoznak.

5. cikk Egyenlőség és hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség

1. A részes államok elismerik, hogy a törvény előtt minden személy egyenlő, és mindenféle hátrányos megkülönböztetés nélkül jogosult a törvények által nyújtott védelemre és kedvezményre.

2. A részes államok megtiltanak a fogyatékosság alapján történő bárminemű hátrányos megkülönböztetést, és minden téren biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára a hátrányos megkülönböztetéssel szembeni egyenlő és hatékony jogi védelmet.

3. Az egyenlőség előmozdítása és a hátrányos megkülönböztetés eltörlése érdekében a részes államok minden megfelelő lépést megtesznek, így biztosítva az ésszerű alkalmazkodást.

4. A fogyatékossággal élő személyek tényleges egyenlőségének előmozdításához és eléréséhez szükséges különleges intézkedések a jelen Egyezmény értelmében nem tekintendők hátrányos megkülönböztetésnek.

6. cikk Fogyatékossággal élő nők

1. A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossággal élő nők és lányok többszörösen hátrányos megkülönböztetésnek vannak kitéve, erre való tekintettel olyan intézkedéseket hoznak, amelyek biztosítják számukra valamennyi emberi jog és szabadság teljes és egyenlő élvezetét.

2. A részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy biztosítsák a nők teljes körű fejlődését, előrehaladását és társadalmi szerepvállalásuk növelését azzal a céllal, hogy szavatolják számukra a jelen Egyezményben foglalt emberi jogok és szabadságok gyakorlását és élvezetét.

7. cikk A fogyatékossággal élő gyermekek

1. A részes államok minden szükséges intézkedést meghoznak, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek számára más gyermekekkel azonos alapon biztosítsák valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes körű gyakorlását.

2. Minden, a fogyatékossággal élő gyermekekkel

kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni.

3. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek minden őket érintő ügyben rendelkeznek a szabad véleménynyilvánítás jogával, véleményüket, más gyermekekkel azonos alapon, életkoruknak és fejlettségüknek megfelelően súlyozzák, valamint biztosítják számukra e jogok érvényesítéséhez a fogyatékosságuk és életkoruk szerint szükséges segítséget.

8. cikk A tudatosság növelése

1. A részes államok vállalják, hogy azonnali, hatékony és megfelelő intézkedéseket foganatosítanak:

a) a fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos tudatosság társadalmi szinten történő növelése érdekében, beleértve a családot is, és elősegítik a fogyatékossággal élő személyek jogainak és méltóságának tiszteletét;

b) az élet minden területén küzdenek a fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos sztereotípiák, előítéletek és ártalmas gyakorlatok ellen, beleértve a nemmel és életkorral kapcsolatosakat is;

c) elősegítik a fogyatékossággal élő személyek képességeire és hozzájárulására vonatkozó tudatosság növelését.

2. Az e célt szolgáló intézkedések a következők:

a) hatékony társadalmi tudatosság formálását célzó kampányok kezdeményezése és támogatása:

(i) a fogyatékossággal élő személyek jogai iránti fogékonyságra való nevelés,

(ii) a fogyatékossággal élő személyek pozitív megítélésnek támogatása és a nagyobb társadalmi tudatosság előmozdítása,

(iii) a fogyatékossággal élő személyek szakértelmének, érdemeinek, képességeinek, valamint a munkahelyi és a munkaerő-piaci hozzájárulásuk elismerésének elősegítése;

b) a fogyatékossággal élő személyek jogait tiszteletben tartó magatartásforma tudatosításának támogatása az oktatás minden szintjén, ideértve az egészen kiskorú gyermekeket is;

c) a média ösztönzése arra, hogy a fogyatékossággal élő személyeket a jelen Egyezmény céljával megegyező módon ábrázolják;

d) a fogyatékossággal élő személyekkel és jogaikkal kapcsolatos tudatosság-növelő képzési programok előmozdítása.

9. cikk Hozzáférhetőség

1. A fogyatékossággal élő személyek önálló életvitelének és az élet valamennyi területén történő teljes körű részvételének lehetővé tétele érdekében a részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek, hogy másokkal azonos alapon biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a fizikai környezethez, a közlekedéshez, az információhoz és kommunikációhoz, beleértve az információs és kommunikációs technológiákat és rendszereket, valamint más, nyilvánosan hozzáférhető vagy rendelkezésre álló lehetőségekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, mind városi, mind vidéki területeken. Ezek az intézkedések, amelyek magukban foglalják a hozzáférési akadályok és korlátok beazonosítását és felszámolását, többek között a következőkre vonatkoznak:

a) épületek, utak, közlekedés és más bel- és kültéri létesítmények, így iskolák, lakóházak, egészségügyi létesítmények és munkahelyek;

b) információ, kommunikáció és egyéb szolgáltatások, köztük az elektronikus szolgáltatások és segélyhívó szolgáltatások.

2. A részes államok szükséges intézkedéseket hoznak továbbá:

a) a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítmények és szolgáltatások hozzáférhetősége érdekében bevezetett minimális szabványok és irányelvek alkalmazásának fejlesztésére, hatályba léptetésére és ellenőrzésére;

b) annak elősegítésére, hogy a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítményeket és szolgáltatásokat kínáló magánjogi jogalanyok figyelembe vegyék a hozzáférhetőség valamennyi aspektusát a fogyatékossággal élő személyek vonatkozásában;

c) az érdekelt felek számára képzés támogatására a fogyatékossággal élő személyek esetében felmerülő hozzáférhetőség kérdéseiről;

d) az épületekben és más, a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítmények esetében a Braille, illetve könnyen érthető és olvasható jelzések biztosítására;

e) az élő segítségnyújtás formáinak és a közvetítők biztosítására, ideértve az útmutatókat, olvasókat/olvasóprogramokat és szakképzett jelnyelvi tolmácsokat az épületek és a nyilvánosság számára

rendelkezésre álló lehetőségek hozzáférhetőségének elősegítése érdekében;

f) más megfelelő segítségnyújtási és támogatási formák előmozdítására a fogyatékossággal élő személyek információhoz való hozzáférésének biztosítása érdekében;

g) a fogyatékossággal élő személyeknek az új információs és kommunikációs technológiákhoz és rendszerekhez való hozzáférésének, beleértve az Internetet is, előmozdítására;

h) akadálymentes információs és kommunikációs technológiák és rendszerek tervezésének, fejlesztésének, előállításának és terjesztésének korai szakaszban történő elősegítésére annak érdekében, hogy ezek a technológiák és rendszerek hozzáférhetővé tétele minimális költséggel járjon.

10. cikk Az élethez való jog

A részes államok újólag megerősítik, hogy minden embernek elidegeníthetetlen joga van az élethez, és meghoznak minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára e jog másokkal azonos alapon történő hatékony élvezetét.

11. cikk Vészhelyzetek és humanitárius szükségállapotok

Nemzetközi jogi kötelezettségeikkel összhangban, beleértve a nemzetközi humanitárius jogot és a nemzetközi emberi jogot, a részes államok vállalják, hogy vészhelyzetekben, így fegyveres konfliktus, humanitárius szükségállapotok és természeti katasztrófák esetén minden szükséges intézkedést meghoznak a fogyatékossággal élő személyek védelme és biztonsága érdekében.

12. cikk A törvény előtti egyenlőség

1. A részes államok újólag megerősítik, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van ahhoz, hogy a törvény előtt mindenhol személyként ismerjék el őket.
2. A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossággal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetőleg cselekvőképesség.
3. A részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek cselekvőképességének gyakorlásához esetlegesen szükséges segítség hozzáférhetővé váljon.
4. A részes államok biztosítják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó valamennyi intézkedés, a nemzetközi emberi joggal összhangban, megfelelő és hatékony biztosítékokat tartalmaz a visszaélések megelőzésére. Az ilyen biztosítékok garantálják, hogy a cselekvőképesség gyakorlására vonatkozó intézkedések tiszteletben tartják a személy jogait, akaratát és választásait, összeférhetetlenségtől és indokolatlan befolyástól mentesek, arányosak és a személy körülményeire szabottak, a lehető legrövidebb időre vonatkoznak, továbbá hogy a hatáskörrel rendelkező, független és pártatlan hatóság vagy igazságügyi szerv rendszeresen felülvizsgálja azokat. A biztosítékok azzal arányosak, amilyen mértékben az adott intézkedések érintik a személy jogait és érdekeit.
5. E cikk rendelkezéseire figyelemmel a részes államok minden megfelelő és hatékony intézkedést megtesznek a fogyatékossággal élő személyek egyenlő jogának biztosítására a tulajdonhoz való joghoz és az örökléshez való joghoz, saját pénzügyeik ellenőrzéséhez, továbbá bankkölcsönhöz, jelzáloghoz és más pénzügyi hitelhez való egyenlő hozzáféréshez, illetve biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeket önkényesen ne foszthassák meg vagyonuktól.

13. cikk Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

1. A részes államok a fogyatékossággal élő személyek számára másokkal azonos alapon biztosítják az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést, beleértve az eljárás során az életkornak megfelelő alkalmazkodás biztosítását annak érdekében, hogy megkönnyítsék tényleges részvételüket mind közvetlen, mind közvetett formában, csakúgy, mint tanúként, minden jogi eljárásban, beleértve a nyomozati szakot és más előkészítő szakaszokat.
2. A fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférése biztosításának elősegítése érdekében a részes államok előmozdítják az igazságügyi igazgatás területén dolgozók, beleértve a rendőrségi és büntetés-végrehajtási alkalmazottakat, megfelelő képzését.

14. cikk A személy szabadsága és biztonsága

1. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek, másokkal azonos alapon

a) élvezhetik a személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jogot;

b) jogellenesen vagy önkényesen szabadságuktól nem foszthatók meg, továbbá a szabadságtól való bármilyen megfosztás a jogszabályokkal összhangban történhet, és hogy a fogyatékosság megléte semmilyen esetben nem indokolhatja a szabadságtól való megfosztást.

2. A részes államok biztosítják, hogy amennyiben valamely eljárásban fogyatékossággal élő személyeket megfosztanak szabadságuktól, a nemzetközi emberi joggal összhangban másokkal azonos alapon jogosultak garanciákra, továbbá a jelen Egyezmény célkitűzéseinek és elveinek megfelelő elbánásban részesülnek, beleértve az ésszerű alkalmazkodásról szóló rendelkezést is.

15. cikk A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma

1. A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazása mindenkivel szemben tilos. Különösen nem végezhető orvosi vagy tudományos kísérlet senkin, a személy szabadon megtett hozzájárulása nélkül.
2. A részes államok minden hatékony jogi, közigazgatási, igazságszolgáltatási és más intézkedést megtesznek annak megakadályozására, hogy a fogyatékossággal élő személyekkel szemben – másokkal azonos alapon – kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot vagy büntetést alkalmazzanak.

16. cikk Mentesség a kizsákmányolástól, erőszaktól és visszaélésektől

1. A részes államok megtesznek minden szükséges jogalkotási, közigazgatási, társadalmi, oktatási és más intézkedést a fogyatékossággal élő személyek otthoni és nem otthoni védelmére mindenfajta kizsákmányolás, erőszak és visszaélés ellen, beleértve ezek nemi alapú vonatkozásait is.
2. A részes államok megtesznek továbbá minden szükséges intézkedést a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés minden formájának megelőzése céljából, többek között a nemnek és életkornak megfelelő segítségnyújtásnak és támogatásnak a fogyatékossággal élő személyek, családtagjaik és gondozóik számára történő biztosításával, beleértve a tájékoztatás és képzés nyújtását a kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek megelőzéséről, felismeréséről és bejelentéséről. A részes államok életkornak, nemnek és fogyatékosságnak megfelelő védelmi szolgáltatásokat biztosítanak.
3. A kizsákmányolás, erőszak és visszaélés valamennyi formája előfordulásának megelőzése érdekében a részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára kialakított lehetőségeket és programokat független hatóságok hatékonyan nyomon követik.
4. A részes államok megtesznek minden megfelelő intézkedést a kizsákmányolás, erőszak vagy visszaélés áldozatává vált, fogyatékossággal élő személyek fizikai, kognitív és pszichológiai felépülésének, rehabilitációjának és társadalmi újrabeilleszkedésének előmozdítására, beleértve védelmi szolgáltatások nyújtását is. Az ilyen felépülés és újrabeilleszkedés olyan környezetben történik, amely elősegíti a személy egészségének, jólétének, önbecsülésének, méltóságának és autonómiájának helyreállását, és figyelembe veszi a nem és életkor szerinti igényeket.
5. A részes államok hatékony jogszabályokat és politikákat – a nő- és gyermekközpontú jogszabályokat és politikákat is beleértve – léptetnek életbe a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett kizsákmányolás, erőszak és visszaélés eseteinek azonosítására, vizsgálatára és – adott esetben – bíróság elé vitelére.

17. cikk Az egyén integritásának védelme

Minden fogyatékossággal élő személynek másokkal azonos alapon joga van fizikai és mentális integritásának tiszteletben tartására.

18. cikk A mozgásszabadság és az állampolgárság szabadsága

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek másokkal egyenlő jogát a mozgás szabadságához, a lakóhely megválasztásának szabadságához és az állampolgársághoz, beleértve annak biztosítását, hogy a fogyatékossággal élő személyek:

a) jogosultak állampolgárság megszerzésére és megváltoztatására, és állampolgárságuktól önkényesen vagy fogyatékosságuk alapján nem foszthatók meg;

b) fogyatékosságuk alapján nem foszthatók meg azon képességüktől, hogy állampolgárságukat igazoló okmányokat vagy egyéb személyazonossági okmányokat szerezzenek be, tartsanak birtokukban és használjanak fel, vagy a mozgásszabadsághoz való jog gyakorlásához esetlegesen szükséges eljárásokat – mint például bevándorlási eljárásokat – vegyenek igénybe;

c) szabadon elhagyhatnak bármely országot, saját országukat is beleértve;

d) nem foszthatók meg önkényesen vagy fogyatékosságuk alapján a saját országukba való belépés jogától.

2. A fogyatékossággal élő gyermekeket születésüket követően azonnal nyilvántartásba veszik, és születésüktől kezdve joguk van saját névhez, állampolgárság szerzéséhez, és – amennyire csak lehetséges – szüleik megismeréséhez és azok gondoskodására.

19. cikk Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás

Az Egyezményben a részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek egyenlő jogát a közösségben való élethez és másokkal egyenlő szabad döntéshez való jogát; minden szükséges és hatékony intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek teljes mértékben élvezhessék e jogaikat és a teljes közösségi befogadást és részvételt, beleértve a következők biztosítását:

a) a fogyatékossággal élő személyeknek másokkal azonos alapon lehetőségük van lakóhelyüknek és annak megválasztására, hogy hol és kivel élnek együtt, és nem kötelezhetőek bizonyos megszabott körülmények között élni;

b) a fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférési lehetőséget biztosítanak többféle otthoni, intézményi és egyéb közösségi támogató szolgálathoz, beleértve azt a személyes segítséget, mely a közösségben éléshez és a közösségbe történő beilleszkedéshez, valamint a közösségtől való elszigetelődés és kirekesztődés megelőzése céljából szükséges;

c) a mindenki számára nyújtott közösségi szolgáltatások és létesítmények azonos alapon hozzáférhetőek a fogyatékossággal élő személyek számára is, és igényeikhez igazítottak.

20. cikk Személyes mobilitás

A részes államok a fogyatékossággal élő személyek függetlenségének a lehető legnagyobb mértékű biztosítása mellett hatékony intézkedéseket hoznak a személyes mobilitás biztosítására, beleértve az alábbiakat:

a) a fogyatékossággal élő személyek személyes mobilitásának az általuk meghatározott időben és módon, elérhető áron történő lehetővé tétele;

b) a fogyatékossággal élő személyeknek a minőségi mobilitási támogatásokhoz, eszközökhöz, segítő technológiákhoz, valamint a személyes segítségnyújtás különböző formáihoz és a közvetítőkhöz való hozzáférésének megkönnyítése, beleértve azok elérhető áron történő rendelkezésre bocsátását;

c) képzés biztosítása a mobilitással kapcsolatos ismeretekről a fogyatékossággal élő személyek és a velük foglalkozó szakértők részére;

d) a mobilitási támogatásokat, eszközöket és segítő technológiákat előállító jogalanyok ösztönzése a fogyatékossággal élő személyek mobilitási szempontjainak figyelembevételére.

21. cikk A véleménynyilvánítás és a szólás szabadsága, valamint az információhoz való hozzáférés

A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon, az általuk megválasztott kommunikációs formán keresztül gyakorolhassák a szólásszabadság és a véleménynyilvánítás szabadságának jogát, beleértve az információk és elgondolások keresésének, befogadásának és közlésének szabadságát, a jelen Egyezmény 2. cikkében meghatározottak szerint, beleértve a következőket:

a) a lakosság számára készült tájékoztatás időben, hozzáférhető formában és a fogyatékosság különböző fajtáinak megfelelő technológiák segítségével, többletköltség nélkül történő biztosítása a fogyatékossággal élő személyek számára;

b) a hivatali érintkezés során legyen elfogadott és támogatott a jelnyelv, a Braille-írás, az alternatív és augmentatív kommunikáció, valamint minden egyéb, a fogyatékossággal élő személyek által választott kommunikációs forma, eszköz és módozat;

c) ösztönzik a nyilvánosság számára, akár az Interneten keresztül is, szolgáltatást nyújtó magánjogi jogalanyokat, hogy az információkat és a szolgáltatásokat a fogyatékossággal élő személyek számára is hozzáférhető és igénybe vehető formában nyújtsák;

d) ösztönzik a tömegtájékoztatást, beleértve az információk internetes szolgáltatás útján terjesztőit, hogy szolgáltatásaikat fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférhetővé tegyék;

e) elismerik és elősegítik a jelnyelvek használatát.

22. cikk A magánélet tiszteletben tartása

1. A fogyatékossággal élő személy magánéletének, családjának, otthonának, levelezésének vagy másfajta kommunikációjának önkényes vagy jogellenes zavarása, becsületének vagy jó hírének jogellenes megsértése – tekintet nélkül a személy lakóhelyére és lakáskörülményeire – tilos. A fogyatékossággal élő személyek az említett zavarással és jogsértéssel szemben jogvédelmet élveznek.
2. A részes államok másokkal azonos alapon védik a fogyatékossággal élő személyek személyével, egészségével és rehabilitációjával kapcsolatos információk titkosságát.

23. cikk Az otthon és a család tiszteletben tartása

1. A részes államok minden szükséges és hatékony intézkedést megtesznek a fogyatékossággal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés megszüntetéséért a házasság, a család, a szülői szerep és a rokoni kapcsolatok terén, másokkal azonos alapon, az alábbiak biztosítása céljából:

a) a házasság kötésére alkalmas korú fogyatékossággal élő személyeknek a házasságkötéshez és családalapításhoz való jogának elismerése a házasságot kötni szándékozó felek szabad és teljes egyetértése alapján;

b) a fogyatékossággal élő személyek jogának elismerése, hogy szabadon és felelősségteljesen dönthessenek gyermekeik számát és korkülönbségét illetően, hogy hozzáféréssel bírjanak az életkornak megfelelő információkhoz, a reproduktív és családtervezési oktatás elismerést nyerjen, valamint, hogy biztosítsák számukra e jogok gyakorlását lehetővé tevő eszközöket;

c) a fogyatékossággal élő személyek, beleértve a gyermekeket is, termékenységének másokkal azonos alapon történő fenntartása.

2. A részes államok biztosítják a fogyatékossággal élő személyek gyámsággal, gondnoksággal, gyermekek örökbefogadásával vagy más hasonló jogintézményekkel kapcsolatos jogait és kötelezettségeit, amennyiben ezek a fogalmak léteznek a nemzeti jogban; minden esetben a gyermek érdeke az elsődleges. A részes államok megfelelő segítséget nyújtanak a fogyatékossággal élő személyek számára gyermeknevelési feladataik teljesítéséhez.
3. A részes államok biztosítják a fogyatékossággal élő gyermekek számára az egyenlő jogokat a családi élet területén. E jogok érvényesítése, valamint a fogyatékossággal élő gyermekek elrejtésének, elhagyásának, elhanyagolásának és kirekesztésének megelőzése céljából a részes államok vállalják a fogyatékossággal élő gyermekek és családjuk korai, átfogó tájékoztatását, részükre szolgáltatások nyújtását és támogatásukat.
4. A részes államok biztosítják, hogy a gyermek a szülők akarata ellenére nem választható el szüleitől, kivéve, ha az olyan hatáskörrel rendelkező hatóságok, mely hatóságok döntése ellen jogorvoslatnak van helye, az alkalmazandó jogszabályokkal és eljárásokkal összhangban megállapítják, hogy az elválasztás a gyermek érdekében szükséges. A gyermek, vagy egyik, vagy mindkét szülő fogyatékossága alapján a gyermeket szüleitől elválasztani minden esetben tilos.
5. Amennyiben a közvetlen család nem tudja ellátni a fogyatékossággal élő gyermeket, a részes államok minden erőfeszítést megtesznek annak érdekében, hogy alternatív gondozást biztosítsanak a gyermek számára a szélesebb családi körben, ennek hiányában pedig a közösségen belül családi környezetben.

24. cikk Oktatás

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek oktatáshoz való jogát. E jog hátrányos megkülönböztetés nélküli, az egyenlő esélyek alapján történő megvalósítása céljából a részes államok befogadó oktatási rendszert biztosítanak minden szinten, továbbá élethosszig tartó tanulási lehetőséget nyújtanak az alábbiakra figyelemmel:

a) az emberben rejlő képességek, méltóságérzet és önbecsülés teljes mértékű kifejlesztése, valamint az emberi jogok, alapvető szabadságok és az emberi sokszínűség tiszteletben tartásának erősítése;
b) a fogyatékossággal élő személyek személyiségének, tehetségének és alkotóképességének, valamint mentális és fizikai képességeinek lehető legteljesebb fejlesztése;
c) a szabad társadalomban való tényleges részvétel lehetővé tétele a fogyatékossággal élő személyek számára.

2. E jog érvényesítése során a részes államok biztosítják az alábbiakat:
a) a fogyatékossággal élő személyeket fogyatékosságuk alapján nem zárják ki az általános oktatási rendszerből, és a fogyatékossággal élő gyermekeket fogyatékosságuk alapján nem zárják ki az ingyenes és kötelező alapfokú oktatásból, valamint a középfokú oktatásból;
b) a fogyatékossággal élő személyek a lakóközösségükben élő többi személlyel azonos alapon férnek hozzá a befogadó, minőségi és ingyenes alapfokú oktatáshoz, valamint a középfokú oktatáshoz;
c) gondoskodnak az egyén igényeihez történő ésszerű alkalmazkodásról;
d) a fogyatékossággal élő személyek megkapják a hatékony tanulásukat előmozdító szükséges támogatást az általános oktatási rendszerben;
e) hatékony, személyre szabott támogató intézkedéseket biztosítanak, a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben, a teljes körű integráció céljával összhangban.

3. A részes államok képessé teszik a fogyatékossággal élő személyeket életvezetési és szociális fejlődési készségek elsajátítására, hogy elősegítsék az oktatásban és a közösségben való teljes és egyenrangú részvételüket. E célból a részes államok meghozzák a szükséges intézkedéseket, többek között:
a) elősegítik a Braille-írás, az alternatív írásmódok, az alternatív és augmentatív módok, a kommunikáció, a tájékozódás és a közlekedés formáinak és eszközeinek elsajátítását, valamint a kortársi támogatást és mentorálást;
b) elősegítik a jelnyelv elsajátítását, és támogatják a hallássérült közösség nyelvi identitását;
c) biztosítják hogy a vak, siket, valamint siketvak személyek – különösen a gyermekek – oktatása az egyén számára legmegfelelőbb nyelven, kommunikációs módszerrel és eszközökkel, valamint a tudományos és társadalmi fejlődés legmagasabb fokának elérését segítő környezetben történjék.

4. E jogok érvényesülésének biztosítása érdekében, a részes államok meghozzák a megfelelő intézkedéseket, hogy olyan tanárokat – közöttük fogyatékossággal élő tanárokat – alkalmazzanak, akik megfelelő képesítéssel rendelkeznek a jelnyelv és/vagy a Braille-írás oktatására, valamint hogy az oktatás bármely szintjén tevékenykedő szakértőket és személyzetet képezzenek. Az ilyen képzések magukban foglalják a fogyatékossággal kapcsolatos tudatosság fejlesztését, valamint – a fogyatékossággal élő személyeket segítő – megfelelő alternatív és augmentatív módok, kommunikációs eszközök és formák, oktatási technikák és tananyagok használatát.

5. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek hátrányos megkülönböztetés nélkül és másokkal azonos alapon férnek hozzá az általános felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez, felnőttoktatáshoz és élethosszig tartó tanuláshoz. E célból biztosítják az ésszerű alkalmazkodást a fogyatékossággal élő személyek számára.

25. cikk **Egészségügy**

A részes államok elismerik, hogy a fogyatékossággal élő személyek jogosultak a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra a fogyatékosság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. A részes államok minden szükséges intézkedést megtesznek, hogy a fogyatékossággal élő személyek hozzáférjenek a nemhez igazodó egészségügyi szolgáltatásokhoz, beleértve az egészséghez kapcsolódó rehabilitációt. A részes államok különösképpen:
a) a más személyeknek biztosítottal azonos terjedelmű, minőségű és színvonalú ingyenes vagy megengedhető árú egészségügyi ellátást és egészségügyi programokat biztosítanak a fogyatékossággal élő személyeknek, beleértve a szexuális és reproduktív egészség területét, valamint a lakossági közegészségügyi programokat;
b) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek

számára kifejezetten fogyatékosságuk miatt szükséges egészségügyi szolgáltatásokat, beleértve a betegség korai felismerését és – szükség esetén – a beavatkozást, valamint a további fogyatékosságok előfordulásának minimalizálására és megelőzésére kialakított szolgáltatásokat, a gyermekek és idősek körében is;

c) biztosítják ezeknek az egészségügyi szolgáltatásoknak a lehető legközelebbi hozzáférhetőségét az emberek saját közösségeihez, beleértve a vidéki területeket is;

d) kötelezik az egészségügyi szakembereket, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára ugyanolyan színvonalú ellátást biztosítsanak, mint mások számára, beleértve a szabad és tájékoztatáson alapuló hozzájárulás alapján nyújtott ellátást – többek között – a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaira, méltóságára, autonómiájára és szükségleteire vonatkozó tudatosság felkeltésével a képzésen, valamint az állami és magán egészségügyi ellátás etikai normáinak közzétételén keresztül;

e) tiltják a fogyatékossággal élő személyekkel szemben az egészségbiztosítás és a nemzeti jog által engedélyezett életbiztosítás területén alkalmazott hátrányos megkülönböztetést, amely biztosításokat tisztességes és ésszerű módon kell nyújtani;

f) megakadályozzák az egészségügyi ellátás, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszer vagy folyadék fogyatékosságon alapuló, megkülönböztető megtagadását.

26. cikk Habilitáció és rehabilitáció

1. A részes államok megtesznek minden hatékony és szükséges intézkedést – ideértve a sorstársi segítségnyújtást is – annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára az élet minden területén biztosított legyen a legteljesebb függetlenség, a fizikai, mentális, szociális és szakmai képességek, valamint a teljes befogadás és részvétel elérése és megtartása. E célból a részes államok átfogó habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokat és programokat hoznak létre, erősítik és kiterjesztik azokat, különös tekintettel az egészségügy, a foglalkoztatás, az oktatás és a szociális szolgáltatások terén, oly módon, hogy a habilitációs és rehabilitációs szolgáltatások és programok:

a) a lehető legkorábbi szakaszban kezdődnek, és az egyéni igények és képességek multidiszciplináris értékelésén alapulnak;

b) támogatják a közösségben való részvételt és az abba való befogadást, önkéntes alapon működnek, és a fogyatékossággal élő személyek lakóhelyéhez – a vidéki régiókat is beleértve – a lehető legközelebb vannak.

2. A részes államok támogatják a habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokban dolgozó szakértők és személyzet képzésének és továbbképzésének fejlesztését.

3. A részes államok támogatják a habilitációhoz és rehabilitációhoz kapcsolódó, a fogyatékossággal élő személyek számára tervezett támogató-segítő eszközök és technológiák elérhetőségét, ismeretét és használatát.

27. cikk Munkavállalás és foglalkoztatás

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek munkavállaláshoz való jogát, másokkal azonos alapon; ez magában foglalja egy, a fogyatékossággal élő személyek számára nyitott, befogadó és hozzáférhető munkaerőpiacon szabadon választott és elfogadott munka révén nyerhető megélhetés lehetőségének jogát. A részes államok védik és segítik a munkához való jog érvényesülését – ideértve azokat is, akik a munkavégzés ideje alatt váltak fogyatékossá –, azáltal, hogy megteszik a szükséges lépéseket, akár törvényalkotás útján is, annak érdekében, hogy többek között:

a) megtiltsanak mindennemű, a fogyatékosság alapján történő, a munkavállalás bármely formájával kapcsolatos hátrányos megkülönböztetést, beleértve a munkaerő-toborzás, az alkalmazás és a foglalkoztatás feltételeit, a foglalkoztatás folytonosságát, a szakmai előmenetelt, valamint a biztonságos és egészséges munkakörülményeket;

b) a fogyatékossággal élő személyek méltányos és kedvező munkafeltételekhez való jogát másokkal azonos alapon védjék, beleértve az esélyegyenlőséget és az azonos értékű munkáért járó azonos díjazást, a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, beleértve a zaklatás elleni védelmet és a sérelmek orvoslását;

c) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon gyakorolhassák munkaügyi és szakszervezeti jogaikat;

d) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára, hogy hatékonyan hozzáférjenek az általános szakmai és pályaválasztási tanácsadói programokhoz, a közvetítői szolgáltatásokhoz, valamint a szakképzéshez és továbbképzésekhez;
e) előmozdítsák a fogyatékossággal élő személyek elhelyezkedési és előrelépési lehetőségeit a munkaerőpiacon, valamint segítséget nyújtsanak a munkahely felkutatása, megszerzése, megtartása és a munkához való visszatérés során;
f) támogassák az önfoglalkoztatás, a vállalkozás, a szövetkezetek fejlesztésének és az egyéni vállalkozás elindításának lehetőségeit;
g) fogyatékossággal élő személyeket foglalkoztassanak a közszférában;
h) megfelelő politika és intézkedések révén elősegítsék a fogyatékossággal élő személyek magánszektorban történő alkalmazását, amelybe beletartozhatnak megerősítő programok, ösztönzők és egyéb intézkedések;
i) biztosítsák, hogy a munkahelyen ésszerű elhelyezés legyen biztosítva a fogyatékossággal élő személyek számára;
j) elősegítsék a fogyatékossággal élő személyek munkatapasztalat-szerzését a nyílt munkaerőpiacon;
k) támogassák a fogyatékossággal élő személyeknek szóló szakképzési és szakmai rehabilitációt, a munkában tartási és munkába való visszatérést segítő programokat.

2. A részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeket ne tarthassák rabszolgasorban vagy szolgaságban, valamint hogy – másokkal azonos alapon – részesüljenek a kényszer- vagy kötelező munkával szembeni védelemben.

28. cikk Megfelelő életszínvonal és szociális védelem

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek jogát a megfelelő életminőséghez saját maguk és családjuk számára, beleértve a megfelelő élelmet, ruházatot és lakhatást, továbbá az életkörülmények folyamatos javításához, és megteszik a megfelelő lépéseket annak érdekében, hogy e jog érvényesülését bármiféle fogyatékosságon alapuló hátrányos megkülönböztetéstől mentesen védjék és támogassák.
2. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek jogát a szociális védelemhez, valamint e jognak a fogyatékosságon alapuló hátrányos megkülönböztetéstől mentes gyakorlásához, és megteszik a megfelelő lépéseket e jog érvényesülésének védelmére és előmozdítására, beleértve azon intézkedéseket, amelyek:

a) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek másokkal egyenlő hozzáférését a tiszta vízhez és biztosítják a fogyatékosságból fakadó szükségletekhez kapcsolódó megfelelő és megfizethető szolgáltatásokhoz, eszközökhöz és más segítségnyújtáshoz való hozzáférést;
b) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek, különösen a fogyatékossággal élő nők és lányok, valamint a fogyatékossággal élő idősek számára a szociális védelmi programokhoz és a szegénység csökkentését célzó programokhoz való hozzáférést;
c) biztosítják a szegénységben és fogyatékossággal élő személyek és családjuk hozzáférését a fogyatékosság okán fellépő kiadásokhoz kapcsolódó állami támogatáshoz, ideértve a megfelelő képzést, tanácsadást, pénzügyi segítségnyújtást és a hosszabb ideig tartó gondoskodást;
d) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek állami lakhatási programokhoz való hozzáférését;
e) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára a nyugellátáshoz és a nyugdíjprogramokhoz való hozzáférést.

29. cikk A politikai életben és közéletben való részvétel

A részes államok másokkal azonos alapon garantálják a fogyatékossággal élő személyek számára politikai jogaik élvezetét, és vállalják, hogy

a) biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon, hatékonyan és teljes körűen vehessenek részt a politikai életben és a közéletben, közvetlenül vagy szabadon választott képviselőkön keresztül, beleértve a fogyatékossággal élő személyek jogát és lehetőségét a szavazásra és választhatóságra, többek között:
(i) annak biztosítása révén, hogy a szavazási eljárások, létesítmények és anyagok megfelelőek, hozzáférhetők és könnyen érthetők,
(ii) azáltal, hogy védik a fogyatékossággal élő személyeknek azon jogát, hogy a választásokon és népszavazásokon megfélemlítés nélkül, titkosan szavazhassanak, és hogy szabadon megválaszthatók legyenek, hogy ténylegesen tisztséget,

kormányszintű közhivatalt viselhessenek, és hogy szükség esetén lehetővé teszik a segítő és új technológiák igénybevételét,

(iii) azáltal, hogy garantálják a fogyatékossággal élő személyek, mint választók, szabad akaratnyilvánítását, továbbá e célból szükség esetén – saját kérésükre – lehetővé teszik, hogy a szavazás során egy általuk választott személy legyen segítségükre;

b) azáltal, hogy aktívan támogatnak egy olyan környezetet, amelyben a fogyatékossággal élő személyek ténylegesen és teljes körűen, hátrányos megkülönböztetés nélkül, másokkal azonos alapon vehetnek részt a közügyek irányításában, és hogy ösztönzik a közügyekben való részvételüket, beleértve:

(i) részvételüket az ország közéletével és politikai életével foglalkozó nem kormányzati szervezetek és egyesületek munkájában, valamint a politikai pártok tevékenységében és igazgatásában,

(ii) a fogyatékossággal élő személyek szervezeteinek alakítását és az azokhoz történő csatlakozást, azzal a céllal, hogy nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szinten képviseljék a fogyatékossággal élő személyeket.

30. cikk A kulturális életben, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel

1. A részes államok elismerik a fogyatékossággal élő személyek azon jogát, hogy másokkal azonos alapon vegyenek részt a kulturális életben, és minden szükséges intézkedést megtesznek annak biztosítására, hogy a fogyatékossággal élő személyek:

a) hozzáférhető formában jussanak hozzá a kulturális anyagokhoz;

b) hozzáférhető formában jussanak hozzá a televízió műsoraihoz, filmekhez, színházhoz és más kulturális tevékenységekhez;

c) hozzáférjenek a kulturális előadások vagy szolgáltatások helyszínéhez, mint például a színházhoz, múzeumhoz, mozihoz, könyvtárhoz és utazási irodához, továbbá lehetőség szerint hozzáférjenek az emlékművekhez és a jelentősebb nemzeti kulturális helyszínekhez.

2. A részes államok megfelelő intézkedéseket tesznek a fogyatékossággal élő személyek alkotó, művészi és szellemi képességei fejlesztésének és hasznosításának lehetővé tételére, nemcsak saját javukra, hanem a társadalom gazdagítása céljából is.

3. A részes államok a nemzetközi joggal összhangban minden szükséges lépést megtesznek annak biztosítására, hogy a szellemi tulajdonjogokat védő jogszabályok ne jelentsenek ésszerűtlen vagy megkülönböztető akadályt a fogyatékossággal élő személyek kulturális anyagokhoz történő hozzáférésével szemben.

4. A fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon jogosultak sajátos kulturális és nyelvi identitásuk elismerésére és támogatására, beleértve a jelnyelveket és a siket kultúrát.

5. Azzal a céllal, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon vehessenek részt a rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben, a részes államok meghozzák a megfelelő intézkedéseket, annak érdekében, hogy:

a) a lehető legnagyobb mértékben bátorítsák és előmozdítsák a fogyatékossággal élő személyek részvételét az integrált sporttevékenységekben, minden szinten;

b) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a fogyatékosság típusához igazodó, speciális rekreációs és sporttevékenységek szervezésének, fejlesztésének és az ezekben való részvételnek a lehetőségét, valamint hogy e célból ösztönözzék a megfelelő oktatás, edzés és a szükséges források biztosítását, másokkal azonos alapon;

c) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek hozzáférését a sport-, üdülési és turisztikai helyszínekhez;

d) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő gyermekek más gyermekekkel egyenlő hozzáféréssel bírjanak a játékokhoz, rekreációs, sport- és üdülési tevékenységekhez, beleértve az iskolarendszerben előforduló hasonló tevékenységeket;

e) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek hozzáférjenek a rekreációs, szabadidős, sport- és turisztikai tevékenységeket szervezők által nyújtott szolgáltatásokhoz.

31. cikk Statisztika és adatgyűjtés

1. A részes államok vállalják, hogy összegyűjtik a megfelelő információkat – beleértve statisztikai és kutatási adatokat –, amely révén a jelen Egyezmény végrehajtásához szükséges politikákat alakíthatnak ki és valósíthatnak meg. Az adatgyűjtés és adatkezelés folyamatának:

a) meg kell felelnie a jogszabályok által megszabott biztosítékoknak – beleértve az adatvédelmi jogszabályokat –, hogy ezáltal biztosítva legyen a fogyatékossággal élő személyek magánéletének titkossága és tiszteletben tartása;

b) az emberi jogok és alapvető szabadságok, valamint a statisztikák gyűjtésére és használatára vonatkozó etikai alapelvek védelme érdekében meg kell felelnie a nemzetközileg elfogadott normáknak.

2. Az ezzel a cikkel összhangban összegyűjtött információt megfelelő módon le kell bontani, és a részes államoknak a jelen Egyezményben foglalt kötelezettségei teljesítésének, továbbá azon akadályok beazonosításának támogatására kell felhasználni, amelyekkel a fogyatékossággal élő személyek jogaik gyakorlása során szembesülnek.
3. A részes államok felelősséget vállalnak ezen statisztikák terjesztésére, valamint biztosítják a fogyatékossággal élő személyek és mások hozzáférését.

32. cikk Nemzetközi együttműködés

1. A részes államok elismerik a nemzetközi együttműködésnek és előmozdításának fontosságát, a jelen Egyezmény célkitűzéseinek megvalósítására tett nemzeti törekvések támogatása céljából, valamint megfelelő és hatékony intézkedéseket hoznak e tekintetben az államok közötti, és amennyiben ez szükséges, a megfelelő nemzetközi és regionális szervezetekkel, illetve a civil társadalommal, különösen pedig a fogyatékossággal élő személyeket tömörítő szervezetekkel történő együttműködés révén. Ezen intézkedések lehetnek többek között:

a) annak biztosítása, hogy a nemzetközi együttműködés, beleértve a nemzetközi fejlesztési programokat is, a fogyatékossággal élő személyek számára elérhetőek és hozzáférhetőek;

b) képességépítés előmozdítása és támogatása, beleértve az információk és tapasztalatok, a képzési programok és a legjobb gyakorlatok cseréjét és megosztását;

c) a kutatási együttműködés, illetve a tudományos és technikai ismeretekhez való hozzáférés előmozdítása;

d) szükség esetén technikai és gazdasági segítség nyújtása, beleértve a hozzáférhető és segítő technológiákhoz való hozzáférésnek és azok megosztásának előmozdítását, valamint a technológiák átadását.

2. E cikk rendelkezései nem érintik a részes államok jelen Egyezmény alapján fennálló kötelezettségeinek teljesítését.

33. cikk Nemzeti szintű teljesítés és ellenőrzés

1. A részes államok, szervezeti felépítésüknek megfelelően, a jelen Egyezmény végrehajtására vonatkozó ügyekre a kormányzaton belül kijelölnek egy vagy több koordinációs pontot, és mérlegelik egy kormányzati koordinációs mechanizmus létrehozását vagy kijelölését a különböző ágazatokban és szinteken történő kapcsolódó tevékenységek előmozdítására.
2. A részes államok, jogi és közigazgatási rendszerüknek megfelelően, az államon belül fenntartanak, megerősítenek, kijelölnek vagy létrehoznak egy vagy több független mechanizmust magában foglaló keretrendszert, a megfelelő módon, amely segíti, védi és ellenőrzi a jelen Egyezmény végrehajtását. E mechanizmus kijelölése vagy létrehozatala során a részes államok figyelembe veszik az emberi jogok védelmét és előmozdítását célzó nemzeti intézmények jogállásának és működésének alapelveit.
3. A civil társadalmat – különösen a fogyatékossággal élő személyeket és az őket képviselő szervezeteket – be kell vonni az ellenőrzési folyamatokba, és azokban teljes részvételüket biztosítani kell.

34. cikk A Fogyatékossággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága

1. A Fogyatékossággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága (a továbbiakban: „Bizottság”) az alábbi tevékenységek ellátása érdekében megalakul.
2. A jelen Egyezmény hatálybalépésekor a Bizottság 12 szakértőből áll. Az Egyezmény további 60 megerősítését vagy ahhoz való csatlakozást követően a Bizottság létszáma 6 fővel bővül, elérve a maximális 18 fős létszámot.
3. A Bizottság működésében tagjai személyes minőségükben vesznek részt, akik nagy erkölcsi tekintélyű személyek, és a jelen Egyezmény által érintett területen elismert szakértelemmel és tapasztalattal rendelkeznek. Tagjelöltek állítása esetén a részes államok kellően mérlegelik

a jelen Egyezmény 4. cikk 3. bekezdésében foglalt rendelkezéseket.

4. A Bizottság tagjait a részes államok választják, figyelembe véve a méltányos földrajzi megoszlást, a különböző civilizációk és főbb jogrendszerek képviseletét, a kiegyensúlyozott nemi képviseletet és a fogyatékossággal élő szakértők részvételét.
5. A Bizottság tagjait titkos szavazással választják a részes államok által állampolgáraik közül jelölt személyek listájáról a részes államok konferenciájának ülésén. Ezen üléseken, amelyeken a határozatképességhez a részes államok kétharmadának részvétele szükséges, a Bizottság megválasztott tagjának azok tekintendők, akik a legtöbb szavazatot és a részes államok jelenlévő és szavazó képviselői szavazatainak abszolút többségét elnyerték.
6. Az első választásra a jelen Egyezmény hatálybalépését követő hat hónapon belül kerül sor. Legalább négy hónappal minden választást megelőzően az Egyesült Nemzetek Főtitkára írásban felhívja a részes államokat, hogy két hónapon belül nyújtsák be a jelöléseket. Ezt követően a Főtitkár betűrendes névjegyzéket készít az így javasolt összes jelöltről, feltüntetve a jelölő részes államot, és megküldi azt a jelen Egyezmény részes államainak.
7. A Bizottság tagjait négyéves időtartamra választják. Újbóli megválasztásra a tagok további egy alkalommal jogosultak. Az első választáskor megválasztottak közül hat tag megbízatása azonban két év elteltével lejár; ezen hat tag közvetlenül az első választás után a jelen cikk 5. bekezdésében meghatározott ülés elnöke által történő sorshúzás útján kerül kiválasztásra.
8. A Bizottság további hat tagjának megválasztása a rendszeres választások alkalmával, a jelen cikk vonatkozó rendelkezéseinek megfelelően történik.
9. Amennyiben a Bizottság valamely tagja meghal, lemond, vagy úgy nyilatkozik, hogy bármely más okból feladatát nem képes a továbbiakban ellátni, az őt jelölő részes állam kinevez a hátralévő megbízatási idő kitöltésére egy másik, a jelen cikk vonatkozó rendelkezéseiben meghatározott képzettséggel bíró és követelményeknek megfelelő szakértőt.
10. A Bizottság maga határozza meg eljárási rendjét.
11. Az Egyesült Nemzetek Főtitkára biztosítja a Bizottságnak a jelen Egyezményben foglalt feladatai hatékony ellátásához szükséges személyi és tárgyi feltételeket, valamint összehívja annak alakuló ülését.
12. A Közgyűlés jóváhagyásával a jelen Egyezmény alapján létrehozott Bizottság tagjai az Egyesült Nemzetek anyagi forrásainak terhére, figyelemmel a Bizottság feladatainak fontosságára, a Közgyűlés által megállapított módozatok és feltételek szerint javadalmazásban részesülnek.
13. A Bizottság tagjait megilletik az Egyesült Nemzetek kiváltságairól és mentességeiről szóló egyezmény vonatkozó rendelkezései alapján az Egyesült Nemzetek kiküldött szakértőit megillető könnyítések, kiváltságok és mentességek.

35. cikk A részes államok jelentései

1. Minden részes állam a jelen Egyezménynek az adott államra vonatkozó hatálybalépését követő két éven belül az Egyesült Nemzetek Főtitkárán keresztül átfogó jelentésben számol be a Bizottságnak a jelen Egyezményben meghatározott kötelezettségek teljesítése érdekében tett intézkedéseiről, valamint az azok végrehajtásában megvalósított előrehaladásról.
2. Ezt követően a részes államok legalább négyévente vagy a Bizottság által kért időpontban nyújtanak be újabb jelentést.
3. A jelentések tartalmára vonatkozó irányelveket a Bizottság határozza meg.
4. Azon részes államoknak, amelyek benyújtották első átfogó jelentésüket a Bizottságnak, a már megadott információkat ezt követő jelentéseikben nem szükséges megismételniük. A Bizottság számára történő jelentéskészítéskor ajánlott, hogy a részes államok e célból egy nyílt és átlátható eljárást alkalmazzanak, és figyelembe vegyék a jelen Egyezmény 4. cikk 3. bekezdésében foglalt rendelkezéseket.
5. A jelentésekben a jelen Egyezményben meghatározott kötelezettségek teljesítését befolyásoló tényezők és nehézségek is jelezhetők.

36. cikk A jelentések figyelembevétele

1. A Bizottság minden jelentést megvizsgál, és azzal kapcsolatosan általa szükségesnek tartott javaslatokat és általános ajánlásokat fogalmaz meg, amelyeket az érintett részes államnak továbbít.

A részes állam bármilyen általa választott információval válaszolhat a Bizottságnak. A Bizottság további, a jelen Egyezmény végrehajtásával kapcsolatos információkat kérhet a részes államoktól.

2. Amennyiben valamely részes állam jelentősen elmarad a jelentés benyújtásával, a Bizottság jelezheti az érintett részes államnak, hogy szükségesnek látja a jelen Egyezmény adott részes állam által történő végrehajtásának, a Bizottság rendelkezésére álló, megbízható információkon alapuló vizsgálatát, amennyiben a jelentést az értesítést követő három hónapon belül nem nyújtják be. A Bizottság meghívja az érintett részes államot az e vizsgálatban történő részvételre. Amennyiben a részes állam benyújtja jelentését, az e cikk 1. bekezdésében foglalt rendelkezések alkalmazandóak.
3. Az Egyesült Nemzetek Főtitkára a jelentéseket minden részes állam számára elérhetővé teszi.
4. A részes államok jelentésüket széles körben hozzáférhetővé teszik saját országuk nyilvánossága előtt, valamint lehetővé teszik az e jelentésekkel kapcsolatos javaslatokhoz és általános ajánlásokhoz történő hozzáférést.
5. A Bizottság, ha szükségesnek tartja, megküldi a részes államok jelentését az Egyesült Nemzetek szakosított intézményeinek, alapjainak és programjainak, illetve egyéb hatáskörrel rendelkező testületének, a jelentésben foglalt kérésnek vagy technikai tanács, illetve segítségnyújtás iránti igény jelzésének kezelése érdekében, a Bizottság ezen kéréssel vagy jelzéssel kapcsolatos esetleges észrevételeivel és ajánlásaival együtt.

37. cikk A Bizottság és a részes államok közötti együttműködés

1. Minden részes állam együttműködik a Bizottsággal és segíti a Bizottság tagjait feladataik teljesítésében.
2. A részes államokkal történő együttműködés keretében a Bizottság megfelelő figyelemmel van a jelen Egyezmény végrehajtását szolgáló nemzeti kapacitások erősítésének módozataira, ideértve a nemzetközi együttműködést is.

38. cikk A Bizottság kapcsolata más testületekkel

A jelen Egyezmény hatékony végrehajtása és az Egyezmény által érintett területen történő nemzetközi együttműködés előmozdítása érdekében:

a) a szakosított intézmények és az Egyesült Nemzetek egyéb szerveinek képviselői jogosultak részt venni az Egyezmény hatáskörükbe tartozó rendelkezései végrehajtásának megvitatásán. A Bizottság felkérheti a szakosított intézményeket vagy más általa kiválasztott hatáskörrel rendelkező testületeket szakvélemény nyújtására az Egyezmény végrehajtásának hatáskörükbe tartozó területein. A Bizottság felkérheti a szakosított intézményeket vagy az Egyesült Nemzetek más szerveit az Egyezmény végrehajtásának hatáskörükbe tartozó területeiről való jelentés készítésére;

b) a Bizottság feladatának ellátása során, szükség esetén konzultál a nemzetközi emberi jogi szerződések által létrehozott más testületekkel, a jelentéssel kapcsolatos irányelvek, javaslatok és általános ajánlások egységességének biztosítása, továbbá a feladataik teljesítése során való párhuzamosságok és átfedések elkerülésének céljából.

39. cikk A Bizottság jelentése

A Bizottság minden két évben jelentést nyújt be tevékenységéről a Közgyűlésnek, illetve a Gazdasági és Szociális Tanácsnak, valamint javaslatot és általános ajánlásokat tehet a részes államoktól kapott jelentések és információk vizsgálata alapján. Ezen javaslatokat és általános ajánlásokat, a részes államok esetleges megjegyzéseivel együtt, a Bizottság feltünteti jelentésében.

40. cikk A részes államok konferenciája

1. A részes államok a részes államok konferenciáin rendszeresen találkoznak annak érdekében, hogy megtárgyalják a jelen Egyezmény végrehajtásával kapcsolatban felmerülő kérdéseket.
2. Az Egyesült Nemzetek Főtitkára a jelen Egyezmény hatálybalépését követő hat hónapon belül összehívja a részes államok konferenciáját. Az ezt követő konferenciákat az Egyesült Nemzetek Főtitkára kétévenként vagy a részes államok konferenciájának döntése szerinti időközönként hívja össze.

41. cikk Letéteményes

A jelen Egyezmény letéteményese az Egyesült Nemzetek Főtitkára.

42. cikk Aláírás

A jelen Egyezmény 2007. március 30-ától aláírásra nyitva áll valamennyi állam és a regionális integrációs szervezetek számára az Egyesült Nemzetek New York-i székhelyén.

43. cikk Kötelezettségvállalás

A jelen Egyezményt az aláíró államoknak meg kell erősíteni, az aláíró regionális integrációs szervezetek részéről pedig hivatalos megerősítés szükséges. Az Egyezmény bármely olyan állam vagy regionális integrációs szervezet számára nyitva áll a csatlakozásra, amely nem írta alá az Egyezményt.

44. cikk Regionális integrációs szervezetek

1. „Regionális integrációs szervezet" olyan, egy adott régió szuverén államai által létrehozott szervezetet jelent, amelyre tagállamai a jelen Egyezmény által szabályozott kérdésekben hatáskört ruháztak. E szervezetek hivatalos megerősítési vagy csatlakozási okiratukban nyilatkoznak az ezen Egyezmény által szabályozott kérdésekre vonatkozó hatáskörük terjedelméről. Ezt követően a hatáskörük terjedelmében bekövetkezett minden jelentős változásról tájékoztatják a letéteményest.
2. A „részes államok" utalás a jelen Egyezményben e szervezetekre hatáskörükön belül vonatkozik.
3. A regionális integrációs szervezetek letétbe helyezett okiratai a 45. cikk 1. bekezdésének és a 47. cikk 2. és 3. bekezdésének tekintetében nem vehetők figyelembe.
4. A regionális integrációs szervezetek a részes államok konferenciáján hatáskörükbe tartozó kérdésekben gyakorolhatják szavazati jogukat olyan számú szavazattal, amely egyenlő a jelen Egyezményben részes tagállamaik számával. E szervezet nem gyakorolhatja szavazati jogát, amennyiben valamely tagállama szavazati jogát gyakorolni kívánja, és fordítva.

45. cikk Hatálybalépés

1. A jelen Egyezmény a huszadik megerősítő vagy csatlakozási okirat letétbe helyezését követő harmincadik napon lép hatályba.
2. Az Egyezményt a huszadik fenti okirat letétbe helyezését követően megerősítő, hivatalosan megerősítő, illetőleg ahhoz csatlakozó állam és regionális integrációs szervezet vonatkozásában az Egyezmény az adott állam vagy szervezet saját okiratának letétbe helyezését követő harmincadik napon lép hatályba.

46. cikk Fenntartások

1. A jelen Egyezményhez annak tárgyával és célkitűzéseivel összeegyeztethetetlen fenntartás nem fűzhető.
2. A fenntartás bármikor visszavonható.

47. cikk Módosítások

1. Bármely részes állam kezdeményezheti a jelen Egyezmény módosítását és benyújthatja javaslatát az Egyesült Nemzetek Főtitkárához. A Főtitkár a módosítási javaslatot megküldi a részes államoknak azzal a kéréssel, hogy tájékoztassák, amennyiben egyetértenek a részes államok konferenciájának összehívásával a javaslatok megvitatása és az azokról való döntés céljából. Amennyiben ezen értesítéstől számított négy hónapon belül a részes államok legalább egyharmada támogatja a konferencia összehívását, a Főtitkár az Egyesült Nemzetek égisze alatt összehívja a konferenciát. A jelen lévő és szavazó részes államok kétharmados többsége által elfogadott módosítást a Főtitkár a Közgyűlés elé terjeszti jóváhagyásra, majd ezt követően valamennyi részes állam elé elfogadásra.
2. A jelen cikk 1. bekezdésének megfelelően elfogadott és jóváhagyott módosítás az azt követő harmincadik napon lép hatályba, amikor a letétbe helyezett elfogadó okiratok száma eléri a módosítás elfogadásának napján meglévő részes államok számának kétharmadát. Ezt követően a módosítás minden részes állam vonatkozásában az állam saját elfogadó okiratának letétbe helyezését követő harmincadik napon lép hatályba. A módosítás kizárólag az azt elfogadó részes államokat kötelezi.
3. Amennyiben a részes államok konferenciája konszenzussal úgy határozott, az e cikk 1. bekezdésének megfelelően elfogadott és jóváhagyott, kizárólag a 34., 38., 39. és 40. cikkre vonatkozó módosítás valamennyi államra vonatkozóan az azt követő harmincadik napon lép hatályba, amikor a letétbe helyezett elfogadó okiratok száma eléri a módosítás elfogadásának napján jelen lévő Szerződő Államok kétharmada letétébe helyezte az elfogadásról szóló okmányokat.

48. cikk Felmondás

Bármely részes állam az Egyesült Nemzetek Főtitkárához intézett írásbeli közléssel felmondhatja a jelen Egyezményt. A felmondás egy évvel a közlésnek a Főtitkár által történt kézhezvételét követően lép hatályba.

49. cikk Hozzáférhető formátum

A jelen Egyezmény szövegét hozzáférhető formátumban is rendelkezésre kell bocsátani.

50. cikk Hiteles szövegek

A jelen Egyezmény arab, kínai, angol, francia, orosz és spanyol nyelvű szövege egyaránt hiteles.

A fentiek hiteléül a kormányuktól megfelelő felhatalmazással rendelkező alulírott meghatalmazottak aláírták a jelen Egyezményt.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

NEM HIVATALOS, EGYSZERŰSÍTETT VÁLTOZAT

Preambulum Azon országok, akik megállapodtak ebben a dokumentumban, elismerik:

a) az Egyesült Nemzetek alapító dokumentumai kijelentik, hogy mindannyian egyenlőek vagyunk, és mindannyiunk az emberiség tagja. Ez fontos a világban lévő szabadságra, igazságra és békére nézve.

b) Mindenki egyenlő, és mindenkinek ugyanolyan emberi jogai vannak.

c) Minden embert bárhol a világban megillet az összes emberi jog. Ezeket a jogokat nem lehet felosztani. A fogyatékossággal élő személyeknek élniük lehet az összes emberi joggal és alapvető szabadsággal, és nem lehet őket hátrányosan megkülönböztetni.

d) Még hét másik nemzetközi megállapodás létezik, amely az emberi jogokat népszerűsíti és védelmezi.

e) A fogyatékosság egy folytonosan változó fogalom. A környezet és az emberek attitűdje hozza létre a fogyatékosságot.

f) Fontos emlékezni arra, amit a *Fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos Cselekvési Világprogram* és a *Fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségéről szóló alapvető szabályok* igyekeznek elérni, amikor a jogot, a szabályokat, a döntéseket, a programokat és a gyakorlatot teszik jobbá, a fogyatékossággal élő emberek számára.

g) Fontos azt biztosítani, hogy a fogyatékossággal élő személyek helyzete mindig azonos súllyal vétetik figyelembe, amikor a kormányzatok és a nemzetközi szervezetek terveket készítenek egy ország gazdasági növekedéséről (például arról, hogyan segítsék ki az embereket a szegénységből, vagy adjanak nekik munkát).

h) Amikor bárki fogyatékosság alapján hátrányosan megkülönböztet embereket, azzal a személy emberi méltóságát és értékét veszi el.

i) A fogyatékossággal élő személyek maguk is sokfélék.

j) Valamennyi fogyatékossággal élő személynek biztosítani kell a jogait, beleértve a fokozottabb támogatást igénylő személyeket.

k) A fogyatékossággal élő személyek jogai továbbra is sérülnek, noha léteznek a jogaikat védelmező megállapodások

l) Fontos, hogy az országok együttműködjenek a fogyatékossággal élő személyek életkörülményeinek javításában, különösen a szegény országokban.

m) A fogyatékossággal élő személyek társadalmi befogadásával és jogaik biztosításával ők is hozzájárulnak országuk helyzetének előmozdításához.

n) Nagyon fontos, hogy a fogyatékossággal élő személyek szabadon hozhassák meg saját döntéseiket.

o) A fogyatékossággal élő személyeket be kell vonni a programokkal és politikával kapcsolatos döntéshozatali folyamatokba, különösen az őket közvetlenül érintők esetében.

p) A fogyatékossággal élő személyeket nem csak fogyatékosságuk, hanem más miatt is éri hátrányos megkülönböztetés, beleértve a származást és a nemet.

q) A fogyatékossággal élő nőket és lányokat gyakrabban éri erőszak, testi sértés, bántalmazás vagy kizsákmányolás.

r) A fogyatékossággal élő gyermekeknek más gyermekekkel egyenlő jogaik vannak, és a gyermekek jogairól szóló nemzetközi megállapodás is vonatkozik rájuk.

s) Egy ország számára fontos, hogy a férfiak és a nők helyzetét is figyelembe vegye minden esetben, amikor a fogyatékossággal élő személyek emberi jogaiért tevékenykedik.

t) Nagyon fontos emlékezni arra, hogy a fogyatékossággal élő személyek többsége szegény, és szükséges feltárni, hogy a szegénységük milyen hatással van életükre.

u) A béke és biztonság nélkülözhetetlenek a fogyatékossággal élő személyek jogainak biztosításához, különösen amikor háborús zónában élnek, vagy olyan országban, amelyet nem a saját kormánya igazgat.

v) Nagyon fontos, hogy a fogyatékossággal élő személyek minden területen élvezhessék az életet, jó egészségügyi ellátásban részesüljenek, iskolába járhassanak, és minden szükséges

információ birtokában legyenek, hogy gyakorolhassák jogaikat.

w) Minden személy kötelessége biztosítani, hogy mindenki más gyakorolhassa jogait.

x) A család a társadalom alapvető közösségi egysége, és a fogyatékossággal élő személyeknek és családjaiknak meg kell adni azt a védelmet és segítséget, amelyre szükségük van, hogy emberi jogaik gyakorlását előremozdíthassák.

y) Egy megállapodás, amely az élet minden területére kiterjed, jelentős segítséget nyújthat a fogyatékossággal élő személyek életének javításához, és az egyenlő bánásmód, valamint az élet összes területén való egyenlő befogadás garantálásához, a szegény és a gazdagabb országokban is.

Az itt felsorolt okok miatt, az országok, akik úgy döntöttek, hogy a megállapodás részesei lesznek, a következőkben egyeztek meg:

1. cikk Cél

A megállapodást azért hozták létre, hogy garantálják az összes fogyatékossággal élő személy emberi jogainak érvényesülését, támogatását és tiszteletét, a fogyatékossággal élő személyek méltóságának tiszteletét.

A fogyatékossággal élő személyekhez tartoznak azok, akik hosszan tartó károsodással élnek (például fizikai, szellemi, értelmi) és akik kirekesztettek a társadalomból különböző okokból (például olyan akadályok miatt mint mások attitűdjei, nyelv, fizikai korlátok, jogszabályok).

2. cikk Meghatározások

A „kommunikáció” minden olyan módot jelent, amelyen az emberek kommunikálni tudnak (például beszélt nyelv, jelnyelv, Braille, taktilis kommunikáció, nagyméretű betűkkel történő nyomtatás, az írott, a hangzó és az egyszerű szöveg, a felolvasás);

A „nyelv” magába foglal mindenféle nyelvet (például beszélt nyelvet, a jelnyelvet és a nem beszélt nyelv egyéb formáit);

A „fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés” azt jelenti, hogy egy személyt a fogyatékossága miatt kirekesztenek, kizárnak vagy korlátoznak abban, hogy megtegyen valamit. A hátrányos megkülönböztetés az élet minden területén előfordulhat;

Az „ésszerű alkalmazkodás” azokat a változtatásokat jelenti, amelyeket egy személynek szükséges lehet megtenni, azért, hogy a jogokat gyakorolhassák (például változtatások ott, ahol élnek vagy dolgoznak). Ha bizonyos változtatások túl sokba kerülnek, vagy túl bonyolultak, nem feltétlenül kell őket megtenni;

Az „egyetemes tervezés” azt jelenti, hogy a termékeket, a programokat és a környezetet olyan módon alakítják ki, hogy minden ember által használhatóvá válnak. Előfordulhat, hogy egy meghatározott fogyatékossággal élő személynek valamilyen külön dologra van szüksége jogai gyakorlásához.

3. cikk Általános alapelvek

Ez a megállapodás a következő alapelveken nyugszik:

- a méltóság;
- a választás lehetősége;
- függetlenség;
- a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség;
- társadalmi részvétel;
- teljes befogadás;
- a különbségek tisztelete;
- a fogyatékossággal élő személyek elfogadása az emberiség részeként;
- esélyegyenlőség;
- akadálymentesség;
- a nők és férfiak közötti egyenlőség;
- a gyermekek iránti tisztelet.

4. cikk Általános kötelezettségek

1. Az országok, amelyek a megállapodást megkötötték, megígérik valamennyi emberi jog biztosítását minden ember számára, fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés nélkül. Ennek érdekében vállalják, hogy:

a) új jogszabályokat, szakpolitikát és gyakorlatokat alakítanak ki az országukban, amelyek megfelelnek ennek a Megállapodásnak;

b) megváltoztatnak vagy eltörölnek minden olyan régi szabályt, törvényt, és szokást, amely hátrányosan megkülönbözteti a fogyatékossággal élőket;

c) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek emberi jogainak védelmét valamennyi szakpolitika és program során;

d) nem tesznek olyat, ami ellentétes ezzel a Megállapodással, a jelen Egyezménnyel, és biztosítják, hogy mások is tiszteletben tartják a Megállapodást;

e) intézkedéseket hoznak, hogy megszüntessék a személyek, intézmények vagy magánvállalkozások általi, a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetést;

f) fejlesztéseket valósítanak meg és segítik az olyan megfizethető áruk, szolgáltatások, eszközök és létesítmények előállítását, amelyeket a világon bárhol fogyatékossággal élő személy használhat;

g) dolgoznak az élet minden területén, fogyatékossággal élő személyek számára alkalmas, megfizethető új technológiák fejlesztésén;

h) információkat biztosítanak a fogyatékossággal élő személyek számára, mindenféle segítségnyújtási formáról, ideértve az új technológiákat, oly módon, ahogyan azt a fogyatékossággal élő emberek megértik;

i) előmozdítják az ebben a Megállapodásban foglalt jogok oktatását a fogyatékossággal élő személyekkel foglalkozó szakemberek és alkalmazottak számára.

2. Az országok intézkedéseket hoznak a gazdasági, társadalmi és kulturális jogok érvényesítésével kapcsolatban, amennyire csak képesek a rendelkezésre álló forrásokból. Szükség esetén, más országokkal együttműködve érvényesíthetik ezeket a jogokat a gyakorlatban. Minden más jogot haladéktalanul érvényesíteni kell.
3. Amikor erről a Megállapodásról alkotnak jogszabályokat, az országok egyeztetnek és aktívan bevonják képviseleti szervezeteiken keresztül a fogyatékossággal élő személyeket, ideértve a fogyatékossággal élő gyermekeket is.
4. Ez a Megállapodás nem változtathat meg semmilyen jogszabályt, amely már kedvezőbb a fogyatékossággal élő személyek jogainak szempontjából. Az országok nem hivatkozhatnak erre a Megállapodásra, a már létező emberi jogok csorbítása vagy korlátozása érdekében.
5. Ez a Megállapodás az ország egészére vonatkozik.

5. cikk Egyenlőség és hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség

1. A törvény előtt minden személy egyenlő, és mindenféle hátrányos megkülönböztetés nélkül élvezi a törvény védelmét.
2. A fogyatékosság alapján történő bárminemű hátrányos megkülönböztetés tiltott, és a fogyatékossággal élő személyek számára biztosított az ilyen megkülönböztetéssel szembeni védelem.
3. Amennyiben egy személynek szüksége van a környezetében változtatásokra, hogy jogait gyakorolhassa, azokat a változtatásokat meg fogják tenni.
4. Ha a fogyatékossággal élő személyeknek különleges intézkedésre van szükségük, hogy egyenlőek lehessenek másokkal, akkor az ilyen intézkedések nem tekintendők hátrányos megkülönböztetésnek.

6. cikk Fogyatékossággal élő nők

1. A fogyatékossággal élő nők és lányok sokféle hátrányos megkülönböztetésnek vannak kitéve. Az országok biztosítják a nők és lányok számára valamennyi emberi jog és szabadság teljes és egyenlő élvezetét.
2. Az országok intézkedéseket hoznak a fogyatékossággal élő nők teljes körű fejlődésének és társadalmi szerepvállalásuk növelésének elősegítésére, hogy gyakorolhassák és élvezhessék jogaikat.

7. cikk A fogyatékossággal élő gyermekek

1. A fogyatékossággal élő gyermekeknek ugyanazok a jogaik, mint más gyermekeknek.
2. Minden, a fogyatékossággal élő gyermekekkel kapcsolatos intézkedés során elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit kell figyelembe venni.
3. A fogyatékossággal élő gyermekeknek joguk van kifejezni véleményüket, és a véleményüket meg kell hallgatni. A fogyatékossággal élő gyermekek számára a véleménynyilvánításhoz minden szükséges segítséget meg kell adni.

8. cikk A tudatosság növelése

1. Az országok vállalják, hogy:

a) segítik a fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos ügyek megismertetését a társadalomban és a családokban. Biztosítják a fogyatékossággal élő személyek jogainak és méltóságának tiszteletét;

b) a fogyatékossággal élő személyekkel kapcsolatos sztereotípiák és előítéletek ellen küzdenek; (A sztereotípiák olyan általánosított és helytelen hiedelmek, amelyeket bizonyos emberek alkot-

nak más emberekről. Ezek a hiedelmek gyakran károsak és hátrányos megkülönböztetéshez vezetnek.)

c) elősegítik, hogy mindenki megismerje a fogyatékossággal élő személyek képességeit és országuk fejlődéséhez való hozzájárulásukat.

2. Az országok azt is vállalják, hogy:

a) mindenkivel megismertetik a fogyatékossággal élő személyek jogait:

(i) bemutatják, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek ugyanazok a jogaik mint bárki másnak,

(ii) kiemelik a fogyatékosságot a közösségben, és helyreigazítják a fogyatékossággal kapcsolatos félreértéseket,

(iii) bemutatják a fogyatékossággal élő személyek szakértelmét és hozzájárulásuk előnyeit.

b) biztosítják, az iskolák mindenkit a fogyatékossággal élő személyek jogainak tiszteletben tartására neveljenek;

c) ösztönzik a médiát (például rádió, televízió, hírlapok és magazinok) arra, hogy a fogyatékossággal élő személyeket oly módon mutassák be, hogy az a fogyatékossággal élők jogainak érvényesülését előmozdítsa;

d) a fogyatékossággal élő személyekkel és jogaikkal kapcsolatos tudatosság-növelő képzési programok előmozdítása.

9. cikk Hozzáférhetőség

1. Az országok el fogják törölni az akadályokat, amelyekkel a fogyatékossággal élő személyek szembesülnek. Így a fogyatékossággal élő személyek független és teljes életet élhetnek.

Az országok el fogják törölni az akadályokat az

a) épületek, utak, közlekedés és más bel- és kültéri létesítmények (például iskolák, lakóházak, kórházak, rendelőintézetek és munkahelyek) esetében;

b) információ, kommunikáció és egyéb szolgáltatások, (például az elektronikus szolgáltatások és segélyhívó szolgáltatások) területén.

2. Az országok továbbá:

a) a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítmények és szolgáltatások hozzáférhetősége érdekében minimális szabályokat vezetnek be;

b) biztosítják, hogy a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítményeket és szolgáltatásokat kínáló magánvállalkozások hozzáférhetőségét;

c) képezzék az embereket arra, hogy mire van szükség a fogyatékossággal élő személyek esetében az akadálymentességhez;

d) biztosítsák az épületekben és más, a nyilvánosság számára nyitva és rendelkezésre álló létesítmények esetében a Braille-jeleket, illetve könnyen érthető és olvasható jelzéseket;

e) segítséget nyújtanak, hogy a fogyatékossággal élő emberek bejuthassanak a nyilvánosság számára rendelkezésre álló épületekbe (például olvasók, jelnyelvi tolmácsok, és közvetítők biztosításával);

f) egyéb szükséges segítséget biztosítanak, hogy a fogyatékossággal élő emberek hozzáférhessenek az információkhoz;

g) előmozdítják a fogyatékossággal élő személyek új technológiákhoz való hozzáférését;

h) előmozdítják a fogyatékossággal élő személyeknek az információhoz és kommunikációhoz való jobb hozzáférését biztosító technológiákat.

10. cikk Az élethez való jog

Minden fogyatékossággal élő személynek joga van az élethez. Az országok meghoznak minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára e jog használatát.

11. cikk Vészhelyzetek és humanitárius szükségállapotok

Az országok biztosítják, a fogyatékossággal élő személyek védelmét háború idején, természeti katasztrófák és más vészhelyzetek esetében.

12. cikk A törvény előtti egyenlőség

1. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van ahhoz, hogy a törvény előtt személyként ismerjék el őket.
2. A fogyatékossággal élő személyeket az élet minden területén másokkal azonos alapon megilleti a jog-, illetőleg cselekvőképesség.
3. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van a jogi ügyeikben való döntésekhez esetlegesen szükséges segítséghez.
4. Amikor a fogyatékossággal élő személyeknek szükségük van segítségre jogi vagy pénzügyi ügyeik intézéséhez:

- védelemben részesülnek a visszaélések megelőzésére,

- jogaikat és akaratukat tiszteletben tartják,
- a segítséget nyújtó személyek nem gyakorolnak nyomást a fogyatékossággal élő személyekre döntések meghozatalának céljából,
- megkapják a szükséges segítséget, csak amennyi ideig szükségük van arra, és csak amilyen mértékben szükségük van rá,
- bíróság felülvizsgálja a kapott segítséget.

5. Az országok biztosítják a fogyatékossággal élő személyek
- tulajdonhoz való jogát és tulajdonszerzéshez való jogát;
- pénzük és más anyagi ügyeik ellenőrzéséhez való jogát;
- bankkölcsönhöz, jelzáloghoz és más pénzügyi hitelhez ugyanolyan lehetőségük legyen hozzájutni mint másoknak;
- jogát, hogy önkényesen ne foszthassák meg őket vagyonuktól.

13. cikk Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés

1. Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára másokkal azonos alapon férhetnek hozzá az igazságszolgáltatáshoz. Bármely szabályt, amely megállapítja az eljárás menetét, úgy kell módosítani, hogy megkönnyítsék a fogyatékossággal élő személyek tényleges részvételét a jogi eljárás minden szakaszában (például tanúként).
2. Az igazságügyi igazgatás területén dolgozókat (például a rendőrségi és büntetés-végrehajtási alkalmazottakat) képezni kell a fogyatékossággal élő személyek igazságszolgáltatáshoz való hatékonyabb hozzáféréséről.

14. cikk A személy szabadsága és biztonsága

1. Az országok

a) biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek élvezhetik a személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jogot úgy, mint bárki más;

b) biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek szabadságuktól nem foszthatók meg fogyatékosságuk miatt vagy más jogtalan módon.

2. Az országok biztosítják, hogy amennyiben fogyatékossággal élő személyeket megfosztanak szabadságuktól, törvényi védelemben részesülnek. Biztosítják azt is, hogy a személy környezetében a szükséges változtatásokat meg fogják tenni azért, hogy élvezhesse emberi jogait.

15. cikk A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma

1. A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés alkalmazása mindenkivel szemben tilos. Senkin sem végezhető kényszerrel orvosi vagy tudományos kísérlet.
2. Az országok megegyeznek, hogy jogszabályokat hoznak és minden más intézkedést megtesznek, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek kínzástól való védelmét, mindenki mással egyenlő módon.

16. cikk Mentesség a kizsákmányolástól, erőszaktól és visszaélésektől

Az országok:

1. Jogszabályokat hoznak és megtesznek minden más intézkedést, hogy biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek védelmét a kizsákmányolással szemben, otthonukban és azon kívül is.
2. Megtesznek minden intézkedést, hogy megelőzzék a fogyatékossággal élő személyekkel szembeni visszaéléseket, a fogyatékossággal élő személyeknek és családjaiknak nyújtott segítség és megfelelő tájékoztatás útján.
3. A fogyatékossággal élő személyeket szolgáló helyeket és programokat rendszeresen ellenőrzik, hogy biztosítsák az erőszaktól és visszaélésektől való biztonságot.
4. Támogatják a fogyatékossággal élő személyek felépülését és társadalmi újrabeilleszkedését, ha erőszak és visszaélés áldozataivá váltak.
5. Jogszabályokat és politikákat alkotnak a fogyatékossággal élő személyekkel szemben elkövetett erőszak és visszaélés elkövetőinek kivizsgálására és megbüntetésére. Ezek a jogszabályok és politikák magukban foglalják a nők és gyermekek érdekeit.

17. cikk Az egyén integritásának védelme

Minden fogyatékossággal élő személynek másokkal azonos alapon joga van fizikai és mentális integritásának tiszteletben tartására.

18. cikk A mozgásszabadság és az állampolgárság szabadsága

1. A fogyatékossággal élő személyeknek másokkal egyenlő joga van a mozgás szabadságához hazájában és országok között, a lakóhely megválasztásának szabadságához és az állampolgársághoz.

Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek:

a) jogosultak állampolgárság megszerzésére és megváltoztatására. Állampolgárságuktól önkényesen vagy fogyatékosságuk miatt nem foszthatók meg;

b) fogyatékosságuk alapján vagy önkényesen nem foszthatók meg útlevelüktől vagy más állampolgárságukat igazoló okmányuktól, vagy hogy más országban próbáljanak letelepedni.

c) szabadon elhagyhatnak bármely országot, saját országukat is beleértve;

d) nem foszthatók meg önkényesen vagy fogyatékosságuk alapján a saját országukba való belépés jogától.

2. A fogyatékossággal élő gyermekeket születésüket követően azonnal nyilvántartásba veszik. Joguk van saját névhez, állampolgárság szerzéséhez, és – amennyire csak lehetséges – szüleik megismeréséhez és azok gondoskodására.

19. cikk Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás

Minden fogyatékossággal élő személynek másokkal egyenlő joga van a közösségben való élethez és a befogadáshoz, a közösségi részvételhez.

Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek:

a) másokkal azonos alapon lehetőségük van annak megválasztására, hogy hol és kivel élnek együtt. Nem kötelezhetőek arra, hogy intézetekben vagy bizonyos megszabott körülmények között éljenek, amelyeket nem szeretnek;

b) többféle választási lehetőségük van arra, hogy hol és hogyan kívánnak a közösségben élni, ideértve a személyes támogatást a közösségbe történő beilleszkedéshez, valamint a közösségtől való elszigetelődés megelőzéséhez;

c) a mindenki számára nyújtott közösségi szolgáltatások és létesítmények azonos alapon hozzáférhetőek a fogyatékossággal élő személyek számára is, és az adott személy igényeihez igazítottak.

20. cikk Személyes mobilitás

Az országok biztosítják a fogyatékossággal élő személyek mobilitását a függetlenség lehető legnagyobb mértékű biztosítása mellett, ideértve:

a) a fogyatékossággal élő személyek személyes mobilitásának lehetővé tételét az általuk meghatározott időben és módon, és elérhető áron;

b) a fogyatékossággal élő személyeknek a minőségi mobilitási eszközökhöz és segítő technológiákhoz való hozzáférésének megkönnyítését, beleértve azok elérhető áron történő biztosítását;

c) képzés biztosítását a mobilitással kapcsolatos ismeretekről a fogyatékossággal élő személyek és a velük foglalkozó szakértők részére;

d) a mobilitási eszközöket és segítő technológiákat előállítók ösztönzését a mozgás mindenféle szempontból való figyelembevételére.

21. cikk A véleménynyilvánítás és a szólás szabadsága, valamint az információhoz való hozzáférés

Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van azt mondani amit gondolnak, Braille, jelnyelv, és bármely más választott kommunikációs forma útján.

Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeknek másokkal azonos alapon joguk van információt kapni és közölni, ideértve:

a) a lakosság számára készült tájékoztatás biztosítását hozzáférhető formában és többletköltség nélkül a fogyatékossággal élő személyek számára;

b) a hivatali érintkezés során legyen elfogadott és támogatott minden, a fogyatékossággal élő személyek által használt kommunikációs forma;

c) ösztönzik a nyilvánosság számára szolgáltatást nyújtó magánvállalkozásokat és szervezeteket, hogy a szolgáltatásokat tegyék a fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférhetővé;

d) ösztönzik a médiát, hogy az információkat fogyatékossággal élő személyek számára hozzáférhetővé tegyék;

e) elismerik és elősegítik a jelnyelvek használatát.

22. cikk A magánélet tiszteletben tartása

1. Függetlenül attól, hogy hol élnek fogyatékossággal élő személyek, senki sem zavarhatja magánéletüket, nem léphet be otthonukba, bonthatja fel levelezésüket, zavarhatja családjaikat, vagy sértheti meg jó hírüket önkényesen. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van az ilyen támadásokkal szembeni törvényi védelemhez.
2. A fogyatékossággal élő személyek személyével, egészségével és rehabilitációjával kapcsolatos információk magánjellegűek és védettek.

23. cikk Az otthon és a család tiszteletben tartása

1. Az országok megszüntetik a fogyatékossággal élő személyekkel szembeni hátrányos megkülönböztetést a házasság és a családi kapcsolatok terén, és biztosítják, hogy:

a) a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van a házasságkötéshez és családalapításhoz másokkal egyenlő alapon;

b) a fogyatékossággal élő személyeknek joguk van hozzá, hogy szabadon és felelősségteljesen dönthessenek a gyermekvállalásról, valamint gyermekeik számát és korkülönbségét illetően. A reproduktív és családtervezési információk számukra is elérhetők legyenek, valamint a segítség a tájékoztatás megértéséhez;

c) a fogyatékossággal élő személyeknek másokkal azonos alapon joguk van termékenységük fenntartására.

2. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van gyermekek örökbefogadásához, és viselik az ezzel kapcsolatos kötelezettségeket, figyelemmel arra, hogy minden esetben a gyermek érdeke az elsődleges. Az országok megfelelő segítséget nyújtanak a fogyatékossággal élő személyek számára a gyermeknevelséhez.

3. A fogyatékossággal élő gyermekeknek másokkal egyenlő jogaik vannak a családi élethez. A visszaélések megelőzése céljából, az országok vállalják a fogyatékossággal élő gyermekek és családjuk tájékoztatását, részükre szolgáltatások nyújtását és támogatásukat.

4. A gyermek a szülők akarata ellenére nem választható el szüleitől, kivéve, ha az a gyermek érdekében szükséges, és az jogszerűen történik. A gyermek vagy szülei fogyatékossága alapján a gyermeket szüleitől elválasztani tilos.

5. Amennyiben a közvetlen családtagok nem tudják ellátni a fogyatékossággal élő gyermeket, az országok keresnek mást a szélesebb családi körben, vagy a közösségen belül, aki vállalni tudja az ellátást.

24. cikk Oktatás

1. Minden fogyatékossággal élő személynek joga van az oktatáshoz. Az országok befogadó oktatási rendszert biztosítanak minden szinten, és hogy az oktatási rendszer az alábbiakra figyelemmel működik:

a) az emberben rejlő képességek, méltóságérzet és önbecsülés teljes mértékű kifejlesztése, valamint az emberi jogok, alapvető szabadságok és az emberi sokszínűség tiszteletben tartásának erősítése;

b) a fogyatékossággal élő személyek személyiségének és tehetségének lehető legteljesebb fejlesztése;

c) a társadalomban való tényleges részvétel lehetővé tétele a fogyatékossággal élő személyek számára.

2. Ebből a célból az országok biztosítják, hogy

a) a fogyatékossággal élő személyeket fogyatékosságuk alapján nem zárják ki az oktatásból, és a fogyatékossággal élő gyermekeket fogyatékosságuk alapján nem zárják ki az ingyenes és kötelező alapfokú oktatásból, valamint a középfokú oktatásból;

b) a fogyatékossággal élő személyek választhatnak olyan oktatást, amely befogadó, hozzáférhető, és amely a saját közösségükben található;

c) gondoskodnak az egyén igényeihez történő ésszerű alkalmazkodásról, hogy biztosítsák, a fogyatékossággal élő személyek a lehető legtöbbet nyerik az oktatásból;

d) a fogyatékossággal élő személyek megkapják a hatékony tanulásukat előmozdító szükséges támogatást;

e) a fogyatékossággal élő diákok személyes igényeit teljesítik.

3. Az országok képessé teszik a fogyatékossággal élő személyeket életvezetési és szociális fejlődési készségek elsajátítására, amelyre szükségük van az oktatásban és a közösségben való részvételükhöz. Az országok ezért:

a) elősegítik a kommunikációs (például a Braille-írás) és tájékozódási, közlekedési képességek elsajátítását, valamint a kortársi támogatást más fogyatékossággal élő személyektől;

b) elősegítik a jelnyelv elsajátítását;

c) biztosítják hogy a vak, siket, valamint siketvak személyek – különösen a gyermekek – oktatása az egyén számára legmegfelelőbb kommunikációs módszerrel és a leghatékonyabb tanulást elősegítve történjék.

4. E jogok érvényesülésének biztosítása érdekében, az országok olyan tanárokat – közöttük fogyatékossággal élő tanárokat – alkalmaznak, akik megfelelő képesítéssel rendelkeznek a jelnyelv és/vagy a Braille-írás oktatására, valamint az oktatás bármely szintjén tevékenykedő tanárokat

és személyzetet képeznek arra, hogy a fogyatékossággal élő személyeket minőségi oktatásban tudják részesíteni.

5. Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek hátrányos megkülönböztetés nélkül és másokkal azonos alapon férnek hozzá az általános felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez, felnőttoktatáshoz és élethosszig tartó tanuláshoz, és mindent megtesznek azért, hogy ez lehetővé váljék.

25. cikk Egészségügy

Minden fogyatékossággal élő személynek joga van a lehető legmagasabb színvonalú egészségügyi ellátásra a fogyatékosság alapján történő bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül. Az országok biztosítják, hogy egészségügyi és rehabilitációs szolgáltatások elérhetőek, ideértve:

a) a más személyeknek biztosítottal azonos terjedelmű, minőségű és színvonalú ingyenes vagy megengedhető árú egészségügyi ellátást;

b) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára kifejezetten fogyatékosságuk miatt szükséges egészségügyi szolgáltatásokat, és azokat, amelyek további fogyatékosságok előfordulásától védenek;

c) biztosítják az egészségügyi szolgáltatások hozzáférhetőségét az emberek saját közösségeihez közel;

d) biztosítják, hogy az egészségügyi szakemberek a fogyatékossággal élő személyek számára ugyanolyan színvonalú ellátást biztosítsanak, mint mások számára, beleértve a kezeléshez szükséges hozzájárulás megszerzését;

e) megszüntetik a fogyatékossággal élő személyekkel szemben az egészségbiztosítás és az életbiztosítás területén alkalmazott hátrányos megkülönböztetést

f) megakadályozzák az egészségügyi ellátás, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszer vagy folyadék fogyatékosságon alapuló, megkülönböztető megtagadását.

26. cikk Habilitáció és rehabilitáció

1. Az országok megtesznek minden – ideértve a sorstársi segítségnyújtást is – annak érdekében, hogy a fogyatékossággal élő személyek számára az élet minden területén biztosított legyen a legteljesebb függetlenség, a képességek teljességének, valamint a befogadás elérése. E célból az országok átfogó habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokat hoznak létre, oly módon, hogy:

a) a lehető legkorábbi szakaszban kezdődnek, és az egyéni igényekhez és képességekhez igazítva;

b) támogatják a közösségben való részvételt, önkéntes alapon működnek, és a fogyatékossággal élő személyek lakóhelyéhez a lehető legközelebb vannak. (A habilitáció egy olyan folyamat, amely segít a veleszületett vagy szerzett fogyatékossággal élő személyeknek a legkorábbi szakasztól kezdve, új képességeket és tudást szerezni. A rehabilitáció elvesztett képességek újraszerzésének folyamatára vonatkozik.)

2. Az országok támogatják a habilitációs és rehabilitációs szolgáltatásokban dolgozó személyek képzését.

3. Az országok támogatják a habilitációhoz és rehabilitációhoz kapcsolódó, támogató-segítő eszközök és egyéb típusú segítség használatát.

27. cikk Munkavállalás és foglalkoztatás

1. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van a munkához, másokkal azonos alapon. Joguk van egy nyitott és hozzáférhető munkakörnyezetben, szabadon választott munka révén nyerhető megélhetéshez. Az országok jogszabályokat alkotnak és más szükséges intézkedéseket hoznak annak érdekében, hogy:

a) megszüntessenek mindennemű, a fogyatékosság alapján történő, a munkavállalás bármely formájával kapcsolatos hátrányos megkülönböztetést, beleértve a felvételt, az alkalmazást, a foglalkoztatás megőrzését, a szakmai előmenetelt, valamint a biztonságos és egészséges munkakörülményeket;

b) a fogyatékossággal élő személyek jogait másokkal azonos alapon védjék, beleértve az esélyegyenlőséget és az azonos értékű munkáért járó azonos díjazást, a biztonságos és egészséges munkakörülményeket, és a sérelmek orvoslását;

c) biztosítsák, hogy a fogyatékossággal élő személyek másokkal azonos alapon gyakorolhassák munkaügyi és szakszervezeti jogaikat;

d) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára a pályaválasztási tanácsadáshoz és a szakképzéshez való hozzáférést;

e) előmozdítsák a fogyatékossággal élő személyek elhelyezkedési és előrelépési lehetőségeit, segít-

séget nyújtsanak a munkahely keresése és megtartása során;
f) támogassák az önfoglalkoztatás, a vállalkozás, a szövetkezetek fejlesztésének és az egyéni vállalkozás elindításának lehetőségeit;
g) fogyatékossággal élő személyeket foglalkoztassanak a közszférában;
h) segítsék elő a fogyatékossággal élő személyek magánszektorban történő alkalmazását;
i) biztosítsák, hogy a munkahelyen ésszerű elhelyezés legyen biztosítva a fogyatékossággal élő személyek számára, munkavégzésük megkönnyítése céljából;
j) segítsék elő a fogyatékossággal élő személyek munkatapasztalat-szerzését a nyílt munkaerőpiacon;
k) támogassák a fogyatékossággal élő személyeknek szóló munkában tartási és munkába való visszatérést segítő programokat.
2. Az országok biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyeket ne tarthassák rabszolgasorban vagy szolgaságban. Megvédik a fogyatékossággal élő személyeket, másokkal azonos alapon, a kényszermunkától.

28. cikk Megfelelő életszínvonal és szociális védelem

1. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van a megfelelő életminőséghez saját maguk és családjuk számára. Ez magában foglalja a megfelelő élelmet, ruházatot és lakhatást, továbbá az életkörülmények folyamatos javításához való jogot;
2. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van a kormányzat általi szociális védelemhez, fogyatékosságon alapuló hátrányos megkülönböztetés nélkül. Az országok ezen jogok védelmére intézkedéseket hoznak:
a) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek szükségleteikhez kapcsolódó megfelelő szolgáltatásokhoz, eszközökhöz és más segítségnyújtáshoz való hozzáférést;
b) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek, különösen a fogyatékossággal élő nők és lányok, valamint a fogyatékossággal élő idősek számára a szociális védelmi programokhoz és a szegénység csökkentését célzó programokhoz való hozzáférést;
c) biztosítják a szegénységben és fogyatékossággal élő személyek és családjuk hozzáférését a fogyatékosság okán fellépő kiadásokhoz kapcsolódó állami támogatáshoz;
d) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek állami lakhatási programokhoz való hozzáférését;
e) biztosítják a fogyatékossággal élő személyek számára a nyugdíjprogramokhoz való hozzáférést.

29. cikk A politikai életben és közéletben való részvétel

A fogyatékossággal élő személyeknek más személyekével azonos politikai jogaik vannak. Az országok vállalják, hogy
a) biztosítják, hogy a fogyatékossággal élő személyek teljes körűen vehessenek részt a politikai életben és a közéletben, beleértve a fogyatékossággal élő személyek jogát és lehetőségét a szavazásra és választhatóságra, többek között:
(i) azáltal, hogy a szavazás hozzáférhető és könnyen érthető,
(ii) azáltal, hogy fogyatékossággal élő személyek titkosan szavazhatnak, és hogy szabadon megválaszthatók legyenek, és közhivatalt viselhessenek,
(iii) azáltal, hogy garantálják a fogyatékossággal élő személyek lehetőségét, hogy a szavazás során egy általuk választott személy legyen segítségükre;
b) ösztönzik a fogyatékossággal élő személyek részvételét a közügyek irányításában, beleértve:
(i) részvételüket az ország közéletével és politikai pártjainak tevékenységével foglalkozó nem kormányzati szervezetek és egyesületek munkájában,
(ii) szervezetek alakítását és az azokhoz történő csatlakozást, azzal a céllal, hogy nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szinten képviseljék a fogyatékossággal élő személyeket.

30. cikk A kulturális életben, üdülési, szabadidős és sporttevékenységekben való részvétel

1. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van a kulturális életben részt venni. Az országok minden intézkedést megtesznek, hogy:
a) a fogyatékossággal élő személyek hozzáférhető formában jussanak hozzá az irodalmi és kulturális anyagokhoz;
b) a fogyatékossággal élő személyek hozzáférhető formában jussanak hozzá a televízió műsoraihoz, filmekhez, színházhoz és más kulturális tevékenységekhez, például képaláírással és jelnyelven;

c) hozzáférjenek a kulturális előadások vagy szolgáltatások helyszínéhez, mint például a színházhoz, múzeumhoz, könyvtárhoz és más fontos helyszínekhez.

2. Az országok lehetővé teszik a fogyatékossággal élő személyek alkotó, művészi és szellemi tehetségének kibontakoztatását.
3. Az országok biztosítják, hogy azok a jogszabályok, amelyek védik a dokumentumokat és más írásos műveket, valamint a találmányokat, nem jelentenek hátrányos megkülönböztetést a fogyatékossággal élő személyek számára.
4. A fogyatékossággal élő személyeknek, másokkal azonos alapon joguk van sajátos kulturális és nyelvi identitásuk elismerésére és támogatására, beleértve a jelnyelveket és a siket kultúrát.
5. A fogyatékossággal élő személyeknek joguk van másokkal azonos alapon részt venni rekreációs, szabadidős és sporttevékenységekben. Az országok ezért intézkedéseket hoznak, hogy:

a) bátorítsák és előmozdítsák a fogyatékossággal élő személyek részvételét sporttevékenységekben, a fogyatékosság nélkül élő emberekkel együtt, minden szinten;

b) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek számára sporttevékenységek szervezésének, és az ezekben való részvételnek a lehetőségét, valamint hogy másokkal azonos alapon részesülhessenek edzésben és támogatásban;

c) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek hozzáférését a sport- és szabadidős helyszínekhez;

d) biztosítsák a fogyatékossággal élő gyermekek más gyermekekkel egyenlő hozzáférését az iskolai játékokhoz és sporttevékenységekhez;

e) biztosítsák a fogyatékossággal élő személyek hozzáférését olyan szolgáltatásokhoz, amelyek segítik a szabadidős és sporttevékenységek szervezését.

31. cikk Statisztika és adatgyűjtés

1. Az országok összegyűjtik és elemzik a megfelelő információkat, amely szükséges ennek a Megállapodásnak a gyakorlati megvalósításához. Az adatgyűjtés és adatkezelés során:

a) tiszteletben kell tartani az emberek magánélethez való jogát. Az információkat csak a személyek beleegyezésével lehet felvenni;

b) tiszteletben kell tartani az emberi jogokat és az etikai alapelveket.

2. Az összegyűjtött információt megfelelő módon kell csoportosítani, hogy az országok megismerhessék a fogyatékossággal élő személyek számára létező akadályokat, és jobban megértsék, hogyan lehet ezt a Megállapodást a gyakorlatban érvényesíteni.
3. Az országok felelősséget vállalnak ezen statisztikák terjesztésére, valamint biztosítják hogy a fogyatékossággal élő személyek elolvashatják és megérthetik.

32–50. cikkek A kormányzatok kötelességei

Ezek a cikkelyek tárgyalják az emberek és a kormányzatok együttműködését annak biztosítására, hogy a fogyatékossággal élő személyek a jogaikat gyakorolhassák.

A főbb pontok ezek:

- Az országok működjenek együtt ennek a Megállapodásnak a gyakorlati megvalósításában.
- A fogyatékossággal élő személyeket és szervezeteiket be kell vonni ebbe a munkába.
- Létrehozzák a Fogyatékossággal Élő Személyek Jogainak ENSZ Bizottságát, hogy biztosítsák, az országok betartják a Megállapodásba foglalt ígéreteiket.
- Az országok rendszeres jelentéseket írnak a Bizottsághoz, hogy beszámoljanak a Megállapodás gyakorlati megvalósításáról.
- A Bizottság rendszeresen jelentést tesz az ENSZ Közgyűlésnek és más csoportoknak, és javaslatokat tesz a Megállapodás tiszteletben tartására.
- Az országok, amelyek aláírják ezt a Megállapodást, felelősséget vállalnak a megvalósításáért. Viszont dönthetnek úgy, hogy bizonyos részeit, amelyekkel nem értenek egyet, nem fogadják el.
- Ezt a Megállapodást olyan módon kell megismerhetővé tenni, hogy a fogyatékossággal élő személyek is elolvashassák és megérthessék.

Jegyzet: Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése elfogadta ezt a Megállapodást 2006 decemberében. Az országok most megígérik, hogy megvalósítják a gyakorlatban. Amikor elegendő számú ország ígérte meg, akkor a Megállapodás a nemzetközi jog részévé válik.

A fogyatékossággal élő emberek ugyanazokkal a jogokkal rendelkeznek, mint minden ember.
Országodnak lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy ezeket a jogokat biztosítsa.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének dokumentuma

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL SZÓLÓ EGYEZMÉNY

A törvény előtt minden fogyatékossággal élő személy egyenlő. Nem csak a férfiak, hanem a nők és a lányok, valamint a fogyatékossággal élő gyermekek is.

Ha a körülményeidben változtatásokra van szükséged ahhoz, hogy élvezhesd ezeket a jogokat, akkor azok a változtatások meg fognak történni.

A döntés a te kezedben van!
Rád tartozik! Rajtad is múlik! **ISMERD MEG A JOGAIDAT, SZÓLALJ FEL ÉRTÜK, ÉLJ VELÜK!**

TISZTELET
AZ EGYÉNNEK

BEFOGADÁS
A KÖZÖSSÉGBE

VÁLTOZÁS
A TÁRSADALOMBAN

MI IS AZ AZ EGYEZMÉNY A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAIRÓL?

Az Egyezmény egy megállapodás a világ országai között. A célja az, hogy a fogyatékossággal élő személyek minden emberrel azonos szabadságjogai biztosítva legyenek.

MIT FOGNAK TENNI AZ ÁLLAMOK, HA ALÁÍRJÁK AZ EGYEZMÉNYT?

Az Egyezmény aláírásával az országok megígérik, hogy lépéseket tesznek a fogyatékosság alapján történő hátrányos megkülönböztetés megszüntetése érdekében. Ennek keretében:

- módosítják a meglévő törvényeket, és újakat hoznak,
- védik az emberek jogait,
- az előrehaladásról jelentést tesznek az Egyesült Nemzetek Szervezete felé,
- tájékoztatják a közvéleményt.

MIKOR LESZ A MEGÁLLAPODÁSBÓL JOGSZABÁLY?

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése 2007-ben fogadta el az Egyezményt. Ez csak az első lépés. Ezután az országoknak ígéretet kell tenniük arra, hogy az Egyezményben foglaltakat átültetik a gyakorlatba. Amikor elegendő ország tesz erre ígéretet, akkor a megállapodás a nemzetközi jog részévé válik.

ERRŐL AZ ÖSSZEFOGLALÓRÓL

Az Egyesült Nemzetek Szervezete kijelentette, hogy az Egyezmény szövegét elérhetővé kell tenni oly módon, hogy a fogyatékossággal élő emberek elolvashassák és megérthessék.
Az eredeti Egyezmény nagyon hosszú, és nehéz olvasmány.

Ez az összefoglaló a legfontosabb tudnivalókat tömöríti négy oldalban.

Méltóság | Választási képesség | Függetlenség | A hátrányos megkülönböztetés tilalma | Részvétel | Teljes befogadás | A különbözőség tisztelete
A fogyatékosság elfogadása a mindennapi élet részeként | Esélyegyenlőség | Akadálymentesség | Férfiak és nők egyenlősége | A gyermekek tisztelete

A fogyatékossággal élő emberek ugyanazokkal a jogokkal rendelkeznek, mint minden ember. Országodnak lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy ezeket a jogokat biztosítsa.

TISZTELET AZ EGYÉNNEK

A fogyatékossággal élő személyeket megilletik a következő jogok:

TÖRVÉNY ELŐTTI EGYENLŐSÉG
Jogod van a törvény előtti jogképességed elismeréséhez. Lehet tulajdonod, és rendelkezhetsz a pénzed felett. Jogod van a segítséghez, amikor jogi vagy pénzügyeidet intézed.

ÉLET
Jogod van az élethez.

SZABADSÁG
Csakúgy, mint minden más embernek, neked is jogod van a szabadsághoz és a biztonsághoz. Senki sem tarthat téged egy helyen az akaratod ellenére.

BIZTONSÁG
Jogod van a más okozta sérelemmel szembeni védelemhez. Nem bánhatnak veled kegyetlen módon. Nem kényszeríthetnek arra, hogy orvosi kísérletek alanya legyél. A kormányzatod meg fogja büntetni a bántalmazókat, tájékoztatni fogja a közvéleményt, és olyan törvényeket hoz, amelyek megvédenek a bántalmazástól.

ÁLLAMPOLGÁRSÁG
Jogod van egy névhez és egy országhoz. Jogod van tudni, hogy kik a szüleid, és jogod van ahhoz, hogy ők neveljenek fel. Jogod van ahhoz, hogy szabadon mozoghass hazádban.

MAGÁNÉLET
Jogod van a magánélet védelmére – függetlenül attól, hogy hol élsz. A rád vonatkozó információ szintén a magánélet védelmét élvezi.

CSALÁD
Jogod van a házassághoz és a családhoz. Megőrizheted a termékenységedet, lehetnek gyermekeid és felnevelheted őket – támogatással, ha szükséged van rá.

A fogyatékossággal élő emberek ugyanazokkal a jogokkal rendelkeznek, mint minden ember. Országodnak lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy ezeket a jogokat biztosítsa.

BEFOGADÁS A KÖZÖSSÉGBE

A fogyatékossággal élő személyeket megilletik a következő jogok:

TÁJÉKOZÓDÁS
Jogod van részt venni a közlekedésben az általad választott módon és olyan áron, melyet megengedhetsz magadnak. A kerekesszék vagy a mankó nem kerülhet túl sokba.

KÖZÖSSÉGI BEFOGADÁS
Jogod van a közösségben való élethez, a közösségi életbe való bekapcsolódáshoz. Megválaszthatod, hogy kivel és hol szeretnél élni. Lehet segítőd, aki támogat a közösségi életben való részvételben.

VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS
Jogod van ahhoz, hogy kinyilvánítsd, amit gondolsz – oly módon, ahogy számodra a legtermészetesebb, ahogy a legjobban ki tudod magad fejezni. Jogod van ahhoz, hogy a közérdekű információkhoz hozzáférj, azaz hogy ezek általad érthető módon jelenjenek meg.

OKTATÁS
Ugyanúgy jogod van az oktatáshoz, mint bárki másnak.
Jogod van továbbá a segítséghez, ha szükséged van rá ahhoz, hogy a legtöbbet hozd ki magadból a tanulás során.
Az iskoláknak a személyiséged és a tehetséged fejlesztéséhez hozzá kell járulniuk.

EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÁS
Jogod van a jó és megfizethető orvosi ellátáshoz.
Az országod kormányzata biztosítani fogja, hogy az egészségügyi dolgozók tudják, hogyan kell olyan minőségi ellátást nyújtani számodra, mely megfelel a szükségleteidnek.

ÉLETVEZETÉSI KÉPESSÉGEK
Jogod van olyan képzésben részt venni, mely felkészít az önálló életvezetésre és az élet minden területén való részvételre.
Az országod kormányzata olyan emberek képzéséről kell, hogy gondoskodjon, akik fejlesztik az önálló életvezetéshez szükséges képességeidet, és akik segítenek hozzáférni azokhoz az eszközökhöz, melyek az önálló életvezetésed során segítségedre lehetnek, továbbá segítenek használni azokat.

EGY JÓ ÁLLÁS
Jogod van a munkához. Jogod van ahhoz, hogy tisztességesen megélj az általad választott munkából. Jogod van ahhoz, hogy a munkádat akadálymentes környezetben végezhesd.

ÉLETSZÍNVONAL
Jogod van az elegendő élelemhez, ruházathoz és a lakhatáshoz.
Jogod van a támogatáshoz, hogy kifizethesd a számláidat, s hogy kikerülj a szegénységből.

A fogyatékossággal élő emberek ugyanazokkal a jogokkal rendelkeznek, mint minden ember. Országodnak lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy ezeket a jogokat biztosítsa.

VÁLTOZÁS A TÁRSADALOMBAN

AKADÁLYOK
A kormányzatod azon lesz, hogy megszüntesse azokat az akadályokat, melyekkel a fogyatékossággal élők szembesülnek – segítsenek neked középületeket, üzleteket és szolgáltatásokat igénybe venni.
Ehhez jogod van.

ATTITŰDÖK
A kormányzatod azon lesz, hogy megismertesse az emberekkel a fogyatékossággal élők problémáit, feltárja a negatív attitűdöket, és hogy megmutassa azt, hogy a fogyatékossággal élő emberek mire képesek.
Ehhez jogod van.

VÉSZHELYZETEK
A kormányzatod azon lesz, hogy biztosítsa, hogy ugyanolyan védelemben részesülj háború, árvíz, földrengés vagy más vészhelyzet esetén, mint bárki más. Ehhez jogod van.

JOGRENDSZER
A kormányzatod azon lesz, hogy ugyanúgy igénybe tudd venni az igazságszolgáltatás rendszerét hazádban, mint bárki más.
Ehhez jogod van.

VÁLASZTÁSOK ÉS POLITIKA
A kormányzatod azon lesz, hogy biztosítsa a könnyen érthető és akadálymentes szavazást. Ugyanolyan jogod van választani és a választásokon jelöltként indulni, mint bárki másnak. Segítséget kaphatsz a szavazásban az általad választott személytől.
Ehhez jogod van.

KULTÚRA ÉS SPORT
A kormányzatod azon lesz, hogy biztosítsa egyenlő részvételi lehetőséged a kulturális, a sport- és a szabadidős eseményeken. A kultúrádat és az általad használt nyelvet el kell ismerni.
A tehetségedet fejleszteni kell. Együtt sportolhatsz olyan emberekkel, akik nem fogyatékossággal élők, és olyan sportokban is részt vehetsz, melyeket csak fogyatékossággal élő személyek űznek.
Ehhez jogod van.

Emberi jogok. Igen!
Rád tartozik!
Rajtad is múlik!
Ismerd meg a jogaidat,
szólalj fel értük, élj velük!

EMBERI JOGI DOKUMENTUMOK INTERNETES ELÉRHETŐSÉGEI

- *Az emberi jogok és népek afrikai chartája* (The African Charter on Human and Peoples' Rights) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z1afchar.htm
- *A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni ENSZ egyezmény* (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CAT) http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_cat39.htm
- *A független országokban élő őslakos és törzsi személyekről szóló egyezmény 169. pontja* (Convention Concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries, ILO No. 169) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/r1citp.htm
- *A nőkkel szembeni diszkrimináció minden formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény* (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, CEDAW) http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/
- *Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról* (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD) http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/9.htm
- *Egyezmény a gyermekek jogairól* (Convention on the Rights of the Child, CRC) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/k2crc.htm
- *Nemzetközi egyezmény a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről* (International Convention for the Protection of the Rights of Migrant Workers and Members of Their Families, ICRMW) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/n8icprmw.htm
- *A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény* (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/disability-convention2006.html
- *Nyilatkozat az őslakos személyek jogairól* (Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/declra.htm
- *Európai egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről* (European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/005.htm
- *Nemzetközi Munkaügyi Szervezet egyezménye, 159; a fogyatékossággal élők szakmai és munkavállalási rehabilitációjával kapcsolatban* (ILO Convention 159) http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm
- *Az emberi jogok Amerika-közi egyezménye* (Inter-American Convention on Human Rights) http://www1.umn.edu/humanrts/oasinstr/zoas3con.htm
- *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR) http://www1.umn.edu/humanrts/instree/b3ccpr.htm
- *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR) http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_cescr.htm
- *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (Universal Declaration of Human Rights, UDHR) http://www.un.org/en/documents/udhr/
- *A fogyatékossággal élő személyek esélyegyenlőségének alapvető szabályai / Alapvető szabályok* (UN Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities / Standard Rules) http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm

ÁLTALÁNOS FORRÁSOK

Web-alapú nemzetközi emberi jogi könyvtárak

- *Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala; Nemzetközi emberi jogi eszközök* (Office of the High Commissioner for Human Rights; International Human Rights Instruments) http://www2.ohchr.org/english/law/
- *A Minnesota Egyetem Emberi Jogi Könyvtára* (University of Minnesota Human Rights Library) http://www1.umn.edu/humanrts

Általános források az emberi jogokról és a fogyatékosságról

- *Együtt a Változtatásért; Információ a fogyatékossággal élők jogainak védelméről, különösképpen a fejlődési fogyatékossággal élők saját érdekvédelmével kapcsolatban* (Advocating Change Together, ACT; Information on disability rights advocacy particularly for self-advocates with developmental disabilities) http://www.selfadvocacy.org
- Theresia Degener és Yolan Koster-Dreese szerkesztésében: *Emberi jogok és fogyatékossággal élők: Esszé és vonatkozó emberi jogi eszközök* (Human Rights and Disabled Persons: Essays and Relevant Human Rights Instruments); Martinus Nijhoff Kiadó 1995.
- *Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete; Ratifikációs eszköztár* (Disabled Peoples' International, Ratification Toolkit) Az ENSZ fogyatékossággal élők emberi jogairól szóló Egyezményének ratifikációjához vezető érdekképviseletről http://www.icrpd.net/ratification/en/index.htm
- *Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete; Végrehajtási eszköztár* (Disabled Peoples' International, Implementation Toolkit) Az ENSZ fogyatékossággal élők emberi jogairól szóló Egyezményének végrehajtásához szükséges érdekképviseletről http://www.icrpd.net/implementation/en/index.htm
- *Harvard Projekt a Fogyatékosságokról; Harvard Jogi Egyetem* (Harvard Project on Disability, Harvard Law School) Információ a vonatkozó jogszabályokról, irányelvekről és érdekképviseleti kezdeményezésekről a Projekttel kapcsolatban (a honlap függőben a kiadás idején)
- *Nemzeti Fogyatékosügyi Tanács; A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény szerepének megértése: Elemzés a jogi, társadalmi és gyakorlati értelmezéshez a szakpolitikák megalkotóinak és az emberi jogok képviselőinek az Egyesült Államokban* (2002 május). (National Council on Disability, Understanding the Role of an International Convention on the Human Rights of People with Disabilities: An analysis of the legal, social, and practical implications for policy makers and disability and human rights advocates in the United States) http://www.ncd.gov/newsroom/publications/2002/unwhitepaper_05-23-02.htm
- Gerard Quinn, Theresia Degener és mások: *Emberi jogok mindenkinek: Tanulmány az ENSZ emberi jogi eszközeinek jelenlegi alkalmazásáról és jövőbeni lehetőségeiről a fogyatékosság tükrében* (2002. február) (Human Rights Are for All: A Study on the Current Use and Future Potential of the UN Human Rights Instruments in the Context of Disability; OHCHR) http://www.ohchr.org/english/issues/disability/study.htm
- *Egyesült Nemzetek Gazdasági és Társadalmi Ügyek Osztálya* (United Nations Department of Economic and Social Affairs) A honlap információt nyújt az ENSZ Fogyatékossági Programjáról és a fogyatékos ügyhöz kapcsolódó forrásokról: http://www.un.org/disabilities
- *Képessé tenni a világot* (World Enable) Az Interneten hozzáférhető kezdeményezés, amely számos területen nyújt információt, többek között az Egyezmény a fogyatékossággal élők jogairól témakörében http://www.worldenable.net

SZÓSZEDET A FOGYATÉKOSSÁGRÓL ÉS AZ EMBERI JOGOKRÓL

Megjegyzés: A szószedetben található kifejezések vastagbetűvel szedve szerepelnek az *Emberi jogok. IGEN!* szövegében

Alapelvek gyűjteménye valamennyi fogvatartott vagy bebörtönzött személy védelme érdekében Az ENSZ Közgyűlése által 1992-ben elfogadott dokumentum a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód alapvető szabályait foglalja össze bármilyen fogvatartás – állami börtön vagy más fogvatartási forma – esetén.

Alapvető szabályok Lásd: A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai.

Aláírás Az emberi jogi egyezmények ratifikálásának első lépése; egy egyezmény vagy egy Egyezségokmány aláírásával az állam ígéretet tesz arra, hogy tartózkodik a dokumentumban foglalt elvek megsértésétől és tiszteletben tartja annak szellemét.

Amerika közi egyezmény a fogyatékossággal élő személyek elleni diszkrimináció valamennyi formájának felszámolásáról Az Amerikai Államok Szervezete (OAS) által 1999-ben elfogadott egyezmény. Az első regionális egyezmény, amely a fogyatékossággal élők jogait tárgyalja.

Állam Gyakran használják az „ország” szinonimájaként: emberek olyan csoportját jelenti, akik állandó jelleggel egy meghatározott területen élnek, közös joggal, kormánnyal rendelkeznek, és nemzetközi ügyekben való részvételre képesek.

Államközi szervezetek Több állam által finanszírozott szervezetek, amelyek révén tevékenységüket koordinálják. Vannak regionális szervezetek (pl. az Európa Tanács vagy az Amerikai Államok Szervezete), szövetségek (pl. a NATO), és olyan szervezetek is, amelyek egy meghatározott célnak szentelik tevékenységüket (pl. a WHO vagy az ILO)

Általános kommentár Egy ENSZ egyezmény ellenőrzését ellátó bizottság (pl. a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága) írásbeli állásfoglalása, amely ajánlásokat fogalmaz meg a részes államok számára, hogyan teljesíthetik legmegfelelőbben a szerződésben foglalt kötelezettségeiket. Ezen kívül elemzik és értelmezik az adott szerződés jelentését, tartalmát és hatályát.

Cikkely Jogi dokumentumok – mint például egy egyezmény vagy egy nyilatkozat – számozott eleme. Például a Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény 7. cikkelye a fogyatékossággal élő gyermekekről szól.

Civil szervezet Egyének által alakított államszervezeten kívüli szervezet. A civil szervezetek ellenőrzik az emberi jogi szervek munkáját, mint amilyen az Emberi Jogi Tanács. Léteznek nagy, nemzetközi szervezetek (pl. a Vöröskereszt/Vörös félhold, az Amnesty International vagy a Cserkészszövetség), és kisebb helyi szervezetek (pl. egy olyan szervezet, amely egy meghatározott városban egy bizonyos fajta fogyatékossággal élő emberek jogait védi). A civil szervezetek alapvető szerepet játszanak az ENSZ politikájának befolyásolásában, soknak közülük hivatalosan is konzultációs státusza van az ENSZ-nél.

Cselekvőképesség Biztosítja, hogy az emberek gyakorolhatják jogképességüket, például pénzügyi kérdésekben.

De facto egyenlőség A nem csupán a jogban, de a gyakorlatban is létező, valamint az egyes emberek által is megtapasztalt egyenlőség. A de facto egyenlőség csak akkor valósul meg, ha valóban megszűnik a hátrányos megkülönböztetés, és mindenki azonos mértékben élhet jogaival.

Egészségügyi Világszervezet (WHO) Kormányközi szervezet, amely az ENSZ szervezeteként működik, és az egészségügy fejlesztésén dolgozik világszerte.

Egyetemes Az emberi jogok a világon élő valamennyi emberre vonatkoznak, fajra, bőrszínre, nemre, etnikai vagy társadalmi származásra, vallásra, nyelvre, nemzetiségre, korra, szexuális orientációra, fogyatékosságra vagy bármely más jellemzőre tekintet nélkül. Egyenlően és megkülönböztetés nélkül alkalmazandók minden egyes személyre. Az emberi lét az egyetlen feltétele az emberi jogoknak.

Egyetemes tervezés Termékek, környezet, programok és szolgáltatások tervezése olyan módon, hogy azok minden ember által a lehető legnagyobb mértékben, átalakítás vagy speciális tervezés nélkül is használhatóak legyenek. Egy lejtősen kialakított járdaszegély sok ember számára hasznos (pl. babakocsis szülők, kerekes szatyrot húzó emberek, kerekesszék-használók, látássérültek, kerékpárosok).

Egyezmény Államok közötti formális megállapodás, amely meghatározza és módosítja kölcsönös kötelezettségeiket, szinonimaként használják az egyezségokmány kifejezéssel is. Amikor az ENSZ Közgyűlése elfogad egy egyezményt, az jogilag kötelező erejű nemzetközi kötelezettséget hoz létre az egyezményt aláíró államok számára. Amikor egy ország ratifikál egy egyezményt, az a belső jog és nemzeti alkotmányos kötelezettségek részévé válik.

Egyezségokmány Kötelező erejű megállapodás államok között: szinonimakánt használják még az egyezség és a szerződés kifejezést is. A két fő emberi jogi egyezségokmány, amelyeket az ENSZ Közgyűlése 1966-ban fogadott el, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

Elfogadás Általában arra a kezdeti diplomáciai szakaszra utal, amelynek során egy egyezmény hivatalos szövege elfogadásra kerül (egy ENSZ-egyezmény esetében az ENSZ Közgyűlése által). Az elfogadás után azt általában ratifikálnia kell az egyes nemzeti kormányoknak is.

Elidegeníthetetlen A szó arra az elvre utal, amely szerint az emberi jogok minden egyes embert megilletnek, és azoktól senki nem foszthető meg semmilyen körülmények

között. Az emberi jogok automatikusan megilletnek minden emberi lényt. Nem az állam vagy más hatóság adja őket, és el sem veheti azokat.

Emberek és Népek Jogainak Afrikai Chartája Az Afrikai Egységszervezet (OAU) által 1981-ben elfogadott regionális emberi jogi egyezmény az afrikai kontinensen.

Emberi Jogi Bizottság Független szakértőkből álló testület, amely ellenőrzi a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában foglaltaknak az aláíró államok általi végrehajtását.

Emberi jogok Amerika közi egyezménye (Amerika közi egyezmény, San José-i egyezmény, Costa Rica) Az Amerikai Államok Szervezete (OAS) által 1969-ben elfogadott regionális emberi jogi egyezmény. Hatásköre kiterjed Észak-, Közép-, és Dél-Amerikára.

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (elfogadva az ENSZ közgyűlése által 1948. december 10-én) Az ENSZ egyik alapvető dokumentuma, amely emberi jogi normákat és szabályokat fektet le. Valamennyi ENSZ-tagállam megállapodott abban, hogy elősegítik ezen normák érvényre juttatását. Bár eredetileg a Nyilatkozatot nem kötelező erejűnek szánták, az idők során számos rendelkezését olyannyira tiszteletben tartották a tagállamok, hogy már a nemzetközi szokásjog részének tekinthetők. Egyik eleme a Nemzetközi Emberi Jogi Jegyzéknek.

Az emberi jogok kiteljesítése Az emberi jogok kiteljesítésének követelménye azt jelenti, hogy az államoknak kifejezetten tenniük kell annak biztosítása érdekében, hogy mindenki – beleértve a fogyatékossággal élő személyeket is –, gyakorolhassa emberi jogait. Olyan jogszabályokat kell elfogadniuk és olyan szakpolitikákat kidolgozniuk, amelyek elősegítik az emberi jogok érvényesülését. Programokkal és más intézkedésekkel kell elősegíteniük ezen jogok megvalósulását. Meg kell teremteniük továbbá a törvények betartatásához és programok finanszírozásához szükséges forrásokat.

Emberi Jogok Nemzetközi Jegyzéke Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának összessége.

Az emberi jogok tiszteletben tartása Az emberi jogok tiszteletben tartásának követelménye a fogyatékossággal élőkkel kapcsolatosan azt jelenti, hogy az államok nem akadályozhatják a fogyatékossággal élőket emberi jogaik gyakorlásában. Tartózkodniuk kell minden olyan cselekménytől, amely sérti az emberi jogokat. Fel kell számolniuk minden olyan jogszabályt, szakpolitikát és gyakorlatot, amely ellentétes az emberi jogokkal.

Az emberi jogok védelme Az emberi jogok védelmének kötelezettsége azt jelenti, hogy az állam köteles védelmet biztosítani mindenki számára – beleértve a fogyatékossággal élőket is –, nem állami szereplők által (mint pl. magánszemélyek, cégek, intézmények, vagy más nem állami szervezetek) elkövetett sérelmekkel szemben.

Az ENSZ Alapokmánya Az ENSZ alapító okirata, amely megnevezi céljait, feladatait és felelősségi körét. 1945-ben San Franciscóban fogadták el.

Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala Az ENSZ titkárságának ez a hivatala felelős a nemzetközi emberi jogban és egyezményekben foglalt jogok védelméért és érvényre juttatásáért. A Genfben működő hivatal munkáját az emberi jogok sérelmének megelőzése, az emberi jogok tiszteletben tartásának biztosítása, az emberi jogok védelme érdekében nemzetközi együttműködés elősegítése, és az ezekhez kapcsolódó ENSZ tevékenységek koordinálása teszi ki.

Esélyegyenlőség Olyan egyenlőség, amely lehetővé teszi az emberek számára, hogy más emberekkel azonos alapon bírjanak részvételi lehetőséggel és élhessenek esélyeikkel.

Eszköz Az emberi jogokkal összefüggésben eszközök mindazok az írott, hivatalos dokumentumok, mint például az egyezmények vagy nyilatkozatok, amelyekben egy állam kifejezi abbéli szándékát, hogy bizonyos emberi jogokat vagy normákat érvényre juttasson. Ezek lehetnek jogilag kötelező vagy nem kötelező erejűek, valamint globális, regionális vagy nemzeti hatályúak.

Ésszerű alkalmazkodás Egy gyakorlat, program vagy fizikai környezet szükséges és megfelelő változtatása vagy igazítása annak érdekében, hogy másokkal egyenlő módon hozzáférhető, megfelelő és használható legyen a fogyatékossággal élő személyek számára. Az USA jogszabályai alapján az ilyen változtatások nem róhatnak „a szükségesnél nagyobb mértékű terhet” az átalakításra kötelezett személyre vagy szervezetre.

Európai egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (Európai egyezmény, Emberi jogok európai egyezménye) Az Európa Tanács által 1950-ben elfogadott regionális emberi jogi egyezmény. Az Európa Tanács valamennyi tagállama részese az Egyezménynek, és az új tagoktól elvárják, hogy a lehető leghamarabb ratifikálják az egyezményt.

A fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód alapvető elvei Az ENSZ Közgyűlése által 1990-ben elfogadott dokumentum a fogvatartottakkal való bánásmód és büntetés-végrehajtási intézmények irányításával kapcsolatos jó gyakorlatok alapvető szabályait foglalja össze. Különös tekintettel hangsúlyozza a fogvatartottak emberi jogai biztosításának szükségességét.

Fogyatékossággal élő amerikaiakról szóló törvény (ADA) Az USA szövetségi törvényhozása által 1990-ben elfogadott törvény átfogó állampolgári jogi védelmet kínál azzal a céllal, hogy a fogyatékossággal élőket teljes mértékben integrálja a társadalomba. Az időszak messze legelőremutatóbb törvényeként számos más országban szolgált mintául hasonló törvények megalkotásakor.

A fogyatékossággal élő emberek esélyegyenlőségének alapvető szabályai (Alapvető Szabályok) Az ENSZ Közgyűlés által 1993-ban elfogadott nem kötelező erejű eszköz, amely erős morális és politikai elkötelezettséget jelent az államok számára a fogyatékossággal élők esély-

egyenlőségének megvalósítása érdekében. 22 szabálya a fogyatékos személyek életének valamennyi aspektusát felöleli, és az ezekkel kapcsolatos szakpolitikák valamint technikai és gazdasági együttműködés alapjául szolgál.

A Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (CRPD – elfogadva: 2006., aláírásra megnyílt: 2007.) Egyezmény, amely meghatározza a fogyatékossággal élő személyek jogait a nemzetközi emberi jogban. Az első nemzetközi egyezmény a fogyatékossággal élő személyek jogairól.

Fordított diszkrimináció Lásd még: megerősítő cselekvés.

Formális egyenlőség (jogegyenlőség) Az egyenlőség ezen felfogása szerint az azonos helyzetben lévő embereket egyenlő bánásmód illeti meg, és tényleges jellemzőik alapján kell őket megítélni. A formális egyenlőség a foglalkoztatáspolitikában például azt jelenti, hogy a jelentkezőket releváns tapasztalatuk, hátterük és képességeik alapján értékelik, és a kiválasztási folyamat során senkit nem részesítenek sem előnyökben, sem hátrányos elbánásban más tényezők alapján, mint amilyen például a faji hovatartozás, társadalmi helyzet, családi kapcsolatok vagy más, a munka szempontjából nem releváns tényezők.

Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága Független szakértőkből álló testület, amely ellenőrzi a Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában (ICESCR) foglaltak végrehajtását a szerződő államok részéről.

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (elfogadva: 1966., hatályba lépés: 1976.) Az egyezmény rögzíti, hogy minden embert a gazdasági, szociális és kulturális jogok széles köre illeti meg. Az egyezségokmány az Emberi Jogok Nemzetközi Jegyzékének egyik eleme.

A Gyermekek jogairól szóló Egyezmény (CRC – elfogadva: 1989., hatályba lépés: 1990.) Egyezmény, amely a gyermekek állampolgári, kulturális, gazdasági, szociális és politikai jogainak teljes sorát fejti ki.

Habilitáció Hatékony és megfelelő intézkedések, amelyek célja, hogy segítsenek megszerezni és megtartani az embereknek a lehető legnagyobb függetlenséget, segítsék a teljes beilleszkedést és részvételt az élet valamennyi területén, a fogyatékossággal született vagy kisgyermek koruk óta fogyatékossággal élő személyek érdekében, hogy segítsék őket képességeik kiteljesítésében fejlődésük és tanulásuk során. Ezzel szemben a rehabilitáció a fogyatékossá válást vagy a fogyatékosságban bekövetkezett változást követően a teljes függetlenség és beilleszkedés újbóli megszerzését és megtartását célozza.

Hatályba lépés Az a folyamat, amelynek során egy egyezmény jogilag kötelező érvényűvé válik az azt ratifikáló államok számára. Ez akkor történik meg, ha a szerződés által meghatározott minimális számú állam ratifikálta az egyezményt.

Inkluzív oktatás Valamennyi – fogyatékossággal élő vagy egészséges – gyermek, fiatal és felnőtt oktatása a közösségük általános oktatási rendszerében. Az inklúzió (jelentése: belefoglalás, befogadás) magában foglalja az oktatáshoz való hozzáférést megfelelő támogató hálózattal, valamint az iskolarendszeren belüli olyan szakpolitikai, gyakorlati, és hozzáállásbeli változásokat, amelyek elhárítják a tanulásuk útjában álló akadályokat.

Integrált oktatás A fogyatékossággal élő gyermekek elhelyezése az általános oktatási rendszerben azzal az elvárással, hogy majd alkalmazkodnak és beilleszkednek a már létező rendszerbe és környezetbe, anélkül, hogy a szükséges támogatást megkapnák és a tanulásuk útjában álló akadályokat elhárítanák. Különbözik tehát az inkluzív oktatástól, amely nyújtja mindezt a támogatást.

Jegyzőkönyv Olyan egyezmény, amely egy másik egyezményhez kapcsolódik vagy azt módosítja (pl. további eljárásokkal vagy érdemi rendelkezésekkel bővíti azt). Fakultatív jegyzőkönyvnek is hívják, mert azok az államok, amelyek ratifikálták az eredeti szerződést, dönthetnek arról, hogy ratifikálják-e a jegyzőkönyvben foglalt módosításokat is.

Jogképesség Az, hogy valakit a jog személyként ismer el, biztosítja, hogy az embereket jogilag személynek tekintsék, és nem csupán tárgyaknak vagy mások tulajdonának.

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény (elfogadva: 1984., hatályba lépés: 1987.) A kínzást meghatározó és tiltó egyezmény.

Kölcsönös függőség Az emberi jogok kiegészítő és kölcsönösen összefüggő rendszerére utal. Például az egyén azon tényleges lehetőségét, hogy részt vegyen a politikai döntéshozatalban, közvetlenül befolyásolja a véleményszabadsághoz, az oktatáshoz való hozzáféréshez, de még az alapvető szükségletei kielégítéséhez való joga is.

Különleges megbízott rapportőr (jelentéstevő) Az ENSZ által kiválasztott személy egy meghatározott témában (pl. a gyermekkereskedelem, gyermekprostitúció és gyermekpornográfia, vagy a nők elleni erőszak témájában) vagy egy meghatározott országban fennálló emberi jogi helyzetről tesz jelentést. 1993-ban hozta létre az ENSZ a Fogyatékosügyi Különleges Megbízott tisztségét, aki évente beszámol az Alapvető Szabályok végrehajtásáról és akinek mandátuma meghatározott időszakonként megújítható.

Megerősítő tevékenység (avagy pozitív diszkrimináció, vagy fordított diszkrimináció) Olyan állami vagy magánintézmény által végzett tevékenység vagy intézkedés, amely ellensúlyozza a múltbeli nemi, faji, etnikai, vallási vagy fogyatékosság alapján történt diszkriminációt az oktatás, foglalkoztatás vagy előmenetel területén.

Nem kötelező erejű Egyes dokumentumok – mint egy nyilatkozat – nem tartalmaznak formális jogi kötelezettségeket. Ugyanakkor tartalmazhatnak morális kötelezettségeket, vagy a nemzetközi szokásjog révén jogi kényszerítő erejük lehet.

Nemzetközi Egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről (elfogadva: 1965., hatályba lépés: 1969.) Egyezmény, amely megha-

tározza és tiltja a faji alapon történő hátrányos megkülönböztetést.

Nemzetközi Egyezmény a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről (elfogadva: 1990., hatályba lépés: 1998.) Egyezmény, amely meghatározza a migráns munkavállalók és családtagjaik jogait.

Nemzetközi humanitárius jog A nemzetközi jog része, amely a fegyveres konfliktusok idején alkalmazandó. Védett státuszt biztosít meghatározott személyeknek, köztük a civil lakosságnak, segítséget kínál az áldozatoknak, és korlátozza a háborús eszközöket a rombolás, az emberéletben bekövetkező veszteségek és a szükségtelen emberi szenvedés minimalizálása érdekében. Fő dokumentumai az 1949. évi Genfi-egyezménynek.

Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Versailles-i békeszerződés részeként 1919-ben alapított kormányközi szervezet, amelynek célja, hogy javítson a munkakörülményeken és elősegítse a társadalmi igazságosságot. Az ILO 1946-ban az ENSZ szakosodott intézményévé vált.

A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló Egyezmény (CEDAW – elfogadva: 1979., hatályba lépés: 1981.) Az első jogilag kötelező erejű nemzetközi dokumentum, amely tiltja a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetést és kötelezi az államokat pozitív diszkrimináció (megerősítő cselekvés) alkalmazására a nők egyenlőségének előmozdítása érdekében.

Nyilatkozat Elfogadott normákat rögzítő, de nem kötelező erejű jogi dokumentum. Az ENSZ-konferenciák eredményeként (pl. az 1993. évi bécsi ENSZ-konferencia az emberi jogokról, vagy az 1995. évi világkonferencia a nőkről Pekingben) általában kétféle nyilatkozat születik: egy hivatalos, amelyet az államok képviselői írnak, és egy nem hivatalos, amelyet a civil szervezetek állítanak össze. Az ENSZ közgyűlése gyakran ad ki nagy hatású, de jogilag nem kötelező erejű nyilatkozatokat.

Nyilatkozat a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól (elfogadva: 1992.) Nyilatkozat, amely megfogalmazza és védi a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek létét és identitását.

Oszthatatlan A szó arra az elvre utal, amely szerint minden emberi jog egyenlően fontos. Senkitől nem tagadható meg egyik joga sem azon az alapon, mert valaki úgy határoz, hogy az „kevésbé fontos” vagy „nem alapvető jelentőségű”.

Önálló életvitel A fogyatékossággal élők jogai iránti átfogó érdekképviselet részeként, az önálló életvitel azon az előfeltételezésen alapul, hogy minden fogyatékossággal élő személynek joga van ahhoz a döntéshez, hogy közösségben éljen. Ez megvalósítható személyes segítő szolgáltatások létesítésével, amelyek segítik az egyént saját maga és otthona ellátásában, munkához jutásban, iskolába, templomba járásban, és általában a közösség életében való részvételben.

Összefüggésben lévő Az emberi jogok viszonylatában annyit jelent, hogy ezek a jogok kiegészítik egymást és hatással vannak egymásra.

Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (elfogadva: 1966., hatályba lépés: 1976.): az egyezségokmány kinyilatkoztatja, hogy valamennyi embert polgári és politikai jogok széles köre illeti meg. Az egyezségokmány az Emberi Jogok Nemzetközi Jegyzékének egyik eleme.

Pozitív diszkrimináció lásd még: megerősítő cselekvés.

Ratifikáció, ratifikálni Folyamat, amelynek során egy állam törvényhozó szerve megerősíti a kormány aktusát egy egyezmény aláírásában. Olyan formális eljárás, amelynek következtében egy államra az elfogadás után kötelező erővel bír az adott egyezmény.

Rehabilitáció Olyan hatékony és megfelelő intézkedések, amelyek célja, hogy azokat, akik fogyatékossá váltak illetve fogyatékosságukban vagy körülményeikben változás állt be, segítsék abban, hogy elérjék és megtartsák maximális függetlenségüket, fizikai, mentális, társadalmi és szakmai képességeiket, és az élet valamennyi területén teljes mértékben részt vehessenek és befogadják őket. Mást takar a habilitáció fogalma, ami arra utal, hogy a fogyatékkal született vagy fogyatékossá vált embereket kora gyermekkoruktól segítsék teljes függetlenségük és befogadásuk elérésében és megtartásában.

Szerves Az emberi jogok viszonylatában a kifejezés jelentése, hogy az emberi jogok természetes részei az egyénnek. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata első cikkelyének szövege így kezdődik: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.”

Szerződő államok (részes államok) Azok az országok, amelyek ratifikáltak egy egyezségokmányt vagy egyezményt, és ezáltal kötelezettséget vállaltak az azokban foglaltak betartására.

Tájékozott beleegyezés A kifejezés arra a folyamatra utal, amelynek során a személy valamennyi információt megkap, amely ahhoz szükséges, hogy teljes mértékben részt vehessen az egészségügyi ellátásával kapcsolatos döntések meghozatalában. Mindez a beteg azon jogán alapul, hogy ő maga dönthesse el, mi történik a testével, valamint az orvos azon etikai kötelességén, hogy bevonja a beteget a döntés meghozatalába.

A SZERKESZTŐRŐL

Nancy Flowers író, szerkesztő és emberi jogi aktivista. Dolgozott az Egyesült Államok *Amnesty International* oktató programján és alapító tagja az *Amerikai Emberi Jogoknak (Human Rights USA)*. Legfrissebb publikációi közé tartozik a *Compasito – Kézikönyv a gyermekek emberi jogi oktatásához (Compasito, a Manual for Children's Human Rights Education,* Council of Europe, 2007) és a *Helyi cselekvés/globális változás: útmutató a nők és lányok emberi jogaihoz (Local Action/Global Change: Learning about the Human Rights of Women and Girls,* Paradigm Press, 2007). Tanácsadói munkát végzett több kormánynak, civil szervezetnek és ENSZ-irodának, valamint szerkesztője a Minnesota Egyetemen az Emberi Jogi Kutatóközpont által kiadott Emberi Jogi kiadványsorozatnak (University of Minnesota Human Rights Resource Center's Human Rights Education Series).

A SZERZŐKRŐL

Joelle Balfe független tanácsadó, akinek kiterjedt tevékenységi köre magában foglalja a fogyatékossággal, a nemzetközi egészségüggyel, valamint az emberi jogi törvényekkel és irányelvekkel kapcsolatos kérdéseket. Emberi jogi oktatási anyagokat állított össze több civil szervezet, valamint vezető nemzetközi és országos jogvédelmi kampány számára. Balfe mind az állami, mind a civil résztvevőknek alapvető segítséget nyújtott az elemzői és érdekvédelmi munkában az *ENSZ A fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD)* kidolgozása során. Sokrétű tanácsadói praxisa elemzői, kommunikációs, érdekvédelmi és megszövegezési szolgáltatást nyújt egyéni ügyfeleknek, szervezeteknek és intézményeknek, az állami és a magánszférában.

Katherine Guernsey ügyvéd, aki elsősorban nemzetközi joggal, emberi jogokkal, fogyatékossággal és nemzetközi fejlesztéssel foglalkozik. Ügyfelei közt tartja számon a Világbank Csoportot (World Bank Group) és a Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezetét (Disabled Peoples' International). Az Amerikai Egyetem Nemzetközi Szolgálat Karának (American University School of International Service) szerződéses professzora; és emberi jogi tanulmányokat oktat. Guernsey jogtanácsosként működött közre több, fogyatékos személyek által létrehozott szervezet és kormánydelegáció munkájában, mindvégig részt vett az *ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezményének (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD)* kidolgozása során, és ma is az Egyezmény ratifikációjával és megvalósításával kapcsolatos kérdéseken dolgozik. Emberi jogi oktatási tananyagokat, valamint a tudatosság megerősítését szolgáló javaslatokat dolgozott ki és vezetett be a Közép- és Dél-Amerikában, Afrikában, Európában és a Közel-Keleten fogyatékossággal élők számára.

Valerie Karr a gyermekek képzésének szakértője, komoly gyakorlati háttérrel bír a sajátos nevelési igényű tanulók oktatásban, és széleskörű tapasztalattal rendelkezik nemzetközi oktatási programok terén – például a tanácsadói feladatot látott el az UNESCO inkluzív oktatási részlegénél. Jelenleg PhD-jelölt a Columbia Egyetem Tanárképző Főiskoláján (Teachers College, Columbia University), egyidejűleg a minőségi és mennyiségi programanalízis szakértője, szakterülete többek között az eszközök és stratégiák felmérése, értékelése, fejlesztése.

Janet Lord tagja a nemzetközi joggal és fejlesztéssel foglalkozó Blue Law LLP ügyvédi irodának, valamint a Maryland Egyetem Jogi Karának szerződéses professzora. Több mint tíz éves emberi jogokkal kapcsolatos oktatói tevékenysége során Lord emberi jogi oktatási programokat dolgozott ki és valósított meg a világ

különböző tájain, legutóbb Jemenben, Egyiptomban és Libériában. Az *ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD)* tárgyalásának minden ülésén jelen volt, részt vett az Egyezmény javasolt szövegének megfogalmazásában, ezenkívül teljes körű jogi és technikai tanácsadással segítette a civil társadalom képviselőit és egyes kormányzatokat is. Mint vezető szaktekintély az emberi jogi törvények és a fogyatékosságok terén, Lord több emberi jogi program kivitelezésében segített több országos és nemzetközi szervezetnek, ezek között van az *ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala (UN Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR),* az *ENSZ Fejlesztési Programja (UN Development Programme, UNDP),* az *ENSZ Főtitkárság Gazdasági és Szociális Részlege (UN Department of Economic and Social Affairs, UN DESA),* az Amerikai Nemzeti Fogyatékossági Tanács (US National Council on Disability), a Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete (Disabled Peoples International) és az IFES.

EGYÜTTMŰKÖDŐ PARTNEREINK

Cselekedjünk Együtt a Változásért (Advocating Change Together, ACT) a fogyatékossággal élők jogaiért küzdő alapvető fontosságú szervezet, melyet fejlődési és egyéb fogyatékossággal élők hoztak létre a hasonló fogyatékossággal élő személyek jogainak képviseletére. A szervezet küldetése, hogy bármilyen fogyatékossággal élő személy egy nagyobb fogyatékosügyi mozgalom részének érezhesse magát, valamint hogy kapcsolatot teremtsen más civil és emberi jogi kezdeményezésekkel.

Blue Law, LLP, melynek tulajdonosa egy szolgálatból elbocsátott veterán, olyan ügyvédi iroda, mely a nemzetközi jogra és a nemzetközi fejlesztési programokra szakosodott. A cég székhelye Washington DC, ahol a Blue Law emberi jogi és fogyatékosságokkal foglalkozó csoportja különböző fogyatékosügyi szervezetekkel, nemzetközi jogi intézményekkel és kormányzatokkal működik együtt annak érdekében, hogy a nemzetközi fejlesztési programnak világszerte részévé tegye a fogyatékossággal élők inklúzióját/élőknek a társadalom életébe való bekapcsolását.

Fogyatékossággal Élők Nemzetközi Szervezete (Disabled Peoples' International, DPI) az egyetlen, a nemzeti szervezeteket és a fogyatékossággal élők csoportjait egyesítő, a kezdetektől jelenlevő és valamennyi fogyatékosságot összefogó globális hálózat. A Szervezet célja, hogy a fogyatékossággal élők jogait a társadalomban való teljes részvétel, az esélyegyenlőség és a fejlődés egyenlőségének megteremtése által is érvényre juttassa. Küzd a fogyatékossággal élő személyek gazdasági és társadalmi integritásáért és segítséget nyújt a fogyatékossággal élők szervezeteinek fejlesztéséhez és működtetéséhez. 1981-es megalapítása óta a kanadai St. John's székhelyű szervezet több mint 140 országban van jelen.

A Harvard Fogyatékossági Program (The Harvard Project on Disability, HPOD) a Harvard Jogi Egyetemen belül működő összetett jogi és stratégiai központ, melynek célja a fogyatékossággal élő személyek körülményeinek – elsősorban az „ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény" alkalmazása által történő –, javítása.

A Program kormányzatokat és nemzeti emberi jogi intézményeket a fogyatékossággal élőkre vonatkozó hazai törvényekkel és alapelvekkel kapcsolatos tanácsokkal lát el. Ezen felül készségfejlesztő és emberi jogi tréningeket szervez más országokból érkező és helybeli fogyatékossággal élőknek, valamint az őket képviselő szervezeteknek; továbbá tudományos kutatásokat is folytat. A Program a „Nyitott Társadalom Alapítvány" (Foundation Open Society Institute) anyagi támogatását élvezi.

A Minnesota Egyetem Emberi Jogi Tudásközpotja (The University of Minnesota Human Rights Resource Center) a Minnesota Egyetem Emberi Jogi Központjának szerves része, és az emberi jogi oktatás elektronikus és nyomtatott formájú terjesztésén dolgozik. Célja aktivisták, szakemberek és diákok emberi jogi oktatókká való képzése, valamint – a jogképviseleti hálózat kiépítésén keresztül – az emberi jogi oktatás gyakorlati hatékonyságának fejlesztése.

A PROJEKT ANYAGI TÁMOGATÓJÁRÓL

A Különleges Igényű Gyermekek Shafallah Központja (The Shafallah Center for Children with Special Needs) a katari Dohában található. A Központ kiváló átfogó szolgáltatásokat biztosít a fogyatékossággal élő gyermekeknek, szüleiknek és közösségüknek. A Központot őfelsége, Sheikha Mozah Bint Nasser Bin Abdullah Al-Missned-nek, a Családi Ügyek Legfelsőbb Tanácsa Elnöknőjének a kezdeményezésére alapították. A Központ a mai napig tükrözi az alapító azon hitét, hogy a család és a gyermekek a társadalomban létfontosságú szerepet töltenek be. A létesítmény korszerű szolgáltatásokat nyújt, helyet biztosít az oktatás számára és olyan alkalmazottakat foglalkoztat, akik elkötelezetten segítik tanítványaik tanulmányait, fejlődését és közösségükbe való beilleszkedését. A Shafallah Központ elkötelezetten támogatja a fogyatékossággal élők ügyét, mely világosan tükröződik abban a nagylelkű támogatásban is, melyet az *Emberi jogok. IGEN!* angol nyelvű képzési anyag minden előkészületi szintjén számunkra biztosítottak.

Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ)
1068 Budapest, Benczúr utca 21. telefon: +36 1 351 0434 fax: +36 1 342 1989
e-mail: emberijogok@sinosz.hu
www.sinosz.hu
A borítón felhasznált grafika Muhammad Al Malki műve.
Layout, műszaki szerkesztés: Bóna Toma
Nyomda: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Lajosmizsei Nyomdája
Felelős vezető: Burján Norbert nyomdaigazgató
ISBN 978-963-06-6708-1

ISBN 978-963-06-6708-1

Emberi jogok. IGEN!

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK JOGAI

KÉPZÉSI KÉZIKÖNYV

Szerzők | Janet E. Lord, Katherine N. Guernsey, Joelle M. Balfe, Valerie L. Karr
Szerkesztette | Nancy Flowers

Az Emberi jogok. IGEN! a fogyatékossággal élő személyek jogaival kapcsolatos kérdéseket tárgyaló képzési segédanyag, mely aktív tanulásra ösztönzi az olvasót. Ezt a kézikönyvet az emberi jogok, valamint a fogyatékos emberek jogainak szakértői, továbbá emberi jogi képzők, nevelők és nemzetközi hírű jogvédők állították össze. Az Emberi jogok. IGEN! azzal a céllal készült, hogy fontos forrásként szolgáljon többek között az emberi jogok képviselői és a jogalkotók emberi jogi képzése során, valamint az érdekvédelem fejlesztésének előmozdításában.

Az Emberi jogok. IGEN! a témához kapcsolódó nemzetközi emberi jogi eszköztárak szövegét elemzi és értelmezi, s különösen nagy hangsúlyt fektet az ENSZ Fogyatékossággal élő személyek jogairól szóló egyezmény dokumentumainak tárgyalására.

A könyv szövege angol, francia, spanyol és arab nyelven ingyenesen hozzáférhető a www.humanrightsyes.org internetes oldalon. A kézikönyv angol változata elektronikus formában a www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/TB6/, magyar változata a www.sinosz.hu címen érhető el.

sinosz

A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége munkáját az esélyegyenlőség elve határozza meg. Ennek szellemében tudása legjavával ösztönzi az Egyezmény hazai megvalósítását, kitartóan szorgalmazza a fogyatékossággal élő embertársak önálló életviteléhez szükséges feltételek megteremtését és eltökélten bízik a társadalmi befogadás erejében.

NCA Nemzeti Civil Alapprogram
Szociális és Munkaügyi Minisztérium
Center for Children with Special Needs

A kiadvány nyomdai munkáit a Miniszterelnöki Hivatal támogatta.